Pr. Charon dialogues

IOANNIS IOVIANI PONTANI.

DE ASPIRATIONE — *Libri duo.*
CHARON — *Dialogus.*
ANTONIVS — *Dialogus.*
ACTIVS — *Dialogus.*
AEGIDIVS — *Dialogus.*
ASINVS — *Dialogus.*
DE SERMONE — *Libri Sex.*

BELLI, QVOD FERDINANDVS SENIOR NEAPOLITANVS REX CVM IOANNE ANDEGANIENSIVM DVCE GESSIT, LIBRI SEX.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE ASPIRATIONE AD MARINVM TOMACELLVM LIBER PRIMVS.

ET PER COMPATREM Marinum ne Tomacelle sæpius mecum egisti, & per literas à me ipse petijsti, ut aliquid tibi de aspiratione conscriberem. Itaq; cum honesta uideretur postulatio ista tua, licet difficile non parum esset præstare quod peteres, homini præsertim in castris, & inter inquietissimas res agenti, decreui tamen grammaticorum me potius maledictis exponere, quàm ueteri amicitiæ nostræ ullo modo deesse. Quamobrem librum hunc de aspiratione, aspirandis'q; uocibus, ut iusseras, scriptum nunc ad te mitto, illorum detractiones cum mea hac parendi facultate pensaturus. Oro autem te, & per ipsorum grammaticorum obtestor ferulas, ut ante quàm populo legendum eum præbeas, atq; in lucem des, et tuum, & amicorum, qui studia hæc non aspernantur, iudicium diligenter explores, quo emendatiora hæc in adolescentium manus per te ueniât. De utilitate autem præceptionis huius nihil dico, quoniam laudatores non quæro, satis quidem contentus si qui literario hoc in ludo sese exercent minus acres eos reprehensores inuenero.

ASPIRATIO EST HVMANI SPIRITVS crassitudo, qua literarũ sonus crassior in pronutiando redditur. Cũ autem omnis literarum numerus constet quinq; tantum uocalibus, reliquis uero consonantibus, sint'q; consonantes quindecim (nam K' à latinis repudiata est) uocales omnes suo loco aspirationem accipiunt. E consonantibus uero quatuor tantum. Ex omni igitur literarum numero nouem solum aspiramus. Quarum sunt uocales quinq; A', E', I', O', V', & quæ græca dicitur litera ý. Consonantes quatuor C', P', T', R', quarum tres mutæ, vna semiuocalis, uocalium soni ut aliquando ab aspiratione incipiunt, sic in ea nunquam desinunt apud nos, præterquam in his dictionibus Ah, vah, oh. Cum enim enuntio halo, halas, halat, ab ipsa aspiratione uox incipit. At cum Ah in ea desinit, quod itẽ fit in consonantibus, quæ in aspiratione desinunt licet ab ea nunq̃ incipiant. Fit autem semper aspiratio apud nos aut in principio syllabæ cũ à uocali incipit, ut hamus, uehemẽs, aut in medio ubi consonãti

adhæret, ut Thetis, Rhodus. Nam in fine uocum nostrarum nunquam aspiratio inuenitur, nisi in interiectionibus, quas dixi. Similiter in consonante densa nulla omnino desinit latina dictio. q̃q̃ apud barbaros permultæ. Sed barbari aspiratione ita utuntur, ut sit ipsis peculiaris, et quodammodo propria. Græci non adeo sæpe, no stri, ac præsertim uetustissimi parcissime.

C', & T' aspiramus in græcis tantum dictionibus, quasq; à græco deduximus, & in barbaris, ut Charites, Theocritus, Thamar, Rachab, Similiter P', & R' ut Phasis, Rhodus, Iosephus, Rhoboam. in nostris nunquam. quamuis nonnunquam in quibusdam, quæ nostræ uideri possunt, ut Rheda quod nomen cum sit græcum, uel, ut quidam malunt, gallicum, nostrum effectum est.

Licet autem C', & T' in quibusdam nostris dictionibus, de quibus suo loco dicam nunc aspiremus, Vsus tamen magis id obtinuit quàm quod latinæ linguæ lex id permittat.

Quemadmodum autem literarum sonus, qui cuiq; suus est uel obtusior est, uel acutior, uel exilior, uel plenior, uel leuior, uel asperior, pro contextu, aliarumq; cohærentium uicinitate, proq; positu, ac loco, cum aut primæ, aut mediæ, aut ultimæ constituũtur. sic aspiratio, nunc magis nunc minus crassa, & densa est. Si enim pronuntiem psittacus, & sonus tenuius in priore sonabit S' quæ præcedente P' tenuatur adeo, ut quasi exsibiletur. Eodem modo si enuntiem Sol & Tellus facile quidem aures ipsæ iudicauerint plenius sonare L' in dictione Sol, exilius in uoce Tellus, mediocriter autem si expresserim, aut Lotus, aut Latus, aut Deletus. Non erit enim in his L' adeo plenum, ut est in nomine Sol, neq; ita exile, ut in nominibus in quibus L' duplicatur. Hoc idem in aspirando accidit. Nam si enuntiauero Vah maior est densitas, si Homo minor. Item cum dico Thetis, Phidias, Rhenus aspiratio non est in his æque, ac in illis crassa. quod aures ipsæ facile indicant Cum enim dico Vah spiritus ille densior, uegetiorq; est, quàm cum effero Hamus, & cum enuntio Rhodus aspiratio est plenior, q̃ cum Thomas. At Philo, & Phidias, & Deiphobe & Dempho pronuntiantur labris paulo strictioribus. Et ubi effero θεὸς dentibus linguam admoueo, quæ quidem cohibetur interius cum enuntiatur Homo. Accidunt autem hæc tum propter naturam, & situm literarum, quæ aspirationem admittunt, tum quia non parum differt quæ litera statim sequatur.

VOCALIBUS *aspiramus tam in primis, & ultimis syllabis, quàm etiam in medijs eodem modo. C', P', T', R'. consonantibus, de*

quibus particulatim postea dicam. Ob hanc enim causam hoc quantulumcunq; laboris est, mihi desumpsi, ut ostenderem quæ dictiones in quibus literis, syllabisq; aspirationem exigant. Quod ante quàm præstem Considerandum uidetur an aspiratio id est H' litera sit, habeat'ne literæ potestatem, an figurã tantum. quodq; in ordine contextuq; literarum cum eis scribatur.

ASPIRATIONIS *Notam à nostris literam non fuisse habitam illud indicio est, qđ olim nõ uti nunc aspiratio figurã habebat. Sed ut apud græcos hodie fit supra uocalem apex quidam notabatur quam dasian illi uocant. Atq; ea quidem parcius multo, q̃ nunc, uetustissimos latinos comperio usos, & fere in illis solum dictionibus, quibus natura inesset, ut animi motus quidã, & affectus declararentur, quales sunt* Heu, hei, heiulo. *Posteriores uero figurã aspirationi certam dedere, & inter literas notare maluerunt. Sed neq; hi, de quibus loquor, neq; nostri etiam temporis grammatici literam esse confitentur. E' quibus si quæras, quid ea sit hactenus definient, ut* H' *aspirationis notam esse dicant. Cur autem literam esse negent, multis ac probabilibus adducuntur rationibus, quas si confirmauerim non erit fortasse inutile latinis adolescentibus. Aiunt enim uerum esse quod* L' *sit litera lenior,* R' *asperior. Lenitatem tamen, & asperitatem non esse literas. Eodem modo & aspirationem. Neq; enim consequi, si elementum aliquod densiore egeat spiritu, ut densitas, & crassitudo illa sit litera. Nam huiusmodi densitas accidens est ut tenuitas, ut lenitas, ut asperitas, qđ si à philosopho aliquo scire quæras quo de genere densitudo hæc sit, respondebit ut arbitror situm sequi, atq; positionẽ quamuis grammaticus quispiã qualitatem significare contendet. Sed quærere hæc subtilius, est alterius facultatis, ac temporis. Ob diuersas enim rationes diuersa sequitur prædicamenta.*

QVID *Quod si* H' *esset litera, aut esset muta, aut semiuocalis. Nam uocalem non esse illud plane docet, quod ea sola quod uocalis quidem præstat, syllabam ex se formare nullo modo potest. Semiuocalis autem quomodo? Siquidem semiuocales ex maxima parte cũ uocalibus simul nomina terminãt tam apud nos, q̃ apud græcos (Ideo autem dixi ex maxima parte) qa et in* C', *et in* D' *et in* T' *quæ mutæ sunt aliquot exeunt nomina. ut* Lac, Aliud, *caput. et quæ pronomina sunt* Hic, Hæc, Hoc. *Nõ loquor de barbaris apud quos nomina etiã in* Z' *exeunt qui quàm sint contemnendi in omni præceptione quæ de orationis concinnitate tradatur, illud plane docet, quod qui aut non apte, aut non satis latine, aut incultius loquitur, eum barbarum dicimus.*

uerecundius loquor propter Antonium nostrum qui galeaz protulit. ait enim.

» Ardeo mi Galeaz mollem reperire catullum.

Viat enim in quibusdam consuetudo cui necesse est, ut docti etiam homines, quanquam inuiti assentiantur. Cum & ille ad quem scribebat uel molestissime fuisset laturus, quasi nominis dignitas minueretur si quod latinus exigebat sermo Galeatius fuisset uocatus. Sed concedatur hoc poëtæ erudito, præsertim in quo necesse fuit, ut assentiretur multitudini, cum pleriq; barbarum id nomen arbitrētur. Ad aspirationem redeo, si tamen illud præmonuero. cum Z' græca sit litera id est quam à græcis accepimus non debere aliquam apud nos terminare nomina. Cum apud illos à quibus eam mutuati sumus, græcum nullum finiat. quanquam barbara multa in illā exeunt, ut Aatz. Nullū omnino nomen aspiratio claudit, quod omnes faciunt semiuocales. Non est igitur H' semiuocalis. Quid? quod semiuocalium omnium præterquam X' quæ duplex est enuntiatio ab E' uocali incipit, & in consonantem, id est in se ipsam desinit. At H' etsi uidetur quodammodo ab A' uocali incipere, non tamen exit in consonantem, sed spiritu suo terminatur. Ad hæc semiuocales omnes præter X' sibi possunt eædem succedere, & geminari in nectendis syllabis. ut in his Annus, Terror, Fossor, Commodum, Tellus, H' uero non potest. nulla. n. syllaba in aspirationem desinit, si subsequens ab illa incipiat. Quin etiam in terminationibus nominum semiuocales omnes præter quas dixi, inueniuntur præcedere S' terminalem ut Puls, Ars, Hiēs, Glans, quod H' non facit. Quo efficitur eā nullo modo esse semiuocalem. Ideo autem X' excipitur, quia duplex est. Habet enim uim GS', & CS', At erit fortasse muta, Sed mutæ omnes præter F' à se incipiunt & in uocalibus desinunt. quod de H' dici non potest. Quid? quod mutæ in eadem syllaba cohærere sibi duæ tantum possunt, ut in hac uoce Doctus. Mixtæ autem cum semiuocalibus ad summum tres ut in nomine Doctrina. At cum Erichthonius. tertia eius nominis syllaba A', C', aspirato incipit, q̄d statim subsequitur T' aspiratum. Quod si H', esset aut semiuocalis ut muta, ea syllaba ex quatuor consonantibus simul coeuntibus componeretur, quod linguæ latinæ lex non permittit. His igitur rationibus efficitur, ut cum H', nec semiuocalis sit, nec consonans, litera esse non possit. Nam si nec muta nec semiuocalis est consonans quomodo dicetur? & uocalem non esse satis manifestum est. Dixerit quispiam eam esse literam à græcis acceptam, ut Z'. & Y'. quod dictu quidem

absurdum est. Nã quæ ab illis dasia dicitur, non inter literas sed pro sodias numeratur. Idemq; est apud græcos dasia C' cum aspirant uocalibus, quod est apud nos H', nec nisi nota quædam est, quæ supra uocalem ponitur. Licet P', C', T', cum aspirationem accipiunt, nõ ut uocales dasia notentur, sed proprijs scribantur figuris, de quibus suo loco dicam. Sunt autem apud græcos prosodiæ octo, quarum nomina, ac notæ sunt. ὀξεῖα. ´ βαρεῖα. ` περισπωμένη. ῀ δασεῖα. ‘ ψιλή. ’ ἀπόστροφος. ’ ὑφέν. ‿ ὑποδιαστολή. ’ Addunt nonnulli βραχεῖαν, ᵕ, & μακρὰν – Harum tres ὀξεῖα, βαρεῖα, & περισπωμένη accentum notæ sunt, ut apud nos acutus, grauis, et utrisq; constans moderatus, quem alio nomine circunflexum dicunt. δασεῖα nota est densioris, ac pinguioris flatus. ψιλὴ tenuioris, sicciorisq;. ἀπόστροφος uero quæ est dextera pars circuli ad summum literæ posita, tum notatur cum ostendendum est deesse uoci ultimam literam, quod à græcis seruatur cum uocales concurrunt. Ex qua institutione illud est, quod non modo Plauti, sed etiam Lucretij temporibus, & dicebatur, & scribebatur in uersu magnu'st & multu'st. pro eo quod magnum est, & multum est. ὑφὲν cuius nota est lineola repanda dictionibus subijcitur cum duas uoces coisse simul, & in unam transisse, demonstrare opus est. Vt si ostendere uelis maledoctus & malesanus in unam coisse dictionem. quomodo apud Virgilium antemalorum. & apud Nasonem Antewui. et apud Propertium sempernamcatia. Atq; apud Terentium Semplenitas. Contraria est διαστολὴ ut si particulam nisi, & sicut, non unam, sed duas esse dictiones uelis ostendere. Reliquæ duæ notæ sunt temporum idest βραχεῖα breuitatis, μακρὰ productionis. Ex qbus satis manifestum est δασεῖαν apud græcos, ut cæteras prosodias, non esse literam, sed notam quandam, quod idem de H' dicere necesse est.

PRAETEREA Cum accidat literæ potestas, quæ, ut Prisciano uidetur, ipsa pronuntiatio est, & item figura qua describitur, & nomen quo appellatur, ut non solum pronuntiatione sed etiam figura, & uocabulo alia differat ab alia, neq; propter solam figuram, neque propter solum nomen. neq; propter utrunq; simul, dicendum est aliquid esse literam. Nam & numerorum figuræ quædã sunt, quas literas dicere nemo audeat, & lineæ, trianguliq; sua nomina, & figuras habent. Itemq; accentus, et prosodiæ, quas dixi, quæ tamen literæ non sunt. Eodem modo H', licet figura, & quasi nomine minime careat, litera tamen non est. At scribitur H', in uersu scribitur etiam parenthesis, & Lineola, quam uirgulam dicunt, & no

ta interrogationis, quamuis nihil horum sit litera. Neq; illud dederim, ut uerbum scribo de literis tantum dicatur. Nam scribuntur orationes, scribuntur epistolæ, carmina, uolumina, quæ literæ non sunt, tametsi constant literis. Ex eo enim scriptores dicti. An non legitur apud Valerium Catullum.

» *Nã q; totius uobis frontem tabernæ scipionibus scribam,*
» *Quod quidem sonat ut plautinum illud*
» *Quo te legam hoc Scipione.*

Quid composita quàm late proferunt significationes suas, Ascribo, Proscribo, describo, ut nõ potuit pictor rectius describere, quod Plautus dicat de eo qui hominem quendam quasi suis liniamentis designauerat. & apud Virgilium.

» *Descripsit radio totum qui gentibus orbem.*

Mathematici enim cœli ambitum, ac stellarum sphæras, et terræ quã incolumus partes quibusdam distinctas angulis, ac gradibus, figurãt lineis, & intra circulos cogunt, ut autem aliquantulum uager hoc à poëta de Conone Samio nobili mathematico dictum est, nõ de Claudio Ptolemæo, ut Maronis interpretes credunt. qui quidẽ multis post Virgilium annis floruit. Fuit autem Conon hic temporibus Ptolemæi Regis à quo propter disciplinam summo in honore est habitus, qui cum cœli situm describeret, quasdam stellas quæ sunt in eo sydere qui Leo dicitur, crines esse Berenicis Reginæ commentus est. De quo est apud Hyginum in libro de signis cælestibus. Et apud Valerium Catullum.

» *Omnia qui magni suspexit lumina mundi.*
» *Qui stellarum ortus comperit, atq; obitus.*
» *Flammeus ut rapidi solis nitor obscuretur.*
» *Vt cædant certis sydera temporibus.*
» *Idem me ille Conon cœlesti numine uidit.*
» *E' Bereniceo uertice cæsariem, & quæ sequuntur,*

Sed ad rem redeo. Sit sanè H'. figura quædam quæ inter literas noteturNon enim idquæritur possit'ne H', scribi in uersu, & literis admisceri. Sed sit'ne, H', dum effertur elementum. Sit'ne pars minima dictionis, ut A', ut, B'. Dum enim ab aliquo quærimus sit'ne T' litera, non id quæritur possit'ne scribi inter literas. Sed num T' sit minima pars compositæ uocis, sit'ne elementum formandæ syllabæ dictionis, & orationis.

SVCCVRRIT *etiam illud quod prætereundum non uidetur, hoc est opinari quosdam debere tum literas appellari cum scribun-*

tur elementa cum pronuntiatur, quorum opinio non me impedierit, quominus elementum pro litera, & literam pro elemento indifferenter accipiam. Nam si origo nominis consyderetur litera à uerbo Lego deducta est, à quo & Lectio, quae profectò absq; pronuntiatione, & sono esse non potest, quamuis tamen tacentes interdum legimus. Sed qui primus literam à Lego uerbo deduxit, non illud attendit, quod interdum sine pronuntiatione literarum figurae percurrantur oculis, quin tacentes saepe nobiscum loquimur & disputamus. Loquitur enim secum animus, & disputat, & tacitus legit, q̄q̄ nescio quo pacto moueri, & affici tunc in nobis ipsis, uocis instrumenta sentimus, adeo tacita etiam lectio non sine motu quasi quodā pronuntiationis, atque affectu esse potest. Ad haec apud eruditissimos grammaticae artis scriptores indifferenter literam pro elemento poni reperio, ut cum ab eis dicitur litera B' non potest continuari cum litera M' in eadem syllaba, non id dicitur non posse eas sic scribi. Siquidem possunt, sed nequaquam posse unà pronūtiari. Ipse quoq; Cicero literam nominat quod si litera solum diceretur cum scripta est, uel quod scribitur, falsum utiq; esset, quod à grammaticis dicitur literae accidit potestas. Nam si potestas, ut hi ipsi dicunt, ipsa pronuntiatio est, propter quam figurae, & nomina inuenta sunt, literae potestas accidere nullo modo potest. Similiter si dicatur, quod elemento accidat figura, ne id quidem uerum fuerit. Nam si tum dicitur elementum, cum pronuntiatur, figura nullo pacto elemento accidet. Igitur cum doctissimus grammaticus dixit literae accidit potestas, figura, & nomen, literam, & elementum simul comprehendit. Quamobrem dari mihi hoc uolo, ut literam & elementum hac praesertim in parte dicere indifferenter liceat. non tamen desunt qui literam à litura dictam uelint, quod apud uetustissimos fuerit consuetudo scribendi in tabulis ceratis, quorum opinioni non temere qs accesserit, ut ab eo quod est Litus, Litum, Litum, litera dicta fuerit. Cuius uocis apud Virgilium manifesta significatio est.

" *Vt paribus lita corpora guttis.*

Hoc est maculis notata & distincta, quod idem dixit alibi.

" *Sparsis etiam nunc pellibus albo,*

" *Et maculosae tegmine lyncis.*

Illud autem minime probauerim ut inde dicta sit litera, quod deleretur obliteraretur'q; è tabulis, in quibus ut dixi, scribebant. An non absurdum est id asseuerare, ut litera appellata, fuerit ab eo, propter quod ipsa esse desineret. Desinit enim esse litera, ubi deleta,

& obliterata est. Manifestum est igitur ex iis, quæ dicta sunt, licet H'. & figura, et quasi nomine minime careat, tamen si potestas ei desit literam esse non posse, quam deesse probandum nobis est.

QVEMADMODVM *Dixi, placet grammaticis, literæ, aut si mauis elementi potestatem esse pronuntiationem ipsam, nec aliquid aliud ex accidentibus eius esse quod ostendat elementi cuiusq; proprietatem, qua quidem carere aspirationem affirmant, quasi non careat cum & nomen ferè, ut dixi, habeat, & figuram certam propriamq; nimirum literam esse necesse esse. Primum quidem definitio ipsa planè declarat, aspirationem neq; dici, neq; esse pronuntiationem. Si quis enim te interroget, quid est aspiratio, respondebis. Opinor eam esse quandam humani spiritus, flatus'ue densitatem (Nãq; utrunq; dici rectè potest) aut si id malis, crassiorem quendam spiritum. Si quis rursus ex te quærat, quid densitas illa sit, scio responsurum nullo modo uideri tibi eam densitatem esse pronuntiationem. Itaq; cum densitas spiritus pronuntiatio non sit, & aspiratio sit densitas spiritus. H'. quæ aspiratio est, pronuntiatio esse non potest. Non aliter quàm Suspirium, Scloppus, Anhelitus, Suffitus'ue, qui spiritus, & soni quidem sunt, non tamen pronuntiationes. Fit autem nomen aspiratio ab eo quod est aspiro. Rursus aspiro fit à uerbo spiro. spiro autem à spiritu, ni forte malis Spiritum dici à spirando. Pronuntiatio autem est uox literam, uel syllabam, uel dictionem, uel orationem proferens (non loquor de oratoria pronuntiatione) qui autem exspirationem exprimit nihil tale pronuntiat. Est igitur crassitudo spiritus, sicuti tenuitas, lenitas, asperitas, non pronuntiatio, sed soni, uocisq; accidens, ut dixi. Atq; ut dem H' esse pronuntiationem, dicas uelim quonammodo efficietur ut H' si pronuntiatio est, litera sit? Quod enim accidit literæ, non est litera. Cum autem pronuntiatio, idest potestas accidit literæ, non erit ipsa litera, sicut nec figura, nec nomen, quanquam literæ accidunt, non sunt tamen literæ hoc est elementa. Itaq; etsi concessum sit H' pronuntiationem esse, cum pronuntiatio, id est potestas accidat literæ, non tamen H' erit litera. Nam potestas accidat literæ, & non est ipsa litera, quàm ut esset litera, necesse fuerat & pronuntiatio id est potestas ei accideret, non ut ipsa esset pronuntiatio. quod enim potestas est, litera esse non potest. Nam cum potestas sit accidens commune quidem literæ cum syllaba conuerti nõ potest. ut dici uere possit potestatem, idest pronuntiationem esse literam. Ex his, ut arbitror, effectum est H' id est aspirationem nullo modo habendam esse literam. quæ tametsi li-*

tera non est, non tamē à grammaticis quod tu ipse concedis plene de finitur, ut ea sit aspirationis tantum nota. Nam hæc definitio solum complectitur cum scripta est, uel quod scribi potest. non idipsum qđ est. Quamobrem quoniam scio te uehementer cupere eius à me defi nitionem accipere, faciam id libentius causa tua, qui non contentus do ctissimorum hominum definitione, exspectes meam.

EST IGITVR Idipsum quod H' dicitur aspiratio, qua literæ alicuius sonus crassior in pronuntiando redditur. cuius figura inter literas scribi potest. Quam quoniam superius dictum est solere præ poni uocalibus, consonantibus postponi. Cur id fiat ratio reddēda est, ostendendumq; cur illis interiectionibus, quas dixi postponatur.

VOCALES Literæ dictæ sunt, quod plenam, absolutamq; uo cem habeant. Quin & homines uocales dicimus, & Citharam uo calem, Vnde Horatius.

» Vocalem temere Insecutæ Orphea siluæ.

Et Propertius de equo.

» Qualis & Adrasti fuerit uocalis Arion.

Aspirationis autem ea natura est ut præposita cum sit sonoritatem uo calis densitate sua obtundat, atq; diminuat, quæ res efficit ut uocali tas illa cum reprimenda est. Aspiratione præposita quasi freno quo dam coerceatur. Consonantium uero alia natura est. Hinc enim con sonantes dictæ, quod cum uocali sonent, cum ipsæ per se nequeant uocem perficere. Itaq; si quando opus sit ut. C', P', T', R', suos auge ant sonos, ualentiusq; quàm sua ipsarum natura fert, sonent. aspi rationem accipiunt intrinsecus, quæ cum postponitur auget sonum qui consonanti minor est. Atq; hinc effectum est, ut quia uocales ma iore non indigent sono, quàm qui suus ipsarum est, aspiratio eis præ feratur. Contra uero postponatur consonantibus, quarum soni cohi bendi non sunt. Quippe qui parum sonent, sed laxandi potius, qđ quidem aspirationis adminiculo consecuntur.

CVR Tamen ex omnibus consonantibus quatuor tantum aspire mus hæc est ratio, quod cæterarum natura non ferat aspirationem. repugnat enim natura ut B', ut D', ut M', ut L', ut S', ut N', adiūcā sibi eam patiantur, multo etiam minus F'. Nam G' in dictionibus quibusdam quas ab exteris nationibus Italica accepit lingua, uulgus aspirat, ut Ghinolphus, quod proprium est, et multa eiusmodi, idq; maxime usurpant hi populi, qui galliam, quæ cis alpes est, incolunt, quæ hodie dicitur Longobardia, quoniam Longobardi ea loca sub Desyderio Rege, alijsq; gentis suæ ducibus diu occupata tenuerunt.

vnde id genti nomen nunc est. Hispani quoq; hoc est, qui hodie uocantur Catalani aspirant sæpissime G' sequente aut I' aut E' ghi et ghe dicentes, ut Berengherius, Figherius, Segherius, & id genus multa. Quin etiam apud eosdem Catalanos multa inuenias nomina quæ in aspiratione desinant. Sed ad Italicos redeo, Ligures, insubresq; sic hodie loquuntur, ut quod latinus sermo non patitur, in plurimis uernaculis uerbis ghe, & ghi pronuntient, quid quod cum litera G' apud latinos nunquam iungatur literæ V' ante uocalem in prima dictionis syllaba. Sed aut in media ut Languco, aut in ultima dictionis syllaba. ut Pinguis. eò deuentum est, ut omnis Italia non paucas quidem dictiones habeat à Gua, Gue, & Gui incipientes. Video mihi necesse esse, ut uernaculorum etiam uerborum, & eorum quidem barbarorum afferam exempla, quod quanquam in uitus facio, ueritus ne latini sermonis candorem nouorum, ac barbarorum nominum admixtione contaminem, tamen quia præcipiendi ratio cogit, accedam non quo uoluntas, sed necessitas traxerit. Doctorum tamen hominum uenia prius implorata, neq; enim ipse sum condemnandus, sed fatorum uis, ac fortunæ improbitas accusanda, quæ dominam quondá gentium, ac nationum Italiam seruire barbaris coegit, ac patrio obliterato sermone, insuetas asperrimasq; accipere dictiones. Est igitur quotidie nobis in ore Guardia & pro Custodia, & pro Excubijs. Idq; nomen multorum etiam oppidorum est, & Guerra pro Bello, & quod licet latinum tamen corruptum. Guastare pro Vastare, & Gualterius, & Guido, & Guilermus. Quid quod Varinus Veronensis doctus uir, tamen in hoc à multitudine nó dissentiens nomini suo quod Romanum est. (A' Varo enim seu malis Vario sit Varinus) G' præponebat semper, & Guarinum scribebat.

ILLE uero tres interiectióes Ah', Vah', Oh' in aspiratioñe desinút. siue qđ uetustissimi dixere, Vaha', Aha', Oha', demptaq; ultima uocali aspiratio manserit, siue qđ is animi affectus magis declararetur si in aspiratione hoc est densiore sono ipsarum pronuntiatio finiat Nam ut à barbaris eas uoces acceperimus, dictu quidem absurdum est. scilicet latini non prius hos animorum affectus, aut expresserunt, aut exprimere potuerunt, quàm has dictiones à barbaris mutuati essent. Vanum hoc est, siquidem hæ uoces nostræ sunt non barbaræ. Sunt etiam, qui huic interiectioni pro, quæ exclamandi uox est, aspirent. quod contra usum maiorum est. Differt enim à præpositione Pro, non in aspiratione, sed solo accentu.

Quanquam autem hæc à me in hunc modum dicta & probata ſunt, non deſunt tamen, qui contendant H', *multum habere literæ, ut quod literæ proprium ſit in aliam conuerti, ipſa quoq; in literam mutetur. ut in his* Traho, Traxi, Veho, Vexi, *& cum dicitur* Veſper *pro eo quod eſt* Heſper, *& pro cheta ſeta, et pro* Hex Sex. *quod'q; nonnũquam ita locetur in uerſu, ut eius ui ſyllaba, quæ breuis præcedebat, producatur. ut apud* Virgilium.

» *Dum trepidant it haſta tago per tempus utrunq;.*

Quo uno exemplo in primis utuntur quod in hoc uerſu ſyllaba IT' *producatur ui tantum inſequentis aſpirationis, non quod natura metri toleret breuem illic ſyllabam poſſe collocari.* Nam *apud poëtas in tertijs, quintis, ſeptimis nonis'q; ſyllabis, quas tritimemerim. pentimemerim. heptimemerim. enneamemerim iſti uocant grammatici.* La*tinæ autem dicuntur cæſuræ, breues interdum ſtatuuntur nulla ſequente aſpiratione. quod metri lex non ſemper prohibet. ut apud* Lu*canum in tertia ſyllaba.*

» *Dum ſanguis inerat.*

Apud Tibullum *in quinta.*

» *Te canit agricola magna cum uenerit urbe.*

Apud Virgilium *in ſeptima.*

» *Et furijs agitatus amor, & conſcia uirtus.*

In nona apud Catullum.

» *Iam ueniet uirgo iam dicetur hymenæus,*

Quanquam ſit hic aſpiratio. ſed aliud in præſentia non ſuccurrit. Li*cet igitur in his ſyllabarum imparilitatibus etiam correptas aliquando collocare.* Scire *autem oportet in metris dimetiendis duas correptas pro una producta accipi.* Nam *etſi pentimemeris uideatur non nunquam exire in ſyllabã quæ eſt ſeptima numero, tamen ſi de duabus breuibus unam productam ſubduxeris, quintam eſſe ratio oſtendet.* Spondaici *enim uerſus licet diuerſi ſint generis, tamen qui proprie dicitur* Heroicus, *conſtat ſpondeis ſex, qui ſex conficiunt metra.* Vn*de dicitur* Hexameter. Recipiunt *tamen ſpondei in ſede ſua dactylos propter temporum parilitatem.* Itaq; *cum ſex ſpondei.* XII *cogunt longas ſyllabas, hac ratione* Hexameter *heroicus* XII *conſtabit ſyllabis.* Cum *autem dactyli recipiuntur ſi numerum ſyllabarum ad ſpondeos recenſeas, & pro duabus breuibus unam productam numeres, inuenies pentimemerim, & quas dixi metrorum figuras cadere ſemper in locis ſuis.* Loca *autem earũ proprij ſunt principia cuiuſq; metri. ſinguli nanq; ſiue dactyli, ſiue ſpõdei ſingula con*

ficiunt metra. In Virgiliano igitur de quo nunc agimus dici non potest tritimemerim, id est primam cæsuram cadere in locum suũ, hoc est in principium secundi metri. Vbi breuis syllaba potest aliquando collocari. Nã IT' particula quæ est secunda syllaba secundi metri, natura sua correpta est. Ex hoc igitur probatum esse uolunt. H'. aliquando literæ uim habere cum accessione sua præcedentem syllabam, quæ breuis sit producat, in ijs præsertim locis, qui cæsurarum, quas dixi proprij non sunt.

CONTRA autem sunt & docti quidem uiri, qui opinentur. H', quoniam litera non sit, uim literæ habere nequaquam posse. Negant enim in his præteritis Traxi, Vexi, H' in X' uerti. quod enim litera non sit non posse in literam transire. Dicunt enim omnium præteritorum terminationes exire aut in syllabam, quæ duabus pluribus'ue structa sit literis, ut Amaui, Nupsi. Aut quæ ex sola, & lænigata constet uocali, ut Docui, Habui, hãc uero terminationem. Hi'. neq; ex duabus pluribus'ue literis fieri, neq; ex pura, & tersa uocali, placuisse propterea latinis in formandis his præteritis Traxi, & Vexi mutuari sibi hanc mutationem Xi' quæ multorum præteritorum esset propria, ac tametsi alias sibi potuissent mutuari, ut Bi', ut Gi', ut Ci', ut Vi', ut Psi', tamẽ auribus consulẽtes iudicasse aptius exire Traxi, Tractum, & Vexi, Vectum, quàm Tragi, Vegi, aut in aliam terminationem, propterea'q; maluisse in Xi' præteritum mittere à Traho, & Veho, non quod Hi' in X' uerterent, sed quod ab alijs uerbis mutuarẽtur eam terminationẽ, quæ aptius caderet. Id'q; minime mirum uideri debere aiunt, cum aliquot etiam uerba integra, præterita mutuentur ab alijs uerbis quæ sunt Furio, Insanij, Sum, Fui, Fero, Tuli, Ferio, Percussi. Quid enim absurdius esse, q̃ cum H' litera non sit, id asseuerare, ut in X' quæ duplicis literæ locum tenet, conuertatur. His addunt quod cum prisci dixisse inueniantur Traso, & Veso, nihilominus Traxi, & Vexi præterita fiebant. ac propterea multo minus dicendũ esse quod H' uertatur in X' in his præteritis. Cum non H', sed F' esset olim in præsentibus temporibus. Nam cum illi Traso in præsenti tempore, & Traxi in præterito dicerent, non H', sed F', potius in X', uersum esset. In illis autẽ nominibus Vesper, & Sex similiter affirmant H', non uerti in literam, sed loco eius S' esse positum, quod ut ita esse ostendant. Altius quidem repetunt.

PRINCIPIO scire licet non è cælo in terras rerũ nomina delapsa esse, sed cum homines ad loquendũ aptos natura produxisset ipsi sibi,

rebusq; indidere nomina, quod uel ex hoc licet cognoscere, quod cũ artibus simul sua ipsarum nomina, & instrumentorum quibus artifices utuntur, item rerum earum, quarum artes sunt effectrices, uocabula inuenta sunt. Ante texturam enim inuentam cum homines pellibus, aut librorum, foliorumq; tegumentis operirentur, nec telae, nec texturae, nec ipsorũ textorũ exstabant nomina, multominus textoriorũ, ferramentorum, ac uestiũ, quarum rerũ uocabula, ne nũc quidẽ apud Canarios sunt, apud quos nuper cõpertum est ab Hispanis praedonibus nullum esse telae genus, sed nudos eos uitam agere pecudum tantum pellibus quadam corporis parte tectos. Contra uocabulis illi abundant, apud quos plures artes, disciplinaeq; exercentur. An non hodie uidemus genera armorum quibus nunc utimur noua pleraq; habere nomina? Sunt enim nuper inuenta. Idẽ dico de uestimentis, nauigijs, et rebus plurimis. Ex quibus planè perspicua posse dicunt nõ naturam, aut Deum aliquem, sed homines ipsos rerum nomina fuisse commentos. Quod si quae sola natura absq; hominum artificio laboreq; gignuntur, pro situ regionum, ac locorum, quanquam eadem ipsa sunt, qualitates tamen easdem non retinent, sed illas ita mutant, ut ferè contrarias induant, quid de illis dicemus, quae homines ipsi comminiscuntur, ac praesertim de uocabulis? Videmus enim unã, eandemq; rem aliter Graecos, aliter Latinos, aliter Syros, aliter Germanos, aliter alios, atq; alios uocitare, ut illos hi, hos illi nõ intellegant. Quid quod idem uocabulum apud eos, qui eadem utuntur lingua ijsdem literis non pronuntiatur? Hetrusci in quibusdam uocabus pronuntiant ui, populi quidam Italiae bi, germani fi efferunt, quod inde fieri uolunt, quod apud alios sit haec quàm illa litera magis, minus'ue familiaris, & usitata quod è uernaculis quibus nunc utimur uerbis aperte potest intellegi. Si enim unum, idemq; uerbum ab Hetruscum, et Longobardo, et Apulo proferatur, mirificam uideas, et literarũ et pronũtiationis diuersitatem, ut penè nõ idẽ quãuis idẽ sit, esse uideatur, quae res efficit ut minus admiremur si quidam Italiae populi quondam O' non habuerint, sed loco eius (ut grammatici tradunt) V' uterentur. Quã tantam uarietatem, non esse dicunt ex hoc, quod fiant literarum conuersiones (quid enim habet Apulus, Hetruscus'ue cum Alpino commercij?) sed ex gentium pronuntiationibus diuersis. quodq; haec quàm illa litera sit uni, quàm alij nationi familiarior, aut minus cognita. Siquidem diuersas gentes diuersis modis uti ad sentiendum, sic ad loquendum pro temporibus etiã, atq; aetatibus affici physicis placet. Itaq; cum dictio Hesper à latinis

fuit recepta quoniam aspiratio uideretur asperior, præsertim cum esset rarissimus eius usus placuisse quibusdam lenire eam, & quod V' *dum consonans est in uerborum principijs esset latinis admodum familiare, ut* Valeo, Venio, Vendo, Vereor, Vates, Vita, Vinum, Volo, Vitulus, Vicus, Vitia, Voco, Vultus, Vultur, *Pro eo quod est* Hesper, Vesper *dicere maluisse, nec tamen defuisse qui græce libentius* Hesper *dicerent, pro quo cum* Vesper *dicitur, uolunt non uerti aspirationem in* V' *sed abijci eam, ac repudiari, & eius loco positam esse eam literam, quæ priscis esse tantummodo peculiaris.* Hispani *à quibus propter* Regnum Neapolitanum *non paucas nomina accepimus, dicunt* Hernandum *pro quo nos* Fernandum. *Dicemus igitur aspirationem uersam esse in* F? *minime profecto. Nam italica idest uernacula lingua, nullos ad hunc diem præceptores habuit, quorum institutionibus formati hanc doceamur facere conuersionem. cum tamen natura magistra hoc faciamus.* Et *ut arctioribus nos rationibus urgeant, nihil causæ est inquiunt, Cur* H' *mutetur in* B', *& tamen pro* Helena, Belenam *dixisse uetustissimos constat, uidelicet, quod illi aspirationem horrebant.* B' *Familiarius utebantur. Nam et* Bruges *pro eo, quod est* Fruges, *dixisse manifestum est. Addunt etiam opinari se, si* Ciceronis *temporibus cum* Helena *dicebatur, aspirationem* Romanus *uitare uoluisset,* Velenam *fuisse dicturum, quia homines illius seculi* V' *consonante magis uterentur. Quæ quidem omnia nationum, ætatumq; diuersitate fieri affirmant. Quid? non'ne latine testudo dicatur & capparis?* At Neapolitani *non* T', *sed* C', *primam testudinis faciunt. Cōtra* Hispani *primam capparis,* T', *fecerunt. ijdē etiam* Neapolitani *primam syllabam* Capparis *quàm est* CA' *interposita aspiratione &* I', *chia exprimunt, & pro fortuna forturam dicunt. Seruat hodie quoq;* Neapolitanus *latinam pronuntiationem huius imperatiuæ uocis* Audi, *pro quo* Florētinus *dicat* Odi. Ex *trāspadanis uero multi oldi pronuntiant, pro au ol dicentes. Quis hæc docuit? natura, non præceptor aliquis. quod latine planum dicitur plurimis modis uernacula lingua uariat in prima syllaba.* Hetruscus *enim loco.* L'. *ponit.* I'. *& pia non pla exprimit.* Neapolitani *loco.* P'. *&.* L'. *ponunt.* C'. *aspiratum et.* I'. *At* Suessani *dempta aspiratione* CIA' *dicunt, idq; in plurimis dictiōibus facile inspicies. Quin etiam soni mutati sunt. Nam.* O'. *&.* E', *cum finales sunt ab* Italis *in uernaculis uocibus ita quidem pronuntiantur, ut deprehendas eorum sonos, qui latine pleni, & clari sunt, obtundi, & obscurari. Afferunt etiam,* Aeoles *solitos hiatus causa interponere,* F', *maiores autem nostros.* V'.

tem noſtros V' loco F' ut in nomine dauus · nec non O' et C' inter iecaſſe,ut in his Redeo,Prodeo ſicubi Comburo · et quod Plautus dixit · medergo · et quod hodie etiam dicamus redintegrare · Dicet hic aliquis Cur potius D' tranſibit in F' ut hoc in uerbo afferro, quàm H' in V' ob id profecto quod D' literam in F' literam tranſire naturale ſit pronuntiatione ipſa hoc exigente · At H' quod litera non ſit · in li teram ut tranſeat,naturam minime pati · Eoſdem Aeoles Bretor pro Rhetor,et Brodos,pro Rhodos dixiſſe conſtat, ea ratione quod aſpi-rationem fugientes pro ea digamma ponerent in dictionibus ab R' in-cipientibus · quod'q; recuſarent digamma in eadem ſyllaba conſo-nanti præponere in B' uertebant brodos,bretor'q; dicentes · Quibus adducti rationibus conantur probare aſpirationem non uerti in li-teram · ſed uitari potius et abijci · Affirmant'q; Aeoles B' magis q̃ ali am literam,pro eo quod eſt digamma poſuiſſe,quod in nominibus ab R' incipientibus libenter B' uterentur · Addunt etiã opinari ſe et pro certo habere,ſi Delmatæ ab Aeolibus,quas dixi uoces mutuarentur, quanq̃ nullos hucuſ'q; habuerint pronuntiãdi magiſtros,nõ pronun tiaturos B' ut æoles,ſed V' conſonans quod ſua ipſorũ lingua ſic exi gat · Eſt enim naturale Delmatis V' conſonans præponere literæ R' ac ſimul cogere · ut cum dicunt urasi et ureche , quæ nomina apud Delmatas duarum ſunt ſyllabarum,quod latina lingua aſpernatur, et horret quãquam hodie non paucas uoces itali ſic pronuntiant · Ef ferunt etiam Delmatæ V' conſonans ante L' in eadem ſyllaba,ut in his nominibus Vladislaus,et Vlachia quorum prius apud eos te-traſyllabum eſt · Poſterius triſyllabum,quæ nos proferre haud poſſu mus · Nã de priori V' abijcimus et ladislaus dicimus · Poſteriori autẽ addimus,A' & dicimus Valachia · Eſt enim cuiq; nationi ſua pro-nuntiatio,ſuus'q; ſtruendarum ſyllabarum ordo , & compoſitio. Quid qđ cum I' apud latinos efficiatur conſonãs,nulla cõſonãte an te ſe in eadẽ ſyllaba collocatæ,ut Ianus,Iecur,Troia,Peius,Conitio. In uernacula qua nunc utimur lingua C' ante I',ponimus & Cia, Cie,Cio dicimus · Quin etiã præpoſita ſemiuocali S' Scia,Scio , atq; interiecta aſpiratione Schia Schio proferimus · Sed Illyrici,et Dalma tæ de quibus dixi ſuas habent literas · Et cum ſcribendum eſt Scia hac utuntur figura Cum autem ſchia,his   · Nam Hieronymianis et Cyrillianis utuntur literis · Similiter cum ſcribunt Glia utuntur harum notarum alterutra A duabus tantum fi guris eam ſcribentes ſyllabam,in qua nos quatuor ponimus, Apuli ita locuntur hodie ut in principijs multarum dictionum loco I', con

ſonantis S' pronuntient, & non Iugum, ſed Sugum, non Iannem ſed Sannem dicunt. Quin etiam in nonnullis latinis uocabus ante I', uocalem S' ponunt, & Sire pro eo qđ eſt Ire dicunt. Multa quoq; cum ætatibus ſimul mutantur. Aetas enim ex Meſſana, Meſſalam fecit. Ex Valeſio Valerium, ex Fuſio Furium, ex Sclitibus Lites, ex Scloco Locum, ex Remulibus Lemures, ex Sordeo Ordeum, ex Caſſantra Caſſandram, ex eo quod erat Odyſſeus Vlyſſem, ex Lebero, Liberū, ex Here Heri, ex Sibe Sibi, ex Coerauit Curauit. Itemq; ex voloce, Velocem, ex accuſatiuo Mee, Me. ex Duello, Bellum. ex Aiio in quo duplicabatur I' Aio. ex Comperce Compeſce. ex Creduis Credas, ex Duis Des. ex Heſprug Heſprugnem. & mille talia. Quid ætas noſtra? non'ne ex Nicolao Colam fecit. ex Ioanne Iannem. ex Lodouico Loiſium. ex Bartholomæo Mcū. Quidam ēt populi ſtante integro nomine, pro B' pronuntiant M' abijcientesq; è medio ſyllabam Lo, pro Bartholomeo Barthomeum dicunt. ex Thoma quoque fecimus thomæum, ex Antonutio nutium. ex Antonio tonium. Siculi ex Iacobo fecerunt Iacopinum, de quo demptis prioribus ſyllabis, nunc non Iacopinum ſed pinum dicunt. À quibuſdam etiam ita deflex imus ut ea non ſine obſcœnitate proferamus. Quorſum igitur hæc tam multa ab illis afferuntur? ut oſtendāt ætatum nationumq; diuerſitatibus fieri uarietates pronuntiationum, ipſarumq; literarum ſonum poteſtatem ordinem aliter, atq; aliter uariari, poſſent his plura addici, quæ ab illis quidē adducuntur, ſed debemus ijs, quæ dicta ſunt eſſe contenti. Nūc id agitur qbus adducti rationibus opinētur in illo Virgiliano uerſu H', ui literæ nó habere. Is ſi recte memini erat.

10 *Dum trepidant it haſta tago per tempus utrunq;.*

Hoc in loco contendunt particulam it' præſentis temporis nó eſſe, ſed præteriti, quæ ſit conciſa de præterito Iuit, cuius prima ſit producta naturaliter. Quoties enim conciſio fit in hunc modum, quantitas ſyllabæ non mutatur. Cum enim dicitur exiſtimauit ipſa pronuntiatio docet à produci in penultima ſyllaba, cui ſi adimas vi', dicasq; Exiſtimat pro Exiſtimauit, ſyllaba Mat ſeruabit productionem ſuam, retinebitq; accentum, quem habebat ſtante integra dictione. Hoc exēplum ideo poſui quoniam Donatus dicit Terentium in illo ſuo prologo poſuiſſe exiſtimat pro exiſtimauit. Similiter Imugit pro Immugiuit, & it, pro iuit. quanquam cum dicitur Immugijt, et ijt demptatantum litera V' corripitur. Nam uocalis ante uocalem more noſtro corripitur niſi fuerit diphthongus, paucis quibuſdam exceptis. Quin

etiam affirmare audent Virgilium reliquisse scriptum non it sed ijt cum duplici i cũ sequatur uersus habens præteritum tempus, q est.

» Stridens aduersóq; hæsit tepefacta cerebro·

Nam non hæret dixit, sed hæsit·Siue igitur it, pro Iuit, siue Iit legatur, uolunt ob eas quas dixi rationes H' in hoc uersu uim literæ nullam habere·

Vt autem post hæc omnia paucis ipse tibi aperiam quid de aspiratione sentiam·idest, an quam uim literæ habeat, ac ne ab officio, & cognitione grammatica recedens, subtilius quàm grammatici captus ferat perscrutari hoc uidear. Siquidem existimo uideri aliquando H' sapere aliquid, quod sit literæ, cum tamen litera ipsa non sit, uelutí cũ in locum literæ substituitur, ut in his uocibus, Hircus, et Traho, in quibus loco F' aspiratio posita fuit·Nam Fircus, et Trafo dixerunt. & in hoc nomine Hallux, quod fit à uerbo Salio, de quibus postea latius dicam, aut cum loco eius ponitur aliqua litera ut in his sex pro hex, Vesper pro Hesper. Quid? quod quemadmodum C' & D' interijciuntur in compluribus dictionibus hiatus causa, ut in Prodeo, Redeo, Redibeo, Sicubi, Necubi. Eodem modo & H' ut in his mihi, Prehendo, in quibus eandem habet uim ad hiatum, H', quam in illis D' & C' Ac ne de grammaticis præcepta tradens philosophum uidear agere, haud negabo habere aliquando H' similitudinem quandam literæ, quod quamuis non negem, ut dixi, non tamen dicendum, aut tenendum iudicio H' propterea esse literam. quod quidem superius ostensum satis est·Nam & coruorum, & Psittacorum uoces quædam, uerba nostra immutantes, uim quidem habent intellegibilem, & suam ipsorum uerborum significantiam exprimunt, cum tamẽ humanæ illæ uoces neq; sint, neq; dici possint. Sed iam ad alia quæ dicenda relinquuntur, transeundum est.

DICTVM Est à me P' C' et T' cum aspirationem exigunt proprias apud græcos figuras habere, quæ sunt χ' pro ch, φ' pro ph, θ' pro th. quod cur in his consonantibus probauerint in semiuocali uero R' repudiauerint. Placet grammaticis hanc esse rationem, quod his elementis aspiratio ita hæreat ut ea ablata pars quasi quædam substantiæ ipsorum adimatur, tollaturq; propria uocum significatio. Si enim cum pronuntiandum est Chærea quod est nomen proprium C' non aspiraueris, uis propriæ significationis interit. quinimmo pro Chærea quod ut dixi propriũ est, pronũtiabitur Cerea, quod est fœmininũ huius nominis Cereus. & pro Chære quod est salutandi uerbũ, dicetur Ceræ qui est genitiuus nominis Cera, quamuis grã

matici affirment abiecisse priscos illos aspirationem è uerbo chære, & cere dixisse, ut apud Virgilium.

n Qui cerete domo.

Vnde & Cerimonias dictas uolunt. Pro eo autem quod est chiron si cironi dixeris, non significabatur Achilles magister, sed proferetur quartus casus nominis quod est Cyrus R' uero cum aspirationem accipit, aliam non habuit figuram quàm cum tenuatur, quod cum si semiuocalis, licet subtrahatur aspiratio, uocis tamen significatio ipsa maneat. Qui enim Rhodon sine aspiratione pronuntiat, quanquam peccat is quidem, rem tamen cuius est nomen illud quod ipse profert, audientibus notam facit. Græci igitur siue his, siue alijs adducti rationibus hoc seruant. Nos uero antiquum secuti scribendi morem, nec eas ab illis figuras accepimus, nec alias ipsi formauimus. Et quoniam ad promissa propero, aspirationis nota apud priscos super ipsam literam cui aspirari debebat, figebatur, quem usum hodie quoq; in uocalibus græci seruant. Longo uero post tempore figuram suam aspiratio adepta est. & inter literas ipsarumq; textum recepta est. Figura autem hæc fuit H' quæ postea mutato scribendi usu è literarū serie eiecta est, et in geminas partes diuisa. Sinistraq; pars figuræ eius super literam cui aspirabatur notari cœpta. quod in uetustissimis codicibus licet inspicere. Sunt etiam qui hunc aspirandi morem, hodie quoq; sequantur. Græci ut dixi eam notam dasian uocant. nostri tum flatilem, tum spiratilem dixerunt. & quam illi psilen, ipsi tenuem exilemq; uocauere. Ipsa autem spiratilis nota, idest sinistra pars quam dixi hæc erat ⊢. Recentiores uero cum etiam formandis literarum figuris ab antiquis illis deflexerunt, hanc nouam aspirationis notam introduxerunt quæ est H'. Nam quam à priscis inuentam memoraui, tunc utimur cum aut poeticus uersus, aut orationis ambitus ab aspiratione incipit, aut ubi maiusculis literis) Nam maiusculas nunc eas uocamus) utendum est.

SCIRE etiam oportet Barbaros aspirationem semper proferre, græcos neq; semper ut barbari, neq; adeo rarenter ut nos, qui quàm rarissime eam proferimus, præsertim cum uocalibus. quotus nanq; est qui Hamum, Hædum, Hinnitum, Hominem, Humum ita enuntiet. ut aspirare eum primis literis possis cognoscere? quanquam cum aspiramus C' ante E' uel I' ut Cherea, et Chiron aspirationem ipsam efflamus, & similiter cum post Θ' sequitur statim L', & post L' alia uocalis ut Parthia. At Φ' ita proferimus ut eius sonus aut parum, aut certe nihil ab F' differat. Licet autem grammaticis placeat

F' non adeo fixis labijs, ut Φ' efferri. Nemo tamen nostrum adeo pronuntiationis studiosus est, ut id seruare eum possis agnoscere. Nam prima Fabulli, & phalerij eodem labiorum statu, ac motu a nobis pronuntiatur.

VETVSTISSIMOS autem parassime usos aspiratione fuisse, testis uel in primis locuples est Quintilianus, qui etiam tradit his uocibus quæ sunt Hircus & Hædus, minime illos aspirasse. nunc tamen etsi ea in scribendo frequentius utimur quàm illi, rarius tamen eam efferrimus adeo hominibus nostri temporis hæc spiritus densitas inimica est, & à latina pronuntiatione aliena. De qua nostrum quod sciam nemo ad hunc diem particulatim præcepit, quanquam adolescenti mihi Paduæ cum agerē in manus peruenerunt pauca quædam & ea plena errorū quæ Apuleij, cuiusdam grammatici satis obscuri de aspiratione tantum uocalium esse titulus indicabat. Sed ut ad rem proprius accedam aspiratio quibusdam dictionibus naturalis est & ab ipsa formatione hærens ut huic uoci heu. Quibusdam adiūcta est differentiæ causa ut huic nomini Hara quæ uox per aspirationem differt ab ara, cum altare significat. Non paucæ etiam uoces trahunt eam ab origine sua, ut sunt dictiones compositæ & deriuatæ, ut habito, & inhabito ab eo quod est habeo. Aliquot dictionibus adiuncta est hiatus causa, ut his Vehemens, & Mihi. In multis etiam usus præualuit ut in his hostis hostium hospitium. In græcis autem, & barbaris græcos, & barbaros sequimur. Sunt quoq; nonnullæ dictiones quibus aspiramus hac ratione quod placuerit maioribus nostris in locum detractæ, aut commutatæ literæ aspirationem ponere ut hordeum, quod fordeum Sabini dixerunt. Inest igitur aspiratio dictionibus aut natura, aut origine, aut differentiæ causa, aut etiam hiatus, aut usu, aut immutatione, aut detractionis commutationis gratia.

HIS Explicatis ad ipsas uoces quibus aspirandum est uenio. Primū quidem de uocalibus, quæ aspirationem exigunt. Deinde de consonantibus dicturus, literarum, & syllabarum ordine seruato. Initium autem erit à diphthongis, quas apud nos esse quatuor nemo ambigit hoc est Ae, oe, au, eu. uelim autem scias secundum ueterem & rectum loquendi usum uerbum aspiro exigere post se datiuum potius quàm accusatiuum casum. Aspiro enim huic uocali libentius quàm hanc uocalem dixerunt. quod ego hic etiam sequor.

AE diphthongus exigit aspirationem ante C' in pronomine hæc, & cum fœmininum est, & cum neutrum. ut hæc arbor, et hæc mu-

nera. Similiter aspiramus hae quod est fœmininum numeri pluralis. Græci quoq; aspirant ai qui apud eos est articulus fœmininus et numeri pluralis. Quæ autem apud nos est diphthongus ae. apud illos est ai. Fuitq; hæc causa cur latini diphthongon hanc soluentes in ai uerterent, græcos immutati, ut

» *Aulai in medio libabant pocula bacchi.*

Pro eo quod est aulæ. Et apud Lucretium Animai, siluai, aquai, pro illis genitiuis Animæ, siluæ, aquæ, quid quod in huiusmodi solutionibus utrasq; uocales produxerunt ad illorum morem. Cum latina regula uelit uocalem ante uocalem corripi ut supra dixi. Exstant Beneuenti lapides in quibus scriptum legitur latinis literis. COLONIAI BENEVENTANAI *Pro coloniæ beneuentanæ. Quæ inscriptio declarat Samnites quanquam latinis uterentur figuris immitatos fuisse græcos in scribenda diphthongo ae quæ licet apud eos sit ex A' & I', tamen ut nos ae pronuntiant. Festus etiam refert antiquos latinos, ae' syllabam græca immutatione per ai scripsisse. In urbe theate legitur* CAISARIS *nomen per ai non per ae scriptum. Gellius tamen refert animaduertisse se in commentarijs P. Nigidij ita scriptum, atq; præceptum ab illo. Si huius terræ scribas in litera sit extrema. Si huic terræ per e scribendum est. quæ res indicat non defuisse qui aliter generandi, aliter dandi casus eorum nominum quæ primæ declinationis sint, scribi uellent. Qua de re nihil dicturus sum, quoniam tempus hunc ipsum scribendi morem iam pridem obliterauit. & huiusmodi Nigidij regula fortasse ambitiosior est. Aspiramus etiam hæccine. ac ne de his pronominibus hic, hæc, hoc aliâs dicendũ relinquatur ubiq; aspirare conuenit, & similiter huiusmodi & huiuscemodi. Inest autem his pronominibus aspiratio natura. Græci item aspirant ὡ ἡ ὑ ὁ. Prisci tamen non hic hæc hoc, sed Hice, Hæce, Hoce dixerunt, ut etiam apud Terentium inuenias dictum hisce plurali numero pro eo quod est hi. Cũ ait hisce arbitrantur nunc hoc munere suam esse Thaidem. Et apud Plautum in captiuis.*

» *Hisce autem inter se confixerunt dolum.*

Nam qui opinantur hæce in genere fœminino aspirationem habere ut differat ab aduerbio ecce, ij falluntur omnino. Eadem enim fuit ratio aspirandi hæce, quæ et hice, et hoce. Aspiramus etiam diphthõgo AE' ante R' in uerbo hæreo. Itemq; in deriuatis, & compositis. Sed & de his, & de alijs, quæ aspirationem exigunt ante diphthongon AE' in posterioribus suo loco, et tempore dicam, idest cum de aspi

randa & praecipiam.

A V Diphthongus *admittit aspirationem ante D' in hoc aduerbio Haud, qua differt à coniunctione aut. Nam quanquam nunc differunt ultimis literis, apud priscos tamen pro utraq; re cadebant in eadem litera idest T', quos etiam constat uocem Ad' & Cum' esset praepositio, & Cum' coniunctio, & interiectio iisdem literis scripsisse. Posterioribus tamen quos nunc sequimur placuit, haud, Cum' esset negandi aduerbium, & Ad' cum esset praepositio per B' scribere, ut terminalibus literis differrent. Aspiramus etiam uerbo Haurio solo quidem usu. Nã ut differret aspiratione à nomine Auris, à quo fit auricula, oino ineptum est dicere. Auris enĩ à uerbo haurio ducitur,*

Vt uocemq; his auribus hausi.

Sonus enim hauritur auribus. ἀυσηρὸς *graecum est, & aspiratione caret. Auster, Australis, Austrinus aspirationem non habent. licet, ut multis placet, auster ab hauriendo dictus sit. Sed in his non uicit usus ut in uerbo haurio, quod qdem uerbum aut nostrum est, idest latinum aut est deductum à graeco quod est* ἀφύω *cuius primam syllabam graeci tenuant. Itaq; si à graeco ducat originem aspiratione caret, sin latinum est, non natura, sed usu habet aspirationem. Si enim naturalis esset aspiratio uerbo haurio deriuatis ab eo illam retinerent Auris, Auritus, Auricula, quibus non aspiramus. Ex quibus efficitur, ut uerbo haurio praeponatur aspiratio non natura aut alia causa, quàm solo usu.*

HEI *interiectio traxit aspirationem à natura, quod is animi affectus aspiratione melius declararetur. Qui autem opinantur addi tam huic uoci aspirationem, ut ea differret à pronomine ei in tertio casu, ij falluntur mea sententia. Hanc uocẽ inter diphthongos ideo locaui, quod apud uetustissimos latinos ei' diphthongus habebatur. Nos autem desinimus ei' scribere, sed pro ea productum I' ponimus. Illi enim scribebant heic, nos hic. ut haec indicant monimenta quae Capuae exstant.* Q. TIBVRTI Q. L. MELONAVI CVLTRARI OSSA HEIC SITA SVNT. STABERIAE P. L. FLORAE OSSA HEIC SITA SVNT. ROGO TE MI VIATOR NOLI MI NOCERE. FERIAE CN. FILIAE MAIORIS HEIC OSSA SITA SVNT. *In tertijs quoq;, & sextis casibus maiores illi nostri ei' scribebant semper ut dixi. Inspice antiquas inscriptiones, et ita rem habere intelleges. Venusiae etiam exstat monimentum, maiore tamen parte dirutum, in quo scriptum est.* AMICEIS SVEIS, *pro amicis suis, &* SIBEI

pro sibi. Et item Capuæ legitur. HEISCE MAGISTREIS VENERVS IOVIAE MVRVM AEDIFICANDVM COIRAVERVNT PEDES CCLXX, ET LOIDOS FECERVNT SERVIO SVLPITIO MARCO AVRELIO COSS. *vides heisce pro hisce, & magistreis pro magistris scribere illos consueuisse. Illud etiã annotandum est, quod apud Campanos uenus emittebat genitiuum in* VS', *non in* IS', *& quod loco* V' *in nomine ludus ponebant* O, & I Loidos *pro eo quod nunc est ludos dicentes. Et cum latini & finitimi populi dicerent* Coerare *per* o & e *pro quo nos dicimus curare* V *pro* Oe *ponentes. Campani ponebant* o' & i' & *coirauerunt non coerauerunt dicebant pro quo nos curauerunt. Multa etiã ex antiquis grãmaticis in hũc locum conferre possem, sed non uidetur necessariũ. Est enim res satis manifesta.*

EV *Diphthongus aspirationem habet in interiectione* Heu, *eadem qua hei ratione. Similiter in hoc aduerbio heus. in quo fortasse usus præualuit. quando* Festus *uult ductum esse à græco* αἰ. *quæ uox doloris est, tenuaturq; apud græcos.* Vnde & *ægritudinem deductam esse tradit. Eu græca dictio quæ multorum nominum compositionem init. ut* Eugenius. Eusebius. Eustachius. Euxinus. Eutychus. Eudemus *aspirationem non habet.*

O E *Diphthongus in omnibus latinis dictionibus abhorret ab aspiratione. Sed de his dictionibus quæ ante diphthongos exigunt sibi aspirari, tam in primis, quàm in medijs syllabis, plenius dicam in posterioribus suo loco. Nunc satis sit hæc perstrinxisse.*

DE VOCIBVS *igitur quibus aspirandum est præcepturus, illud præmoneo. composita, & deriuata, itemq; obliquos casus, & tempora, quæ quidem tum per deductionem, tum per mutationem literarum formantur, acceptam à primitiuo aspirationem retinere in primis præsertim syllabis de quibus nunc præcipiam. Ac primum quidem de* A' *qua est uocalium prima.*

A' *ante* B'.

VOCALIS, A' *sequente statim consonante* B' *habet aspirationẽ in uerbo habeo qua differat à uerbo* Abeo Abis Abit, *ut multis placet. Deriuata quoq; & composita retinent eandem aspirationem.* Habena, Habitus, Habitudo, Habilis, Habitior, Habito, Inhabito, Inhibeo, Exhibeo, Cohibeo, Prohibeo, Adhibeo, *in quibus* A' *uersa est in* I', *quæq; alia & ab habeo, & ab habito deducuntur, aut cum his iunguntur. Redibeo tamen quamuis ex habeo & re particula constet aspirationem abiecit, accepitq; hiatus causa* D', *quæ litera nullo*

pacto aspirationem recipit post se, natura ipsa hoc prohibente. Quã obrem non parum admiror nostrates quosdam doctos sane homi nes, & accuratos in uerbo redibeo h semper notare solitos. decæptos, ut opinor. quod existimarent primam uerbi huius syllabã quæ est Re', cadere in D', quod erroneum quidem est. Syllaba enim nulla apud latinos (de primis loquor, ac medijs syllabis) finit in D', nisi quæ sequitur à D', incipiat. excepta præpositione ad quæ multarũ uocum compositionem init, ut in his Adiuuo, Aduerto. In uerbo autem Redibeo litera D', interiecta est hiatus causa. ut in his Prodeo, & Redeo. in quibus D', non finit priores syllabas, sed inchoat posteriores, quod cum sit, aspirare nullo modo debemus I' in uerbo redibeo. Siquidem litera D' neq; ipsa aspirationem tolerat natura prohibente, neq; statim post se in eadem syllaba uocalem aspiratam collocari patitur. Nulla enim latina dictio habet syllabam aliquam incipientem à D', sequente statim uocali aspirata. Sunt qui uerbo abundo aspirationem præponant. quod ratio prohibet. fit enim ex ab præpositione, et Vndo Vndas Vndat. Aspiramus de peregrinis Habraã, quod Iudæum nomen est. & Habramios, & Habronichus quod est græcum, & hominis proprium.

A' ante C'.

ANTE C', uero aspirationem exigit A' in illo tantum casu Hàc, quæ uox transit etiam in aduerbium loci. retinetq; aspirationem in aduerbio hactenus. Sed de obliquis casibus, ac de uocibus compositis, non est mihi particulariter præcipiendum. Cum ea originis suæ naturam sequantur. Sunt qui Istanc, & Istunc, & Istuc, & Istic, atq; Istinc aspirent. quæ uoces, ut ego sentio, simplices sunt, non ex pronominibus Iste, Ista, Istud, & Hic, Hæc, Hoc connexæ. Nam uetustissimi dixerunt Istace, Istace, Istoce, ut Hice Hæce Hoce, pro quibus nos dicimus Iste, Ista, Istud, & Hic, Hæc, Hoc. Necesse igitur erat ut in quartis casibus dicerent Istunce, & Istance, quod quidem dicebant, paulatim tamen ultimã demētes literã, dixerunt Istunc, & Istanc donec Istum & Istam diximus. Istic autem, & Istinc, & Istac dicimus, ut Illic, Illinc, & Illac. Quã propter cum simplices sint uoces, neque cum pro nomine Hic, Hæc Hoc aliquid commixtum habeant, nullo modo aspirandum eis iudico, quod latinæ linguæ lex minime patiatur. Litera enim T', in latinis dictionibus aspirationem post se non recipit, ut suo loco dicemus. Sed in græcis & barbaris tantum.

A' ante D'.

SEQVENTE autem D', aspiramus A', in his dictionibus quæ

à græco ducta sunt. Hadria masculini generis pro sinu maris, & fœminini pro oppido, & quæ ab his fiunt. Hadriaticus, Hadriacus: Itemq; Hadrianus proprium hominis. Significat autem apud græcos nomen ἁδρὸς, quod huber apud nos. Sed necessarium non est ut enumerẽ dictiones quibus græci aspirent, satis sit eas notare, quas ab illis accepimus. Grãmatici nostri temporis pro ea, quæ fuit Ariadna, Adrianam dicunt, et quidem imperite. Nam græce non Adriana, sed Ariadne nomen est ei, quam desertam à Theseo Bacchus rapuisse dictus est à poëtis, quod hic tetigisse uisum est non inconueniens, nequis aut existimet Hadrianæ illi nomen fuisse, aut si forte dicat ex Ariadna Adrianam factã mutato literæ ordine fallatur credens ei aspirari debere. Nam Hadriana tunc aspirationem exigit, cum est fœmininum fictum ab eo, quod est Hadrianus, quod nomẽ supra posui, pro eo autem quod est Ariadne, tenuari debet.

A' ante E'.

SEQVENTE E' non aspiramus A' in nostris dictionibus, nisi cum in diphthongum coit. De quibus quidem & dixi paulo ante, et dicam in posterioribus.

A' ante F' & G' & I'.

ANTE F' aut G' aut I' in nullis nostris dictionibus aspiramus. A' Græci tamen aspirant ἁγιὸς idest sanctus. & item ἁγνὸς idest purus & castus, à quo nomine ducitur proprium nomen Hagnes. Cui aspirandum est, Haia nomen proprium mulieris, quod uetus indicat inscriptio, HAIAE RVFINAE PARENTES INFELICISSIMI.

A' ante L'.

ANTE L' aspiramus A' in uerbo Halo, Halas, Halat, ut differat, sicut quibusdã uidetur, ab Alo, Alis, Alit. Mea tamen sententia huic uerbo aspiratio natura inest, quippe cui conueniat densitas illa quã significat. Est enim exhalatio uaporum, crassiorumq;, ut sic loquar, spirituum densitudo, & Cicero terræ halitum aspirationem uocat. Aspiramus etiam Halitus, & Exhalo, necnon & Hala pro eo quod ait Horatius.

Hirsutis cubat hircus in halis. & Catullus.

Valle sub halarum trux habitare caper.

Similiter Halium genus oleris. est enim ab halando dictum. Ab eo quod est Halo ueteres Halito dixerunt. Itemq; Hallux qui est pedis digitus aspirationem habet, ex eo dictus quod super proximum digitum saliat. In qua uoce maiores nostri loco S' aspirationem posuerũt.

Alij uolunt à græco ἅλλω, siue ἅλλομαι dictum quod latine dicitur Salio. Scias tamen græcorum alios uocibus quas supra posui, aspirare, alios uero non. Aspiramus etiã Hallucinor Hallucinator Hallucinatio, ut Gellius est author. Ex ipsa enim aspiratione intenditur exprobratio. In græcis autem Halys lydiæ fluuius. & Halicarnassus urbs, Halonnesos insula ægæi. Halec piscis. Alecus fluuius, tenuatur similiter et Aloeus gigas, cuius filij Martem dicuntur uulnerasse, et ab eo patronymicum aloidei. Haliartus uerò urbs δασεῖαν habet, & Halisca mulier, et Halizones gens, aspirant etiã græci ἅλς pro mari, unde & nos Salem dicimus, & salum, ut

» Et sale tabentes artus in littore ponunt. Et
» Perq; undas spumante salo, perq; inuia saxa
» Dispulit, In quibus dictionibus placuit maioribus nostris S ponere magis, q̃ acceptam à græcis aspirationẽ retinere. Unde sunt q putent satis aduerbiũ ductum à græco Halis esse. Halias genus scaphæ. Halizon fluuius. Haliactes nomẽ persicum. Haliacmon fluuius Macedoniæ. Alcyon pro aui græci nõ aspirant. licet fiat ab eo qđ est ἅλς. Illi enim ut grammaticis placet nunq̃ aspirant A' ante L' sequente cappa. Cherobosci grãmatici qui græce de aspirandis uocalibus scripsit uerba hæc sunt. Alcyon uero etsi ab eo, quod est ἅλς derivatur, tamen quia sequitur cappa. tenuatur, et similiter præteritum ἅλτο, licet fiat à uerbo ἅλλομαι.

NAM A' ante L' sequente consonante, semper tenuatur, nisi fortasse statim sequatur liquida, nihilominus apud Theocritum est uidere græcos ueteres huic nomini aspirasse, ac licet ipse uiderim in uetustissimis codicibus nostris huic nomini aspirationẽ esse prænotatum, hodie tamen aspirat nemo, & similiter huic dictioni Alcedonia quæ significat tempus, quo Alcyones aues nidificant, quo quidem tempore quanquam media sit hyems, maximã tamen ferunt esse tranquilitatem, Unde ait Plautus.

» Alcedonia sunt circum forum, Dixerunt autem ueteres & Alcedo Alcedinis, unde Alcedonia, & Alcyon Alcyonis in quã poetæ ferunt alcyonẽ ceycis uxorẽ fuisse conuersam. Dies autẽ nidificationis huius alij undecim esse uolũt, Alij nouẽ, sunt q septem tantũ, De conuersione ẽt aliter qdã sensere. Tradunt enim septẽ fuisse Alcyonis gigantis filias noiatasq; Phosthoniã, Anthen, Methonen, Alcipã, Palenen, Drimon, Asterien, quæ post patris mortem è canestreo quæ pellenes arx erat dolore uictæ, in mare se deturbarint, hinc locum fabulæ datũ esse, creditũq; eas in aues uersas, quæ de patris noie Alcyones di

ctæ sint. Ferunt etiam Marpissen Idei uxorem Alcyonem fuisse co gnominatam de qua hæc traduntur in fabulis, eam cum forma præstaret, Ideo qui & ipse formosissimus iudicabatur, in matrimonium parentes collocasse, Apollinem uero eius amore uictum rapuisse illam, uimq; attulisse. At Ideum iniuriæ huius memorem conatum Apollinem sagittis petere, Erat enim sagittandi peritissimus, Parentes uero cum diu, multumq; deflerent eam, cognominasse Alcyonem, quod & ipsa in infelix Alcyones fatum incidisset, Sed ante quàm rapta esset genuisse ex Ideo Cleopatram, quæ postea Meleagri uxor fuit, In cuius amore, delitijsq; requiesce illum dicunt, Post maternam exsecrationem, Meleager enim cum auunculum occidisset, in Altheæ matris iram, exsecrationemq; inciderat. Qua re commotus, Cum patria hostilij obsidione laboraret, non prius arma capere uoluit, quàm uxoris precibus expugnatus est. Vnde & apud Nasonem Briseis ait.

" Coniugis œnides uersus in arma prece est.
" Res audita mihi nota est tibi fratribus orba.
" Deuouit nati, spemq;, caputq; parens.
" Bello erat ille ferox positis secessit ab armis.
" Et patriæ rigida mente negauit opem.
" Sola uirum flexit coniunx fœlicior illa.

Et quæ sequuntur. Sed nos ea quæ de altera forsitan Marpisse, uel de hac eadem diuerso tamen modo dicuntur referre non negligemus; præsertim cum latinis hæc adolescentibus ignota sint, & Propertiani illi uersus grammaticis nostris parum sint noti.

" Non Idæ & cupido quondam discordia Phœbo.
" Eueni patrijs filia littoribus. Fabula hæc est. Euenus Apharei filius Aetoliæ Rex cum Marpissen filiā locare in matrimoniū uellet, eaq; propter formæ raritatem à multis peteretur. Hanc procis conditionem proposuit, ut curuli certamine inito, præmium illa uictori cederet, uictus uero capite plecteretur, quod domus suæ fastigio affixū penderet. Itaq; pluribus interfectis. Idas neptuni filius, licet à multis Apharei filius haberetur, equis uelocissimis à Neptuno patre acceptis puellam rapuit, conspicatus eam Dianæ festo die cum alijs uirginibus choreis indulgere, Quo cognito Euenus dolore, atq; ira percitus equos ascendit, Idam insequitur, quem ubi assequi posse desperat. equis confossis in Lycarbon se fluuium, qui post Euenus appellatus est, deturbauit, Idam autem uoti compotem, non passus est Apollo, & ipse Marpisses forma captus, quam etiam rapere cogitasset, securum

gnasset, securum abire, sed obuiam factus in itinere illum aggressus est. Sed nec Idas certamen detrectauit. Et cum diu pugnatum esset Iupiter aegre id ferens, Mercurium misit, qui praelium dirimeret, potestate facta Marpisse, ut eius optio esset, utrū sequi ipsa uellet. quae rem hanc animo uoluens reputansq; sese mortalem esse, Apollinem uero Deum, ac timens ne ubi uetula facta esset, repudiaretur ab eo, decreuit potius Idam sequi, mortalis mortalem.

A' ante M'.

ASPIRAMVS etiam A' ante M' in nomine hamus, ut aspiratione differret à uerbo amo in tertio & sexto casu, quanquam differunt & tempore, mihi magis placet quod natura ei aspiratio insit. Itemq; Hamatus et Hamoteahones. qui ut grammaticis placet dicti fuerunt quod uel pisces uel cadauera traherent Hamo. Nam ut est apud Suetonium eorum qui supplicio afficiebantur cadauera iussu principum unco saepe trahebantur in locum quem tum gemonias dicebant. quod significare uult etiam Iuuenalis cum ait.

» Et latum media sulcum deducit arena.

Remanent autem tum in puluere, tum in arena uestigia eius, qui trahitur, & propterea dixit, sulcum deducit. sulcum pro uestigio tracti cadaueris ponens. Similiter et hamota piscator ab hamo dictus, Plautus in rudente,

» Saluete fures maritimi. Conchitae, atq; hamotae,
» Famelica hominum natio.

Ammon et Ammonius apud graecos aspirationem nō habent. quam obrem nec nos quidē aspirare conuenit. Animaduerti tamen hoc nomen Ammon apud festum positum esse inter uoces aspiratas, quod uel ex eo est, quod ueteres contra usum graecorū huic uoci aspirauerint. uel quod is qui uolumen Festi ad hanc tantam breuitatem redegit ut indoctus, & parum accuratus in hoc prolapsus fuerit, ut id nomen inter aspirata collocauerit. Hamadryas aspirationem exigit quae ex eo dicta quod unà cum arbore nascatur. Est enim arboris numē. ἅμα enim graece aduerbiū unà significat. et habet δασεῖαν. Hamaxampeus proprium fluminis. Amilcar sunt q aspirent decepti librariorum ignorantia.

A' ante N'.

ANTE N' autem in nullis nostris dictionibus aspiramus A' praeterquam in accusatiuo hanc. Veteres tamen parua delubra dixerunt Hanula loco F' ponentes aspirationem. Fit enim haec uox ab eo quod est fanum. sunt enim dicta Hanula quasi Fanula. Annibal apud

græcos aſpirationem non habet, neq; apud nos aſpirare conuenit. Hanno quod punicum eſt maiores noſtri aliquando aſpiraſſe inueniuntur. Sũt et nunc qui aſpirent. mihi magis placet non aſpirare.

A' ante O' & P'.

ANTE O' et P' latini non aſpirant A' Græci tamen ante P' aſpirant A' in aliquot uocibus, ut in hac uoce Haſpis Haſpidis, quæ uox ab Aſtrologis noſtris recepta eſt. Eſt autem Haſpis curuatura, & circuli & cameræ, & rotæ. Vnde legitur aurea ſummæ curuatura rotæ pro eo quod græce eſt ἁψὶς curuaturam poëta dixit græce. ut Chereboſcho placet δασεῖαν habet quod fiat à uerbo ἅπτομαι. quanquam ſunt qui non aſpirent. ἁπαλὸν id eſt tenerum, & molle aſpirant græci Neapolitani ouum hapalum dicunt, quod abſq; teſta gallina peperit.

A' ante R'.

ANTE R' uero aſpiramus A' in nomine Hara cum autem ſignificat differtq; ab ara in qua rem diuinam faciebant. non ſolum tẽpore ſed etiam aſpiratione. Deducuntur autem ab eo quod eſt hara id eſt auis. Hariolus. Hariolor, Haruſpex, Haruſpicum, Haruſpicina. quæ uoces omnes aſpirationem habent. Similiter & Haringa, ſignificabat autem Haringa apud priſcos hoſtiam quæ inde dicta erat quod eius adhærentia inſpicerentur exta. Arena caret aſpiratione. Fit. n. ab Areo uerbo. Nam epitheton ei eſt ob ariditatem bibula. Caret. n. omni humore, & ſucco. unde & plurimum aquæ ebibit. nec mouere aliquem debet, quod arena habeat primam breuem. Areo uero productam. Nam Tegula producit primam. licet Tegillam corripiat. Et Laterna licet à uerbo Lateo dicta ſit. quod habet primã correptam. Nihilominus producitur. Eſt autẽ dicta Laterna, quod ea lumen lateat, & incluſum noctu feratur. Vnde Plautus ait.

» Vbi tu es qui uulcanum in cornu concluſum geris?

Non deſunt tamen qui arenam ab hærendo, id eſt quod talci cohæreat dictam uelint. quod minime probauerim. Aſpiramus etiã quæ græca ſunt Harpe gladij genus. & ἁρπάζω uerbum quod ſignificat ſurripio. Harpaſa quod fuit oppidũ. Harpalus hominis propriũ. Et Harpago Harpagonis quo eſt genus teli habentis ferrum incurnum. Eſt et Harpago ferramenti genus, qđ nonnulli populi canem uocant, quo ferramento arci Cupis aptantur. Sunt autem Cupæ uaſa uinaria maiora ex ligno, quas ſatis improprie multi uegetes uocant.

Vocari autem Cupas id genus uaſis Lucanus oſtendit cum ait.

Nanq; ratem uacuæ ſuſtentant undiq; Cupæ.

Cupis enim naues impoſitæ ſuſtinentur in mari. Cum ipſarũ latera

catrinæq; resarciuntur. Dictæ autem fuere à priscis Caupæ à cauo. unde Caupones dicti à Caupis. Item Harmonia Harmonicus, Harmonides, Harmodius, Harpa. Aspirant etiam græci ἁρμαμάξιον. quod dictum est ab eo, quod est ἅρμα id est currus. Nos uero armarium ducimus à nomine quod est arma; qua uoce etiam significantur ferramenta. ut apud Virgilium.

» Dicendum & quæ sint duris agrestibus arma.
» Queis sine nec potuere seri nec surgere messes.

Et propterea non debemus aspirare.

A' ante S'.

RECIPIT etiam aspirationem A' ante S' in hoc nomine Hasta. ut ea differat, à uerbo Asto Astas quod multis placet, mihi magis uidetur huic nomini Aspirationem accessisse antiquo usu quod etiā monimentorum tituli declarant. Sunt qui opinentur uocem hāc ductam à græco uerbo, quod est ἵστημι, & ab eo aspirationem traxisse. quod non probauerim. Græci Hastam tum δόρυ, tum ἀκόντιον uocant. Eadem ratio est huius nominis hastile. Idemq; seruatur in his uocibus hastatus sub hasto, et subhastatio. Volunt autē multi hastam dictam ab obstando. Varro putat dictam quod stans soleat ferri, utcunq; sit. Certe non modo antiqui codices, sed etiā monimentorū inscriptiones declarant huic nomini aspirari iam inde ab antiquis sæculis solitum esse. Sunt qui aspirant huic nomini Hasdrubal, quod puto ex librariorum ignorantia natum esse.

A' ante T' & V'.

ANTE T' autem nunq̄ nos aspiramus A' ante V' uero consonans placuit maioribus nostris aspirare A' in hoc uerbo Haue, ut differret à sexto casu Auis nominis, ut quidam arbitrati sunt. Indicat hodie quoq; epigrāma quod est Salerni. FLAVIA CALEMERA DVLCISSIMA HAVE. Nūc autem uix inuenitur q aspiret. De uerbo haurio supra dictum est. A' ante Z'.

GRAECI autem ante Z' aspirant A' in hoc uerbo ἅζομαι, quod significat ueneror, & colo. E' ante A'.

AC DE A' quidem in quibus dictionibus aspirationem exigat satis dictum est. consequens est ut eodem ordine de E' dicam quæ ante A' recipit aspirationē in græca dictione ἑαυτὸν idest se ipsum. Vnde ἑαυτοντιμωρούμενος.

E' ante B'.

ANTE B' autem in ijs quæ nostræ uoces sunt hebes, id est retusi ingenij. Hebeo, Hebeto, Hebetudo. In quibus aspiratio ipsa na-

tura inest. Auget enim exprobationẽ in hoc nomine aspiratio. ut in illo nomine Heluo, Heluonis. *de quo suo loco dicetur.* Hebiones *etiam ueteres pauperes dixerunt. quæ uox indicabat contemptum quendam. Sunt tamen quibus placeat* Hebiones *dictos à uoce græca* βαιὸν *quod sonat modicum. quod si sit, aspiratione caruerit, oportueritq́; nomen ebæones scribi per ae diphthongon ante* O'. Ego *hoc in medium relinquo, quando hæc uox ab usu iam recessit. Græca uero immutatione aspiramus hebdomas,* Hebdomadarius, Hebe *dea iuuentæ uxor* Herculis. Hebræus, *&* Hebraicus. Ebenus *aspiratione caret. est autem genus arboris apud* Virgilium.

» *India nigrum fert ebenum.*

Apuleius *grammaticus tradit uerbum* Hebeo, Hebes *aspirationem exigere. ut ea differat à uerbo* Ebeo Ebeas, *quod* Ebeati *sint ut ipse tradit, qui in miseriam ceciderint. quam opinionem haud scio cur probare aliquis debeat. Nam ebeatum hominem, aut ebeatam fœminam nunquam ueteres dixisse inuenio.*

E' ante C'.

E SVBSEQVENTE C' *in nostris uocibus aspirationem non admittit. præterq̃ in illo pronomine hæc ut dixi cum de diphthongo ae præciperem. Aspiramus autem quæ græca sunt* Hecate. ἑκατὸν *quod apud nos sonat centum,* Hecatæus, Hecaton *propria hominum.* hecatontapylon *centum portarũ.* Hecuba, Hector, Hectoreus, Hecamede Arsinoi *filia quæ dono* Nestori *data ẽ, Hæc aũt capta fuerat apud* Tenedum *dum ab achille diriperetur. Sunt qui putent huic nomini aspirandum,* Hecatombe *trahit aspirationem ab eo quod est* ἑκατόν. Erat *autem* Hecatombe *sacrificij genus in quo ritus hic seruabatur. ut centenæ sui generis mactarentur uictimæ, utputa centum sues, centum hedi. Vnde apud* Iuuenalem *exsistunt, qui promittunt* Hecatomben. Iulij Capitolini *in uita* Pupieni Maximi *&* Balbini IMPP.

» *uerba sunt hæc. Tantum sane lætitiæ fuit in* Balbino, *qui plus*
» *timebat, ut* Hecatomben *faceret, quod tale sacrificiũ est, centum aræ*
» *uno loco construuntur ex cæspite. ad eas centum sues, centum aues ma-*
» *ctantur. Iam si imperatoris sacrificiũ sit centum leones, centum aquilæ, & cætera huiusmodi animalia centena feriuntur, quod quidem græci quondam fecisse dicuntur cum pestilentia laborarent, et à multis imperatoribus celebratum constat.*

E' ante D'.

ASPIRAMVS *Etiam* E' *ante* D' *in nomine* Hedus, *uel ut differat à uerbo* Edo, Edis. *uel quod aspiratio loco* F' *posita fuerit.*

Sabini enim

Sabini enim Fedum ut Firεum dixerunt. Tradit tamen Quintilianus priscos edum sine aspiratione protulisse. cuius primam syllabam nonnulli diphthongum faciunt, quorum opinioni non uideo cur assentiar. Aedifico, et Aedificium aspiratione carent, sed non carent diphthongo. ab æde enim faciēda dicitur Aedifico. Hedera uero aspirationem exigit, qua differt à uerbo edo in illis uidelicet temporibus ederā, ederas, ederis, edere. haud sane recte opinatus ē Apuleius uocē hanc deduci ab hæreo uerbo, & ab eo aspirationem trahere. Non debet, inquit, uideri mirum quod prima hederæ corripitur, licet eadem in uerbo hæreo producta sit, quando unum, idemq; uerbum in præsenti tempore Ae' diphthongum habet. in præterito uero e' breuem, ut cædo cecidi. Quod absurdissimum est. prima enim syllaba cecidi præteriti, extrinsecus accepta est. ut in his fefelli momordi tetendi spopondi, quæ in omnibus eodem modo breuis est. Quæ uero fuerat prima syllaba præsentis ex diphthongo uersa est in I' productam et de Cae' factum est ci in præterito. Nam quæ est ce breuis in præterito ea ut dixi extrinsecus accepta est. Volunt alij Hederam dictam quod edat, id est consumat ea quibus inhæserit. Alij quod edita petat, seu quod hæreat, hoc ut dixi, non placet. Nā si ab hærendo dicta esset. cum hæreo diphthongum habeat, nequaquam poetæ primam syllabam corriperent. Ne autem credam dicta ab edendo, id est quod edita petat. repugnat etiam quantitas syllabæ. Verbum enim edo unde dicitur editus habet primam productam quæ res me inducunt ut accedam opinioni eorum qui dicunt hederam ex eo dictam quod edat, id est exedat ea quibus inhæsit. quod uerbum habet primam breuem. Conuenitq; etiam tempore cum prima hederæ cui postea addita fuerit aspiratio ut differret à temporibus quæ supra posui. Forsitan & à græco deducta est ut quibusdam nimis ambitiose placet quod est ἑδράω id est insideo. Edonious aspiratione caret. Fuere autem Edoni & Edones populi Thraciæ. Vnde apud Virgilium.

Ac uelut edonij boreæ.

At ἡδονὴ pro eo quod est apud nos uoluptas græci aspirant. Et ἕδρα sedes. Vnde καθέδρα.

E' ante F' & G.

ANTE F' in nullis nostris dictionibus aspiramus E' sequente autem G' aspiramus in aliquot græcis Hegesippus. Hegesander, hegesias, Hegesipyle. in quibus I' in E' uersum est apud nos.

E' ante I'.

ANTE I' uocalem non aspiramus E' nisi in interiectione hei de

qua dixi. At ante I' consonantem aspiramus in his, Heiulo Heiulatus, Heiulatio. quæ uoces fiunt ab eo, quod est hei, que uox est doloris & gemitus.

E' ante L'.

SEQVENTE Autem L' aspiramus E' in hac uoce Heluo, heluonis. licet uerbum eluo à quo ducatur aspiratione careat. addita tamen est nomini aspiratio. ut exprobrationis uis aspirandi augeretur. Vnde & Heluari ueteres dixerunt. Est, inquit, Festus heluo dictus immoderate bona sua consumens ab eluendo, cui aspirant ut auiditas magis exprobretur. Fit enim uox incitacior. eademq; ratio fuit ut dixi hebes nominis aspirandi, ut aspiratio uim exprobrationi adderet. Veteres etiam huic nomini quod est Heluacia aspirarunt. Erat autem heluacia genus ornamenti lydij dictum à colore boum qui est inter rufum, & album. Appellabaturq; heluus. quanquam hæc eadem uox apud ueteres Saburram etiam significaret. Heluius autem & Heluia propria nomina in sepulcris nunc aspirata inuenias. ut in hoc. M. HELVIO CRESCENTI. M. HELVIVS HERMIAS LIBERTO FECIT. Nunc sine aspiratione. ut in hoc. AVRELIAE VALERIANAE VIXIT ANNIS XXIIII. MENSIB. VII. DIEB. XIII. ELVIA CHRESIA FILIAE DVLCISS. Heluetios galliæ populos in antiquis codicibus aspirationem habere inuenio. In græcis autem aspiramus E' ante L' in his Helena, Helenus, Helinū, herba quæ è lacrimis helenæ nata dicitur. Libuit hoc loco notare uetus epigramma quod Capuæ exstat. CESELLIAE CONLIBERTAE HIMNINIS OSSA HEIC SITA SVNT HELENA LIBERTA DE SVO FECIT. Heliotropium nomen herbæ, quæ ex eo dicta est quod mane ad solis spectans exortum iter eius sequatur etiam ad occasum. Heliades, Heliodorus, Heliopolis. Heliogabalus, Heliocopis nympha, Heliocrysos herba floris aurei. & quæ dicuntur à nomine Helios, Aelius tamen, et Aelia romana nomina aspiratione carent. habētq; diphthongon AE'. Hellas nomen fluminis. Hellenes, quo nomine fuit Deucalionis filius à quo græcos ἕλληνας nonnulli credunt fuisse nominatos. Hellanicus, Helle, Hellespontus. Sunt qui uelint Elis Elidos aspirationem habere. Helorus Siciliæ fluuius fuit & Helorus istri fluminis filius, qui ab Aiace occisus est in ea pugna quam Græci cū Telepho Rege mysorum habuerunt. Helice urbs Arcadiæ, quam mare absorbuit, de cuius nominè ursæ sydus fortasse uocatum est à poetis. uidelicet quod Calisto Lycaonis Regis filia, quæ ex Vrsa cum

filio in stellas uersa est Arcas fuerit & fortasse Helicansis·è græcis tamen poetis sunt qui tradant Helicen & Cynosuram cretenses fuisse iouemq; nutriuisse, quo merito à ioue in cælum ambæ tralatæ fuerint·Est & Helice promontorium, Helicon mons Bœotiæ, Heliconiades·Elleborus herba caret aspiratione·Helpis nomen proprium·licet græci non aspirent, tamen in quibusdam epigrammatibus aspiratum inuenies·ut in hoc CLODIAE HELPIDI CONIVGI INCOMPARABILI GENIALIS MARITVS· Similiter Helpidius & Helpidianus, in quo maiores nostri uidentur græcos non fuisse secuti·Eruditorum tamen, quos ego noui nemo nunc his nominibus aspirat· Fuit & Elpes Boëtij nostri uxor· cuius epitaphium est·

" Elpes dicta fui siculæ regionis alumna·
" Quam procul à patria coniugis egit amor·
" Quo sine mæsta dies, nox anxia flebilis hora·
" Non solumq; uiro spiritus unus erat·
" Lux mea non clausa est tali remanente marito·
" Maiorisq; animæ parte superstes ero·
" Porticibus sacris iam nunc peregrina quiesco·
" Iudicis æterni testificata thronum·
" Ne'ue manus bustum uiolet'ne forte iugalis·
" Hæc iterum cupiat iungere membra cinis·

Hellanodices id est iudex certaminis·Helisabet Iudæum nomen·

E' ante M'·

ANTE M' autem aspiramus E' in hac uoce hem, quæ latina dictio est, traxitq; aspirationem à natura· In græcis autem Hemina genus mensuræ·hemicyclus genus sedis·hemisperium quæ uox cæli dimidium significat·Hemiolius quædam arithmetica proportio·continens aliquem totum numerum, atq; eius dimidium ut se habēt tres ad duo, & quindecim ad·X·hemistichius uersus imperfectus & omnia quæ fiunt ab hemi quod græce significat semis· Hemus mons·hæmonia prouincia, & hæmonides proprium hominis·atq; in his tribus AE' diphthongon scribimus·hæmorrhoides genus morbi, αἷμα enim sanguis ab illis dicitur, recapitq; AE' diphthongum·inde αἱμοῤῥοέω·ῶ· uerbum, quod significat idem quod fluxu sanguinis laboro, & profluuium patior·

E' ante N'·

ANTE N' aspiramus E' ut eniochus, huic tamen uoci henetus si atticos sequi uoluerimus aspirationem non præponemus, sin æoles·Nā

hi diagamma ponebant ante E' loco eius aspirationem ponemus, quáquam pro Heneto, Venetum tunc dicimus. Male qui aspirant huic dictioni Enyiò de qua apud Lucanum.

» Aduersáq; risit Enyio'.

Hendecasyllabus uersus undecim syllabarũ, qualis ille Catullianus.

» Passer deliciæ meæ puellæ.

E' ante O' & P'.

O' QVOQVE patitur sibi præcedere E' aspiratum in hac uoce græca Heöus, Heöa, Heöum, quæ uox fit ab eo, quod est ἠώς, idest dies, & aurora. pleriq; tamen græcorum ἠώς idest mane non aspirãt. P' uero in nostris dictionibus non patitur sibi præponi E' aspiratum, nisi in quibusdam, quas à græcis mutuati sumus, quæ sunt Hepta, & Heptimemeris. omnibus autem, quæ fiunt ab eo, quod est ἑπτὰ aspirandum est, ut Heptaphorus nomen hominis proprium. & item Heptaporus Troiæ fluuius. Est & ἥφαιστος proprium uiri, & nomen Vulcani. Epodos aspiratione caret. Inuenio in quodam ueteri sepulcro nomen hepennia aspirationem habere.

E' ante R'.

ANTE R' autem aspiramus E' in his, Herus, Hera, Herilis, Hercules. Herculeus, Herculanus. Fuit & Herculanum Campaniæ oppidum. Placet hoc loco mentionem facere cuiusdam uetustissimi sepulcri quod ipsi in Pelignis inuenimus, in quo titulus inscriptus hic erat. P.MEMISIANAE VXORI CASTISS. ET INCOMPARABILI AFFECTIONE FEMINAE. CVIVS DE OBSEQVIIS DICERE MINVS SVPPLET DOLORE Q. HERCVLANVS MARITVS, CVM PIGNERIB. DE EA NATIS LOCVM CONSECRAVIT. Quo in epigrammate cum sit uetustissimum, apparet apud uetustissimos latinos pignus emisisse genitiuum pigneris per E' non pignoris per O'. Et hoc uerbum supleo unde dicta est supellex habere unum p. Heraclitus, Heraclea, Herilus, Heros, Heröus, Heröicus, Heröis, Heröine, Herodes, Herodotus, Herostratus, Herophilus, Hermus, Hermei populi, Hermes, Hermaphroditus, Hermagoras, Hermione. Hermiones olim populi, Hermocrates, Hermolaus, Hermippus, quæ q̃d fiunt ab eo, quod est ἑρμῆς idest Mercurius. Itemq; Hermæ, qui sunt lapides quadrati, quos Athenienses solebant ponere tum in priuatarum, tum in sacrarum ædium uestibulis, ut significaretur rationem, & ueritatem perinde, ut forma quadrata rectã semper stare. Dicti autem Hermæ à Mercurio, qui esset Deus rationis et ueritatis ἑρμήνεια interpre-

*tatio, unde liber περὶ ἑρμηνείας Aristotelis. Hercinia sylua Germa-
niæ, & Hercinij populi, habent ὁ. Hersæ, Hersilia uxor Romuli quæ
in horam uersa templa cum Quirino tenuit. Est autem ἕρση apud
græcos, id quod apud nos est ros. Eridanus, et Eremus, et Erigone, et
Erebus aspiratione carent. Hæresis, & Hæreticus aspirationem re-
tinent ante diphthongum AE. Fit enim hæresis à græco uerbo αἱρέο-
μαι, ῶμαι quod est eligo, & capio. Aspirant etiam græci ἕρπω pro
quo nos dicimus serpo, & ἕρπυλλον Serpyllum, et Herpes quod ani
mal inde duxit nomen, quod eo præcipue sanentur ea, quæ serpunt.
Aspirant etiam huic uerbo ἕρδω quod tum facio, tum sacrifico si-
gnificat. à quo puto ductum nomen proprium Herdonius. De latinis
uero aspiramus Hæreo, cuius aspiratio inest natura cum diphthon-
go Ae, et quæ ab eo ducuntur, hæres, hæreditas, hæreditarius, hære
dipeta, hærediolũ, idest prædiolum, Exhæredo, exhæredatio, Hæres
nomen deæ, cui ueteres post acceptam hæreditatem rem diuinam fa-
ciebant. At Erciscundus, quam uocem apud iurisconsultos sæpius re-
peries, & Ercius quem alio nomine Iouem penetralem romani uoca
uerunt aspiratiõe carent. Ercium enim antiqua dictio, unde erciscũ-
dum dici uolunt, à coercendo tracta est. unde & Iouem Ercium puto
dictum quod mala crederetur arcere. Herennius proprium hominis
aspirationem habet. quod etiam indicant sepulcrorũ inscriptiones, et
heri quod à græco dici uolunt, et Hernicus. fuere autem Hernici Ita
liæ populi ex eo dicti, quod asperam, & saxosam incolerent regionẽ.
Marsi enim saxa herna dixere, et Hernũ durũ, unde uolũt herniã di-
ctã à q̃bus cum ipso uocabulo aspiratio accepta est. q̃uis Macrobius ue
lit hernicos à duce quodam pelasgo dictos. propterea'q; à Virgilio
pelasgum quendam hominem Hernicas ducem datum. Et ut ad uer-
bum hæreo redeam. tametsi ego existimem esse huic uerbo aspiratio-
nem naturalem, tamen non desunt, qui arbitrentur additam esse aspi
rationem, ut differret ab ære, qui est sextus casus nominis es in secun
da imperatiui persona. Trahitur ab eodem uerbo herba, quod fixa
solo hæreat, & ab herba Herbidus, Herbosus, Herbaceus, Herbula-
rius. Et quoniam herba est uiride pecoris pabulũ à ueteribus Herbi-
lisander, dictus herba pastus, quasi grauidior, quàm pastus frumento.
Erucæ autem, & erugo ut dicam quod sentio, aspiratione carent. Neq;
enim fiunt ab hæreo uerbo ut Apuleius uult. Nam ærugo ab ære di
» citur, habet'q; diphthõgum Ae Ea, ut inquit Plinius, fit pluribus mo
» dis. Nam & lapide excoquitur, ut æs deraditur, & in ære candido
» perforato. Atq; in cadis super acetum æreo obturatum operculo, mul*

» to probatior quàm si hoc idem squamis fiat. Quidam uasa ipsa candi
» di æris fictilibus condiunt in aceto raduntq́; decimo die. alij uinaceis
» contegunt, totidemq́; dies radunt. Alij de lima æris scobem aceto spar
» gunt, uersantq́; spatijs sæpius die, donec absumatur eodem scobe.
» Alij terere in mortarijs æris ex aceto malunt, ocyssime uero contin-
» git tenacior recisamentis, in acetum abditis. Hæc igitur Plinij uer-
» ba declarant æruginem ab ære dici, quando ex ære fiat. Eruca ue-
ro aut quod urat dicta est. Nam & linguam pungit, & sanguinem exurit, ut sit eruca quasi uruca V' in E uersa. aut qđ fortasse dicta sit ab esu, hoc est ab edendo & cum principio esset esuca, postea commutatione literæ facta est Eruca, ut ex Valesio, Valerius, ex Fusio Furius, ex Auselio, Aurelius. et ex Asa, Ara ut Varro est author. Ait enim aras primum ansas dictas, quod esset necessarium à sacrificantibus teneri. Ansis autem solere teneri uasa quis dubitet? Commutatione igitur literarum aras dici cœptas, ut Valesios, & Fusios & Plusima, pro quibus dicimus Valerios, Furios Plurima, & ut Festus, etiam refert, pro Laribus Ferijs, maioribus, melioribus ueteres dixerunt. Lasibus, Fesiis, Maiosibus, Meliosibus, & Arboses pro quo nos Arbores. Vigilius quoq; hoc ipsum significare uidetur cum ait.

» Talibus orantem dictis arasq́; tenentem.

Ergo ut ex ansa remota litera N' Asa primo. post uero conuersiones S' in R' Ara dicta est, Sic ab esu primum Esuca, postea Eruca uideri potest dictū, Eruum sunt qui putent aspirationem habere quod ab herba dictum sit, ut sit eruum quasi Herbum, mihi magis placet ab eruendo dictum esse. Nam ut legumen à legendo, idest carpendo. et Lenticula quasi Legenticula, sic Eruum ab eruendo. Carpitur enim & manu uellitur, ut alia legumina. Nunc Eruillum uulgo dicitur. Sunt tamen qui putent è græco dici quod est ὄρβος & aspiratione similiter carere. Heritius, & Herinatius, sunt qui putent ab horrendo dici, atq; exinde aspirationem trahere.

E' ante S'.

DICTIONES Vero quæ habeant è aspiratū ante S' sunt hæ uidelicet. Hesternus ab eo quod est heri. & Hesito ab hærco. habetq́; dipthongon Ae'. Itemq́; Hesperus, Hesperia, Hesperides, Hesperugo, Hesiodus. ἱστὸς, hestiodorus. Hestiæa oppidum quoddam Aetoliæ. Hesione Laomedontis filia, quæ uoces omnes supradictæ à græco trahunt aspirationem, Hesaias, & hester.

E' ante T' & V' & X'.

E' ante T' apud nostros non habet aspirationem, Graeci tamen aspirant ἕτερος idest alter, & Heteroclitum quod nos ab eis accepimus, & ἑτερογενής. Prisci Hetam dixerunt quasi Hietam rem minimi pretij, ut est oscitatio, & hominis halitus. Hetam alij uolunt esse pustulam illam quae in coquendo assurgit ut uidemus in ahenis & caldarijs dum feruent. Ante V' aspiremus E' in his solum Heu, & Heus de quibus dixi. At ante X' in aliquot graecis, quae sunt Hexameter, Hexameron idest sex dierum, et Hexagonus. Fiunt enim a' uoce ἕξ pro qua diximus sex.

E' ante Y'.

ANTE υ', graeci non modo non aspirant E', uerum si in aliqua uoce sit E' aspiratum recipiaturq; post υ' aspirationem abijciunt. Ipsi enim aspirant ἕκηλος idest quietus. cum tamen interijciunt υ' & dicunt εὔκηλον aspirationem amouent. Simili modo dum pro eo quod est.

ANTE Z' quoq; aspirant huic uerbo ἕζομαι idest sedeo, male, qui E Zecias & Exezel aspirant.

I' ante A' aut B' aut C' aut D'.

ENVMERATIS his dictionibus quae aspirationem exigunt ante E' Dicam eodem etiam ordine de I' uocali, idest in quibus dictionibus ei sit aspirandum. Ac primum de illis, quae habent aspiratum I' ante A' aut B' aut C' aut D'. Aspiramus igitur huic uoci Hiatus, quae fit ab hoc uerbo Hio, Hias, Hiat. Dixere etiam ueteres Hietare, Hiarbas, & Hibex, et Hibictus sunt qui aspirent. Iberia autem, & Iberus & Iberna aspiratione carent. Hic pronomen etiã cum transit in aduerbium aspirationem habet. Hiecetaon cuius filius Melanippus de quo apud Homerum. exstat epigramma in quo est nomen hidis. D. M. AELIVS ANTIOCHVS HIDI BENEMERENTI QVAE VIXIT ANNOS. LI. MENSES IX. LVCIVS SEPTIMIVS SATVRNIVS COIVGI CARISS. Quo in monimento dictio coiugi est sine litera N' scripta. Hidymeles proprium hominis.

I' ante E' aut F' uel G' uel L'.

SEQVENTE Autem E' non aspiramus I' in latinis uocibus, nisi in illis temporibus Hiem, Hies, Hiet. Sed de obliquis casibus nomi

rum, & temporibus uerborum ſat ſit præcepiſſe illud, quod obliq ſequantur rectos, acceptamq́; ab illis aſpirationem retineant. quodq́; eodem modo cætera uerborum tempora à ſuo præſenti aſpiratione non differunt. De græcis autem aſpiramus Hieron, Hieronymus, Hieropolis, Hieremias, Hiericho *nomẽ oppidi, quod erat in* Iudæa, Hieroſolyma, Hieruſalem, Hierarchia. Hiera *una ex inſulis æolijs.* Fuit *& uia ſic quondam dicta, quod ea irent ſacerdotes ad eleuſiniã* Cererem. *Appellata eſt etiam* Hiera *uxor* Telephi Regis *myſorum, quæ à* Nereo *interfecta dicitur, cum marito ferret opem, qui ab* Achille *uulneratus fuerat, ea, ut fabulæ tradunt, tantæ pulchritudinis fuit, ut etiam* Helenam *ſuperaret.* Hieri *ſcythiæ populi.* Hieropicra *genus medicinæ.* Hierax *uero nonnulli tenuant* I. *In quibus quidem dictionibus ſi græcos imitari uolumus primam literam uocalem faciemus, eiq́; aſpirabimus. Sunt tamen qui in conſonantem uertant. & é duabus ſyllabis unam cogunt. Nam græce* Hieron *trium eſt ſyllabarum.* Hieronymus *uero quinque.* I′ *autem cum eſt conſonans aſpirationem nullo modo recipit, quæ res efficit, ut nomen* Ianus *aſpirationem non habeat quam habet* Hio *primitiuum.* Di*ctum autem eſſe* Ianum *ab* Hiando, Feſtus *author eſt.* Eadem *ratio*
» *eſt* Ianuæ. Ipſius Feſti *uerba ſunt.* χάος *appellat* Heſiodus *confu*
» *ſam quondam ab initio unitatem hiantem, patentemq́; in profundum*
» *ex eo* χαίνειν *græci, nos hiare dicimus.* Vnde Ianus *detracta aſpi-*
» *ratione nominatur, eo quod fuerit omnium primus.* Cui *ſupplica-*
» *bant uelut parenti à quo rerum omnium factum putabant initiũ.*
Quamobrem *in hoc nomine* Hieronymus *ſi primam, quæ græce uocalis eſt, conſonantem fecerimus, aſpiratio demenda erit.* Nam I′ *conſonans, ut dixi, aſpirationem non recipit.* Ad *hæc ſcire etiã oportet* I′ *cum ſit conſonans ab aſpiratione ſemper abhorrere, ut à ſe longe aliena.* Hiempſal, *quod punicum eſt in uetuſtis codicibus, aſpiratũ inueni.* Nullæ *latinæ dictiones ante* F′ *uel* G′ *habent* I′ *aſpiratum. quanquam græci aliquando aſpirant, ut* ἡγεμὼν *ideſt dux, ſeu præfectus.* At *ante* L′ *aſpiramus* Hilum *cui uoci aſpiratio natura ineſt.* Dixere *autem ueteres* Hilum, *id quod eſt in grano fabæ.* Fiũt *ab hac uoce nihil nihilumq́;.* Aſpiramus *etiam græcos imitantes* Hilaris, & Hilarius, & Hilarodus *quæ uox apud priſcos ſignigficabat laſciui, & elumbis carminis cantorem.* Hilaritas, Hilaritudo, Hilaria. *quod nomen apud ueteres erat pluralis numeri & generis neutri. ut* Saturnalia, & Dionyſia, Hilæ Hilarũ *quæ eſt priſca uox. ſignificabatq́; genus ſarciminis, ſiue, ut* Feſtus *dicit, inteſtina quæ ue*

teres hoc nomine appellabant, à qua uoce boillas uicum dictum putarunt, quod eo bos intestina trahens aduenerit. Quod si est, hoc quoq; nomen aspirationem tenet in media syllaba. Ego in uetustissimo lapide scriptum uidi non boillas, sed bouillas cum litera u'. Hila Varro putat dicta ab hilo, id est minimo. Hilum aspirationem habere doces nomen filium, quod cum ab hilo dicatur, ut Varro est autor, in F' mutauit aspirationem, Illyrium, Illyria, & Illyricus aspiratione carent. Dixere etiam prisci Hilare, ut in uetere Afranij uersu propter patruelem tuum constituit anhelans hilare deiecta coma. Quin etiam ab eo quod est hila protulere diminutiuum hilla, id est intestina. ut inquit Festus à græco uerbo, quod licet græce δα σεῖαν non habeat, tamen inter aspiratas dictiones ab antiquis collocantur Hilla, & Hille.

I' ante M' & N'.

ANTE M' uero in nulla uoce nostra aspiramus I' in græcis autem aspiramus Himera urbs Siciliæ, Himerensis. Imbros aspiratione caret. At ante N' aspiramus I' in aliquot nostris dictionibus, quibus aspiratio ipsa naturalis est, Hinnio, Hinnitus, Hinnibūdus. Hinc aduerbium quod fit ab eo quod est Hic litera N' interiecta. Vsus quoq; eruditorum aspirat etiam his dictionibus Hinnus, qui ex Equa, et asino nascitur, & Hinulus, & Hinuleus.

I' ante O'.

EX OMNIBVS latinis dictionibus unam tantum inuenias in qua I' aspires, ante O' ea est Hio, Hias, à quo fit Inhio, Inhias, cui aspiratio naturalis est, quod id uerbum uegetiore spiritu debeat proferri. Iocasta caret aspiratione. Iosephus Ioannes, Ioacim, in quibus I' uocalis est non consonans, apud græcos aspirationę carent, quæ tanto magis carebunt apud nos si primam literam consonantem fecerimus.

I' ante P'.

ANTE P' aspiramus uocali I' in græcis plurimis Hippasus, Hippolytus, Hyppolytion, Hipparchus Hippocrene fons Bœotiæ. Hippocoon, Hipponous, Hippotion. Hippodamas, Hippodamia. Hippodes populi scythiæ. Hippo oppidum Africæ. Vnde Hipponensis, Hippomanes, Hippago genus nauis ad equos deuehendos, Hippias, Hippotoxota, id est eques sagittarius, Hippodromus, Hippocrates, Hipsicratea uxor Mithridatis, Hippocāpus equus marinus, Hippopotamus equus fluuialis. Hippomanes. quod ut ait Virgilius.

" Sæpe malæ legere nouercæ,

" *Miscueruntq; herbas, & non innoxia uerba.*

Ferunt enim hippomanes uel legi è fronte pulli equini statim cum aluo materna missus est. Vnde ait Virgilius.

" *Quaeritur & nascentis equi de fronte reuulsus.*

" *Et matri praereptus amor.*

Vel certe uirus esse defluens ex obscaenis equarum, dum libidinis ardore feruntur. Vnde apud Tibullum.

" *Hippomanes cupidae stillat ab inguine equae.*

Quod quidem uolunt habere uim insaniae, Hippius Neptuni cognomen ex eo inditum, quod ex Tridentis eius percussione natus fuerit equus, quem graeci ἵππον dicunt. Hippocomus puer qui & equum comit, Hippocoum genus uini dictum ab Hippo loco eius insulae quae Cos ab antiquis dicta est. Hippacuo idest celeriter animam du co quod equorum anhelitus admodum sit citus. Iphis uero, & Iphias, & Iphi à nassa, & Iphitus habent I' tenue.

I' ante R'.

ASPIRAMVS etiam I' ante R' in his uocibus Hirsutus, et Hirtus, quibus aspiratio à natura haeret. Sunt tamen qui uelint Hirsutum dici à uerbo horreo, Dixere etiam prisci Hirtipilum, idest Hirtos habentem pilos. Huic nomini Hircus aspiratio loco F' praeponitur. Nam Sabini fircus dixere, quanquam, si Quintiliano credimus, principio Romani non aspirabant huic uoci. Eadem ratione aspiramus hirquus, cum significat eam partem oculi qua palpebrae committuntur, quod nomen satis quidem inepte Apuleius grammaticus inde uult dictum, quod illic haereant oculi. Tradunt etiam Grammatici uocem hanc, in hac significatione scribi debere per Q. cum uero significat animal per C'. quod quanquam non improbo, tamen existimo ueteres in utraq; significatione scripsisse per Q. Nam & Hirquitulos dicebant pueros ad uirilitatem accedentes ab Hircorum scilicet libidine, quae res aperte indicat etiam Hircum pro animali p Q pronuntiasse illos, et Hirquos dixisse. non quod ibi haererent oculi, sed quod signa libidinis, quae maxima in Hirquis, idest Hircis est, illic essent, eorumq; motu declararetur. Arcum etiã p Q scribebãt, & cum coelestis arcus significabatur, & cum arcus quo sagittarij utuntur. Vnde arqtes uocabantur ab antiquis, qui postea uocati sunt sagittarij. & qui nunc dicitur Acipenser ab illis dictus est per Q Aquipenser, ab aquis uidelicet. est autem Acipenser piscis, aliquando in conuiuijs laudatus. Quid? quod pecuniam per Q scribebant, quod inscriptio haec manifestum facit. Q. FILIVS L. FILIVS

RVFVS Q. AGRIVS Q. FILIVS CELER PRAETOR DVVMVIR LANARIAS, ET QVAE IN HIS SVNT SVA PEQVNIA FECIT, VT EX EO VECTIGALE QVOTANNIS COLONIS MVLSVM ET CRVSTVM NATALE CAESARIS AVG. DARETVR. *Quo in elogio duo in primis notanda sunt. hoc est consuesse ueteres pecuniã per Q scribere, qđ ego alibi quoq; notaui, & Ablatiuos casus nominum tertiæ declinationis, quæ neutri essent generis, & in E' rectum casum haberent, in E' quoq; exire literam finalem. Nam cum dicerent hoc uectigale in recto, pro quo postea uectigal dictum est, dicebant ablatiuo casu uectigale, ut hic cernitur. Et primo casu mare, sexto etiam casu mare. Vt apud Lucretium.*

» *E` mare primum homines è terra possit oriri.*

» *Squamigerum genus, & pecudes erumpere cælo.*

Hirpinus secundũ quorũdam opinionem habet aspirationẽ. Hircus nomen propriũ aspirationẽ exigit, siue dictum fuerit ab Hirco, ut ab Asino, Asinius, et à Vulpe Vulpius, siue ad Hirto, quod si sit per T' scribi oportet forsitan & ab eo dictus est, quod apud priscos erat Ercius, mutata litera, de qua uoce superius dixi, quod si sit, aspiratione carebit. Græci per T scribunt, nec aspirant, quæ res declarat maiores nostros non aspirasse huic nomini Hirudo si dicatur ex eo quod hærendo sanguinem ducat, aspirationem habebit. sed non conuenit in quantitate syllabæ. Hirundo auis uidetur dicta esse à Vere qđ Vere ad nos transeat. qđ si est. litera V' mutata est in aspirationẽ, quãuis hodie non est qui aspiret. Dixere etiã ueteres hirrire quod tractũ est à canibus rabiosis. Iros nomen oppidi, quã Homerus ouiũ matrem dixit. Et Irus proprium hominis, et Iros idest uer. Itemq; Iris aspiratione carent. Et Ironia & Ironicus. Hiros tamen cum sacrum significat ἱερὸν apud græcos habet. Hira oppidum Argolidis.

I' ante S'.

ANTE *S' quoq; aspiramus I' in uerbo Hisco, quod traxit aspirationem ab Hio uerbo, de quo dixi, Hispidus, Hispida, Hispidũ aspirationem habet natura sibi hærentem. q̃q̃ qdam ab horrere dici uolũt. De græcis autem aspiramus Historia, Historicus, Histopus genus nauis. Ister uero Istrio Isagoras Isauria à qua deuicta Seruilius Isauricus dictus est Isopleuros triangulus habens latera æqualia. Isomerinos circulus æquinoctialis. Item Ispania, & Ispanus hæ uoces omnes habent I' tenue. Licet quidam huic nomini Ispania contendant debere aspirari, quod ego probo, & in uetu-*

ſtiſſimus quibuſdam monimentis aſpirationem habeat Hiſpania, & Hiſpanus. Caret etiam aſpiratione Iſæus nomen oratoris, quod nomen habet Aé diphthongon poſt literam S'. Nam quod iſtrio ponatur apud Feſtum inter uoces aſpiratas, aut fuit error eius, qui id uolumen in hunc ordinem, quem nunc habet, redegit, aut certe uoluntas hominum illius temporis, qui contra græcam inſtitutionem aſpirare uoluerunt.

I' ante T' & V' & X' & Z'.

ANTE *T' uero & V' & X' & Z' non aſpiramus I' niſi in nomine Hiulcus, quod à uerbo Hio aſpirationem trahit. Græca tamen aſpirant aliquando I' ante X' & Z' ut in his uerbis ἵζομαι, & ἱζάνω. ac de litera I' ſatis dictum eſt.*

Ypſilon.

RESTANT *Pauca quædam dicenda de litera Y' quod græci υ' à ſoni tenuitate uocauere, quoq; nos in græcis tantum dictionibus utimur, aut in quibus græcos immutamur. unde græcum Y' à poſterioribus dicitur. Scire igitur oportet græcos daſea notare υ' in omnibus dictionibus quæ ab eo incipiunt, quanquam Aeoles hoc non ſeruarunt, qui δασεῖαν fugiebant. Aſpiramus igitur Y' ante A' in his, Hyás, Hyades ſtellæ quædam in fronte Tauri dictæ ex eo quod ex ortu ſuo pluuias excitent, uel quod in ſpeciem Y' literæ poſitæ ſint in cœlo. De quibus alij quidem loquuntur in hunc modum. quod hæ Bacchi nutrices fuerint, et cum Iunonis iram uererentur, fugerentq; Lycurgi Regis ſæuitiam, Iupiter eas cœlo intulerit, & ſtellas eſſe iuſſerit. Alij autem tradunt Atlantem ex Aetra uxore Hyam filiũ ſuſcepiſſe quem à Leone deuoratum, cum ſorores miſerabili lamentatione proſequerentur, & mœrore uitam finirent, Iupiter illas miſeratus in ſtellas uerterit, ut earum pietatis perpetuum hoc eſſet teſtimonium, quæ de fratris nomine Hyades ab hominibus dictæ ſunt. Hyantis, Hyacinthus & lapis, & flos, & nomen proprium, Hyacinthinus à colore, Hyacinthia ſacra Hyacinthi. Nec uero me latet multos contẽdere, ut prima litera I' ſit iota ſecunda ſit υ Hyantheus, Hyápolis urbs Phocidis. Hyalos uitrum, hyalinus uitreus. hyolenſes Siciliæ populi* ANTE *B' in his Hybla mons Siciliæ & oppidum, & pars Atticæ. Hyblæus Hyblon nomen Regis à quo hybſei. Hybrida ignobiliter natus, Hybris enim tum contumeliam, tum flagitiũ, tum ſtuprum apud græcos ſignificat.* ANTE *D' in his Hydaſpes fluuius, Hydra, Hydrus, Hydrops, Hydropicus, Hydromantia, hydraulos genus*

draulos genus organi musici, Hidria uas, Hydrus mons. Hydrus oppidum. Hydarnes proprium hominis, ac demum in omnibus quæ fiunt ab Hydor, ut Hydrochous signum cœleste, id est aquarius.

ANTE E' Hyems, si uerum est quod & hyems, & hymber à græco uerbo ducantur, quod udum & pluuiosum significat. Mihi magis uidetur ab hyando hyemem dictam esse, quod, ut Varro ait, animaq; à nobis flatur, tum appareat, Spiritus enim ipse noster dum spiramus hyeme quasi in nebulam concretus cernitur, ueteres autem latinos arbitratos esse hiemem ab hiando magis, quàm à uerbo græco dictam. Hoc satis declarat quod in uetustissimis codicibus per I' latinum scripta semper inueniuntur, & hyems, & himber, & hibernus. idq; seruandum ipse iudico. Hyems enim est dicta quasi hians, & quod non solum anima nostra, ut Varro ait, sed & aer ipse hiet, Ab Hieme, Himber dictus, quasi hiember detracta litera. Hieme enim exsistunt frequentiores Himbres. Ab ipso autẽ Himbre fit Hibernus dempta M' litera, ut à patre paternus. & à Matre Maternus. Hyæna quam ex fœmina in marem uerti fabulæ tradũt. Est autem serpens quam uno anno marem, altero fœminam esse tradiderunt. Scribitur etiã Hyæna per Ae' diphthongon, Hyci populi locridis. Hyella Oenotriæ oppidũ à Phocensibus conditum. Ante F' quæ latina est litera Y' scribi non potest, pro qua ph in græcis utimur.

ANTE G' Hygia proprium nomen, exstat Neapoli urna in qua hæc leguntur. M. AVRELIVS NICOLAVS AVRELIAE HYGIAE CONIVGI DVLCISS. B. M. FECIT. Hyginus nomen proprium.

ANTE L' hylas Herculis puer à nymphis raptus. Hylagmos nomen canis Hylacus hominis, Hyle materia, Hyllus nomẽ propriũ.

ANTE M' hymen, hymenæus, Hymnus. hymettus mons. Hymella fluuius. Hymees uiri proprium.

ANTE N' uocem nullam accepimus quæ habeat Y' aspiratum.

ANTE O' hyoscyamus herba.

ANTE P' hyphe, Hypsiphile, Hypocaustum. Hypsenor, Hypenor, Hypallage Hypanis, & Hypacaris flumina scythiæ, Hyperbole, Hyperbaton, Hypothesis, Hypocrita, Hyparcus id est præfectus, Hypostasis, Hypermeter uersus, qui syllabam superabundantem habet. Hyperborei montes, Hyperiochus uiri proprium, & Hyperides, Hypermestra, Hypatos, Hypotheca, quæq; fiunt ab ὑπὲρ, & in his Hyperion, quo nomine dictus est sol, quod super teras feratur. Hyperia nomen nymphæ, Hyperia fontis, Hyperides nomen proprium, hy-

perborei, qui habitant super, idest ultra aquilonis flatum, quos tra dunt humanae uitae modum excedere, Hypnus, & Hypneros nomina propria quae in antiquo sepulcro scripta inueni.

ANTE R' hyre oppidum Boeotiae & Hyreatnus, Hyria etiam uicus aulidis, & Hyrie stagnum, seu fluuius Boeotiae, Hyrmine oppidum peloponnesi, Hyra nomen propriũ, Hyrtacus, Hyrtacides. Hyrtius. Cuius meminit Homerus, referiq; eum ab Aiace occisum, Hyrgis flumen Scythiae. Hyroeades uiri proprium.

ANTE S' hystrix animal, Hyssopus herba. Hystaspes nomen persicum, Hespeus uiri proprium. indifferẽter quoq; Hyostyamus, et Hyusquiamus herba hodie dicitur. Et cum hoc nomen graecae sit quinq; syllabarum, à nostris ita pronuntiatur, ut quadrisyllabum appareat. graeci dicunt hypsipyle, nos autem P' abiecta saepe dicimus Hysiphyle. dicunt & hys pro quo nos sus. Aspirant etiam graeci y' ante th'. ὕθλος idest nugae, & dictum ridiculum. Sunt qui scribant per iota sine aspiratione.

FVISSET Non parui & certe ingrati laboris uoces omnes colligere, in quibus graeci aspirent huic literae y', quas si collegissem non multum tamen inde utilitatis attulissem latinis adolescentibus, quasdam tantum placuit annotare, quae à latinis acceptae in mentem uenerunt nulla diligentia adhibita, neq; enim graecas haec praecipio. Atq; ut intellegas, quid ipse de huius literae usu sentiam, sic quidem censeo uenia dignum quisquis is sit, qui in eiusmodi dictionibus I' latinum scribat, modo aspirationem praeponat. Neq; enim necessitas aliqua coëgit maiores nostros eam literam à graecis mutuari, quam ne antiquissimi eorũ habuerunt, ex qua accepta haud scio an nobis utilitas parta sit aliqua, an non, pronuntiatio ipsa magis quàm figura docere nos poterat, eam literam tenuiter sonare. tametsi non adeo diligentes in pronuntiandis literis simus, ut hanc differentiam seruet nostrum aliquis. quam ne graecorum quidem, quos noui seruet nunc unus. Graeci etiam cum producunt ὀ & ω, quae ἦτα, & ὠμέγα ipsi appellant, alias dederunt figuras, quia in re fuisset profecto, non parua utilitas si illos imitati fuissemus. Sed maiores nostri, quod cum utilitate etiam magna facturi erant, contempserunt, quod autem ab re fuit secuti sunt, in quo laboris aliquid utilitatis certe, aut omnino nihil, aut parum nobis est additum. Sed quoniam maioribus nostris sic placitum est, studeamus, quoad fieri poterit, ut in quibus oportet dictionibus y' scribamus, dum tamen ne dũ nimus graeci uideri uolumus, latinos nos esse obliuiscamur, illud non ignoran

tes, quod maiores nostri hanc literam in u' uocalem sæpissime uertebant, & pro Sylla Sulla, pro Thymo Thumus, pro Myrto Murtus dicebant.

O' ante B' & C' & D' & F' & G'.

A C De I' hactenus, nunc de O' dicam, quod quidem nec ante B' nec ante C', nec ante D', nec ante F', nec ante G' aspirationem habet in nostris dictionibus, præterquam in pronomine hoc. et aduerbio, hodie quod ab hoc, & die fit C' litera eiecta. Legimus etiã ueteres dixisse Hodidocos latrones ac uinarum obsessores. Fit enim à græco ὁδὸς idest uia. Hodius habet aspirationem fuit nomen præconis. Ocnus aspiratione caret, & Ode, & Obeliscus.

O' ante E' & I' & L'.

ANTE E' quoq; & I' non aspiramus O'. At ante L' aspiramus Holus holeris, ea causa ut quibusdam placet, ut aspiratione differret ab infinitiuo olere, fuit enim aliquãdo tertiæ coniugationis, quod nullo modo probauerim. Nam prisci illi qui non Holus, sed Helus dicebant. nihilominus aspirabant. Dixere etiam heluela idest minuta holera, & Helusa pro quo dicimus olera. Ex quo satis clarum esse potest huic uoci naturalẽ esse aspirationem. Fit ab eo olus olitor. Græci aspirant Holophernes, & holocaustum, & Holor quos nos sequimur. Sunt tamen qui olor teneant.

O' ante M'.

ANTE M' aspiramus O' in nomine homo, ut aspiratione differat ab eo, quod est omen omnis. Ego tamen existimo huic uoci inesse aspirationem naturalem. Nam prisci cum non Homo, sed Hemo per E' dicebant, aspirabant ut nunc, & similiter cum dixere Homo, Hominis, ut

" Vulturus in siluis miserum mandebat Homonem.

Quãquam multi pro nomine proprio accipiunt. Quibus in uocibus nulla tunc erat habenda differentiæ ratio. Aspirabant etiã illi huic uoci Homelium, quod erat pilei genus. Aspiramus etiam quæ græca sunt ὁμοιομέρεια similitudo partiũ, quo nomine Lucretius utitur. Hinc & Anaxagoræ scrutemur Homoiomerian. Fit hæc dictio à uoce aspirata ὅμοιος idest similis, & ὁμώνυμος idest eiusdem nominis, & Homonyma. ὁμογενὴς eiusdem generis. Vnde & homogenium, Homophonos eiusdem linguæ, Homilia, Homelus mons thessaliæ, Homerus Homericus. Homeromastix, Homolobrus, Homonœa proprium mulieris. Significat autem græce ὁμόνοια concordiam. Exstat mulieris eius nominis epigramma his uerbis.

" *Tu qui secura procedis mente, parumper*
" *Siste gradum quæso, uerbáq; pauca lege.*
" *Illa ego quæ claris fueram prælata puellis.*
" *Hoc homonœa breui condita sum tumulo.*
" *Cui formam paphiæ charites tribuere decorem.*
" *Quam Pallas cunctis artibus erudijt.*
" *Non dum bis denos ætas mea uiderat annos.*
" *Iniecere manus inuida fata mihi.*
" *Nec pro me queror, hoc morte est mihi tristior ipsa.*
" *Mæror athimeti coniugis ille mei.*
" *Sit tibi terra leuis, mulier, dignissima uita.*
" *Quæq; tuis olim perfruerere bonis.*
" *Si pensare animas sinerent crudelia fata.*
" *Et posset redimi morte aliena salus.*
" *Quantulacunq; meæ debentur tempora uitæ.*
" *Pensarem pro te cara homonœa libens.*
" *At nunc quod possum fugiam, lucemq; deosq;,*
" *Ut te matura per styga morte sequar.*
" *Parce tuam coniux fletu quassare iuuentam.*
" *Fatáq; mœrendo sollicitare mea.*
" *Nil prosunt lacrimæ nec possunt fata moueri.*
" *Viximus, hic omnes exitus unus habet.*
" *Parce ita non unquam similem experiare, dolorem.*
" *Et faueant uotis numina cuncta tuis.*
" *Quodq; mihi eripuit mors immatura iuuentæ,*
" *Id tibi uicturo proroget ulterius.*

ATHIMETVS PAMPHILI TIBERII CAESARIS AVGVSTI .II. ANCEROCIANVS SIBI ET CLAVDIE HOMONOEAE CONLIBERTAE.ET CONTVBERNALI.

O' ante N'.

ASPIRAMVS *etiam* O' *cum præcedit literæ* N' *in his* Honor, Honestus, Honoro, Honoratus, Honorius *nomen proprium. à quo* Claudianus Honorides *patronymicum protulit.* Honoraria *ludi qui à romanis fiebant in honorem liberi patris. Sed honos si* Varroni *credimus dictus est ab honesto honere, & honestus quod honus sustineat reip.* Seruius *quoq; inquit honustus dicitur cui honus ipsum honori est, ut siquis spolia de hostibus ferat.* Retinet *etiam aspirationem. Nam ab honere descendit, quæ uerba indicant honus*

honeris

honeris aspirationem exigere. quod Gellius quoq; affirmat. & nomen honestus, atq; honustus ab honere duci. Sunt tamen & hodie q neq; honus, neq; honustus aspirent, etiam eruditorum usu accedente. Sed cum honor, & honoro, honoras aspirationem retineant quod seruamus in deriuatis, non est abijciendũ in primitiuis. Male qui aspirant Orno, Ornas, & Ornatus. Fiunt enim ab os oris. Honapus flumen Scythiæ habet aspirationem.

O' ante P', & R'.

ANTE P' nos non aspiramus O' quanquam græci aspirant q̃busdam uocibus, male qui aspirant, Opis nomen Nymphæ, & Opicus. Fuere autem Opici Campaniæ populi in quibus numerabantur Baiani, Cumani, Puteolani, Neapolitani. Hæ nãq; urbes Opicorũ dicuntur fuisse. Auli Gelij ex undecimo noctium atticarũ uerba sunt hæc. Percunctanti cuipiam q & literarũ, & uocum græcarum expers fuit. Cuius'nam liber & qua de causa scriptus esset, nomen quidem scriptoris statim diximus. rem de qua scriptum fuit dicturi hæsimus. Paulo autem post subdit. Tum ille Opicus uerbis meis inchoatis & incõditis abductus. Hæc Gellij uerba aperte declarant, per ea tempora uocem Opicus, obprobrij uim habuisse, & in conuicijs in illos dici solitam, qui literas nescirent, & incultius, ineptius'q; loquerentur. Id'q; etiam Iuuenalis uerba indicant, cum ait.

Opicæ castigat amicæ,

Id est quæ non latine loqueretur, sed opice. Et quid mirum cum ab oscis qui fuere Campaniæ populi, deductum sit nomen obscœnus. Et festus dicat Opicum pro Osco poni solitum. Et hodie q uino plus nimio indulserit, eum Theutonicum de uitio gentis increpitant, inclamitant. Prisci quoq; uerbum græcari ab eo protulerunt quod græci liberius se haberent in conuiuijs. Multa enim uerba trahuntur à moribus nationum. At ante R' aspiramus Hortus Horti, ut differat à participio, & nomine ortus. Dictum autem esse Hortum à uerbo orior quod aspiratione careret, ex eo indicari potest, quod, ut grammatici tradunt, Veteres etiam uillas dixerunt Hortos, quod ibi orirentur qui capere arma possent. ab Horto, Hortensis, Hortensius, Hortulus, Horreo etiam, et Horror habent aspirationem. Additur enim ipsi uoci ex aspiratione nescio quid quod affectum augeat. Fiunt ab his Horresco, Horridus, Horribilis, Horrisonus. Item'q; ordeum aspirationem habet. non quod fiat ab horreo (quanquam sunt etiam qui dictum uelint ab oriendi celeritate) sed quod fiat à nomine Fordus, Forda, Fordum. ac loco F' fuerit aspiratio posita. Prisci tamen illi di

xerunt Hordus, Horda, Hordum cum aspiratione, cuius loco posteriores F' posuerunt, atq; inde aspiratio in nomine Hordeo mansit. Significat autem Fordus grauidũ, ac prægnantem. ut apud Nasonẽ.

" Forda ferens bos est, fecundaq; dicta ferendo.

Quod ex eo etiam indicari potest quod Hordeacia dicta sunt ab antiquis sacra, in quibus hostiæ Hordæ, id est prægnantes imolabantur. Hordeum igitur dictum est quasi Fordeum id est grauidum, ac prægnans. ab Hordeo Hordeacius, Hordeia genus piscis. Hordearium æs, quod equiti pro Hordeo pendebatur. Hordeonius nomen proprium. Itemq; Hornus, Horna, Hornum. uel ut differat ab arbore orno, uel quod fiat ab eo quod est hoc & annus, ut multis placet. Dixerunt enim Hornam frugem quæ hoc anno prouenit, Horreum quoq; habet aspirationem, uel quod fiat ab Horreo uerbo, quod non probo, uel quod dictum sit à Farre. Nam ueteres Farreum dixere, mutatisq; literis postea ex Farreo factum sit Horreum. Sunt qui à græco duci uelint. Aspiramus etiam Horatius, non quod fiat ab Hora, uel ore, aut oro uerbo. Nam si fieret ab oro uel ore saltem aspiratione careret, sin ab Hora prima produceretur quam corripit. Habet igitur aspirationem Horatius si latinum nomen est, quod ita maioribus placitum sit. Sin græcum est traxit eam à uerbo ὁράω, ῶ. quod significat uideo, & aspicio, Inuenio, & Horius nomen proprium. Fieri etiam posset ut Horatius dictus esset ab ὥρα quæ græce significat pulchritudinem mutata quantitate primæ syllabæ, quæ græce in nomine Hora producta est. Hortor, & quæ ab eo fiunt usu ipso aspirationem habent. Ab eo enim quod est Os Oris, Ortor formatum est. Os autem aspiratione caret, & similiter Hortor si naturam originis sequi uelimus. Sunt tamen qui putent accepisse aspirationem differentiæ causa, ne uideretur esse frequentatiuum uerbi Orior. Veteres etiam dixerunt Oriam nauim piscatoriã. ut Plautus in rudẽte.

" Mea opera laborare rete & oria.

Cui debeat aspirari nec ne affirmare non ausim. Nam si latina uox est, aspiratione carebit. Fit enim ab ora oræ. Cuius uocis significatio manifesta est, ut ora maritima, et ora uestis, id est extremitas. Est etiã ora funis, quo naues ligantur in portu. ut apud Quintilianum.

" Oram soluentibus bene precemur. Sin autem fit à uerbo græco ὄρνυμι oreo quod significat moueo & excito carebit etiam aspiratione. Quod si forte deducere eam uolueris ab illa uoce ὅρμος quæ est pars portus. Vnde hodie à nautis dicitur Hormẓo, aspirationem exigit. Aspiramus autem, quæ græca sunt hora quæ par-

tem temporis significat. Et item Hora pro dea iuuentæ. Nam et ὥρα græce pulchritudinem etiam significat. Vnde ὡραῖος adolescens formosus. Significat item plurali numero quatuor anni tempora Horologium. Horizon qui latine dicitur finitor. Est autem circulus quidã sphæræ. Horoscopus, idest ea cæli pars quæ hora qualibet ab inferiori Hemisperio surgit ab oriente, nostri astrologia ascendens appellant. Fiunt autem hæ uoces Horizon, & Horoscopus ab eo quod est ὅρος idest terminus, & finis. Significat etiam Horoscopus apud ueteres instrumentum quoddã ad horas ostendendas. Aspiramus ẽt Horus nomen proprium, & Horosius, & Hormenus, & Horontes fluuius, & Horthes oppidum thessaliæ. Orpheus Orestes aspiratione carent. Itemq; Oreades quæ dictæ sunt ab eo, quod est ὄρος, ὄρεος idest mons, montis.

O' ante S'.

O' cum præcedit S' in nullis nostris uocibus aspiramus, quanquam uincat eruditorum usus in his quæ sunt Hostis, Hostia, Hostio uerbum, Hostimentum, Hostium, Hostiarius. Dixere etiam Hosticat, pax idest hostis captor. Hospes, Hospitium, Hospitalis, Hospitor, & quæ ab his fiunt. Hostis, inquit Apuleius, quem iam pudet totiens uocare in iudicium, ideo aspirationem habet ut genitiuus eius pluralis secernatur ab eo, quod est Ostiũ in nominatiuo casu, uel quod ab Hostio uerbo ducatur, quod æquo significat, quoniam in hostium conflictu quædam consueuerit fieri ordinum æquatio. Concordat enim ut ait in hoc nomine aspirationis signum cum re quæ significatur quod nota aspirationis secundum ueterem scripturam ita formaretur quasi biceps gladius inter duas hostiles partes. Ac primum quidem illud, ut secernatur genitiuus eius pluralis à nominatiuo hostiũ ineptum sane est. Hostis enim eodem tempore, quo hostium accepit aspirationem. idq; seruatum semper esse ne forte dubites. Inspice si uacat uetustos codices, & me minime mentitum inuenies. Nam quod hostis fiat à uerbo Hostio, fieri id quidem potest. quanquam non minus uerisimile est fieri uerbum Hostio ab eo, quod est hostis ut uestio, à nomine uestis, & hospitor ab hospes. & Galeor à galea, & gladior à nomine gladius. Sed licet Hostis ab hoc uerbo Hostio esset, non tamen ob id aspirationem sibi usurparet. Cum hoc uerbum Hostio aspirationem naturalem non habeat, quod probarĩ ab Apulcio oportebat. Illud autem penitus anile, quod ait de bicipiti gladio. Ad hæc si ostire æquare est, aut æquum esse, & Hostimentum est æquamentum, ac beneficij pensatio. Et hostes, ut No-

nio etiam placere uideo, inde dicti quod æqua causa pugnam siue bellum ineat. Vel quod uerbum Hostio idem aliquando significaret quod ferio, & offendo, Qua'nam ratione uetustissimi latini peregrinum ab initio hostem appellassent. Quod etiam Cicero, & Varro, & Plautus affirmare uidentur. Et duodecim tabulæ indicant? Si enim hostis ab hostiendo, idest uel ab æquando, uel à feriendo, seu offendendo, uel quod ex æqua causa pugnam adiret, dictus esset, prisci illi latini peregrinum hostem non dixissent. Non conueniunt hæc secum. Cum qui nunc hostis, idest inimicus dicatur perduellis ab illis diceretur. Et qui ab illis hostis à posterioribus dictus sit peregrinus.

» *Ciceronis uerba sunt hæc. Equidem iam illud animaduerto, quod*
» *qui proprio nomine perduellis esset, is hostis uocaretur lenitate uerbi*
» *rei tristitiam mitigante. Hostis enim apud maiores nostros is dicebā-*
» *tur, quem nunc peregrinū dicimus. Indicant duodecim tabulæ, aut*
» *status dies cum hoste. Itemq; aduersus hostem æterna authoritas,*
» *quid ad hanc mansuetudinem addi potest? eum qui cum bellum ge-*
» *ras tam molli nomine appellare, quanquam id nomen durius effecit*
» *iam uetustas, à peregrino enim iam recessit, et proprie in eo qui ar*
» *ma contra ferat remansit. Varro quoq; eadem sentit. ait enim mul*
» *ta uerba aliud nunc ostendunt. aliud ante significabant ut hostis.*
» *Nā tum eo uerbo dicebant peregrinū, q suis legibus uteretur, nunc*
» *dicunt eum, quem tum dicebant perduellem. Ex quibus efficitur ut*

non Hostis ab Hostio uerbo dicatur. Cum hostis non inimicum, sed peregrinum significaret apud patres, & authores linguæ latinæ. Vt autem hostio uerbum aspirationem acceperit qua discerneretur à sexto casu huius nominis Hostio, fieri id quidē potuit. Sed ut unà te absoluam sententia. omnibus his quas posui uocibus aspiratum est. usu quodam, quem posteritas quasi regulam quādam secuta est, idq; antiqua stemmata, & tituli indicant monimentorum ac sepulcrorum. Nam Hospes inde dictus quod Hostium nostrum petat, uel quod ore, idest osculo adueniens non petat, ac mutuo petatur, quod magis probo. Hostium uero inde dictum, quod sit os, idest ingressus domus. Ab Hospite autem fit Hospitium, & Hospitor, Hospitalis. Non desunt tamen, qui Hostium ab Hostando dictum uelint. uel à græco ὠθεῖν quod est repellere, qđ utrunq; aspiratione caret. Qui ita sentiunt uolunt cum ingressu arcemur aliquo ab obstando hostium dici cum ingredimur, aditum ab adeundo. Differunt tamen et alia ratione dicimus enim Nili fluminis hostia, & tiberina hostia quæ mare intrant, non aditus, & facilis est ad Regem aditus, non

fcale hostium. Et hæc silua nullos habet aditus, non hostia. Et fenestra patefacta non hostium sed aditum furibus præbuit. Et murorum ruina militibus aditum fecit in urbem ingrediendi, non hostium. Et pulsa hostium, non pulsa aditum. Itaq; aditus, ad plura q̃ hostium pertinet. Apud græcos ostiarius, & ostia habent O' sine dasea, Nam & græce hæc nomina leguntur, quamuis sint latina. Hostis quoq; cum à priscis diceretur peregrinus, uidetur uel dictus quasi Obistis, quod teras obiret, ut ab eo, quod est peregre peregrinus dictus, uel quod uero propius est. Hostis, idest qui tunc erat peregrinus ab ore dictus. Nam eo qui peregre ueniunt ore, idest osculo accipimus, Fit autem à uerbo Hostio, quod ut dixi, ferire significabat. Hostia. vel fortasse ab hoc nomine hostis, quoniam id sacrificium ob uictoriam fiebat, idest pro uictis hostibus. Vnde etiam lares Hostiolos dixerunt, quod hostes ab eis pellerentur. Et Hostilius nomen proprium, & Hostilia, et hostius. Et Hostia, quod fuit uerum nomen eius puellæ quam à se amatam Propertius Cynthiam uocauit. Hostorium quoq; ab Hostiendo, idest æquando dictum. Est autem Hostorium lignum æquatorium, idest baculus teres quo in dimentiendo tritico modij æquantur. Forsitan & Hasta ab hostio, idest æquo, uel ferio dicta est mutata litera. Significabat etiam apud ueteres hostire coercere, & comprimere, ut apud Pacuuium. nisi coercuero proteruitatem, atq; hostio ferociam. In perueteri urna scriptum est. C. OSTORIVS ITALVS C. OSTORIO ANTONIO NICONI LIBERTO B. M. FECIT. *Hac in urna ipsi animaduertimus nomen Ostorius nullam habere aspirationis notam, quæ res satis indicat priscos illos his nominibus principio non aspirasse. Non tamen ignoro, quod ut ab antiquis Fedus nunc sine aspiratione, nunc Fedus cum litera F' dictus est. sic & Ostis, & Ostia nunc sine aspiratione fuerint ab illis dicta, nunc cum litera F'. Nam fostem, & fostiam dixisse inueniuntur. idq; ex Sabinorum lingua, & fortasse Fostis, qui erat peregrinus, à Foris ueniret dictus est. In græcis autem aspiramus Hosius nomen proprium. Quæ uox significat pius, & religiosus. Et Hosbion similiter hominis proprium. Osiris autem aspiratione caret, & ossa mons.*

O' ante T' & V' & X'.

ANTE *T' & V' consonans et X' minime nos aspiramus O' præterquam in nomine houum, ut aspiratione differat ab Ouo, Ouas, ut quibusdam placet, quanquam differt etiam tempore, literatorum tamen quos ego noui, nullus hodie aspirat. & græce* ὠὸν ὠάριον

non habet.

De V'.

HIS *explicatis ad* V' *transeam, dicamq; qbus in dictionibus aspirare ei conueniat. Ac primum quidem de ijs, quæ ante* B' *nam ante* A' *non aspiramus* V' *habent igitur* O' *aspiratum ante* V' *rationabiliter quidem quanquam usus quotidie multa immutat* Huber, Hubertas, Hubertinus *proprium nomen.* Hubera, Exhubero, Hubertim, *quod* Valerius Catullus *protulit, Fiunt enim à græco uerbo* ὕω, *ut quibusdam placet* υ' *in* V' *productum uerso, ac* B' *litera* Hiatus *causa interiecta. Ego tamen opinatus semper sum* Huber *deductum esse ab* Humeo. *ut* Tuber *à* Tumeo M' *litera in* B' *uersa. Loca enim arida infœcunda sunt. Contra quæ humecta sunt feracia, & mulierum* Vbera *si humore careant, carebunt & lacte.*

„ Cogite oues pueri, si lac præceperit æstus.

„ Vt nuper frustra pressabimus hubera palmis.

Videtur Virgilius *indicare nobis uoluisse* Hubera *ab* Humendo *dicta, si inquit æstus humorem præceperit, atq; arefecerit, frustra* Hubera *quæ omni humore uacua erunt, exprimemus.* Tumeo *autem de quo dixi, licet primam corripiat, tubera tamen producunt, qđ in multis & præsertim ubi fit aliqua literarum immutatio, usu uenit.*

ANTE C' *aspiramus* V' *In hoc aduerbio huc, cui aspiratio naturaliter hæret.*

ANTE D' *uel* F' *uel* G' *non aspiramus nisi* Hudus, Huda, Hudum, *quod fit per concisionem à nomine* Humidus, *uel, ut quibusdam placet, à græco, quod paulo ante posui* D' *litera interiecta, uel quod dicatur* Hudus *quasi* Sudus, *quanquā nomen sudor uelint etiā à græco duci.*

ANTE L' *autem hui quæ est uox dolentis. cui aspiratio naturaliter hæret, quippe qua affectus ille animi apertius significatur.* Nam *de obliquis casibus* Huius, Huic, *non est particulariter præcipiendū sequuntur enim rectum, eódem modo huiusmodi, & huiuscemodi.*

ANTE L' *aspiramus* Hululo, Hululatus, Hululatio, Hulula *nomen auis quibus aspiratio natura hæret. Est enim* Hululatus *luporum, qui sine aspiratione satis exprimi non poterat.* Hulula *quoq; à cantu suo nomen accepit.* Hulcus, *unde exhulcero traxit aspirationem à græco. Illi enim* ὕλκος. Habent *etiam non paucæ dictiones nostræ* V' *aspiratum ante* M' *quæ sunt* Humor, Humeo, Humesco, *quas tamen uoces placet quibusdam à uerbo græco, quod paulo ante posui, originem ducere. Itemq;* Humus, Humo, Humas, Huma

rium sacrificij genus, Humilis, Humilitas. Sunt qui uelint Humum ex eo dictam, quod humorem contineat. Licet non conueniant tempore, sicuti etiam humanus. Nam seu fiat humanus ab eo, quod est Homo, ut ego arbitror, seu ab eo quod est Humus non conuenit cum primitiuo in quantitate syllabæ. licet in hoc conueniat cũ uerbo Humeo à quo tamen non ducitur. Mea quidem sententia huic uoci Humus aspiratio inest natura. Similiterq; uerbo Humeo, et alijs uocibus, quas commemoraui. Quum meum quoq; iudicium est Humus quo nomine terram Poëtas appellasse, Varro tradit, & Humor, & Humeo latinas dictiones esse. Fit ab Humo, Humatus. Nam cum sit Humus terra, Humatus dicitur, terra obrutus. De uoce autem Humanus, Humana, Humanum sic sentio, quod ducitur ab eo quod est homo, cui aspirationem naturalem esse dixi mutata O' in V'. Veteres enim Homanus dixere, ac tametsi differant tempore, tamen non omnes deriuatiuæ dictiones sequuntur etiam in tempore naturam primitiuarum, uti dixi de tegula & laterna, quæ habent primas syllabas productas, licet tego, & lateo illas corripiant, idq; in alijs multis usu uenit. Aspiramus etiam Humerus, quæ latina uox est, non ducta à græco omos ὦμος quæ dictio apud græcos aspiratione caret, habetq; ω' idest o' productum. Ante alias literas non aspiramus V' præterquam in quibusdam barbaris. Hungaria, Hungarus, Hunus, in quo barbaros ipsos sequimur. Apud græcos V' non est litera, sed diphthongus connexa ex O' quod dicunt micron, idest correptum, & y quod appellant psylon. cui diphthongon aspirant in quibusdam uocibus ut in hac uoce οὗτος οὕτως. Atq; hæc quidem de V' dixisse satis sit.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE ASPIRATIONE LIBER SECVNDVS.

COLLEGI MARINE QVANTO maiori potui in pluribus, ac maximis occupationibus studio, dictiones eas quàm in primarum syllabarum principijs ante uocales aspirationem recipiunt, quarum si aliquae me fugerunt, ut arbitror, certe fugisse, memoria ac causetur prius quàm quispiam credat meam illas fugisse cognitionem. Concedenda est etiam uenia occupationibus meis. Nam multis, magnisq; districtus curis, siquando meipsum negotijs subtraho, quantulúcunq; idest temporis poeticae, philosophiae, & astrologiae studijs libētius impartior. tametsi ea totum sibi hominem exigant, atq; ad haec ipsa quasi per diuerticula quaedam & de uia digressus perueni. Ad haec inter assiduos armorum strepitus & concurrentium militum clamores quis locus datus est uoluminibus euoluendis? Quin & tu ipse scis sex tantum dies me colligendis his principio impendisse, quae nunc triennio post rogatu tuo in ordinem redegi. Cum interim omnis mihi uita sit acta, aut in castris, aut in perigrinationibus procul non modo à libris, sed à literatis omnibus. Quamobrem oratos omnes uolo ad quorum manus haec peruenerint aequos sese ut mihi praebeant. Etsi forte aliqua uel imbecillitate mentis, uel occupationum magnitudine praetermissa sunt (nā non pauca praetermissa esse arbitror) ea ut ipsi in locis suis suppleant, subiunganté q; occupationum mearum patrocinium suscipientes, quibus tum uidebuntur ueniam ipsi dedisse. Cum non reprehensorum sed adiutorum partes susceperint. Reliquum est ut de medijs & ultimis syllabis dicam. Quapropter absoluta omnis mea praeceptio ad illas quatuor consonantes sese conuertet.

De aspirandis uocalibus in medijs & ultimis syllabis.

Vocales in medijs dictionibus, hoc est inter primas, & ultimas syllabas, siue in ipsis ultimis syllabis constitutae, admittunt aspirationem rarius quidem, & aut ratione compositionis, idest originis, à qua eam trahunt, ut Inhabito, Inhaereo, Inhio, Exhorreo, inhumanus,

Anhelo, Anhelitus, Anhelus in quibus A' uertitur in E'. Fiunt eni ab Halo, & Halitus, aut quod naturaliter aspiratio illis inhæserit, ut Aha, aut Hiatus ratione hoc suadente, ut mihi, & uehemens. Sed de compositis non uidetur necessarium ut particulariter, sigillatimq; præcipiam. Cognita enim simplicium natura de quibus satis multa dixi, facile intelleges exigat nec'ne aspirationem dictio de qua quæris. Dictiones igitur quibus aspiratio naturaliter hæret sunt hæc, uidelicet Aha, Vaha, Oho, pro quibus dicimus Ah, Vah, Oh. Itemq; Ehu cum duarum est syllabarum. ut apud Virgilium.

» Ehu quàm pingui macer mihi taurus in auro.

Similiter ehem. Neq; etiam improbauerim si quis huic uoci Ohe aspirationem immiscuerit, quamuis Euoe quæ uox græca, & bacchantium careat aspiratione. Traho, & Veho possunt uideri accepisse aspirationem hac ratione, quod cum traso, & ueso dicerent Sabini, F' uersa fuerit in eam. Oportet meminisse deriuatorum, & compositorum qualia sunt Retraho, Contraho, Subtraho, Detraho, Extraho, Traha de qua Virgilius.

» Tribulaq; traheæq; & iniquo pondere rastri.

Cui & addidit literam. nam pro eo, quod est pluraliter Trahæ, Traheæ dixit. Vehiculum de Veho, Subueho, Adueho, Inueho, & Inuehor deponens, à quo dicitur Inuectiua. Fuit & Veha genus plaustri, unde Osci uecturam, Vehaturam dixerunt, & Vehari, idest curru uehere. Atque, ut credam in uerbis traho & ueho aspirationem positam esse loco F' non hiatus causa, adducat me quod uideo hæc uerba Meo, Beo, Creo, Leo, Doleo, & similia aspiratione carere, & quod hiatus ratio haberi tum maxime debet, cum eædem uocales concurrunt. ne sonus ipse, qui idem est, inuicem collidatur, ut in his uerbis Reprehendo, Comprehendo. In quibus fit sæpe concisio, ut cum dicamus deprensus, pro deprehensus, & comprendo, pro comprehēdo. Item cohors, uehemens, mihi in quibus eædem uocales hiant. Sunt tamen qui putent hanc uocem Vehemens traxisse aspirationem ab eo, quod est ueho. ut Vehemens dictus sit, quod uehatur mente, et similiter Cohors, quod milites se inuicem ad pugnam hortentur. Quod si est cum uerbum Hortor solo usu aspirationem receperit, in nomine cohors aspiratio erit interiecta aut hiatus causa, aut quod usus uicerit, ut primitiuo aspiretur. Et similiter in uerbo cohortor, à quo ut dixi uolunt dictam cohortē. Siue autem ducatur ab eo uerbo, quod non probo, Siue aliunde, certe aspirationem exigit cohors. etiam cum locum gallinarum, & anserum significat. ut apud Ouidium.

n *Abstulerat multas illa cohortis aues.*

Varro uult cohortem uile spatium esse intra materiem ubi coerceantur, idest clausae teneantur aues altiles. Itaq; si à Coercendo *Cohors dicta est, mutata litera* E *in* O *habebit aspirationem hiatus causa. Ego quidem arbitror cohortem militum uel dictam esse à similitudine cohortis alitum, quae potius uidetur inde dicta quod illic sint simul ortae quasi coortae. Unde & Altiles dictae sunt eo, quod illic una alantur. Et propterea à cohorte dicuntur* Cohortales, *uel ab horto quod est uerisimilius. Nam cum ueteres* Hortos *uicos dicerent, quod qui arma ferre possent, ibi nascerentur, ut supra dixi, inde cohortem dixerunt manum hominum ex eodē uico ad pugnam exeuntium, quod illi essent eodem* Horto *idest uico geniti. Nam & Galli, ut est apud Caesarem, hoc modo pugnabant, quisq; enim pagus per se idest diuisus ab alio pugnam capiebat, & pagus dicebatur, quod pagatim pugnabant. Conciditur etiā nomen ipsum & pro eo quod est cohors chors chortis dicitur. ut apud Martialem.*

n *Raucae chortis aues* Et Hora *matrum, quae dictio aspirationem retinet. ut uetus etiam indicat epigramma. quod extat Venusiae in templo Trinitatis. Cuius uerba sunt haec* C. OPTIO T. FILIO HORATIO LEGATO XII. CHORTIS PRIMUS OPTION PHILARGYRUS. *Tradunt Virgilium in nomine ahenum, quod fit ad aere per diuisionem diphthongi interiecisse aspirationem, idq; uideri factum uolunt hiatus causa, tametsi non eaedem, sed uersae concurrant uocales (tum enim maxime habenda est hiatus ratio, ut dixi, cum eaedem uocales concurrunt). mihi uidetur Poëta non tam hiatus rationem habuisse, q̃ consuluisse legentibus, ut aspiratione interiecta, declararet Diphthongum solutam esse, & ex una duas syllabas factas, quod oculis cernerent ante pronuntiandum. Sed licuerit Poëtae maximo, ut libuerit, à posteris tamen receptum id non est, quanquam & in hoc, & in aliquot etiam graecis nominibus optime consultum fuisset, si aspiratio fuisset interiecta. licet ea in graeco non esset. Si enim* Laertes, Danaë, Pasiphaë, Phaëton *aspiratione notata fuissent à nostris, haudquaquam multi & patrum nostrorum temporibus, et nostro etiam tempore decepti fuissent, ut quotidie etiam decipiuntur, existimantes haec nomina diphthongum habere, nec trium ut sunt, sed duarum syllabarū esse.* Danaë *enim quae graecae dicitur* Danai *trium apud illos syllabarū est. nos autem illud in quod apud eos productum est uertimus in* E *longum. Trium autem syllabarum esse nomen hoc etiam*

apud latinos docent poëtæ, ut Petronius arbitrer.

» Vxorem ducat Danaën.

» Ipsumq; licebit acrisium iubeat credere quod danaën.

Et Horatius.

» Inclusam Danaën turris aenea.

In hoc enim metro secundum locum tenet dactylus. Ad hæc prima syllaba huius nominis breuis est, quemadmodum etiam illius nominis Danaus. Qui igitur duarum faciunt syllabarum falluntur etiam in hoc quod patriam syllabam productam esse credunt. cum sit correpta. Phaëton quoq; trium esse syllabarum et habere primam correptam etiam apud nos docet uersus ille.

» Sustinuit genitor si phaëtonta merops.

Quamuis ex priscis illis poetis P. Varro Phaëthon in duas syllabas coegerit & è breuibus duabus unam productam subduxerit.

» Tum te flagranti deiectum turbine Phaëthon.

Laertes trium esse syllabarũ etiam qui græca non norunt, ex Ouidij uersibus possunt cognoscere.

» Laertesq; senex Telemachusq; puer.

» Sed neq; Laertes ut qui sit inutilis annis.

Pasiphe græce quatuor est syllabarum, habetq; secundã correptam. In hoc autem recedit hominum ignorantia ut dum A′E′ quæ duæ syllabæ sunt, unam, idest diphthongon esse credunt, non quatuor sed trium syllabarum hoc nomen fecerint, produxerintq; secundam, quæ correpta est, ut dixi. Esse autem id nomen quatuor syllabarum. Propertius quoq; in suis elegijs docet. ait enim

» Vobiscum europe nec proba pasiphae.

Quibus in nominibus si aspirationis nota à maioribus nostris inter uocales ipsas posita fuisset, nimirum tam multi in hoc decepti non fuissent. Sed ad alia transeamus. Ahala nomen proprium aspirationem habet. de quo ita sentit Cicero. Quin etiam uerba sæpe contrahuntur non usus causa, sed aurium. quomodo enim uester axilla, ahala factus est nisi fuga literæ uastioris. Itaq; ut ex duello bellum, quemadmodum idem author tradit, & qui duillius fuerat bellum fecerunt, sic ex axilla ahala contractus est. Interiectam autem fuisse aspirationem ne uox hiaret, ueteres inscriptiões declarant. Isaac, Habrahã, Aaron quæ apud Iudæos sunt noĩa propria, apud græcos aspirationem nõ habent. Sed quoniam latini summo cum studio hiatum uocalium semper uitarunt, si quis aspirationẽ interiecerit fortasse

non fuerit reprehendendus. Nam Maharbal quod punicum est in ueteribus codicibus aspiratum inueni. Itemq́; Phrahates, quod est lydium, licet græci non aspirent. Vtrum sequi quis uelit non impedio. Ioannes quoq; & Ioacin quæ Iudæa sunt aspirationem non habent ante A' apud græcos, licet nonnulli è nostris illam adiecerint. Proemium aspirare minime conuenit. Nã græci quorum ea uox est, non aspirant. Quanquam propter rationes, quas dixi. siquis aspirationem immiserit, id efficiet, ne diphthongus oe legentibus esse uideatur. Panhormus, & Panhormitanus græce non habent dasean. Græci enim uix aspirant uocalibus in medijs dictionibus. Nam licet simplicibus uocibus aspirent, tamen cum uocalis quæ in simplici erat prima, in composito sit media, abijciunt δασεῖαν Homines tamen nostri temporis aspirant Panhormus, & Panhormitæ, & Panhormitanus, & recte fortasse. Videtur autem Panhormus dicta à nauium applicatione quæ undiq; illuc conueniunt. Est ὁρμὸς ut supra dixi portus pars, inde nautæ dicunt hormiZare, idest nauem ancoris, atq; retinaculis instruere, quo secura sit in portu à repentinis procellis. Aspirandum esse his uocibus satis aperte declarant lapidum inscriptiones quæ in ea urbe ab Hadriani temporibus in hunc usq; diem exstant in quibus uisuntur uerba hæc scripta. REIPVBLICAE PANHORMII, Quæ uox aspirationem illic habet et geminum I'. Nam & Panhormum dixere, & Panhormum, & fœminino genere panhormus. Nihil, nihilumq́; non tam hiatus causa aspirationem acceperunt, quàm traxerunt ab eo quod est hilũ. Est enĩ nihilum ne hilum. Nihil autem fit ab eo quod est nihilũ, abiectis ultimis literis. ut Lac ab eo quod erat lacte. Mihi hiatus causa sumpsit aspirationem qua naturaliter carebat. Nam ut genitiuus erat mei sine aspiratione, ita datiuus erat mij, & accusatiuus mee cum duplici e', ut Quintilianus refert. Postea uero hiatus causa, idest ne eadem literæ concurrerent, interiecta est aspiratio. Quintilianus tamen circa tempora Catulli, dicit nimium aspirandi usum erupisse, atque inde durare, ut Vehementer, & Comprehendere & mihi aspirationem habeant. Sed ut ad nihil et nihilum redeã, patres nostri præter omnem rationem C' literam inter posuerunt, nihil nihilumq́; pronuntiantes, & scribentes qui abusus unde eruperit non erit alienum ab hac præceptione referre. Nam posteaquam Barbari Italiam occupauere, cum nostras literas nequirent exacte, ac more nostro exprimere, sed earum sonos inculcarent, aspirationem efferebant horridius, q̃ latinitas postulabat, quæ, ubi sequẽte I' crassius sonat in gutture, præ nimia

re, præ nimia

re, prae nimia crassitudine C' literam quamuis subobscure uidetur referre. Germani enim quod notare quotidie possumus, & Mauri aspirationem ita coartant, et quodamodo inglomerant in ipsis faucibus ut non quemadmodum latini, graeciq; eam efflent, sed uehementius obdensent in gutture, hinc effectum est, ut cum barbari idest gothi & postea Longobardi aspirationem in his uocibus raucius efferrent, homines eiusdem temporis nequentes illos imitari nec ipsam aspirationem adeo coartare ut illi nihil, et michi pronuntiarent, qui & uechemens dixere. Turcae, & Mauri mahomet enuntiant O' aspirantes more suo, quorum sonum cum implere ipsi nequeamus macho met dicimus. Verum ut ad pronomen quod est mihi redeam. Leonardus Aretinus cum ab Antonio quodam grammatico contemporaneo suo argueretur quod mihi per ch scripsisset in hanc sententiam rescripsit. quod haberet eius rei authores. Dantem, Petrarcam, Boccacium, et Colucium, & qui & ipsi ita scripserint, & usus communis

» idem comprobaret. Quis enim inquit ita loquitur, ut dicat mihi prae » ter ineptos quosdam qui ostentare se uolunt antiquarios esse, nec in- » tellegunt ita proferri ab se hanc dictionem mihi, ut iudaei & chal » daei, magis quàm latini uideantur. nam illae quidem nationes sic pro » ferunt coincidentiam earundem uocalium ab imo pectore aspiratio » nem deducant, nec tam lingua, & labijs, quàm gutture loquuntur. » Si igitur & usus hoc habet, & doctissimi homines nostrae uel supe- » rioris aetatis id obseruarunt, cur ipse mihi non putem obseruandũ? » usus nempe magister & dominus est sermonis nostri, & quidem » nimium, ut ita dixerim, imperiosus, qui non tam ratione & uia, q̃ » pro arbitrio moueatur. Neq; enim cum mihi dixerunt antiqui ratio- » nem secuti sunt sed uolunt item usus. Nam ratio quidem ut ana- » logia ostendit nõ michi, sed mihi dicere iubebat, ut enim me, te, se, sic » etiã mibi, tibi, sibi erat dicendum, quod praepotens usus aspernatus » est, credo quia ineptum quiddam mibi sonare uidebatur, cum tibi, et » sibi melius sonent. Vsus ergo qui tunc dominus fuit, etiam hodie do » minus est, & potest improbare quod tunc probauit, alioqui uariatio » nulla foret in uerbis, nec essent mutata tot antiquorum placita. Nam » quid tu magis de hac dictione mihi, quàm de caeteris pene innume » rabilius admiraris, non'ne optume dicebant antiqui, & pessume? Eo » demq; modo alia permulta, ut Aeditumus, decumus, lubens, lubẽter, » & pro Pyrrho etiam Purrum dicebant, & pro phrygibus phrugi- » bus. praeterea siet dicebant, non sit, & posiuerunt, non posuerunt. » Non uero haec omnia uariauimus usu iubente. Quin etiam per Ci-

» ceronis tempora caussam per duo ss. contra uero iussus per unum
» s scribebant, ut Aulus Gellius testatur, & marmoreis quibusdam
» monimentis Romæ licet inspicere. Insuper coerauit faciundum dice-
» bant antiqui. nos autem curauit dicimus & faciendum non fa-
» ciundum. C. uero literam quam nobis hodie michi interponimus, an
» tiqui locis quibusdam interponebant nulla cogente causa præter so-
» num, ut sicubi, necubi, alicubi. Vsus ergo apud illos hoc potuit. Cur
» igitur idem usus apud nos idem non possit? Niehil quoque eodem
» modo scribo & profero ductus authoribus & rationibus quas su-
» pra dixi. Atque hæc quidem Leonardus. Contra quem si & ego rationes meas attulerim, nemini uideri debet memoriæ eius iniuriam à me fieri, ad quod me non uoluntas, sed susceptæ materiæ necessitas traxit. Nam ut famæ eius detrahere uelim, non est uerecundiæ meæ. an qui uiuentium nemini unquam detraxi, detraham Leonardo? qui ante quidem mortuus est, quàm ego ad grammaticũ fuerim deductus. Vt igitur ad rem ipsam ueniam, neq; à Petrarcha, neq; à Dante, neq; à Boccacio, neq; à Colutio authoritas quærẽda erat Leonardo, quorum scripta (de his enim quæ latinæ scripserunt loquor) tam parua præ se ferunt latinæ linguæ cognitionem, ut non modo parum latine, sed ne grammatice quidem sæpenumero loquantur, quod qui non credit eorum libros inspiciat. Quod autem inquit, quis ita loquitur, ut dicat mihi præter ineptos quosdam q ostentare se uolunt antiquarios esse, nec intellegunt ita proferri ab se
» hanc dictionem mihi, ut Iudæi, & Chaldei magis quàm latini ui-
» deantur. Nam ille quidem nationes sic proferunt coincidentiam earũ
» uocalium ut ab imo pectore aspirationem deducant, nec tam lingua,
» & labijs, quàm gutture loquuntur. Hæ rationes, quod pace eius liceat dicere, indignæ sunt Leonardi. Nam si latinæ linguæ instituta repetantur, concessum est nobis latinis aspirare uocalibus tantum, consonantibus uero non, nisi in græcis, & barbaris uocibus, ut supra dictum est. & dicetur inferius. & Cicero docet, affirmatq; Quintilianus. Ergo cum latini uocalibus tantum aspirent. græca autem & barbari etiam consonantibus, uidetur potius Iudæus, & Chaldeus is esse qui mihi per E' pronutiat aspiratum. Nam qui mihi dicat à latinitate non recedit, qui mihi discedit à ueteri, & probato latinorum instituto literæ C' non aspirantium, ac nisi græcorum obstaret consuetudo consonantibus aspirantium, uideretur in eo Iudæus esse, & Chaldeus. Cum Iudæi & Chaldæi consonantibus familiarissime aspirent. Itaq; si Leonardo credatur cum dicimus uehemens

comprehendo aha trahatur, uehatur, Iudæi erimus, & Chaldæi, nõ latini. Iudeus ergo Plautus qui Ohe, & Aha protulit, qui tantum abest quominus dicatur Iudæus, ut linguæ latinæ pater habitus sit à ueteribus. Iudæus etiam & Chaldæus Virgilius nostrorum poe tarum maximus qui dixit.

Deniq; quid uesper serus uehat.

Iudæi tot linguæ latinæ authores, quos mihi pronuntiasse constat, et nihil, & nihilum. Coinadentiam protulit Leonardus, quod uerbum nec latinum est, nec si latinum esset, significaret id quod Leonardus putat. Grammatici & alij docti uiri Hiatum appellant, aut uocalium congeminationem, utrunq; latinæ Cicero etiam hiare dicit. Coinadentiam quis doctus unquam dixit? sed ne coinado quidem. Quod si quis proferat, puto dicet structum esse, ex con & inado. cuius significatio quæ sit, Virgilius docet.

» *Atq; mala uites inadere falce nouellas. Quod si sit nõ significabit coinadentia, qđ Leonardus arbitratus est, Sin fieri uelit ab inado, ut*

» *Incidit in Syllam cupiens uitare Charybdim. Nec et coinadẽtia de uocalibus recte dicetur. neq;.n. literæ inadũt, aut feriũtur casu. Quid? qđ particula con nunq̃ præponitur uerbis, quæ composita sint ex præ positione In. nemo unquã dixit Coinuenio, Cohinæro, Coinhabito, Coindoleo, Coinfero, aut aliud huiusmodi. quamuis Coinquino dixerint. Nam Inquino, aut simplex uerbum est, aut si est compositum, minus apparet eius compositio. Verbum enim illud ex quo grammatici quidam trahi uoluerunt hoc uerbum Inquino, ne temporibus quidem Ciceronis erat in usu. Id autem fuit cunio, dicebant cunire. stercus facere. Meum tamen iudicium est, Maiores illos non coinquinare, sed conquinare dixisse, sicuti conuenire, & conferre, ac temporum ruditate effectum esse. ut pro eo, quod erat Conquino dictum sit Coinquino. Tolerabilius erat si dixisset Conadentiam, à uerbo concido, quod fit ex Con, & Cado, Cadis, quamuis neque hoc usquequaq; fuisset latine dictum, neque enim cadere dicuntur aut uocales, aut consonantes cum eædem geminantur. Ad hæc aspiratio uocali præposita non tam crasse sonat latinis pronuntiantibus, quàm Chaldæis, nec oportet ut ab imo illam pectore deducamus, ut ipse dicit, neq; enim aut Heiulamus, aut suspiramus. cum aspirationem efflamus, sed ultimo eam palato linguæ ictu explodimus, neq; propterea Chaldæi sumus, aut Iudæi, cum illi suo nos nostro more sic aspirationem ut quasdam etiam literas proferamus. Nam non omnes nationes eodem modo natura affectæ sunt ad pronuntiã*

dum. Subdit his, Si igitur & usus hoc habet & doctissimi homines nostræ uel superioris ætatis id obseruarunt, cur ipse mihi non putem obseruandum? Sic intulit si usus hoc habet & doctissimi homines id obseruarunt, tanquam usus id uellet, et doctissimorum hominum consensus accessisset. De usu autem atq; consuetudine loquendi. Quintilianus hoc sentit. Constituendum in primis id ipsum quid sit quod consuetudinem uocemus, quæ si ex eo quod plures faciunt nomen accipiat periculosissimum dabit præceptum, non orationi modo, sed quod maius est, uitæ. Vnde enim tantum boni, ut pluribus quæ recta sunt placeant? Igitur ut uelli & comam in gradus frangere, & in balneis perpotare, quãlibet hæc inuaserint ciuitatem, non erit consuetudo, quia nihil horum caret reprehensione. At lauamur, & tondemur, & conuiuimus ex consuetudine, sic in loquendo, non si qd uitiose multis insederit pro regula sermonis accipiendum erit. Nam ut transeam quemadmodum uulgo imperiti loquuntur, tota sæpe Theatra, & nomen Circi turbam exclamasse barbare scimus. Ego consuetudinem sermonis uocabo consensum eruditorum, sicut uiuendi consensum bonorum. hæc Quintilianus. Non accessisse autem consensum eruditorum manifestum est. Siquidem (ut dixi) Dantes, & Petrarca, & Boccatius, & Colutius eruditi non fuerunt. Quippe cũ sæpissime labantur etiam in grammaticis, & ipse eos quodam in loco irrideat, & contemnat, quos tu mihi Dantes, quos Petrarcas nominas? Ante hos etiam aliquod seculis nemo fuit quem literatum iure possis dicere, quo tempore hic, & alij errores passim multi, & magni inoleuerunt in lingua latina. Vsus, inquit magister, & dominus est sermonis nostri. Si hunc quem dicit usum secutus ipse fuisset, quẽ homines sui temporis sequebantur. haudquaq; multo quàm Boccacius & Petrarca fuisset elegantior. Quinimmo si usum imperitæ plebeculæ secutus fuisset, non tam michi quàm mici dixisset. Nam illa ætate, ut hodie Galli, & Hispani, maior Italiæ pars mici dicebat sine aspiratione, idq; etiam num in multis durat, quo maxime modo cuitare poterat, ne Iudæus, aut Chaldæus uideretur. Cum mihi, inqt, dixerunt ueteres non rationem secuti sunt, sed uoluntatem usus. Mihi quidem uidentur rationem fuisse secuti. Cum fugiendi hiatus gratia aspirationem huic uoci interiecerunt. Nam Hiatum uitare in loquendo ratio est, & magna quidem ratio. Cuius studium priscis illis tantum fuit, ut Medergo pro me ergo dicerent D' adiecto, & redintegrare, ne uox hiulca esset. unde dicimus Redeo, Prodeo. Quin etiã Plautus ut Hiatum hunc fugeret, inter dictiones quidem disiunctas

D' immisit,

D' immisit, & sine tedarbirro, pro eo quod est sine te arbitro dixit. Nec uoluntatem usus secuti sunt cum mihi dixerunt, aut usus causa aspirauerunt. sed aurium aquarum, ut Cicero inquit, iudicium superbissimum est, quod quidem latina lingua sic obseruat, nemo ut tã rusticus sit, quin uocales nolit coniungere, Vitare igitur concursum & Hiatum, authore Cicerone, non est propter usum, sed propter aures, ne illæ offendatur, quæ si offenduntur, cum in dicendo uocem finientem in uocali sequatur uox à uocali incipiens, non sine magna ratione, & ut ne offenderentur aures, huic uoci mihi, & nihil & Vehemens, & Prehendo in quibus uocales eædem concurrunt, & hiant, aspirationem interiecerunt ueteres, idq; non usum secuti, sed aurium uoluptatem. Ratio, inquit, ut analogia ostendit non mi hi sed mihi dicere iubebat. ut enim me te se, sic etiam mihi tibi sibi erat dicendum. Quæ hic analogia sit, ego nullo modo intellego. Cum analogiæ proprium sit referre id quod dubium est, ad aliquod simile de quo non quæratur, ut incerta certis probet. Comparat autem extremas maxime syllabas, ut Species, Speciei, Speciem, Facies, Faciei, Faciem, Teges, Tegetis, Tegetem, Seges, Segetis, Segetem. Gaudiũ, Gaudij, Gaudio, Studium, Studij, Studio. Tu Tui Tibi, et Su(si inueni retur) Sui Sibi. Ego autem, & tu, quam similitudinem habeant igno ro. In nominatiuo enim ego nulla omnino est litera earum quæ sunt in nominatiuo tu. Alterumq; habet rectum casum monosyllabum. Alterum duarum syllabarum. Non igitur quod sonarent melius tibi et sibi, quàm mihi usus aspernatus est, ut Leonardus dicit, nec analogia idest proportio id exigebat ut mihi diceretur. Casus autem hi mei uel Mis, Mihi non dicuntur à recto in quibus latini uel græcos imitati sunt, uel sic à principio locuti. Vsus ergo, inquit, qui tunc dominus fuit, etiam hodie dominus est, eodem reuoluimur. Vsus est doctorum hominum consensus. Sed postquam usus præpotens est, ut ipse inquit, & potest improbare quod tunc probauit. Cur ipse relicto usu sui temporis conatus est imitari ueteres scriptores? Illi dicunt hoc accedit mihi ad gratiam, cur ipse relicto hoc uerbo gratiam non dixit accedet mihi ad complacentiam. quæ dictio sic adducta est in consuetudinem, ut uix aliud uerbum sit usitatius. Sunt & mille huiusmodi, puto propterea non dixit complacentiam, quia nec apud Ciceronem, nec apud quempiam latinorum scriptorum id uerbum inuenit, quanquam uulgo usitatum esset suo tempore. Non est igitur uerum qđ usus possit omnia, nisi cum eruditis uiris quippiã placuerit. Sed qui in alijs usum hominum suæ ætatis contempsit, aut non secu-

tus est in multis cur in hoc uno probauit adeo, ut digladiari pro eo uoluerit? quod nec Carolus, nec Varinus, nec Ambrosius, nec Philelphus, nec Antonius panhormita eruditi omnes uiri, & eius æquales
» *unquam probauerunt. Nonne inquit optume dicebant antiqui & pes*
» *sume. Aliud est mutare literas, aliud adijcere. Sed nulla sit in hoc con*
» *tentio, transeamus ad reliqua. C uero literam quam nos inquit, hodie mihi interponimus, antiqui locis quibusdam interponebant nulla cogente causa præter sonum, ut sicubi, necubi. An quæso parua causa est sono consulere, sed alia quoq; illos mouit causa quod ille dictiones Sicubi, Necubi, Alicubi, si absq; C scribantur, uideri possunt non esse iunctæ, sed separatæ, adita fuit igitur litera C ut quasi uinculum quoddam eas necteret, et colligaret. Nihil, inquit, eodem modo scribo & profero ductus authoribus et rationibus quas supra dixi. Sic concludit tanquam magnis se nixum authoribus, ac ueris adductum rationibus id facere ostendisset. Quàm uere autem fuerint eius rationes illud declarat. Quod nemo cum nó modo è doctorū numero, sed ne è scholasticorum turba, aut tūc secutus est, aut hodie sequitur. Hæc habui aduersus Leonardi opinionem quæ necessario dicerē. Plura afferre destiti, ne uiderer subtilior, copiosiorq́; quàm oportebat in rebus præsertim minimis. Dicet hic aliqs cur cū fere ab oibus mihi, & nihil pronuntietur, non eodem modo etiā scribatur? Ratio hæc est, qđ nó semper ut loquimur sic scribimus, pronūtiamus Amurcam, et Caietā, et Cneū, et curculionem, sic ut quæ in scribendo est litera C fit G in pronūtiando. Pronūtiamus obsidē, et obsequiū, et q̄q̄ nunc scribimus B contra maiorum instituta, in pronuntiando tamen non B sed P sonat. Igitur cū usus, eruditorumq́; fere consensus in his uocibus Mihi, Nihil Nihilumq́; C aspiratum pronuntiet, in scribendo uero C abijciat, et aspirationē tantum retineat, censeo hoc seruandū esse ut absq; C scribatur semper, quamuis à multis pronuntietur cum C. Malim tamē absq; illo si fieri possit ut paulatim ad rectā, latinā́q; pronūtiationē redeamus, quod ego libenter facio. Quod si nó dabitur impetrare, ut Cicero de se dicit, Vsum loquendi populo concedamus, scientiam nobis reseruemus, ut si in loquendo à uera latinitate deflexerimus, non deflectamus etiam scribendo. Erat uerecundiæ meæ quod ipse confiteor aduersus hanc Leonardi opinionem nihil omnino dicere, contentusq́; esse poteram illa præcepisse, quæ ratio postulabat. quod profecto fecissem, ni me metus quidam inuasisset, ne si & mihi, et nihil absq; C protulero, ut maiores nostri fecerunt, & ego libenter obseruo, iudæus aut chaldeus Leonardi*

conuincatur sententia. Frustráq; tot annis contulerim faciendis uersibus, in quibus multo quàm in oratione soluta exquisitius subtilius, atq; cautius literarum soni attendendi sunt, & earum contentui consulendum.

De litera C

LITERAE C apud nos adeo tenuis, atq; exilis sonus est, ut ea aspirata, uocaliq; iuncta uix sonet crassius, quàm apud græcos κ. quod elementum idem est, quod apud nos C. Hanc literam in latinis dictionibus aspirationem non habere superius à me dictum est. quanquam aliquot dictionibus usus aliquando aspirarit. Nam si uetustos codices inspexerit, ferè in omnibus pulchrum, sepulcrum, lachrimor aspirata inuenies. Catulli enim ueronensis ac Ciceronis temporibus erupit abusus quidam aspirandi. Nam & Præchonem, & Chenturionem, & Chenturiam, & Choronam quidam malebant. Cuius enim rei etiam meminit Quintilianus, idq; damnasse Catullum suo quodam epigrammate tradit, quod & si integrum apud nos hodie non exstat, ex uno tamen, atq; altero illius uersiculo facile potest intellegi. Reprehenditur enim quidam qui.

" Chommoda dicebat, si quando commoda uellet
" Dicere, & insidias acrius insidias, Et de eodem.
" Et tum mirifice sperabat se esse locutum.
" Cum quantum poterat dixerat hinsidias.

Vides igitur quosdam contra omnem rationem uoluisse Chommodũ cum aspiratione pronuntiare, necnon & Hinsidias, & Hionium, ut hic idem poeta eodem irridet epigrammate.

" Ionios fluctus postquam illuc appulit ipse.
" Non iam Ionios esse, sed Hionios.

" Ciceronis etiam uerba sunt hæc. Quin ego ipse cum scirem ita maio
" res locutos esse, ut nunquam nisi in uocali aspiratione uterentur, lo-
" quebar sic ut Pulchros, & Cethegos, Triũphos, & Chartaginẽ ali-
" quando, idq; sero conuicio aurium, cũ extorta mihi ueritas esset, usum
" loquendi populo concessi, scientiam mihi reseruaui, Oranios tamen & mathones, chepiones, sepulchra choronas, lachrimas dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. Veteres autem latinos tantum uocalibus ac parcissime quidem aspirasse, Illud etiam docet, quod è dictionibus quas à græcis accepissent, detrahebant illam. Hinc est quod hodie quoq; et Arcere, & agnum sine aspiratione scribimus. Festus enim uult uerbum arceo duci à græco ἀρχὴ coercendi. Nanq; potestatem penes illos esse, qui in magistratu consti-

tuti sint. Agnum autem dici quod pura esset hostia. Est enim ἀγνὸς purus. Quid? quod Arcitectum sine aspiratione protulerunt. et cære uerbum salutandi, unde & Cere nomen oppidi. Et Arcippus & Arcippe, quæ fuit urbs Marsorum lacu fucino postea absorpta, ea scilicet ratione, quod ut idem festus ait. Antiqui nostris frequens mos fuerit illā demere. Sed ut ad rem redeam. Nullā ego rationē cē uideo cur hodie C' subsequente R' aspiremus in his nominibus Lacrimor, Simulacrum, pulcrum, & Sepulcrum aspiratione notemus. Quanquam nec me latet Gellium asseuerare ueteres id fecisse studio, & exemplo linguæ attice, cuius uerba sunt hæc. in secundo noctium atticarum H literam siue illam spiritum magis, quàm literā dici oportet, inserebant eam ueteres nostri plerisq; uocibus uerborū firmandis, roborādisq;, ut eorum sonus esset uiridior uegetiorq;. atq; id uidentur fecisse studio & exemplo linguæ atticæ. Satis enim notum est atticos ἰχθὺν piscem, ἅμαξαν currum, & multa itidem alia citra morem gentium græciæ cæterarum inspirantis primæ literæ dixisse sic lachrimas, sic Sepulchrum, sic Ahenum, sic Vehemens, sic Incohare, si Helluari, sic Hallucinari, sic Honustum dixerunt. In his enim uerbis omnibus literæ, seu spiritus istius nulla ratio uisa est, nisi ut firmitas, & uigor uocis quasi quibusdam neruis additis intenderetur. Hæc Gellius. Sunt tamen qui opinentur lacrimas à græco duci quod minime uerum est. Sunt enim lacrimæ dictæ quasi lacerime. Ex animi enim laceratione lacrimæ cientur. quod Iuuenalis innuit cum ait.

Mollissima corda humano generi dare se natura fatetur
Quæ lacrimas dedit. Subdit etiam.
Naturæ imperio gemimus.

Ciceronis etiam & Gellij uerba quæ à me positæ sunt declarant hanc uocem latinam esse non græcam, ut quidam arbitrati sunt. Est autem Simulacrum dictum à simulando, sepulcrum à sepeliendo, quemadmodum ab inuoluendo Inuolucrum. & à lauando lauacrum. Nam quod sepulcrum sit compositum ex se particula & nomine pulcrum, parum mihi placet. Pulcrum enim quod polcrum ueteres dixere, dicitur à pollendo id est quod polleat forma. ui magis igitur in his quàm in lauacro, & inuolucro aspiratione utemur. uincat tamen usus cui uix repugnari potest, ut pulcher in primo, & quinto casu cum aspiratione & pronuntiemus, & scribamus. Ex alijs quas dixi uocabus ferè doctorum consensu abiecta est aspiratio. Natura autem non inesse eam huic nomini pulcher docere hoc sa-

tis potest, quod diminutiuum eius absq; aspiratione est pulcellus, pulcella, pulcellum. Rationabiliter enim ut alacer, et uolucer, sic et pulcer dicere debemus, quod Antonium Panhormitam dicere semper aduerti, omnisq; uetus schola idem sensit, Sed quid agas? accessit consensus doctorum hominum cui diffiale est non assentiri. Quemadmodũ autem ab eo, quod est uolo, uolas fit uolucer, quod quidem aspiratione caret, ita à pollendo pulcer, quod forma polleat. Vidi & in quibusdã inscriptionibus nomen pulcher cum aspiratione scriptum ex abusu illo Ciceroniani temporis quamuis latinæ linguæ regula minime id toleret, & tam ueterum latinorum, q̃ patrum, auorumq; nostrorum temporibus huic uoci minime fuerit aspiratum, ut dixi. In Sepulchro autem Simulacro & lacrimis aspirationem minime scribemus, quoniam usus ipse non obtinuit, ut sicut in nomine pulcher aspirationem proferamus. nec necessitas ulla nos cogat ut eam cum aspiratione scribamus. E Corona autem Cepione, Centurione, & praecone iam pridem eiecta est aspiratio. Nam Corona, ut grammatici dicunt, aspiratione caret, siue à choro dicta sit, siue quod honoret eum cui imposita est Carthago et carthaginensis, quoniam graeci non aspirant primæ literæ, nec nos quidem aspirare debemus, præsertim cum apud nos nemo doctus aspiret, & latina regula aspirationi repugnet. Hæc litera ut dixi apud græcos habet propriam figuram cum aspirata est quæ χ dicitur, ea nonnunquam in S uertitur, ut cum ex cheta setam fecerunt. nonnunquam in G ut in hoc nomine Galbanus, cuius prima litera apud græcos est χ, aliquando ẽt abijcitur. ut cum pro chlæna qđ est genus uestis, læna dicitur, ut apud Iuuenalẽ.

» Non audent homines, pertusa dicere læna.

Sed iã ad uoces ipsas ueniamus in qbus literæ C aspirare oportet.

Ch ante A.

IN Principijs igitur dictionum quas à græcis accepimus, recipit aspirationem, C ante omnes uocales. Et ut primum de ijs dicam, quæ ante A eam exigunt. aspirare conuenit. Chaos, Chaon. à quo Chaonia pars epiri olim sic dicta. Chabrias proprium ducis Atheniensis, Chalcis, Chalcidensis, Chalcidicus, Chalcedon urbs Asiæ. Vocata est etiam pallas Calcedonia, cuius nobilissimum templum fuisse traditur in agro lacedæmonio. Chalcis auis, Chalcidius nomen propriũ. Vidi, & nomen proprium Calchedonius habere aspirationem post C in secunda syllaba, non in prima. Est autem monimentum Salerni his uerbis. C. LVCIO CALCHEDONIO. Chalestra urbs Thessaliæ. Chalinus nomẽ propriũ, significat autẽ Frenũ. Calinus q

fuit, statuarius caret aspiratione. chalybs genus æris, & chalybes populi. Vnde chalybs. chalaius Apuliæ fluuius. chalaζias lapis. chaldæa regio quædam habet diphthongum æ. Calēde sunt absq; aspiratione. Fiunt enim à uerbo καλέω, ῶ idest conuoco, chamæleon animal, & genus herbæ. Habet dipthongon Ae in secunda. Sūt qui falsò putent non habere aspirationem chananæus ab oppido Iudææ, habet eandem dipthongum in penultima. chamæcyssos genus hederæ, quod humiliter serpat, habet diphthōgum Ae et υ, character characterismos, idest designatio. charādæi populi iuxta pontum. charites quas latine gratias uocamus quæ sunt Aglaia Thalia et Euphrosyne. charydemus, chariaphas, charilaus, charinus. carus, cara, carum aspiratione caret, ut antiquæ inscriptiones ostendunt. Est enim aut latinum nomen, aut licet à græco χάρις ductum sit, aspirationem non retinuit, cum eo tempore acceptum fuerit à latinis, quo uocalibus tantū aspirabant. Ergo multis in sepulchris uidi scriptum nomen charissimus non C litera sed K quod probat græcum esse nomen. Fortasse ductum est à κάρα quæ dictio græce est caput. Quid enim capite carius? ut sit carus quasi capitalis, idest eius pretij cuius est caput. charta, chartilago, charibdis, charmilus. charon. charmandrus, charopes, et charopus, charondas, chalcon. charaxes Scamandronymi filius, saphus frater caropæus quem fuisse tradunt Herei patrem exigit. diphthongon oe ante ultimam syllabam, charismus, charmosyna nomen proprium, genus feria charmosynum nunc dicitur, ex eo uidelicet qđ aspicientes delectet. est enim χάρμα gaudium, & uoluptas. chasma hiatus, & uorago neutri generis, At caranus morbus, quem latinæ cancrum dici puto, & calypso. & caunus Byblis frater aspirationem non habent. Itemq; carmelus, & carmelion mens.

Ch ante E.

ANTE E quoq; utimur C aspirato in his, Schedius propium hominis. Schedia genus nauigij quod ex trabibus tantum inter se nexis factum erat. Vnde & mala poemata uolunt schedia fuisse appellata. chelys, chelæ. Sunt autem chelæ signum cæleste. chelas enim scorpij brachia dicimus. Schema figura. Prisci latini absq; aspiratione pronuntiabant. Vnde ueteres codices Plautini habent scriptum cum seruili scema sine aspiratione, idest habitu. Schesis orationis figura quædam. chelydon irundo. chelydonia herba, chelonophagi populi dicti à uescendis testudinibus. cherronesus chersonesus peninsula, chersidamas nomen proprium. chessydros genus serpen-

tis habet υ', Chare uerbum salutandi, Chærea. Chærestratus, Chærephon, Cherecrates, Cheronea oppidum in quibus æ' diphthongus scribitur. Chemnis ægypti Rex. Cheospes, etiá ægypti Rex qui celeberrimam illam pyramidem struxit, habuitq; in ea tam multa hominum millia, opus illic tot annis facientium, ut pro apio, cepa, hallio expensa fuerint mille & octingenta talenta. Choenix, & Choenicas genus mensuræ œ dipthongon habet. Similiter schœnobates, græce χοινίον funiculus, unde Schœnobates artifex ludendi in funiculo. Chephren Aegypti Rex.

Ch ante I'.

INQVIBVS Autem utimur C' aspirato ante I' nomina sunt hæc, Chidnæi populi iuxta pontum. Chidorus Macedoniæ fluuius. Chione, Chilon unus è septem sapientibus, dicunt græci χεῖλη labia per ει dipthongon scribentes, unde Chilones cognominati sunt à magnitudine labiorum. Cilones uero sine aspiratione dicti fuerūt illi, quorum frons erat eminentior. Chilia mille. unde Chiliarchus qui mille præest militibus, idest tribunus. Chimæra monstrum cuius prima corripitur, & habet Ae' diphthōgum in media. Estq; Chimæra latine capella, chimæra mons lyciæ. Significat græce χειμερινὸς per ei. idem quod hiemalis. At Cimmerius non habet aspirationem, geminatq; literā M' Cimmerij autem frigoribus occupatas terras icoluerunt, qđ declarās Tibullus ait. cū de Vlysse loqueretur.

" Cimmerion etiam obscuras accessit ad arces.
" Queis nunquam cadente dies apparuit ortu.
" Seu supra terras phæbus, seu curreret infra.

Inter Baias etiam, & Cumas conuallis fuisse dicitur, quæ cum esset satis edito iugo clausa, neque matutino, neque uespertino tempore radijs solis contingeretur. Hanc Regionem qui incoluerunt uocati sunt etiam Cimmerij. Vnde & apud eundem poëtam legimus Cimmerios lacus, idest auernales. Fuit enim Cimmerium oppidum finitimum Auerno lacui, cuius ueteres scriptores meminerunt. Chironomia Idest lex gestus. ut Quintilianus asserit, & manuum motus. Vnde Chironomantem dixerunt. Est enim græce chir per ei manus. unde Chirotechnia, & Chiragra morbus. & Chiroditæ uestis, Chirurgus, et Chirurgicus, Chirographum quoq;, et Chiromantia diuinationis species. Chirade insula Iapigiæ. Chiron habet aspirationem fuit Centaurus, & Achillis magister. Chytrapos tripes in quo collocatur ad ignem olla habet υ'. Schisma scissura, dissensio. Chius insula cuius prima græce corripitur, cum prima possessiui, Chius

Chia Chium producatur, ut uinum Chium, & populus Chius. Horatius.

" Quid tibi uisa chios bullati notaq; lesbos.

Vides primitiuum habere primam breuem, quam possessiuum habet productam. ut apud Tibullum.

" Vos modo fumosos ueteris proferte phalernos.

" Consulis, & chio soluite uincla cado.

Cylyndrus aspiratione caret, & habet υ' est lapis dictus à uerbo κυλίειν idest uoluere, de quo Virgilius.

" Area quam primum ingenti est aequanda cylindro.

" Et uertenda manu & creta solidanda tenaci.

Ch' ante O'.

ANTE O' aspiramus C' in his choaspes fluuius, Cholera, Cholericus. Est enim Chole fel, & bilis. Cholos, ira. Schola, Scholasticus, Chorus, Choraules, Chorea, Choralistha, Choriambus pes metricus. Chorda, Chora oppidum, Chorasmus nomen propriũ, et Chorasmi Asiae populi. Male qui aspirant Corymbus. Corylus, Corydon, Coryphas, Corybantes, Costum. Cous ab insula Co, Cora quod est proprium Rhetoris, quae omnia aspiratione carent. Itemq; Collybus genus monetae, & Collossus. Colus, Colurus, Colax nomen parasiti ab assentando. est enim κολακεύω adulor. Cholas tamen choladis aspirationem habet pro eo qđ significat uiscera, & intestina apud graecos.

Ch' ante V'.

ANTE V' dictiones nullas habemus in quibus C' aspiremus ad primas syllabas. nã Curetes non aspiramus.

Ch' ante A' in medijs, & ultimis syllabis.

MEDIAE quoq;, & ultimae syllabae in q̃busdã dictionibus habẽt C' aspiratum ante A' quae sunt Michael, Achaia pars Peloponnesi Achaicus. Ichaira quae fuit leucippi filia, haec eiusq; soror phoebe ab Ida, et Lynceo Apharei filius amatae dicuntur, eas cũ Leucippus pater Idae, ac lynceo spopondisset nuptiarũ die Castor, ac Pollux rapere conati sunt. Nã et hi uocati ad nuptias uenerãt. Et enĩ Aphareus, ac Tyndareus fratres erãt, quae res pugnã inter illos concitauit. Machaon Aesculapij filius quẽ cũ Podalirio fratre Agamẽnona scetum Philoctetae uulnus sanasse proditũ est. de quo apud Propertium.

" Tarda Philoctetae sanauit crura machaon.

Orchades insulae Oceani, & oliuae genus, Vnde apud Virgilium.

" Orchades & radij & amara pausia bacca. Sunt autem dictae à testiculo cuius similitudinem habeant. Est enim ὄρχις testiculus. Is-

chagoras Panchaia. unde Panchaicus. Oechalia de qua Ouidius. Gratulor Oechaliam titulis accedere nostris. Oechalius fluuius. Bacchanalia Archander proprium hominis fuit socer danai. Lachana numeri pluralis comprehendit omnes genus holeris. Orichalcum genus metalli. Bochanos turcatrum dux temporibus Iustiniani. Leochares nomen sculptoris. Epicharmus poëtae. Epicharida genus nauiculae. Anacharsis nomen philosophi. Ancharius nomẽ proprium quod uetus testatur epigramma. D. M. MARCIAE MARCIANAE ANCHARII. Proculus, & proculianus matri sanctissimae. Acharne maximum olim Attico oppidum. Ar' Acarnania aspirationem nõ habet, quàm habent haec Mechanicus. Zacharias, Cãchasmos risus solutus. Achatus proprium, cuius media breuis est. Achates aeneae comes, Pirricha genus ludi. Tetrarcha, Monarcha, Poliarcha, Patriarcha. Concha, Calchas, Apocha, Pascha, Dragma, quidam loco ch' G' scribunt. Masticha genus gummi. Moecha adultera. Tabracha Africae fluuius. Carucha uehiculũ, Tycha Nympha. Proseucha domus mendicantium est, graece προσευχὴ obsecratio. Bomilchar nomen punicum. Rachab, & Achaz hebraea nomina.

Ch' ante E'.

VTIMVR etiã C' aspiratio ante E' in his Achaeus in quo scribenda est diphthõgus ae. Spercheides à Sperchio flumine. Echecleus, Echecrates, Archedicus. Archedicae filia Hippiae Atheniensis tyranni quae à nobis dicitur Carthago, graece dicitur καρχηδὼν Archegetus Apollo cuius templum celeberrimum fuisse ante Naxon Siciliae oppidum memoriae proditum est. eq; eius ara qui nauigaturi essent. oracula solitos petere. Archelaus. Achelous Epiri fluuius. Vnde Acheloius, et Acheloides. Enceladus unus è gigantibus aspiratione caret. Rhachel Iudaeum nomen. Archemolus proprium uiri. & Archemorus in cuius honorem celebrabantur ludi nemeaei. Apud nemeam autem dicitur Hercules Leonem occidisse. Fit autẽ à nemee nemeaeus sicuti à Tegee Tegeaeus, quae uoces habent geminũ e' quod ideo notare hic uolui, quod multi dum putant habere unum tantum e' errãt in quantitate syllabae. Fieri autẽ ab eo quod est Tegee, Tegeaeus Propertius declarat cum ait.

» Ergo musarum, & Sileni patris imago fictilis.

» Et calami pan Tegeae tui, Qui uocatiuus cum habeat triplex è declarat nominatiuum habere duplex e'. Similiter apud Virgilium in primo georgicorum.

» Assis o' tegeae fauens. Vocatiuus ille triplex habet e'. In quo

grammatici quidam falluntur arbitrati uocatiuum illum non quatuor, sed trium esse syllabarum. Quin etiam in hoc peccant, quod primam producunt syllabam, cum sit breuis. Nemeæ habet primam breuem. ut apud Virgilium.

» Vastum nemeæ sub rupe Leonem. Et similiter apud alios poëtas, eius possessiuum primam quoq; corripit. ut apud Nasonem.

» Nempe sub his etiam pestis nemeæa lacertis. Si quis hoc possessiuum trisyllabum fecerit, errabit in quantitate primæ syllabæ. Echepolus nomen proprium. Echemmon unus ex Priami filijs. Machæra genus gladij à quo Macheriphori gens Thraciæ. habet etiam machæra diphthongum æ'. Epicherema syllogismus quo utuntur maxime oratores. Acheron fluuius infernus dictus à tristicia. ἀχέω enim doleo, & angor significat. Est & Acheron fluuius Thesprotidis. Acherusia palus. Acherras proprium hominis. Acherontia oppidum Apuliæ, unde Acherontinus. Echenes proprium uiri phæacis. Arcæsilas uero, & Arcæsilaus aspiratione carent. Archetypus, Archetimus, & omnia quæ sunt ab eo, quod est ἄρχων aspirationem exigunt. Ochesius cuius filius Periphas à Marte occisus dicitur. Onchestius auus Hippomanis. Carchesium poculi genus & pars mali naualis. Orchestra locus in theatro è quo spectabat nobiles, quod significat Iuuenalis cum ait.

» In tertia, orchestram & populum. Vitruuius quoq; de eadem ait.

» In orchestra autem senatorum sunt sedibus loca designata, & eius

» pulpita sit ne plus quinq; pedum. Græci ducunt hoc nomen à uerbo ὄρχομαι quod significat salto. Sunt tamen qui opinentur Orchestram dictam ab urgendo, ut orcus & urceus quod urgeat, idest capiat spectatores, quod si est, aspiratione carebit. mea sententia orchestram à græcis mutuati sumus. Onchestus locus in quo Neptuni templum fuisse Homerus refert. Euficheus nomen proprium. Extat epigramma his uerbis scriptum M. AVRELIVS EVFICHEVS. SERA VICELIA RVFEN. HANC SEDEM VIVI SIBI POSVERVNT VNO ANIMO LABORANTES SINE IVLIANO FILIOLO. Sicheus, qui sua lingua erat Sicharbas. Trochæus pes metricus, recipitq; diphthongum AE'. Similiter Manichæus, unde Manichæorum secta, et Mardocheus. Laches, Lachesis, Paches, Tarchetius nomina propria. Astyoche Nympha è qua dicunt poëtæ Herculem suscepisse Tlepolemum, qui fuit dux Rhodiorum, qui ad Troiam profecti sunt, ex eademq; Martem suscepisse Ascalaphum, & Ialmenum, Synecdoche,

Psyche. Andromache uxor Hectoris, Nam quæ Persei uxor fuit, ea Andromede dicta est, Ferunt enim cassiopeam eius matrē elatam for mæ raritate, præposuisse se Nereidibus, quod ægre ferens Neptunus cetum immisit, qui oram omnem Aethiopiæ uastaret. Quā tantam calamitatem, ut auerteret cepheus & Neptuni iram leniret. Andromedam filiam catenis ad scopulum alligatam ceto deuorandam exposuit, quæ aduentu Persei liberata est, & in matrimoniū ab illo ducta. Vnde apud Propertium.

" Non hic Andromedæ resonant pro matre catenæ.

Filia enim pro matris crimine in piaculū expostulata oraculo fuerat, quæ postea in cælum translata est, & in stellas uersa.

Ch' ante I'.

ANTE I' etiam aspiramus C' in his Anchialus nomen oppidi, & item uiri Bacchiadæ qui e corintho in Siciliam exules profecti sunt. Malachias uiri proprium, & Dicæarchia oppidum Campaniæ dictum à cultu et principatu iustitiæ. Posteriores Puteolos appellauerunt. Hyperiochides uiri proprium, & Eutychides, & Leotychides. Simichida nomen pastoris, brachium Dyrrhachium urbs, ante Epidamnus dicta. Dulichium Vlyssis insula, unde Dulichius. Hemistichium dimidius uersus. Stichius nomen propriū. Eustochiū. Antiochia, Antiochius, Archiater, Archidamus, Archimedes, Archiepiscopus, Archigenes, Archigallus, Anchilia nomen oppidi. Bacchylides nomen poëtæ habet v'. Fuit autem Chius, ac de cognatione Symonidæ Poëtæ lyrici, & ipse quidem lyricus, Aeschines, Aeschylus habet v', & Conchylia ut multis placet. Archippus hoc nomen uetustissimi sine aspiratione protulerunt, ut dixi. Archimagirus Cocorū præfectus, seu coquinæ magister, Archipolemus Auriga Hectoris. Oligarchia principatus paucorum. Monarchia unius. Polyarchia multorū. Tetrarchia, Archias. Fiunt enim ab eo, quod est ἀρχὴ. Echius, Echion, & Echionides. Pyrrichius pes metricus, Bacchius, et Palimbacchius Pedes metrici. Ambracia oppidum aspiratione caret, quam habet Entelechia Aristotelica definitio animæ. Et Aristolochia herba, et Oetychius faber à quo Aiacis clypeus cōtextus dicitur, et Milichius Iupiter, idest mitis et suauis, cui Athenienses ante urbē faciebāt dialia. Sperchios Thessaliæ fluuius. Trochilos auis quæ dicitur pasti in ore Crocodili deuorans. Achilles, Achilleides, Echinus, Echidna uipera quæ uox habet D' in græco, quā nonnulli uertunt in N' Telchines populi, quos traditum est oculorum obtutu conuertisse uisa in quod

uellent. Pachynnus habet v' mons Siciliæ. Echinades insulæ contra hostia Acheloi, Machina, Machinor, Cachinnus, Cachinor, Cachinno uerba, et Cachinno Cachinonis nomen. Enchiridion. Anchises, Anchisiades. Pachisos Siciliæ fluuius Sexti Pompei clade nobilitatus. Architectus, Architectonica. Puteolis tamen in latere uetustissimi templi est scriptum nomen Aritectus absq; nota aspirationis, adeo quibusdam temporibus à latinis explosa fuit. Orchitis genus oliuæ, Orchis græce est testiculus. Prochyta insula maris Tyrrheni habet v'. Achiuus, Achiua, Achiuum. Inachis, & Inachides, Colchis, Colchidos. Parasichis, Parasichidos titulus, Bacchis, Bacchidis à Baccho, Nam Bacis nomen proprium caret aspiratione. Conchis uiridis faba, quam hodie Neapolitani C' in G' uertentes dicunt gongulam, quam condiunt nunc porro, nũc cepa, addito pipere, aut cumino. Alij anethum miscent, alij Salsamenta tunni, pro cuiusq; gula. Cibus sane rusticanus est, difficilisq; materiæ. Colchi, Cholcorum. Vnde Colchicus. Achin Iudæum nomen. Ezecias uero, & Ezecel, & Eliacim, & Ioacin aspiratione carent.

Ch' ante O'.

ASPIRAMVS etiã Ch' ante O' in uerbo Inchoo si uerum est quod dicatur à Chao quod dixerunt rerum initium. Diomedes tamen refert Verrium flaccum eruditum uirum uoluisse, eiq; tranquillum assensum esse ut hoc uerbum in ultima syllaba aspirationem haberet, quod esset à nomine Choum, quod apud priscos mundum significabat, habebatq; aspirationem ante V' ut mundus dictus esset. Cohum, à cohibendo idest quod omnia cohiberet intra se, hinc ẽt dixerunt Choum lorum, siue funiculum qui cohiberet hoc est colligaret temonem buris cum iugo. Vnde homines nostri temporis, alij aspirant huic uerbo post C' alij ante ultimum O' quod ego magis probo & propter hiatum, & propter opinionem eorum, quos supra retuli, Sed liberum sit cuiusq; arbitrium, utram uelit opinionem sequi. Veteres tamen, ut dixi, in hoc nomine non C' sed O' aspirabãt, quod inscriptio hæc declarat. IMP. CAESAR D. NERVAE F. NERVA TRAIANVS GERMANICVS PONT. MAX. TRIB. POT. VI. IMP. II. CONS. IIII. P. P. INCOHATAM A D. NERVA PATRE SVAM PERFICIENDAM CVRAVIT. In hoc epigrammate habet hæc dictio incohatus aspirationem ante A', quæ res arguit ueteres illos aspirasse in uerbo incoho non literæ C', Sed uocali O'. Melancholia, Melãcholicus. Orchomenon oppidum, quod

ante Minyeum

ante Minyeum post Bœotium uocatum est. Archonides. Tracon∫o in ∫ula Nili. Oenochonon flumen Theſſaliæ. Philochorus. Anachorita monachus uiuẽs in ſolitudine. Steſichorus. Terpſicore muſa Bacchor, Stomachor, Mœchor, Colchos. Græci etiam aſpirant C in hac uoce dichotomos, et dichomenos quæ ſignificat lunam ſemiplenam qua uoce aſtrologi noſtri utuntur. Echo nomen nymphæ. Eſt autem Echo uox reſultans dictam à uerbo ἠχῶ, ideſt ſono, & ſtrepo. Horatius cum eam per circuitum uerborum exprimeret inquit.

" *Simul & iocoſa redderet laudes,*
" *Tibi uaticani montis imago.* Et Virgilius.
" *Vocisq; offenſa reſultat imago.*

Iechonias Iudæum nomen. & Nabuchodonaſor. Ancora aſpiratione caret quæ græce dicitur ἄγκυρα nos C in N uertimus ſicuti in hoc nomine Anchiſes, & angelus, & Concha, Himilcha nomen punicum.

Ch ante V.

SVBSEQVENTE *autem V aſpiramus C in his uocibus Eunuchus quem latine & exſectum, & euiratum dicimus, quanquam & Spado alio nomine dicatur Stomachus quem latine uentriculũ dicimus. Stichus nomen proprium. Inachus Theſſaliæ fluuius. Viat etiam uſus apud maiores noſtros, ut gracchus cum aſpiratione ſcriberetur. Nunc uero uix eſt qui aſpiret. Bacchus, Antimachus, Iamachus, Nicomachus, Telemachus, Amphimachus, Eumachus, Eutychus, Eurymachus, quem Homerus tradit ritu puellæ cultum, ornatumq; inceſſiſſe, Learchus, Plutarchus, Pliſtarchus, Ariſtarchus, Clearchus, Demarchus, ideſt tribunus Dicæarchus. Nicharchus, Hipparchus, & quæ fiunt ab eo, quod eſt ἄρχων. Iacchus. Eſt autem Iacchus dictus à clamore, & ſonitu. nam Iaccho eſt clamo, canto, & reſono, & Iacche ſonitus, clamorq;. Amphilochus, Antilochus, Archilochus, Antiochus, Huius nominis ſecundam ſyllabam græco more pronuntiamus. Nam non exſibilamus literam T quemadmodum in latinis T enim ſequente I in nominibus noſtris exit, quaſi in ſibulum, ut cum dicimus antium, hoſpitium, latium, ſtatius. Horatius, & huiuſmodi nomina. An Antiochus ita à nobis profertur, ut in ſecunda ſyllaba non exibiletur uocalis I more latino, ſed græco potius pronuntietur, quemadmodum et tiaras, quæ uox græco ſono à nobis profertur. Pſamnitichus qui fuit Aegyptiorum Rex. Munichus nomen proprium, & locus ante pireum Phrynichus. Hippolochus, qui fuit Bellorophontis filius. Eſt autem Bellorophontes apud græcos primæ declinationis, ut Anchiſes, Promachus, Orſilochus, q*

ab alpheo flumine genus duxit. Trochus genus ludi cuius diminutiuum Trochiscus. Aristoloahus. Axiochus, Deiochus, Ochus, Eniochus nomen proprium, & signum cæleste. Nos aurigam dicimus. græce ὀχὲς uehiculum dicitur. Monychus unus è centauris de quo apud Iuuenalem.

» Quantas iaculetur monichus ornos.

Hunc Nestor à Pirithoo uocatus ad nuptias, pugna iter conuiuas exorta superauit. Vnde est apud Valerium flaccum.

» Fert grauis inuito uictorem Nestora collo.

» Monychus. Homerus dat hoc epitheton equis quod non habeant fissas ungulas. Furylochus, Moschus, Molorchus qui Herculē contra leonem profectum accepit hospitio. Vnde apud Tibullum.

» Grata molorcheis posuit uestigia terris.

Amphibrachus pes metricus. Orcus orca latinum esse nomen uolunt, ac per mutationem literarum duca à uerbo urgeo, ut sit orcus, quasi urgus, à quo uerbo & urceus dictus est. Sunt qui uolunt orcum dictum, ex eo quod Dij iurabant per stygem. Est enim orcos iusiurandum. Est orcus apud Homerum thessaliæ fluuius qui peneum olei instar supernatat, ut supra est dictum. Itaq; aspirationem nullo modo recipit. Batrachus, Merichus propria hominum. Muschus animalis. Mæchus adulter. Nauarchus. Stenachus proprium nomen, Elenchus probatio, refutatio, argumentum. Bruchus bestiola nocens frugibus. Sampuschum herba. Pocchus quod barbarum est, inuenies in antiquis codicibus aspirationem habere, & græca aspirant. Inueni etiam nomen proprium Esichus in quodam sepulchro, In alio nomen Brocchus aspirationem habere. Est autem inscriptio hæc quam uetustatis gratia inserui. P. LAERTIVS P. F. BROCCHVS LARTIA P. L. HORAEA. BONEIS PROBATA INVEISA SVM A' NVLLA PROBA. FVI PARES DOMINEIS SENIB. HVIC AVTEM OBSEQVENS ITA LEIBERTATE ILLEI ME. HIC DECORAAT STOLA A' PVPVLA ANNOS XX. OPTINVI DOMVM OMNEM. SVPREMVS FECIT IVDICIVM DIES. MORS ANIMAM ERIPVIT, NON VITAE ORNATVM ABSTVLIT L. EPRIVS CHILO VIAT. TR. PL. Hæc inscriptio declarat uetustissimos latinos frequentissime usos diphthongo ei quæ post obliterata est. non etiam præ se fert oscos. quoniam in oscis sepulchrum hoc, idest lapis pro sepulchro hodie quoq; exstat enuntiasse præteritum uerbi decoro in tertia persona nō decorauit, sed geminato à de-

coradat, & a pupa, Pula Pupulam, idest puellam dixisse.

DE C in medijs uocibus aspirato ante V nihil dixi, quia nulla uox succurrit in qua à græcis accepta ex illorum instituto C aspiremus nisi forte sit conchula, quæ fit ab eo quod est concha, quæ græce dicitur κόγχη. Ch ante L & R, & N & th.

ET NE aliqd omisisse uidear, qđ memoria suppetat, & præceptio hæc exigat, aspiramus C etiã ante I in qbusdam dictionibus, quæ sunt. Chloe, Chlamys, Clamydatus, Chlæna è qua uoce, ut dixi, ch abiecimus. Cloris nympha. Et ante R Chresimus, Chrysippus, Chrysogonus, Chrysothemis Agamẽnonis filia, Chryseis, Chrysis, Chrysomelon malũ aureum. Chrysolithos, Chrysopassus lapilli preciosi, Chrysendetũ, Chrysostomus, Chrysocolla terræ genus quã è Macedonia apportari, et illic fodi author est Vitruuius, Chrysides, Chrysa ciuitas Phrygiæ. Chrysa insula I diæ, quã aureũ solũ habere proditum est. Chrysa fluuius agri Syracusani, Chrysomalon græci appellant arietem illum q, ut est in fabulis, Lanã auream habuit. De quo etsi latini poëtæ dicunt, quod is phrixũ, et hellen gestauerit, tñ græcorũ qdam aliter retulere, Ferunt enim Neptunũ correptum amore Theophanes althidis filiæ illã rapuisse, tralatamq; in insulã Chrymissam in ouẽ conuertisse, et in arietis forma cognouisse, ex quo compressũ aries chrysomalus natus fuerit. Christus, Christianus, Chrisma, Chremes, Chresimus qđ in ueteri sepulcro scriptum reperi. Chromius, Chronus, Chronius, Chreas Rhetores colores quosdã orationis uocant. In medijs quoq; & ultimis syllabis aspiramus C ante aliquot consonantes ante I Cochlea et Cochlear, dicebantur apud antiquos cochleæ lapides fluuiales rotundi, ut cochleæ. Cochlia nomen uirginis Romanæ. Ante M Menechmus nomen propriũ, et brachamanes gens celebris propter solis mensam. et Pyræchmus propriũ nomen qđ habet Aé diphthongum ante ch. Ante N techne, dicimus autem technas artes, dolosq;, qua uoce nostri utũtur Comici. unde Cacotechnia mala ars, siue uitiositas, dolositasq;, Græce nãq; τέχνη ars est, et dolus. Lychus cereus, siue lucerna. lychnites genus lapides. Vidi & prochne propriũ nomen aspirationẽ habere post C in quodã, qđ hodie exstat epigrãmate apud oppidũ. Apuliæ labellũ cuius uerba sunt hæc. OPPIA PROCHNE ACVTIANA SECVNDA CREPERIA TIATICAE ISIDI. Græci tñ hodie p κ hoc nomẽ scribũt, qđ nos in G uertẽtes non procnẽ, sed prognẽ magis dicimus. Dicunt ẽt græci Arachnea, nos dẽpto C & aspiratiõe dicimus aranea. In noĩe proprio Arachne uertunt multi C aspiratũ in G et nõ

Arachnē sed Aragnē dicūt. Ante R' quoq; graeci aspirāt C' in medijs syllabis, et ultimis ut Calaeschrus proprium nomen, et Caleschra oppidum, quae duo nomina habent Ae' diphthōgum ante S', et Aeschrion similiter. Hic cum esset poëticae studiosus Alexandrum in eius expeditionibus secutus dicitur. & Ochra genus cretae, qua pictores uti dicuntur ad ducendos colores. Catachresis abusus, & Cenchris genus serpentis. Ante T' graeci aspirant huic nomini brachtea. Vnde brachteare, prisci tamen more suo detraxerunt aspirationem. Ante θ' etiam graeci aspirant C' in nomine Ichthys, quae uox piscem significat, unde Ichthyophagi populi quidam dicti, quod uescerentur piscibus, est & Ichthyocolla genus piscis. Habet etiam Hicthys aspirationem ante I' in prima syllaba secundū atticos, ut dixi. Ennosichthon, epitheton Neptuni. Erichthonius etiam habet C' aspiratum ante θ' ut initio dixi, hic, ut est in fabulis, e' Vulcani semine, dū ille Mineruam habere in complexibus contendit, nascitur, absconsusq; in cista a' glauro, & pandroso custodiendus a' matre traditur. Adultus autem Panathenaea idest ludos in palladis athenae matris honorem primus constituisse, arcemq; & templum edificasse dicitur. Et, ut Virgilius inquit.

» *Primus erichthonius currus & quattuor ausus.*
» *Iungere equos rapidusq; rotis insistere uictor.*

Apud barbaros desinunt etiam nomina in ch' ut Enoch', & Lamech, & Sadoch.

De' Ph'.

POST *haec de P' aspirando praecipiam quam literam graeci Φ' appellant, et si de usu eius pauca admodum praecipienda sunt. Huius literae loco prisci latini F' libenter ponebant. ex qua consuetudine est ut hodie quoq; in aliquot uocabus quas à graecis mutuati sumus F' scribamus loco ph, ut fama, Fuga, Fagus. Consueuere etiam maiores nostri de quibusdam uocabus demere aspirationem & P' tantum scribere Contra I' quibusdā addere, ut in hac dictione trophaeum, ex quo effectum est ut indifferenter dicamus phylemonem & pylemonem. thermophylas, & termopylas & alia quaedam, eodem modo graeci hypsipylen et Thermopylas, semper nos libentius thermophylas & hypsiphylen cum aspiratione, contra diphthongum magis quàm diphthongum. Illi quoq; ut nos indifferenter persephonē & phersephonem. At sphaeram & sphinga nos nunquam dicimus, quod latino non conueniat ponere S' ante F' uel P' aspiratum, quanquam in uernaculis quibusdam uerbis quibus italia nunc utuntur S' ante F' saepe ponatur ut in hoc nomine Sfortia. E' quibusdam di*

ctionibus

ctionibus latinæ pronuntiationi consulentes non modo aspirationem, sed ipsum etiam P' abiecimus, ut cum dicimus Apothegma, qđ apud illos est Apophthema, quæ pronuntiatio habet asperum nescio quid, & quasi confragosum, quod lingua nostra uehementer horret, sed ad rem ueniamus.

ASPIRAMVS *Igitur P' ante uocales in principijs dictionum, quas à græcis aut mutuamur, aut in quibus eos imitamur. Nam in multis quæ græca non sunt, græcum scribendi morem sequimur, ut in Hebraicis Ante A' ut in his Phaon, Phalerius Pharus, Phaneus, Pharsalia Phanostrata. Phasis. Ante E', ut Phæacia, Phæax, Phædrus, phædimus in quibus Ae' diphthongus scribenda est, Itemq; phœnix, & Phæbus Phœbasq; In quibus diphthongus oe'. Pherecydes, et Phero nomina propria. et Pheræus à loco cũ diphthongo Ae' in secunda. ante I' philippus Philyra. phyneus. Philtrum poculũ amatorium, Phyrne. Ante O' phonascus, Pholoe, Phorcus. Phocæ uituli marini, phosphoros, lucifer. Ante V' quæ apud græcos simplex uocalis non est, sed diphthongus, nullã uocem habemus in qua Ph ponamus in principio dictionis. Multi tamen uolunt fucus fuci pro genere apis à græco dici.*

Ante Y'.

ANTE Y' *phyllis, phylaca custodia, & carcer, Phylacidei, Physica, Physicus, Phyton. Similiter in medijs, & ultimis syllabis P' aspiratũ locatur ante omnes uocales, ut in his Aristophanes, Tiphernus, Amphiaraus, Theophilus, Symphonia, Periphas, Hyphe, Iphis, Seriphos, Sophos, Schyphus, Philosophus. Habent græci accusatiuos casus, non omnium tamen declinationum in ut' diphthongum exeuntes, in quibus ubi natura nominis exigit phi ponunt, ut delphus. Ante L' quoq; & R' & T' & O' locatur P' aspiratum ut in his, paphlagonia phlebotomia, phlegetho, Phlexippus, Phrygia, Phryx. Cataphractus, idest equus loricatus, Phlegra regio, in qua dicũtur gigantes coniurasse, Est autem campaniæ pars in qua est Vesuuius mons, et ager Neapolitanus. Itemq; Puteolanus, Phthia urbs, seu regio à qua Achilles Phthius. quanquam multi aspirationem tollunt, et Pthius dicunt, Phthis, Ophthalmos, Ophthalmia oculi morbus, quibus pleriq; aspirationem detrahunt. Desinunt etiã barbaræ dictiones in ph', ut Ioseph, qui latine dicitur Iosephus. Multæ, & apud Iudæos, & apud Syros cadunt in Ph', uti apud Germanos in F' ut Astulf, et Rodulf, pro quibus nos Astulphus, & Rodulfus. Et ut omnia, quæ de aspirando præcipi apud nos possunt una absoluã regula, id tibi generatim*

præcipio in omnibus græcis dictionibus, & in quibus græcos imitari placuit, ut in Iudæis, & Syris P' aspirandú esse, ubicunq; si uellemus latine scribere F' ponendum esset. De qua re satis sit hæc dixisse.

De Th.

CONSEQVENS *Est, ut dicam de litera T' idest in qbus dictionibus aspirari ei oporteat, quæ, ut de C' et P' supra dixi, solũ aspirãda est in dictionibus græcis, & barbaris. Nam quæ latina uox sit nulla hoc exigit. Tametsi Ciceronis temporibus, ut supra retuli, placuerit Cethegum, & Mathonem aspiratione notare, quem usum hodie quoq; multi sequũtur, & græci aspirãt, Obseruatũ quoq; a me est nomen Posthumus in qbusdã uetustis Codicibus aspirationẽ habere. Est autem dictus Posthumus, qđ sit post humatum patrẽ editus, Humatus autem qđ sit ab humo aspirationem habet, quam multi uoluere, ut nomen Posthumus, qđ est eius compositum retineret, quod usus aspernatur, & ut dixi, latina uetat regula. Habet autem hæc litera cum aspirata est non paruam cum D' conuenientiam. Hinc est qđ ex eo, qđ est græce θεὸς Deũ fecerunt. q̃q̃ sunt qui putent Deum dictum, quod ei nihil desit, uel quod det mortalibus omnia, quæ commoda illis sint. De qua id primo tradam. Consueuisse græcos cum duæ uoces ita coeunt in unam dictionem, ut necesse sit e duabus se collidentibus uocalibus alteram ejici loco suo, remanente uocali aspirata T' in θ' conuertere. Nã καθολικὸς, quod nomẽ sit ex κατὰ, et ὅλον. accepit θ' Dasea enim quæ erat in simplici uoce holon, concessit in θ', et similiter Tethrippó, idest quadriga habet theta. Dasea enim quæ erat in nomine Hippos e uocali cõcessit in consonantem T', et Θ' inde factum est.*

Th' ante A'.

VTIMVR *Autem T' aspirato ante A' in principijs quidem dictionũ in his, Thais, Thalamus, Thallus ramulus, siue germẽ. Vnde puto dici Thelleã arborũ, Thales, Thalassius, Thalia, Thalpius nomẽ propriũ, Thamyris, quem qđ cum musis concertasse ausus sit, et musica et humano sensu multatũ Homerus refert. Thamor nomen hebræũ, Tarsos, unde Tarsensis aspiratione caret. Vetus Iudæorum lingua Tharsis mare appellat, Thamanæi Scythiæ populi. Thanatos mors. Thasus insula, unde Thasius. Tasiũ uinum si dicatur à Thaso insula seruat aspirationẽ, sin à nomine Tasis quæ est detentio caret ea. Thaumas, Thaumãtius, θαῦμα græci miraculum, et admirationem uocãt, Thaumacia Thessaliæ locus, habebãt Atheniẽses mẽsem θαργηλιῶνα.*

Th' ante E'.

ANTE *E' Theano uxor Antenoris, Theanum nomẽ oppidi, qđ ea*

men in qbusdã monimentis marmoreis sine notæ aspirationis scriptũ inspexi, ex uetere illa consuetudine non aspirandi consonantibus, Theagenes, Theagoras, Theate oppidum Marucinorum, Theologia, Theologus, Theogonia, Theophilus, Theophania, Theodorus, Theocritus, Theodectes, Theognis, Theodosius, Theopompus. Theophrastus, Theotimus, & quæ fiunt παρὰ θεῶ uel θεᾶς, Theon proprium pictoris, & Astrologi. item Theos mons, quem ferunt esse ultra campos Panum satyrorumq; perpetuis flagrantem ignibus, Theorema, Theorica. Græce enim θεωρῶ significat consydero, contemplor. Theatrum locus ubi spectabantur ludi, Thebe nomen urbis, Thebæus, Thebanus, Thebais. Thebæus nomen propriũ, quod habet diphthongum Ae' ante ultimam syllabã. Thebe nomen uirginis e' cuius gremio geminæ columbæ, ut est in fabulis, cum euolassent altera ad Ammonis fontem tetendit, & ibidem responsa dedit, altera ad syluã Dodoneã ubi futura mortalibus præcanuit. unde a' Tibullo dicitur.

" *Quid referam ut uolitet crebras intacta per urbes.*
" *Alba palæstino sancta columba syro.*

Licet hoc referri ad semiramidem possit, quam in columbam uersam syri credidere, aut sit propterea dictum, quod syri columbis abstinebant, cum uenerem religiosissime colerent. & à Silio.

" *Nam cui dona iouis non diuulgata per orbem.*
" *In gremio thebas geminas sedisse columbas.*
" *Quarum chaonias pennis, quæ contigit oras.*
" *Implet fatidica dodonida murmure quercum.*
" *At quæ carpathium super æquor uecta per auras.*
" *In libyen niueis tranauit concolor alis.*
" *Hanc sedem templo cithereia condidit ales.*
" *Hic ubi nunc arua, lucosq; uidetis opacos,*
" *Ductore electo gregis admirabile dictu.*
" *Lanigeri capitis media inter cornua perstans.*
" *Marmaricas ales populis responsa canebat.*

Herodotus tamen non albam, ut Tibullus, & Silius, sed nigram fuisse refert. Theca unde Apotheca, Thecla nomen proprium mulieris. Thectamenes uiri, & Thelgon, Thema, Themis, Themon, Themistocles, Themisus, Themison, Thensa genus uehiculi, Theranne locus in agro Lacedæmonio. Thermæ balneæ aquarum calidarum, Thermus nomen propriũ, Thermocrates, Thermopyle sunt loca angusta in Oeta monte, in quibus fontes calidi, Thermodona Mazodonum fluuius. Latini ultimum o' quod est græce ω' idest magnum se

re semper soluunt & Thermodoon dicunt. Aliter enim ea uox be ne locari non posset in uersu heroico. Ouidius tamen dixit.

» Et tu fœmineæ Thermodon cognite turbæ.

Therma quæ postea uocata est Thessalonica, Thermantia, Theramenes, Theron qui uicit in olympia Pindari carminibus celebratus, Therodamas, Therses, Thersilochus, Thersites, Thersander, Thericlion poculi genus dictum ab artifice. Theseus, Thesides, Thesciis, Thessalia, Thessalicus, Thessalonica, Thesis, Thesaurus, Thesmophora sacra cereris dicta quod ceres mortalibus leges tulerit. Thesportus, Thespis, unde Thespiades, quod nomen fuit & Poëtæ, & urbis, & fontis cuiusdam. Thestor Enopi filius, à quo ducitur patronymicum Thestorides. Thestylis, Thesiphone, Thetis, Thetis, non cum Tethios, sed cum Thetidis genitiuum facit.

Th' ante I'.

ANTE I' Thias Thiadis Bacchi sacerdos, & quæ furore agitetur. quidam malunt per y' scribere quod probabilius Thiasus simuliter. Thinacria à Thinacro Rege, sine R' post th'. Nã cum dicatur Trinacria caret aspiratione. Veteres latini triquetram dixerunt. ut Lucretius.

» Insula quem triquetris terrarum gessit in oris. Thisbe nomen proprium, de quo apud Homerũ, & ante y'. Thyamus Epiri mons, & nomen proprium hominis. Et Thyamus Epiri fluuius secundum Thesprotidem, Thyestes, Thyestæus, Thyella nomen Harpyiæ. Thymiama aroma, quod incẽdebatur in sacrificijs, appellabantq; græci Θυμιατήρια uasa odorum quibus utuntur in sacrificijs, quæ maiores nostri acerras dixerunt. Thymum herba, Thymbra herba. Thymbræus Apollo à loco agri Troiani ubi colebatur, Thymele, Thymelus, Thynnus piscis, quem hodie Thunnum dicimus. Thynus, Thyna, Thynum à loco, ut apud Horatium.

» Thyna merce beatum.

Chyoneus bacchus. Thysbe nomen puellæ. Thyreæ ager, siue oppidum Peloponnensi, de quo pugnatum est inter Spartiatas, et arguos. Thyrea insula Peloponnesi, Thyrsus, Thyrsiculus, Thyrsis pastor. Thyssagetæ populi Scythiæ. Thiodamas pater hyle.

Th' ante O'.

ANTE O' quoq; aspiramus T' in his Thoas, Thoantius, Thoastes, Thoen, Thous. Græce autem θοὸς, est uelox. Thootes nomen præconis apud Homerum. Thoosa mater polyphemi. Tholus pars templi, et testudo. Thorax, Thomâs, Thon proprium. Errant qui in eo quod est

Torus aspirant T'. Est enim uox latina, & à torquendo dicta. nam Torus erat ex tortis herbis.

Th' ante V'.

PAVCA *Etiam quædam nomina habent T' aspiratum ante V' quæ sunt Thucydides historicus. Thules Aegypti Rex. Thuria oppidum quondam Calabriæ, unde Thurius, & Thurinus. In quodam ueteri epitaphio inueni nomen, Turia pro nomine mulieris scriptum sine aspirationis nota. De ture, & Tuscia post dicetur.*

Th' ante A'.

IN MEDIIS *autem & ultimis dictionum syllabis utimur T' aspirato in ijs, quæ sunt. Ithaca Vlyssis patria, unde Ithacus, et Ithacensis. Ithacus quoq; nomen proprium. Declarat hoc etiam lapis q hodie quoq; Capuæ exstat, in quo uerba hæc leguntur.* INFERRI HOC NON LICET NISI QVORVM NOMINA SCRIPTA SVNT ET QVIB. CAVERO M. POMPEIO ITHACO POMPEIAE VRBANAE ITHACI LIBERTAE. *Carthago aspirationem non exigit, præterquam si usum quorundã probaueris. Fuit tamen Cartha urbs haud procul Tyro, unde fortasse & Carthago habet th' aspiratum sicut habet Cartha urbs. Ereuthalion, quem Nestor uicit singulari certamine. Athamas, Athamantius. Epithalamium carmen nuptiale. Bethania quæ fuit in Iudæa. Athanatos immortalis. Biothanatus uiolenter mortuus. Bathani populi Galliæ Rheno cincti. Amythaon, unde Amythaonius. Spintharus nomen poëtæ. Pythacusa insula, Pythagoras, Pythagoricus. Agatharchidas. Cithara. Citharœdus. Citharisthus. Titaresius aspiratione caret. Est autem Thessaliæ fluuius, qui Peneon intrat, & , ut poëta inquit,*

Nec aquis confunditur illis,

Sed olei instar innatans excurrit, quem etiam ferunt à styge manare. Cantharus uas, & Cantharus qui fuit Comicus Atheniēsis. Cantharides species Scarabæi, siue uermiculi. Lethargus. Lithargyriũ argenti spuma dicitur. Scythia. Agatha. Cymætha nomen capræ. Egestha, quæ Acestem genuit ex Crimniso fluuio. Iugurtha punicum nomen. Spatha ensis. Cerintha herba. Menta græce habet aspirationem, quam latine non retinuit, quod diminutium ostendit. Oëtha mons thessaliæ clarus rogo Herculis, Et quæ Iudæa sunt nomina, Martha, Golgotha, Nathan, Ioathan. Matthan.

Th' ante E'.

EXIGVNT *etiam T' aspiratum ante E', Althæa. quæ habe*

diphthongon ae', Leucothea Cadmi filia. Nabathea regio ad orientem sita. Amalthea nympha Cretensis, quæ Iouem caprino lacte nutrisse dicta est. Pasithea, Pithea, Pitheus. Critheis mater Homeri. Pantheon, idest templum omnium deorum. Pentheus, Pytheas nomen Rhetoris, habet υ', Entheus, Enthea, Entheum, idest diuinus, & furore afflatus. quo uerbo frequenter usum inuenies Statium in libris syluarum. Ethea Cibele à monte Etheo, unde Martialis.

Quem sectus matris hululat Etheæ gallus.

Anthedon oppidum Bœotiæ. Cercopithecus animal. Cathedra, Lethæus Cretæ fluuius apud quem harmonia Veneris filia Cadmum dicitur fuisse oblita. Apothegma, Anathema, Anathematizo, idest deuoueo. Chrysothemis Agamemnonis filia. Anthemus urbs. Ethemon uiri proprium. Athenæ, Athenæus, Atheniensis, Panathenaica siue panathenæa, ludi qui Athenis celebrabantur in honorem palladis Atheniense. Athenagoras, Parthenius Archadiæ mons, & Paphlagoniæ fluuius. Parthenias, Parthenopæus, Parthenope, Prothenor, Althænos nomen, fluuius habet ae' diphthongum. Timosthenes. Plisthenes, fuit autem hic uerus Agamemnonis & Menelai pater, quo mortuo cum paruuli infantes ab Atreo qui illius frater erat summo cum studio educati essent, ætas posterior arbitrata est, non Plisthenis, sed atrei filios eos fuisse. Ouidius hoc sentiens inquit.

" Illam Plisthenio gaudia ferre uiro.

Fuit & Plistenes ut impudicus à poëtis infamatus, quemadmodum Nereus ut imbellis. Eratosthenes, Borysthenes flumen à quo Boristhenidæ gens Scythiæ, Sunt qui uelint aspirationem non habere. Barabosthenes mons Peloponnesi. Cythera Veneris insula, & urbs Cypri. Cythera, & Cytheriacus, Cithæron mons Bœotiæ. Pantherus nomen proprium. Panthera animal. Statera à nonnullis græca esse dictio creditur & aspirationem exigere. Eleutherius, Mathesis, unde mathematicis Epenthesis. Synthesis, Hypothesis, Parenthesis, Metathesis, Antithesis, & quæ cum eo quod est Thesis compositionem ineunt. Demosthenes, Alcisthenes, Antisthenes, Calisthenes. Clisthenes, Epitheon, Athesis Galliæ cisalpinæ fluuius qui hodie quoq; nomen seruat, Græci huic nomini aspirant, uetustissimos latinos puto non aspirasse, quippe qui solis uocalibus aspirabant. Penthesilea Regina Amazonum. Antitheton, Scyntheton, Logotheta magistratus Regni Neapolitani, & Imperatorum Byzantinorum. Prometheus, Menetheus, hoc nomen cum habet oe diphthongon in penultima caret aspiratione, & est græce quatuor syllabarum. Eurystheus, Mnestheus Pe-

tei filius, & Menestheus Pelei nepos ex Polydora filia, quam Sperchion fluuium amasse, & compressisse ferunt. Gytheus uiri propriũ. Matthæus, & Orthæus habent post Θ' diphthongum ae. Antitheus. Pytheus habet υ' & Pythermus. Epimetheus Iapeti filius, Epitherses, Aether, Alethes, Scythes, Cacoëthes uitiũ. Polyáthes, Euanthes, Cleanthes, Ariapithes nomina propria. Lethe fluuius infernus. Vnde Lethæus, Ante Alcyonis gigantis filia. Lapithæ populi, unde Lapitheius. Seuthes Thraciæ Rex, et Ianthe nympha T' aspiratum exigunt.

Th' ante I'.

QVAE AVTEM exigunt T' aspiratum ante I' sunt Aethiopa, Aethiops, Aethiopicus, Anthia nomen urbis, in argolide. Ethica Ethicorum plurari numero, Alethia, Parthia, unde Parthicus. Scythia, unde Scythicus. Pythia, unde Pythicus, et Pythius, Pythia quæ dabat responsa. Aemathia, Aemathius, Aemathion, Melanthia Deucalionis filia. Matthias, Salathiel Iudæum nomen, Cynthius, Cynthia, Tirynthius, Hercules. Tirynthia urbs. Zacynthius à Zacyntho insula. Corinthius. Melanthius. Struthion auis. Mythicus, Mythica, Mythicum, idest fabulosum. Est enim græce μῦθος fabula. Anthylla habet y' urbs Aegypti, quæ peculiaris dabatur in calciamenta uxori eius, qui in Aegypto regnabat. Erythinos mons paphlagoniæ. Tethippobatæ populi Africæ. Damasythinus propriũ hominis. Xanthippus & Xanthippa. Anthissa quæ ex insula continens facta dicitur. Amethystus lapis pretiosus dictus quod ebrietatẽ prohibeat. Patigites nomen Persicum aspiratione caret. Crathis flumen aureos reddens capillos à quo flumine ut arbitror Scylla Cratheis dicta est. Psithium genus passi. Ariathis proprium uiri. Absinthium herba. Eustathius uiri proprium. Parnes nomen cuiusdam montis græcæ, emittit genitiuum Parnethis cum Θ'.

Th' ante y'.

ANTE Y' habent etiã T' aspiratum Ilithya Lucina. Orithya. Talthybius qui fuit præco Agamẽnonis. Bathycleus, qui fuit Chalconis filius. Catábathynos Aegypti latitudo deserta, ac decliuis. Euthymedon uiri propriũ, et Euthymedes. Euthymedus, Euthycdes, Bathyllus, Ichthyophagus, Methymna, Methymnæus. Enthymema Syllogismus Rhetoricus. Dithyrambus quẽ græci ferunt Arionem primum & fecisse, & docuisse. Ithyreus unde Ithyreos arcus dixit

Virgilius. Acanthys auicula quæ latine est carduelis. Bethys Hispaniæ fluuius, unde regio Bethyca. Athyr proprium hominis. Agathyrsi gens Scythiæ, de quibus Virgilius.

Dryopesq́; fremunt pictiq́; Agathyrsi.

Pomponij melæ de Agathyrsis uerba sunt hæc. Ora artusq́; pingunt, ut quisque maioribus præstat, ita magis uel minus. Cæterum hisdem omnes notis, & sic ut ablui nequeant. Quo magis admiror Virgilij interpretem Sergium dixisse intellegendum esse picti, non stigmata habentes, sed pulchri hoc est coma placentes. Tethys Tethyos Oceani coniux. Nam Thetis mater Achillis habet aspirationem in priori T' neq; scribitur per y'. Vxor uero Oceani in priori T' non recipit aspirationem, sed in posteriori tantum & habet y'.

Th' ante O'.

HIS SVBIVNGAM *Voces illas, in quibus ante O' aspiramus T'. Sunt autem Leucothoë, Alcathoë, Cymothoë, Amphithoë, Acathous Thraciæ oppidum, Alcathous Esij filius, cui ob uirtutem Anchises Hippodamiam filiã, quæ inter alias forma præstabat uxorem dedisse dicitur. Prothous, Prothoon. Arethous, Phaëthon, unde Phaëthontius. Hippothous, Panthous, unde Pãthoides, Pirithous, Methodus doctrina uia, & ratio. Bartholomæus hebraicum nomen. Catorthoma rectum officium, & facinus, Ithome oppidum. Catholicus uniuersalis. Tithonus, unde Tithonius. Orthographia. Orthoepia sine diphthongo recta, & suauis uocum expressio, Orthogonius angulus rectus. Arganthonius. Lithotomæ lapicidinæ ab eo, quod est λίθος idest lapis. Lithostraton. Methone oppidum. Citorus paphlagoniæ mons buxo abundans, de quo apud Catullum, caret aspiratione. Diphthongus. Python oppidum. Phocadis. Bethorium proprium loci. Anthores uiri, python serpens. Aethon unus equorum Hectoris, Crethon Orsilochi frater, eodem partu editus. Amuthon philoctetæ patria, habet penultimam productam. Sithonia pars macedoniæ ad Athon montem. Athochari Scythiæ populi. Orithos urbs macedoniæ, Marathon & mons, & portus, & locus Atticæ, unde marathonius. Pathos qui latine affectus dicitur, à recentioribus etiam passio. Phlegethon, unde phlegethontæus. Mythos fabula. Athos mons. Clothoparca, significat græce clotho uerbum id, quod neo, torqueo, & circumuoluo. Otho, Othonis, Sethon nomen proprium Rex idem, & Vulcani sacerdos. Melantho nomen proprium. Carithos una ex Cycladibus insulis, Agathocles & alia quæ fiunt ab Agathos. Co-*

thon proprium, unde patronymicum cothonides, est & Cothon poculi genus, græci arbores quasdam uocant Cothonisteria. Menestho, & Pitho nomina puellarum, & item filiarum Oceani, Antho filia Amulij Regis Albanorum. Gnatho nomen parasiti. Sed ut sæpe dictum est, uetus consuetudo multis è uocabus aspirationem detraxit.

Th' ante V'.

VLTIMVS Locus est illarum dictionum quæ habent T' aspiratum ante V' hæ sunt. Arethusa fons. Phaetusa solis filia ex Neæra suscepta. Cothurnus, Cothurnatus. Nothus qui alio nomine dicitur Spurius. Nam pro uento caret aspiratione. Chrysolithus. Corinthus, unde corinthius. Olynthus oppidum, unde Olynthius. Marathus. Hyacinthus. unde Hyacinthinus. Erymanthus mons, unde Erimanthius, & Erimantheus. Carpatus insula, unde Carpathius, Melanthus, Vithus. Zetus Amphionis frater. Nã pro filio Boreæ caret aspiratione. Cynthus unde cynthius. Tirynthus. Bereanthus, unde Bereanthus, Sunt tamen qui uelint habere aspirationem pro monte deli pro monte uero Phrygiæ minime. Cyathus parthus, Xanthus equus Hectoris. Xanthus Lyciæ fluuius de cuius nomine, & urbs quondam dicta Panthus. Aegisthus. Xuthus propria nomina, & Cloanthus. Labyrinthus à quo labyrinthæus. Fuisse ante dicitur Labyrinthus cõmune opus duodecim Aegypti Regum, quẽ Dædalus postea imitatus est. In hoc nomine sequitur v' post B' non O'. Amathus urbs Cypri, unde Venus Amathusia. græce hoc nomẽ Amathus habet diphthõgum ou, unde Virgilius longam protulit ultimam syllabam.

" Est Amathus, est celsa mihi paphos, atq; cithera.

Nam si græce fuisset Amathos, in us' correptum uteretur. Ratio igitur diphthongi producit eam syllabam. Qui aspirant Cetegus secuntur abusum Ciceroniani temporis. Calathus à quo, & Calathiscus, ut apud Catullum.

" Vellera uirgati custodibant Calathisci.

Rhadamanthus. Calamenthus herba, quam latine Nepetam dici puto. Tementhus genus stirpis. Terebinthus arbor. Cerinthus nomen proprium hominis, & oppidi. Nycithus proprium hominis. Bumasthus genus uuæ. Lapathum herba, & Anethum. Acanthus oppidum Thraciæ, & nomen spinæ, atque herbæ, de qua apud Virgilium.

" Et molli circum est ansas amplexus acantho.

Atq; ut aliquantulum uager repetam historiam nõ iniucundã, Tradunt uirginem quandam Corinthi decessisse, nutricem uero eius po-

cula quibus illa delectata admodum fuerat, collegisse in calatho de latáq; ad tumulum illic collocasse, & ut diutius sub dio permanerêt tegula etiam texisse. Eum calathum forte super acanthi radicem fuisse collocatum, radicem uero pressam calathi pondere folia cauliculosq; profudisse, eosq; secundum calathi latera crescentes, ab angulis tegulæ pressos circunflexisse sese, ac delectabilem speciem uisentibus præbuisse. Tum Callimachum architectum nobilissimum delectatũ genere, & formæ nouitate ad id exemplar columnas fecisse, quas posteriores Corinthias appellarint. Quamobrem arbitror Virgilium huius historiæ memorem dixisse Alcimedontem illum suum ansas poculorum flexibili acantho fuisse complexum, græce acanthias est cicadæ epitheton, unde propertius. Lænam illam acanthidem nominauit, à sermonis tedio, & loquacitate, & aurium offensione. Sed ad nostra redeamus. Tus ut multi uolunt latina uox est à tundendo dicta, quod si est, aspiratione carebit, maior tamen & probabilior est illorum opinio, qui à græco dici uolunt, quod est θύω idest sacrifico, unde thysia sacrificium, eius arbor est libanotus sine aspiratione. In his uocabus Tuscia & tuscus quidam nunc aspirant primæ literæ, quod à thure, idest sacrificio, ritu tuscia dicta sit, non aspirasse autem ueteres, & codices uetusti & monumentorum inscriptiones indicante, quod ego sequendum arbitror, Cum tusciam non à ture, licet ea gens dedita religioni fuerit, sed à Tusco Rege dictam magis censeam, quod & ueteres probant grammatici. Similiter etiam Tusculũ nomen oppidi, & Tusculanus aspirationem non exigunt apud nos secundum ueterem consuetudinem, et regulam, q̃q̃ sunt qui nunc aspirent quos sequendos esse non censeo. Luthum, unde lutheus est color purpureus, secundũ græcam deductionem aspirationem exigit, quod si latinum putaueris ea carebit. sciás tamen à priscis illis etiam è græcis dictionibus fuisse aspirationem eiectam, ut sæpius dixi.

Th' ante L' uel M' uel N' uel R' uel S'.

QVID Quod Θ' in multis dictionibus inuenitur positum ante L' ut in his Athleta. Athleticus. Mesthles nomen proprium. Pentathlum genus exercitationis, quod alij quinquertium, alij quinquatrium dixere. Trulla ferramentum Cementariũ, quo utuntur ad parietes calce illiniendos, qđ thrullisare appellat Vitruuius. est autem græcum uerbum θρυλλίζω cui tamen non omnes græci aspirant. Trulla uas aspiratione caret, fitq; à trua per diminutionẽ. ANTE M' in his. Isthmos mons inter duo positus maria. Isthmincus. Istmoneus: Isthmici ludi à Theseo in honorem Neptuni instituti. Rhythmus Rhyth-

micus. Arithmetica, Arithmeticus. Tmolus Lydiæ mons aspiratione caret, cui ad primam syllabam poëtæ aliquando adijciunt literam I' ut Ouidius.

» *Deseruere sui nymphæ uineta Timoli,*

Habet etiam T' aspiratum ante M' Eurythmia, qui est motus corporis aptus, et decens. Itemq; porthmeus in qua uoce semiuocalis R' præcedit Θ', quam semiuocalem multi abijciunt leniendæ uocis gratia. Est autem porthmeus qui aliquem mercede ad alterum litus nauicula trãsuehit. Nam porthmos est mare angustius, idest fretum quod inter duas terras immissum illas dirimit, ut hellespontus, unde Iuuenalis eum quem Maro latine portitorem uocauit, ut

» *Potitor ille Charon. Ipse porthmea græce appellauit.*

» *Tetrumq; nouitius horret porthmea,*

Est etiam πορθμεύω traijcio, ANTE N' Ethnicus, Sunt autem Ethnici gentiles quos Paulus insectatur dicti, ab Ethnos idest gens. ANTE R' thryos nomen oppidi habet υ', est item fluuius Elidis. Thriassa habet oe diphthõgũ. Erythreæ Bœotiæ locus. Erithrea urbs, Erythræus. Erythrabolus urbs in quam omnes mulieres coniectas concremauit pheron Rex, qui accepto oraculo lauandi oculos urina mulieris uirum suum tantum expertæ, cum uxorem plurimasq; fuisset expertus nihilo magis cernebat, quibus ob hanc causam concrematis unius deinceps expertus urinam cernendi sibi uim restitutam sensit, eamq; in uxorem duxit Theuthrannudes proprium uiri. Aethra mater Thesei & Helenæ ministra, uxor Atlantis, & pro eo quod ait uirgilius.

» *Nec lucidus æthra siderea polus.*

Atreus, et Atrides aspiratione carent, q̃ habet Mithridates Othryoneus qui Cassandram cum sibi etiam indotatam peteret, eaq; spe egregiam in bello operam nauaret, ab Idomeneo occisus dicitur. Et anthropophagi inde dicti, quod humanis carnibus uescerentur, Erythron mare rubrum, et Othryades hic cum inter Spartiatas, et Arguos conuenisset, ut triceni utrinq; delecti de agro quodam inter se decernerent, et uiri superiores exstitissent eorum regio foret, unus hic è Spartiatis superfuit, spoliatisq; arguorum cadaueribus, eorum arma ad suorũ castra contulit, seq; in suo ordine tenuit. Cum hi duo, qui ex arguis reliqui erant, agros abijssent, castris suorum relictis, aiunt tamen Othryadem cũ puderet Spartã reuerti ob socios interfectos, illic apud Thyreas (id enim loco nomen erat) mortem sibi cõsciuisse, de quo Ouidius in libris fastorum.

" Nec foret Otryades coniectis mersus in armis.
" Heu quantum patriæ sanguinis ille dedit.

Thraca Thrax, Thracius. Triumphus quem græci θρίαμβον, & triumpho uerbum quamuis triumphus, & triumphator in antiquis epitaphijs sine aspiratione leguntur. & Cicero affirmet maiores non aspiraße, quod prisci consonantibus non aspirarent. placet tamen Prisciano aspirationem fuiße detractam literæ T' & additam literæ P'. Nam qui græce est θρίαμβος latine factus est triumphus. Thraso, Thrasonicus, Thrasimenus lacus. Thrasyllus qui fuit astrologus suo tempore nobilis, huius à Iuuenale fit mentio. ait enim.

" Numeris reuocata Thrasilli,

Thraseas, Thrasybulus, Thrasymedes Nestoris filius. Multa etiam alia componuntur cum eo, quod est Thrasos. Exstat etiam monumentum in quo nomen Trasidius est sine aspiratione scriptum, D. M. TRASIDIO AMARANTHO VLPIA. M. FILIA FELICISS. CONIVGI SANCTISS. Trasia nomen oppidi caret etiam aspiratione. Trepius nomen proprium quod in-
" ueni in uetere sepulchro, & da threpio, pone ad threpiũ, apud Iuuenalem. Thronus solium. Thranum nomen oppidi, Barathrũ, Antrax. Inueni tamen in ueteri epitaphio nomen proprium antrax quod fiat ab antro, aut quod sit detracta aspiratio priscorum more aspirationem non habere, sed prius nomen à medicis nostris receptum est, habetq; aspirationem, significat autem tuberculum, quod sæpe fit in locis corporis magis periculosis id nomen græce carbonem significat, unde & media Anthraces carbunculos appellant, Anabathra, sunt autem Anabathra gradus ad sedendum dispositi, idest subsellia, è quibus spectatur in ludis. Quem nos articularem mor bum, Græci uero ἀρθριτικὸν νόσον uocant, ἄρθρον enim articulũ dicunt. Teuthras nomen proprium. Ante S' ponitur Θ' in hoc nomine Bethsaida quod est Iudæum. In quibusdam Θ' habet ante se C' aspiratum ut in his Erichtho, Erychthonius, Erychtheus, Erychthides, damas Ichthone, Erisichthone. Ichthyocolla piscis. In quibusdã Θ' habet S' sibi præpositum ut in his Sthenelus, qui fuit Capanei filius. Stenelaidas. Stenobœa Proeti uxor. In quibusdam etiam habet P' aspiratum ut in his, Phthia pars Thessaliæ, Phthius. unde Ho-
" ratius ait, Phthius Achilles, Phthongus uox, & sonus, & ab eo di phthongus aspiratione de litera P' dempta, similiter phthiriasis morbus à pediculis dictus, et Pthisis quæ græce scribũtur per φθ. Nã græ

ce φθείρ

& φθεὶρ est pediculus, & φθείρω corrumpo, at Ptysis quando scribitur per ypsilon caret aspiratione, & fit à uerbo quod significat spuo, πτύω graece habent duo priora Ph' ante Th', uerum à nostris dempta est aspiratio literae P' Similiter E' nomine Nepthalim, quod scribitur per T' aspiratum, est Iudaeű nomen. Desinunt Rhuth, & Seth in T' aspiratum.

De R'.

EX LITERIS semiuocalibus sola R' apud graecos aspirationem recipit quae propter rationes, quas dixi propriam apud illos figuram non habet, ut O' & X' sed dasea notatur. In dictione autem latina nunquam utimur R' aspirato, sed in graecis solum dictionibus, & in barbaris quibusdam ubi graecos imitari placuerit, ut in nomine Rhoboam quod hebraeum est. Huic literae graeci familiarissime aspirant etiam, ubi geminatur, ut Tyrrhenus. Maiores tamen nostri, quoniā supernacua uisa esset eius literae aspiratio (Quippe qui initio, ut Cicero tradit, ea solum in uocalibus uterentur,) illam de graecis dictionibus aut detraxerunt, aut retinuerunt in paucis. Roma enim graeca uox est, & robur, ualentiamq; significat, cui licet graeci aspirent, latini tamen in hoc eos imitati non sunt. Raphanus quoq; graeca uox est, radiculamq; significat, habetq; R' aspiratum apud illos. Similiter Regium urbis nomen, unde Reginus. quis unquam è nostris aspirauit his uocibus, hodie tamen in plerisq; graecis, ac barbaris graecum scribendi morē sequimur. Aspiramus quoq; R' ante uocales tam in primis quàm in medijs, & ultimis syllabis, ut Rhadamanthus iudex inferorum, Rhamnusius à loco, unde & Rhamnusia fortuna. rhea Saturni uxor. Rhenus fluuius qui Gallos à Germanis diuidit, siue graecum nomen id sit, siue barbarum. Et Rhaeda, quae habet diphthongum ae'. Rhemus frater Romuli, quanquam huic nomini pauci nunc aspirant. Et Rheminius proprium hominis, & Rhesus, & Rhetheius à loco. Fuit enim Rhetum oppidum agri Troiani. Rhetor, Rhetorica, Rhoetus proprium Centauri, et Rhoebus equi. de quo apud Virgilium. habent haec duo nomina diphthongum oe. ῥέω graece significat id, quod apud nos fluo. ab hoc uerbo Reuma, idest capitis fluxus, ducitur. Cui uoci licet ea nuper recepta fuerit à medicis nostris, nemo tamen est qui aspiret. Rhinoceros animal ῥὶς graece nasus dicitur, unde id animal nomē duxit. Rhindacus proprium hominis. Rhythmus habet haec uox υ'. Rhodus insula, Rhodius, Rhodope thraciae mons, unde Rhodopeius. Rhodanus Galliae fluuius. Rhombus piscis. Throsolani populi, Pyrrhus, Pyrrha Deuca

lionis uxor, à quibus humanum genus post diluuionem illam iactu lapidum instauratum Poëtæ fingunt. Rhabbi, Rhaam, Rhama, Iudeæ dictiones habent apud græcos δασεῖαν Apud quos etiã sunt qui hoc seruent post geminum R' daseam habent, Dyrrhachium urbs, quæ prius dicta est Epidamnus, & Cherronesus. Ac de aspiratione aspirandisq; dictionibus satis dictum sit.

HABES *Marine de aspiratione librum quem tibi cum compatre nostro communem esse cupio, at tametsi alio in tempore, tuæ libentius paruissem uoluntati, tibi tamen hæc multis etiam grammaticæ studiosis profutura petenti, negare qui nam aut potui, aut debui? Cũ & magni uiri in scriptitandis his studiosissime uersati fuerint, & grammatica ipsa non solum sit necessaria pueris, sed senes quoq; delectet, ac longe plura præstet, quàm primo fuerit aspectu pollicita. Admirari autem nemo debet si præcipiendis ijs, quæ ad hanc literaturæ partem pertinent, librum & eum quidem grandem impleuerim. Cum & Messala disertissimus orator de litera S' scribens, librum integrum occupauerit. Et tamen multa tradendis his omissa esse satis scio, nõ tam neglegentia, quàm rerum occupatione plurimarum. Quamobrem uosipsos cæterosq; omnes, qui hæc legerint iterũ, atq; iterum rogo, ea ut addere cura sit, etsi qua minus probabuntur, illa aut delere, aut mutare, In quo uterq; uestrum utetur iudicio, & amicorum, & suo, quo liber emendatior prodeat. Nam quanquam detractores ipse fugio, emendatores non fugio.*

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI CHARON DIALOGVS.

MINOS. AEACVS INTERLOCVTORES.

VI MAGISTRATVM AEACE gerunt, ijs nunquam sine negotio otium esse debet. AEA. Prudenter, atq; è re dictum à te est Minos, Nam & in otio cogitare oportet de negotio, & ubi liberior aliquanto factus est curis animus, quia tum longe maxime, quid uerum sit cernit, exercendus hic est, à sene præsertim, cui non ut ineunti ætati pila, & trochulus, sed rerum optimarum cognitio, atq; scientia curæ esse debeat. MI. Scilicet non dies, noctesq; aut dormienti tibi, aut potanti optatum illud à Dijs obtigit, nati ut sint myrmidones, sed animum colenti, & prudenter, ac pari iure moderanti populos. AEA. Sunt hæc Minos, ut dicis, quæ Dijs immortalibus tribuere solebam, quorum erat muneris, ut boni prudentesq; haberemur, Eorum ergo beneuolentiam non ture, & extis magis, quàm recte agendo, prudenter consulendo, iuste imperando conciliare studebam mihi. MI. Deorum profecto, Deorum est, ut dicis, ista benignitas, quos non hedorum sanguis, aut frugum primitiæ placatos faciunt, Sed innocentia, ueritas, castitas, fides, continentia, quæ sunt illorum munera, quibus qui utuntur, ijs consilia ipsi sua aperiunt, seq; inspiciendos præbent. Quin qđ Deorum est proprium, non abstinenteis modo, & moderatos quos nouerint, in cœlum ad se, ut scimus euocant, uerum incontinentius qui uixerunt dum peniteat, dum in uiam redeant, in eos quoq; clementes sunt, atq; benefici. Etenim Deus ille OPT. MAX. non tam peccata ulciscitur, quam miseratur, & parcit. Amat hominum genus, & dum aut pestem illis, aut tempestates immissurus est in iram eorum sceleribus prouocatus, nunc monstris præmonet, nunc per ostenta declarat, & cum maxime iratus est per crinitas stellas, ut procurationem adhibeant, qua placatus ipse sententiam mutet. Et certe maximas fore in teris discordias, et calamitates auguror. Meministi enĩ ut excussa est nuper tera, ut mouit ab imis usq; sedibus, et quàm sæpe. Pessima quædam uidentur portendi mortalibus, & animus scire auet. Quamobrem si uidetur (ferias enim agimus & collega Rhada

manibus hodierno satis est muneri) concedamus ad ripam & sub amoena cupressorum umbra considea mus tantisper, dum è terris aliquis ad nos eat, ad quod uel inuitare lenis aquarum decursus potest, uel quod nostra scire interest, quid agant homines, ut ad illorũ actiones iudicia comparemus. AEA. Recte Minos & commode, nam & mens ipsa praesagit triste nescio quid, ac periculosum immunere mortalibus, & ipse meministi, Nuper dum in sacerdotes illos sententiam diceres, queri eos & aegre ferre laborare Italiam seditionibus, magnosq; in ea legi exercitus. Quamobrẽ in pratum hoc descendamus si placet. MI. Descendamus, & si tibi uidetur Charontem ad nos uocemus. Nam & ipse otiosus est. AEA. Et otiũ agit, & oratio eius erudita, & grauis est.

CHARON. MINOS. AEACVS.

QVIDEM Vel ex hoc conditionem hominum infe e licem iudico, quod sperato omnes uictitant, qd enim eorum est spe inanius? MI. Quaenam sunt ista Charó? CHA. Cuia ea est oratio? quos ego procul uideo? O' aequissimi animarum iudices saluete multum, & per stygem unde uobis tantum est otij à foro, ac iudicijs? MI. Eadem nostri huius otij causa est, quae & tui. Scis enim quàm hoc triduum nihil ad nos animarum traieceris. CHA. Istud ipsum mecum admirabar, atq; adeo indignabar, ita spe deceptum me mea, ut in Plutonis aerarium, ne collybum quidem, triduo hoc toto contulerim. Itaq; quae uita esse potest mortalibus, inter tot, ac tam uarias necessitudines? quos spes tã assidue frustretur, ac ludat, eorumq; uel maximum hunc errorẽ esse duco, quod inter deas spem numerant, quae humanae fortunae ancilla est, uaria, inconstans, fallax, pellacissimaq;, & bonorum & malorũ omnium, quod modo tyrannus declarauit, qui dum regnum animo concipit, spe sua lusus, uix tandem ad ripam huc peruenit, nudus plorabundus, claudus, senili gressu, fallentibus uestigijs ex tot tantisq; male partis diuitijs uix annulum secum ferens. AEA. Doctorem te factum portitor gaudemus, & per herebũ egregie philosopharis. CHA. Quid ni philosopher? qui tot annos doctissimos homines qui trans ripam inhumati erant, disserentes audiam? eorum ego disputationibus mirifice delector, et ubi uacat etiam auditor fio, magnamq; ex eorum dictis uoluptatem, uberemq; fructum capio, quosdam tamen ut ridiculos aegre fero, & stomachor, sunt enim par.

tim nimis captiosi, & fallaces, partim inanes & lubrici, qualis Parisius sophistes, qui nuper congressus est mecum, et per Plutonem quàm audacissime, Morieris Charon uociferabatur. Ego me qui de mortaliũ non essem numero, moriturum negabam. at ille morieris inclamabat. Quinam hoc fiet in quam? Tum ille distortis superalijs. Charo. inquit, es, Omnis autem Charo morti est obnoxia. morieris igitur. Et cum diutius uixeris, breui morieris. Tum ego, ut qui eius amentiam non ferrem uix continui quin eum in fluuium deturbarim. Quid alter, quàm pene risu me confecit? Remus, inquit, Romuli frater fuit, pluris istic Remos habes, plures ergo fratres tecũ sunt Romuli. Hoc audito Aeace ita sum risu commotus, ut dirumpi timuerim. Sed & tertius cum me soluentem uideret audi, inquit, Charon, & disce, Recte, inquam hospes admones, nunquam enim satis quisquam didicit. Disce, inquit, ille. Nouum est hoc. Palus inquam est quam nauigas, Palus autem lignum est, Lignũ ergo non aquã nauigas. Vix hic finierat, Cum quartus quoq; ægreferens priorem illum argumentatum, et me, inquit, audi. Tribus portitor manibus uteris. Etenim palma manus cum sit, & tribus ipse palmis remiges, tribus profectò manibus uteris. Atq; ferenda hæc fortasse uideantur in pueris, dum ingenium acuunt. Senes uero tam insigniter delirantes, & eos præsertim qui de natura, ac Deo disserunt, quis ferat? Nuper superstitiosulus quidam, cum ex eo quererem, nunquid è terris noui afferret, plures qui diem obierant reuixisse, quo'circa scire è uobis uehementer cupio, qui animarum omnium tenetis numerum. an earum aliquæ aut ipsæ aufugerint, aut furto subreptæ uobis fuerint, ego certe scio neminem unam retro à me reuectam.

AEA. Et priora illa Charon omnino contemnenda non sunt, pertinent enim ad querendam ueritatem. Et posteriora hæc nequaquam improbanda, quippe cum religionem augeant. Quædam etiam suapte natura nobis sunt incognita. CHA. Sint ista, ut dicis, quando nihil ad nos attinent, quamobrem missa nũc faciamus. Sed quod nunc mihi in mentem uenit, & admirari nunquam ipse satis possum, si per leges uestras licet nosse, id ex te uelim, cur postq̃ de tyranni capite sententiam tulistis, non inter sontes eũ et scelerosos, uerũ trans ripã illam, ubi solus agit, relegastis? AEA. Honestum sane est scire qđ postulas, æquius tamen erit id te ex Minoe quærere cuius illud fuit iudicium. CHA. Nimirũ, ut alia Minois omnia, sic et hoc est cognitu dignissimũ. Quãobrẽ optime Minos ut cuius iudiciũ admiramur, eius quoq; teneamus consilium, ne grauere paulum illud

nobis facere. MI. Et facile est docere, quod postulas, & ego liben ter hoc fecero, pertinet enim ad sapientiam, cuius te studiosum esse factum magnopere lætor, ac laudo, Quamobrem ut consilium illud de relegando tyranno iuxta mecum teneas, sic habeto, præterquam quod uarius, perfidus, immanis, & supra quàm dici possit ra pax fuerit, seditiosissimus omnium mortalium, & fuit, & ipse confessus est nullis adhibitis tormentis. Itaq; dies, noctesq; nihil unquã aut cogitauit aliud, aut egit, quàm quomodo lites serere, tumultus excitare, bella mouere, aut augere mota posset, pacis, ac quietis inimicus. Eum ego cui aliena documento essent pericula, ne inter manes seditionem aliquando faceret, è Republica esse duxi eiectum urbe nostra, omniq; quod lethe cingitur solo, trans ripam illam inter errantes umbras exterminare, Quin & legem statuere placuit, ne cui adire illum, ne'ue inspectare liceret à centesimo lapide.

CHA. Et iuste, & prudenter factum Minos. Sed quid quod septimo quoq; die in rubetam uersus, ubi diem totum concrepuit, uesperi ab hydro depastus interit, maneq; in umbram reuiuiscit? MI. Quod facit patitur, uorare alios suetus, ipse nunc deuoratur. CHA. Quam iure, quam merito. Atque utinam mortalibus nota suppliacia hæc essent, moderantiores illos sperarem fore, minusq; ambitiosos, nec tam alieni appetentes. MI. An obsecro Pythagoræ oblitus es? & meminisse certe debes, uenit enim ad nos torrida facie, usti lato capillo, adesis naribus. Nam dum inter mortales hæc prædicat, dum suppliciorum eos horum admonet, igne ab nefarijs adolescentibus ædibus iniecto occiditur CHA. O' bone Pluton, quænam hæc est tanta ingratitudo, atq; immanitas? hoccine docendi, atq; instituendi præmium? MI. Ingratissimum est genus hominum, atq; incontinentissimum. Omitto poëtas, qui primi de inferis uera prodiderunt, quàm nunc omnes contemnunt, Socratem ueneno peremerunt, uirum sanè optimum, ac sapientissimum, & profecto quæ in Christum egerint, nosti, Nam & lateris, & pedum eius uulnera attrectauimus, uix credentes tantum homines facinus admittere ausos. CHA. Et quidem ille ueritatem docebat. MI. O' Charon. Charon, ignorare uideris ueritatem semper odio fuisse mortalibus. Eam ex hominum cœtu eiectam, atque in exsilio agentem, dum restituere Christus nititur, quæ passus est, nosti. CHA. Vnde hæc hominibus improbitas Minos? Nam & homo ipse fuisti, & diu Cretensibus imperasti, res eorum moderatus? MI. Quã mox istud. nunc illud inspice, & considera, quod unum tibi cum primis

eorum declarare possit improbitatem. CHA. Exspecto quod nā hoc sit. MI. Audi & detestare. Nam et ipsis nunc mortalibus detestabilissimum uideri satis scio, quod Christus ab ijs hominibus, quos docuisset, quibus cum tot annos innocentissime conflictatus esset, crudelissime occisus sit, à nobis uero et turbis his, quibus esset incognitus, ubi primum uisus, statim cultusq́;, & adoratus fuerit. CHA. Quod quidem facinus in primis abominor, et causam nunquam admirari satis possum. MI. Admirari desinas si mentem ad philophiam reuocaueris, etenim oportet memorem esse philosophantem, et profecto dies ille memorabilis apud manes fuit, quo uocatus est in iudiciū Stagirites ille qui se Peripateticum agnominabat, qđ de praeceptore suo partim perperam sensisset, partim ingratus in eū fuisset. Hunc itaq; die dicta, cum rerum à se comentarū rationem redderet, quasi ab initio dictionis disserere ita memini, Duplicem esse hominis naturam, alteram rationalem, Alteram carentem ratione. atq; hoc ipsum quod ratione careret, duplex esse dicebat. alterum prorsus semotum à ratione, alterum uero solere ad rationem sese adiungere, eiq; obtemperare. Cupiditates igitur appetitionesq́; uehementeis, atq; incompositas nullis adhibitis frenis solere partem illā, quae rationis esset audiens, ita deijcere de statu suo, ut nullum ea ad medium illud retinendum adiumentum afferre posset, hinc ortum ducere uitia, seditionesq́; cieri, & bella, caeteraq; oriri mortalium mala. Hinc ueritatem molestam illis esse, ob eamq; causam nec audire, nec pati eos uelle, qui iusta honestaq; praecipiant. Hoc itaq; planè in ignem Pythagoram coniecit. hoc Socratem ueneno extinxit. hoc ipsum item Christum cruci affixit. Caeca igitur mortalitas suisq; uicta libidinibus, atque in furorem acta, quem occidit, nosse nec potuit, nec uoluit, nec si qui bene illum norant, tutari potuere, quippe qui admodum essent pauci, Rara est enim omnis bonitas. At manes quod corporibus non impedirentur, cognouerunt illum, & qui corporis contagione mundi atq; expurgati omnino erant, secuti etiam sunt. CHA. Et quātа cum frequentia, & plausu. à corpore igitur omnis illa malorum origo, & causa, quàm ab animo? MI. Origo quidem tota est à corpore, uerum & animus accusandus est, qui uinci se, cum imperare debeat, sinit. Felicem te igitur Charon q corporis uinculis solutus, ac liber semper fuisti, nec te aut titillantes illae uoluptates corporum dominae commouerunt unquam, aut cupiditates egerunt praecipitem, quae in hominibus infinitae quidem sunt, atq; insatiabiles. Sed nos fortasse longiores sumus, munerią; isti tuo quod uacationem uix ul-

lam patitur, impedimentum dicendo attulimus. CHA. An quod esse potest molestũ tempus, quod philosophiæ impẽditur? Atq; utinam successiua hæc tempora sæpius darentur. Sed tamen quantum munus hoc meum cui deesse ne minimum, ut scitis, possum patitur, id omne ad philosophiam confero, ea laborum meorum solatrix est, & comes, ea solum esse me non sinit, atq; à multitudine, quæ me assidue circunsistit, longius etiam segregat. AEA. Aciem intende Minos, nam cum Charonte sermonem istum dum habes, sub occidentem ipsum, quasi nubem quandam eamq; perquam tenuem uidere uisus sum, quæ ni me oculus fallit cogi paulatim incipit. CHA. Quanam è cœli regione? AEA. Ab occidente, paulum ab leua tamen. CHA. Antenuissimus quidam fulgor eam præcedit? AEA. præcedit. MI. bene habet. Mercurij agnosco talaria, quamobrem portitor, illud in ulteriorá Cymbá adige. Nos hic potius Mercuriũ maneamus.

MINOS. AEACVS.

N AEACE Consideras quanta sit uis institutionis? quem nunc philosophum uidemus, qui principio rex erat. quid otiosus ageret? quid si à primis annis audisset philosophos? AEA. Nec animo uolenti quicquam potest esse difficile, nec ætas ad discendum tarda est ulla. Nam quanquam adolescentiæ flores magnam præseferunt speciem, omnis tamen fructus est in grauescentis ætatis. MI. Verissimum hoc quidem. Sed tamen nescio quomodo, quod nobis pueris contingebat, uehementior quidam instinctus adolescentes impellit ad uirtutem, & laudem, In senibus tarda, ac remissa sunt omnia. AEA. Maior est in illis impetus, ratio imperfectior. In his autem quia ratio perfectior, uita etiá perfectior est. Adolescentulorum quoq; studiũ omne, cum sit propter laudem, Senum gratuita uirtus est. MI. Ita natura comparatum est, quæ ab initio curam hominis, ac rationem habens, uti è floribus fruges, sic ex adolescentulorum teneritate, atq; inscitia, senum uoluit prouenire sapientiam. Meministi quod pueris nobis studium esset, dum nisi inuiti in ludum, atque ad grammaticum non ibamus, animus omnis erat in nucibus. Delitiæ nostræ catellus, Coturnix, Monedula, Ex his tamen initijs uide quos uterq; progressus fecerimus. Nam & tunc ferocissimis gentibus bene uiuendi leges tulimus, & nunc Deûm uoluntate animis præsumus iudicandis. Itaq; cum ætate simul crescit sapiẽtia, cuius puer studiosus esse non potest,

in quo maturum nihil sit. Et cum ætas omnis ad sapientiam properet, lógissime ab ea distat pueritia, quæ tenerrima cum sit, paulatim est assuefacienda. AEA. Prudentissima in hoc quoq; artifex natura fuit, & fabricam suam admirabili artificio composuit, nimis tamen arctos illi terminos statuisse uisa est, satisq; breuem uitam dedisse homini, quem ad tam multa, ac magna genuisset. Ipsi scimus quosdam, dum rerum nobis suarum rationem reddunt, quantopere admirati fuerimus, quibus ad perfectam sapientiam præter tempus nihil aliud uisum sit defuisse. MI. Vide quæ loquaris Aeace, & altius rem intuere. Quæcunq; natura fabricata est intra certos terminos compescuit. Haberent cupressus hæ quo acumen extenderent, sed & his suus est crescendi modus. Habent terræ, habent maria fines suos, hominum quoq; uti corporibus, ita & cognitioni quidam fixus est limes, quin etiam naturæ ipsius finita uis est. Atq; ut octingentorum annorum hominis uita esset, nihilo tamen plus quàm nunc saperet, cum octogesimum agit annum. quod non dierum spatia, sed humani qualitas corporis efficit. Etenim octingenario illi in tanto longiore adolescentia, non maior contigisset rerum cognitio quàm octogenario huic in longe breuiore. Nam & stirpes & animalia quæ diutius uiuunt, tardius fructus ac fœtus proferunt, Citius qbus breuior data est uiuendi meta, quodq; ipsi sæpe uidimus, qui pueri nimis cito sapiunt, aut non multo post diem obeunt, aut ubi uiri euasere multum de illo amittunt acumine, & studio. Sed cum sit genus hominum superbissimum, sua parum sorte contenti, uitæ breuitatem accusant, nec intellegunt qui plures ætates uixisse memorantur, eos nec Solonem, nec Catonem superasse uirtute ac sapiẽtia, quos ipsi causas suas dicentes cum audissemus, ægre tulimus, tale illud collegarum par nobis à Plutone non dari. Quod autem defuisse illis tempus putes, cognoscendo uero, qui etiam cœlum dimensi sunt stadijs, quiq; parilis'ne, an impar esset stellarum numerus, scire tam laborarunt? His & otium, & uita superabundasse mihi uisa est. Nam quid de ijs dicendum ducas, qui succis, rerumq; plurimarum temperamentis adhibitis, & in unum coaceruatis, multoq; igne conflatis, faciendo auro, dies, noctesq; ac uitam totam conterunt? quod quidẽ abuti est, et natura, et tempore. Quid qui commenti sunt Deos inter se bellum gerere, quorum cum uulnera, tum casus alios describunt? Non'ne qui nugis ijs occupati fuere, iure uidentur de leuitate sua, quàm de uitæ breuitate debuisse queri? AEA. Rerum si-

mul naturam & hominum expressisti uanitatem, ut uere, ut aperte. Et profecto ita res habet, ut qui nimio plus sapere studeant. Ii demum præter cæteros desipere inueniantur. Sed adhibenda est oratio, considerandumq; quid est, quod Mercurius è tanta multitudine uix sese queat eximere. MI. *Recte mones, & quidem ille frequenti circunseptus est turba. An quod ex omni fine hominum colluuione, secernere umbras nititur, & earum frontes inurere? quo & genus illarũ, et artes, et disciplinæ facilius cognosci à nobis ualeãt.*

MERCVRIVS. PYRICHALCVS.

R ECEDE *Isthinc tu cum uenali hac plebecula.* Pyrichalce *inure hos notis illa iudaica.* PY. *Genus agnosco, artem scire cupio.* MER *Fœneratores hi omnes. At uos sinistram in ripam concedite. Sequimini hunc. Lænones properate, nosti q sint, & notis qbus inurendi.* PYR. *Artem noui, sed ut uideo, gens non una est. Flandrius hic est, germanus ille, manus ista partim illyrica est, partim italica. Hui quãtus Hispanorũ numerus, quãtus Græcorũ, et profecto è cuiusq; natio nis populis plurimos cum hic lænones uideam, rarissimas necesse est in teris pudicas inueniri mulieres. Heus ministri candentem illam laminam deproperate.* MER. *Et hos statim ustulato. Pyratæ sunt Sardi, Siculi, celtiberi.* PY. *Videlicet his omnibus urendæ frontes, naresq; mutilandæ?* MER. *Ferrum expedi. dextrorsum huc uos. Hi Galli sunt, sartores, caupones, coci, tibicines, aleones, ebriosi omnes, ac stolidi.* PY. *Si recte memini guttur his compungendum. clauus cerebro figendus est.* MER. *At qui nullum est Gallis cerebrum, quo circa uentres potius figito. Cæteram illam multitudinem è cuiusq; modi hominum genere secerni iubeto Faber, dum ego insignioris notæ quosdam tanto in populo seligo. Ecquis hic est audacia tam perdita? Vultum agnosco. Et quidem scæleratissimus hic fuit Petrus Bisuldunius celtiber. At duo illi post hunc, q latitant uelati puniceo galericulo, & hi perditissimi fuere sacerdotum omniũ. Alter Ludouicus Aquileiensis Patriarcha, Samorẽsis Cardinalis alter. Pyrichalce, æreum his galerum capiti imprimito, idq; in primis uideto ut sit candens. Bisuldunio illi auriculas detondeto. Hæc agito. Charon enim ut uideo, hic me in portu manet manibusq; et ca*

pite iam pridem innuit. Accedam ad eum ut cur accersar ex eo cognitum habeam.

CHARON. MERCVRIVS.

Luum te ac sospitem uenisse Mercuri gaudeo. MER. Vbi'nam est Charon philosophia, quam profiteris? Deum sospitem uenisse gaudes, ac sincere quippiam possit Deo. CHA. Et deus male habitus ab hominibus fuit, dum inter eos ageret, & cœlum uereor ut securum sit, tot tam inter se dissentientibus dijs, quorum alius sacrũ immittere ignẽ dicitur, promittere sanitatem alius. Hic bellis gaudet, pacem ille procurat, est qui cæcitatem inferat. Est qui lumen restituat. Multi feriunt, nonnulli medentur. Quid hoc diuersius? Iure igitur periculosam mihi deorum uitam arbitror, in tanta uarietate, ac discrepantia, præsertim cum è supremis cœli regionibus deiectus, & quidem non unus, sed magnus etiam deorum numerus aliquando fuisse dicatur. Quamobrem non est quare salutationem hanc meam accuses, nam cum alia te pericula euasisse gaudeo, Tum, uel cum primis magnam mihi uoluptatem affert, quod mulierum euaseris ueneficia, quæ & manes assidue uexant. MER. Nihil horum timendum nunc dijs est. postquam desierunt puellas rapere. CHA. Cõsenuerunt ne cœlestes, an spadones lex aliqua fieri eos iussit? MER. Fuerunt illa prioribus seculis. dum Lacedæmonij nudas uirgines luctari ad Eurotam unà cum adolescentulis uolebant, eorum ludorum cœlites & ipsi spectatores cum adessent, ac nonnunquam ad cœnas uocati, merito exarsere in libidinem. Nunc uero mulieres, quod aut clausæ tenentur, aut multis circunseptæ tunicis incedunt, deos non commouent. Lex quoq; lata est, cui & Dij omnes subscripsere, qua cautum est, nequam mortalem, cuiquam liceat immortali cognoscere. CHA. Quæ'nam causa ferendæ legis? MER. Forte Iupiter in Tarentinam uirginem commotus cum esset, uersus ipse in adolescentulum, dum illius os nimis efflictim suauiatur, quod erat quam fucatissimum, labem inde contrahit, dentisq; haud multo post de contactu illo amisit. Tum dij ægreferentes Regem suum esse edentulum promulgandæ legis authores fuere. CHA. An quæso Iupiter nunc est sine dentibus? MER. Minime. Nam cum renasci negrent Deo tam annoso, elephantinos sibi faciũdos curauit. Multa uero hæc statuta est mulieribus, ut uenire amplius in Deo-

rum complexus non liceat, permissum tamen est sacerdotibus quod eorum sint ministri, ut in eum succedant locum. CHA. Hoc est credo quare delectat diu uiuere. quod noua quotidie discantur. Verum ne congressus hi nostri utriusq; simul munus impediant, Etenim inter nauigandum multa satis commode transigemus, Scias & quid est, quod ego te uelim, & quid tibi facto sit opus. Ambo te iudices, Minos dico, et Aeacus, illic in ripa exspectant, mirifice cupientes tecum colloqui, quando triduum iam è terris aduenit nemo, multa enim uerentur. Itaq; æquum censeo ut illorum præuertens imperijs quamprimum nauiculam ascendas. Quod faciens rem tum illis gratissimam, tum te ipso dignam feceris, & compungendis his tempus Pyrichaleo dederis, qđ te primum curare oportet. quis enim tantos greges nouerit, ni notis quisq; suis signati uenerint? MER. Recte suades. mos eis gerendus est. Tu si tibi uidetur uelum explicato, nam à tergo lenis exortus est flatus. CHA. Perquam libenter. Hac enim ratione citius prouehemur in portum, & remigandi mihi diminuetur labor. MER. Quam pleno uelo ferimur? CHA. Auras sol ciet, æstiuis diebus suscitari hac eadē hora quæ solent. MER. Qui'nam uenti diebus his uobis flauere? Nam in terris magnam uitibus, maiorem oleis, atrijsq; Boreas uastitatem intulit. CHA. Nobis Acherontius, ac solito clementior. MER. Charon. Charon. quid, quod uideo crudo pisce hominem uesci? CHA. Ne mirare. Cynicus hic Diogenes est. MER. Quid quæso. Viuit ne in flumine? CHA. Viuit. Nam ripæ ut uides altissimæ cum sint, nec ipse quicquam omnino habeat, quo haurire aquam possit, maluit hic ubi et pisces habeat, & aquam paratissimam quàm in alijs herebi locis uitam agere. MER. Valentissimo utitur stomacho. Quis, quæso fluuidus ille quē subinde uidemus, perinde, ac si mergus esset, nunc mergere, nūc emergere, quod alias uidi nunquam? CHA. Nihil minus ignoras. Thebanus Crates est. Aurū quæritat, quod olim proiecerat. MER. Recte teneo, Equidem memini cum Athenis aliquando Panathenæorū die essem, irrisum eum uehementer à Peripateticis, primum quod is rerum fines ignoraret, nec quarū rerum usus esset bonus, easdē quoq; posse fieri bonas intellegeret. Etenim pecunias usus comparari gratia, quæ ut nec bonæ per se sint, nec malæ, prudentem tamen, atq; honestum possessorem usu ipso bonas efficere. Deinde quod male sensisset de philosophia. Quem enim melius, honestius, sanctius, quàm philosophum pecunia uti posse? Deniq; si honeri haberet diuitias, cur non alijs potius ferendas, atq; utendas dedisset, quas ipse impruden

tissime in mare abiecisset, ubi nec hominibus, nec piscibus usui esse possent. CHA. Et quidem iure irrisus. Sed quæso Mercuri, quando in Athenarum mentionem incidimus, dicas cur non Athiensis populus, quas Plato tulisset leges, acceperit? cuius & eloquentiam & doctrinam (plures enim diem mecum habui disserentem) magnopere sum admiratus. MER. Magna illos mouit ratio. Nam cum de illius legibus Cal. græcas cũ populo esset actum, ita plebs sciuit. Quando Respublica, quã Plato institueret apud germanos esset, accederet Plato ad barbaros, esse apud illos Vbiorũ ciuitatem, quæ leges eas seruaret, populum Atheniensem sineret his legibus uiuere, quas à maioribus sapientissimis uiris latas accepisset. Senatus quoq; consultum in

» hæc scriptum est uerba. Quando græci pro recipienda Helena ui-
» roq; restituenda uniuersi coniurassent, bellum Troianis intulissent,
» sumptus tantos fecissent, Græciã omni pene nobilitate exhausissent,
» tot clades passi essent, Non licere Platonis leges accipi quæ mulieres
» communes, uxorem nemini certam esse, pudicitiamq; quæ una aut
» certe maxima mulierum uirtus esset nullam in ciuitate esse uellet.

Hoc ego senatus consultum & Athenis & in plerisq; alijs græciæ conuentibus recitatum memini. Discipulus quoq; eius Aristoteles multum de illius authoritate detraxit. Fuit enim magistro argutior, nec tam recessit à ciuili consuetudine. CHA. Et magnæ & honestæ causæ fuerunt. Eius igitur libri à multis condemnantur, discipuli uero leguntur? MER. Quid ni, & magno in honore habentur, etiã apud barbaros. CHA. Eram ipse fortasse, ut quidem eram de labore fessus, & mens alijs occupata, Sed tamen uisus est Aristoteles nimus obscurus & cautus, cum hac eadem in cymba quædam ex eo quærerem. Qui etiam licet mecum dum loqueretur corporis uinculis solutus uiueret, nihil tamen certi adhuc de immortalitate animæ respondebat. Post tot igitur secula scriptor tam argutus & subtilis non usqueadeo est ut arbitror intellectu facilis. MER. Vix risum teneas Charon, si tibi ipse retulero, quam facete rhetor argutulum quendam philosophum nuper irriserit. Nam cum ille nimis intorquere Aristotelis sensa uellet, Auditores rhetor inquit scitote, non cũ philosopho mihi, uerum cum sutore contentionem esse, quod enim sutoris est propriũ, dentibus alutam producere, hoc noster hic in Aristotelis dilatandis dictis facit. Quo circa uidendũ est tibi philosophe ne genuinos relinquas in corio. Hinc factum est Charon tritum illud iam, bene dentatum esse theologum oportere. CHA. Festiuissime rhetor is, Sed obscuritas utrũq; fortasse et philosophũ excusauerit, et

theologum. MER. Nequaquam in obscuritate omnia, uerum ut mihi uidetur duplex rei huius est causa. Altera quod qui nunc philosophantur ignorant bonas literas, quarum Aristoteles grauis etiam author fuit, Altera quod dialectica corrupta fuerit à Germanis primum & Gallis, deinde & à nostris, In eaq; maximam nunc quoq; ruinam faciunt. CHA. His nuper artibus me adortus est Sophistes. MER. Videlicet ex horum erat numero, & fortassis ex illorum ordine, qui fratres dicuntur. CHA. Recte, Nam prænomen ei frater erat. MER. Cautissimum itaq; oportet esse te, ac uersutissimum, quoties in eorum aliquem incideris, Nihil est enim quod argumentando non consequantur, Immo quod non extorqueant. et Scin quomodo, ut uelis nolis assentiendum sit eorum dictis, facileq; hoc pacto efficiare è Charonte asinus. CHA. Nimis ridiculus es qui id arbitrere, in asinum me ne illos captiúculis suis uersuros quasi Appuleium amatorio poculo? quem ego uix agnoui cum hac iter faceret, Nam auriculas ac superalia adhuc retinebat asini. Egregie tamen philosophabatur, et iucundus in disserendo erat. Eum ego cum in alijs multis ridebam, tum in hoc quod ordeaceum panem siligneo præferret, Etenim uestigia quædam in eo reliqua erant asini gustus, & penè subrudebat. Verum ut ad Sophistas redeam, non est cur illos magnopere timeam. Quippe qui cognitis recte principijs, dum bene partiar, dum uere definiam, capi ab illis nullo modo possim. Sed dic Mecurij obsecro, quod nunc genus hominum in terris lætius ac liberius uiuit? MER. Sacerdotes lætius, quos etiam in funeribus cantantes audias, Liberius medici, ut quibus permissum sit hominem impune occidere. CHA. An non capitale apud illos est parricidium? MER. Etiam. medicos tamen lex non modo absoluit, uerum mercedem quoq; eis statuit. CHA. Quam inique comparatum. MER. Quinimmo iure eos lex absoluit, Siquidē medicus non occidit, uerum qui medici utitur consilio & opera, Quam quidem uel magno conducunt pretio. CHA. Igitur cauiles hoc leges consyderant? MER. Consyderant. prudentissimi enim mortalium fuere, qui primi eas tulere, maximamq; habuere rationē ciuiliū actionū omnium et publicarū, & priuatarū, quippe qui nullam nec uitæ, nec artis, nec facultatis cuiuspiā partem contēpsere, nulliusq; unq̄ patrisfamilias tam exacta fuit domesticæ rei diligentia et cura, q̄ horum ipsorum humanæ societatis. Verum qui eas nunc interpretantur, prudentiam in malitiam uertentes iura uenditant, leges contaminant, fas, nefasq; solo discernunt pretio, ut nulla homini in uita

maior sit

Maior sit pestis, quàm ubi eorum indiget patrocinio. Quo'circa factum prouerbium est, litis comitem miseriam esse. CHA. Hoc illud est quod nuper praeco dum eos ad praetores citaret, forenses Harpyias increpitabat. Sed iam Mercúri colligendorum rudentum tempus nos admonet. horaq; descensionis appetit. Itaq; quanquam orationis nunquam me satietas capere potest tuae, quippe cum idem ipse sis & eloquentissimus, et humanarum diuinarumq; rerum prudentissimus, Videndum tamen est ne nostrum hoc quaerendi studiũ, ab agendis nos rebus auocet, ne ue summum magistratum qui de aduentu tam solicitus est tuo, spe ducamus longiore. MER. Hoc est q̃d mecum adeo ipse Laetor, tam secundo flatu cursum nos hunc confecisse. Et uero meipsum expedio, ac si tibi uidetur, illic ubi minime coenosum est uadum descendamus. Inde pedibus ad praetores iter faciemus per amoenissima illa prata, & secundum riuulum illum qui tã leniter immurmurat, atq; hoc non tam mea causa (ipse enim talaribus ubi opus est utor, & in quotidianis ferè sum tum itineribus, tum deambulationibus) quam tua, Cui quando nam toto anno contingit cymbam semel egredi. & breui saltem deambulatiuncula uti?

CHA. Vt recte dicis, ut rem mihi gratam facis, illam ipsam igitur maxime uirentem ripam teneamus, & per Plutonem quàm fons ille limpidum scaturit. Ramum illum Mercuri quàm raptim comprehende. MER. Comprehendi. bene habet, continens iam nostra est. CHA. Licet igitur descendas, tantisper me in herba manens, dũ paxillo illi nauiculam illigo.

CHARON. MERCVRIVS AMBVLANTES.

T INTER graues occupationes cessatio grata est omnis? Et siqua interim uoluptas offertur, ea quàm est suauis? Equidem ego ita semper duxi, uoluptatem raram esse debere, ac tum maxime delectare cum sit quàm honestissima. Otium uero nunquam ipse probaui, nisi quod cum reficiendis corporibus, tum leuandis animis concedatur. Ne biẽnio toto maiorem hac coepi uoluptatem. ut blande riuus hic fusilit? Vide quàm perspicuus est, quàm etiam nitido fluit alueo? MER. Talis Clitunnus per Vmbros fertur, & quanquam multarum ille est aquarum diues, hic tamen quod gurgites nullos efficit, Sed continuo et leni currit tractu, ripas habet amoeniores, & magis delectat. Sed

qualia tibi prata uidentur haec Charon? CHA. Quam grata florum amoenitas? & quanta copia? ut halatiles Hae sunt ferrugineae. MER. Violas eas mortales uocant, ex his sibi coronas faciunt, multoq; miscent ligustro. CHA. Quod est obsecro ligustrum? MER. Quod in margine illo tam candido, & frequenti flore nitet. CHA. Albicantium nostri uocant. Quam me limes ille delectat? MER. Et quanto in pretio flos is habetur apud superos. rosam uocant. CHA. Videlicet roratilem dicis. MER. Eam ipsam roratilem. Verũ age, illuc respice, An quicquam totis his pratis illo tibi uideatur hiacyntho pulchrius? CHA. Atqui ut scias Mercuri, flos ille lacrimulas mane mittit. hinc moerentiolum holitores nominant. MER. Et apud mortales quasdam habere notas doloris dicitur. CHA. Itineris laborem non sensimus in tanta hac florum uarietate, cuius quod paulum admodum nescio quod reliquum uidetur, eo magis properandum censeo. MER. Hoc ipsum consyderantis est uiri, in ipsa quoq; uoluptate tempus non labi frustra sinere. CHA. Atqui labor in uoluptate non sentitur, & actio etiam omnis in ipso agendi cursu est periucunda. Sed pratis iam praeteritis umbras subimus, ac, ni me oculus fallit, sub procera illa, et annosa cupresso iudices praesto lantur. Quo' circa in nemore ne oberremus, defixa in cupressum acie ad eos contendamus.

MINOS. AEACVS.

QVAM IVVIT Vtrunq; nostrum facilis ista deambulatio? & sessio haec quàm postea suauis fuit, procul à iudicijs, procul à forensi solicitudine? ut dies hic (qui Cretensium, ac meus maxime mos fuit) albo sit lapillo numerandus, & tamen cessatio ipsa nec deses fuit, nec languida. AEA. In primis me silentium beauit, & concentus ille auium tam diuersarum, qui caeteris ab rebus omnibus sic auertit animum, ut nulla interim de re alia aut soliciti fuerimus, aut locuti. Quid umbrae amoenitas? quid arbuscularum tam ordinata dispositio? riuuliq; interlabentes tam laeto, tam florido, ac frondenti margine? Accessit Mercurij aduentus qui omnem expectationis nostrae solicitudinem leuauit, ac nauigatio tam secunda, & ni me fallunt aures, utriusq; pedum Charontis, atq; Mercurij strepitum subaudire inter uirgulta uisus sum, & per Plutonem eccos. Humilior eos excepit Iuniper. Iam apparent. MI. Vt libenter eos uideo, ut Mercurij

aduentum gaudeo, atq; adeo nihil nostræ huic uoluptati defuisse uidetur, quin omni è parte numeros impleuerit suos. Sed quid quod Mercurius solito incedit lentior. AEA. Ne uereare exspectandi Charontis it tardior gratia, Is enim tardiusculus est, quando qui exercentur in naui brachijs quàm pedibus magis ualent.

MINOS. AEACVS. MERCVRIVS. CHARON.

EXPECTATVS uenis, atq; adeo desideratus, mihiq; et collegæ huic, Deus sapientissimus, nuntius diligentissimus. CHA. Solidissimam nobis affers adueniens uoluptatem, facturus eam oratione tua longe solidiorem. MER. Quod aduentus nobis uoluptatem attulerit meus gaudeo, Idq; est mihi quàm iucundissimum, & si quid est quod ego ipse uel dicendo, uel respondendo delectare possim amplius, id in uoluntate situm est uestra. Dicam ubi iusseritis, aut si interrogare malueritis, respondebo, Imperia enim uestra utpote æquissimorum præsidũ fore quàm æquissima satis scio. Quid enim uterq; uestrum nisi honestissimum exigere, præsertim à Mercurio potest. Etenim Iudices quod dicere hic liceat nimis quàm male de me est meritum humanum genus. Furtis me præficiunt, ac præstigijs, qui sim uel acerrimus furũ ultor, præstigiasq; usq; adeo oderim, ut quotidie insecter magis. Sed cum in plerisq; alijs, tum in hoc maxime peccant homines, quod scelerum suorũ Deos tum authores faciunt, tũ magistros. Mihi & Dijs cæteris nulla maior est, quàm honesti cura. Atq; adeo turpitudinem omnem detestatam habemus, ut precibus hominum quanquam honestis, tamen si turpem aliquem finem respectent, aures præbeamus occlusas. Quod autem Minos Deũ me appellas, ac sapientissimum dicas, facis pro tua illa ueteri in me, dũ inter homines ageres, obseruãtia, et cultu, tñ sic habeto, Deũ esse me, et è cœlestiũ numero, ubi in cœlis, aut terris uagor. Hic uero apud inferos tũ apparitoris, tum lictoris fungi nõ Dei officio. Sapientissimũ uero nec me, nec Deorũ quenquam dixeris, neq; enim tali Dij indigent nomine, quippe qui labi, errare, decipi, ignorare nequeant. At apud mortales qui tanta offusi sint caligine, & nube, nomen ipsum sapientis inuentum est, ut ab ignorãte, et stulto is, qui saperet, discerneretur, quanquam uere sapiens apud illos adhuc inuentus est nemo. Lictor igitur, atq; apparitor ad uos uenio, uestris imperijs pariturus. MI. Et Deum te Mercuri, ut par est

ueneramur, & sapientissimum apppellamus, quando quo te honestio ri exornemus nomine, non habemus, ac tametsi lictoris fungare muneribus, non'ne ipse scis etiam inter mortales maximorum Regum lictores in maximis quibusq; magistratibus ius, dictionemq; exercere? Quamobrem & nobis ut imperes iusq; fasq; est. Nostra uero interest tibi ut obediamus, studeamusq; doctiores a te fieri, quando & doctrinæ inuentor fuisti, et rerum occultissimarum interpres. AEA. Quod pace tua Minos dixerim, neq; cum Mercurio contendendum est tibi, qui primus & prudentiæ, & eloquentiæ præcepta tradiderit, Neq; exspectatio nostra longiorem fert cunctationem, æquius igitur magisq; ex usu fuerit, quamprimum ei causas explicare, cur hic eum iam dudū præstolemur. MER. Et Dei est, cui cogitationes quoq; hominum notæ sunt, id non exspectare, dum explicatis, et Charon certiorem me solicitudinis fecit uestræ. Principio Italia unde ipse nunc uenio, magnis quassata est terrarum motibus, permultaq; oppida prostrata solo iacent. Fontes plurimi partim mutarunt iter, partim exaruere. Videas editissimos montes illic subsedisse, Hic iuga maiore quadam ui suis auulsa radicibus, longius perlata, magnosq; hiatus factos, maiores paludes. MI. Patiare quæso Mercuri (auidiores enim sumus) inter explicandum sciscitari quædam nos, & causas ex te quærere. MER. Oppido quām libenter. MI. Dicas igitur, Num quod saltem remedium, ne cunctæ domus corruant, inuentum, atq; adhibitum in tanta hac calamitate sit ab hominibus. MER. Non usq; quaq; firmum, sed tamen salubre pro tempore. Tignis procerioribus parietes uinciunt, eaq; concatenant, cum quibus quanto salubrius actum esset si affectus suos uincirent ratione, Nec cogitationes tam euagari sinerent. quod singulis uix seculis semel accidit, in eo auertendo magnopere occupati sunt omnes, quæ uero pericula, ac mala singulis pene momentis suæ ipsorum nefariæ cupiditates afferunt, ad ea uolentes, lætiq; feruntur. Nocte una post aliquot etiam secula, quod ad uiginti hominum millia sub tectis oppressa sunt, omnes hoc horrent, incusantq;, ac damnant naturam, quæ uix scio quamobrem amplius illos ferat. At bella quæ unius horæ momento, & ferè quot annis, multa hominum millia exhauriunt. Interdum regna tota, populosissimasq; extinguunt nationes, qua non arte quærunt? in his sese exercent. Hic illis ludus. hæ delitiæ sunt, Summum habetur decus, caput hostis affixum hastæ referre. AEA. Nihil profecto uideo eos mutasse in melius, Ex quo ipsi homines esse desiimus. MER. Vix unum. AEA. Quod nam illud? MER.

Imperitantibus

Impertinentibus uobis, uiri uxores adulteras repudiabant. At nūc ferro enecant. MI. Quid Mercurium ea quærendo fatigas, quæ tute probe noueris? An non compertum satis habemus deteriores illos quotidie, atq; indies fieri. MER. Exsequamur igitur alia. Exortus est cometes qui cum grauissima bella, tum Regnorum portendere euersiones soleat, omnium mentes, atq; animos concussit, etiam futurorum metu malorum, æquissimeq; cum illis agit Deorum omnium maximus, qui non præsentibus solum malis eos cruciat, sed futurorum metu sollicitat, atq; hanc præcipue pœnam illis statuit, qui quæ futura sint, scire nimis quàm laborant. MI. Cur oro Mercuri, rerum euētus nescire hominem Deus uoluit? quorū cognoscendorum tam sunt studiosi omnes? MER. Quod inutilem sciret futurorum scientiā mortalium generi. MI. Quo'nam pacto inutile esse potest, quod euenturum sit nosse? Siquidem mala uel euitari penitus, uel ex parte saltem aliqua minui cognita possent, bona uero ante q̄ euenirent ipsa etiam spe, atq; exspectatione mirum immodum delectarent animum. MER. Omnis quæstio, quæ de consilijs habetur, ac decretis magni Dei, profana est, minimeq; nobis Dijs pmissum est, ea in uulgum depromere. Tamen sic habetote. Quæcunq; eueniunt ea aut fortuito contingere, aut fato euenire, idest diuino consilio, & ordine. Si fortuito, stultum est uelle homines id assequi ratione cuius ratio nulla sit. Sin fato, quanquam insita est homini scientiæ cupiditas, parum tamen capacem eum natura fecit cognoscendi futuri, cuius cognitio captum hominis excedat. Etenim ut eius diuinus sit animus, moles tamen corporis, cuius quasi uinculis, & carcere tenetur compeditus, minus illum habilem, atq; idoneum reddit, cui ipsa sese diuinitas pandat. Cumq; euenta ipsa aut bona sint, aut mala, Mala prius intellecta miseram afferunt solicitudinem nonnunquam, & desperationem. Deus autem non eo consilio hominem genuit, ut miserabiliorem quàm suapte natura sit, efficere illum uelit futurorum cognitione malorum, quæ sciat euitare illum minime posse. Bona uero tametsi uitam iucundiorem exspectando facerent, tamen qui scierit ea sibi necessario euentura, is deses, ignauusq; efficietur, quippe cum certum habeat euentura etiam dormienti. At Deus hominem ad agendum comparandamq; agendo uirtutem creauit, ægre patiens illum quiescere, nisi tantum quantum animorum leuationi, aut reficiendis corporibus necessario detur, qui ne desidiosus efficeretur, atq; ignauus, egestatem illi rerum omnium, comitem

dedit laborareq; in incerto eum uoluit, dum semper eius certus labor esset. Sed his parum ipsi fortasse contenti, media quaedam esse dixeritis, quae suapte natura, ac simpliciter, nec bona sint, nec mala. Media quoq; haec siue ea casu ferantur, siue fati contineantur necessitate, quod dubia appareant, satis fuerit cum eueniunt prouidere homines, ut in suam quisq; utilitatem, quoad possit, uel conuertat ea, uel si minus id assequi ualet, saltem hoc assequatur, ne rebus damno sint familiaribus, & si ne hoc quidem, ut quàm fieri possit minimũ incõmodent. Igitur casus, atq; fortuna, ut dixi, cum ab omni procul ratione seiuncta incerta, inconstansq; feratur, quonam modo quod natura sua incertum sit, certum id efficere, et qđ inconstans firmũ reddere ratio poterit? & cuius certitudo nulla est, qua id ratione futurum mortalis quispiã possit assequi? Quae si nec sciri, nec comprehendi ratione ante quàm eueniunt possunt, euitari quonam pacto poterunt? ubi igitur ista utilitas futurorũ cognitionis erit hominũ generi? Fatum uero uitari multominus poterit, qppe cũ nõ secus necessariũ sit qđ fato euẽturum est ut eueniat, ac illud idem postq̃ euenit, necessariũ est euenisse. At liberae sunt hominum uoluntates. sint, dum uolendi libertas ista uel cum primis efficiat, nihil esse utile mortalibus futuras res nosse. Quarum cognitio quid habere potest utile, si ubi quid euenerit, uelint nec'ne id homines, aut praehendere, aut labi sinere, in sua ipsorum uoluntate sit positum? Et profectò quae tam certa futuris de rebus longe prius secernendi uoluntas esse potest homini? quem sat scimus in praesentibus haesitare adeo, ut momento eodem nũc hãc, nunc illam, & quidem contrariam itentidem probet, damnetq; sententiam? persaepeq; ante quàm quid constituat certum habeat, occasio ipsa praetereat. Verum de fato atq; fortuna Minos hactenus. Vtinam ne in scholas qui philosophi uocãtur haec ipsa introduxissent, magisq; sese institutos uellent, ad ea ubi euenissent ferenda, quàm quaerendo illa tempus frustra terere, supraq; uires intendere. Quid enim aut stultius, quàm hominem officium hominis nolle curare, aut magis temerarium quàm hunc eundem hominem suis neglectis muneribus uelle futurorum scientiam (quae unius est Dei possessio) inuadere? Quamobrem redeamus ad crinitam. Hanc opstupefacti mortales, utinam tam nõscerent, quàm admirãtur, quàm cum omnes metuant, omnes tamen male ominantur regibus, quasi non priuata quoq; regum mala in publicam cedant pernitiem. Equidem olim ludis megalensibus Romae cum essem, recitarenturq; in theatro Graecorum ac

Troianorum res, exclamare inter recitandum è doctioribus quen dam memini, nobiléq; hoc fudisse exametrum.
» Quicquid delirant reges, plectuntur achiui.
Et uero ita comparatum est, ut regũ peccata, populi plerunq; luant. AEA. Ipsi hæc olim magis experti sumus, quàm nunc audita referimus, Et causam requirentes inueniebamus, Reges idem in populis ius habere, quod in corpore animus. Atq; ut animorum perturbationes corpus inficerent, ita & regum uitia subiectos populos. Quoniam autem in regum mentionem incidimus dicas uelim prudentissime Mercuri, quæ nunc eorum qui ciuitates moderantur uita est, qui mores, quæ studia, quale imperium, quàm quietus eorum status? Nam quos paucis ante diebus pro tribunali causam dicentes audiuimus, non satis dignam nobis spem dedere successorum suorum. MER. Prætereunda nunc hæc arbitror, nam & illic apud mortales de ijs loqui satis tutum non est, Et hic apud uos parum nunc quidem necessarium esse duco. Satiq; hoc sit nosse, quod eorum alij partim male habent populos suos, partim ipsi male habentur à populis. Tertium quoq; portentum nimis grauiter eos uexat. Complures enim dies Sol radios nullos misit, aeráq; omnis cœruleus uisus est, quæ res omnium animos ad superstitionem uertit. CHA. Obsecro æquissimi iudices, æquis animis patiamini quædam & me è Mercurio quærere. MI. Iusq; fasq; est. atq; (ut pro collega etiam pollicear) operæpretium fuerit te tantum philosophum audire quærentem. CHA. Et habetur nunc à me uobis, & referetur olim gratia. Quamobrem Mercuri si placet, quando & his gratissimum fore iam ipse nosti, explices oro quàm uobis dijs grata sit ista superstitio. MER. Nihil ea molestius. CHA. Qui quæso? MER. Quia ridicula cum sit superstitio, qui ea in Deos utitur illos quoq; ridiculos facit. CHA. Mirum quod superstitionem ridiculam dicas? MER. Atqui ne dum ridicula, infelix etiam est, quæ cuius animum occupauit, nihil est eo homine miserius, cuius quænam uita esse potest dum omnia pauet, cuncta formidat, quódq; infelicissimum est dies, ac noctes terit, Deos obtundendo, quos non multus sermo, trepidæq; mussitationes, aut excitæ frigidissimis persæpe causis lacrimæ, Sed honestæ grauesq; actiones, ac rectæ uoluntates moueant. An Charon eos esse Deos iudicas, qui hominum gaudeant lacrimis? & bonos, & iustos, & continentes non lacrimosos Deus diligit. Etenim quid inde aut utilitatis Deo, aut honoris ubi nudis quis pedibus templa adit? Medicis utile fortasse. At Deus cur gaudeat hominum mor-

bis, qui tot herbarũ genera quæ salubres illis essent genuerit? Atq; ut uerum noscatis, nullum grauius malum homines inuasit superstitione, & studio, ac metu isto in Deos tam inani, & frigido, nec tam uera religio Dijs est grata q̃ molesta superstitio, quæ q̃ sit detestabilis, hinc tute iudicato, quod tanquã cæde saginemur, ac sanguine hominem homo nobis mactat, Quin et propriũ fundit sanguinẽ. CHA. Facinus quàm nefandissimum. An obsecro scelenbus his sacerdotes, ac Pontifices non eunt ipsi obuiam? quanquam ex omni hominum numero, atq; ordine, quos ipse quotidie transueho, fœdioribus compunctum notis uideo neminem. MER. Nulli de uera religione sunt minus soliciti, quippe quorum studium est ampliare rem familiarem, congerere pecuniam, atq; in saginandis corporibus occupari, & cum nimis improbe auari sint omnes, nemo cœnat lautius, nemo uestit elegantius. Dudum sacerdos Cardinalis obsonatorem suum quod in emendo lupo pisce pecuniæ pepercisset (Erat autem pretiũ aurei sexaginta) qbus non maledictis est insectatus? parumq; abfuit, quin illi domo interdixerit, ut uitæ suæ parum studioso. Ac ne erres Charon uitium nunc quæ olim gula dicebatur uocant. Alter quoq; sacerdos eiusdem collegij moriens exoleto leguit aureûm triginta millia. CHA. Vtinam quibus hæc audio carerem auribus. tantum ne facinus impunitum abire, cæteri mortales sustinent? MER. Superstitione tenentur. CHA. Iam assentior, nihil esse infelicius superstitione. MER. Quantula sunt hæc, Sacrum quoq; sanguinem ueneno tingunt. CHA. Vtinam nescirem philosophiam. Dissuadeatq; talibus nunc Deum ministris uti. Quamobrem sapientissime Mercuri relictis sacerdotibus perge de superstitione dicere, quæ mortales omnes tam infeliciter uinctos, atq; oppressos teneat. MER. Primum ea in mulierculis inuenitur quàm maxima. Illæ ut picturam nactæ sunt aliquam ibi eam consulunt, & ut cæteras res taceam, Si anserculum, uel gallinulam pituita occuparit, quibus tum precibus, ac lacrimis illam obsecrant, pueros puellasq; uix septenneis nugis his imbuunt. Sed quid de aniculis, et puellis loquor, qui sciam Deos solicitari quotidie à principibus uiris, ubi falco longius euolauerit, ubi equus pedem contorsit, quasi aucupes Dij sint qui accipitrũ curam habeant, aut tanquã fabri ferrarij equorũ contusa, et morbos curent, atq; ex hoc quæstu rem familiarem augeant. Videas in templis affixos accipitres ẽt argenteos, et equos, & aues loquaculas. CHA. Iá ut prædicas nihil est hoie inanius. MER. Inaniora

his audies. non pedes modo & manus è cæra aut metallo suspendunt tholis, Sed & obscænas corporis partes, & quod medico erubescunt ostendere, id ante Deorum effigies collocare non pudet. Atque ut uana illorum ingenia magis ac magis rideas, rem supraquam dici possit inanem, ac despicabilem accipe. Martinum Galli, Hispani, Germani, Itali sic colunt, ut turpe sit eius festo die ebrium, ac madentem non esse. Itaque nihil est in terris eo die uinosius, nihil petulantius. In quodam Germaniæ oppido, ubi Martini dies illuxit, statuam eius per publica oppidani loca efferunt, qui si clarus, serenusq; fuerit, operæpretium est quis suauiori possit uino Martinum inspergere. omnes uiæ plenæ sunt uasculis, nullus est qui non Martinum comitetur lagenatus, atque ac ratione per uias, porticus, templa uino ille madens fertur. At si pluerit, nihil est Martino contemptius. Luto totus conspergitur, uiæq; & cloacæ in eum eluuntur. Neapoli Campanorum urbe celebri, Maio mense sacerdotes per urbem coronati incedunt, quasi amantes adolescentuli. Sed hoc quidem leuius fuerit. Rem nosce, dignam tamen, quæ à sapientibus uiris clausis auribus audiatur. Vbi omnis populus in templo conuenit, de trabibus summi tecti, Reste deligata porcella demittitur, ac multo sapone circunlita. Adsunt agrestes ad ludum uocati. Ibi oritur magna contentio, agrestibus ut ea potiantur annitentibus, qui uero appensam illam tenent agrestium manus arte ludentibus, ac nunc subtrahentibus funem, nunc in diuersa laxantibus. Dum hæc geruntur, turba ludo intenta, & nunc his, nunc illis plaudente, ibi quasi imber magna uis aquarum maior iuris, atque urinæ è tecto compluribus simul locis diffunditur. Agitur etiam humanis excrementis, nec prius cessatur, quàm agrestes porcella ui potiti sint. Quid igitur tibi uidetur Charon? CHA. Quod pace dixerim tua Mercuri, non uideo cur hæc sint condemnanda. MER. Iocaris fortasse. CHA. Immo serio dico. Nam & illi officium suum aduersus Martinum faciunt, utpote qui ebrij cum sint à uini, ac gentis natura minime recedunt. Et ij qui porcellam lusitant, palàm faciunt æq; ac sues luto, humanum omne genus superstitionis cœno, sordibusq; uolutari. MER. Fateor me rationibus istis uictum. CHA. Hoc est philosophari. sed nescis Mercurij paulo ante quàm mihi animum pupugeris, Vbi Campanos nominasti. Nimis enim sum ueritus ne de Campanis dicturus esses aliquid, Quarum non modo sonitum, uerum etiam nomen ipsum odi. Nam qui pati eas homines possint sane quàm miror, cum me interdum hic obtundant, qua

rum fragor, ad arborem illam usq; quæ ad septemmillia passuum à nobis hinc abest perueniat. Nosti quam dicam arborem, timonis ficum. Timon enim quod iudices hi recordantur, cum in se dicta esset sententia, petijt dari sibi ficum eam, & restim in loco illo solitario, Habere enim odio frequentiam hominum, ac uelle ibi quæstum facere carnificinũ, daturam eam ficum quot annis magnum Plutoni portorium, lege dicta, ne cui ante cognitam causam, nisi ex ea se arbore liceret suspendere. MER. *Noli obsecro irridere homines quod campanas tam sæpe pulsitent.* CHA. *Desipere me uis.* MER. *Immo sapere magis, quàm sapis, quanquam multum ipse sapis. omnes homines Charon quanquam uentris multum, capitis certe minimum habent, atq; hoc quantulumcumq; est habere nollent. Quo'circa diu quæritantes, quá nam ratione facilius illud perderent, campanas adinuenerunt.* CHA. *Bellissime. par pari retulisti. Verum ego dũ quærendi sum studiosior, uereor ne prætoribus prudentissimis uiris quibus nullum frustra tempus præterit oratio mea, si non molestior, certe longior uisa fuerit. Quamobrem dicendi finem faciam, si hoc à uobis impetrauero iudices, ut quod unum scire uehementer cupio, id ex Mercurio intellegam, non quod mea intersit aliquid (quid enim Charonti cum hominum leuitate (nisi quod sapientiores illos uellem.* MI. *Tuum hoc studium, Sapientia nostra est. & per stygem sermo hic, qui de superstitione est à Deo habitus, rerum naturæ maxime conuenit. Sed tamen nescio quomodo dum homines ipsi essemus, gentibusq; imperaremus, gubernandis populis, ea necessaria uisa est adeo uidetur male agi cum ijs ciuitatibus, in quibus superstitio nulla est, Vnde nanq; tantum boni in hominum uita, ut multitudini nota esse possit uera religio? Sed perge Charon, nihil te impedimus.* CHA. *Vtar permisso, breui tamen dicendi uobis possessionem restituturus. Ne te igitur pigeat Deus, & mihi, & his declarare inter tot hominum genera, si te sors aliqua hominem fieri et inter mortales uersari ut mortalem cogeret, quem te esse hominem malles?* MER. *Absit à Deo quæcunq; necessitas. Ex hoc enim ipso quod Deorum sum nuntius, et hominum res disquiro, satis, superq; detestari possum humanam conditionem. Noui hominum labores, noui miserias. quibus quid esse potest erumnosius? Iure igitur ne dum recusem hominis subire uelle affectus, perturbationes, ægritudines nec animi minus quàm corporis, humanam uitam miseror, ut quam omni è parte infelicissimam iudicem. Sic'q; habeto Charon, quæ bona huic generi natura tribuerit, ea omnino esse quampaucissima, atque ea quantulacunq; sunt (sunt*

autem minutissima) dum uincuntur homines cupiditatibus, dum per peram agunt, atque eligunt, ita sane corrumpunt, ut quæ natura sunt bona, nequiter illis utentes in pernitiem suam uertant. Verum inter tot ac tam uarias hominum species, quosdam nimis quàm odi atque exsecror. CHA. Qui'nam sunt isti? MER. Iudæorum nomen quàm infensissime insector. CHA. Scilicet recutiri times, ac fœnerare. MER. Nequaquam, siquidem commune est illud Turcis, Mauris, Syris, hoc omnibus. Verum ne superstitio prorsus me miserrimum faceret. CHA. Nihil habent ergo Iudæi, quod ipse probes? MER. Vix unum. CHA. Quod'nam est illud? MER. quod nihil de sepultura curant, in pratis, ac sub dio humantur. At Christianus de sepulchro, quàm de domo solicitus magis est, quid quod perinde, ac si cum mortuis bellū gerant qui nunc uiuunt, quæ mortui aut ipsi sibi dū uiuerēt sepulcra posuerunt, aut testamento faciūda cauerunt, eiectis inde cadaueribus, ea sibi per uim occupāt, ut nec uiuis, nec mortuis christianis ulla sit requies, aut locus ullus suus. CHA. Satis cognitum habeo, nihil nec christianis, nec cæteris hominibus diu suum esse. Itaq; recte plane facere eos iudico, qui mortuis inuideant. Sed iam tempus est me hinc abire, tu uero his reddare. Vtinam & me sermonibus adesse his liceret. Verum muneri concedendum est, plurimos enim exspectare in portu uideo. nec committendum ut dum sciendi uoluptate capimur, ab agendis rebus quæ quidem necessitas est, auocemur.

CHARON. DIOGENES. CRATES.

SALVE Diogenes, ut recte? DI. Heroice, ac magis etiam quàm Heroice. Heroes enim quanquam male assa, bubula tamen uescebantur, ego uero pisce, & quidem crudo. quæ res efficit, ut magna me è parte in piscis naturam induerim. Nam quod hominis proprium est ambulare, id omnino dedidici, tantum natito. CHA. Rem igitur mihi gratissimam feceris, si dum illuc in portum reuehor, natitans mecum serio aliquid loquere, quo laborem hunc meum dicendo leues. DI. Dum ne me canem appelles. CHA. Quid si piscicanem. DI. Perplacet. CHA. Dicas igitur obsecro Piscicanis, an eorum quæ in uita egeris, alicuius te nunc delectet memoria? DI. Multorum, atq; unius maxime. CHA. Nam cuius obsecro? DI. Dicam. cū aliquando & esurirē, et algerem una, nec haberē unde cōmodius, e Deo quodā ligneo igniculū mihi paraui, et ca

nulam eo coxi. CHA. Num non Deus ille telum in te aliquod torsit, seq; est ultus? DI. Fumulum statim in oculos immisit, quem ego buccis pilleoloq; confestim pepuli. CHA. Gladiatoris hoc fuit, magis quàm philosophi. DI. Quid mirum? Gladiatoriam didiceram. Nam cum Athenis olim agerem, Platoniq; in schola docenti bipedem pennatum obtulissem, tum ille amice Diogenes, inquit, qui tam robustos lacertos habeas, Noli obsecro ante à nobis discedere, quàm te gladiatorio in ludo dies aliquot exercueris. Tum ego didici gladium agere, ac caesim ferire, & punctim. CHA. Qui aduersus Deum arte hac pugnaueris, leges quam statuunt poenam in eos qui sacras res uiolant, arte qua declinasti? DI. Facile id quidem fuit. Nam cum frequenti populo contra me ageretur, Tum ego, Praetor, inquam, tu te scis me canem esse, quod & ipse confiteor. Leges autem hominem, non canem puniunt. Lege igitur mecum agere, nihil tibi omnino licet. Quo dicto cum qui aderant assensissent, illico me praetor absoluit. CHA. quam bellissime. Cuius nam alterius secundo tibi loco iucunda est recordatio? DI. Huius quae me beat. Cum uenisset ad me Alexander, egoq; in dolio intus conquiescerem, uerererq; ne discedente illo, milites quos secum comites adduxerat (Erant autem quàm importunissimi) per cliuum me illum deuoluerent, Consilium coepi hoc, quod euentus ipse comprobauit optimum. Vesperi coenitaueram polentulam, cauliculosq; cum coepa, & rapum tostulum. Vires igitur omnes uentris coegi, & crepitum quantum potui ieca maximum, quo peulsi occlusis naribus statim uersi sunt in fugam. CHA. Igitur qui uires orientis fregere, eos tu commento isto uicasti tam facile? DI. Ne mirare, siquidem ex meo hoc inuento commenti nunc sunt bombardas, quibus muros urbium, & quod maius est arces diruunt. CHA. Igitur qui Regem liberalissimum contempsisti, pauper credo decesseris. DI. Nemo philosophorum omnium amplius leguit testamento, ut qui aliquot ante quàm morerer diebus accessierim maximum ad me canum omnis generis numerum, eisq; leguerim domos nobilitatis, ac principum omnium, caueri mq; ut ne per otium uoluptatibus fruerentur, die illos uenatibus exercerent, noctu ne quietos somnos agerent latrando, ululandoq; interturbarent eos. Sed obsecro philosophe Charon, nolis mihi impedimento esse, Mullum uideo quem expiscatum uolo in coenam, & iam adues perascit. Vale igitur. CHA. Homo hic & uiuus et mortuus contemptui omnes habet. Sed bene habet. Cratem uideo, eũ congrediar. & bene ualeas Crates, et fortuna meliore utare. CRA.

Nec ualere recte potest cui quotidie stultitia lugenda, ac luenda sit sua, nec fortuna secunda uti, qui per temeritatem illã sibi aduersam facit. CHA. Ecquæ inueniendæ pecuniæ relicta est spes? CRA. Nihil hucusq; indicij habeo. CHA. Cessa paulum à labore & mecum hos inuise, qui mesti lamentantesq; in portu manent. CRA. Satis habeo de meo quod lugeam, ne quærã aliũde. Sed parce obsecro Charon. Loculos quosdam procul uideo super aquas ferri, magnũ hoc indicium est. CHA. Infelix hic, miseria sua sciale & alios miseros faceret. Quo'circa et huius et infeliciũ oĩum fugienda est consuetudo, atq; familiaritas, qui cum ipsi nec leuationem ullam, nec rationem accipiant, nescio quomodo aliorum infixam animis doloris notam quandam relinquunt. Abeat igitur sua cum miseria, Me satius erit remo incumbere quando uentus nihil iam uelum promouet.

MINOS. MERCVRIVS. AEACVS.

QVID Autem portenta sibi ista uolunt? MER. Pestem significant & bellum. MI. Bellum ne? à quibus? MER. A' sacerdotibus. MI. Ab ijs igitur inferetur bellum, quos maxime deceret pacis authores esse? MER. Verbis pacem, cæterum rebus bellum petunt. MI. Inferendi belli quæ'nam causa? MER. Ampliandi Regni cupiditas. MI. Horum igitur malorum causa est auaritia? MER. Ea ipsa quæ in hoc hominum genere quanta sit dici uix potest. MI. Videlicet obliti sunt iustitiæ? MER. Quæ obsecro haberi potest iustitiæ ratio, ubi regnat auaritia? MI. Quid quæ in Italia urbes florent, eæ non'ne pro tuenda libertate conspirant? MER. Earũ nomine quidem libertas est, re autem tyrannis mera, quodq; alius alio magis rapere de publico studet, Ciues quotidie proscribuntur, nec ratione in illis uiuitur, nec consilio, uerum cupiditate, ac partiũ studio. MI. O' libertatem cito perituram. Quid Reguli? MER. Mirifice dissentiũt. et qđ præsentibus solũ uoluptatibus intenti sunt, nihil sunt de futuro soliciti, nec uident haud multo post seq;, suasq; urbes in aliorũ potestate futuras. Vana sunt eorũ ingenia, corrupti mores, animiq; q̃ nihil principibus, nihil Italicis hominibus dignũ cōcipiant. MI. Interijt Romana uirtus. Enimuero Mercuri, quamuis græcus ipse fui, dũ consydero nullos populos, gentem nullã, nec fortiores habuisse, nec iustiores ciues, qui etiam bene uiuẽdi formulas natio-

nibus tradiderit, mirũ immodũ cõmoueor, tãtopere nõ Romã modo, uerũ Italiã omnẽ ĩgenijs destitutã esse, ac uiris. MER. Caret plerũq; successoribus uirtus, et cũ bonis alijs queri testamẽto possit, uirtus ĩ hæreditatis appellationem minime concedit. Regnorum ut principium, sic etiam finis est, perinde enim ut dies, ortus, atque occasus habent. Multum in hominum ingenijs tempus ualet, plurimum institutio. Cæterum cœlestis ordo, mundiq; conuersiones mouentq;, & agunt cuncta. Quas Aeace græcia illa tua olim tam clara, & nobilis, quas inquam passa est calamitates, & urbium & ingeniorum? quid dixi passam, quæ nulla iam est. Conuersus sum ad te Aeace, quem uideo iandudum ingemiscere, ac uix tenere posse lacrimas. Vbi genus illud tuum? ubi successio tam illustris? Sed uetera sint ista nimis. Vbi musæ illæ atticæ? Quid musas requiro, cum Athenæ ipsæ uix ullum teneant nunc uestigium, ut pene cum omni græcia in somnos abierint. Victor barbarus omnia possidet, atque utinam possideret tantum. Verum excisæ urbes sunt, deleta nobilitas, artes, disciplinæq; extinctæ, et illa ipsa libertas, tristis nunc, atq; infelix est seruitium. Quæ causa est ut arbitror, cur paulo ante Minos ferret tam grauiter Italiam quassari bello, ne græcarum disciplinarum memoria quæ illic, quasi reliquiæ quædam seruatur, funditus sublata intereat. AEA. Et internitione generis, & patriæ excidio si non mouear inique fecerim, Moueor certe. Nam quanquam nihil illa post mortem ad nos attinent, tamen nescio quo modo sicut recte actorum conscientia, ita naturalis illius amoris uis quædam remanet generoso cuiq; post mortem quæ de rebus eorum, quos amauimus, q uiui sunt, habeat nos solicitos. Sed consolatur me, uel qd nihil cœpit unq̃, qd non idẽ finiat, Nec ortũ prorsus quicquam est, qd nõ idẽ occidat. Oĩa enim sub hac necessitate, quæ naturæ qdẽ lex, dei uero uolũtas est, laborant, uel qd haud multis post seculis futurũ auguror, ut Italia cuius intestina te odia male habent Minos in unius redacta ditionem resumat imperij maiestatem. MI. Hæc ipsa me spes uehementer delectaret, ni deterrent ea quæ Deus hic paulo ante de rebus Italicis nobis retulit. MER. Et alia quoq; multa deterrere te iure possunt. parum etenim considerare uideris, quàm breuis sit è Macedonia, Epiroq; in Apuliam, Calabriamq; traiectus, quàm etiam facilis in Venetiam è Dalmatia transitus, cum paucis ante diebus magnam in Liburniæ finibus Turcæ impressionem fecerint. AEA. Quanquam timenda hæc sunt, tamen si uetera respicimus, non ab Asia aut Græcia, uerum à Gallis,

Germanisq; timendum Italiæ semper fuit. MER. Multæ fient dies, ac tametsi ubiq; sibi fatum constet, eius tamen explicatio decipere hominum mentes consueuit, dum rerum conuersiones easdem censent. AEA. Nos o Minos & Græciæ calamitates, & Italiæ casum satis diu fleuimus, ac temperandum est nobis, consyderandumq; quid est quod magistratum deceat, & cum sciamus Dei prudentia mundum regi omnem, quid opus est de rebus humanis tam esse solicitos, quas Deus ipse moderetur? MI. Sapientissime dicis, quamobrem si tibi uidetur, quando Charon iam è portu soluit ad collegā properemus, cui ut scimus solitudo semper fuit molestissima. AEA. Est & alia causa quæ properandum esse multo magis cogit. Nam si ut Deus iam docuit pestis Italiæ portenditur, nostra interest prouidere, ne imparati offendamur, in tanta ac tam diuersa morientium multitudine. MER. Equidem & ego id uobis censeo faciendum, quando quæ cupiebatis ex me iam intellexistis. Atq; adeo ut hæc certius sciatis, maximam hominum internitionem cum cœli inerrantiumq; stellarum cursus futuram significant. Tum multæ partim ex aquis, partim è terra, atque aëre signa portendunt, quæ hoc ipsum significare consueuere. MI. Nos igitur præimus, & ipsum cum multitudine pro tribunali præstolaturi. MER. Vos precedite. Ego hic interim Charontem moror.

MERCVRIVS. PEDANVS. ET THEANVS. ET MENICELLVS GRAMMATICI.

PHASELVS ille nimis grauis est uectoribus, Remoq; uix agi potest, hoc est quod mortales usurpant, q nimis properet, sero eū peruenire. Sed quænam hæc est umbra quæ tam sola uolitat? heus tu, cuius istud est simulacrum? PE. Pedani grammatici. MER. Quid tibi uis tam solus? PE. Teipsum quærebam maiagenite. MER. Quanam gratia? PE. Oratum uenio quædam meo nomine ut discipulis referas. qđ te uehementer confido facturum, cum literarum author, atq; excultor fueris. MER. facile hoc fuerit. Quamobrem explica quid est qđ referam uelis. PE. Virgilium nuper à me conuentum diuto, quærētiq; ex eo mihi quot uini cados decedenti è Sicilia Aeneæ Acestes dedisset, Errasse se respondisse, neq; enim cados fuisse, sed amphoras, Ea enim tēpestate cadorū usum in Sicilia nullū fuisse, partitum autē amphoras septem in singulas triremes, accessisseq; aceti Sextariolum,

idq́; se compertum habere ex Oenosio Aeneæ uinario. ex Hipparcho autem mathematico intellexisse Acestem ipsum uixisse annos centum uigintiquatuor, menses undecim, dies unde triginta, horas tres, momenta duo, ac semiatomum. MER. *Idem ego me mini me ex Aceste ipso audire.* PE. *Errasse item se, quod Caietam Aeneæ nutricem dixisset, quæ fuisset tubicinis Miseni mater, nec dedisse illam loco nomen, quod ibi fuisset sepulta, Sed quod cum in terram descendisset legendorum holerum gratia, fuisset illic à Syluano uim passa. Anchisæ quoq; nutricem fuisse à Palamede raptam, cum is agrum Troianum popularetur, excedereq́; tum illam annos centum & uigínti, fuisseq́; ei nomen Psi. Quæ quod notam haberet quandam in fronte, hinc palamedem literam ψ & formasse, & nominasse.* MER. *Magna sunt hæc literator, cognituq́; dignissima.* PE. *Maiora, ac multo digniora his audies.* MER. *Solis uidelicet literatoribus tantum sciendi studium est post mortem?* PE. *His nimirum solis. Equidem & illud percuntari uolui, dextrone an sinistro priore pede è naui descendens Aeneas terram Italiam attigisset, ad quod Poeta ipse respondit, satis se compertum habere, neutro priore pede terram attigisse, sed sublatum humeris à remige cui nomen esset Naucis, atq; in litore expositum, iunctis simul pedibus in harenas insiliisse, idq́; ex ipso remige habere se cognitum.* MER. *O diligentiam singularem.* PE. *Illud quoq; Atlantiade, quod cum gratia fiat tua, uel cumprimis auditores meos, qui sunt in Campania doctos facito, Horatium fuisse Abstemium, quod ex eo sum sciscitatus. Vinum autem tantopere ab illo laudatum in præconiis patris honorem, qui cum uoce non posset, potando certe uino omnes sui temporis præcones superasset. Vnum uero me, ne ex ipso quidem Cæsare scire potuisse cum Galliam describeret in tresne an tres partes diuisam scriptum reliquisset.* MER. *Demiror cum tam ipse accuratus, atq; humanus fuerit.* PE. *Iram id effecisse arbitror in quam ob accusationem exarserat Theani literatoris qui eum reprehendere esset ausus, quod carros non currus dixerit. At à Tibullo Albio comiter fuisse exceptum, Cumq́; pedanum me uocari dicerem, gaudio eum exiliisse, arbitratum pedo, in cuius agro rus habuisset oriundum esse, atq; huius rei gratia docuisse me nomen senex, apud uetustissimos latinos cõmunis fuisse generis, proptereaq́; dixisse se cum de anicula loqueretur, merito tot mala ferre senem.* MER. *O rem nobili dignam grammatico.* PE. *Lucretium quoq; nimis mihi familiariter deblanditum, quod diceret grammaticos debere*

à se amari

à se amari propter morbi similitudinem, omnes enim dementia quadam agi, propterea docuisse me nomen illud potis, Apud maiores suos etiam neutri generis ui habuisse, quorũ exemplo dixisset, Nec potis est cerni quod cassum lumine fertur.

At Iuuenalem nimis me grauiter obiurgasse, quod dicerem oleagina uirga pueros à me uerberari solitos, oportuisse enim ferula illos percuti. Quo circa Arcas Deus monitos facias uerbis tuis grammaticos omnes, ferula ut utantur. MER. Faciam libenter, o Arcadicæ magister. Sed quis est qui tam te irridet à tergo? illum respice. THE. Ego sum Theanus grammatista. PE. Errasti. grãmaticum te, non grammatistam debuisti dicere. Addisce igitur. THE. Peccasti. Addisce enim nondum quisquam dixit. Itaq; disce, non addisce dixisse opportuit. PE. Rursum peccasti, dicere enim non dixisse oportebat dici. THE. Et tu rursum item peccasti, nam non oportebat, sed oportuit dicendum erat. PE. Prisciano caput fregisti, neq; enim erat, sed fuit dicere debueras. THE. Prisciano pedes fregisti. Debuisti enim non debueras. PE. Immo debueras, non debuisti. THE. Immo debuisti non debueras. PE. Immo hoc. THE. Immo illud. PE. Immo ego. THE. Immo tu. PE. Immo bene. THE. Immo male. PE. Hei mihi. THE. Hei tibi. MER. Reuerentius grammatici. uerbis enim non manibus contendendum uobis est, Deo præsertim arbitro. Quamobrem bonis, & honestis posthac uerbis de literatura contẽdite. Sed bene habet. Tertius ut uideo adest siue index, siue litigator. MEN. Ego diutius grammaticunculi ineptiolas ferre uestras ne queo. THE. At ego insolentiam tuam laturus hodie nullo sum modo. Quamobrem qui tibi tantum tribuas Menicalle dicas uelim, cur lapidem hunc, petram uero hanc dicimus. MEN. Videlicet quod lapis agendi uim habeat, lædit enim pedem. At petra, quod pede teratur, ad patiendi genus transit. MER. Nihil est grammatico insulsius, uide quàm hi desipiant. Cum petra græca sit dictio, lapis uero fuerit à labando dictus tertia immutata litera, quod labent ex eo ambulantium uestigia. THE. Qui de lapide, petraq; hoc sentias, de manu quid mihi respondeis? MEN. An non manus faciendo operi occupata aliquid semper patitur. THE. At nunc agit cum te uerbero. Hem tibi. MEN. Heu me miserum. THE. Quid te miserum? rationem afferas oportet, cur manus cum in pugnum coit, cum uerberat, dicatur non debuerit. MEN. Nihil mihi tecum erit amplius. Quamobrem oratum

te Mercuri uolo, ut cumprimum Neapolim in Opicos perueneris, in eo conuentu qui otiosis fieri diebus ad Arcum solet, Iouianum Pontanum conuenias, uerbisq; commonefacias meis, posthac ut sit cautior, atque ut curso à uerbo quod est curro deducat, non cursito. Panhormitam quoq; Antonium acriter increpitato, quod epistolutiá in diminutione protulerit. MER. At ego Meniccelle pro Antonio hoc tibi respondeo. Italicam linguam non modo nouas diminutiones fecisse, uerum etiam augentium uocum formas quasdá inueniisse detractionis, ac ignominiæ gratia. Quo circa Antonij nomine te tantum grammaticonem ualere iubeo. Tu uero Pedane, an quid habes præter cætera eruditione dignum tua? PE. Vnum hoc. Boetium non à Boeotia in qua ipse natus non fuerit, dictum, sed agnomentum hoc illi fuisse à uescenda Boum carne, quod ipsius me Boetij cocus docuit. MER. Per Iouem mira agnominatio. tu qd ad hæc Theane? THE. Eijciendos hæreditate Pedani liberos, eius bona publice uendenda, redibendamq; auditoribus, quam Pedanus ab illis acceperit pecuniam. MER. Atqui ego tuis uel maxime liberis cauendum præiudicium hoc censeo.

CHARON. VMBRAE DIVERSAE.

Scendite infelices umbræ. Quid misere ante diem fletis? quasi parum sit, tum dolere, cum malum uenerit. Tu uero tam culta, & procax umbra, quæ nam es? VM. Cypria meretrix. CHA. Vbi gentium quæstum fecisti? VM. Romæ. CHA. Quis iste comes? VM. Sacerdos Cardinalis qui me amauit. CHA. Miror quomodo senem puella, Meretriculam sacerdos in delitijs habuerit. VM. Mea illum forma, illius me aurum cœpit. CHA. Plus igitur apud eum forma, quàm religio, apud te pretium quàm aut senectus, aut illius os ualuit. VM. Aurum mihi suauissimum fuit, quo ille & oris deformitatem, et senectutem sæpissime redemit suá. Ad hæc q̄quá senex, salacissimus tñ fuit utinamq; sola illi fuissem satis. CHA. Mirum homo tam senex quod tam esset libidinosus? VM. Ego ubi primũ ad eum sum arcessita, putaui me cum adolescentulo coituram. At ubi ætatem uidi, & os distortum cœpi quæri, meq; deceptam esse ab lenone inclamitare. Tum ille. Ne, inquit, querare animula, nam cuius nunc tortum os fugis, haud multo post rectum neruum experiere, quod fuit. Nihil enim illo tentius passa sum unquam.

CHA. Ite infelices in ignem coituræ, æuumq; illic miserrimum acturæ. Quis tu cucullatus? VM. Frater. CHA. Ordo qui? VM. Non semel ex ordine in ordinem transij. CHA. Quæ causa? VM. Facilius ut deciperem. Die mulieres audiebã peccata confitentes. noctu græcabar in ganeis. CHA. Vnde tibi suppetebat ad id pecunia? VM. E` fraude, & furto. decipiebam mulierculas, surripiebam sacra. CHA. Et fraudem, & sacrilegium flammis lues. At tu tam nitida cute, atq; Anatina gressu, quemnam profiteris? VM. Episcopum. CHA. Mirum qui tam sis uentricosus? VM. Minime mirum, quippe cum huic soli studuerim, in eumq; congesserim omnem ecclesiæ censum meæ. Quinetiam fœnerati. CHA. Satis igitur tibi non erat, quod ex ecclesia quot annis rediret? VM. Illud uentri satis erat, at fœnus seruiebat peni, complures enim concubinas alebam, & corrũpebam libenter auro maritas mulieres. CHA. Infelix cui tantus sit uenter ferendus pedibus adeo imbecillis, Infelicior cui animus honeri, at uenter penisq; Dij fuerint, Infelicissimus qui teipsum cum minime noueris, Deum cui ministrabas multominus cognoscere potueris. Abi igitur infelicissime, Sera enim pœnitentia est tua. Tu uero quæ'nam demissa facie, atq; ore tam pudenti? VM. Infelix puella. CHA. Quæ tam acerbi luctus est causa? VM. Vtinam carerem memoria. CHA. Noli amabo spem ponere, Nam si coacta quippiam pe rasti, leuiore pœna afficiere. VM. Miseram me, decepta fui. CHA. Quid'nam per fraudem amisisti? VM. Virginitatem infelix. CHA. Quis te decepit? VM. Senex sacerdos. CHA. Arte qua? VM. Adibam sæpe templa Deũ orans ut nuptiæ faciles, uir mihi foret è sententia. Ibi tum Antistes me collaudare, spem bonam polliceri, seq; mihi facilẽ offerre. Igitur ubi sæpius me confitentem audit, & simplicitatem agnoscat meam, Desine, inquit, filiola uirum à Deo petere, qui te innuptam esse iubeat. Tum ego quia & tu id pater mones, & uelle Deum dicas, Deo uirginitatem meã do, dedicoq;. Tum ille me collaudata quod Deo dedisti filia, id alicui necesse est ecclesiæ ut dicas. Tum ego cui'nam pater ecclesiæ prius eam dicem quàm tuæ? Atqui, inquit, ille quoniam oblatiunculæ istius, ecclesiæ meæ nomine capi à me possessionem oportet, quo Deo sit acceptior, abi filiola mane ad me reditura. Etenim nocte hac Deum orabo, ut ratam istam, rectamq; uelit esse dicationem. Tu postquam laueris nouo induta supparo ad me redi. Nihil enim nisi mundum fas est nos attrectare. hocq; in primis effice, sola, ac sine teste ut uenias, In ijs enim quæ Deus manu capit, nulli adhi-

bendi sunt testes. Mane itaq; ad eum ubi ueni, tum ille me in cellam induxit, in qua summi Dei posita esset statua, quam circa magna cereorum uis erat accensa. Vbi ambo orauimus, filiola, inquit, & tunicam & supparum exsue, Deus enim & cœlestes omnes nudi cum sint, nuda sibi offerri uolunt. Vbi ego nuda astitissem, tum ille papillas has pertractans, hæ inquit ecclesiæ meæ sunt. Tum mentum manu demulcens, & hoc ecclesiæ est meæ. Hinc genas summis delibans digitis, filia, inquit, oris possessio, non nisi ore capiũda est, meq; ter osculatus cum fuisset, & labia hæc meæ sunt ecclesiæ, sic pectus, sic uentrem ecclesiæ suæ esse cum dixisset, ut iacerem iussit. Iacui infelix, tum ille genu innixus, fœmoraq; contrectans, Deus ait, qui tumidula hæc fœmora, castigatulumq; uentrem, cum brachiolis his teretibus tam uenuste moliterq; formasti, aspice uirgunculam tuam, & ista possessione lætare. Ter hæc cecinit, ibi ut omnia transigeret, id respexit quo mulieres sumus, & illud inquit, filia manu capiendum est. Verum ut oris capta est ore possessio, sic tui quoq; illius, meo hoc est capienda. utinamq; tunc expirassem misera. CHA. Quomodo decæptum te postea sensisti? VM. Dum ille studiosius fundum colit suũ, grauida facta sum, tandemq; è partu mortua. CHA. Nunquid non ille te absoluit morientem? VM. Absoluit. CHA. Læta esto, Nam iudices & ipsi absoluent. Sed heus tu, quid miser rides? crede mihi non est nunc ridendi locus. VM. Nulla mihi est, quam tibi credam pecunia. CHA. Talis'ne tu es, q̃ ludere Charontem uelis? VM. Atqui nec talis ipse unquam lusi nec tesseris. CHA. Hic homo cauillatur, & in mœrore etiam iocari cupit. Dico ego tibi. alium paulo post sermonem feres, ubi ad forum ueneris. VM. Vendi in foro halium non seri solet. CHA. Suauissimus hic est ut uideo. Dic quæso quam artem exercuisti? VM. Martem ipse nõ exercui, sed male me Mars habuit. CHA. Tu me facetissime homo tuis istis dictis uel in risum rapis. VM. Ego amice, rapis nunquam sum usus, magis me delectauit cœpa, & porrum. CHA. Videlicet suæ cuiq; sunt uoluptates. VM. Nullam ego è sue uoluptatem cœpi unquam. Ego ne bestiolam tam immundam in delitijs haberem? parce oro Charon delicatior ego fui, quàm reris. principes uiros in iocis habui, non bestiolas. illos mihi ludos faciebam. CHA. Tum tu histrio fuisti? VM. Hetruria mihi patria fuit non histria, cui nihil aliud curæ fuit unquam, q̃ ut nunquam dolerẽ, nunquam irascerer. Vt quis uxorem ducebat, ridebam, efferebat quis filium, ridebam, insaniebat amore alius, ridebam. Ridebam ubi quis nimis

sumptuose uestiret, nimis magnifice ædificaret, ubi prædia nimis ampla emeret. Ridebam demum omnia. Semel autem in omni me flere ui te memini, quod matre mortua, ubi illam sepelirem tera mihi emenda in sancto fuit, tum nimis grauiter hominum conditionem fleui, ac de religione sum quæstus. Sed tamen haud multo post dolorem hunc compressi, atq; ad naturam redij, meq; ipsum ridere cœpi, qui non & id quoq; risissem. C H A. *Sub huius risu latet sapientia.* V M. *Quid tu te tecum loqueris? audacter dic quod uelis, non te ludo amplius* C H A. *Rem mihi gratissimam feceris, si uitæ tuæ genus ordine explicaueris.* V M. *Quod ipsum uehementer iuuat, Quid enim iuuare magis aut potest, aut debet, quam ubi uitæ suæ cursum quis repetens, nihil inuenit, cuius pœnitere iure debeat? Principio cum uiderem nostram Rempu. ab improbis, ac seditiosis ciuibus administrari, publicis muneribus abstinui, meq; ad priuatam uitam contuli. Nulli rei præterquam agro colendo intentus, Siquidem exercere mercaturam nolui, ne aut fœnerandum esset, aut fortuna continue timenda. Nec seruilem quæstum probaui aliquem. In suburbano mihi uita fuit. Raro in urbem accedebam, atq; eo cum uenissem, decretum erat mihi, nemini molestiæ esse, nocere nulli, nihilq; molesti ex aliorum aut dictis, aut factis capere. Ridens ingrediebar urbem. Ridens exibam. ubi quem amicum aut notum uidebam, salutabam illum, curabamq; congressus nostri ut essent quam iucundissimi. Si quam uel de nostra, uel de Italiæ Repu. facere mentionem cœpisset, statim ualere eum iubebam. Templa castus mane adibam neq; cum sacerdotibus arctiorem habere familiaritatem uolui. ubi rem diuinam fecissent, abibam illico. Doctos quosdam amabam, qui non tam acuto essent ingenio, quam recto iudicio, eorum disputationes libenter audiebam. Si quis e notis aut familiaribus, quos habere haudquaquam multos uolui, aduersi aliquid accepisset, consolabar illum, meiq; ut similis esset rogabam. Nam & fortunæ ludos ridendos esse, & naturæ necessitatem nullo pacto dolendam. His actis referebam me in suburbanum. ibi partim legendo, partim deambulando, aut aliquid in agro agendo, dies conficiebam. noctu nisi quantum quieti dandum esset, cæterum tempus, lucubrando transigebam. exibam interdum in quadriuia, atq; ubi festi essent dies, ibi uillicos de prognosticis temporum, de natura terræ, de insitione, de seminibus, de irrigatione, deq; alijs rusticæ rei ministerijs disserentes audiebam, fieriq; studebam eorum sermone prudentior. Et quoniam cognoscerem res hominum tam diuersis, ac uarijs periculis esse expositas, Si quid uel*

in agro, uel in domo aduersi accidisset, ubi conditionem risissem humanam, curabam arte id, industriaq; corrigere. ab litibus semper abhorrui, & foro, conuiuia fugiebam, tenuissimus mihi uictus erat, nõ ut naturam defraudarem, sed ne multum indigerem medico, ac ne te multis morer, ita me semper gessi, ut qui non humanis me rebus, sed illas mihi subiectas uellem. CHA. *Igitur qui omnia ridebas, de morte solicitus nunquam fuisti?* VM. *Semel in omni uita de morte cogitaui, licet eam quotidie ante oculos haberem, reputansq; & quid illa uellet sibi, et quod ego aduersus eam comparare possem praesidium, Vnum tandem hoc mihi in animo sedit, ut honeste tranquilleq; aetatem ducendo uiuerem.* CHA. *Quod aduersus paupertatem inuenisti remedium?* VM. *Vt iudicarem pauperem esse nequaquam posse, qui secundum naturam uiueret.* CHA. *Quod aduersus honores, atq; ambitionem?* VM. *quod grauissimi casus non nisi ex alto essent loco.* CHA. *Quod aduersus falsos rumores?* VM. *Rectam conscientiam.* CHA. *Vnquam ne te mouit superstitio?* VM. *Deum ubi perspexissem, sacerdotum mendacijs aures occludebam.* CHA. *Quomodo cum inuidia?* VM. *Qui doluerim nunquam, riderem omnia, quo pacto inuiderem?* CHA. *Ecquando'ne iratus fuisti?* VM. *Semel in omni uita, neq; mea causa, sed quod uiderem innocentem hominem iniuste plecti, male dixi ciuibus, quod non de iniusto iudicio prouocarent, quos ubi uidi mussitare, ac tyrannorum uim timere statim me repressi, atq; ad risum redij.* CHA. *In militiam ne aliquando profectus?* VM. *Semel lituum audij.* CHA. *Quid? reges ne, aut regulum quempiam secutus?* VM. *Minime, mihi enim ipsi me, non regulis natum esse uolui.* CHA. *Liberos ne suscepisti?* VM. *Quos statim extuli, & quod bene actum cum illis iudicarem, Deo gratias egi.* CHA. *Igitur & uxorem duxisti?* VM. *Non tam mea, quàm parentum gratia. ea cum triennium mecum exegisset morte diem obijt, ex eo caelebs uixi.* CHA. *Cur non alteram duxisti?* VM. *Quia scirem temeritatem non semper felicem esse, & quod bene in illa successisset ueritus sum in secunda periculum facere, meq; asserere in libertatem uolui.* CHA. *Quî saepe cum illa litigabas?* VM. *Nunq̃. nam et illa uirguncula, ac fatuis erat, & ego ridere assueram domi, non minus quàm foris.* CHA. *Quid de hominum rebus sentiebas?* VM. *Vanitatem, ac stultitiã esse omnia.* CHA. *Felicem te, qui ista noueris.* VM. *Nec felicem quenquam nec sapientem dixeris, nulli enim tot affuere unquam bona, ut non ei plura defuerint, nec quisquam tam*

ſapiens habitus eſt uſquam, ut non & illi ad ueram, perfectamq; ſapientiam defuerit multum. Nam cum humanæ res imperfectæ ſint omnes, quid earum poſſit eſſe perfectum? Cumq; nihil ſit in eis conſtans, Felix qui'nam eſſe poteſt, cui momento interdum aduerſa plurima ſuccedant. CHA. Non dixi te felicem hoſpes, ſed felicem qui iſta noueris. VM. Non ex bonorum cognitione humana exſiſtit felicitas, uerum ex eorum poſſeſſione, & uſu. CHA. At ego te, & felicem ex hoc iudicauerim, quod cum intellegeres neminem eſſe poſſe felicem, ita tamen ipſe uixeris, & ſapientem, quod in tanta hominum uanitate, atq; ignorantia ſapientem te non minus uideri nolueris, quàm poſſe eſſe iudicaueris. Sed quis hic eſt, tam moleſtus & impudens? VM. Noli quæſo ei iraſci, Amiciſſimus hic mihi fuit. CHA. Miror qui inter duos tam diſſimilibus moribus ulla potuerit eſſe familiaritas. VM. Si amici proprium eſt prodeſſe amico, hic quàm in amicum, plura in me contulit, Nam tribulis meus cum eſſet, & quotidie litigaret cum uxore, primum docuit cauendas eſſe ſecundas nuptias, deinde cùm nulla non in re, & mihi & uicinis cæteris eſſet moleſtus, patientiſſimum me reddidit mortalium omnium. An quod maius in amicum conferri ab amico beneficium poteſt, quàm ut recte ab illo inſtituatur? Iure igitur hunc amaui, & mihi amicum eſſe duxi. CHA. Ex omni parte ſapientia ſe oſtendit tua. Tu uero moleſtiſſime homo, quid tibi uolebas iſtis moribus? VM. Quod ipſe ſum conſecutus. CHA. Quod nam illud? VM. Quod ut eram muſcas, ſic habebar ab omnibus. CHA. Vnum illud puto tibi uehementer doluit, aculeis quod careres. VM. At uerba, mihi erant aculei, quibus ego, uel uincebam culices. CHA. Digna tibi pro factis iſtis, & à culicibus & à crabronibus infligetur pœna. uerum age hoſpes Hetruſce, quando percunctari ſingulos agendo remo nimus magno eſt impedimento, & iudices iam abiſſe è ripa uideo, edoce in tanta multitudine ſi quos ipſe noueris. VM. Geretur tibi mos. hic qui ſe primum offert, mendaciſſimus fuit omnium, quos unquam uiderim. Illud autem maximum indicat mendaciorum quibus uſus eſt unquam, quod cum uxore (ut ex eo aliquando audiui) nunquam ſe litigaſſe aſſeuerauerit. Is qui eum ſequitur, adoleſcens in maximis uixit diuitijs, ſenex in ſummam inopiam redactus eſt, quippe cuius ſtudium fuerit ex ære fumum, è fumo metallum facere, Nam dum aurum ex fornace quærit, ſua omnia in ignem conijcit. Tertius ille non modo libidinoſiſſimus, uerum etiã immanis fuit, qui nec brutis abſtinuerit. Duo illi, alter perniciosiſſi-

mus assentator fuit, leno alter pellacissimus, quibus artibus primos sibi & ad Cæsares, & ad Pontifices aditus fecere. At ille alius accusando maximas comparauit diuitias, cui cum præter insimulationem ac maledicentiam nihil dulce esset, Arte hac primum apud principes locum tenuit, Quæ ego magis scio, quod mihi relata essent à tribulibus, quam quod nosse ea studerem, At illum tam seuera, & tristi fronte, & noui, & suspexi utpote omnium quos ipse uiderim integerrimum, & certe natum ad recte informandos animos, qui cum & uerbis philosopharetur, et moribus, quæ ipse dissereret ea re, atq; exemplo comprobabat. Cuius operæpretium fuerit audire orationē.
CHA. Nihil est quod magis cupiam. Sed quæ'nam illi patria?
VM. Ab umbris ducebat originem. CHA. Hospes umber aduentum ad manes tuum gratulor, Tum quod liberatus sis omnino curis ijs, quæ mortales habeant tam male, tum quod audire te uehemēter cupio. Noui enim quantus sis philosophus. Quamobrem unde tibi maxime uidetur exordiens, perge de uirtute dicere, dū illuc in portum deferimur. VM. Nec ingratum est quod postulas, nec difficile, Et quoniam de uirtute ut dicam exigis, Nescio quid audire ipse malis; quàm quæ uis sit eius, & qui capiantur inde fructus, Etenim cum inter Deos, atq; homines tantum intersit, quātum norunt omnes, nec solum spatio sed natura, non'ne admirabilis uirtutis uis hæc est, quod & Deos hominibus conciliat in uita, & post mortem, illorum cœtui eos adiungit? Nam cum uirtus medium quoddam sit, extrema quæ uideantur in agendo fugiens, quæ maxima illius laus est, hæc certe summa est uis eius, quod eadem hæc ipsa uirtus inter Deum, atq; hominem medium tenet, quo quidem dempto medio, nullus est ad Deum accessus, nulla quæ ad illum perducat uia, quæ & ipsa principio Deum cognouerit, & qui secundum se uixissent inter diuos retulerit. Cætera cum fluxa, & fragilia sine auferri temporis momento possunt. At uirtus firmum, & stabile bonum est. Quæ cū nullius sit externæ rei indigens, alia tamen omnia absq; illa manca sunt, hucq;, atq; illuc incerta feruntur. Felicem igitur q bene agendo, recteq; intellegendo perfectam fuerit uirtutem assecutus, qui cupiditates compescens, & quasi extra pericula positus, liber, ac securus uixerit, Cumq; sibi ipse lex esset, leges nequaquam timuerit, & tanquam omnia sub pedibus subiecta haberet, tutus incesserit contra populi rumores, contra tyrannorum libidines, atq; aduersus fortunam ita steterit, ut ingruentem eam à se repulerit Neq; manum porrexerit blandienti. CHA. Quam uere, & supraquam dici potest

magnifice de uirtute locutus es? Ac per Plutonem oratio ista hominum expressit felicitatem, quam parum tamen animo cernentes, cæcitate sua in perniciem magis uolentes eunt, quàm coacti trahuntur. Quotus enim ex ijs, quos innumerabiles quotidie transueho, non seipsum incusat? non stultitiam, quanquã sero queritur suam? Quo magis optimi hospites uestrum utriq; gratulor, qui & in agendo, & in perspiciendo, ueritatem sic secuti, atq; adepti fueritis, ut q̃ à uulgi ignorantia longissime recessistis, tam ad felicitatem proxime accessisse uideamini. Sed iam ut uidetis cursum hunc confecimus, et me traijciendis alijs opus est regredi, uos ut descendatis. Ite igitur felices, & quo animo uitam traduxistis, mortem etiam feratis, per quam iam estis immortalitatis uiã ingressi. Tu uero sapientissime Mercuri gregem hunc coge, & ubi uidebitur ad iudices propera. MER. Ego uero propero, uos sequimini.

GREX VMBRARVM NOCENTIVM.

Pergimus miseros uisere manes.
Flendo in lucis prodimus auras.
Flendo transigimus tempora uitæ.
Tristem flendo nauimus amnem.
Et quod restat iter, hoc quoq; flendo
Infelices conficiamus.
Minois miseris ora ferenda,
Et formidata Aeacus umbra,
Spectandusq; truci cum Rhadamanto.
Nos latranti Cerberus ore,
Nos & multiplici gutture serpens,
Pascetq; atro trux leo rictu.

GREX VMBRARVM INNOCENTIVM.

Nos fauoni lenis aura,
Et uirenti prata flore,
Nos beatis rura campis,
Perpetuiq; manent tempora ueris.
Mella nobis sponte manent.
Vina largo fonte sudent,
Ac liquenti lacte riui,
Gratiq; decutiant balsama rami.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI ANTONIVS. DIALOGVS. HOSPES SICVLVS. COMPATER NEAPOLITANVS.

Væ'nam quæſo bone ciuis Antoniana eſt porticus? COM. *Antonium'ne hoſpes requiris, an eam quæ ab illo porticus Antoniana dicatur?* HO. *Et porticum ipſam noſſe, & Antonium uidere cupio, audio enim pomeridianis horis illic conuentum haberi literatorum hominum, Ipſum autem Antonium quanquam multa dicit, plura tamen ſciſcitari quàm docere ſolitum, nec tam probare quæ dicantur, quàm Socratico quodam more irridere differentes. Auditores uero ipſos magis uoluptatis cuiuſdam eorum quæ à ſe dicantur plenos domum dimittere, quàm certos rerum earum quæ in quæſtione uerſentur.* COM. *Hæc illa eſt porticus, ſanè dignus tali conuentu locus, in qua deſyderare nunc quidem Antonium poſſumus, uidere amplius non poſſumus. Etenim ſolitudo ipſa meusq́; hic ornatus planè tibi declarare poſſunt, amiſiſſe nos Antonium. neq; enim unquam dicam mortuum, quem putem ui uere, quod & ipſum paucos ante quàm decederet dies acerrime differentem audiuimus, neq; eius me mors angit, quæ uita eſt bonis, ſed quod iucundiſſima eius conſuetudine, ſapientiſſimisq; colloquijs eſt carendum. Quid enim erat lætis in rebus Antonio iucundius? quid rurſus in turbatis, atq; aſperis gratius? Incredibilis quædam in eius oratione uis inerat res humanas contemnendi, ferendiq́; fortuitos caſus equo animo, quippe cum omnia referret ad Deum, diceretq́; latere nos & bonorum, & malorum cauſas, Pleraq́; autem uideri quæ non eſſent mala, ut quæ obiecta nobis eſſent à Deo, quo humana in ijs conſtantia fortitudoq́; eniteſceret. Quotum enim fortem inueniri, ſi quieta & ſecura omnia nobis forent? natos eſſe homines ad comparandam uirtutem ad excolendos animos, neminem autem ſine laboribus plurimis poſſe hoc aſſequi, ſed decipi opinione, nimisq́; demiſſe, ac molliter nobiſcū nos ipſos agere, quæ fluūt aquas ſalubriores eſſe, magisq; probari, quæ uero reſtagnent noxias, ac peſtilentes eſſe. Nullum fortum Agricolā cui nō incalluerint manus, nec medicum bonum qui non plurimus, ac maxime grauibus morbis curādis uerſatus ſit ipſe diutius, Milites*

ab aſſuetudine perpetiẽdorũ laborũ exanclatiſq́; periculis laudari. nullos deniq; artifices claros euadere, præterquam quos aſſiduus labor, longúq; exercitatio docuiſſet. Optimo itaq; & fortiſſimo cuiq; labores, ac moleſtias offerri à Deo, eamq́; ueluti materiam præberi in qua ſeſe exerceat, cum excellentia hominum cæterorũ, Tum Imperatores ipſi quos præcipue ament, & quorum uirtus eſt proſpectior, ijs grauiſſima & periculoſiſſima quæq; demandent. Atque hanc q-dem ipſam, non quæ prædam quæritaret maxime illuſtrem militiam eſſe. Et uero ignaui eſſe, imbecilli, deſidis, odiſſe labores, fugitare moleſtias, uelleq́; in otio, ac ſub umbra marceſcere. Sed cum Antonio optime iam actum fuerit. ad te hoſpes potius reuertar. Hæc, inquam, illa eſt porticus in qua ſedere ſolebat ille ſenum omnium feſtiuiſſimus. Conueniebant autem docti uiri, nobilesq́;, item homines ſanè multi. Ipſe quod in proximo habitaret, primus hic conſpici, interim dum Senatus ut ipſe uſurpabat cogeretur, aut iocans cum prætereuntibus, aut ſecum aliquid ſuccinens, quo animum oblectaret.

Vt nuper paucos ante quàm morbo aggrauaretur dies recitare eum memini, cum ego adeſſem unà, & Herricus iſte Pudericus quem hic uides. Eſt autem carmen quo uti oppidatim dicebat Apulos ad ſanãdum rabidæ canis morſum, in ſomnes enim nouies ſabbato luſtrare oppidum Vithum neſcio quẽ è Diuorum numero implorantes, idq́; tribus ſabbatis noctu cum peregiſſent, tolli rabiẽ omnem, uenenũq; extingui. quod carmen quia memoria teneo, referam illud ſi placet.

» HO. *Atqui pergratum mihi feceris.* COM. *Alme Vithe pelliacne,*
» *oram qui tenes apulam, litusq; polignanicum, qui morſus rabidos*
» *leuas, iraſq́; canum mitigas, tu ſancte rabiem aſperam, rictuſq́; ca-*
» *nis luridos, tu ſæuam prohibe luem.*
» *I procul hinc rabies, procul hinc furor omnis abeſto.*

HO. *Sanè luculentum carmen, & per quam facilem Apulis ipſis Deum.* COM. *Feliciſſimos omniũ eos mortaliũ dictitare ſolebat Antonius.* HO. *Qui regionẽ incolerent tam intemperatá?* COM. *Etenĩ cæteros quidem homines cum nulli non ſtulti eſſent, uix ſtultitiæ ſuæ ullam ſatis honeſtam afferre cauſam poſſe, Apulos uero ſolos, paratiſſimam habere inſaniæ excuſandæ rationem. Araneum illum ſcilicet, quẽ Tarantulam nominant, è cuius ammorſu inſaniãt hoĩes, idq́; eſſe q̃ feliciſſimum, quod ubi qs uellet, inſaniæ quem ſuæ fructũ cuperet, etiã honeſte caperet. Eſſe autem multiplicis ueneni araneos, atq; in ijs etiam q ad libidinem cõmouerent, eoſq́; concubitarios uocari, ab hoc araneo ammorderi quamſæpiſſime ſolere mulieres, licæ*

req; tum illas, fas'q; esse libere, atque impune uiros petere, quod id ue nenum alia extingui ratione nequeat. Vt quod alijs flagitium, mulieribus id apulis remedium esset. An non summa hæc tibi quædã felicitas uideatur? HO. Per Priapum summa. COM. Parce hospes obscœnis obsecro. HO. Atq putabã mihi in Oscæ regione uti obscœnis licere, cũ populariter audiã iurari per Deorũ uentres, per'q; iecinora atq; per eã partem cuius ipsos ẽt Cynicos perpuderet. COM. An ignoras pessimũ morum authorẽ populũ esse? quid enim habet, quod maximo etiã iure non improbes? atq; hanc quidem iurandi impuritatem mare attulit, utinam'q; hoc solũ à Catalanis didicisset noster populus. Sicã ab ijs accepimus, nec est, quod Neapoli, q̃ hominis uita muneris uẽdatur. quod nisi uester Blãcas Esculapius alter curator accessisset maiorẽ ciuiũ partem excisis auribus, labijs, aut naso mutilo uideres, Scortari quoq; sine pudore didicimus, atq; in propatulo habere pudicitiã. Iuuentus nostra lustris dedita, quod locandis noctibus à meretricula quæritur, ipsa die ligurit. Ideo'q; innocentissimus olim populus dum à Catalonia reliquaq; Hispania comportandis gaudet mercibus, dum gentis eius mores admiratur, ac probat, factus est in quinatissimus. Sed quando accusari hæc possunt magis quàm corrigi, nec satis est tutum, dicere de populi moribus desinamus. Quod autẽ ad iusiurandum attinet, Scythas maxime laudare solebat Antonius, quibus non per Deorum capita, aut corda ut his ipsis Hispanis, non per corpora, ut nostris, sed per conuictum iurare mos esset. At pœnos maxime irridere, qui per triplex iurarent uxoris repudium, Quippe quam ubi ter quis repudiasset, reuocare amplius in domum fas nõ esset. Sed qui præterit percunctandus est, ut Antonium iam agimus.

COMPATER NEAPOLITANVS. PEREGRINVS. HOSPES SICVLVS COLLOCVTORES.

HEVS Viator. PER. Sessores saluete. COM. Tu ut uideo de sole æstuas. PER. At nos ut sentio de umbra frigetis. COM. Hic homo sit ni fallor. PER. Hi madescunt qđ satis scio. COM. Heus hospes dic quæso. PER. Heus ciues tacete obsecro. COM. At nos scire ex te quædam uolumus. PER. At ego sciscitari paucæ. COM. Sciscitator. uacat. atq; etiam si placet sedeto. PER. Ad Regem propero, ad

Regiam utra ducit uia? COM. Vtraq. Sed quænam salutandi Regis causa? hoc enim ipsum scire cupimus, itaq; uicem redde. PER. Nimis quàm timeo nostræ Reipublicæ, ne paucos post annis occidione occidant populi. COM. Ab gladio ne an à pestilẽtia, an à diluuione timendum est nobis? Equidem et te syderum progressiones obseruasse reor, quando astrologorum est has clades prædicere. PER. Certiora affero. Maxima in singulis non modo oppidis, sed penè domibus uis est Gallorum septennium. eos satis compertum est anno septimo parere, enasciq; basiliscos serpentes, quorum obtutu homines infecti pereant. Quod nisi à Rege probe prospectum fuerit, actum est de Regni Neapolitani populis. Opus autem esse ut singulis in oppidis, singuli deligantur cauti, & solertes uiri, qui hæc mala Gallorum cæde procurent, uideantq; ne quid Respublica detrimenti capiat, Ego hac de causa, atq; ut Reipublicæ prosim meæ, ad Regẽ eo. nos ualete. COM. Abi bone ciuis, deq; patria benemerite. Dij boni, quàm multiplex est hominum stultitia? quàm inanes cogitationes? quid uanitatis in uita? quanta inanissimarum etiam rerum solicitudo. An est hospes qđ irridere hoc homine magis possis? si ridenda ꝗ miseranda potius stultitia est nostra. HO. Quid obsecro ad hæc Antonius? COM. Fabellã hic aliquam subtexuisset qua declarare amplius posset hominum leuitatem. Callettiam olim mulierculam uictum quæritasse Caietæ. Hanc cætera uitæ munera obijsse satis laboriose atq; industrie. Cũ autem Alphonsus Rex Caietæ diuersaretur aliquando, uideretq; Callettia, tum uiros tũ matronas, omnes deniq; id agere, quo maxime modo Regem honorificentissime exciperet, eã pãnis supra pudẽda cõuolutis proficiscentem ad rem diuinam Regem, et præcedere in pompa nudato femore, & recedentem in regiam eodem habitu reducere solitã, nullisq; abduci potuisse rationibus, quin hoc honoris genere (sic enim dicebat) Regẽ prosequeretur. Quo circa explicandis fabellis Antonius uel improbare quippiam solebat, uel laudare. HO. Bellissimũ hominem. Sed præconem hunc audiamus qui tantum sibi facit in populo audientiã. Regiũ uidelicet edictũ. nunꝗ uidi turgidiores buccas Puto ego hominẽ fermento uesci. quos clamores Dij boni? PRAECO. LICERE, FAS QVE ESSE IOVIANVM PONTANVM QVI HABITAT IN PROXIMO, TVTO EGREDI DOMO, TVTO PER VRBEM INCEDERE, TVTO ETIAM DE REBVS LATINIS LATINVM HOMINEM DISSERERE, ISTOS VERO GRAECISSANTEIS HOMINES, ATQVE ITALOGRAECOS, NIHIL EI MALEDICE-

RE, NIHIL INCESSERE, NON OCVLIS, NON BARBA, NON SVPERCILIIS, NON DENIQVE VLLA GRAECA ARTE ILLVDERE. HOC REGEM IPSVM EDICERE. SI QVIS SECVS FECERIT, BARBAM EI EVELLERE IMPVNE LICERE, PILLEVM AVFERRE, CREPIDVLAS ERIPERE. QVOD EDICTVM SANCTVM ESSE OMNES SCIVNTO, ID'QVE TVBA HAC TESTOR. HO. *Quid obsecro Iouiano huic græci ne tam sunt infesti?* COM. *Quin ipse græcorum est studiosissimus, eorumq; ueneratur disciplinas, ac suspiciat ingenia, nec est quod græcos timeat. Esse autem nostrateis quosdam adolescentes, eosq; nuper è Græcia redisse, qui cum nec græce sciant, nec latine, esse tamen gloriosissimos, quibus si barbam, pilleolumq; ademeris, nihil omnino græcum habeant. Eos ait, & græcæ, & latinæ orationis inculcatores esse, ubi cum græcis fuerint, mussitare, cum latinis autem mirum esse, quàm græce omnia. hinc illos irasci & penè furere, horum timeri audaciam, ceruicesq; insolentissimas.* HO. *Quid ipse didicit ne græcas literas?* COM. *Eas adolescens attigit, sed in Italia, nam in Græcia magis nunc Turcicum discas, quàm græcum. Quicquid enim doctorũ habent græcæ disciplinæ, in Italia nobiscum uictitat.* HO. *Satis hæc noui. Sed obseruemus pilleatulum hunc.* COM. *Recte mones.* HO. *Quidnam is succinit? at uide quàm sibi placet, atq; utinam præteriens salutaret.* PER.

„ ἄριστον μὲν ὕδωρ.

Quid sibi hæc uolunt uerba? COM. *Rem optimam ait esse aquam.* HO. *An hic nos accusat ut parum sobrios? ego tam insignem iniuriam non feram.* COM. *Parce hospes. Pindarica est sententia, etiam ab Aristotele laudata.* PER.

„ -ὁ δὲ

„ χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ

„ ἅτε διαπρέπει νυ-

„ κτὶ μεγάνορος ἔξοχα πλούτου. HO. *An pergit maledicere?* COM. *Desine commoueri. aurum laudat.* HO. *Heus tu græcanice homo, quid malam in rem non te hinc proripis. Iudæis aurũ et fœneratoribus laudato.* COM. *Iram ponito. abijt. Hos uētris crepitibus similes dicebat Antonius, nares tantum offendere, cætera uentũ esse, si quidem uentosos esse, ac putidos. Sed quando suffarcinatulus iste iam abijt, nos ab Antoniana consuetudine aut quærendi aliquid, aut dicendi ne recedamus. Et iam dudum uideo Herricum hunc dicere. aliqd*

uelle. Quamobrem dicentem audiamus.

HERRICVS PVDERICVS. ADOLESCENS. SENEX. HOSPES.

a MMONVERE Me qui nuper præteriere adolescentuli Neapolitanæ nobilitatis, quæ propè iam interijt. Etenim cum consydero iuuentutem nostram præter maiorum institutu, domi, ac sub porticibus desidere. Eos uero qui Rempu. administrent, publicorum oblitos morum, nihil nisi suas tantum res agere, atq; in priuatum consulere, non possum non deplorare nostræ nobilitatis interitum. Dij boni, Ladislao Rege quæ nostrorum ciuium domi, forisq; erat industria? q̃ honesta de omni uirtute contentio? Certamen erat domi ne senes æquitate atq; consilio, an foris iuuentus fortitudine ac fide maiore Rempu. gererent. Itaq; uideres seniores præsidere prouincijs, moderari populos, iuuenes in maximis rebus, ac periculis Regi adesse, certare qui fortiorem nauare posset operam. Adolescentulos mirum immodum à primis annis meditari patrium decus, equitando, iaculando, semper aliquid agendo, quo ipsorum apparere posset industria. nũc placet otium atq; mollities. Sequimur Scorta. desydemus in ganeis. Alea in manibus est, atq; fritillus. turpissima quæq; habentur in pretio. Contentio est cuius uxor, soror, filia, pluris ueneat, nullumq; inter ignauos, fortesq; discrimen, nisi quod fortitudo odio est, atq; contemptui, ignauissimus quisq; maxime carus, acceptusq; multitudini. Iura, pietas, decus, demum omnia uenalia. Sed meipsum compescam, reuerterq; ad Antonium, atq; hunc qui præterit potius adolescentẽ percunctabo. Amabo unde tantum hilaritudinis tecum affers bone adolescens? ADOL. Meo ab antistite. HER. Obsecro nisi præproperas, hilaritudinis tantæ nobis rationem explica. ADOL. Laborabat ex intestini pleniori morbo meus Antistes, de cuius salute medici cũ desperassent, unus Panũtius archiater, solã hãc salutis relictam spem docuit, si disploso intestino animã inclusam expederet. Eũ igitur, cũ diem totum Deos orãs contriuisset, nec aliqd exploderet, reuersus Panuntius monuit, uti corporis salute desperata, pro animæ salute deos fatigaret. Tũ ille in deos deasq; conuersus, integrã ferè noctem in gemitu lamẽtationibusq; exegit, dũ peccatorũ condonationem, ac uitæ cœlestis tranquillitatem cœlites ipsos orat. Aderat familiaris ingenio non adeo superstitioso, qui Antistitis quæstus, precesq; non satis æquo ferens animo,

Ecquæ

E quæ nam tandem, inquit, pater dementia ista est, putare Deos, cœli tibi particulam donaturos, qui ne leuissimi quidem pediti liberales esse uoluerint? hac urbanitate captus antistes, cum in risum solueretur, intestinum exoluit, quo de risu in crepitum exoluto, statim morbo liberatus est. Hæc lætitiæ meæ causa, hæc uoluptas est, qui herum saluum factum tantopere gaudeam. Is igitur post aliquot dies confirmatis, ac refectis uiribus, cum ludere quantillum cupiat, frontonillam arcessit, quàm intellexit non multos ante dies facere quæstum cœpisse. me qui scortillum nossem rogatū mittit, uti cum lauerit leueritq; ad cœnam eat. Dixi quæ cupiebatis. abeo, uos ualete. HER. O' secula, o' mores. fuit fuit olim in sacerdotibus christianis cōtinētia et castitas, dum innocentia in honore, dum paupertas in prætio fuit. Nunc (prò pudor) quæ non sentina mundior sacerdotio est? Ecce autem qui leuare dolorem hunc queas, senex præterit, octogenarius, cantitās amore insaniens. e' media scilicet Valentia delatum hoc est. Audiamus si placet? SEN.

" Ne rugas Mariana meas, neu despice canos.
" De sene nam iuuenem dia referre potes.

HER. Bellissimū senem. Videtis quàm blande salutat fenestellas? quàm larga etiam manu rosam spargit? quid hoc sene delirius? SEN.

" Digna Iouis thalamis o' & Ioue digna marito,
" Quid mirum si me candida nympha fugis?

HER. Etiam lacrimatur. SEN.

" Delitiæ Mariana meæ si digeris annos,
" Iupiter hac fiet iam ratione senex.

HER. Lepidissimam argumentationem. SEN.

" Et cani flores, orientia sydera cana,
" Canaq; quæ torquet spicula blandus amor.

HER. Canitiem sane' iuuenilem. sed compellemus hominem. Amātissime adolescens per eum quem colis amorem, perq; uiridem, atq; florentem ætatem tuam, eamq; quam deperis uirginem rogatus, et nos de amoribus solicitos nostris adi atq; alloquere. Equidē uel ex te uno iudicari plane' potest, recte' sensisse illos, qui Venerē elegantiarū deā fecere. quid enim te qui in Veneris contubernio uiuis elegantius? Age amabo quàm tibi cū amoribus tuis blande? quàm e' sententia? SEN. Suauissime. quippe cum decreuerim quæcunq; in amore hoc mihi accidant, iucundam in partem accipere, irascitur, auersatur, contemnit, fugit, ad uoluptatem refero, grauissimeq; obiurgandos censeo, qui regnum amoris accusant, Bellissimi pueri, lenissimi heri, indulgentissi

mi dei·hic munditias,nitorem, ornatum leporem,comptum,ludos, iocum,carnem,elegantiam,delitias,omnem deniq; uitæ suauitatem inuenit·Me,qui senex sum,ætatis huius molestiarum oblitum,non tantum nō inuitum,sed uolētem quoq; ad suauissima quæq; secum trahit·Sequor conuiuia,cantus,hymenæos,choreas,pompas,festos dies, theatra·Sed iam afferenascit·illam ego ad fenestram uideo quæ me immortalium uitam agere inter mortales facit·o'fulgentissimum iubar,ac rerum specimen· HER· O'insane,& lubricum caput·Ne autem delirantem hunc senem hospes mirere,ciuitas nostra tota delirium est·utinamq; non tam uere, urbem hanc solam liberam esse usurpasset Antonius,in qua una,cuiq; quod libitum esset liceret·Sed comprimenda est oratio·Euphorbia transit·Assurgamus mulieri,atq; offam hanc cerbero obijciamus·Et iam præterijt,abijt·bene habet·salua sunt omnia·Memor es hospes belluæ illius quàm dux pœnorum Annibal uidit in somnis,siluas,agros,uillas,oppida,quaq; incederet cuncta uastantem?Hæc illa est bellua,nequaquam tamen ut illa somnium,sed historia,& uera quidem bellua·Ciues quidem cæteri,aut horologium,aut galli cantum secuti,e' somno cubilibusq; exciantur·at uiciniam nostram Euphorbiæ clamores'ne uidere quidem somnum noctibus patiuntur,quasi dies agere quietos ualeamus·Clamat·inclamat,frendit,dentitonat,hinnifremit,rixatur,furit·ueru, pelues,patinas iaculatur,titionatur·candelabratur,nouis enim uocabus,nouus belluæ huius furor exprimendus est,atq; utinam exprimi plane' posset·ancillas alias delumbat fustibus,alias mutilat gladio,has unguibus excæcat,illas pugnis exossat·quid multis opus est? pestis quidem ipsa,Euphorbia pestilentior non est· Ferunt germanos olim prædicare solitos,se à Dite patre ortos·Ego uel deierare ausim, tres illas furias,herebum quoq; ipsum Euphorbia prognatos esse·
HO· Dij talem pestem auertite·Quid obsecro de hac Antonius?
HER· Optime consultum iri Romano Pontifici,si Euphorbia hæc in summo alpium iugo constitueretur,cuius uociferationibus momento eodem Germaniæ,galliæ Britaniæ,ad concilium arcessiri possent, orbis enim terrarum campanam Euphorbiam esse· HO· O'salsum atq; urbanum hominem·Sed qui nam hi sunt quos composito ad modum gradu,uultuq; adeo graui concedentes ad nos uideo?HER· Iunior ille Elisius Gallutius suaui uir ingenio,Andreas alter Contrarius,facundus,ac præstans rhetor,grauissimi uterq; uiri,nostroq; ex ordine,quibus aduenientibus de more collegij huius assurgendum est·

ANDREAS CONTRARIVS, COMPATER, HERRICVS. ELISIVS.

SALVTEM Vobis multam, atq; opulentam dicūt Elisij Camenæ. COM. At nos & Elisium Hauere, & Andream opulenter saluum esse iubemus, neq; enim grammaticos adeo ueremur, ut opulentiam cum salute coniungere timeamus. AN. O' Minime superstitiosum hominem. Sed ut hoc facilius condonetur à nobis tibi, tamen ne in grammaticorum iram incidas etiam, atq; etiam uide. COM. An oblitus es Antonij, catellorum (hoc enim uerbo utebatur) eos persimiles dicentis qui de ossibus, deq; frustillis, ac micul is si quæ forte sub mensam decidant, rixentur. O di ego amicum genus, stomachorúq; agrestem acerbitatem, ac putidas insectationes. Sed amabo quinam inter uos sermones erant? AN. Hoc ipsum agebamus, aut potius indignabamur, ab rabiosa eorum garrulitate, tuti nihil esse, siue uersiculum ediderıs, siue epistolam scripseris, quorum ipsorum scriptis oculum si admoris, nihil inertius, nihil inconcinnius, nihil oscitātius uideas, quippe cum nihil supra grammaticum habeant. Et tamen operæpretium est uidere, neglecto, aut potius abiecto Cicerone, quantam præseferant dicendi artem, atq; scientiam. Inuasere rhetorum materiam, quorum etiam agros depopulati, quod uideant acutiora quædam ut ipsi putant, à Quintiliano tradi, in Ciceronem sublatis signis, agmineq; instructo procedunt, nec intelligunt Ciceronem sic à Quintiliano laudari, ut hunc suspiciendum, hunc imitandū esse moneat, dono quodam prouidentiæ genitum in quem totas uirtutes suas, eloquentia experiretur, Id deniq; non immerito consecutum, ut Cicero iam non hominis nomen sed eloquentiæ habeatur? quod si loqui uera uolumus, illa uel summa Quintiliani laus est, quod diuinæ Ciceronis eloquētiæ diligentissimus obseruator, atq; inspector fuerit. Quid enim quāuis acute ab eo in dicendi arte præcipitur, quod non è Ciceronis fonte haustum sit? qd tam rarū, aut sepositū ostenditur, quod non Ciceronis orationū exemplis testimonijsq; doceamur, illum orātem egisse, quæ post à Quintiliano, rhetoribusq; alijs consyderata, atq; animaduersa scriptis obseruanda tradantur? Arguitur Ciceronis de oratoris fine sententia, quod nō sit dicere apposite ad persuasionem, sed sit solum benedicere oratoris finis, nec uidēt acutissimi hoīes duplicem in oratore finem consyderādū esse, quod Boëthius qdem uidit, si non tam acutus grāmaticus, at certe rerū naturæ peri-

tissimus, ac definiendi magnus artifex. Ait enim quod inter dialecticam, atq; rhetoricam interest, id in materia non cerni, quippe cũ utraq; thesim, atq; hypothesim subiectam habeat, sed in usu, cum altera interrogatione, altera perpetua oratione utatur, ac dialectica integris syllogismis, rhetorica enthymematibus gaudeat, Item in fine, quod dialectica quae uult, extorquere ab aduersario conatur, rhetorica iudici persuadere, Siquidem dialecticus dialecticum tantum habet aduersum se constitutum, orator uero habet etiam iudicem, qui inter se, atq; aduersarium sententiam ferat. Quo circa oratoris finem dupli ratione consyderandum esse censet, alterum quidem in oratore ipso, in iudice uero alterum. In ipso quidem benedicere, qđ quid est aliud quàm dicere apposite ad persuasionem? In iudice uero persuadere, neq; enim siqua impediant oratorem quominus persuadeat, dum officium suum fecerit, idcirco finem consecutus non est, siquidem qui officio suo cognatus est finis eum facto officio consequitur, ac tametsi eum qui extra positus est, finem non semper attingit, fine tamen suo contentus esse potest, sentiens artem ipsam, qui suus est fine non fraudari. Etenim medici opera cum in sanitatem intenta sit, Imperatoris in uictoriam, licet neuter finem qui extra constitutus est nonnunquam adipiscatur, uterq; tamen suum assequitur si alter ægrotum recte curauerit, alter exercitum, ac rem bellicam bene administrauerit. Duplex igitur oratoris finis est benedicere, ac persuadere, quod utrunq; Cicero complexus est, & cum ait oratoris officium esse dicere apposite ad persuasionem, nam qui apposite dicit, bene quidem dicit, id quod Quintiliani sententiæ conuenit, iudicantis rhetoricæ finem ac summum esse benedicere. Et cum post subdit oratoris finem esse persuadere dictione, quia oratoris dictio apud iudicem est, complectitur qui sit pro susceptæ causa benedicendi finis. Quod si orator dicendo persuadet, neq; enim temere à Cicerone dictum est, persuadere dictione, nec Quintiliano, nec oblatratoribus his dicere opus est, quod pecunia etiam persuadet, quod forma, quod alia etiam multa, nam nec pecunia dicendo persuadet, nec forma, trahit enim animos hominum pecunia rerum utilium cupiditate, ac gratia, forma uoluptatis. Ostendere autem cicatrices inde susceptum est, quod insitus est homini naturaliter misericordiæ affectus, qui tum uidendo, tum audiendo mouetur, idq; consilij prudentiæq; est agere. Quo orator cum utitur, non quidem dicendo, sed agendo persuadere conatur, Licet huiusmodi actiones oratoris propriæ sint, unde agere dicitur, quibus etiam uerba, gestumq; idoneum accommodat. Et cicatricum

quidem

quidem ostentatio, non multum habitura est uirium si oratio defuerit, quæ lacrimas ac misericordiam excitet. Nam authoritas, dignitas, aspectus, si mutus fuerit, quomodo persuadeat, aut quid persuadeat? quod uero ad meritorum recordationem attinet, an parũ tibi loqui merita ipsa uidentur? quæ beneficiorum in remp. quæ uerum fortiter gestarum memoriam reuocent, quæ gratitudinis admoneant? Etenim eorum qui diem obiere, siue amici, siue inimici fuerint, cum recordatio nos subit, quod ab ijs recte aut male facta quæ in mentem ueniunt loquendi uim quandam habeant, uel excitatur in nobis desyderiũ, uel odiũ renouatur. Quocirca loquũtur hæc quodammodo per se, ac nihilominus ut iudices, ut auditores moueant, dicente indigent, qui quo fuerit eloquentior, eo magis commouebit. Ac mihi quidem uidetur Cicero, tum addendo apposite ad persuasionem, tum dicendo persuadere dictione, auertisse à se id quod Quintilianus, pace eius dixerim, non modo non auertit, sed ne uidit quidem. Si quis enim quod declamatores faciunt, nullo dato iudice causam domi fingat, & utriusq;, idest suas, & aduersarij partes agat, hinc accusando, illinc defendendo, huius nimirum erit finis tantum benedicere. Quid enim aliud in causa domi composita nullo uero aduersario, nullo iudice quæretur nisi solum benedicere? quo fit ut in causa ficta idem sit finis, qui est in uera benedicere, neq; inter fingere, & apud iudicem uere agere aliqd intererit. quo qd magis absonum? qd magis absurdũ? Hoc uidens Cicero declamatorẽ sic ab oratore se iunxit, ut qđ unum intererat, id officium ac finem oratoris ostendendo exciperet, cauillumq; auerteret. Inter officium autem, & finem parum interesse Cicero ipse ostendit, cum docet in officio quid fieri, in fine quid officio conueniat consyderari. Videtis quàm planè per officium expresserit finem qui in oratore consyderatur? cum quid fieri conueniat, ait. Porò qd facere oratorẽ cõuenit, aut quæ eius officij partes sunt, nisi benedicere? quod qbus artibus et quæ faciendo assequi possit, ipse iam tenet, per finem uero ostẽderit, id quod benedicendo quæritur, psuadere. Nam cum ipse hominum actiones ob finem aliquem suscipiantur, ac finis alius alium respectare uideatur, finis ille quem in oratore ipso constitutũ diximus hoc est benedicere, in aliũ illũ finẽ itendit q extra positus est, sicuti recte curãdi finis ægroti sanitatẽ, ac rei bellicæ bene administrãdæ de hoste uictoriã respiciat, ab illis enim ad has est uia. Eteni cũ finis in rebus humanis sit, ut opinor, ad quem cuncta referantur, & cuius gratia fiunt cætera omnia, nimirum ut sit finis oratoris benedicere, be-

ne dicendi ipsius finis est persuadere. Itaque si oratorem consyderare uolumus ut dicentem tantum, finis eius erit bene dicere, sin ut agentem in foro, ac iudicis animum quibus potest artibus in sententiam suam, atq; in causam, quam agendam suscepit trahere contendentem, Ciceronis de fine sententia erit absoluta, Quintiliani uero manca, atq; imperfecta. Nō consyderari autē forū, forēsisq; actionis finē ab eo, q dicit oratoris finē esse bene dicere, quis paucis, manifesto tamen ostendemus. Quintiliani ipsius cum de rhetoricæ noīe latine interpretando loquitur, uerba hæc sunt. Nā oratoria sic efferetur ut elocutoria, oratrix ut elocutrix. Illa autem de qua loquimur rhetorice talis est, qualis eloquentia. Igitur si rhetorica eloquentia est, & orator erit eloquens. Eloqui autem aliud non est quàm bene dicere, qui enim eloquitur bene dicat, & eloquentia erit bene dicendi siue facultas, siue ars, siue scientia. Quare dicere oratoris finē esse bene dicere, eius est, qui nec susceptæ in foro dictionis finem consyderat, ut si quis aratoris finem dixerit bene arare, cum bene arandi finis sit serere. Nec clientem respicit, non secus, ac si quis dixerit medicū finem esse bene curare, quæ definitio ægroti ipsius qui medicum sibi adhibuit nullam uidetur habere rationem. At qui dicat oratoris finem esse dicere apposite ad persuasionem, & eius qui dicat, & eius pro quo dictio suscepta est, rationem complectitur. Quæ finitio perfecta quidem est, cum & officium eius qui dictionem suscepit ostendat, & causam idest finem, cur officium susceptum sit, declaret. Qua tamen in re pertinaciores non erimus, ut qui onus hoc defendendi Ciceronis, aduersus Quintilianum non suscepimus, quippe qui non oblatrando, sed quærendo modestissime oratoris finem inuestigare nititur, quem quodam in loco dicentem audiamus. Nam illud genus ostentationi compositum, solam petit audientium uoluptatem. ideoq; omnes dicendi artes aperit, ornatumq; orationis exponit, ut q non insidietur, nec ad uictoriā, sed ad solum finem laudis, & gloriæ tendat. Quare quicquid erit sententijs populare, uerbis nitidū, figuris iucundū, tralationibus magnificum, compositione elaboratum, uelut institor quidam eloquentiæ intuendum et penè pertractandū dabit, nam euentus ad ipsum, non ad causam refertur. At ubi res agitur, & uera dimicatio est, ultimus sit famæ locus. Videtis ut his uerbis uictoriam quæri, non bene dicendi laudem, & gloriam ostendit? Sentitis quid dicit, cum euentum non ad ipsum, sed ad causam referri dicat? Et quod hoc fortasse minus apertum esset, subdit ubi res agitur, & dimicatio uera est, ultimus sit famæ locus, docens in uictoriam totis uiribus incumben-

dum, quæ quidem nisi persuaso iudice, ac benedicendi arte, uiribusq; eloquentiæ expugnato comparari nequeat. Verum aduersus grãmaticos istos inquam grammaticos hæc dicenda suscepimus, quorũ dentibus ut nihil mordacius, sic morsibus uenenosius nihil est, errasseq; non parum uideri potest Antonius, qui catellorum eos persimiles, ac non canes, immo rabidas canes, aut uenenosas potius aspides diceret. Operæpretium est etiam uidere quibus latratibus, quoq; impetu in Ciceronianam status definitionem ferantur. Sed nolo uobis hospiti præsertim huic, esse molestior. COM. Et hospiti huic, & cæteris qui assumus rem gratissimam feceris, quod declarare nostrum omnium tibi abunde perspectum in Ciceronem studium potest, & hospitis tanta in te audiendo attentio. Sed de Antonio aliter tibi persuadeas uelim. Narrare enim solebat, grammaticorum rationem nullam esse prætoribus, quippe qui furentium in numero haberentur, Cumq; furoris, atq; amentiæ genera licet diuersa, comprehensa tamen à Physicis essent solam grammaticorum uesaniam; non modo incomprehensam, uerum etiam incomprehensibilem esse, quam nouo quodam ficto nomine labirynthiplexiam uocabat. Referebat enim Sibyllam nutricem suam quoties grammatico cuidam qui per id tempus Panhormi docebat obuiam fieret, carmine usam, quo Siculi aduersum canes rabidas uterentur. Solas etiam grammaticorum animas post mortem non expurgari, quodq; infernus eas expiandas non caperet statim redire in corpora, ac propterea contingere ut in dies, atq; in secula grammatici dementiores essent, Platonemq; hoc ipsum latuisse, item Virgilium, Dantemq; qui de rebus infernis ultimus scripsit. Hæc habui quæ pro Antonio excusando dicerem. Tu perge Andrea, & Ciceroniani status defensionem aduersus Antonianos catellos, uel tuas potius aspides aggredere.

AN. Faciam eo libentius, quod Herricum nostrum uideo ex oratione hac, quæ aduersum grammaticos habita est mirificam uoluptatem cœpisse. HER. Dici uix potest quàm me sermo iste delectet, præsertim cum in memoriam ueniat, inter duos olim grammaticos gladijs actam rem esse, dum alter alteri uitio daret, quod uerbo impleo generandi casum adiunxisset, ac neuter memor esset Liuij hoc ipso casu utentis libro quarto. Ne ita omnia Tribuni potestatis suæ implerent, ut nullum publicum consilium sinerent esse. Item quinto libro. Ipse multitudinem quoq;, quæ semper ferme regenti est similis, religionis iustæ impleuit. Sexto etiam casu utitur cum ait. Carcerem impleueritis principibus. adeo promiscue ueteres uerbum hoc

& secundo & sexto casui iunxere, quod docti illi, & acuti grammatici dum ignorant, dum alter alterius sinum, atq; os despuit, res ad gladios uenit, tandemq; à grammaticis ad chirurgos. Sed quæ mihi multa generis huius in mentem ueniunt, referre desinam, ne tibi sim impedimento, quare quod cœpisti perge exequi, ac uoluptate hac nos exple. A N. Primo loco Ciceronem uideamus. Constitutio est prima conflictio causarum ex depulsione intentionis profecta, hoc modo fecisti, non feci, aut iure feci. Deinde Quintiliani status qui sit ex ipsius uerbis intelligamus. Statum quidam dixerunt primā causarum conflictionem, quos recte sensisse parum elocutos puto. Non enim est status prima conflictio fecisti non feci, sed quod ex prima conflictione nascitur. Et paulo post. Si enim dicat quis sonus est duorum inter se corporum conflictio, erret opinor, non enī sonus est conflictio, sed ex conflictione. Hæc uterq; de status constitutionisq; definitione. Nos quid definitio ipsa sit, primum uideamus, quæ ut doctissimus uiris placet oratio est explicans quid sit id, de quo est quæstio. Quo circa proprium definitionis esse uidetur explicare, hoc est distincte, atq; expresse demonstrare rei quæ definitur, substantiam, seu quid illud ipsum de quo quæritur sit. Hoc enim intellecto, ipsa res ut intellegatur oportet, Siquidem id quod ante definitionem erat, ut ita dixerim, confusum, & complicatum, ubi definitio accessit, distinctum, atq; explicatum cernitur. Etenim cum hoc ipsum nomen homo parum expresse quid homo ipse sit indicat, ubi dixeris hominem esse animal rationale, mortale, quod erat inuolutum, nec satis patebat, fit expressum & clarum, ipsaq; substantiæ explicatio fit, quoties genus quo quid continetur, & species illæ, quæ differentiæ uocantur definitionem ipsam abunde simul constituunt, qua hunc immodum constituta, quæ confusa erant, diffusius tracta cernuntur. Ex quibus efficitur, ut genere, differentijsq; monstratis, substantia ipsa appareat. His sic explicatis uideamus harum utra definitionum, rem quæ definitur melius, clariusq; ostendat, cum uideamus de re ipsa quæstionem non esse; Siquidem Quintilianus ipse qui hac definitione usi essent recte quidem sensisse, parum tamen elocutos putat. Ciceroniana ni fallor definitio, quod genus & differentias explicat, substantiam profecto ipsam explicat. Nam conflictio generis locum obtinet; omnis enim status conflictio est, non contra, siquidem non soli oratores confligunt perinde, ut non solus homo est animal, sed athletæ, sed milites, sed exercitus etiam confligunt. Prima uero cum dicitur, species, ac differentia in-

dicatur. Siqdem plures quæstionum status esse, eadē in causa possunt, quod ipse quoq; Quintilianus ostendit. Prima igitur conflictio, species quædā conflictionis est, sicuti rationale species quædā animalis. Deinde additur ex depulsiōe intentionis profecta. Quo addicto plane declaratur cōflictionem hinc ex intentione, illinc ex depulsiōe nasci, ut intellegatur quemadmodum non omne rationale animal, ut Plato putat, mortale est, sic non omnem conflictionem, ex telorum missiliūq; iaculatione, ac manuum consertione, cuiusmodi militaris conflictus est existere. Videtis ut his in definitione simul positis, res ipsa non implicata et in abdito posita, sed explicata atq; in lucem cernatur exposita? Contra Quintiliani definitio, non solum rem ipsam in lucem non educit, sed audientem statim turbat, & cogitationem eius ad plura ac diuersa trahit. In lucem autem non exponi rem ex Quintiliani definitione, hinc probatur, quod genus ipsum nimis remoto è loco apparet, cum sit res, siue ut hodie dicunt ens. Dicitur enim id quod ex prima conflictione nascitur, idest res quæ inde nascatur. Ac tametsi uerum est quod conflictio causarum sit res, sit ens, tamen hoc ipsum ens, maxime generale est. Siquidem & lapis, & lignum, & lana, et corpus, & color, & uox, & forma, & statura, & cœlū, et animal, & quodcunq; in naturalibus est, ens, ac res est. Itaq; genus hoc confundit, magis quàm explicat, dum auditoris mentem in tam multa, ac diuersa rapit. Illud deinde quod ex prima conflitione nascitur, magis ac magis & turbat, & confundit & quasdam quasi tenebras illorum qui audiunt mentibus offundit, ut cum dicimus homo est, id quod ex corpore & anima constat, quod ipsum non modo de boue, crocodilo, ape, serpente, pisce, accipitre, sed de arbore, herba, fruticeq; dici potest, nec aliud est dicere, quàm quod animans est, quod genus plurima diuersaq; complectitur. Siquidem & arbores, & herbæ, et frutices animantes sunt, anima enim constant, & corpore. Quod si dicere malueris homo est, id quod ex animali rationali mortali est, hominis substantiam non solum non explicabis, neque in apertum proferes, sed rem ipsam magis, ac magis implicabis. Neq; enim homo solum est ex animali rationali mortali, sed coniugium, sed familia, sed ciuitas, sed humani generis societas. At dicere homo est animal, rationale, mortale, non solum mentem non cōfundit, sed rem ipsam plane ostendit. Idq; quod definitur, & quod definit, ita sibi inuicem conueniunt, ut mutuam conuersionem alternatim faciant. Siqdem et animal rationale mortale est homo, id quod non usu uenit, cum dici-

tur, homo est id quod ex corpore & anima est, & quod ex corpore & anima est, homo est, cum possit esse accipiter, piscis, equus, apes, ulmus, brassica, uitis, ligustrum, quæ quod animantes sunt, è corpore & anima sunt. Itaq; cum dicimus constitutio est prima conflictio causarum nata ex intentione depulsionis, ita sibi quod definit, definiturq; inuicem consentit, ut conuertere liceat pari maximeq; conueniente consensu, recte enim explicateq; diceretur, prima causarum conflictio ex intentionis depulsione nata, constitutio est. Contra confusa nimis definitio erit, nec cum eo quod finitur pari modo consentiens, si dixerimus ut Quintiliano placet, status est id quod ex prima conflictione causarum nascitur. Idq; quod ex prima conflictione causarum nascitur est status, cum è prima conflictione in qua causa consistit, plura nascantur, quæ ad statum, & causam faciunt, ut cum signa ex quibus coniectura capitur afferuntur, cum testes in medium adducuntur, cum leges recitantur, cum de legibus pugnatur, & huiusmodi alia, quæ non modo conflictionem sequuntur, sed absq; iis conflictio esse nequeat. Age considerenus rem maxime similem, militarem conflictum, non sonum ut Quintilianus. Si quis dixerit militarem conflictum esse id quod existit ex militum certamine, manibusq; consertis, primum nec rem ipsam distincte explicabit, nec conuertere alterum in alterum tam æqua reciprocatione poterit, ut recte dicatur id quod ex militum certamine manibusq; consertis existit, conflictus militaris, est, neq; enim ex militum certamine, manuúq; consertione solus conflictus existit, sed cædes, mutilationes, percussiones, uulnera, fuga, uictoria. Itaq; cum hæc audiuntur quod quid potissimum intellegere habeatur incertum sit, distrahetur huc, atq; illuc animus, rapieturq; in plura atq; diuersa. At si dixero conflictum militarem esse militum manum conferentium certamen, statim genus apparebit, idest certamen. Omnis enim conflictus certamen est. At nō contra certamen omne conflictus est, nam & puellæ certant de forma, & reges de magnificentia, cum addo manum conferentium, speciem, differentiamq; sic exprimo, ut nihil dubium, nihil in confuso relinquatur, licebitq; magno utrinq; consensu conuertere, militum manum conferētium certamen conflictum esse militarem, ac militarem conflictum, conferentium manum militum certamen esse. Illud igitur inter Ciceronis, Quintilianiq; definitionem interest, quod inter has quas modo posui militaris conflictus definitiones. Ac si loqui uera uolumus, altera idest Ciceroniana est philosophi rem explicantis, atq; ante oculos ponentis. altera eius qui id potius quærere uidea

tur, ut qui audiunt cæcutiant, magis quam ut recte uideant. Quoniam igitur Quintilianus ipse recte quidem sensisse, parum tamen elocutos putat, qui sic statum definiere, uidete obsecro uter ipsorum rem eloquatur. Mihi quidem Cicero eloqui rem & explicare, Quintilianus uero balbutire quodammodo (tanti uiri pace dixerim) uidetur. Poteram multa quæ de ratione definiendi a doctis uiris traduntur hūc in locum conferre, quæ non duxi esse necessaria contentus paucis his ostendisse, Ciceronem bene, expresse, acute, plane, statum definisse. Quam nostram defensionem tantum ab accusando Quintiliano abesse uolumus, ut uideri uelimus, non aduersus Quintilianum causam suscepisse, sed ut qui potius Ciceronem, a grammaticorū qui nunc uiuunt rabidis morsibus liberare studeremus. Tu uero Herrice uicem redde, & quam aduersus grammaticos bilem paulo ante conceperas, meo etiam rogatu euome. Aut si te capitis fortasse grauat abscessus, Elisio nostro prouinciam hanc delega. HER. Quin potius quando in Virgilium quoq; dētes exacuere, & me tussis male habet, maximi Poëtæ, studiosissimus poëticæ Elisius patrocinium suscipiat. Quod te Elisi suauissime per Antonij nostri manes, quādo qua te maiore obtestatione cogam non habeo, oro atq; obtestor. ELI. Et poterat Andreas, & sponte etiam debebat, prouinciam hanc pro Virgilio suo suscipere. Quis enim Andrea Virgilij studiosior, ac dignitatis, excellentiæq; carminis, atq; operis eius inspector acutior? Sed me uel obtestatio ad hoc impellit tua, uel quod abunde multa memini quæ de Virgilij laudibus dicere solebat Antonius, cuius memoriam hospiti huic ut siculo, quem esse siculum ornatus ipse indicat, arbitror quàm gratissimam. Cæterum Andreas & quæ a me referentur locupletare rationibus poterit, & tanquam iudex aduersus Virgilio carpos sedere, Qui magis enim dicere Virgilio mastigas liceat? Atq; hinc potissimum incipiam, de quo me paulo ante Claudianus admonuit, Cuius uersus sunt de monte Aetna.

" Nunc mouet indigenas nimbos, piceáq; grauatum
" Fœdat nube diem, nunc motibus astra lacessit
" Terrificas, damnisq; suis incendia nutrit. Virgilij sunt.
" Portus ab accessu uentorum immotus & ingens
" Ipse, sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis.
" Interdumq; atram prorumpit ad æthera nubem,
" Turbine fumantem piceo, & candente fauilla,
" Attollitq; globos flammarum & sydera lambit.
" Interdum scopulos, auulsáq; uiscera montis

» Erigit eructans, liquefactaq; saxa sub auras.
» Cum gemitu glomerat, fundoq; exaestuat imo.

Hos Fauorinum philosophum dixisse aliquando Gellius scribit, à Virgilio incohatos magis quàm factos, quod absolui quando mors praeuerterat nequiissent. Et Fauorinus quidem ea uerecundia usus uidetur, ut excusasse, magis quàm incusasse Virgilium uideri possit, quem Antonius non poterat de moderatione hac non laudare, Caeterum non omnium esse de liniamentis, inumbrationibus, artificioq; poëtarum iudicium ferre, quae praeterquam à poetis ipsis uix cognoscerentur. quod in pictura quoq; contingit, in qua multa sunt, quae nisi summi etiam artifices non uideant. Aetnae montis naturam, id cōsilij non fuisse sibi Virgilius ipse praesefert, ut uellet pro assumpta, & quodā modo destinata materia describere, nec rei causas exquirit, ut Claudianus, nec fumantis materiae flumina ostendere uult ut Pindarus, sed cum describere portum Aeneae ore coepisset, dixisseiq; ab accessu uentorum immotum et ingentem ipsum quidem, subdidit rem maxime admirabilem, adeoq; monstrosam, cuius Aeneas ipse memor factus esset, ut à portus descriptione, rei ipsius miracu-
» lo auerteretur. Ipse, inquit, portus ingens quidem hoc est nauium plu
» rimarū capax, sed uisu, sed auditu mirabile est Aetnam montem ter
» rificis iuxta ruinis tonare, qua commotus admiratione, atq; à portu
» auersus, in illa explicanda primum ab auditu coepit Videtis artifi-
» ciosi poëtae prudens consilium, quod in admirabili re enarranda tra
» ctum se ammiratione ipsa ab initio statim ostendit? Audire est, in-
» quit, cum nulli corporum uideantur conflictus, è quibus soni fiunt,
» non sonitum modo, ac si parum esset sonitum dicere, sed tonitrum
» ex horrificis montis eius ruinis. Quae in aere maximo cum terrore
fierent, ea dixit sub teris fieri. Simul cum rei miraculo causam quoq; leuiter attingit. Nam neq; decebat Aeneam, causas incendij atq; fra
» goris illius exactius quaerere, aut aperire. Tantus autem fragor nisi
» è fractione esse non poterat, quam fractionē ruinas nominans osten
» dit. Cum etiā dicat tonat, montem confragosum innuit. Nanq; confli-
» ctus illi, & tanti sub teris fragores nisi in concauo & cauernoso
» fieri nequeunt, easq; conflictiones uentorum, atq; ignium in cauer-
» nis esse dicit, ut confligentium nubium tonitrua imitentur. Singulis
» uerbis rem auditu mirabilem facit, quod, ꝙ tonat, ꝙ ruinis & qui-
» dem horrificis, cum horror absq; membrorum concussione; animiq;
» consternatione non contingat, Dehinc cum auditui satisfecisset, tran
» sit ad uisum aliquanto longius in parte hac immoratus, ut per hunc

» sensum rem admirabiliorem redderet, quod uidendo quàm audien
» do apparere plura soleant. Vtq; audientium animos magis, ac ma-
» gis rei miraculo afficeret, non secernit ea quæ noctu, quæ'ue inter
» diu uiderentur ut Pindarus. Dicit interdum, idest nunc hoc, nunc
» illud, dum non uult diem à nocte secernere.
» Atram prorumpit ad æthera nubem.
» Videtis ut à se non recedit, dixit tonat. dicit nubem. tonare enim &
» nubescere in aëre contingit. Cernitis ut rem effert, cum non fumum
» sed nubem, & quidem atram, & prorumpit, quod uiolentum uer-
» bum est, & æthera potius, quàm aërem, ut nimium impetum ab-
» solueret. Fumantem, non ita quidem ueritatem uelat, ut non suis ali
» quando nominibus rem exprimat, Fumi enim ex aspiratione ignea,
» non nubes exsurgunt. turbine piceo. et impetum & colorem non si-
» ne quadam animi commotione designat. Est enim turbo uentus et tor
» tuosus, & uiolentus, & fortasse respexit turbinis ipsius glomeratio
» nem. Ad hæc piceus color in nubibus terrificus est. duo hæc simul
» coniunxit, ut rei miraculum augeret. Nec non flammas, fumos, lu-
» cem, tenebras, fauillas simul miscet, & turbinem piceum, & fauil-
» lam candentem. quid amplius? globos etiam flammarum attollit.
» & quod satis hoc non uideretur, lambit etiam sidera, ut quo ultra
» prodiret non haberet. Non possum primo loco non magnopere Gel
lium admirari, uel potius ridere, qui Virgilium arguat, quod dixe
rit fumantem turbine piceo, & fauilla candente, cum nec fumare
soleant, ut ipse dicit, nec atra esse, quæ sunt candentia, nisi si peruul
gate dixit & improprie, candente pro feruente non pro ignea & re
lucenti, quod candens est à candore dictum, non à calore. O' bone
Gelli, cum noctis istas atticas scriberes, non potuisti non aliquando
dormitare. Ignorabas an parum animaduertebas, antiquissimum et
latinissimum hunc loquendi morem Virgilio etiam familiarissimũ?
neq; enim dixit fumantem candente fauilla, sed nubem candente fa-
uilla. ut puella forma adeo uenusta, & magnouir ingenio. et quod
in loco maxime simili legitur.

Ipse quirinali lituo, paruaq; sedebat
Succinctus trabea — Atq; ut ibi non succinctus Quirinali lituo, sed
succinctus parua trabea, Quirinalemq; tenens, seu gestans lituum,
sic neq; hic nubem fumantem fauilla candẽte, sed fumantem turbine
piceo, & emittentem seu spargentem, atq; efflantem simul candentem
fauillam. Expressit autem quod fieri sæpissime in aëre uidemus, ut
è nigerrimis nubibus post tonitrum, erumpant fulgura, & corusca-

tiones, uideaturq; interdum cœlū dehiscere, flammasq; euomere. Dici non potest, quàm sibi undiq; in eorum quæ fiunt in aere, similitudine constet. Solebat irridere Antonius, qui Virgilium dicerent uoluisse montis Aetnæ flagrantiam ad Pindari imitationem exsequi, eosq; censebat & cæcutire, & delirare, nec Fauorinum, sed Fabarinum naso suspendere, cum nemo tam auersi, aut parui esset ingenij qui non palàm uideret Virgilium se totum à Pindarica enaratione auertisse, ut nec uerbis, nec tralatione qua ille utitur, parte aliqua similis esse uellet. Etenim Pindarus ad fontium, fluminum, fluctuum similitudinem, rē omnem exsequitur, amnes in incendij enarratione imitatus. At noster nulla huiusmodi similitudine usus, rebus ipsis inhærens, & quàm potest, & Aeneæ narrantis dignitas patitur, uerbis explicans, ab ipso igne et à nubibus, et ab ijs quæ in aere fiunt, non recedit. Et Pindarus quidem solum fluxum, & scaturiginem habet quam in aquis imitetur, Virgilius omnia pro materia proq; suscepta explicatione à rebus ipsis non aliunde sibi dicenda, atq; ostendenda assumit. Videriq; Virgilius potest, parum hac in parte Pindarum probauisse, qui dum se totum ad amnes, ad fluctus, ad scaturiginem uertit, eructationem ipsam quæq; inter erumpendum, eructandumq; contingerent inexpresse leuiterq; attigerit, nec monstrum illud suum, tum auditu tum uisu mirabile plene absoluerit. Referam Pindari uerba à Gellio ipso conuersa. Sanè eructantur in accessi ignis purissimi ex imis fontes. Flumina uero interdiu quidem inundant fluctum feruētem fumi. At per noctes puniceа proglomerata flamma ad profundum pontifert solū, cū strepitu illa Vulcani fluenta serpentia emittit sæuissima, monstrum profectò tum uisu, tum auditu mirabile. At Virgilius & aures, & oculos, & animum admiratione implet, cum montem tonare ait, & è terræ penetralibus atras nubes prorumpere, fumare piceum turbinem, uolitare candētem fauillā, attoli globos flammarum. quid amplius? lābere etiā sydera, et tamen à rei natura non recedit, siqdē eructatio illa talis est, præterq̄ quod sydera non lambit. Sed hæc exuperantia poëtarum est propria, & haud scio an alibi magis, quàm hic deceat. Ac tanquam minora hæc quæ dicta sunt essent, quippe quæ frequenter contingant, ea subdit quæ ut maiora, & rarius contingerent, & longe monstrosiora essent. Itaq; & scopulos erigit, & auulsa montis uiscera eruptat, & saxa sub auras glomerat, & quidem liquefacta, & cum gemitu. Ac ne quid quod mouere admirationem posset, prætermitteret, quid ultimo loco ponit? fundoq; ex æstuat imo,

quod cum oculis exponere non posset, animis existimandum permisit. Quid hoc Virgiliano monstro absolutius? & tamen docet glomeratus eos fieri non posse nisi uento, igneq́; intus æstuante. Ac Pindaro quidem dare potest ueniam lyricum carmen. At Virgilio implenda erat tuba illa heroica, & magno personandum ore, neque ut illi succinendum, qui à lyra sua non ita longe recessit. Quo'circa noster Heros tubă sic implet ut monstrũ Pindaricum, p tonitrũ, ruinas, turbinem, piceam, candentem fauillam, erectos scopulos, auulsa uiscera, saxa liquefacta, sub auras ad sydera usque intonet, & aures, oculos, animos, admiratione simul atq; horrore compleat. Tonat Aetna ruinis. cœpit Virgilius à tonitru, in quo Pindarus obmutescit. post etiam, tempus nullum secernit, tum ut rem admirabiliorem faceret, tum ut qualis res ipsa esset, exprimeret, neq; enim noctu solum flammarum illi globi cernuntur, sed etiam interdiu, quoties et aer est nubilus, et cacumen montis exhanelatis incendij fumigationibus caligat, atque offunditur. An non die medio, cum cœlum maxime nubilum est uidentur coruscationes, & medijs è nubibus ignes emissi? quod poeta noster sentiens, non ante dixit candente fauilla, quàm præmisit turbine piceo, ne'à rerum natura recederet. Ad hæc non nisi post multos annos contingit amnes illos Pindaricos fluere, cum Virgiliana tonitrua, fragoresq́; & fumi picei, & prorumpentes in cœlum nubes, fauillæq́; frequentiores contingant, præsertim flante aut impendente austro. Ac nihilominus post liquescere saxa, & auelli montis uiscera ostendit, adeo nihil prorsus omittit. Videturq́; noster Maro rem ipsam & loci situm contemplatus, siquidem cacumen montis qua tanta fumigatio emittitur, hiatum habet profundissimum ac late amplum quem dixerunt Craterem. hodie pleriq; os uocant, exesis undiq;, atque exustis rupibus. Quo'circa non uti è fontibus fluere ignes possunt, sed materia ipsa ui uentorum incensa, & diutius intra cauernas exagitata, tandem euomitur, magnoq́; in aërem impetu effertur, post in partem qua uentus inclinat decidens, igne liquefacta defluere incipit. Vnde alibi ut rei huius peritus dixerat,

" *Vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam*
" *Flammarumq́; globos, liquefactaq́; uoluere saxa.*
Et hic uere, ac naturaliter dicit,
" *Interdum scopulos, auulsaq́; uiscera montis*
" *Erigit eructans, liquefactaq́; saxa sub auras*
" *Cum gemitu glomerat.* –

Prudentissime omnia. Nam interdum, quia non semper. & cum gemitu, quia tantæ ebullitio & pugna illa intra cauernas, uentorumq; ac concepti ignis uiolentus, ac præceps exitus, absq; ingenti fragore fieri nequit. & erigit eructans, quia ruptis caminis efractisq; (ut ita dixerim) claustris igne, uento, uaporibus, quæcunque obuiam facta sunt in altum tolluntur. Et cum dicat glomerat, ostendit pugnã confligentium corporum, & cum dicit uiscera et liquefacta & auulsa, designat tum ingentissimam uim uentorum, tum quod ignis est excoquere, ac liquefacere lapides, tum quod materia ipsa monte continetur, atq; illic generatur. Dicet aliquis. at fluere liquescentem illam materiam mare uersus, omisit. Primum nec mare uersus semper fluit, nam et sæpenumero in mediterranea elabitur, deinde quod cum dixisset sub auras glomerat, uisum est poetæ tum defecati iudicij, quodcunque adderetur minus esse. & profectò minus mirum est fluere decidentem illam, liquefactamq; materiã, quàm ex imis terræ uisceribus ad auras maiore quàm exprimi possit impetu ferri. Itaq; hoc omisso, imo despecto, ac repudiato, concludit, fundoq; exæstuat imo, relinquens in audientiũ animis quæ non cernerentur cum admiratione cogitanda, atque qui intus æstus, quæ ruinæ, quanta etiã certamina ex ijs quæ oculis obijcerentur existimanda. Quin etiam ad fabulosum commentum ut mirificum, ut ad Deos relatum transit, adeo nihil quod audientium animos admiratione impleat prætermittit.

Fama est Enceladi semustum fulmine corpus
Vrgeri mole hac, ingentemq; insuper Aetnam
Impositam ruptis flammam expirare caminis,
Et fessum quotiens motet latus intremere omnem.
Murmure trinacriam, & cœlum subtexere fumo.

Quamobrem Pindarum non solum imitandum à se Virgilius non iudicauit, sed ab illo sic recessit, ut non uerba, non rei faciem, non ullam sit pindaricæ descriptionis adumbrationem secutus, Nũc ostendat nobis Fauorinus iste tã enucleati iudicij, tãq; teneri auditus philosophus, ut opimam, et pinguem Pindari (ut ipse cum Gellio fortasse non recte sentiebat) facundiam prætereamus, ostendat inquam ubi nam Virgiliana insolentia? ubi tumor? mihi quidẽ cum duobus maxime modis concipiatur tumor, re, idest sententijs atq; oratione, ubi sunt uerba ista tumentia, ubi res insolentiam parientes? At dixit tonat Aetna, quia tonat aer, & nubium conflictus tonitrum facit. prorumpit ad æthera nubem atram. nihil hic insolens, nihil tumidum, Nam

dum, Nam prorumpo uerbum sic uiolentum est, ut eo etiam historia utantur. & nubes atra, ut nox atra. turbine piceo. an quo uerbo uel impetum uel colorem expressius potuisset efferre? cum è pice densissimus idest nigerrimus halet fumus, et turbo cum impetuosus, tum ēt tortuosus, atq; glomerosus sit, et fauillæ flāmæq; seu corruscationes è nigerrimis nubibus erumpere sic soleant, ut candere uideantur. nihil à natura recedit, et uerba rebus accommodat. Non dicet poëta globos, cum idem uerbum ab historicis non reformidetur? non dicet lambere sydera? Atqui honestiori uerbo uti non potuisset, ut leuem, ac fluitantem ignis, ut ita loquar, attactum significaret. nec cum dixit candente fauilla, Pindari uerba fluxum fumi calidi significantia, nec cum globos flammarum ignis fluenta, crasse duriter, atq; improprie interpretatus est. hoc est ῥόον καπνοῦ αἴθωνα & κρουνούς. quippe qui ne interpretatus quidem sit, cum illum non modo imitari nollet, uerum etiam hac in parte non probaret, propter eas quas attulimus rationes, uelleq; rem ipsam, ut admirabilem, ut horroris plenam uerbis suis ante oculos ponere, animisq; infigere, ac tubæ suæ canorē tenere. Nec cum dixit scopulos, & uiscera auulsa, et liquefacta saxa, & lābit sydera, & exæstuat immo fundo, uerba & strepitum uerborum conquirit. rem inquam, ipsam inquam rem suis atq; heroicis uerbis enarrat. Ad hæc qđ non semper ignis fluant amnes, interdū hoc fieri dixit, atq; ubi fit, non diffluere è cratere illo perinde, ac è fonte, aut è fornace massæ illius riuos, sed iactari in sublime materiam per frustra, per saxa, per scopulos, quæ post in terram decideret, & in feces ac liquescentis spumæ modum coacta flueret.

Quo circa bone Fauorine ad philosophiam tuam redi, de syllogismo, deq; bonorum finibus tantum sententiam laturus, quando nec mihi satis magnus physicus uideris, qui montis Aetnæ naturā ignores ac poëtarum figuras, lineamentaq;, & quid carmini conueniat, quid materiam susceptam deceat, qua ratione humilis res tollatur, qua elata prematur, iudicandum, pensitandumq; poëtis ipsis relinque. Vidimus in Aenaria insula factum, qđ Virgilius de Aetna scribit, cum è quadā eius parte ignis erupisset centū ante annis, aut paulo amplius. Nam & ad mare, & sparsim per agros, præter fluxum illum magna mole lapides iacent, & in ipso litore, & paulū etiam intra mare grandes eminent scopuli adeo excocti, exustiq;, ut hodie quoq; appareat spumosa illa liquefictio, quinetiam pindarica fluenta lapidū sunt in spumam solutorū, non materiæ continuæ liquescentisq;, quale liquefactum fluere æs solet. Cur autem præter

naturã cuiquã uideatur ab incluso sub Aetna igne torqueri lapides, cũ uideamus aeneis è tormentis quae bōbardae dicuntur tanto impetu pilas torqueri lapideas? turbinesq; illos piceos glomerari? tanto ēt fragore, ut ad sexaginta passuũ millia exaudiãtur. hoc qđ in Aenaria factum diximus, legimus scriptũ in monimẽtis Caroli Neapolitanorũ Regis quo incendio etiam castellum haustum est. AN. Quanquam aenariae exemplo potes esse contentus, tamen & Vesuuij montis ruina & ager squalore obsitus ad sextum ab Neapoli lapidem hoc ipsum quod de liquefactis igne saxis à Virgilio traditur, docere abunde potest, Est enim passim uidere hic exustorum lapidum erectos cumulos, illic excussa summo è monte mirae magnitudinis saxa impune sparsa, alibi profluentis riui lapidosos decursus, nec uno in loco saxorum strues simul congestas, ut facile appareat materiam illam omnem è lapide constare, eiectam ui naporum, atque ignium, longiusq; agglomeratam, quae uidere cuiuis in promptu est. Sed redeas ad quod Elisi coeperas, & Macrobium aduersus Aeneam à latinis moti belli causas tanquam leueis ac pueriles ridentem, ut rudem & grammaticorum omnium importunissimum ferula sua feri, atq; intra cancellos grammaticae redire coge, audentem se quoq; uiris conferre. ELI. Recte mones. Hunc hominem Antonius cum nebulonem aliquando obiurgari sensisset, nimis parce inquit. potius, quando nemo unquam plura sibi praesumpsit aut permisit. Quaeso Macrobi poetarum iudex tam sobrie, quaeso, inquam quae inter Latinos Troianosq; belli causa excogitari accommodatior poterat? nam nec Latini per id tempus mercaturam nauibus exercebant, nec Aeneas piraticam, ut per causam praedocinij excitari bellum potuisset. nullae antecedebant inimicitiae, & Aeneas eo consilio in latinum litus descensionem fecerat, ut in terra fato debitas sedes profugis statueret. Itaq; non belli, sed amicitiae potius causas quaerebat, ut qui conciliare sibi finitimorum animos studeret, missis etiam oratoribus cum muneribus. Vidit acutissimus author fortuitam causam quam lippus caecutiensq; grammaticus quomodo uideret? Moris est classiriorum militum, ne piratarum tantum putes, saepius incontinentem descendere, carnis ut ipsi dicunt faciendae gratia, nec solum ex hostico, sed ubi maior cogit inopia, etiam ex pacato pecora abigere. Quam ob causam ut quotidie uidemus inter socios amicosq; indigne multa committuntur. Hanc occasionem & quidem fortuitam cum Aeneas nihil minus quàm bellum quaereret nactus Virgilius, non armentalem, aut araterium bouem, sed

Regij uillici armentum, atq; in delicijs habitum, & agrestibus notum uulnerat, quo facilius multitudo cognita Ciceris gratia ad tumultum concurreret, Troianosq; nõ tantum ut abactores, sed qui regias res uiolare ausi essent, armis ulciscerentur, atq; e finibus pellerent, quos egerrime ferrent illic considere? perindeq; ut exteram, atq; ignotam gentem hodie persequerentur. Quae opportunior excogitari occasio potuit, muliere praesertim agrestes excitante? quae uim passa uideri posset, cum etiam Iunonem belli causas quaerentem introduxisset. Atq; haec quidem tanquam scintilla furtim elapsa quae paulatim serpens, mox uento exorto illapsa stipulis, agros, siluas, obuia simul cuncta deflagrat. Quid aliud? tanquam duos e diuerso mundi cardine spiritus qui accensum ignem excitent, exsuscitat, alteram e coelo delapsam Deam Iunonem scilicet, alteram furiarum maximam, Herebo excitam, cogentem bucina populos, & duces uocantem in bella. proq; stipula subijcitur amata, mulier, mater, Regina, importuna quidem mulier, mater indulgentissima, Regina foeminarum choros solicitans, ad haec latinus senio confectus ac uix sui iuris. Incensa igitur stipula agri, siluaeq; exuruntur. Tela nouat atina, uomeres in enses excoquuntur, Scribuntur exercitus, leguntur duces, primusq; Mezentius bellum sic init, ut ne mulieres q̃dem arma detractent. Videns e parua fortuitaq; fauilla quantum incendium accenderit? ut subriguntur quidem legentium animi quotiens crines illi anguinei subriguntur. Quid hoc artificiosius? quid magis sepositum, atq; a uulgo abductum? cognouit admirabilissimam excogitatissimamq; inuentionem Iuuenalis, cum dixit,

Caderent omnes a crinibus hydri,
Surda nihil gemeret graue bucina.

Quidem si dijs placet, cognoscet Macrobius sordidae locutionis, ne dicam orationis grãmaticus. Quid tu pegrine homo de maximi poetae admirabili artificio nobilissimisq; inuentis te iudicem statuis? qui ne latine quidem loqui scias, Maluissem inquis Maronem et in hac parte apud authorem suum, uel apud quẽlibet graecorum alium quod sequeretur habuisset. Scilicet non uis fingere Virgilium, non uis optimum artificem arte sua uti artificiose? at ego maluissem te, cum latine loqui uis, Ciceronem, aut quem alium e doctissimis in loquendo sequi. An tu apud Ciceronem Sallustium Caesarẽ inuenisti, in diggeriẽ concoquere, in memoriam, atq; in ingeniũ ire, in incrementum succrescere, tale praesens hoc opus uolo, natiua Romani oris elegantia, noscendorum congeriem polliceri, et mille his etiam absurdiora, magisq;

barbara, quibus tu ineptissime cum sis, ipse ineptissimus uteris? Atqui audacissime grammatice, cum fateris te sub alio ortum cœlo à lingua latinæ uena non adiuuari, cur de maximo, déq; alieno poeta tanquam prætor iudicas? Vnum tamen dare tibi ueniam potest, quod conuiua, quod satur, quod inter rorantia pocula, quod in saturnalibus hæc proferebas. O bellissimum hoiem q conuiuã iudicem, q mensam prætorium statuas. Sed ad imitationem, quam in Marone desyderas, redeamus, Ciceronem si legisses non solũ latine loqui, sed recte quoq; de scriptorum ingenijs, déq; scriptis ipsis sententiam ferre didicisses. Ait & orator & philosophus emmentissimus, nostros aut melius inuenisse, aut inuẽta à græcis fecisse meliora. Quod si poetæ cuiusquam fuit inuenta ab alijs meliora facere, hæc mihi laus Virgilij propria uideatur. Sed neq; melius inuenerint nostri, neq; fecerint aliorum inuenta meliora, non tamen cæcutientis grãmatici sententiæ standum est. Quonam authore usus est Homerus in fingendis tot monstris? quem imitatus est Orpheus in commentis adeo fabulosis? quem secutus est qui primus finxit Castorem, Polluceḿq; ortos ouo? qui primus commentus est Plutonem in inferno regnare, hydram septicipitem esse? natos è serpentum dentibus armis instructos homines? Deniq; ab quo accepit Homerus authore, arma à uulcano achilli fabricata? uulneratam à Diomede Venerem? perlatum uiribus Vlyssem? et mille talia? Atqui poëtarum hæc non modo licentia, sed pene ars est. Quin etiam ab alijs enarratas fabulas in aliam, atq; aliam formam conuertere permittitur? ne dum fingere nouas liceat. Sed ueniamus ad alium locum, uideamusq; quam intempestiuus canis huius latratus sit.

» Parua metu primo mox sese attollit in auras,
» Ingrediturq; solo, & caput intra nubila condit.

Homerus inquit contentionem à paruo dixit incipere, postea ad cœlum usq; succrescere. Hoc idem Maro de fama, sed incongrue, neq;
» enim æqua sunt famæ, contentionisq; argumenta, quod contentio eti-
» am si ad mutuas usq; uastationes ac bella processerit, adhuc contentio
» est, et manet ipsa quæ creuit. Fama uero cum in immensum prodijt,
» fama esse iam desinit, & fit notio rei iam cognitæ. Quis enim iam
» famam uocet, cum res aliqua à terra in cœlum nota sit? deinde neq;
» ipsam hyperbolen potuit æquare. Ille cœlum dixit, hic auras,
& nubila. atq; ut ab ultimo incipiamus, nesciebas puto grammatice uersus facere, qui non uideris tribus tantum syllabis potuisse hyperbolen æquare, Et caput intra sydera condit dicere, o crassum

*& supinum ingenium. Atqui noluit Virgilius intra sydera dicere.
Nam cum intellegeret famam, plura saepe quae certa non essent di-
uulgare, ac uera falsis miscere, & facta, atq; infecta nuntiare, ca-
put eius condit intra nubila cum caeterum corpus uideri dicat. Itaq;
& magnitudinem eius ostendit, cum attolit eum in auras, & uer-
sari inter homines docet, cum ingredi eam solo facit, et qđ multa se
cum ferret, quae non statim cernerentur uerá ne an falsa essent, in-
tra nubila caput abscondit, etenim cum oculis nostris offusa nubes
est, ueras cernere rerum species nequimus. Vnde ipse alibi, nubē quae
mortales hebetaret sensus, caligaretq; oculos circùm eripit. Agnosci
» tis singularem Maronis prudentiam, grammaticis non modo non
» perspectam, sed ne nisi quidem maximis poetis perspectabilem. Nō
sunt inquit, aequa famae, contentionisq; argumenta. Detur ignoran-
tiae hominis non esse paria. Sed tu mihi uideris bone Macrobi fama
» quid sit non intellegere, qui dicas Eam postquam in immensum pro
» dijt famam esse desinere, ac rei cognitae notionē esse. quod si sit, pas-
sim Liuium, Sallustium, Ciceronem, & rerum scriptores alios erra
re inueniemus, nec permissum nobis erit dicere fama praelij ad can
nas facti adhuc manet. nec rerum à populo Romano gestarum fama
perpetua erit. Nec Atheniensium res gestae minores aliquando fuere
quàm fama feruntur. nec famae consulendum est. Atqui scriptores fa
mae potissimum student. Et Caesar, Alexanderq; plura famae gra-
tia fecisse uidentur. nec temere Alexander dicebat fama bella con-
stare. Aliud est igitur fama, quàm quod tu grammaticae putas, nec fa
ma esse desinit, cum in immensum creuit, efficiturq; rei cognitae no-
tio ut tu ipse garris. Nam & Ciceronem consulem planè fuisse sci-
mus, tamen famam consulatus eius dicimus magnam adhuc esse, &
Annibalem in Africa superatum fuisse à Scipione notissimum est, ta
men famam uictoriae eius exstare dicimus. Caesarē maximas res ges-
sisse, etiam muliereulis cognitum est. Num propterea minus dicimus,
rerum à Pompeio quàm à Caesare gestarum famam maiorem esse?
aut Alexandri famam nulla posse uetustate obliterari, Licet eius fa-
cta sint cognitissima. Et quod ab occasu solis ad ortum usq. Herculis
labores cogniti sint, famam propterea laborum Herculis dicere non
licebit? Desine igitur oblatrare catelle, & fama quid sit, quot etiam
dicatur modis disce, nam & uetustissimarum rerum celebritas fama
dicatur, & quae nunc à Turcarum geruntur Rege, fama per orbem
terarrum feruntur. Et Theodorus graecus qui diem nuper obijt ma-
gnam ingenij sui famam posteris reliquit, et qui nunc scribundis an-*

nalibus dant operam, famæ suæ, illorumq; de quibus scribunt consulunt, et fama est gentes quasdam uagientes, atq; incertis sedibus uitam agere, & nescio cur pecuniæ magis quàm famæ seruiẽdum sit, ac si quibus alijs modis fama inter loquendum scribendumq; usu uenit. Damnatur etiam Virgilius ab oculatissimo hoc exploratore, quod immodice sit usus exemplo illo Homerico de Diomedis armis. nã
" et de Turno ait, Tremunt in uertice cristæ Sanguineæ Clypeoq; mi
" cantia fulmina mittit, Et alibi de Aenea. Ardet apex capiti, cristisq;
" ac uertice flamma funditur, Et uastos umbo uomit aureus ignes.
Hoc inquit importune positum est, quod neq; tum pugnaret Aeneas, sed tantum in naui ueniens apparebat. immo magis oportune non potuisset, siquidem apex ille ardere uisus, & Troianis obsidione laborantibus, ac tantum non expugnatis castris, magnos addidit animos, unde uiso clypeo clamorẽ tollunt ad sydera, spesq; addita iras suscitat, iaciuntq; manu tela, & Ausonijs ducibus ne dum militibus is metus iniectus, ut soli Turno fiducia non cesserit. Quinetiã Aeneas ipse, ut qui sentiret quantum armis illis opis, quantũ opinionis, atq; spectationis inesset, celsa stans in puppi, sinistra clypeum extulisse indicatur cum primum in suorum, atq; hostiũ conspectum uenit. Itaq; non potuit magis opportunum tempus seruari, cum suorum res tam in angusto, hostium tantus esset successus. & profecto armis illis coelo missis, nec tempore magis necessario sese instruere Aeneas potuit, cũ de summa rerum contendendum esset, & primus illorum aspectus necesse erat ut uim diuinitus insitam, & Troianis, & Rutulis cum spe metu, horrore, fiducia, atq; admiratione præseferret. Damnatur etiam quod importune allatis recens armis Aeneas miratur.
" Terribilem cristis galeã flammasq; uomentem. An non diuinũ illud opus mirabitur? et cũ illa manu tractaret, uersaretq; inter brachia, nõ conciperet magnam spem, præsertim in rebus tam asperis? nõ animos inde sumeret, uidẽs quantum terrorem galea illa terribilis incussura esset hosti? quæ tum ipsi quoq; flammas uomere uideretur. Quomodo igitur expleri lætitia nõ potuisset, nisi iã animaduertisset quantus illorum usus aduersus hostem futurus esset in prœlijs, quæ etiam tum sub quercu posita (neq; enim temere sub quercu posita dicat, cum corona querna ciuium liberatores donarentur) terribilia apparerẽt; Quo'circa, ut dictum est, cum primum in hostiũ conspectum uenit, illa statim extulit. Videtis q̃ sibi Virgilius constet? q nihil inaniter dicat, & singula exactissime pensitet? parum hoc uisum est. Condẽnatur etiam quod de Turno dixit.

" Cui triplici crinita iuba galea alta chimeram.
" Sustinet, ætneos efflantem faucibus ignes
" Tam magis illa fremens & tristibus effera flammis,
" Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.

Turnum hostium ducem ad bellum missurus, sane illum qui tot malis troianos, sociosq; affecturus esset, qui bellum tantis animis suscepisset, qui morte sua Aeneam esset nobilitaturus, non una è parte artificiosissimus poëta commendat.

" Ipse inter primos præstanti corpore Turnus.
" Vertitur arma tenens, & toto uertice supra est.

Facit enim uersari inter primos, qua è re ad singulare animi robur, corporis quoq; uires adiungit. et cum dicit, Vertitur arma tenens, corporis dexteritatē sub armis, atq; animi uigorē significat. Et cū adiungit Toto corpore supra, ē corporis proceritate suis admirabilē, hostibus formidolosum apparere facit. Ad has corporis atq; animi dotes addit armorum horrorē, ex triplici iuba, atq; è monstro flammas efflāte, Quippe cū quæ chimera aspectu ipso ante pugnam terrificat esset fictoris artificio, ubi ad manus uentū esset, tū ea maxime et uoce fremeret, et flāmas euomeret, ut de gemitu, déq; afflatu, cāpi sanguine cæsorū naturēt. Atq; ut nihil desit, post leuē, atq; extersum clypeū, sicdē qui de re militari scribunt, ad præstringēdos aduersarij oculos armorū in primis fulgorē commēdant, post altam galeā et ignes efflantem chimerā, addit nimbū peditum, et totis castris agmina clypeata dēsat. An est quod aliud desyderari in extollēdis aduersarij siue ab insitis à natura corporis, atq; animi uiribus, siue ab externis possit rebus? Nū igitur importune galea alta chimeram sustinet, præsertum post tot enumeratos, armisq; decoratos duces? Atq; hoc quidē nō tanti faciendū ui deatur accusari aut potius damnari à grammatico eximium poëtā, neq; enim indus Elephas curat Culicem, Illud me uehementer mouet quod uideo doctos quosdam uiros, dum grammaticis nimis tribuūt, et ipsos delirio eodem uexari, tum in ijs locis, quos posuimus, tum quod existimant parum prudēter à Virgilio inductum Iouem in Primo Quarto, & Nono uolumine, qui loqueretur sine tumultu, et absq; mundi obsequio, post uero, eo dicente

" -Deūm domus alta quiescit,
" Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther,
" Tum Zephiri posuere, premit placida æquora pontus,

Ac si nō idē esset qui ante locutus fuerat. Immo idē erat, sed nec ante Venus, Iunoq; ad contentionē et iurgia Ioue corā proruperant, qua

è re uario assensu ob factionis studiũ cœlicolæ fremebãt. Itaq; ut ostenderetur concionantis Iouis ea maiestas fuisse, ut musitare ultra nullus auderet, oportunissime dicatur, summaq́; cum prudentia, quod nõ solum eo dicente Deũm domus silentium tenuit, sed orbis totus summi Dei superalium ueritus est. Etenim poeta ex uerbis ipsis uult innuere Iouem superalium obduxisse, ob dearum iurgia, & cœlicolarum fremitum, ac partium studia, ut qui speciem irati præseferret, Vnde quodam cum superalio ait. Rex Iuppiter omnibus idem, Iuratq́; per picæ torrentis ripas, atq; ut dictis pondus adderet, caput mouet, totumq́; nutu tremefecit olympum. Sed nec mihi Iulius Hyginus æquior uideri potest, qui Virgiliũ accuset, quod litus uelinum ex ore Palinuri dixerit, cum Veliam Seruio Tullo regnante conditam fuisse tradat, sexcentesimo post Aeneæ aduentum in Italiam anno aut etiam amplius, ac si poetis permissum non sit quædam etiam ad sua tempora in carmine referre, ut locorum, ut fluminum nomina, ut armorum genera. Dicat mihi uelim Hyginus, cur non etiã accusat Virgilium quod Aeneam qui Troianus esset latine loquentem inducat? Facessat igitur diligentia tam arcessita, & huiusmodi multa permittantur poetis, In quæ etiam uolentes incidunt, non rerum ignorantia decepti. Idem reprehendit quod cum antea dixisset Virgilius Theseum superas euasisse ad auras, post dicat, Sedet, æternumq́; sedebit. Atqui Theseus uiuens Herculem ad inferos secutus, Inde Herculis ipsius præsidio euasit, ut est in fabulis. Post mortem uero cum anima eius ad inferos delata esset, nunquam ad uiuentis rediit, sed propter filium iniuste occisum, sedet illic atq; æternum sedebit, Iniquissimã Hyppoliti mortem infeliciter deplorans, Rectéq; & ante uiuum redisse ab inferis ait, unde argumentandi locum Aeneas cœpit, et post inter eos qui mortui essent enumerat. Neq; enim hæc sibi aduersantur. Errasse etiam dicat in his uersibus,

Eruet ille argos Agamemnoniasq́; micenas,
Ipsumq́; Aeacidem genus armipotentis Achilli, Vlctus auos Troiæ, templa & temerata Mineruæ,

quod & personas confundat & tempora, cum neq; eodem tempore, neq; per eosdem duces cum Acheis Pyrrhoq́; pugnatum sit. Siquidem Pyrrhus quem Aeacidem dicit ex Epiro in Italiam transgressus cum Romanis depugnauit aduersus Curium belli eius ducem. Argiuum autem bellum idest Achaicum multos post annos à L. Mummio Imperatore gestum est, itaq; censet medium uersum eximi posse qui quidem de Pyrrho importune immissus esset, Quem Virgilius procul dubio fuisset exempturus.

Non possum non admirari etiam ad risum usq; tum Hyginum, tũ Gellium qui studio quodam reprehẽdendi praecipites in maximos errores inciderint, Primum quod de Pyrrho dictum non de Persa Rege putent, neq; enim Pyrrhus à populo Romano uictus est, neq; regnum Epirotarum Pyrrho uiuente captum, atq; in prouinciã redactum est. Sed Perses q à paulo ductus est ante triũphũ, quo capto Macedoniaq; spoliato, Aeacidarum imperium finiuit. De quo etiã Propertius ait.

" Et Persen proaui simulantem pectus Achilli.

" Quiq; tuas proauus fregit Achille domos.

Hoc igitur superato Regnoq; Aeacidarum deleto, populus Romanus uideri potuit, Troiae ruinas ultus fuisse. deinde nõ animaduertere, induci à Virgilio Anchisen nequaquã singulos referentem, q ab Aenea originem ducturi essent, sed quosdam tantum, neq; tempus ordinemue seruari, quippe cum de Caesare, atq; Pompeio, ante quam de Fabio Marcello, Scipionibus mentionem faciat, satis enim habebat Anchises, quibusdam nominatis, quibusdam à rebus gerendis significatis spe, atq; gaudio futurae stirpis Aeneam implere. Quare cum dicat.

" Ille triumphata capitolia ad alta corintho,

" Victor aget currus caesis insignis achiuis

Iure potest uideri, Mummum qui Achaicus cognominatus est, quiq;

" Corynthum sustulit significare. Post uero cum addat. Eruet ille

" Argos agamenoniasq; Mycenas, alium profecto significat, & hic quidem Paulus est, qui Persen uicit, Regnumq; Aeacidarum subuertit. quanquam autem Paulus neque Argos euertit, neque Mycenas, hoc tamen ut Aeneam solcetur ab Anchisa dicitur, cuius ipsius posteri euersuri essent Argos siue Achaicũ, quae arx uidebatur Acheorum quorum principes aduersus Troianos coniurauerant, siue Thessalicum, quando ducum Thessaliae uirtus in eo bello plurimum enituerit, & Mycenas Agamemnonis patriam qui fuit graecorum ac belli dux. Quo circa dum Virgilium non minus imprudenter, quàm impudenter accusant uterq; & Hyginus sententiae huius aduersus Maronem author, & suffragator eius Aulus in errorem maxima animaduersione dignum incidere. His tam iniquis calumnijs cum indigne ferret Antonius eximium poẽtam affici, ac uenenosis grammaticorum morsibus laniari, quid mirum si catellorum persimiles dicebat, si doctos quosdam ut deliros ridebat? poteram etiam multa addere quibus Antonij aduersus grammaticos iram iustissimis è causis conceptam ostenderem, sed me ipse continui, quod uidebam in Virgilij Laudes prorumpendũ esse, quibus explicandis cum sentiam me

imparem temperare malui. AN. Eadem & me ratio te dicente co-hibuit, ne quæ à te præteriri uidebam consilio, ea ipse subijcerẽ, quippe cum laudabilior sit Maro, quàm ut à me præsertim laudari satis digne queat. COM. Et apposite quidem atq; accumulate aduersus grammaticos ex Antonij sententia disputauit Elisius, et Andreas pro moderatione sua quæ sedulo ab Elisio præteriri uidebat, subijcere noluit, non tam ut mihi persuadeo uiribus diffisus, si in Maronis laudes descendendum esset, quàm quod locus hic expliatndis summi poëtæ uirtutibus satis idoneus non est. Verum bone hospes, ut cupiditati tuæ pro uirili satisfacere & ipse studeam, referam quanto paucioribus quidem potero, Antonij sermonem eum, quem aliquando eodem hoc in loco habuit, de recensendis ducibus qui aut Aeneam, aut Turnum in expeditionem secuti sunt. sentiens condemnari Virgilium tum quod oppida, urbesq; non eo quo sitæ sunt ordine referret, tum quod nonnulli pugnantes inducantur, qui non essent in belli apparatu numerati, cum Homerus eosdem illos quos retulisset in catalago solos pugnantes dicat, & græciæ oppida, locaq; per ordinem referat. Dicebat igitur similibus in rebus siue agendis, siue scribendis, non idem semper aut agenti, aut scribenti consilium esse nec eundem ad finem eadem in re ubiq; contendi. Homerum quidem uoluisse in enumerandis auxilijs, Græcæ urbes, locaq; describere, ordineq; Græcæ situs Catalogum exsequi, Quippe cum uniuersam Græciam aduersus Troianos coniurasse ostendat, At nostro poëtæ consilium non fuisse Italiam describendi, neq; enim omnes Italiæ populi aut pro Aenea, aut contra Aeneam stetere, quando Hetruscorum etiam multi belli se medios præbuere. Quinimmo maiore è parte uetustissima oppida, & ea maxime quæ è memoria exciderant conquirit, ut qui restituere illa in lucem uelit. Quodq; historici etiam latini seruant in enumerandis auxilijs regiones non describit, ac satis habet duces ipsos et loca è quibus auxilia uenerint nominare, Quo enim consilio, aut Italiam, aut Hetruriam uniuersam describeret, qui neque Italiæ, neque Hetruriæ totius populos sciret aut pro hac, aut pro illa parte arma cœpisse? Iure itaq; contentum fuisse, illis tantum populis ac ducibus qui in expeditionem profecti sunt, nominatis, In quibus referendis necesse non fuit situs ordinem tenere, cum uniuersæ regionis populi non enumerentur, & Mantuam solam è tot trans apenninum populis nominet, uidelicet ut patriæ assurgeret, atq; ut auis diuitem laudaret, caputq; populis statueret. Affirmabat præterea Virgilium imaginem quandam secu-

tum pugnarum, atq; oppugnationum, quæ in rebus in Callia ge ſtis a Cæſare deſcribuntur, fecſſe etiam Aſcanium nudato capite pu gnare, quod de Cæſare ipſo legitur, deflexiſſe quoq; in quibuſdam ab Homero de induſtia ut q Romanæ militiæ diſciplinam potius ſe qui uellet, eamq; ob rem ſingulos Duces pugnanteis minime indu cere, quos niſi cum neceſſitas uocauerit obiectare ſeſe periculis, aut manum conſerere non deceat, quodq; plures inter pugnandum no minaret, qui in enumeratione auxiliorum, dicti prius non eſſent, in hoc quoq; a Romanæ hiſtoriæ conſuetudine non recedere, Siquidem Romanarum ſcriptores rerum nominatis conſulibus prætoribus'ue, aut dictatore, atq; equitum magiſtro, alios in ſuſcipiendis expeditio nibus uix nominant. At cum pugnas deſcribunt, & qui in bello de ſyderati ſunt recenſent, tunc milites, centuriones, præfectiq; nomina tim dicuntur, quorum in apparando exercitu nulla mentio facta eſt. Referuntur fortia, tum peditum, tum equitum facta, & nauatæ ab infimi etiam ordinis militibus operæ, de quibus nihil antedictum eſt. Hanc igitur fuiſſe rationem cenſebat cur Virgilius partim ad Ho meri exemplum duces quoſdam pugnanteis induceret, ne ab illo cu ius maxime ſimilis eſſe uellet omnino recederet, partim ad Romanæ militiæ diſciplinam, non omnes pugnanteis faceret, ſed militum po tius qui ſub illis militarent uirtutem referret, cum inuidia quædam uideri poſſit ſuis milites laudibus defraudare. Ad hæc cum de Ro manæ militiæ diſciplina eſſet mitti ſupplementa, qui a Virgilio poſt nominantur, perinde, ac cum ſupplementis ad Aeneam Turnum'ue profectos intellegi uult. ſic Oximum Regem, ſic alios quoſdam ab eo poſt nominates, ac ſi cum ſupplementis poſt quàm in expeditionem ab Imperatoribus itum eſſet, in caſtra profecti ſint. Plures quoq; co gnomines, ideſt eiuſdem nominis ab eo referri, quod Romanorum plurimi eodem nomine uocarentur, indeq; tot prænomina agnomi naq; inuenta eſſe. Reges quoq; ſub Imperatoribus militare, & hoc quoq; Romanum eſſe, cum Reges multos ſocios haberent, quos ſub Im peratoribus, conſulibusq; pugnaſſe, ſatis compertum eſt, atq; ad hoc ipſum Homero nonnunquam relicto uoluiſſe Virgilium alludere. Illud uero maxime nefandum eſſe, & quouis animaduertendum ſup plicio prædicabat, quod eſſent nonnulli adeo improbi, ut non alia ſe magis ratione doctos, atq; in literis claros haberi poſſe perſuaſum ha beant, quàm ſi Virgilio detrahant, ſi in pœtarum noſtrorum princi pem dentes acuant. Qui ſi quando pro rei, lociq; naturam uarian tior, & ut ita dixerim, feſtiuior eſt, hic Homeri ſimplicitatem ma-

gis probant, ubi simplicior, atque castigatior, tum copiam illius & ornatum requirunt maiorem, nunc quod Homeri ipsius nimius sectator fuerit, nunc quod ab illius imitatione longius recesserit, accusant. alias non probant tantum antiquitatis studium, alias quaedam sine ullo exemplo protulisse damnant. Interdum superalium eius, interdum iucunditatem insectantur, Denique esse inuentos qui dicerent scripta eius mera furta esse, qui censerent ennium quanquam rudem et incónditum ei anteponendum, qui nullo demum ingenio, nulla inuentione fuisse nugarentur. Hoc loco rei indignitate commotum exclamare Antonium memini, Improbos, facinorosos detestabiles eos dicentem, Iouemq; ausos regnis detrudere. Quippe qui Romanae poëticae principem & quasi Deum quendam suo è Regno, suo è solio pellere, ac deturbare conarentur. Sed nec meliore usum fortuna, patrem ipsum poëticae omnis Homerum querebatur, laceratum, uexatum, discerptum etiam ab ignorantissimis fuisse, hocq; de posteris meritum quibus lumen accendisset retulisse, ut etiam grammaticorum caecutienti ignorantiae obnoxius fuerit. Censebat igitur duos hos in duabus nobilissimus linguis graeca, Romanaq; summum iure principatum tenere, & alterum graecae, alterum Romanae poëticae Regem esse, horum dicta inuentaq; locum, uim, authoritatemq; legum habere. Hos uenerandos, hos patres patriae publicis, priuatisq; honoribus prosequendos. His ubiq; atq; ab omnibus assurgendum. Qui contra sentirent, rebellium, atq; hostium in numero habendos esse, atq; uti subiectis populus popularibusq; nullum ius, nulla iurisdictio esset in regibus, quorum praescriptis, imperijs, decretisq; ab illis pareretur, sic à literatis omnibus, quae duo hi Reges decernant, ijs ubiq; parendum esse. Qui aliter sentiret, contra'ue auderet, aqua & igni interdicendum, atq; in loca deserta exterminandum, feris'ue obijciẽdum statuebat. Haec Sicule hospes dicere Antonium in Virgilij causa memini, quae tibi propterea referenda duxi, ut quod eius iudiciũ, quae etiam doctrina fuerit, perspicere hinc possis, relaturus etiam quae aliquando in defendendo Cicerone copiose, acute, magnificeq; disseruit, ni Herricum hunc dicere nescio quid uelle animaduerterem. HER. Dij boni, uideo ne ego Antonianum sapientem? est ne ille Iuratius Suppatius. Certe ipse est. O' diem iucundissimum. per ego Ciceronem, perq; diuinam Ciceronis eloquentiam oro obtestorq; uti ualere aliquantulum iussis grammaticis, Antonianum sapientem de sapientia differentem, placide audiatis. Nihil est mihi credi-

te homine hoc Vrbanius. Videbitis quod loquendi principium adueniens dabit.

SVPPATIVS. HERRICVS.

T SAPERE uos & corde uti quàm cordatissime iubeo. HER. At nos ualentissimi capitis hominem, oppido ualentem aduenisse gaudemus. SVP. Est'ne hic Pudericus meus? O' desideratissimum mihi amicum, ut cordate. HER. Satis quidem cum corde recte, cum capite tamen parum sane, de abscessu enim uix utor oculis, amicissimum tamen, ac sapientissimum hominem libentissime & uideo et alloquor. SVP. Cui cum corde bene est, huic ualetudo nisi secunda esse non potest. HER. Vnde bone? SVP. A' sapientibus quaeritandis. Fui Senae studiorum fama ductus. ibi mirificum hoc uidi, in maximo populo, in urbe quam ipsi ueterem agnominant, uix unum, atq; alterum senem esse, qui autem Rempublicam administrarent, plerosq; adolescentulos esse, adeo uetus Sena uix quicquam habet quod senile dicas. Fui Pisis, urbe tum antiqua, tum graeca ut uolunt, ibi senes plurimos, omnes quidem corio, cordi deditum esse neminem, quem enim cordatum apud eos inuenies qui domesticas ob seditiones, ciuiliaq; odia tantam tam breui Rempublicam amisere? Hinc Lucam concessi, quorum hominum Deum cum tam crasso capite animaduertissem, coniecturam coepi, nihil nisi crasse sapere Lucensem populum posse. Pratum inde profectus quo mortales multi conuenerant) festus enim dies erat) ciues, incolas, aduenas, ita in cingulū illud Diuae matris intentos uidi cunctos, uti confestim inde abierim. Quae enim sat bies superstitione scabiosior? Veni post Florentiam, in qua quod mulieres formae nimium studerent, quosdam ab ijs aliquanto alieniores animaduerti. Vna mihi ciuitatis eius mirum in modum disciplina placuit, quod singulis in domibus singulas stateras uidebam appensas, eos autem qui magistratus gererent, duplici etiam statera uti, altera enim ciuitatis, altera Italiae res expendunt. Hinc Bononiā cum uenissem uiuum illic sapientem inueni neminem, Mortuos uero multos, eosq; in catenis habitos. Calliae citerioris urbes uidi tantum; quae quod Tyrannis seruirent, quomodo sapientem in illis quaererem? Tamen animaduerti pullulare aliquando apud eas sapientiam coepisse, Consuesse enim Tyrannos à popularibus occidi, libertatem uero retinere diutius ciues nescire. Volui uidere Genuam, quam ubi uidi, Dij boni belluam illam multorum capitum uidi. Annus ipse neq;

tum uarius, neq; adeo mutabilis quàm Genuensium ciuium sunt in genia. Vnde secunda nauigatione usus, atque in Telamonis portum delatus, animaduerti tertium quoddã illic hominum genus esse physicis ipsis ignotum. Nam cum hominum alij uiui, alij mortui dicantur, qui Telamone agunt, eos nec uiuis nec mortuis annumerandos censeo. Fugi statim laruarum gregem, ac Zephyro spirante Romam deuectus, ibi biduum egi tum monimentis ueterum cognoscendis, tum sacris perscrutandis. Tertio die, dum sapientem quæro, uenio ad Floram, præter Popinones, Lenones, Ganeones, uix illic uideo alios. Venio ad pontem, omnia inuenio plena feneratorum. Eo lateranum soli ibi coqui, solæ tabernæ meritoriæ, perrecto diuersa urbis loca, regiones Angiportus, compita, greges, cuiusq; modi generis hominum, incompositi passim obuiam fiunt, omnes ut mihi uidebantur uentri dediti. Dum sic per urbem uagor, duo maxime periculosa contigere, nam & meretricum manus uix euasi, pallio etiã tunens, & sacerdotum mulabus penè subtritus sum, quorum uitam, mores, instituta dũ nouisse curo, inuenio ex his non paucos, quos reliquis mortalibus ad omnem uitæ partẽ optime agendã exemplũ iure statuas, quosdam tamen quos uere dicas nihil nisi uoluptatem quærere, eã'q; solã sequi. Captus itaq; fama unius, atq; alterius sacerdotis, dũ eos quærito, factus est mihi obuiam literator q̃ me pugnis male habuit, cum inter loquendũ excidisset ut dicerẽ, occo illic marcescere homines q̃d huiusmodi uerba splendesco, tabesco, liquesco, casum illũ ressuant, ac dum Ciceronem testem adduco,

» Nihil est quod non splendescat oratione, Dum Virgilium
» Cera liquescit uno eodemq; igni
» Et molli paulatim flauescat campus Arista,

Dum Columellam, Multa sunt ut dixi, quæ neglegentia exolescãt. Dum etiam Plinium. Igne spissatur, humorem feruescat, ille in irã ac iurgia prorumpens, miseris me modis habuit. Ego satis habui incolumi pallio inde me proripere. Itaq; dum Romæ sapientem quæro, mercedem hãc accipio. Illud etiam q̃ incommodissime accidit, quod dum ab hoc literatore uix me auello, in alterum incidi, cui per cunctanti, iniuriam'ne aliquam accepissem, quod uideret male me fuisse acceptum, cum responderem, insignem me à grammatico iniuriam passum, q̃ rectissime inquit grammaticus ille. Quid malum? non te pudet senem loqui latine nescire? ubi tu gentium reperisti, iniuriam patior? Atqui, inquam, apud Ciceronem in Philippica tertia, Aequo animo belli patitur iniuriam, dummodo repellat periculum

seruitutis, Et in Lælio Is in culpa sit qui faciat, non qui patiatur iniuriam. Hoc uis dicto, quod is iam pugnos stringeret, dedi me in pedes, ac Roma egressus, Velitras q̃ citatissimo gradu petij, Ex eoq; decretum est mihi ualere sapientem sinere. HER. Cur obsecro trans Alpes non profectus? SVP. quod scirem Gallos maxime stolidos esse, corpus'q; curare, magis quàm animum colere, Regemq; eorum quãuis splendidissimum tam breui tamen uestitu incedere ut pudenda non uelet, ac si Cynicorum sectator sit institutorum. HER. Satis magna causa. Hispanias uero adire quæ te ratio uetuit, ubi genus hominum acre, atq; ingeniosum? SVP. Ne dum sapientem quæro in piratas inciderem remo'q; adijcerer, neq; enim tam Sicilia tritici, q̃ prædonum Hispania ferax est. HER. Venetias cur non uisisti, q̃ sapientium urbē sunt qui dicere audeant? SVP. Destinaueram animo ultimam hãc petere, plusculum'q; illic temporis agere, Dum mores ciuitatis, dum ciuium ingenia, leges, ritus, Reip. temperationem noscerem, & fama quidem acceperam senes illic moderari. Nec me deterruit, quod elatissimi mortalium dicuntur omnium, sed quod ut dixi, decretum est mihi posthac meas tantum res agere, nec me grammaticis credere, quos audio ibi regnare, quosq; malo meo fato genitos scio, neq; enim Romæ solum, sed Velitris, sed Terracinæ pessime ab illis habitus, atq; acceptus sum. At uidete obsecro quam ob causam. Adieram medicum sciscitaturus an distillationi frictio esset utilis. Aderat forte grammaticus audacia tam importuna ut responderé medicum non passus, obiurgare me statim cœperit quod fricatio non frictio diceretur, nomina enim quæ à primæ coniugationis uerbis deducerentur, supinum habentibus in itum uel in ctum, præter cæterorum uerborum legem exire in atio, non in itio, nec in ctio, Itaq; fricatio non frictio dicendum esse. O' bone inquam uerbalia in io, aut à supinis ipsis, aut à genitiuis participiorum præteriti temporis fiunt, quæ ab ipsis ducuntur supinis, ut Oratus orati, oratio, Auditus auditi, auditio, Auctus aucti, auctio, profectus profecti, profectio, Largitus largiti, largitio. Quo'circa nomina deducta à uerbis supini positionem habentibus in ctum, cuiuscunq; sint coniugationis in ctio exeunt, non in catio ut perfectum perfectio, non perfecatio, Distractum distractio, Lectum lectio, Actum actio, Sanctum sanctio, nec aliter, sic frictum frictio, non fricatio, nam ex internetio ut quidam uolunt C littera dempta est suauioris soni gratia. Simili modo sectum sectio, non secatio.

Sic Cæsar, sic Quintilianus sectionem, non secationem, Et Plinius Celsusq; frictionem non friationem dixere, nec te moueat explicatio & uetatio, quorum supina in ctum non exeunt, quare ne te librariorum imperitia decipiat uide. Dij boni ac si non uerba hæc, sed uerbera fuissent, Ita in me irruit, ut nisi medicus quiq; ciues aderant ab illius me unguibus eripuissent, actum de Suppatio tuo fuerit. Vide pallium conscissum, & faciem dissectam uide, cum Vrso, Leone'ue, nō cum homine mihi esse rem putaui. Grāmatico ab alio tumi dum superalium fero, ac bene mecum actum puto, quod non ex eo pugno oculum amiserim. At quam ob causam? quod affirmarem post negandi aduerbium licere etiam copulationem ponere, quæ negatio nem ipsam redderet, exemplo Cæsaris commentario septimo. Tanto
" accepto incommodo neq; se in occultum abdiderat, & conspectum
" multitudinis fugerat. Item quod in conspectu omnium res gereba
" tur, neq; tegi ac turpiter celari poterat. Licere item dicere è contrario, authoritate eiusdem Cæsaris eodem commentario. Vt reliquo-
" rū Imperatorum res aduersæ authoritatem minuunt, sic huius è con
" trario dignitas incommodo accepto indies augebatur. Necnon uerbis significo, addo, & peto, accusandi, casus loco, casum auferendi cum præpositione apponere authoritate Cæsaris eiusdem, commenta
" rio eodem dicentis, Conclamare & significare de fuga Romanis cœ
" perunt, Et quinto commentario. Addunt etiam de Sabini morte. Item de suis priuatim rebus ab eo petere cœperunt. Quinetiam nomen unus una unum plurali numero licere etiam adiungere nominibus quæ singularem numerum haberent, quod Cæsar etiam face
" ret commētario primo. Animaduertit Cæsar unos ex omnibus Sequa
" nos, nihil earum rerum facere quas cæteri facerent, sed tristes capi-
" te demisso terram intueri. Commentario quarto. Sese unis Sueuis
" concedere, quibus ne dij quidem immortales pares esse possint. Com
" mentario sexto. Erant Menapij propinqui Eburonum finibus per
" petuis paludibus siluisq; muniti, qui uni è Gallia de pace ad Cæ
" sarem legatos nunquam miserant. Cicero tertio rhetoricorum. Du-
" plices igitur similitudines esse debent, Vnæ rerum, alteræ uerborum.
" Latine etiam dici quinam & quisq; de duobus, non aliter quàm
" uter & uterq; exemplo Cæsaris qui ait, Commentario quinto. Erant
" in ea legione fortissimi uiri Centuriones qui primis ordinibus appro
" pinquarent Titus Pullo, & Lucius Vorenus. hi perpetuas controuer-
" sias inter se habebant quinam anteferretur, Et commentario septimo,
" cum de controuersia Conuictolitanis & Coti Heduorum nuntio-

nem faciens inquit, suas cuiusq; eorum clientelas. Quintilianus libro decimo. nam Macer & Lucretius legendi quidem, sed non ut φράσιν idest ut corpus eloquentiæ faciant, Elegantes in sua quisq; materia, sed alter humilis, alter difficilis. pristinum quoq; diem recte dici commentario quarto docet Cæsar. Milites nostri pristini diei perfidia incitati in castra irruperunt. Quinetiam utraq; et utræq; numero plurali, exemplo maiorum romane dici de ijs quæ duo duæ'ue tantum essent, aut singulari numero proferrentur. Sallustius in Catilinario, Agitabatur magis magis'q; indies animus ferox inopia rei familiaris, & conscientia scelerum, Quæ utraq; his artibus auxerat quas supra memoraui. Cæsar commentario primo. duæ fuerunt Ariouisti uxores, una Sueua natione quam domo secum duxerat. altera Norica Regis Boctionis soror quam in Galliam duxerat à fratre missam, utræq; in ea pugna perierunt. Inique etiam accusari Lactantium qui dixerit, maxime tamen Erythrea quæ celebrior & nobilior inter cæteras habetur, Cum Cæsar dicat Commentario quarto, ad alteram partem succedunt Vbij, quorum fuit ciuitas ampla & florens uti est captus Germanorum, qui paulo sunt eiusdem generis etiam cæteris humaniores, propterea quod Rhenum attingunt. & Plinius ad Gallum. tera malignior cæteris, hac non deterior. & ad Caninium. Quo in certamine puer quidam audentior cæteris in ulteriora tendebat, Itaq; permissum esse uti comparatione etiam ad eos qui sunt complures eiusdem generis. Falsò etiam tradi quod instruo puerum, aut instruit magister discipulum latine non dicatur, cum libro primo Quintilianus dicat, quæ non eorum modo scientia, quibus quidam nomen artis dederunt studiosos instruat, &, ut sic dixerim ius ipsum rhetorices interpretetur, sed alere facundiam, uires augere eloquētiæ possit. Item libro secundo. Ita ipse quoq; historiæ atq; etiam magis orationum lectione susceptos à se discipulos instruxerit. Non minus falsò etiam præcipi, quod substantiuis gerundiuum tantum, non infinitiuum addendum sit. cum Cæsar dicat commentario septimo, prius quàm munitiones ab Romanis perficiantur, consilium capit omnem à se equitatum noctu dimittere. Cicero tertio rhetoricorum. Tempus est ad cæteras partes rhetoricæ orationis proficisci Sallustius in Catilinario. Non fuit mihi consilium socordia, atq; desidia bonum otium conterere. Quinetiam ineptissime sentire eos qui negent latine dici, non habeo plus uno prædio, cum dicat Quintilianus libro tertio. Simplex autem causa, etiam si uarie defenditur, non potest habere plus uno de quo pronuntietur, atq; inde erit

Status causæ. Item. Ideoq; in eo statum esse indicabo. quod dicerem, si mihi plus q̃ unum dicere non liceret. Quæ q̃ moleste bonus hic grammaticus tulerit, meum hoc superaliũ docet. An tibi uideor grã maticorum furijs amplius obiectandus? Facessant posthac igitur sapientes, dum à grammaticis me in libertatem uindicem. Fundis Hytrijsq; fuere mihi res aliquanto quietiores, ubi ne dum literatores, nullos quidem literatos inuenio, quippe cum oppidani non urbanam colant, sed uillaticam palladẽ, omnes enim oleo dediti sunt. Post Caietam ingressus obuiam habui mulierculam, quæ me blande appellatum, deq; uia fessum, ad umbram inuitauit, frigidamq; qua me plurẽ uitreo q̃ conspicatissimo prodidit. Delectauit me familiaritas, cœpiq; de patria, deq; re familiari percunctari, cũ statim puella non inhonesta facie, nigricantem gallinam ac nouẽ simul oua dedit, quæ die ueneris nata esse diceret. Nec multo post uenit ancillula cum anaticulo, & albo filo. abire ambas iussit redituras accensis facibus, tertium cum lunæ diem esse admonens, atq; ad me conuersa. Ex quo, inquit, uirum amisi, cum mihi nihil moriens reliquisset quæstum facere hunc cœpi. & profecto Caietanæ mulieres cum sint superstitiosulæ satis commode hinc uictitarem ni fratres quidam prouẽtum intercíperent, dum somnia conijciunt, dum iras Deorum uenditant, dũ uiros nubilibus, mares grauidis, prolẽ sterilibus promittunt, quodq; scelestissimum duco, quia Caietana plebecula, piscatui pleraq; dedita est, noctu ad plebeiorum uxores domum uẽtitant, quas interdiu per speciem religionis in templo audiunt. Ac ne decipiare hospes quam uidisti ancillulam, ea heræ iussu quæ grauida è fraterculo est, ad me consulendam uenit, quæ prior uenerat puella sponsum habebat, cuius forma captus bonus nescio quis Deoq; percarus fraterculus suis artibus seductum, inducere cucullum suasit, ac nũc secum habet in cellula. Improbe inquam factum, sed tu uelim ne fratres in te commoueas, quos uideam in Italiæ urbibus regnare. Tum illa, desine timere obsecro. Nam ex quo iuuencula eram, conuentus custodem cognoui, ac ni fallor, Is est quem huc uenientem conspicatris, Consessumq; hoc dicto domum ingrediens me ualere iussit. Ab eo inde ad mare, gregem illic piscatorum inuenio, ac dum singulos contemplor, optimos quosq; pisces seligi ab eis uideo. Quæro uenales ne habeãt, respondent asseruari fraterculis, seq; Deo illos uelle offerre. Tũ ego mecum macti, inquam, pietate, adulteros tam delicate qui pascitis. eo hinc ad meritoriam, Cumq; inter prandendum repente in proximo mulicrcularum pugillatus exortus esset, harpyiarum uitare iras

constitui, meq; propter Vitruuij sepulcrum, Molam, quae in formiano est litore, atq; inde Suessam contuli. Ibi mane in foro spectantem me scitulas puellas, cum bifrarum quasillus, mulier compellat eloquentia non uulgari, & quod palliatum uidebat postquam benigne salutauit, amabo, inquit, quàm tibi mores nostri placent? Credo admiraris scitulas has, Credo Platonis legisti Rempu. quam si ciues nostri non omnino probant, uitam certe aliquanto liberiorem non improbant. Hae puellae partim nuptae, partim sponsae, quaedam etiam nondum uiris collocatae sunt, Licet tamen cum ijs & iocari, & liberius etiam ludere, ne te igitur delitiarum pudeat, blandulae sunt, uirosq; ad se holerum, ac frugum gratia inuitant. cupiunt uēdere, sic se ciuitatis nostrae mores habent, neq; enim uir bone ignoras probum, improbumq; pro locis, populis, nationibus iudicari, neq; tam naturam, quàm leges atq; instituta sequi, aliaq; alibi laudari. Quid multis? coepit etiam de uirtutibus deq; Deo tandem differere. Ego uix auellere me ab ea potui, tandemq; digressus, notumq; uubi hominē percunctatus, unde tantam mulier doctrinam hausisset, cum suspicerem tum rerum cognitionem, tum dicendi copiā, neq;, inquit, nostra haec, fabulosum illum musarū fontem hausit, sed Theologi linguam compluribus annis ore suo uersauit, neq; ut priscus ille Ennius in Parnaso somniauit, sed uigilans in toro atq; in Theologi complexibus cubuit. Ex huius ipsius lingua manat eloquentia tam suauis, ex ore theologi orat tam copiose, atq; inundanter, Spiritum huic ille inspirauit roremq; instillauit, unde oratio eius spirat, stillatq; tam suaue. An igitur post haec Herrice habes quod aduersus institutionem edisseras? Vides quantum ars, quantum disciplina, quantum domesticae cō suetudo ualeat? Intellegis quantum doctorum familiaritas possit? Quanta in omni genere institutionis uis sit assuetudinis? mulierculam eloqui? femellam sapere? hoc est profecto cur contempta grammaticorum importunitate, libeat sapientem adhuc quaerere. HER. O' gnaue, ac sapiens Suppati scis quid de theologis his nostris sentiret Antonius, quando Suessanam istam tuam hausisse à Theologo eloquentiam cum scientia dicis, scis inquam quid de ijs sentiret Antonius, optime cum ipsis agi quod in claustris atq; in solitudine uiuant, quod plebecula uanas eorum disputationes non intellegit, fore enim si in publico uitam agerent, si eorum dissertiones notae uulgo essent, uti sutores formulis, ferrarij malleolis, indusiarij forficibus insectarentur. Primum quod minime castam agant uitam, deinde quod inanissimis de rebus ad insaniam differunt, ac si qui sunt

qui ueterem probatamq; theologiam sequuntur, contemptui eos habent. Verum si placet optime Suppati, relictis his, peregrinationem perficias oro, ac siquid Capuæ, siquid Auersæ uideris, noueris, comperis, explica. SVP. Capuam ingressus obuiũ habui, q quod physicum profiteri me crederet, consuluit quid oculis maxime conferre ducerem. Respondi, si causidicum aduocatumq; nunquam uideris. Quid auribus? si nullam domi mulierem habueris. Quid stomacho, si nunquam in mensa cum sacerdote Cardinale accubueris? Cõsuluit quid item rei familiari multum prodesset. à Catalano mercatore mutuum non accipere. Quid ad uitæ tranquillitatem, aulas domanantium nunquam ingredi. Quod tempus minime esset utile. quod audiendo fratri francisco cui Hispano cognomen est, impenderetur. Hunc ego ubi uideo plura quoq; paratum quærere, quando, inquam faciendo itineri occupatus sum quæso mutuum mihi redde, & comite quo Neapolim usq; commodiore uti possim, edoce. Tum ille agrum inquit hunc nostrum peragranti, si bene tibi consultum uelis, lupum comitem adhibebis, neq; enim comite alio tot, tantorumq; molossorum rabiem euitaueris, atq; utinam unus tibi satis sit lupus. Atqui, inquam, meus hic asellus uni lupo satis non est Egressus igitur Capua puerum, quod aliquantum de uia fessus esset, asino impositum præcedere cum iussissem, ipse post sequebar, nec multum uiæ progressus audio irrideri me à uiatoribus, ac fatuum dici quod senex ipse ac pannis inuolutus pedibus iter facerem, puerũ firmis pedibus, atq; expeditum asino ante ducerem. Itaq; haud multo post cum iussissem puerum descendere, ipse asino uehi cœpi, nec ita multum itineris confeceram, Ecce qui me accusare cœpit, quod ualidis uiribus, puerum ætate tenera, atq; imbecilla, ire pedibus paterer, ipse asello ueherer. Equo statim, crimen ut auerterem descendi, bestiolamq; ducere capistro cœpi. nec multum ab Auersa aberam, ibi miris me modis, ab ijs, qui & ipsi oppidum petebant, meq; sequebantur cachinnari, atq, ut ita dixerim, excachinnari sentio, quod cum puero una ferri asello commodissime possem, uacuum tamen illum atq; expeditum reste ductarem, quibus ut satisfacerem ascendi cum puero asellum. uix autem oppidum intraram cum sublatis primo cachinnis, post etiam clamoribus intellego me à popularibus incessi. O' senem delirum, o' asellum miserrimum. Non corruit infelix sub tanta sarcina? non crepuit misellus? uidetis'ne asinum asello uehi? sentitis quadrupedem belluam, quàm bipes bellua est, non adeo quidem belluã esse? Deniq; pueri lapidibus me insectari cœpere. quibus instigatus

asinus

asinus currere cum cœpisset, me cum puero una in lutum excussit, nec defuere qui pallio pedibus insultarent. Irrisus, contemptusq; lutosam urbem luto collitus transeo, nec iam Suppatius ab ijs, quibus essem cognitus sed Lutatius uocitabar. Atque hic quidem susceptæ ob quæritandum sapientem profectionis, exitus ac finis fuit. Habes Herrice bone, ac uetus amice peregrinationis meæ rationem, quæ utinam Antonio nostro cognita esse posset. Verum cum illo melius actum est, quod solutus humanis curis, inter beatos nunc agit, nec de sapientia ulterius solicitus est, cuius me studium ut intellexisti ad Asinum redegit, tibiq; persuadeas uelim, multos diuites, non paucos doctos recte dici, & quidem esse, sapientem autem neminem. Qua de re post etiam plura. Nunc Pontanum nostrum ut uisam eo, quem Capuanam ingressus dextrum crus fregisse accepi, atq; e dolore uehementer laborare.

HOSPES. COMPATER. LVCIVS FILIVS.

MVLTA Quidem a Siculis meis audio de Pontano prædicari, eiusq; in primis facilitatem, atq; mansuetudinem laudant, cuperemq; illum nosse, atq; alloqui, ac per familiarem aliqem aditum ad eum habere, sed lenito dolore, qui dum crudior est, non tam facile uisitationem admittit. Interim contentus ero, qua facie sit nouisse. COM. Bona et recta statura, fronte lata, caluo capite, superalijs demissioribus, acuto naso, glaucis oculis, mento promissiori, macilentis malis, producta ceruice, ore modico, colore rufo, adolescens tamen perpalluit, reliquo corpore quadrato. Vnum nunc illi male contigit, nobis amicis non incommode, quod pede altero debilior cum sit factus, in deambulationibus remissior futurus est. Sed bene habet, eius filiolus domo egreditur, quem compellasse non iniucundum fuerit, cum sit bona & læta indole, atq; ut uideo, ad nos uenit. Luciole quid agit pater? LVC. Cum matre litigat. Accessit ad eum adolescentulus cum mandatis, putat illum mater missum a pellice. eam uociferantem, quo magis ridet pater, eo uehementius irritat. ego e cubiculo me proripui, atq; eo libentius quod sacerdos ad eum ingressus est, uult enim mater sacerdoti se ut purget, ac peccata nudet, rem sane importunam, scit enim scio matrem, & sua & patris peccata nudius tertius sacerdoti ordine aperuisse. Nam cum ipse ad confitentis ma

tris genua assedissem, maternam confessionem, aut rectius quaestū, attente aucupatus sum. Bone sacerdos maritus meus amat ancillulas siquas facie liberali uidit. sectatur ingenuas puellas. Anno superiore Tarenti cum esset, cognouit non unam. anno ante in Hetruria cum Gaditanula deprehensus fuit. Iocatur etiam domi cum Aethiopissis. nec pati possum eius intemperantiam. Ille ridet. ego dirumpor. perrectat urbem, ac principū aulas. Ego domi inter pedissequas partior pensa. Nam quid ego illum cum sodalibus, quibus quam familiarissime dies, ac noctes utitur, nisi de amoribus, deq; uoluptate loqui, atq; agere putem? cum interim misera in cubiculo de re familiari solicita domesticis curis maceror. Dij me omnes aspexere, quo die crus fregit, non licebit claudum totis diebus domo abesse, singulis horis prostibulas adire, Rideat nunc, Vrbem inambulet, frequentet sodalium domos, audiat uia in media pellicum pueros, ego uel ex hoc Deos aequissimos iudicauerim, quod tandem iusto eum supplicio afficere. Quid igitur opus, patrem errores iterato confiteri, quos mater tam aperte explicauerit? nuper notus quidam & uetus, ut arbitror, familiaris patrē cum adiret, ubi eum uidit mater, ex exclamare statim coepit. Scilicet ab Hetruria? ab Scortillis? Quid agunt pisatiles meretriculae? prae ira non Pisanas, sed Pisatiles dixit. Vt ualet Gaditana illa? ut memor est amorū hirquli huius? detulisti ne ab ea literulas cum mandatis? ubi munuscula? ubi monimenta ueterum delitiarū? ac tantum non manū inijciebat, quod ille ueritus retro ad Ianuam mature concessit. atq; ac tutum abijt. Mihi pater ut cederem innuit. ipse carmen decantare euomium coepit. HO. Scitum puerum. Sed obsecro carmen euomium, quod sit edoce? LV. Qui carmen dicit in mulierem furore percitam conuersus, ter despuit, illa statim bilem euomit, ac rabie leuatur. Ipsum autem carmen est. Triceps est cerberus, ter te ego despuo. Triplex est Eumenis, ter te ego despuo. Vomas dico uomas, ter uome, & improbam, pectore purgato rabiem ad phlaegethonta remitte. HO. Mirum huic carmini uim tantam inesse? LV. Ipsa res docet. Sed desine obsecro. mater est in fenestra cuius conspectum uereor. Valete bellissime.

HERRICVS. SVPPATIVS. LYRICEN HOSPES.

Pinione citius redit ad nos Suppatius. SVP. Hoc deerat ad quaeritandam sapientiam, mulierem irritatam adire, ne id uelit sapientiae ipsius pater Iupi-

piter. Et disputant adhuc sapientes quidam de uxore ducenda? Non quidem si ipsa sapientia ducenda sit, uxor mihi ducenda uidetur. bonus tamen hic & constans Pontanus ridebat, & uultu quidem quã maxime tranquillo, & confirmatissimi pectoris hominem. Mihi quidẽ si hæc uita est maritorũ, ne ipsa quidẽ constantia uideri uirtus potest, quæ uitæ inquietudinem, ac miseriã alat. Quid enim affirmatio tã constans, ac perpetua, nisi continuæ rixationis alimonia est? Valeat, ualeat uirtus ista coniugalis litigiorũ nutricula. Valeat maritalis uita. Ego me ad Herricũ refero. HER. Quæso cur tam cito? SVP. Dormiscere aiebant, atq; à dolore paulũ modo requiesse. Interea dũ edormiscat, Antoniano munere si placet fungamur. HER. Placet, ac perq̃ opportune Lyricẽ, et qdẽ nõ malus sese offert. Ades lepide homuntio. Lyrã tange amabo, sepositumq; aliquid succine. LY. Perq̃ libenter.

Ne faciem Telesina colas, neu finge capillum,
  Bella satis, soli si modo bella mihi.
Munditiæ Telesina iuuant, Fuge candida luxum.
  Munditijs capitur delitiosus amor.
Luxus obest formæ, forma est contenta pudore.
  Ipse pudor ueri iura decoris habet.
Simplicitas nam culta sat est. Tu lux mea cultum
  Effuge. bella quidem simplicitate tua es.

HER. Accipe mercedulam, & carmen ipsum itera.
LY. Quin aliud potius?

Sirenes madidis canunt in antris,
Dum captas male subruunt carinas.
Sic mortalibus ipsa uita, blande
Illudens, canit ut dolosa Siren,
Donec uel grauis ingruit senecta
Aut mors occupat, estq; nil quod ultra
Iam restet, nisi fabula, atq; inane.

HER. Lepidissime. atq; utinam non tam uere. Quæ autem facilitas est tua. etiam aliquid quod nouum sit. LY. Quam libentissime. Suppatij præsertim gratia, senis tum iucundi, tum etiam musicæ huius non imperiti.

Dulce dum ludit Galatea in unda,
Et mouet nudos agilis lacertos,
Dum latus uersat, fluitansq; nudæ
  Aequore mammæ,
Surgit è uasto Polyphemus antro,

Linquit & solas uolucer capellas.
Nec mora, & litus petit, & sub altos
Desilit æstus.
Impiger latis secat æquor ulnis.
Frangit attollens caput, & per undas
Labitur, qualis uiridi sub umbra
Lubricus anguis.
Illa uelocis mouet acris artus
Dum peti sentit simul & sequentem.
Incitat labens, simul & deorum
Numina clamat.
Illicet diuûm chorus hinc & illinc
Fert opem fessæ. At Polyphemus ante
Non abit, lassus licet, & deorum
Voce repulsus,
Quam ferox nymphæ tumidis papillis
Inijcit dexteram, roseoq; ab ore
Osculum uictor rapit. Illa mæsto
Delitet amne.

SVP. Habetur a me tibi non parua gratia, habebitur & abunde quidem magna, si ut in Herrica gratiam, sic in meâ quoq; adhuc aliquid dignum te, dignum hoc consessu, dignum etiam noua, & rudi= uina ista disciplina. LY. Geretur a me tibi mos. Vtinam tamen is essem, cuius ingenio musicæ ipsi aliquid collatum esset. Ac ne ex eorũ sim numero qui, ut ab Horatio iure irridêtur, nunquam rogati cantare inducunt animum, etiam hoc accipe, In tuam atq; Herricæ ipsius, si tibi non displicet gratiam.

Ad quercus amarylli ueni, Dum retia seruo.
Aere dum timidas funda detrudo palumbes,
Ipsa dolo, errantem per deuia falle sororem.
Ipsa ades o amarylli. recens tibi caseus, & lac
Ad fontem, pendetq; grauis fiscella sub alno.
Te cucumis, uiridisq; pepon, hortensia dona,
Te seruata cauo iam pridem subere mella
Exspectant bini lento de uimine quali
Seruantur, quis labra niger flauentia claudit
Iuncus, & intexto dependent corrua ceruo.
Percurrit medius lacrimoso flore hyacinthus,
Et niger auratas suspendit graculus ansas

Graculus à dextra serpens latet, et fugit ala.
Quid cessas amarylli. duos tibi pascimus agnos
Hinnuleosq; duos, quos matris ab ubere raptos
Inter lactantes ipsi saturauimus hedos,
Nec dominum ignorant catuli, ueniuntq; uocati.
Est mihi praeterea thalami seposta supellex
Supparus. hunc neuit lyrineia. texit Alcon
Palladi dilectus Alcon. cui tortile collum
Nectit ebur, laeui stringit noua fibula buxo.
Brachia caeruleae decurrunt tenuia lanae
Lanae, quas medius pauo nitet intertextus?
Filaq; purpureus miscet uariantia limbus.
Haec tibi seruatur festis Amarylli diebus,
Rara chlamis, rarum specimen, mirabile textum,
Vel tibi ut inuideat Lalage, rumpatur ut olaus,
Spectatum ueniant ut munera ad ipsa napeae,
Maeonis ut tantum decus admiretur Arachne.
Obuius ad corylos uenio tibi, hic mihi primos
Amplexus Amarylli dabis, dabis oscula prima.
Lenta lego ad cerasum duo sucina quae tibi seruo.
Altera celatum culicem stridentibus alis
Includunt. tenui sub cortice murmurat ales.
Altera, nutantem sub iniquo pondere celant
Formicam. Illa oneri incumbens trahit horrida farra
Haec primo pro complexu tibi munera sunto.
Quid moror? en Coryli iam summa cacumina motant,
Iam strepitant uirgulta. Lycas latrat. eia age thyrsi,
(Ipsa uenit) propera. miserum me, num strepit aura?

HER. Plenos uoluptatis nos relinquis, ac bonae spei suauissime homo. Nam quanquam multum tibi aetas debet nostra qui ex agresti illa musica sic emerseris, Debituri tamen plura multo sunt posteri, si qui te uolent imitari. Fore enim speramus, si quos tui similes relique ris, uti pristinam in dignitatem excellētiamq; restituatur, tametsi quantum ipse hac in re profeceris non ignoramus. LY. Siquid profeci gaudeo, quamuis quid profecisse potuit homo, tantis tum suis, tum alienis impeditus curis? Voluntas certe non defuit, defuere otia, quodq; paucos admodum nouimus qui studijs his delectarentur. qua è re uoluntas ipsa non parum pertepuit, &, ut uerius loquar, refrixit. In magnis tamen occupationibus & seculorum iniquitate, si qd aeta

ti nostræ attulimus ornamenti, lætamur, nec laborum pœnitet, quos grauissimos ab adolescentia ipsa suscepisse non diffitemur, qui minus quidem apparent propter castrenses molestias, quæ optimam uitæ partem studijs eripuere. Sed desinam de ijs dicere, ne de me ea ipse prædicem quæ ab alijs coràm prædicari non paterer. Satis eni & olim habui si per paucis, & nunc habeo si uobis grauissimus senibus musa nostra non displicet. Nec est quod ullas à uobis exspectem gratias. tantum oro, ut abire me quàm primum post quàm aliqua ex parte uobis satisfeci, æquo animo feratis, inuitatus enim ad amici nuptias propero hymenæum decantaturus. HER. Et abire te quàm æquissimo animo patimur, quamuis utinam nobiscum esse te & sæpius, & diutius liceret, & gratias etiam quantas possumus maximas agimus, qui animos nostros tam suauiter, varieq; delinieris. LY. Valete igitur continentissimi senes. HER. Et tu lepidissime homo abi quàm auspicatissime. Admiraris bone hospes homuntionis huius canendi ut uideo suauitatem, ac sub tam remisso incessu ingenij nobilitatem tantam. Scias uelim usurpare solitum Antonium, cæteros ferè omnes huiusce artis studiosos ingenij sui ostentatores esse, hunc autem dissimulatorem, & quod ipsi sæpe audiuimus cum alijs plurimum tribueret, sibi ipsi uel acerrime detrahentem. Sed quæso utor ne ego rectè oculis? quæ'nam hæc pompa est? Dij boni qui grex personatorum? Et hoc quoq; recens cisalpina è Gallia allatum est. Decrat unum hoc ciuitatis nostræ moribus tam concinnis. Prægreditur tubicen. Sequitur hedera coronatus, quasi populo recitaturus, quis nouus hic uates, tantum secum adducens personatorũ? ô laruatorũ urbem, ô fanaticã ingenia. Quid q̃d pulpitum, ac subsellia extruũt? an sibi audictiã parant? O' iucundissime Antoni ubi nũc es? ubi risus ille tuus, leposq; tam salsus? Ascendit uates pulpitũ. auditores consedere. Canit iá tubicen. audiant otio qui abundant. Me satis quidem fuerit in adolescentia delirasse. ætati huic compositiores sunt mores induendi, atq; ut uideo experrectus somno Iouianus nos per puerum ad se uocat. Licet & te si cule hospes nobiscum ad amicum, & perhumanum hominem ingredi. HO. An est quod magis cupiam? uos præcedite. Ego sequor.

HISTRIO PERSONATVS.

Acete atq; silete atq; animum aduortite,
Nouam afferimus uobis quæ uetus est fabulam
Muti tacete. mutos tam diu uolo

Silentium dum rumpat, plausus, editus
Lingua, manu, pedibus quam clarissimus.
Hoc qui faciet plausum post editum, bibet.
Tacent. nimirum sitiunt omnes maxime.
Atqui licet potare plausum ante editum.
Adest cadus, caupo guttum, atq; urceus.
Caueat tamen qui bibit, ebrius ne cubet.
Silentium non somnum mutamus mero.
Illi promito caupo, sedet qui ultimus.
Vinosum eum esse non somniculosum indicat
Productus nasus, eminens, tuber, rufus.
Ipse hoc fatetur. ridet. habent hoc ebrij,
Rident libenter, risus nam sitim excitat.
Nouum tamen poetam ridere abstine.
Cœnabis post silentium, pretium hoc erit.
Immo potabis, large, abunde, gallice.
Ridere sed iam desinas post quam satis
Potasti. nasum emunge. atq; aures arrige.
Nouum dum uates carmen pulpito intonat
Prius tamen argumentum hoc explico tibi.
Dum castra haberet ultimis in finibus
Hispaniæ Sertorius, dumq; aggredi
Parat Pompeius ex improuiso eum,
Fit per exploratores ipse certior.
Cogit in campis copias. committitur
Ab equitatu certamen sæuum atrox dubium.
Equi uiriq; hinc illinc confossi cadunt.
Duces accurrunt propere instructo agmine.
Pugnatur, ui, dolo, fraude, audacia.
Nox prœlium, ac Dianæ nuntia dirimit.
Habetis argumentum ueteris fabulæ.
Heus tu qui dexter assides, subrigito
Oculos, ac mentulum. quid spectas humum?
Paulatim sic ut uideo somnum prouocas.
Ridetis. dixi mentulum non mentulam.
Nec est peccatum, à mento, non mente editum est
Vocabulum. Nouus sed uates incipit.
Demulsit barbam. hederam capiti implicuit.
Tacete, atq; silete, atq; animum aduortite.

Ipse autem auratis fulgens Sertorius armis
Agmina cogebat campis. huic filius astat
Hernicus, hispanaq; satus de matre Marullus.
Hic peditem, ille equitem addensat. sua signa tribuni
Expediunt. portis ruit indignata iuuentus
Præueniſſe hoſtem, & montis iuga celſa teneri.
Non aciem campo ſtatui, aut dare ſigna maniplis
Pompeianus eques patitur. uolat agmine facto
Præcipitans. Primi, Mariusq;, acerq; Seuerus
Occultam nacti uallem, qua proxima ducit
Semita, limoſumq; ferunt ueſtigia ad amnem.
Aſtitit in ripa Marius prior. hunc uada nantem
Accipiunt tranquilla, ferox ſed flumina ſeruat
Manlius. hic duro traiecit pectora conto
Percuſſitq; ferum ſaxo. caput abdidit alueo
Attonitus ſonipes. Marium rapit unda dehiſcens,
Atq; haſtæ rotat infixum. fortuna Seuero
Haud melior fuit. Acta manu caua tempora quaſſat
Funda leuis, cerebroq; lapis compactus adhæſit.
Decidit exanimis, uitamq; effudit in undis.
Ter fluuio emerſit iuuenis. ter gurges anhelum
Hauſit hians, mox & trunco ſuffixit acuto.
At catulus, catuliq; genus Quintillus, & aſper
Tertullus, patriiq; heres cognominis oſcus,
In leuam flexere. Comes ſimul additur illis
Hiſpanus Bicca, exclamans. Quo uertitis? huc uos
Huc iuuenes. Ite ad pontem. Dux ipſe uiarum
Præcedo. Dixitq; & per ueſtigia nota
Delatus, pontem ingreditur. tum cætera pubes
Inſequitur. furit immiſſis equitatus habenis.
Obuius his equitumq; ciens, peditumq; cateruas
Fit Rutilus, rutiliq; gener Veranius, & qui
Prima puer muſis dedit otia. moxq; ſecutus
Arma, tulit meritum primæ legionis honorem
Pontius. à quo etiam ducta eſt pontana propago,
Quem ſequitur, uolucerq; Melas, alacerq; Metiſcus
Et Pardus gladio melior, Charitius haſta.

insignes hederis, meritaq; ad tempora fronde
Et cui castæ comas tegit infula, certus & arcu
Et certus conto pugnax Coruinus acuto.
Primus in aduersum torquet Veranius hastam
Quintillum, quæ præcipiti delapsa ruina
Per clypeumq;, femurq; uiri, penetrauit ad imum
Pectus equi. gemuit sonipes. Dumq; excutit illam
Innitens, dum ferratis hic calcibus auras
Verberat, excussa Quintillus labitur hasta.
Accurrit pater, ac telo per tempus adacto,
Deturbat Rutilum. Inde Melas dum feruidus instat
Dum catulo cadit auulsus de pectore thorax
Exegit medium præcordia ad intima ferrum.
Labenti dum ferrum iterumq;, iterumq; coruscat,
Sensit præcipitem uento stridente sagittam
Quam dum declinat iuuenis, forte ilia in oscum
Obuertit, lateri & telum crudele recepit.
Extraxit telum obnitens, ac talibus infit.
Non tibi mentitum oscæ genus, ueteresq; parentes
Profuerint, Fauno aut mater dilecta petenti.
Tum clypeo assiliens, ensem quatit, & ferit ora
Nuda osci, cum forte leuis ceruice reflexa
Cassis hiat. cruor auratis diffunditur armis.
Ingeminat perq; ora Melas, perq; ilia ferrum.
Ipse iterum lateri accepit moribundus acutum
Ensem, auratum ensem, mox corruit, acer & una
Corruit oscus, & ingenti premit arua fragore.
Attonitæ stupuere acies. At Pontius instat,
Ite uiri, mecum ite uiri. Succidite pontem
Dum trepidant, nullo & liber custode tenetur.
Hæc ait, & rapta primus uolat ipse securi.
Desiliūtq; pedes. Sequitur cuneata iuuentus.
Tum Bicia increpitans. Quo nunc Tertulle? quid hæres
In ferrum Romane rue. Atq; hinc talia fatus
In medium incurrit peditem. nec defuit illi
Tertullus. uolat aurato conspectus in ostro
Nunc iaculo, nunc ense micans. fit ui uia. Sæuit
Effera uincentum rabies, rabiesq; cadentum.
Forte ut erat prolapsus equo Veranius, alte

Sustulit attollens oculos, telumq́; uibrantem
Suspexit Biciam. Quo tu quo pessime telum
Carpetane uibras? en hoc ait accipe, & armos
Vna hausit. simul abreptis detruncat habenas
Bellatoris equi. tum cominus ense reducto
Perforat, ingentemq́; altæ prosternit in herba.
In Biciam se cuncta cohors stipata ferebat.
Pro Bicia ferus assurgit Tertullus. At illi
Succidit iugulum parca indignante Metiscus.
Concidit ut tenuis cum flos enectus aratro est
Insignis facie puer, & florentibus annis.
Nec mora siue aliquis, dubium, miles ne deus'ne
Sustuleritq́; manum, iaculumq́; intorserit, intrat
Loricam galeamq́; inter ferratilis ornus,
Qua ceruix commissa humeris, nam fata Metisco
Nec sua non properant, Biciæ seu cana senectus,
Cui caput auulsum collo maurisius Atlas
Atq; hastæ infixum ostentat. Quo territa retro
Pompeiana acies, pontem turbata petebat.
Vrgebat fugientem hasta Charitinus, ut se
Proripit e specula. Simul & clamore premebat
Iuncta cohors. Illi abruptis referuntur habenis.
Sæuit at hic gladio incumbens Coruinus & harpe
Vt quondam lupus in pecudes furit. omnis ab uno
Grex fugit. Ille atrox et dente cruentus et ungui.
Pontius ut sensit strepitum, ac nutantia uidit
Robora, & attrahere immanem tabulata ruinam,
Cede inquit generosa Phalanx fugientibus. ipsi
Ferratis ad ripam hastis incumbite, qua se
Voluit agens, retroq́; uagus conuertitur amnis.
Hic uero turbatus eques clamante tribuno
Constitit. Instaurata acies. Tum Pardus & actor
Sulpitiusq́;, Aniusq́;, & auiti nominis Arunx
Incumbunt, uariusq́; & pœno e sanguine Hiensal
Marmaridesq́; Mahar, Atlantiadesq́; Maharbal
Et Bostar barcæus, & Pyreneus Hierus.
Androclidesq́; Maron, Antenoridesq́; Boriscus,
Atq; alij, decus egregium, quos traxit in arma,
Quiq́; repostus equo Veranius, ægra trahebat

Corpora, sed uincit famæ generosa cupido.
M conię nunc plectra Deæ cantusq; ciete.
Et bello decus, & decori longum addite famam.
Non aliâs equitum maior, seu maior equorum
Ardor, utrinq; duces stimulant, utrinq; tribuni
Stateuiri, pugnate uiri, clamatur utrinq;.
Quo ruitis, Pompeius adest. incumbite fessis
Impiger aduentat Sertorius. arma cruore
Sparsa madent, crepitant'q; enses, clypeiq; resultant
Impacti clypeis, fractæq; hastilibus hastæ.
Tum uarius, clamorq; equitum, atq; hinnitus equorum,
Dissultant ripæ, & uoces nemora alta remittunt,
Non aliter quàm cum bello flagrante gigantum
Aeoliam ad Liparen sudat uulcania pubes.
Fit strepitus, ferriq; fluunt, ærisq; metalla.
Antra sonant ualidis incudibus. itq; cauernis
Immistus fumo sonitus. caua murmurat Aetna
Vicinæq; fremunt ualles, maria ipsa resultant,
Ac longe fragor ingeminans defertur ad auras.
Hic pardo suffosus equus. cadit impiger acto
Androclidesq; Maron. traiectus et ilia conto
Corruit infelix Arunx, Bostarq;, Maharq;,
Ense Mahar, iaculo Bostar per pectus adacto.
Sulpitius dextra exsecta, leuaq; Maharbal
Inuiti excedunt pugna. Veranius hastam
Crure trahit, Dumq; illam Annius conuellere tentat
Accipit æratam per colla exserta bipennem.
Tum uero turbata phalanx cedente Borisco,
Quem clypeo exsutum & galea Catilina premebat.
Syllanum genus, & rara uirtute tribunus,
Vociferans. En qui hesperiam sua præmia poscunt
Oceano & regnare parant? Simul exigit harpen
Ore tenus, dictisq; ferox insultat amaris.
Hesperiam quam quæris habes. Patauina colebas
Rura miser, nunc auratis occumbis in aruis.
Tum Fabium, Titiumq; ferit, flauumq; libyscum
Fonteiumq;, & quos elice de matre gemellos
Sustulit eleis prætor Vipsanius oris
Almonem, Andronemq;, & cumæum abconem.

Dat læto Lausenum, & amicum Nerea musis,
Nerea præstantem forma, & puerilibus annis
Quem liquidis sebethos aquis, quem cærula fleuit
Parthenope, quem Nereidum chorus omnis, & udæ
Sirenes conturbatis fleuere sub antris.
Has inter strages, uariusq; & fortis Hiensal
Stabant inuicti ferro, truduntq;, trahuntq;,
Vulnera dant, sternuntq;. prior sic fatur Hiensal.
Macte Vari uirtute, uides qua sorte ruat res?
Fraude opus est. hunc ipse locum cape, dum mihi segnis
Fit fuga. uix hæc effatus uestigia uertit.
Insequitur Catilina, fugam celerabat Hiensal.
Itq;, reditq; iter inceptum, fallitq; sequentem,
Dum uarius iaculum incoctum post terga sub ipsum
Infigit femur, & dictis ferus increpat. Ille
Saucius ingemuit. uixq; ad sua signa recepit.
Incumbunt tum uictores, uictiq; facessunt.
Pontius interea positis uada ad ipsa maniplis
Hos cogebat, & hos, ut quem fors ipsa ruentem
Obtulerat, tumulumq; leuis delatus in altum
Euentum pugnæ ut uidit turbatus, & amens,
Huc iuuenes, simul ad pontem uestigia uertit.
Insequitur pedes, atq; eques. agglomeratur eodem
Cuncta manus. Simul ecce etiam fulgentia signa
Cernere erat. uolat admissis Sertorius alis.
Parte alia de colle procul romana ferebat
Se legio. uolitant aquilæ. Petreius ante
Agmen agit, primusq; uias & flumina monstrat
Vt uentum ad ripam stetit impiger, & monstrato
Ponte, iubet primam confestim anteire cohortem.
Ingemuere trabes, fucusaq; robora nutant
Assultu peditum uario. Tum pulsus ad amnem
Cedebat Catilina, omnisq; equitatus habenas
Laxabat, præmissa cohors tabulata tenebat
Vltima, per medium raptat uestigia pontem
Pulsus eques. Ruit ecce trahens peditemq;, equitemq;
Pons secum, præcepsq; cauo deuoluitur alueo.
Subsistit amnis. tum ripæ intumuere profundæ,
Conuersusq; nigras fluuius ruptabat arenas.

Attonitus casu

A ttonitus casu tanto, Petreius amnem
Spectabat. uolabat acta manu coribantis arundo
Atq; ocreis illapsa, femur penetrauit ad imum.
Pontius e ripa exclamat. Nunc uadite segnes
Et ripam tentate dolo. cum talia fatur.
Diffundit sese in partes, ripasq; relaxat
Turgidus amnis aquis, uoluitq; ad littora fluctu
Arma, uiros, tabulas, & corpora quadrupedantum
Stant pedites innisi hastis, uersantq; ruuntq;
Semineces spoliant alij, passimq; secundum
Flumina, suspendunt alte spolia indita ramis.
Exanimem impliatumq; ulua fluctusq; uouementem
Eruptant undae Catilinam. Ille aera ut almum
Hausit, & accepit gratae spiramina uitae.
Apprendit ramum dextra, tenuitq; prehensum.
Hinc illinc oritur clamor. pugna aspera surgit
Fundarum, crepitat lapidosis ictibus amnis
Turbibus, & multo sub uerbere dissilit aer.
Exceptus tandem a socijs conamine magno
Curuatis trahitur contis, ripaq; locatus
Vlteriore, uomit madidas de pectore arenas,
Cum subito rapidum affertur Sertorius amnem,
Et pugnam tuba terribili ciet horrida cantu.

HISTRIO PERSONATVS.

Vicit ut uidetis uates istricus.
q Sitim pati non potest. quod homericum
Ait fuisse, seq; similem illius
Mero potando noctu, atq; interdius.
Bonum poetam nisi uinosum neminem
Ait. & id recte, & quod ait re comprobat.
Heus tu cui nasus, ora, labra, guttura
Rubescunt, uin potando hoc experirier?
Taces. fateris uictum. nunc hoc accipe.
Vides fortuna uariet ut hominum uices?
Pugnabant illi de uirtute & gloria.
Nos de mero. pugnabant ferro hastilibus.
Nos uitro, nos argenteis carchesiis.

Hoc nunc agite spectatores optumi.
Duces decoris pictos armis noscite,
Et gesta marte dubio certamina.
Ac sæuientes campis ignium globos
Vento rotatos, & flamarum turbines,
Agros, nemora, peditumq́; ambusta corpora,
Vna absorbentem, & cælo labentis faces,
Audire pulchrum est strages, & cadentium
Aceruos, ac cruore stagnantes agros,
Ipsum tranquillo, & tuto sistere in loco.
Illuc redeat unde digressa oratio.
Prius quieuit noster hic uates siti,
Nunc somno, uinum ut edormiscat scilicet.
Homeri hoc tantum habet, quod persæpe ebrius,
Maronis unum, nimio marcet ocio.
Sentitis ut apertis stertit faucibus?
Hiat, muscas uenatur. Sane hoc est nouum
Aucupium. os aperit, stringit iam, tene, tene,
Lepidam auiculam. heus uitule, heus marina bellua
Deliciæ oceani, surge atq; expergiscere
Postquam uenatus. Euge, iam erigit caput
Iam defricat oculos. iam ascendit pulpitum
Taceo. Vos spectatores animum aduortite.

POETA PERSONATVS.

Onstitit hic lustrans oculis locat. mox ita fatur
Haud paruo fraus hæc steterit tibi magne nec ultra
Cunctatus uocat, armatos ad signa tribunos
Vos musæ memorate, etenim memorare potestis.
Vobis pyrene, Arctitenens Dea rettulit illi.
Vos memori egregium facinus producite fama
Quod iuuet & meminisse, & commemorasse minores,
Iulius fraterq; lycon prima agmina ducunt,
Præstantes animis iuuenes, quos Nursia mater
Marte satos, furtim patrijs mandarat alendos
Montibus, & succis herbarum & lacte lyciscæ
Testatur nutricem auro galea alta lyciscam
At clypeo quatit ingentem Mars efferus hastam.

Proxima syluano clarus patre, clarior armis
Agmina agit Marsus. clypeo, lacus enatat ingens.
Ipse antro fendit liquidas & Fucinus undas.
Pandit se cono aduolitans argenteus anser
Addictus puero custos, cum paruus ad amnem
Ludit aui, puer & uitreos maris innatat aestus.
Hinc iaculo bonus, ense bonus, melior tamen arcu
Actius insequitur. argento auroq; coruscus.
Neuit acu chlamydem coniux, quam lucus opacat
Hesperidum, pendent'q; suis poma aurea ramis.
Argento serpens riget, & trahit horrida cauda
Septem orbes, micat & linguis feriatu trisulcis.
Sub leuam uagina auro, uiridiq; smaragdo
Irradiat distincta, & iaspide fulgidus ensis
Ad capulum. nitet & nexu noua fibula eburno.
Aurea mandebat sonipes frena. aurea cassis
Emicat, auratos spargit sol aureus ignes,
Ac serpunt hederae per leuia tempora nigrae.
Lunat amazonium in morem pelta horrida monstro
Lernaeo. Septem'q; illi capita alta tumescunt.
Et latos pandit rictus Fera. defluit atrox
Virus, & effuso liuescit parma ueneno.
At dorso pugnacis equi tergo aspera pendent
Illa boum, tegit & crudus genua ultima pero.
Haec uariat nemus idaeum, atq; ad pocula raptus
Dardanius puer, & cupido praeda acta tonanti.
Ter puerum inuadit praepes. Ter praepetis alas
Euadit puer. hinc rostro sacer ales adunco
Abreptum, Implicitum'q; ungui, multum'q; sub ala
Percussum, frustra auxilium, diuos'q; uocantem
Ante Iouem coelo statuit. mox uersus in astrum
Inter sydereos ales micat aureus ignes.
Quem post uenatore satus patre, maximus armis
Compater. huic apri clypeo riget horrida pellis
Innectum'q; ursi tergus. latrat aspera cassis
Ora canum, duraq; horrent uenabula dextra.
Lartius hunc pater amissa genitrice, lupina
Pelle fouet tectum folijs, subq; ubera adactum
Lactentis quam cum catulis deprenderat ursae.

Mox puer exagitare feras assueuit, & acto
Venatu tolerare famem. atq; inhiare cruori.
Qualis mane nouo cum fulgidus igne nitenti
Lucifer irradiat coelo. mirantur & illum
Pastores. gaudet atro Venus aurea signo,
Aeratam sic ante aciem nitet ora Camillus
Insignisq; coma puer, & fulgentibus armis.
Miranturq; ut tela manu, atq; ut torqueat hastam.
Vt gladium stringat dextra. Sertorius ipse
Concipit optatae iandudum gaudia palmae.
Tum uates phoebo carus Saxonius astur
Idem augur, cui uox auium pennaeq; patebant
Et curare manu doctus cantuq; leuare
Vulnera, non tamen ense minor, minus utilis hasta.
Laurea cingebat galeam, tegit infula crines,
Serpebant hederae clypeo. uiret hasta corymbis.
Et capulo insignis radiabat acinaces aureo.
Hinc Aspar garamas quo non praestantior alter
Aut torquere manu iaculum, aut dare uulnera funda
Ceruleus capiti trifido, micat ore Cerastes
Ter caudam collo implicitans. puer Aspar & illi
Assueuit, cantata daret cum pabula & aspis
Luderet infantis manibus, cum lambit & ora
Ora genasq; simul, & collo lubricus errat.
Horret & insutus cetrae leo. cruda draconum
Terga humeros, crudumq; tegit thoraca elephantus
Ipse arcum pharetramq; humeris, clauamq; trinodem
Incoctamq; sudem dextra gerit, & quatit acer,
Marmaricosq; subinde hululans uocat agmina cantu.
Ecce decus belli rarum tritonia Birse,
Ipsa pedes quamuis, equites tamen eminet inter
Vertice iam toto, & passu praeuertit euntis.
Nodosam lateri clauam fert. dextera pinum
Ingentem quassat pinum, quam fulua bipennis
Asperat. Ipsa exerta humeros, & brachia & ipso
Poplite nuda tenus. non illi pectora thorax,
Non galea abscondit crines, sed tornulus aureus
Circuit ingentem lato curuamine frontem
Et multo pectus communit balteus aere,

Palladis

Palladis armisonæ donum fatale. quod illi
Ferre dedit, tutum armatos munimen in hostes.
Hanc Fauno, & nympha genitam Garamantide, mater
Dum partum celat, tergo bouis indit, & aspris
Sentibus impositam, nymphis nemoriq; relegat.
Quam dum forte lauat tritonide Pallas in unda
Oblatam ut tenuit gremio, miratur & ora,
Et latos humeros, & membra ingentia. quodq;
Nec uagit, fertq; aspectum non territa diuæ,
Quodq; hastam galeamq; oculis, atq; ægida lustrat.
Commendant matri Tritonidi. sedula mater
Educat. Illa ut primum ætas tulit, ire per altas
Nuda genu syluas, latebrasq; intrare ferarum,
Sectari ceruam cursu, uenabula in aprum
Dirigere, & fuluum iaculo attentare leonem.
Finitimis etiam bellis assueta, nigrantem
Gerionistheniden claua abstulit. hunc tremit omnis
Aegyptus, tremit extremi domus abdita Nili
Egregium, ac cœli columen Maurisius Atlas,
Accipit ob meritum donum immortale Mineruæ.
Auratam fronti uittam, atq; ad pectora balteum
Exultat quibus in bellis inuicta uirago.
Hernicus extremas acies, atq; ultima claudit
Agmina. nam iussus properare in castra Marullus.
Communire manu uallum, portasq; tueri.
Ipse ostro clamidem intextam, argentoq; nitentem
Aurea quam lato percurrit lina tractu
Insignis, fuluoq; comam nodante Pyropo
Irradiat, ueluti roseo cum Solis in ortu
Percussum radijs splendet mare, iam tremit unda
Iam feriunt sese radij, iam dissilit ardor
Huc illuc. nequeunt tum lumina nostra tueri.
Quin etiam auratos spargit de casside fluctus
Oceanus. splendet atno sub marmore Triton.
Fluctuat, & clypeo per cærula concita delphin
Argento assurgunt undæ. Tum litora gemmis
Sparsa nitent. micat aduerso sub lumine pontus.
Hos arno genitus nymphaq; euarchide uates
Quem musæ aonio puerum fouere sub antro

Puttius ad pugnam uocat, atq; hortatur euntes.
Di nobis sunt tela uiri. Mars dextera cuiq; est
Vicimus. ipsa suas uictoria concutit alas.
Pax parta. Hesperius nobis regnabitur orbis,
V t uentum est sub signa, ducem sua quenq; secuta
Est legio, ac densis cogit se exercitus armis.
Intenti expectant signum. moraq; omnis iniqua est
Oceano ueluti in magno cum cærula Proteus.
Agmina agit stabulis, coeunt immania monstra
Sub duce quæq; suo. feruent freta. pastor ad ipsas
Stat caulas, baculoq; greges, & uoce coercet.
Non cessés, ipsi nequeunt retinere magistri.
I nterea cæsos equites, primamq; cohortem
Haustam undis, ripasq; & flumen ab hoste teneri
Nuntius attulerat magno, simulq; ferebant
Impositum clypeo Petreium. ægerq; dolensq;
Subsistit ad medium collem, secum ipse uolutans.
Incertus casu tanto, pugnam ne retractet
Paulatim colle excedens, an flumina tentans,
Implicitum eliciat ripis fluuialibus hostem
Fidentemq; equite, atq; recenti cæde tumentem.
Hæc secum. mox accito iubet arma Cethego
Inferri ripis, peditemq; ad signa uocari.
Ipse inuectus equo. Nunc o fortissima bello
Pectora, nunc certate manu. Tot flumina nando
Emensos, torrens tenet, atq; ignobilis amnis?
Vincite iam uictos, unaq; absoluite pugna
Relliquias tot bellorum. Dum talia fatur
Magnus, ab impigro pugna est commissa Cethego.
Nanq; ultra aduersam ripam uada nota secutus
Pontius insisterat, campo congressus iniquo
Dum fossas, & saxa inter uersatur, equesq;
Confossus cadit, & pediti pedes additus instat.
Quod postquam longe aspexit Sertorius, & quæ
Sit fortuna uidet. nulla est mora. protinus agmen
Ire iubet, dictis stimulans. Nunc lecta iuuentus
Nunc uictrix manus ad ripas. uada peruia. & ipse
Pontius insultat campo. non audet & hostis.
Aut conferre gradum, aut descendere montibus altis.

Hesperiam dextra gerimus. Spes omnis in armis.
A Inlius fraterq; Lycon trans flumina primi
Consistunt. sequiturq; hastis innisa iuuentus.
Pars capiti scuta alta gerunt. pars insita pilis,
Pone trahunt alij. Sistunt & flumina cursum
Mole uirum, atq; undis illisa remurmurat unda.
Tum ripæ clamore sonant, collesq; resultant,
Offensa & nemorum assultu respondet imago.
Vix alias tantis animis in prœlia uentum est.
Successus certamen alit. dum cedere neutris
Decretum est, urgetq; ducum præsentia, & ardor.
Ingeminat uires. crescit certamine uirtus.
Crudescit gladio Mauors. nec iam eminus hasta
Comminus ense agitur. humescunt sanguine campi
Cæde natant fossæ. Tum territa terra cadentum
Corporibus tremit, & gladijs micat æreus æther.
T ercentum clypeata phalanx, hinc sub duce Hiarba
Illinc Suffeno, stabilis pedes, arma manusq;
Contulerant, ut forte alnus radice reuulsa
Conciderat, ramisq; ingens iter occupat, ut nec
Aut his aut illis pateat uia. Sæuit utrinq;
Effera uis, duriq; crepant per scuta molares,
Vt cum se orionis iniquo sidere grando
Præcipitat, uasto crepitant sub uerbere tecta.
Hinc Tacio, Lepidoq; caput ceruice reuulsum
Ense Tagi. cadit ense Remus, Turnusq; Ligusq;
Nam Liguri femur exectum, Turno ilia & ipsas
Traiecit costas, ac pectora feruidus ensis.
Per galeam cerebrumq;, ac tempora guttur ad ipsum,
Assaracum secat Vfentis sublata bipennis.
Illinc & Marus, & Basso cum fratre Faliscus
Thessalicusq; Maroniades, & lydius Hypseus
Conciderant, Siculusq; Corax, & maurus Iopas.
Idem omnes eodem gladio ferus abstulit Ancus.
Hic genitus Vulcano, atq; Aetnæa Cianea
Fatiferum à patre ensem, atq; immedicabile ferrum
Accepit, Stygia genitor quod tinxerat unda.
D umq; alnum truncosq; super leuis insilit Anser
Accipit æratum infelix per guttura cornum.

Spiramenta animæ clausit telum. Ille uolutus
Singultantem animam pronus uomit. eia age Hiarbas
Exclamat, Spolia illa uiri, cum talia fantem
Ora per increpitans alis penetrauit arundo.
Insultans cui Suffenus. spolia accipe uictor
Ista tibi, iaculum'q; quatit. suffigitur hastæ
Dextera, dum excusso properat torquere lacerto.
Hic cædes miseranda oritur super ansere tracto
Dum spolia exuuiasq; uiri cupit hostis; & hostis
Pro decore haud timet, aduersis incurrere telis.
Huc omnis legio uersa, huc sua signa Cethegus
Inferri iubet. huc contra Altiliusq;, Lyconq;
Accurrunt, paribusq; animis certatur utrinq;.

D um primam ferus ante aciem mouet arma Cethegus
Ac iaculo ferit Iasium, sternitq; uolenum
Murano clypeum auellit, transfigit utrunq;
Quercenti femur, ingeminat per uiscera ferrum
Quintilio, atq; uda morientem extendit in herba,
Interea per scuta uirum, per tela, per enses
Altilius ruit infrendens. caput amputat Istro
Brachia Segnitio, nares & labra Meallo,
Tempora diffringit Catio, prosternit Omasum,
Vmbritio'q; haurit iugulum, forat ilia Cosso,
Præcipitem'q; inter fossas, dat amutora saxo.

T um leua de parte Lycon furiatus & amens
Quintilio extincto, quid tu generose Cethege
In plebem furis exclamat? cui talia contra
Ille refert. O' mauortis praclara propago
Mentitum genus in syluis, quid prælia differs?
Est clypeus. sunt tela tibi. simul inijcit hastam.
Auertit uenientem umbone. ea lapsa pependit
Marmarica clypeo. contra uenabula torquet
Dura Lycon. Saltu deuitat tela Cethegus,
Illa ocreis illapsa Tagi, femora ultima & inguen
Extremum rupere. cadit Tagus. aduolat Ammon
Elatam'q; alte subigit per colla securim
Et caput affigit conto. clamore secuta est
Læta cohors, tum tela Lycon, tum saxa Cethegus
Ingeminat, stringunt acres & comminus enses.

Interea paulatim acies, ac signa mouebat
Pompeius, seq; ad ripas non segnis agebat.
Ipse ostro insignis humeros, auroq; coruscus
Fertur equo, quem Neptuni de gente crearat
Mater, ab aduersi conceptum flatibus Euri.
Forte ut erat de cæde equitum de cæde uirorum
Fessus, & extremum seruabat Pontius amnem
Vidit ut incensa stipula exagitantibus auris
Hæserat arenti trunco uapor ille uolutus
Per frondes urgente Euro conceperat ignes
Et late ramos flamma crepitante cremabat.
Admouit dextram trunco, auulsitq; trahendo
Pontius, & campo rapidus iacit, atq; ita fatur.
Eure pater, cui pars cœli pulcherrima seruit
Cui parent auræ oceani, cui regia solis
Ampla uacat, quiq; & terris, pelagoq; sonanti
Imperitas, quate nigrantem Rex magne procellam,
Nunc excita auras, & pennis aëra uerre,
Ac mecum insidias, hostemq; ulascere uictor.
Sacra tibi ante aras statuam uotiua quotannis
Candentis fœtus ouium, intactamq; iuuencam.
Annuit, excussitq; alas Deus. Illicet ingens
Tempestas cœlo exoritur. fremit arduus æther,
Dant syluæ sonitum ingentem. cauaq; antra resultant,
Puluereus sequitur confusa per agmina nimbus.
Dispergitq; undas flammarum, atq; omnia late
Inuoluit, iactatq; furens incendia uentus.
Tolluntur cœlo fumi, glomerataq; flamma
Peruolitat, simul absorbens, stirpesq; uirosq;
Et quamuis trepidum canerent iam signa receptum
Telaq; proijcerent dextris, clypeosq; sinistris,
Flammatas tamen ante acies euadere non est.
Varenum Iasioq; duos, liguremq; Labullum
Cretensemq; Gian, gaditanumq; Liertem
Assyriumq; Naban, Pyreneumq; Biantem
Tris Alcmeonidas, & clarum Hypsenora atratus
Erumpens atra primum de subere fumus
Inuoluit, mox flamma rubens una hausit, & alte
Iactati, mox flagranti cadere ruina.

Consisterat forte ad saxum terdante sagitta
Narnius imbrasius, dumq́; illam auellere tentat,
Exanimum exustumq́; altæ suspendit in ulmo
Fulmineus globus, inde euro torquente rotatus
Alconem rapit, huic barba crinisq́; reluxit
Sublatumq́; alte cœlo intulit, inde nigrantem
Ruptantemq́; ignes, medium deturbat in amnem.
Perstridere undæ attactu, fumumq́; dedere,
Vt cum uersatum ardenti fornace metallum
Canduit, exceptumq́; tenaci forcipe tingit
Ipse lacu faber. efferuit lacus, obstrepit unda
Et fumus petit aduolitans nigrantia tecta.
Tercentum huic capita hirta boum, totidemq́; iuuencæ
Pascebant Sila in magna: famam ipse secutus
Deseruit patriam, et dulceis cum coniuge natos.
Bisseptem Aufidio nati præclara iuuentus.
Surrenti domus ampla, æquano in litore turris,
Felices baccho colles, tot iugera campi
Totq́; greges, Sarnusq́; fluens per florida rura.
Et natos tamen & patriam dulceisq́; recessus
Sirenum (potuit tantum ambitiosa cupido)
Post habuit. cui primum oculos flammia abstulit. inde
Torruit ambustam dextram, uento acta fauilla.
Post tortus iaculante euro per uiscera truncus
Canduit. ipse atros spirans de uulnere fumos
Et Sarni fontem, & liquidos reminiscitur amnes,
Fatidica Vrsidio mater prædixit eunti
In bellum, fuge nate ignes, incendia uita.
Correptus flammis queritur, matremq́; deosq́;
Veriloquos quodq́; humentem liquisset & Arnum
Et fesulas natale, solum, florentiaq́; arua.
Tercentum sub rupe caua, sub sentibus asperis
Deliterant simul, insidijs delecta iuuentus.
Tercentum simul absumpsit glomerata fauillis
Aura nouis, ut cum frondosa in ualle sub astrum
Pleiadum, tacta altæ Iouis de fulmine quercus
Vno omnis simul afflatu per pascua circum
Grex cadit, exitioq́; ruunt armenta sub uno.
Ter flammam pedibus pernix euaserat. Vfens.

Infelix ora obuertit. uidet ægra trahentem
Crura patrem, exanguemq; metu. uestigia retro
Præcipitat, prensumq; manu, ac ceruice reclinã
Impositum trahit, & labens incendia uitat.
Improuisum anguem pressit grauis. Ille repente
Implicuit plantæ agglomerans. Dum se explicat Vfens
Dum sæuit coluber, squamosa uolumina torquens
Exilijt fumosa uomens incendia turbo.
Absorpsitq; Vfentem una colubrumq; patremq;,
Vfentem, quem ceruleis Feronia in antris
Nutrierat, puer & uiridi consueuerat umbræ.
Hunc sacrum nymphæ nemus, hunc fleuere napeæ,
Circeæiq; sinus, hunc Anxuris ora, lacusq;
Setini, & tacitæ rupere silentia Amyclæ.
Peruolitat turbo inualuens syluasq; ferasq;.
Densatur cœlum fumo, caligne montes
Conduntur fluitantq; atræ per summa fauillæ.
Mox sæui erumpunt ignes. flammæq; coruscant
Et cœlum lambit rutilans & sydera uertex.
Hinc rursus torquente euro per inane uolutus
Incumbit campis, truncosq; ambustaq; uersat
Robora, candentemq; rapit sese ante procellam.
Suffenum, armigerosq; duos eadem aura peremit
Cum geminis Varginteijs, libicoq; Gulussa.
Vmbronem, Hisponemq; lacetanumq; Biorem
Hastatosq; numantinos, nomadumq; cohortem
Cetratumq; manum, præerat cui turdulus Isæon
Isæon auis atauisq; genus qui ducat ab orco.
Vna omnes rapit unda, rapit Varumq;, Macrumq;
Gisconemq; syracosium garamantaq; Bocchum
Mox raptos flammarum. hausit circum acta uorago.
Vt cum trinacriæ campis de uertice summo
Aetna uomit rapidos æstus. It turbine denso
Sublatus cœlo fumus. mox rumpit in auras
Flamma furens. uolitant rutilæ per inane fauillæ
Post iactante noto agglomerans flectitq; rotatq;
Huc illuc. ea lapsa faces iaculatur, & altis
Illisa arboribus, siluas saltusq; uagatur
Incensos. ruit interea mirabile uisu

Flammarum torrens rapidus, liquefactaq; saxa
Præcipitat simul inuoluens stirpesq;, ferasq;,
Tectaq;, pastoresq;, furit uulcanius amnis,
Per ualles, per culta, ingens metus urget agrestes
Vicinæq; suis diffidunt mœnibus urbes.
Haud aliter pauor inuasit. fuga cœpta per omnes
Est acies. Ite exclamat Sertorius. Ite.
Ite citi. uada nota citi peruadite, & amnem
Primus obit. Sequiturq; ducem sua quenq; iuuentus
Et circumstetit armatus trans flumina miles.

Forte sub annosa quercu in conualle silenti
Arcitenens Dea, sæuarum de cæde ferarum,
Lassa quiescebat, trepido cum excita tumultu
Surgit, & ascendit summi iuga pinea montis.
Constitit hic lustrans oculis loca. cernit utranq;
Effusam campis aciem, uidet agmina, & ipsos
Hinc illinc instare duces. Sæuire proteruum
Eurum, atq; in medijs uolitare incendia siluis,
Tot strages, tot fumanteis & corporum aceruos,
Ingemuit, traxitq; alto suspiria corde
Aduenisse diem quo dux Nursinus acerbo
Casurus fato, hesperijs occumberet aruis.
Nam puerum templo admotum cum sedula mater
Commendat triuiæ, atq; adytis Dea grata recondit,
Consuluit fratrem. frater fata abdita pandit,
Ingentem fore, & hispanis per bella, per enses
Regnaturum oris, tamen illum haud tarda manere
Funera, cum pariter flammæq; undæq; fauerent
Pugnanti, armatumq; eurus prosterneret hostem

Fatorum Dea facta memor de ualle propinqua
Pyrenen iubet acciri. hæc nam fida ministra,
Hæc comes. huic omnis thalami quoq; credita cura.
Illa uolat. dictis cui sic Dea fatur amicis.
Nota soror tibi fata ducis, quæ certa propinquant.
I, propera. fac signa retro, fac agmina uertat.
Pugnatum satis est. nec plura effatur. at illa
In ceruam conuersa, noto non segnior ibat.
Ipsa arcum leua stringens, dextraq; sagittam
Lunauit, simul ut capita accuruata coirent,

Laxauit, ſimul ut flammas elapſa ſagitta
Conciperet. fulxere auræ, tractu illa coruſco
Emicat, & ducis ante pedes affixa reluxit.
Obſtupuit tanto monitu Sertorius. Ecce
Cerua per attonitas penetrat non cognita turmas.
Agnouit Triuiæ famulam Dux, ac prior inquit,
Nota uenis, nec me fallit Dea, quadrupedemq́;
Conuertit ripæ approperans. præcedit euntem
Pyrene, pedibusq́; micans & cornibus aureis.
Signa canunt reditum. Sequitur tum ferrea pubes,
Oceanoq́; egreſſa, polum nox occupat atra.

FINIS.

Petrus Summontius Francisco Puderico Patricio Neapolitanio. S. D.

PERSVASIT mihi authoritas tua Francisce Puderice, ut Pontani Actium secunda hac excussione potissimum ederem, rarum sanè de numeris Poeticis, & lege Historiae dialogum. Nam cum illius opera tam multa sint, & ea aeque egregia omnia, hinc mihi hoc, hinc illud edendum prius occurrebat, fiebatq; ut difficilis redderetur electio propter pulchritudinis paritatem. Sed cum postea tecum sentire Suardinum Suardum Pontani nostri familiarissimum audirem, currentem quasi me doctus uir, & grauis incitauit. Quam quidē sententiam eo libentius secutus sum. quod cum superiori scriptura carminis praecesserint, exornandi postea & carminis ratio, quae hoc uolumine traditur, subsequi debebat, digna profectò inuestigatio, quae ad communem hominum utilitatem, quàm primum omnibus nota esset. Non enim ab aliquo fortasse Grammatico de re Poetica, deq; Historiae disputatur, sed ab illo praecipitur Iouiano Pontano, cuius quidem in utroq; genere, post tot annorum deprauationem, noua quaedam, admirandaq; apparet felicitas. Vt non iniuria saepe à te illud usurpatum sit, coepisse eum, ut de Christo Optimo maximo dicitur, & facere pariter, & docere. Nec uero mihi dubium est, quin iucundum tibi futurum sit officium meum. Nam praeterquam quod Actij Synceri loquens persona, à quo opus hoc denominatur, non parum te pro ueteri amicitia delectabit, tuae quoq; hic tibi sunt partes nec. res ipsa tota, de qua agitur, non in primis ad te pertinet. cum Poeticae concinnitatis, cuius maxime ferax est Pontana Academia, semper ipse & studiosus obseruator fueris, & censor acerrimus. uixq; summus, (ut ita dixerim) naribus, adeo omni de carmine exacte iudices, ut merito te omnes emunctae naris hominem (ut ait Horatius) appellent. Par in historijs censura est tua, quarum tenacissimam in te uidemus memoriam, & grauitatem simul in te tantam, modo refellendis fabulosis, modo ueris comprobandis, comparandisq; scriptoribus ipsis, nemo est nostrum qui non admiretur. Quo fit, ut omni è parte iucunda, tibiq; maxime propria, haec sit prorsus lectio futura. Tuum igitur tibi Actium habe, libroq; hoc, & Synceri ipsius optato è Gallijs reditu, quod facis, magis magisq; laetare. Nam ut omittam summam eius in Pontani scripta pietatem, quae post illius obitum sopita ac neglecta, è tenebris primus in lucem, tum Francisci Aelij consilio,

tum opera usus mea reuocauit, Aduexit nuper ex Heduorum usq; finibus, atq; è Turonibus dona quædam, mirum in modum placitura literatis uiris, Martialis, Ausonij, & Solini codices, nouæ, atq; incognitæ emendationis, tamq; à nostris diuersos, ut hos certo, ac legitimo partu natos, reliquos uero liceat spurios existimare. Præterea epigrammata, quæ tam multa hic leguntur, alibi hactenus non uisa. Immo Solini liber hic authore ab ipso, quod iam titulus indicat, nec eius negat uetustas, & recognitus est, & editus. Is etiam ad nos attulit Ouidij fragmentum de Piscibus, Gratij Poetæ Cynegeticon, cuius meminit Ouidius ultima de Ponto elegia, Cynegeticon item Aurelij Nemesiani, qui floruit sub Numeriano Imperatore, & Rutilij Namatiani Elegos, quorum tenuitatem & elegantiam è seculo illo agnoscas Claudiani. Atq; hæc quidẽ omnia statim post Pontani libros emittentur. Non'ne applaudendum iure fuit redeunti Actio nostro, ueluti nouo rei literariæ Camillo? non'ne gestanda & illi ob ciues seruatos merito Quercus? Adde exquisitissima Actij ipsius, quibus iunior lusit, partim Lyrica, partim Elegiaca, nostro etiam charactere propédiem excudenda, cumq; his nouas illas piscatorio genere Eclogas, deniq; diuinum de Christo opus, cui summam nunc imponere decreuit manum. Vt post nescio quos Sedulios, & Prudentios, in quibus penè nihil, præter nudam religionem inuenias, Marones tandem Christianos habeamus. Quo circa triste Pontani desyderium, Actij nostri uita pensemus, ac lætemur potius, benigno agi fato cum patria nostra, cui nunquam ferè Pontanus aliquis ui deatur defuturus. Illius itaq; nomine illustrati, tantoq; instituti magistro congratulemur nobis. cuius, præter æterna librorum monimenta, ea quoq; fuerint in literis, dum uixit, exempla, ea consilia, ea doctrinæ communicatio, ut per facilem alijs eo perueniendi uiam ostenderit, quo sine aliquo duce felix ipse peruenit. O' præstantis ingenij, & doctrinæ uirum, O' de temporibus nostris optime meritum, & per quem non inuidemus antiquitati. Clamantem te non temere toties audiui Puderice, ut qui ab Errico patre ad eum puer deductus, eo'que semper familiarissime usus, probe hominem nosses, Aspicite uiuum hunc amici, dum licet. huius, dum licet, aspectu exaturate oculos, Non multos dabitur intueri Pontanos. Quam uerum tuum illud iudicium fuit. Etenim eius ingenium penitus qui perspiciat, iure illum optimo alteram quasi naturã appellabit. Quippe (ut alia taceã) in describẽdis, informandis'q; rebus,

ita illum

ita illum uides quodcunq; proponit, absoluere, ita perficere undiq; ut nihil tanquam integro corpori, singulis'ue mēbris deesse. Quod si cō paratio sit de eo facienda, multos, qui opponendi tanto uiro fortasse uideantur, cultos illos quidem & elegantes, aridos tandem inuenias, ac steriles. hunc uero in summo cultu splendoreq; uberrimum, fœcundissimum, nulla in re non profluentem suspicias, hunc natura ab ipsa raro exemplo creatum existimes, quiq; ingenij magnitudine nulli omnino cesserit antiquorum. Hinc tentandi omnia, Pontani illa felix audacia. Genus autem dicendi, in quo maxime ætas nostra decipitur, ita ad antiquorum imitationem effinxit, ut nihil te in eo peregrinum offendat, nihil conquisitum, utq; ipse dicere solebat, uiolatum, sed unum quodq; plane Romanum uideatur. Quo magis ridenda censeo quorundam iudicia, de tanto uiro parum pie loquentium, qui hoc ipso, nullius se omnino iudicij arguunt, quod Iouianam sublimitatem non cognouerunt. Verum ut ad editionis huius rationem redeam, illius enim laudes quis enumeret? non omiserim hoc loco id quod in eiusdem quoq; carminibus feci, quodq; tu mecum sæpius egisti, omnes qui hæc legent, admonere prius, & per Iouiani manes obtestari, ut habita præmortui ratione, æquos se in his iudices præbeant, quæ cum nonnullis alijs, nostra posthac opera edendis, nondum ab illo fuerint emendata. Sed quid ego nunc exorare quemquam hac in parte studiosius laborem? cum Pontanus, ut spero, ipse p se, satis omnino sit unicuiq; superq; facturus. Quod uero ad me attinet, qui huius rei curam tam libenter susceperim, non uerebor, quod grauissimus uir Actius Syncerus iam pridē de me scripsit, epistolæ huic carmen subnectere. ¡An placere mihi dissimulauerim, pietatis ergo amicos nomine probari? Liceat itaq; mihi, non immeritam fortasse mercedem hanc exigere laboris mei. Vale.

EX LIBRO EPIGRAMMATVM

ACTII SYNCERI.

Excitat obſtrictas tumulis Summontius umbras,
  Impleat ut ſanctæ munus amicitiæ.
Vtq; prius uiuos, ſic & poſt fata ſodales
  Obſeruat, triſtes & ſedet ante rogos.
Nec tantum uiolas cineri, ac bene olentia ponit
  Serta, ſed & lacrimis irrigat oſſa pijs.
Parua loquor. cultis reparat monimenta libellis.
  Cum poſſint longam ſaxa timere diem.
At tu, uiuaci quæ fulcis nomina fama,
  Poſcenti gratas Muſa rependе uices.
Vt quoniam dulces optat ſic uiuere amicos,
  Viuat, & in libris ſit ſacer ille meis.

IOANNIS IOVIANI PONTANI ACTIVUS DIALOGVS.

CAEPARIVS ET SEGNITIVS COLLOQVVNTVR.

CAEP. ASCVTIVS CAVLITA, Pasculli Caulitæ filius, Sarnensis Sarcularius, cum Pignatia Nigella, quæ uiro suo nunc hic adest, & suo & uxoris nomine uendit Segnitio Funestillo, Acerrano uiatori, qui ipsus emit sibi, liberis, nepotibus, pronepotibus, abnepotibusq; suis cum omni posteritate, domunculā. SEG. Adde illud, & anteritate. utraq; enim parte anteriore, ac posteriore domus constat. CAEP. Caute agito mi Caulita. ea domuncula. SEG. Mater eius Macronilla non domunculam, sed democulam uerbo suo nominabat. Quo enim die Sueratus Pasculli pater in illam ab harula demigrauit, cum familia, & sue, oculum male auspicato ingressus amisit. CAEP. Scite, acute, aeruncate, admones. pergam. Sita est Sarnensi in suburbio secundum flumen. SEG. Atqui prouerbio cauetur, secundum flumen emundum non esse. CAEP. Riuum uolui non flumen dicere. euincet tamen illam tibi cum omni quoq; posteritate Pascutius. SEG. Et anteritate quoq; memor uti suas facito. CAEP. Tribules, ac uicinos bonos habet Pilutium Rufillum. SEG. Grex mihi suillus uenum si daretur, pilus hic nequaquam placeret. CAEP. Senex est, et cassus iam sanguine, institutusq; illi est hæres Hordeatius Paniocta, et qdem bene auspicata successio. pergam. Cocleatum quoq; Surriponem. SEG. Quid (malū) istud est et nominis, & cognominis? quasi cochlea bonam anni partem, domi inclusus succo se suo pascat, mox prodiens rapto, ac surrepto uiuat. Apage à me uicinos tam male nominatos. CAEP. Hoc uide Segniti, quod nec tibi, nec patri tuo Funestillo nomē satis bene ominatum est. Audibis reliquū. Itemq; Lardatiū Fabaronem, probum uirum, agricolā bene unctum, abundeq; triticatum. Neq; tibi uerendum est illud, uicini ne mories fame, atq; inopia impulsi tuam incrumeram nocturni irrepant. proba est domuncula tota, proba contignatio, probus paries, tectum ipsum probe canteriatum, asserulatumq;, quernis etiā scandulis Aueruncanis fabri,

proba cisterna, sine ullo stillicidij uitio, aut latrinæ seruitute, fundamentis bene iactis, uolutabrum lutulentum, in quo uiciniæ totius sordes desideant, harula ad solem medidianum exposita, firmiterq; quaternata. Age igitur argentū è uestigio dinumera Deo cum bono, & illud uide, confestim eò uxor uti traducatur. est enim domus ipsa fœcunda, cupioq; mirandum in modum egnatum iri ex te quàm primum, qui & cognato nomine, & pascendi gregis solertia, patrem tuum Sueranum referat Funestillum. Vnicabis itaq; præpropere digitulatimq; pecuniam, unciole tres, pretium est. SEG. *Duillabo illas potius. binatim enim quàm singulatim è uestigio magis numerabitur pretium.* CAEP. *Tu Pascuti accepisse argentum omne, & numeratum, & perpensum probe. Tibe uero Segniti ea domuncula solenni more est à Pascutio euincunda.* SEG. *Ab ipsis etiam fundamentis tota, cum tecto, asseribus, canterijs, clauiculis, scalis, foribus, culinæ, uolutabriq; decursibus. Quid enim si qspiam ædificandum inferius superius'ue curauerit, tentauerit'ue, quid inquam, euinca mihi summum etiam cœlum, & ipsum terrarū soli profundum uolo cautoq;.* CAEP. *Haud iniuria, hoc ipsum ago. Pascutius Caulita Pascilli Caulitæ filius domunculam ipsam euicturum spondet ab infimo solo ad usq; cœli subsellium, cum ipso etiam cœlo, cumq; terræ imis, ac perimus, infernisq;, Segnitio Funestillo Acerrano uiatori, eiusq; posteritati.* SEG. *Tute & uiatorem interrogato, & illud caueto, anteritatis bene memor uti sies, et item furni, qui est sinistrum ad latus, triangulum enim domiciliū ipsum est, piscationis quoq; diurnæ, nocturnæq;, hamariæ, ac retiariæ.* CAEP. *Sistet autem in omni foro & causa, festis profestisq;, fastis nefastisq; diebus. Segnitioq; ac Segnitij posteris euincet, aduersarios uero uinciet. Pro quo præstando prædia, suppellectilemq; suam, & cum ea bacem, cofinos, riscum, ac rete triplumbatum obligat, seq; staturum in prætorio ad iudicem. Tu Pascuti fuste illum inuestito. Tu Segniti fustem ipsum manu capito. hæcce uti uera sunt, sciens, uolensq;, suæq; sponte, atq; ex conuento, utq; inter bonos decet, uterq; agitis, meq; ut scribam rogatis, jureq; iurando cuncta hæc confirmatis uerbis conceptis, quæ ego præeo. Dice tu Segniti, Per Pedianum Deū, qui nocte primus iter iuit, primusq; cauponam est cauponatus. Sequere tu Pascuti. Per & Verronem, quem pastores colimus, primus sues maiales qui fecit, primusq; & fabam torruit, & glandem deglubiuit. Hæcce acta sunt sunt. Testes adsunt de more aciti, rogatiq;, uiri utiq; probi, Actius Syncerus SannaZarius, Franciscus Pu*-

dericus,

dericus, Ioannes Pardus, Gabriel Altilius, Petrus Compater, Paulus Prassicius, Petrus Summontius. Heæ sunt conuenere, hisce uerbis, hisce conditionibus acta & transacta sunt hosce inter, assentiente uxore Pignatia, ut par est uiros inter bonos bene agier. Memores actorum estote, perinde uti ab utroq; ad hæc ipsa arcessiti & rogati estis, uobis enim arbitris ita testabor actum, Cal. Quintilibus, prætore Gallo. ACTIVS. Atqui o' bone Cæpari ut nostrum tibi omnium nomine respondeam, negotium profecto rebus tuis maximum, maximeq; periculosum comparasti à sacerdotibus, dum in illorum iura irrumpis, contemptis, ac despectis legibus, iure Deorũ prorsus adempto. An ignoras, sacerdotibus duntaxat, ut Deum ministris licere, fasq; esse, uenale coelum facere? iisdemq; etiam solis de intimus terræ locis permissum esse agere, quippe cum in eorum manu sit ablegare quos uoluerint ad inferna loca. Qua igitur lege, scito'ue, decreto'ue, Senatus'ue consulto de coelo stipulatus fueris, deq; infernis locis, etiam atq; etiam uide. Nos abimus bene conuentorũ memores.

ACTIVS SYNCERVS.

IVI Boni, uestrum ego utrunq; Petre, ac Paule appello, quo'nam, quo abijt gentium, Christianæ religionis tanta illa simplicitas? locorum ubi delituit, summa, ac peculiaris Christianorum innocentia, atq; integritas? Audet scrofitius pastor in emunda casula, coelestem illam Dei sedem euinci sibi deposcere, pratoriumq; ipsum humanarum actionum, ac diuinæ iustitiæ, non timet rusticanus notarius scripto etiam testatum hoc posteritati relinquere. Tædet me, pudetq; temporibus his, tempestate tam corrupta editum, luceq; impurissima oculos contaminasse nascentem. Iure igitur quotidieq; magis etiam, ac magis desyderio angor Ferrandi Ianuarij, eiusq; oratio me uehementius in dies commouet, quam ille paucis ante quàm è uita decederet diebus apud se mecum habuit, cum adesset unà Franciscus hic Pudericus, quem uidetis. Cum enim ab Innocentio Octauo Pontifice Maximo Abbas creatus nuper esset Ferrandus, paucisq; ante diebus è Roma, Pontificisq; è conspectu Neapolim in patriam regressus, in eo sermone, qui tum de religione est ab eo habitus, exorsus ipse à primis illis Pontificibus, tum Prouincialibus, tum Romanis, Diui boni, Diui, inquam boni, quàm multa, quàm etiam memoriter de illorum simplicitate, paupertate, innocentia, rerumq; humanarũ con-

temptu & retulit, & disputauit, Ac ne uideretur ueterum illorum patrum exemplis tantum, soláq; antiquitatis authoritate inniti, plurima de Francisco, de Dominico, deq; illorum sectatoribus, qui tum quoq; uiuerent, summa etiam cum admiratione audientium ita disseruit, uti qui aderant commiseratione omnes horum temporum in lacrimas uerterentur, Nam & Ferrandus apprime disertus erat, & indignationis maior ipsa uis, commiseratióq; indignationi haud indecenter coniuncta, uerba quidem ipsa, mirificamq; illam uerborum affluentiam, ad dolorem, lacrimasq; commouendas uberrime, excitatissiméq; subministrabant, non minore cum animorum qui aderamus nostrorum commotione, quàm eius ipsius, qui disserebat, affectu. Qui si conuentioni huic paganorum affuisset hominum, uenundariq; audisset cœlum, an putatis, quod Cicero etiam indignanter facit, sola eum illa exclamatione fuisse contentum, ó tempora, ó mores. Christum ipsum ab aula illa (mihi credite) euocasset imprecationibus, & manes illos Poeticos uociferatu eruisset heiulatióq; ab inferis. Sed cum illo bene actum quis non uidet? Cum eiusmodi præsertim procella paulo post eius obitum ab alpibus proruperit, quæ & Italiam uniuersam concusserit, & Regnum hoc Neapolitanum exhauserit populis, spoliaueritq; fortunis, excisis funditus, aut incendio uastatis tot urbibus. Itaq; cum illo bene actum cũ iam fuerit, desyderio certe consuetudinis, orationisq; eius uiri afficior quotidie magis, afficiarq; quam diu ipse uixero. PAVLVS. E' nostro omnium uultu intellegere uel facile quidem Syncere potes, quàm iucunda nobis fuerit Ferrandi recordatio, Quantum autem quàm etiam ualide fixa insideat mentibus nostris illius memoria, consuetudo quidẽ tam suauis eius, nulliq; non ciuium ac peregrinorum, qui illum nouerant probata, docere te oppido abunde potest. Vt autem sermo de ueterum patrum castimonia, & fide à te tantopere laudatus, desyderium in nobis eius renouat (de me ipse ut loquar) non minus fortasse etiam afficit, & penè dixerim confirmanouis simul, atq; admirationis magis, ac magis implet oraculum illud tibi ab eo in somnis editum, quod mihi quanquam Pudericio ab hoc fideliter recitatum, audire tamen ex te ipso coràm uel mirifice aueo. Cum ad animæ immortalitatem confirmandam, uel mirandum in modum conferat. & si de ea ita persuasum Christiani habemus omnes, ut illorum qui diem obierunt animas, sua quandoq; redituras in corpora, nosq; item ipsos ubi è uita hac discesserimus statuto quodam tempore resumpturos nobis illa & teneamus, & pro-

mittamus. ACTIVS. Memoratu quidē digna res est, audituq́; iucunda, ô me Paule quam requiris, explicatu tamen difficilis. Multa enim somniantes cernimus, quae planè referri, qualia uisa ipsa sunt, nequeant, ut figurae quaedam, neq; ipsae uisae alias, neq; satis ꝑ se explicabiles, tum nouitate, tum complicatione sua. studebo tamen uoluntati eorumq́; qui hic assunt omnium, quiq; mihi idem hoc innuunt, tuaéq; praesertim Paule satisfacere. Illud tamen uobis cognitum, uestroq́; apud animos testatum uolo, qua nocte oraculum, ut ipse appellas, est editum, nullas ea quae noctem antecessit die cogitationes à me initas susceptas'ue de animae immortalitate, nullas de reuersione eius ad corpora, nullum quàm plurimis ante diebus aut sermonem ijs de rebus cum doctis uiris habitum, aut apud me ipsum modo esse aliquo dubitatum. Liber utiq; curis ab omnibus, atq; ab ijs potissimum cogitationibus uacuus, cum ipse cubuissem solito in lectulo, quaéq; saepenumero ante cubitum lectio, quidam quasi animi cibus sumitur, nulla prorsus diuinis de rebus praecessisset, ubi diutius quieuissem, & iam Aurora illa Iouiani nostri, quae coeli postibus affixa est custos, Solem excitasset è somno, uidere uisus sum, quin haec loquens uidere ipse iam uideor adesse mihi Ferrandum. Quaeras fortasse, unde aduenerit mortuus, qua uia profectus, ac tam repente clausis foribus insinuatus astiterit. nesciam, nesciam, affuit certe, qualem uiuum & uidebam pene quotidie, & alloquebar congredientem, meq́; statim desyderatissime complexus cum esset, ut qui diutius non uidisset, uultu iucundus, risu hilaris, salutatione blandus, & osculo, ut ei mos erat, sanè quàm familiariter petuisset, An, inquit, consuetudinis me nostrae oblitum rebare, amicitiaéq; tam diuturnae factum tam breui immemorem? Redeo igitur ad te, & quidem tanquam legatione functus aliqua, ut uiuens consueueram, confecto munere, maximaq́; profecto cum uoluptate ad te redeo. reducem igitur ac sospitem ipse me uides, atque ante expectatum tibi me & uegetum, ualentemq́;, & amicorum, tuiq; in primis memorem, tuum apud cubiculum sisto. Atque his dictis blandiusculum in modum & surrisit, & penè sublacrimatus est. quod euenire solet inter uiuenteis, ubi longa è peregrinatione regressi sunt in patriam, exanclatis periculis reduces, quo tempore natura ipsa contrarios unà miscere affectus consueuit, & praeteritorum periculorum, longiorisq; absentiae memores, & praesentis uoluptatis, ac laetitiae indices. Hoc est au-

tem illud Paule, uosq; amicissimi uiri, hoc inquam illud est, quod ne inumbrare quidem suis uerbis, nedum figurare queam, aut explicare oratione. Cœpit eodem me puncto temporis mira uoluptas amici iam reducis, cœpit admiratio, quod mortuum iam du dum illum esse subijt recordatio, cœpit rursum dubitatio, quia uiuum illum cernebam, & loquentem quidem, & uiui hominis munus, sermone, uultu, affectibusq; implentem. num mortuum arbitrarer? an potius illius mihi obitus somnianti esset uisus, qui re ipsa iam uiueret? Itaq; dum ipsi inter sese recursant affectus, mentisq; in diuersum abit cogitatio, meq; silentij longioris pudet, una & in hilaritatem pariter profusus sum, & in lacrimas iam prorupi. Veterem igitur, atq; desyderatum amicum arctius complexus, ut peregre redeuntem, ut sospitem, nec minus etiam subueritus, quæ somniantium est consuetudo, ne, quod haud multo post contigit, repente euanesceret, multa quidem, proq; ueteri nostra consuetudine, pauca cum eo tamen, non minus iucunde, quàm pie, domesticeq; transegi, mutuoq; ille mecum peramanter & grate, quodq; Ferrandus ipse dum uiueret, quotidianis in disceptationibus multa sæpe de animæ immortalitate quærere esset solitus, subijt, tempus esse idoneum interrogandi illius, eorum'ne de quibus olim dubitasset, factus esset iam certior, nec ausus ipse in primo statim orationis uestibulo, ac ueluti ex abrupto hoc ipsum exquirere, cœpi prius sciscitari, num ea quæ traderentur de mortuis tam acerba, de pœnarum magnitudine, de supplitiorum immanitate, cruciatuumq; perpetuitate, uera essent, ut ea ipsa sunt prodita. Tum ille suo de more, ut quippiam asseuerantius erat dicturus, superalijs obductis, silentioq; paulisper habito, quasi etiam præsagiret quæ sciscitanda post à me essent.

Dicam, inquit, Syncere Acti, dicam uere, fatebor ingenue, asseuerabo constanter, nos qui è uita iam migrauimus, eo desyderio teneri, in uitam illam remigrandi, quæ animæ cum corpore est communis. Atq; his dictis, demissis, ijsdemq; conniuentibus oculis, ac super alijs quasi abiens salutaret, discessit. Ego statim somno solutus sum. Habes Paule somnium quale meum illud fuerit, plenum, ut opinari te etiam uideo, diuinitatis, ex eo mihi & uita hæc habita est suauior, quæ perfectio quasi quædam animæ uideatur, nec mors futura est tam grauis, post quam suo quidem & statuto tempore membris hisce uernaculis, sibiq; peculiaribus, quorum ministerijs principio ab ipso uitæ, societatisq; est usa, sit iterum quoq; usura, corporeq; in hoc,

perinde atq; in domo ac patria sua rursus etiam diuersatura. Fungamur igitur eo libentius in hac ipsa animæ corporisq; societate uiuentes, uitæ ipsius muneribus. quodq; medij quasi quidam ex anima constitimus ac corpore, mediocritatem sequamur eam, quæ digna sit homine. Et quanquam degener est corpus, illud tamen ita colamus, uti solertes ac boni agricolæ agrum, ijs ferendis frugibus, quarum anima, utq; Ciceroni magis placet, animus sator est idem, & cultor. Nihil ciui bene instituto patria sua est carius, quoniam in ea honores assequitur ac titulos, remq; illic familiarem cumulat, peculiumq; omne sibi comparat. Corpus autem hoc nostrum, perinde ut proprium illi domicilium et pene patria est, quocirca corporis ipsius non immemores ita quidem erimus, ut hospitium & quasi patriam eam animi ipsius, domumq; uitæ in hac existimantes, bene illud constituamus, quo animus ipse honores, magistratus, munerâq; ciuilia, dignasq; homine actiones in illo gerere, eiusq; etiâ opera exercere, atq; administrare cum dignitate ac decore ualeat suo, quam diu hospitio illius, & tanquam patriæ utetur beneficio, Ac postquam ex eo migrauerit, quam diu etiam absens fuerit, ut illius ipsius memor, desyderio remigrandi ad illud eo uehementius teneatur. Quemadmodum ciues boni, qui quo sua ipsorum patria est honoratior, eo absentes maiore tenentur cupiditate in illam reuertendi. PAV. Et oraculum ipsum summa à te cum fide recitatum, plenum est diuinitatis, & oratio hæc ipsa tua, teq;, atq; oraculo tali digna. De ipso autem Ferrando maior in dies futura est apud me existimatio, existimationiq; coniuncta ueneratio, cultusq; memoriæ, ac nominis tanti uiri. Inter amicos uero plurimos quibus ille omnibus perfamiliariter utebatur, quod tui præcipue memor in somno se tibi, tam familiariter inuisens ostenderit, & mecum gaudeo plurimum, & tibi ex animo gratulor, neq; enim mediocrem tibi excitationem additam uideo, nobisq; item alijs, qui hæc nouimus excolendis animis, uitæ hac dum fruimur, quando animi ipsi eo tenentur desyderio redeundi in corpora, in quibus constituti, & quorum etiam ministerijs, atq; ope usi, id assequentur, uti humanarum, diuinarumq; rerum naturas, causas, potestatesq; cognitas ac perspectas habeant. Quid enim excellentius, quàm in hoc perexiguo tam uasti æquoris meditullio, quæ terra dicitur, habitantem hominem, & terras, & maria, & spiritum, & cœlum omne, tot, tantosq; stellarum orbes ac globos, tantam uniuersi molem, rerum tantam infinitatem cognitioni suæ subiecisse? mortaliq; in corpore im-

mortalem subeūtem personam id curare, sciscitari, peruestigare, comprehendere, tandem scire, quod deorum est munus proprium, ac peculiare, ab ijsq; in homines translatum beneficium. Idq; ita esse declarare multa quidem possunt, illud uero cum primis, quod dij quidem ipsi excellentibus quibusdam uiris uisi sunt fuisse præsentiores, excellentiæq; illorum & gloriæ permultum studiosi. Neq; enim de nihilo opinio illa peruetusta de Genijs apud priscos tam constanter esset defensa & habita, nec apud nos Chistianos, ne apud Iudæos, aut Arabes quidem illos, nisi permulta, eaq; maxime obscura monstrata, perspecta, cognita, his ipsis docentibus fuissent mortalium generi, quæ nunc audiendo, ac legendo discimus. Vt autem prætereamus maiora quæ sunt, & audisti Syncere sæpius, & audire coràm etiam num potes ex amicissimo uiro, cuius familiaritate, ac communitate studiorum quis te ipso magis utitur? quanquam & nos quoq; ualde utimur, non adolescentem modo se, sed iuuenem, sed ætate iam prouectiorē, cum sæpenumero interpretandis ueterum scriptorum libris hæsitabundus non haberet certi quid traderet, in somnis se à Genio sub imagine ueteris cuiuspiam nunc Grammatici, nunc aut Poetæ, aut Philosophi, ueritatis admonitum? Quod siquis hæc forte contemnat, idem hic quónam ore negauerit, maximos quoq; duces monentibus in somno dijs aut maximas insperatasq; sibi comparasse uictorias, aut euitasse, ne uicti ipsi essent, copijs profligatis. Ad hæc non pauca etiā sæpe monstrantur nobis inter dormiendum quorum antea cogitatio nulla præcesserit, nihilq; illa priuatim ad nos ipsos, resq; nostras attineant, quæq; neq; sensus ipsi uersandis, atque examinandis illis agitati ante, post dormientibus offerunt, nosq; lacessunt etiam in quiete. Sacerdos equidem ipse sum, nec à studijs, quibus tantopere delectari te mirifice lætor, omnino alienus. plena est historia ueterum illorum patrum oraculis, plena uisionibus, tum adhortantibus ad fortitudinem, ad pietatem, ad contemptum rerum humanarum, tum à uitijs deterrentibus, quibus ego, confirmandis his quæ dicta sunt, commodissime uti possem, uerum neq; in hoc præsertim conuentu necesse esse duco, Christiani enim cuncti sumus, solamq; pietatem sequimur, Teq; Parde uideo iam pridem pensitare, quid ad hæc dicturus sis. itaq; te ipsum potius audiamus. PARDVS. Pensitantem me Paule Prassici quæ à te dicta non minus sunt recte, quàm à nobis grate accepta, subijt Aristotelicum illud, fieri quidem posse, ut ob mundi ipsius conuersionem, habitu aliquo indu-

cto, quæ fera sunt animantium genera, ea ut mansuescant singula, idq; usu uenire in locis nonnullis, ut ob insitam bonitatem, sponte sua, nullo quidē cultu adhibito, mitiora illic nascantur, quàm quæ alibi summo etiam studio, operaq; adhibita diligentiore mitescunt. In tanta igitur nascentium multitudine, tum uaria etiam locorum diuersitate, mundiq; ipsius agitationibus tam continuis, iisdemq; tantopere uariantibus, cum natura ipsa semper ad unum aliquod suo in genere perficiendum contendat, quid mirum, & si rarum, tamen in multis quoq; seculis, oriri aliquem, cui natura, & studio cum primis suo, & bonitate seminis, stellarumq; ipsarū, hoc est mundi ipsius beneficio, & opera, omni è parte genere in illo consulat aut facultatis, aut scientiæ? Cum nulla uirtus corporis, nulla sit animi ingeniiq; præstantia, nullus honorum, aut externorum bonorum gradus, in quo non diuersis quamuis temporibus, naturæ ipsius summus ille conatus, effectu ipso non sit etiam manifesto & cognitus, & perspectus, pro temporum uidelicet, nationum, patriæq; constitutione, & cœli ipsius à quo cuncta mouentur agitatu. Abstinebo exemplis, ipsa enim res est per se quàm notissima. Verum naturæ ipsius opera, præsertimq; excellētissima quæq;, Deum ad ipsum referenda mihi uidentur, idq; si cuiq; nationi, genti, sectæ, Christianæ cum primis religioni conuenire arbitror, quæ uirtutum omnium, earum dico, quæ ad animum referuntur, & fuit, & est quàm studiosissima. Hæc habui quæ pensitabundus apud uos dicerem, aliâs fortasse eadem hac de re, commodior offeretur quærendi, ac differendi locus. Quoniam autem, ut scitis, toto sum corpore, ac pedibus præsertim imbecillis, considendum hac sub porticu censeo, de more maiorum nostrum, considentibus enim nobis, otio magis tranquillo & & quærere licuerit & disputare, & qui prætereunt, tum ad sedendi otium, tum ad certamen differendi inuitare, honestius multo fuerit. COMPATER. Ego uero quoniam à consuetudine huiusce porticus, meoq; ab instituto recessurus non sum, præsertim cum pransi hic consederimus, sequendum illud arbitror, quod præstantissimi etiam uiri secuti leguntur, uti leuioribus de rebus deq; grammaticis præcipue post accubitum differerent, primumq; cognoscere ex te Paule aueo, quid (malum) quasi latinitatis oblitus paulo ante dixeris, plena est historia oraculis, plena uisionibus. An non puellulus eructabas Terentianum illud unum, Ac Ciceronianum alterum, Plenus rimarum sum, &

haud magna cum re, sed plenus fidei, Adde & , Stultorum plena sunt omnia. PAV. *Et de more Compater tuo feceris, & nobis non ingratum, si quanquam studijs maioribus deditus, tamen meridiani quoq; temporis memor ab his ad ea nos aduocaris, quae cum leuiora ipsa sunt, tum ijs etiã è studijs, quae pueris nobis prima inhaesere. Quo circa ne diutius te suspensum teneam, & si tentabundum loqui te certo scio, dicas uelim, sis ne & ipse oblitus Ciceronis tui scribentis ad Tironem, Noctem habui plenam timoribus ac miserijs, & ad Atticum, Ex tuis literis plenus sum expectatione de Pompeio, quid nam de nobis uelit ut ostendat, & ad Plancum. Sub eas statim recitatae sunt tuae, non sine magnis quidem clamoribus, tum rebus enim ipsis essent, & studijs beneficijsq; in rem publicam gratissimae, tum grauissimis uerbis, atq; sententijs plenae. Qui si contentus his minime futurus es, Taciti'q; haudquaquam meministi dicentis in dialogo de oratoribus. Illud certe concedet instructum, & plenum his artibus animum longe paratum ad eas exercitationes uenturum, Item in libro historiarum.* XVII. *Opus aggredior plenum uarijs casibus, atrox praelijs, discors seditionibus, et paulo post. Magna adulteria, plenum exilijs mare, & Plinij in quinto naturalis historiae. Polybius annalium conditor, ab eo accepta classe scrutandi illius orbis gratia circumuectus, prodidit à monte eo, occasum uersus saltus plenos feris, quas generat Africa. Poteris tutemet reuocare tibi in memoriam alia quoq; Ciceronis loca, in quibus legitur, plenus officio, plenum uigilantia, celeritate, diligentia. Poteris authorum item aliorum meminisse, qui & ipsi principem inter Latinos scriptores locum obtinent, Ac nihilominus quoniam in hunc sermonem uolens incidisti, potes et de alijs huiusmodi sciscitari, siqua dubium tibi forte animum, atq; incertum faciunt.* COM. *Bene profecto à te satisfactum arbitror, nec arcessendis opus est testibus, aut comprobatoribus, ubi Cicero est ipse author. Quo igitur inceptum prosequamur, explicari à te peruelim Parde, Qui nam maiorum nostrum potius quàm nostrorum paulo est à te ante dictum, cum usurpatissime scriptum legatur maiores nostri.* PAR. *Nec inepte hoc ipsum à te Compater queritur, nec à me sine magnis quidem authoribus dictum est, Cum etiam à Sallustio scriptum legatur in oratione illa Lepidi, Clementia & probitas uestri Quirites, quibus per caeteras gentes maximi, & clari estis, tametsi scriptura ipsa, ut iam uideo, deprauata est à literatoribus, quod in alijs quoq;*

compluribus animaduerti, & ab illis præsertim, qui noua hac scribendi ratione libros hodie imprimendos curant. Qua in re Sallustius etiam Græcorum loquendi morem secutus uideri potest, Verũ ne à Cicerone nostro recedamus, quid si à me ita pronuntiatum est nostrûm, ut sit nostrorum, ut sestertiûm, numûm, numorũ, ut duûm uirûm, duorum uirorum, ut Deûm fidem deorum, ut præfectus fabrûm, fabrorum. hac enim uerborum contractione uetustas illa uehementer gauisa est, nanq; apud eundem Ciceronem leges ueteris poëtæ dictum, Patris mei meûm factûm pudet, pro meorum factorum. Item, Ciues antiqui amici maiorum meûm, hoc est meorũ, quæ quãquam obliterata magna ipsa è parte iam sunt, tamen in paucis quibusdam è Ciceronis sententia, & plenum uerbum recte dicitur, & imminutum usitate. COM. Accipio & rationem, et authoritatem, uideoq; quod à priscis illis longius deflexerimus, multa recentibus ab his literatoribus magis damnari ob ignorantiam, quàm repudiari ob uetustatem. Oblatus est mihi diebus his libellus sanè peruetus, in quo scriptum erat, Rhinocerontis, uetustis enim in codicibus dictiones has Rhinocerontis & Aegocerontis ubiq; inuenias. N'. literam retinere, quam quidem literam à Grammatista nescio quo, quod Græcum inodoratus aliquantum esset, attramento oblitam animaduerti, uidelicet quod recentiores Græci, quiq; Attice loquantur, Aegoceros Aegocerotis, & Rhinoceros Rhinocerotis enuntient, Neq; tamen argutulus hic id animaduertit, quin ignorare se confessus est, è Græca fuisse olim gente, ut Siculos, Italicam nationem, ut Calabros, qui dicerent, Aegoceron, & Rhinoceron, & Minon, atq; huiusmodi alia, indeq; esse Rhinocerontis, Aegocerontis, & Minonis, quod Cicero etiam ipse protulit, Accepta igitur à priscis Latinis terminatio hæc Sicula mansit apud nostros, nec est cur accusetur, siquis morẽ tot seculorum seruatum à maximis authoribus & ipse quoq; seruauerit, quando cognitum, ac certum est græcos quoq; authores Siculos scilicet, ac Brutios ita esse locutos. Cum etiam abunde notum sit, quanta inter græcos sit ipsos uarietas & terminandorum, & flectendorum nominum. Quin etiam Germanicus Arateo in carmine protulit Aegocerus, ut cum ait.

" Et sedem Aegoceri Cythereius attigit ignis, Item
" Clara sagittiferi tetigit cum lumina signi
" Aegoceri semper coelo leuis excidit imber.

Audiui non semel, & quidem persancte iurantem, eruditum appri

me, & obseruantem uetustatis hominem, se complures codices et Horatij, & Ouidij, & aliorũ poetarum legisse pene uetustate ipsa consumptos, in ijsq; scriptum obseruasse non Clius, sed Clios, non Didus, sed Didos, non Eratus, sed Eratos, quod priscis illis temporibus maiores nostri genitiuis casibus Græco more his in nominibus minime uterentur, Cum qui Græce sunt Didoos, Eratoos, Clioos, contraherent in o productum Didos, Eratos, Clios, qui casus Atticæ sunt Didus, Eratus, Clius. At nunc quis est e literatoribus adeo compositis moribus, quin ora sinusq; ipsos impudentius conspuat, ubi quem aliter locutum senserit. Me ipsum maledictis quoq; incessitum, nedum acrius increpitum satis quidem scio, quod Sapho uno idest simplici tantum. P'. ac non uti à Græcis scribitur & ipse scripsissem, nec animaduertunt eruditulі uiri Latinam linguam post. P'. statim alterum. P'. non admittere, cui tamen insit aspiratio. Itaque dum græci nimium esse uolunt, Latinum quid uelit, non uident, neque enim patribus, ac principibus illis Latinæ locutionis cura maior fuit ulla, quàm ut peregrina lenirentur nomina, uiq; Palæmon usurpat, quàm ut Latinitatem musicarent, quo uoces lenius illaberentur in aures. hinc qui Græce est Ὀδυσσεὺς, factus est Vlysses, Ἀχιλλεὺς, Achilles, Αἴας, Aiax. Ἀσκληπιὸς Esculapius. Πολυδεύκης, Pollux. aliaq; id genus plurima, eò autem uecordiæ, ne dicam ignorantiæ processum est à supinis quibusdam ingenijs, ut inobseruato Cicerone, ne dicam contempto mordicus incursent, siquis ita locutus fuerit, uti coniunctiones has, Et si, & Quanquam præterquam indicatiuis temporibus coniunxerit, cum & optatiuis, & coniunctiuis modis passim coniunctas apud illum inuenias. Audite quæso æquo animo Ciceronem tam multis in locis non uni duntaxat modo, hoc est indicanti coniungentem, Ad Atticum enim quadam in episto-

" *la. Sed postea quam primum Clodij absolutione leuitatem, infirmi*
" *tatemq; iudiciorum perspexi, deinde uidi nostros publicanos facile*
" *à Senatu disiungi, quanquam à me ipso non diuellerentur. Alia in*
" *epistola. Rhodum uolo puerorum causa, inde quam primum Athe*
" *nas, & si Etesiæ ualde reflauerint. Ad Dolobellam quoq;, Quan-*
" *quam mi Dolobella (hæc enim iocatus sum) libentius omnes meas*
" *(si modo sunt aliquæ meæ) laudes ad te transtulerim, quàm ali-*
" *quam partem exhauserim ex tuis. Ad Seruium Sulpitium, Acce-*
" *dit eò, quod Varro Murena magnopere eius causa uult omnia, qui*
" *tamen existimauit, & si suis literis, quibus tibi Manlium commen*

» dabat, ualde consideret, tamen mea commendatione aliquid acces-
» sionis fore. Ad Marcum Varronem, Etsi quid scriberem, non ha-
» berem, tamen amico ad te eunti, non potui nihil dare. In primo Aca
» demicorum libro, Certe enim recentissima quæq; sunt correcta &
» emendata maxime, quanquam Antiochi magister Philo magnus uir,
» ut tu existimas, ipse negaret. Item, Tertia deinde philosophiæ pars
» quæ erat in ratione, & in disserendo, sic tractabatur ab utrisque,
» quanquam oriretur à sensibus, tamen non esse iudicium ueritatis in
» sensibus, mentem uolebant rerum esse iudicem. Et in secundo de
» Oratore, Erantq; multi, qui quanquam non ita se rem habere arbi
» trarentur, tamen quo facilius nos incensos studio dicendi à doctrina
» deterrerent, Libenter id quod dixi de illis oratoribus prædicarent.
» Item sese, siquam gloriam peperisse uideatur, tametsi ea non sit ini-
» qua merces periculi, tamen ea non delectari. Ad hoc Ciceronis testi
» monium & si aliud nullum abs te requiri certo scio, non præter-
» mittam tamen quæ è Sallustio, Liuio, Taciteq; mihi nunc in mentē
» ueniunt, Sallustij enim uerba sunt hæc, Nam ui quidem regere pa-
» triam aut parentes, quanquam possis, & delicta corrigas, tamen im
» portunum est. Et Liuij. XXVI. Itaq; quanquam omnibus omnia
» deberet, præcipuum muralis coronæ decus esse eius qui primus mu-
» rum ascendisset. Et libro. XXIX. Mauris inde secuti conuene-
» rat retro ad Regem remissis, quanquam aliquanto minore spe mul-
» titudinis nec unquam tantam rem aggredi satis auderet. Taciti au-
» tem quæ sequuntur, Non numerauerim inter Germaniæ populos,
» quanquam trans Rhenum, Danubiumq; consederint eos qui decu-
» mates agros exercent. Item uera statim, & incorrupta eloquentia
» imbuebantur, & quanquam unum sequerentur, tamen omnes eius-
» dem ætatis patronos in plurimis & causis, et iudicijs cognoscebāt.
Tamen hæc tolerabiliora. Discissum, dilaceratumq; ab ijsdem sa-
tis scio haud indoctum hominem, quod particulam Nedum, ac Ne
modo, præponere sit in scribendo ausus, nec meminerunt Ciceronem
scribentem ad Atticum, nec Balbum et Oppium ad Ciceronem, eo-
rum quidem alterum dixisse. Tu quoniam quartana cares, et nedū
morbum remouisti, sed etiam grauedinem, te uegetum nobis in Græ
cia siste, alteros uero, Nedum hominum humiliū, ut nos sumus, sed
etiam amplissimorū uirorū consilia ex euentu non ex uolūtate à ple
risq; probari solent. Liuius quoq; libro. XXIX. inqt. Hanno nequa
» quam satis ualido ne modo ad lacessendū hostem sed ne ad tuēdos qdē

à populationibus agros equitatu accepto id omnium primum egit, ut per inquisitionem numerum equitum augeret. Nec alienum forte fuerit Plinij quoq; uerba è nono naturalis historiæ libro adducere. Lolliam Paulinam quæ fuit Caij principis matrona, ne serio quidem aut solenni cærimoniarum aliquo apparatu, sed mediocrium etiam sponsalium cœna uidi smaragdis, margaritisq́; opertam. Hæc autem quanquam sunt huiusmodi, mouent tamen doctos uiros, Indignantur enim non permitti sibi maiorum authoritate uti, tutóq; euagari per orationis latinæ fines, qui latissimi quidem sunt, Nam etsi possunt conscientia ipsi sua contenti esse, tamen nescio quomodo præstantibus in ingenijs usu uenit, quod in equis generosis, ut nolint pungi, auersentur flagella, ad scuticæ sonitum exæstuent, Nanq; ipsi etiam reges muscas fugitant equidem memini, quin uidere quidem uideor digladianteis grammaticos super Virgiliano uersu, qui est

Instar montis equum diuina Palladis arte
Aedificant. Dum quid instar significet, parum intelligunt.

Neq; enim Ciceronem animaduerterunt scribentem ad Atticum. Mearum literarum nulla est synagoge, sed habet Tiro instar septuaginta, & quidem sunt à te quædam sumendæ, eas ego oportet perspiciam, corrigam, tum deniq; edentur. Et in oratore ad Brutum. Nam inuenire, & iudicare quid dicas, magna quidem illa sunt, & tanquam animi instar in corpore, Quid idem cum dixit Cicero ex ore Antimachi in Bruto, Plato enim mihi unus instar est omnium, an sibi uult aliud? quàm quod Platonis unius audientia idem ualeret apud eum, tantumq́; haberet authoritatis, quantum si uniuersus Atheniensis populus ad audiendum conuenisset, intentusq́; recitantem spectaret, quodq́; inuentio, ac iudicium in oratore idem quidem polleat, quod in corpore ipso animus. Verum hæc à nominis ipsius deductione aliquanto sunt remotiora, Cum tamen & Cicero, et Virgilius eam innuant, ut quæ instar aut sunt, aut habent, ea quasi oculis, ac menti instent, illisq́; perinde, ut exemplar quoddam sint propositæ. Quod fabris, atq; artificibus usu uenit, qui propositum ad exēplar fabricantur, ad illudq́; opus suum dirigunt, id quod Virgilij uerba præseferunt dicentis equum illum Troianum ædificatum ea uastitate, ut quasi uasti imago montis fuisset propositis ædificatoribus, quam & ipsi imitarentur, et equus ipse illam referret, quod ipse alibi declarat cum ait.

Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœloq́; educere iussit.

Et Cicero

*Et Cicero cũ respõdet attico, habet Tiro instar septuaginta, an aliud
significat? quàm quod cum ipse efflagitatarum ab illo epistolarum
nullum haberet penes se exemplum, originales quidem epistolæ (sic
enim hodie non pauci loquuntur) quasq; ipse dictasset, à Tirone asser
uarentur, quodq; de exẽplaribus illis ut pote archetypis exẽplũ esset
» sumendum. Idem Cicero declarat hoc apertius, scribens ad Varro-
» nem, Equidem hos tuos Thusculanos dies instar esse uitæ puto, Ac si
» diceret uitæ genus dierum illorum quibus fuisti in Thusculano, esse
» alijs uitæ suæ exemplum ac specimen debere iudico. Itaq; tum exem
plar, tum exemplum uidetur instar significare, quod & Virgilius
confirmat cum dicit, Quantum instar in illo. Recentiores tamen, ut
Plinius Secundus, alia quadam ratione, uidentur hac usi dictione,
neq; improprie tamen, neq; indecenter, ut cum ait de Traiano, In-
star refectionis existimas mutationem laboris, nam & apud Cicero
nem legitur, instar mortis, itemq; & alibi. Instar ultionis uideretur
cernere laceros artus, truncata membra. Item maximum beneficium
uertebatur in grauissimã iniuriã, ciuitasq; Romana instar erat odij,
& discordiæ, & orbitatis. PVDERICVS. Ego uero Petre
Compater fiale sum passus, ægre ferentem te Grammaticorum im-
portunam diligentiã euagatum longiuscule, omnis tamen dicendi oble
ctatio uacare debet tædio cum primis audientium, ac defatigatione,
Quamobrem redeat iam Pardus ad insomnia, quo Horatianum il
lud punctum, dum iocis miscemus seria, è dictionibus his nostris, ab
ijs qui audiendi nobiscum hic gratia consederint, referamus, sintq;
posthac res inter nos Grammaticæ, leuatio quasi quædam rerum dif
ficiliorum, quæ in sermonem uenient, non autem differendi materia.
PAR. Reuocas me, ut uideo, Puderice ad somnia, uel potius aut im
pellis, aut trahis, Atq; equidem uereor ne de his differentem me ube
rius, ad somniandum adigas etiã uigilantem. Dicam tamen quæ sen
tio, quæq; ut probentur à multis desyderari quidẽ potest, utinam ue
ro id consequamur ut à paucis. Externam quidem esse mentem putat
Aristoteles, eamq; ueluti peregre aduenientem (ut sentire illum arbi
tror) in animos hominum illabi, idemq; animis præstare ipsis officiũ
ad cogitandum, peruestigandumq;, deniq; ad iudicandũ, quod artifi
cibus ipsis ad conficiendũ destinatum opus præbeat dextera. Ac mea
quidem sententia perinde, ut de luce per orbem à Sole diffusa lumen
oculis accenditur ad uidendum, atq; discernendum ea, quæ ocu-
lis obiecta sunt, nam & lux externa, idest cœlestis res est, eq; cœlo
à Sole diffusa peregre ad nos aduenit, Sic à cœli ipsius, syderumq;*

commotionibus, per eam quæ συμπάθεια Græce est, Latine contagione fecit Cicero, mihi magis placet appellare contagem, quando contagio in malam ac pestilentem hodie partem accipitur, sic inquam à cœli stellarumq; agitatu perpetuo, animis nostris mens idest uis illa cogitandi tã acuta, & solers, tumq; etiã sibi constans, dono dei infunditur, Nec uero ea quæ nunc dico accipi sic uelim, ut non et ipse de Deo, deq; animæ immortalitate, eiusq; creatione ea sentiam, quæ Christiani sint hominis, & pij quidem hominis, sed differentem de somnijs, par est quædam tanquam somniantem afferre in medium. Neq; uero oblitum te illorum arbitror, quæ paulo à me ante dicta sunt de monitis, persæpe sanctissimis illis patribus à Deo traditis inter dormiẽdum. Ne igitur à proposita re discedam longius, Quæ in somnis offeruntur simulacra, & uisa, ea partim à cupiditate, studio, affectionibusq; hominum maioribus excitantur, quod uidemus etiam in canibus, & ut Claudianus ait.

» Venator defessa toro cum membra reponit,
» Mens tamen ad siluas, & sua lustra redit.
» Furto gaudet amans, permutat nauita merces,
» Et uigil elapsas quærit auarus opes,
» Blandáq; largitur frustra sitientibus ægris
» Irriguus gelido pocula fonte liquor.

Est enim locum hunc Poeta ille luculentissime prosecutus, partim etiã à quadam tum colluuie humorũ, tum malo ab habitu corporis, hiq; excitantur in corpore, cum dormitur, unde etiam uisa ac simulacra illa non nisi conturbata uidentur, & persæpe terrent, multum quoq; ad hæc ipsa cõferunt tempestates, syncerus'ne sit, an pertubatus aëris ipsius status. anni quoq; partes, qualis est autumnus propter inconstantiam, ac uarietatem, ut in somnis quidem contingant ob has ipsas causas pleraq; omnia quæ nostrorum sunt sensuum, cũ et uigilant, et exercentur. Quippe cum dormientes uidemur etiam cœnare, potare, Veneris rebus uti, ridere, lætari, timere, lacrimari, sequi, fugere, audere, demum quæ uegetantis, quæq; sentientis sunt animæ, pleraq; inter dormiendum ipsis in uisis accidere, ut hæc ipsa ferè sine sympathia illa cœlesti fiant. At quomodo inquam fient, quomodo absq; syderum contage & cœli, uisiones illæ diuinæ quidem, ac sanctitatis plenæ? futurorumq; cognitionis, atq; (ut Christiani dicimus) arcanorum mysteriorum? Quemadmodum igitur mens illa cœlitus Sibyllis offertur, uatibusq; præclarissimis, perquam remotissimas quoq; res, nihilq; ad se spectanteis, ne cogitatas quidem prius, nec concupi-

tis uates ipsi & prædicunt,& præuident. eundem ad modum cœlitus uisiones illæ offeruntur dormientibus, ijs quidem ut nullis occupatis aut curis, aut cogitationibus, ipsis uero sensibus ita liberis, ac uacuis, ut nihil utiq; humanum eis inesse uideatur. Sicuti recte quidem à poetis describitur furor ipse uaticinantium, qui quod præter humanos fiat sensus, furor est appellatus. Qui igitur in uatibus furor est, in dormientibus caret nomine. pie tamen magis quàm proprie à bonis quibusdam uiris, tum uisitatio, tum apparitio diuina dicitur, quasi Deus in somnijs illos inuiserit, aut numen ijs aliquod apparauerit quiescentibus. quo factum est, ut monita ipsa perinde, ac diuino ex ore prolata, quidam appellarint oracula. Vt autem non omnibus, sed perquam paucis diuini illius spiritus concessa est familiaritas, uisq; ad uaticinandum, sic non multis est attributa somniandi ueritas, uel, ut rectius loquar, sanctitas, atq; castitudo. Quam paucissimi uel rarissimi potius existunt Poëtæ, quorum ingenij etiam uis è cœlo manare credita est. Quibus itaq; diuinis cum uisionibus hæc inest familiaritas, & tanquam hospitij ius, & illa quoq; eisdem inest à cœlo informatio, accipiendis apta uisis, quæ de cœlo per contagem illabuntur. Qua de re ab illis qui syderalis scientiæ, quæ ἀστρολογία græce dicitur, studiosi sunt, per multa traduntur, quæ nos ad illorum hac in parte disciplinam relegamus. Te ipsum equidem Paule Prassici dicentem audiui sæpius, multum hanc ad rem conferre tum Veneris stellam. tum Iouis, magis autem Veneris, qualem scilicet à sese in genitura habuerit, præsertim aduersus signum illud, qualemq; signum illud fuerit, quod nonum tunc cœli locum tenuerit aut primum, cum quis in lucem uenit. Inter signa uero omnia, cui Virgo nomen est inditum, illud esse diuinationi huic quàm accommodatissimum, Quippe quod eam in constituendo corpore retineat temperationem fermentandis humoribus, qualem fermentationem esse oporteat fabricæ illius, quæ simulacrorum huiusmodi familiaris futura sit, atq; hospita. Omnino autem fermentatio illa corporis quæ bilis atræ secum habet permultum, rei huic est perquã apposita, de cuius natura quædam etiam admiranda traduntur ab Aristotele, Ea enim ipsa terrenã ob qualitatẽ, quod atro in uino apparet, ubi concaluit iã, spumã quandã uberiorẽ excitat, de cuius excitatione spiritus, et quidem uehementiores gignuntur. Atq spiritus qdẽ ipse aerius cum sit (nã q Græco noĩe est ἀὴρ, Latino dicitur spiritus) efficitur, ut quẽadmodũ p aerẽ à natura ipsa uisus, qui oculorũ est sensus exercetur, et qui auriũ est auditus, item et olfatus, eundẽ ad modũ cõtages ipsa cœlestis, super-

naq; illa affectio per aerem, perq; spiritus illos tantopere suscitatos se se insinuans exercet mentem in uaticinantibus, plus tamen, minus'ue, pro natura fermentationis ipsius, eius'q; temperatione, quod item efficitur in dormientibus, pro fermentationis eiusdem ratione & habitu, corporis'q; illorũ concretione. Itaq; neq; Augustinus summa tum doctrina, tum etiam sanctitate uir, neq; doctissimi è nostris theologi, neq; è philosophis Stoici, acutissimi, ijdem'q; disputaces homines (utar enim nouo hoc nomine, quando eiusmodi Academia quidem fuit) somnia uisiones'q; probare dubitauerunt, quaé'q; in somnis traduntur monita, quæ quidem etiam sunt qui uocauerint oracula, neq; defuere qui arbitrati sint, Prophetarum pleraq; per somnia eis, & oracula diuinitus demonstrata, Et Syllam felicissimum tum ciuem tum imperatorem consulenti Lucullo, in re militari quid seruaturus esset potissimum, somnia cum primis animaduertenda respondisse boni authores tradunt. Hæc igitur Puderice siue suasus à te, siue compulsus, quando & Syncero satis iri factum intellegebam, de somnijs dixi, abstinebo à pluribus, ne quod paulo ante dixi uel uigilans uidear somniare. Quod'q; Poetica uis uaticinantium habetur persimilis, unde Poëtæ & ipsi uates dicuntur, Synceri ipsius, Poëticæ quàm studiosissimi, uel Poëtæ potius & quidem elegantissimi officiũ neq; indignum fuerit, neq; ingratum, si et ipse consessũ in hoc de Poëtis afferet in medium aliquid, quo consessores hos dormitantes iam auocet à somno, quando loquens ipse de ijs quæ inter dormiendum offeruntur, somnum iam uideor audientibus prouocasse. Quam ad rem locus ipse non minus quàm oratio hæc mea adhortari te debet Syncere Acti, quem et Panhormita olim Antonius dum uiueret, et senex nũc hic noster dignũ uterq; uel iudicauere, uel fecere ipsi potius, in quo de omni disciplinarũ genere disputaretur à doctis uiris, q non minus libenter, q̃ ad eũ sæpe conueniũt. ACTIVS. Et exuscitasti nos Parde à somno dum de somniorũ natura et causis argute non magis quam uere disseris, & nunc me ad dicendum excitas, de'q; ijs præsertim studijs, quæ (quod pace dictum sit uestra) quãquã fateor esse communia, tamen quod in ijs ita laboraui hactenus, dies'q; laboro ac noctes, sum'q; sedulo laboraturus, si mea ea dixerim, uidear iure ipso dixisse. Est tamen hæc ipsa res maioris otij, curæ'q; uigilantioris, disserere de Poeticæ excellentia, quo utar autem hoc uerbo, senis nostri authoritas efficit, quem finientem sæpius audiui, Poetæ siue officium, siue finem esse, dicere apposite admirationem. Nihil autem nisi excellens admodum parit admirationem. Quod nisi tanta illa moueret Aristotelis

ret Aristotelis me maiestas, uel ausim abdicare à mediocritate Poëtã, quæ tamen in hoc ipso alio quodam modo & requirenda est, & laudanda. Quodq; admiratio ipsa multis, ac maximis comparatur uirtutibus, quibus explicandis haud est satis idoneum nunc tempus, cum sit res ipsa multiplex, ac laboriosa admodum, multæq; animi pensionis, ne non Pardo tamen uel petenti, uel iubenti morem geram, eius attingam uel magis seligam eam partem, quæ tota uersatur in numeris. Etsi numeri sunt ipsi è uerbis, quæ uersum constituunt, qui bus inter nostros quidē eminere uidetur Virgilius. Numerus autem ipse cum primis, & mouet, & delectat, & admirationem gignit. Eius autem prima illa laus est quod uarietatem parit, cuius natura ipsa uidetur fuisse uel in primis studiosa, quid enim uel inertius, uel, ut ita dixerim, oscitantius, quàm eodem semper sono, ac tenore syllabas, & uerba compangere? Quo uitio è posterioribus Poëtis sunt qui laborauerint, quæ res non minus modo illos reddidit admirabiles, uerum etiam longe minus graues. Siquidem ipsis è numeris, tum collidendis uocalibus, tum sustinendo, ac remorando sono, aut contra uocibus syllabisq; præproperãdis comparatur etiam dicendi quædam tum grauitas, tum ea quæ dignitas suo est nomine. quanquam harum utraq; artibus etiam alijs comparatur. Hæ autem admirationis ipsius præcipuæ quidem sunt nunc comites, nunc uero & duces. Quæ res quoniam exemplo quàm dictione fit manifestior, sumã principio ex ipso Aeneidos uersum illum.

" Multum ille & terris iactatus & alto.

Plenus hic quidē est uersus, canorus, grauis, numerosus, quæ laus tota existit de collisione uocalium statim repercussa, eáq; ingeminata. Quod si dictionem eam subtrahas, quæ est, ille, ac dicas, Multumq; & terris iactatus & alto, mirum est, quantum de uersus ipsius dignitate, grauitate, magnitudine detrahatur. Quod quidem ipsum fit etiã ob accentus unius detractionē. Etenim pars ea, quæ est, multūq;, unū tantum secum adducat accentum, eūq; subinclinatū, at multū ille duos, quos utiq; collisio ipsa et coniungit simul ambos, et eos efficit tum pleniores, tum etiam magis sonoros. Videamus & alium, qui est,

" Multa quoq; & bello passus, dum conderet urbem.

Qui si dicas, Multa etiam bello passus, tu met intelleges, quanta fiat sonoritatis imminutio & quidam quasi langor, obsoni ipsius exilitatem, quàm dictio illa, quoq;, non solū exterminat, uerū ipsum et auget & implet sonum, quem nequaquam etiam implesset, si dixisset, Multa quidē et bello passus, nam paulo ante cum dixisset, Multum

ille, in ea quæ statim sequebatur copulatione, non erat à numeri plenitudine corruendum. dixit igitur, Multa quoq; nam tum, etiã, tum, quidem, sonum faciunt satis exilẽ, contra dicho quoq;, implet eum. Quo'circa uel exquisitissime exigitur in Poeta literarũ delectus ac selectio. Habet autem uersus tot accentus, quot & uerba, & si particula, q;, &', ue', non faciunt ipsæ per se accentum, sed illum ad se trahunt præcedentibus à syllabis. quæ e're à grãmaticis dictæ sunt inclinatiuæ. Quo fit, ut quatuor hæc uerba, Multa quoq; & bello, quatuor etiam accentus habeant. at, Multa etiam bello, tres tantum. Nam præterquam quod sonant tenuiter, uno etiam superantur accentu, hãc ipsam autem soni, ac literæ plenitudinem, haud multo post, quod locus ipse ab illa esset alienus, Virgilius reiecit, solertissimarum aurium solertissimus subblanditor, dicens,

» -Tot adire labores.

Qui si obire dixisset, in asperitatem quasi quandã, & confragosum incidisset sonum, coniungens statim, tot & ob, Cum alibi quod extollenda uox esset, dixerit,

» Et lituo pugnas insignis obibat & hasta.

Tenuitas enim antecedentis syllabæ suffragio egere subsequentis uidebatur. Sed omittamus nunc quæ tum ad literas spectant, tum ad syllabas. Quid causæ fuit, quid inquam causæ? cur exponere se Virgilius maledicentiæ grammaticorum uoluerit, cum diceret,

» Fluuiorum Rex Eridanus. - Maluit, quàm Eridanus fluuiorum Rex, quod per uersum licebat, an quod aurium pluris faceret uoluptatem, quàm tetricum literatorum iudicium? Languet enim sic uersus, sordescitq; in ore quodammodo, consyderatis præsertim, & quæ statim præcedunt, & quæ post sequũtur dictionibus. Quo'circa implere illum maluit artificiosa uerborum commutatione. At uidete q̃ concinne inter dictiones quæ ambæ quatuor constarent e' syllabis, interiecit, Rex, quæ est unius, quippe quæ post collocata, et structuræ ineptitudinem argueret, & sonoritatem illã tam suauem auribus ipsis inuideret. Hac igitur e' commutatione uersus ipse redditus est spectabilis, qui aliter ridiculus esset, atq; abijciendus. Claudit sæpenumero Virgilius plureis uersus sustinendo sonum, illumq; remoratur, ne ipsa aut deliqueat sonoritas, aut præcipitetur. at uidete obsecro q̃ apposite, q̃ studiose, præstruit tribus e' dictiõibus uersum, ijsq; dissyllabicis, & tanquam prima in acie spondeũ collocat solutũ quidem, ac liberũ, indeq; præterita secunda alterũ, atq; alterũ in tertia & quarta acie. Inter primum autem spondeũ, ac secundũ,

unum quidem secunda in acie statuit dactylum, & ait,

" Tantæ molis erat Romanam condere gentem. & alibi,

" Siqua fata sinant, iam tum tenditq; fouetq;.

At si inuertas, Molis erat tantæ, et, Fata sinant siqua, omnis illa uocalitas iam exhalat, quod Virgilius ut prohibeat, solutum ab omni cõnexione spondeum in principio collocat, ut alio in loco cum ait,

" Curru iungit Alesus equos.–

Potuisset cum dicere, Iungit Alesus equos curru. Numeris tamen maluit, auribusq; consulere. Dilabi enim uidetur sonus, & penè fugere, cum dicit, Iungit Alesus equos, tali præsertim in loco, apparet enim Elegiacus semiuersus, contra uero consistit uox, et sibi ipsi præsidio est, ne (ut dixi) exhalet, ac diffluat, cum dicitur, Curru iungit Alesus equos. An se ipsum aureisq; ignorauit suas Virgilius, cum dixit,

" –Bina manu lato crispans hastilia ferro.

Cũ enim hac in structura, singulisq; indictiõibus disyllabis primas ad syllabas statuatur accentus, quadrato quasi agmine (quaterni nãq; accentus è quaternis illis disyllabis dictionibus in aciẽ simul prodeũt) quaterni simul accentus eodẽ spatio cõsonãt. At nihil generosum habuerit, nihil selectum, si protuleris,

" Ferrea cum ualida crispans hastilia dextra,

Plebeiusq; hic uersus fuerit, Ille uero Maronianus, Et cũ alibi dixit,

" Contra tela furit.– An non poterat? Tela furit contra, sed noluit esse in accinendo præproperus. Sic cum dixit.

" Turno tempus erit.– &,

" Parcæ fila legunt.–

Possem hac in parte excitare è somno aliquos, qui dormitare mihi uisi sunt in hoc ipso genere numerorum, à quo quidem consilio longe ipse sum alienus. Sat mihi fuerit, dum Pardo, uobisq; qui hic adestis morem gero, explicare paucis quæ sentiam, quæq; à me studio quodam Virgilianæ diligentiæ fuere obseruata. Claudit penè iisdem numeris constructionem illam Valerius Catullus.

" Cum lecti iuuenes, Argiuæ robora pubis

" Auratam optantes Colchis auertere pellem,

" Ausi sunt uada salsa cita decurrere pupi,

" Cærula uerrentes abiegnis æquora palmis.

Sanè quàm ridiculum uideatur, ac despicabile, si narrare incipias, Ausi sunt uada salsa cita decurrere puppi Cũ lecti iuuenes. Ac nihilominus Virgilius et ipse duce tamẽ dactylo (tãta est ĩ numero ipso uis) incipit explicationẽ illã cõiunctis statim quinq; uocibus, iisq; disyllabis,

» Largā quidem ſemper Drance tibi copia fandi.
Etſi alibi incipit à ſpondeo, ut,
» Salue ſancte parens, iterum ſaluete recepti.

Adeo ubiq; conſulendæ ſunt aures. An forte quod à conuicio exordiretur, remorari uocem magis, ac magis numeris illis quinquies eodem tenore, & ſpatio ingruentibus uoluit? Quod mihi quidem ſatis fit probabile. An non idem ipſe duce quidem dactylo à crebritate eadem numerorum cœpit, in enarratione illa tam eximij apparatus?

» Primus init bellum Tyrrhenis aſper ab oris
» Contemptor diuûm Mezentius, agminaq́; armat.

Quo in loco rem ipſam ut magnam, ut horribilem futuram, quo adæquaret numeris, taliq́; principio finis quoq; ut conſonaret, intulit, Agminaq́; armat. parum nanq; conſumatiſſimis aurium eius ſenſibus uiſum eſt, ſi concluſiſſet, Agmen & armat, aut Agmina cogens. Itaq; ab ipſis extulit pulmonibus, Agminaq́; armat. Vide igitur q̇d colliſio faciat, ſuo in loco adhibita, quid artificioſius aſſultus contundentium ſeſe uocalium? Numerus igitur alibi ſedatus eſſe debet, perinde, ut oratio, ut uerba, è q̄bus oratio ipſa conſtat, quales ſunt narrationes eæ, in quibus non exigitur uel magnificentia uerborum, uel pondus ſententiarum, ſed paratur tantum audientium attentio, ut Rhetores præcipiunt, qualis eſt illa,

» Conticuere omnes, intentiq́; ora tenebant.
» Inde toro pater Aeneas ſic orſus ab alto.
» Infandum regina iubes renouare dolorem.

Fluūt uerba, labitur oratio, nihil confragoſum, nihil cæſum, aut ex arte ut uideatur colliſum habens. Quid expliatione illa mundius?

» Sic fatur lacrimans, claſſiq́; immittit habenas,
» Et tandē Euboicis Cumarū allabitur oris. Quid alia illa ſedatius?
» At regina graui iam dudum ſaucia cura
» Vulnus alit uenis, & cæco carpitur igni.

Fluunt itaq; numeri ipſi, quibus nihil profecto lenius, ut nulla uideatur ars adhibita, nulla ipſi appareant cura temperati. At ſubrigendum ſupercilium cum fuerit, et magno tonandū ore, numeri ipſi conferti, tanquā confertæ in pugna milites eſſe debent, atq; ubi eſt opus ut & ipſi quoq; horrorem incutiant, quin & literæ, & ſyllabæ uaſtiores conquirendæ ſunt, nonnunquam etiam aſperiores, aut hiulcæ. Age quæſo quid tibi hac ipſa de exaggeratione uidetur?

» Iam Deiphobi dedit ampla ruinam

" Vulcano superante domus, iam proximus ardet
" Vcalegon, Sigæa igni freta late relucent.
" Exoritur clamorq; uirûm, clangorq; tubarum.

Quæ uerborum, quæ tum literarum, tum syllabarum selectio, clamor, clangor, uirûm, tubarum, qui accentus penè quaterni tam accommodati, Sigæa igni freta lata. Quid ille qui è uestigio sequitur duarum dictionum ab eadem litera incipientium connocalis sonus?

" Arma amens capio. –

An est Parde quod aures ultra exigāt tuæ? Sed adhuc aduerte quæso admirabilem in ijs uerborum conquisitionem, uoces illæ ambæ dissyllabæ, clamor, et clangor à syllabis incipiunt rigidioribus, desinūt in horridis, illæ alteræ uirûm, & tubarum, quæ copulationem finiūt in syllabis desinunt subobscuris, obscuritas uero omnis horrorem incutit, quod idem poeta seruauit in illa tempestate cum dixit,

" Clamorq; uirûm, stridorq; rudentum.

Quo in uersu singulæ dictiones uersum constituentes, literam habent asperam, qua multiplicata, horror quasi quidam gignitur loco illi debitus, ipsæ quoq; inclinatiuæ particulæ, dum accentus ad se rapiunt, horrori etiam ipsi non parum adiungunt, clamorq; stridorq;. Quādo autem properare numerus debeat, & quomodo properatio ipsa fiat, docet uersus ille,

" Atq; leuem stipulam crepitantibus urere flammis.

Cupiens enim poeta artificiosissimus flammarum, concremationisq; illius celeritatem numeris suis reddere, uersum è dactylis struxit, coegitq; dictiones celeritati perquam accommodatas. Quid? quod ut strepitum quoq; accensarum referret stipularum, selegit etiam syllabas interstrepentes, quales sunt primæ stipulæ, & crepitantis, nulla arcessita collisione, aut adhibita inclinante particula. Rursus qua uia sistendum sit, & tanq̄ standum in acie, habent rei huius instar in sequentes uersus.

" Stabant orantes primi transmittere cursum. &,
" Tum demum admissi stagna exoptata reuisunt. &,
" Extemplo Aeneæ soluuntur frigore membra.

Qua etiam ratione seruanda sit mediocritas, collocatio quidem ipsa dactylorum mistim, alternisq; cum spondeis monstrare potest, qualis scilicet est uersuum, qui sequuntur.

" Et mulcere dedit fluctus, & tollere uento.
" Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor.
" Talia perstabat lacrimans, fixusq; manebat.

» Illa solo fixos oculos auersa tenebat.
» Talia flammato secum Dea corde uolutans.

Quo tamen in uersu quasi erigere supercilium iam pararet, tres illas disyllabicas dictiones in acie quasi media collocauit, omnis igitur illa siue dignitas, siue grauitas, magnitudoq́; numerorum à numerositate ipsa gignitur accentuum, de dictionum collocatione, syllabarumq́; delectu profecta. Quippe cum syllabæ, dictionesq́; accentum, accentus uero numerũ, numerus autẽ et plenum, et generosum, et admiratione dignum uersum statuat. Quãquam autem ne dum Cicero ipse eloquentiæ pater accentum uocat, sed etiam literatores uniuersi, quorum quidem proprium est loqui de literis, syllabis, dictionibus, atq; earũ qualitatibus. utimur tamen hoc nomine eo libentius, q͛d canere dicuntur Poetæ, & Virgilius exordiens uerbo est hoc auspicatus, Arma uirumq́; cano. Licet uidere in uersibus, quos paulo post afferam, quandam quasi fluctuationem, nunc sistentium, nunc profluẽtium dictionum, qua è re necesse est, ut accentus quoq; ipsi incertitudine, ac uarietate fluctuent sua, inuicemq́; alternentur.

» Quis globus ó ciues caligne uoluitur atra?
» Ferte citi ferrum, date tela, & scandite muros.
» Hostis adest, eia. ingenti clamore per omnes
» Condunt se Teucri portas, & mœnia complent. Alibi,
» Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
» Tundit humum expirans, infractaq́; tela cruentat.
» Atq; idem fugientem haud est dignatus Orodem
» Sternere, nec iacta, cæcum dare cuspide uulnus.
» Obuius aduersoq́; occurrit, seq́; uiro uir,
» Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
» Tum super abiectum posito pede nixus, & hasta,
» Pars belli haud temnenda uiris, iacet altus Orodes.
» Conclamant socij lætum Pæana secuti,
» Ille autem expirans non me quicunq; es inulto
» Victor, nec longum lætabere, te quoq; fata
» Prospectant paria, atq; eadem mox arua tenebis,
» Ad quæ surridens mista Mezentius ira,
» Nunc morere. ast de me diuûm pater atq; hominum Rex, Viderit.

Quæ igitur uocum uarietas. accentuumq́; fluctuatio his sit in uersibus ipsi uidetis. Dicentem audiui sæpius senem hunc nostrum, quoties locus incideret aliquis, in quo sordescere posset oratio, numeriq́; relanguescere, sustentandum illum esse crebritate accentuum, nõ

minus quàm uerborũ delectu, quibus spondei quidem permuniti essent, eosq; ueluti grauem armaturam primos statui in acie oportere, inde dactylos summitti, qui tristitiam illã exhilararent. Quod ipse secutus esset in toto illo loco, qui est de Pristhce.

" Ipsi de rate turrigera, aut è puppibus altis
" Ferratis instant hastis, iacuntq; tridentes
" Pinnigeros, imo referunt sese icta profundo. Nec multo post,
" Agmina perturbat, uideasq; indagine in una
" Vrgeri armentum uasti æquoris. ille trucidat
" Ense ferox, hic sublatæ secat ossa securi,
" Aut unco trahit ad litus, prædaq; superbus
" Ingentis media tauros resupinat arena. Post etiam subdit,
" Hic latis stratæ in tabulis, suffixaue ad uncos
" Ferratos, duplici horrescunt pendentia dorso,
" Et squamosa rigent duris ad tergora pinnis,
" Vrbs ipsa armentum ad Nerei, & spolia effera currit,
" Ac montana ruit longe ad spectacula pubes,

Extulit idem hic exilem sane rem, solis quidem numeris, delectu tamen uerborũ adhibito, conquisitisq; rebus aliquanto remotioribus, inprimisq; literarũ sonis, è qbus numeros et graueis, et plenos elicuit,

" Ast Tingin, Bochiq; domos, habitataq; Mauris
" Tecta, deosq; humeris, cœlumq; Atlanta ferentem,
" Insignisq; auro & pomis radiantibus hortos
" Hesperidum, ac desertæ siti Getula, leonumq;
" Arua fame, Mars armipotens, & Scorpius ardens
" Inspectant læti cœlo, & sua iura tuentur,
" Hic chelis, ille ense potens.-

Quid autem exilius? quàm quod dicturus erat, Getuliam ac Tingitanam subiectas esse Scorpio? Afferam & alium locum huius simile, cum dicturus esset Africam, ac Numidiã Cancro esse subiectã,

" Ac Cancer, noctisq; decus Latonia uirgo
" Lotophagum sedes tenet, & quos Bragada saltus,
" Infidusq; secat Cyniphs, & punicas late
" Litora, quaq; uagus se soluit in æquora Triton
" Et formidatas olim Carthaginis arces,
" Ac latebras Masinisa tuas, cauaq; antra leonum.

Scimus etiam eundem ipsum fuisse solicitum eo de uersu, qui est in Andromeda.

" Virginibus præferre maris sese ausa, suumq;

" Ostentans decus. Sic enim initio scripserat. Verum quod tristem iudicaret ac lugubrem materiam, tarditate potius numerorum, quàm festiuitate prosequẽdam esse ab exordio præsertim ipso, commutatis dictionibus remoratus est celeritatem, Etenim, ut Aristoteles etiam asseuerat, celeritas acumen soni gignit, tarditas grauitatem. Itaq; subtracta inde dictione quadrisyllaba, ac commutatis locis, collocauit ibi dictiones disyllabas quidem duas, adiecitq; statim monosyllabam, ac dixit,

" Ausa maris se uirginibus præferre, suumq;

" Ostentans decus, æquoreas armare sorores. Quo factum est, ut Tenor ipse primi pedis, qui uno constabat ex accentu, ac fluitabat, altero statim adiecto substentaretur, atq; ingrauesceret. Siquidẽ è Virginibus, unus tantum consonabat accentus, At Ausa, cum unum ex sese accentum efflet & quidem circunflexũ, Maris alterũ, eumq; acutum, efficiatur ut sonus ipse dactylicus duplicetur, Qua è re tenor ipse & sistitur, & ingrauescit. Idem hoc seruauit alio in uersu, q primo fuerat,

" Et de marmoreis guttas stillare colũnis.
Cumq; iudicaret eo in loco opus esse soni remoratione, usus est eadẽ commutatione dictionum,

" Et guttas de marmoreis stillare columnis. Numerus enim ille è Marmoreis, quadrisyllaba dictione constitutus quod esset ipse festinantior, reddebatur aliquanto fluentior & penè lubricus, at terni illi accentus tribus è dictionibus conflati, confertimq; assonantes, alter alteri, quasi manum de proximo sibi porrigunt, acemq; ipsam sustinent. Attulimus hoc præsertim in loco è senis nostri libris exempla, quod consilia eius ex eodem ipso cognouimus. Nam ueterum poëtarum, Virgiliiq; ipsius suspicari quidem illa tantum possumus. Inest et suũ quoq; numeris decorũ, ut cum uel aspera, uel suauis, uel miserabilis, uel iucunda res, uel grauis, uel contra leuis uersatur in manibus, uel suis aliis affectibus mista, et tẽperata. Vide igitur qbus Virgilius usus est numeris in prognosticatione illa futuræ tẽpestatis,

" Heu qui nam tanti cinxerunt æthera nimbi.
Ad metum, ad dolorem, ad ducis curam exprimendam coẽgit tres simul monosyllabas dictiones, summisit deinde disyllabam post alteram, atq; alteram trisyllabam, Iunxitq; quatuor simul spondeos. Quid hac aut uerborum conquisitione diligentius, aut animi conquestione grauius? Nec me quorundam authoritas mouerit asseuerantiũ à Virgilio scriptum Heu qa, non, qui, cum nos iudicamus, neq; qa,

neq; quid, sed qui fuisse à Virgilio scriptum. nam & litera D. pleniusculum nescio quid sonat, quod hic ipse numerus nunc renuit, & quia, breuitate plusculum festinat sua, cum uox ipsa uideatur in dolore sistenda. Sed de hoc sit suum cuiusq; iudicium, nostra quidem hæc est opinio. Decorandos igitur ad numeros tum literæ, tum syllabæ, nedum uerba integra maximum habent pondus, et quod nõ multo ante diximus in illo uersu.

» Insequitur clamorq́; uirûm, stridorq́; rudentum.

Nulla ex illis dictionibus asperiore caret litera. Nãq; aliarum principium, aliarum finis, aliarum & principium, & pausa trahit se cum asperitatem literæ rigidioris. Quid quod cum in tempestate ob scuritas terrorem augeat, uirûm, & rudentum ultimæ sonant etiã nescio quid subobscurum. Animpendite quæso uersus illius numeros, qui est,

» Monstrarat caput acris equi. sic nam fore bello
» Egregiam, & facilem uictu per secula gentem.

Qui præcedunt tres uersus, & huius ipsius dimidium tribus clauduntur accentibus, ijsq́; disyllabicis. Ne igitur à grauitate desisceret sua, conflauit binis è monosyllabis, totidemq́; è disyllabis dictionibus accentus quatuor, quodq́; satis est rarum, octo uersum illum locupletauit accentibus, quo fit ut tardius pronuntietur, tarditas autẽ, ut diximus, grauioris est soni causa, pinde, ut acutioris celeritas. Acutũ autem et graue in ijs quæ auditus sunt, habentur à Physicis opposita. Qua tamen in re, quo modum retineret, copulauit statim binos dactylos, qui tarditatem illam moderarentur. Sunt autem uersus hi.

» Lucus in urbe fuit media lætissimus umbra.
» Quo primum iactati undis, & turbine Pœni
» Effodere loco signum, quod regia Iuno
» Monstrarat caput acris equi. sic nam fore bello
» Egregiam, & facilem uictu per secula gentem. In tertio quoq; loco digne idem fit uocalium concursus. ut,
» Ni faciat maria, ac terras, cœlumq́; profundum. ut item,
» Contigit oppetere. o' Danaum fortissime gentis. & ut,
» Erramus uento huc & uastis fluctibus acti.

Magnam utiq; grauitatis partem amiserit, si mutaueris,

» Erramus uento & uastis huc fluctibus acti.

Itaq; hoc quidem modo erit hiatus ipse copulandi tantum necessitate factus, ille uero implendi, ac sistendi sonoris gratia, ab arteq́; profectus. At in quarto & quinto pede quoties fit, atq; in sexto & ad

pausam, & uersus ipse suo cum numero mirifice assurgit, quadam et cum magnitudine, & rara quaedam inde comparatur numeris ipsis dignitas, quod uersus illi declarant.

» Franguntur remi, tum prora auertit. Item,
» Et uera incessu patuit dea. ille ubi matrem. &,
» Fundamenta locant alij, immanisq; columnas
» Rupibus excidunt, scaenis decora alta futuris. &,
» Troes te miseri, uentis maria omnia uecti. &,
» Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos. &,
» Saeuus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens. &,
» Contemptor diuûm Mezentius, agminaq; armat. Item,
» Aerea cui gradibus surgebant limina, nexaeq; Aere trabes.–
» Et magnos membrorum artus, magna ora lacertosq;
» Exuit.– Item,
» Iamq; iter emensi turres ac tecta Latinorum
» Ardua cernebant.– &,
» Inseritur uero nucis e` foetu arbutus horrida,
» Et steriles platani malos gessere ualentis.

Affert autem raritas haec hiandi cum insequenti uersu non sine aurium uoluptate, etiam dignitatem. nam & nouitas delectat ipsa per se, & assultus ille hinc uersum inchoantis, illinc terminantis uocalis suam quoq; uocalitatem auget, qui fit praesertim absq; detractione, ut in illis,

» –Classemq; sub ipsa
» Antandro, & Phrygiae molimur montibus Idae. &,
» Talem diues arat Capua, & uicina Vesuuo
» Ora iugo.– In horum autem uersuum commemoratione nô possum non ridere opinionem uel asseuerationem potius eorum, qui dicunt fuisse à Virglio scriptum, Vicina Vesuuo Nola iugo, mutatum uero post ob denegatam sitienti aquam. Neq; enim Virgilius qui Nolanum plane` agrum sterilem nosset, minimeq; triticum alere, sed milij solius, ac secalae feracem, inter fertiles eum numerasset, Campanoq; coniunxisset, quin uicinam orâ nominans, campos innuit Acerranos, qui subipsum iacent Vesuuium, occasum uersus, suntq; fertilissimi. Suos igitur numeros suorumq; concentuum suauitatem sequebatur cum scripsit, Vicina Vesuuo Ora iugo. Collisio igitur uocalium quam & Contusionem, et Concursum à re ipsa uocare possumus fieri singulis in pedibus, eorumq; concisioni bus potest, uocamus autem concisiones, ipsas pedum inter se complicationes, Graece nomen ha-

bent à numero syllabarum Tritimemeris, Heptimemeris, Enneamemeris, eaq; duobus fit modis, cum aut eædem concurrunt uocales, aut cum diuersæ ubi eædem sese collidunt, extruditurq; e uersu altera, ea tum Ademptio, tum Extrusio recte uocatur, non minus fortasse proprie Explosio. Ipsum autem Concursum Cicero Hiatum uocat, & uocales ipsas dicit hiare, At cum permanent, neq; trudútur loco, Boatum sunt e literatoribus qui uocauerint, rectius utiq; Complosio uocabitur, quod e resultu gemmnetur sonus, ut in illo.

Ter sunt conati imponere Pelio Ossan.

» Ipse uero resultus lõge minor existit, cum e diuersis fit uocalibus. ut,

Ionio in magno.–

» Atq; ego quidem libere uobiscum ut loquar, præterquam quod Græcam habet imitationem, affertq; uarietatẽ, quæ per seipsa delectat, & naturalis est, non uideo, cur à Latinis Complosio magnopere sit probanda, cum uix delectet nisi in ijs quæ à Græcis sunt accepta. qualis ille uersus.

Glauco & Panopeæ & Inoo Melicertæ. &,

» Dardanio Anchisa.– &,

» In Actæo Aracyntho. Raritas tamen ipsa & quam dixi ua

» rietas potest reddere illam & uenustam & suauem, suo tamen accommodatoq; in loco, ac uerbis idoneis. Cum autem concursus fuerit in primo pede, ea e re numerus ipse fit solidior, cum quadam etiã iucunditate, præsertim ubi eædem concurrunt uocales. ut,

Ille ego qui quondam,– &,

» Ergo omnis longo soluit se Teucria luctu. &,

» Illi indignantes magno cum murmure montis.

» At cum diuersæ uocales hiant, numerus solidescit ipse quidem, non eadem tamen cum uoluptate audientium. ut,

Credo equidem nec uana fides.– &,

» Cuncta equidem tibi rex.–

» Solidiorem autem, stabilioremq; numerum inde fieri manifesto apparebit, si dixeris, Cuncta quidẽ tibi rex. Qua e re numerus ipse statim languescet. Interdum collisione ex ipsa uel extruditur, uel excidiitur potius integra syllaba, uel eius bona pars, idest uocalis cum consonante litera M. ut,

» Postquam introgressi.– &,

» Illum expirantem transfixo pectore. Item,

» Illum & labentem Teucri.

Ex hoc si detraxeris. Et. deq; altero. Ex. dixerisq;, Illum labentem

Teucri. Illum spirantem transfixo pectore, curtum nescio quid aures statim offenderit. Hoc autem ideo dicimus, quod non ubiq; collisiones ipsæ fiunt necessitate carminis, sed arte potius, atq; aurium obsequio, idest numerorum gratia. Cur autem syllabæ ex uocali & M'. compactæ deturbentur ubiq; nunc è uersu (nam priscis illis seculis non semper excludi esse solitum) uersus ille Ennianus docet,

Et milia militum octo.—

Videtur causæ illud esse, quod propter M'. terminalem, obtusum nescio quid, ac subobscurum sonent, quod aures uix patiantur in fine uocum. Itaq; nec mirum est si è dictione, Sed, quæ olim fuit Sedum, detruncatio facta est, quando populi quidam finalem. M'. compluribus è dictionibus sustulere, Quod ipse aliquot in monimentis summæ uetustatis animaduerti, ut Beneuenti in lapide, in quo scriptum est. INFELIX FATV, PRIOR DEBVI MORI MATER, Et Telesiæ, MATER MISERA HOC MONVMENTV EXTRVXIT OLYMPIAS AMENS, In quibus & fatum & monimentum, sunt absq; M'. referam uerba epigrammatis. APPOLLONIA QVAE VOCITABAR LAPIDE HOC INCLVSA QVIESCO, VNVM SORTITA MARITVM, SERVAVI CASTA PVDOREM, MATER MISERA HOC MONVMENTV EXTRVXIT OLYMPIAS AMENS. An non prisci illi fecerunt gelu, & cornu, quæ prius erant gelum & cornu? quorum priori Lucretius non semel utitur. Iidem literam. S'. frequẽtissime explodebant è uersu, ut idem Lucretius testis est. Græca terminationibus ijs carent, quæ in. M'. desinunt, Latinis autem eæ sunt familiarissimæ, & ut aduerti etiam Aethiopibus. Sed redeamus unde digressi sumus, Eiusmodi quoq; literarum hiatus fiunt in secundo pede sustentandi tenoris, atq; implendi numeri gratia, etiã cum dignitate, nullam tamen ob necessitatem, ut in illo.

Ductoresq; ipsos primum capita alta ferentis.

Poterat enim dicere, Ductores ipsos, & in illo,

Præterea, aut supplex aris imponat honorem? Videbitur autem tenor ille flaccescere, si dixeris, Præterea, supplex'ue aris imponat honorem. Cũ in illa collocatione non solum hiet. A'. uerũ alterũ. A'. qđ est primũ elementum in uoce, aris, de proximo loco hiatum ipsum assonãdo adiuuet. In tertio quoq; maiore fit cũ uocalitate, ut,

Ni faciat, maria ac terras cœlumq; profundum. Sordescat planè numerus, si dixeris,

Ni faciat, pelagus terras cœlumq; profundum.

At in quarto

At in quarto & quinto pede quoties fit, in sexto item, & uersus ipse mirifice assurgit, quædam etiam cum magnitudine, & rara quædã inde comparatur numeris ipsis dignitas, quod declarant Virgiliani illi,

» Hæc ait, & dicto citius tumida æquora placat.
» Fundamenta locant alij, immanesq; columnas
» Rupibus excidunt, scænis decora alta futuris.
» Et uera incessu patuit dea, ille ubi matrem
» Agnouit, tali fugientem est uoce secutus.
» Troes te miseri uentis maria omnia uecti.
» Omnibus exaustos iam casibus omnium egenos.
» Sæuus ubi Aeacidæ telo iacet Hector, ubi ingens.

Hiatus etiam ille atq; complosio quæ fit cum in sequenti uersu, ut dictum est, raritate sua affert etiam cum aurium uoluptate dignitatem. Nam & nouitas quasi repente editæ delectat per se, & assultus ille hinc uersum inchoantis, illinc terminantis uocalis suam quoq;
» uocalitatem accumulat, ut,
» -It clamor ad alta, Atria.- &,
» Expectata dies aderat, nonamq; serena
» Auroram Phaëtontis equi iam luce uehebant. &,
» Famaq; finitimos, & clari nomen Acestæ Exciverat.- &
» In medio sacri tripodes, uiridesq; coronæ,
» Et palmæ pretium uictoribus.- &,
» -Manifesto in lumine uidi, Intrantem muros.- Verum ego longior forte & ambitiosior expliandus his fui, feci hoc tamen eo libentius, quod scriptum de his adhuc sciam à nemine. Quanquam & multa quoq; à me præterita sunt, quæ post alij & inquirent ipsi acutius, & apposite magis explicabunt. Sat etiam scio, esse è uobis longe quam ego sum rerũ harũ qui sint studiosiores. Itaq; quod hic conuenerimus te præsertim Parde authore, relinquendus est cuiq; suus etiam dicendi locus. PAR. Mihi quidem Syncere Acti si inficias irem, satis à te non esse factum, inique fecerim. Satisfecisti profecto, nec minus docte, quàm copiose. Sunt uero etiam qui uultu iam ipso præseferant allaturos aliquid, quod se, quod hoc ipso conuentu dignum iudicent, quodq; locus quidem ipse uel exigit sedentibus nobis, uel etiam per se postulat. Atq; ut risu ex ipso præsentio, Summontius hic noster egregium aliquid meditatus iam exurgit, uerecundiæq; est tuæ, dare locum dicenti, SVMMONTIVS. Ego uero Parde arbitror Syncerum nostrum multa nos celare uelle, quo

post, ut mercatores consueuere, longe pluris uendat, quod in arca sepositum est, uiliori merce iam diuendita. Explicasti uel enucleasti potius nobis Acti, & quidem non iucunde minus quàm memoriter Hiatus et Explosiones, quiq; inde gignantur numeri, quotam autẽ partem Poeticæ? Virglianæq; potissimum numerositatis? Resera igitur arcas, mercemq; nobis selectiorem explica, qđ te per manes ipsos Virglij obtestatus oro, perq; locum in quo ille iacuit, quem ipse & inuisis sæpissime, & reuerendissime uenerans. ACTIVS. Per calluisti Petre Summonti, qua me esses arte eam ad rem tracturus, quæ fuerit ab hominibus nostris hactenus uel omnino despecta, uel parum certe animaduersa, aut cognita, dũ mercatorum mecum exẽplo uteris, atq; consuetudine. Scis enim nobilitas hæc nostra omnis ab mercaturæ ipsius nomine quantopere abhorreat. Ne tu me igitur aut mercatorem existimes, aut auarum, explicabo consilia tibi mea, quæq; indagandis Poeticis numeris à me fuere diligẽtius obseruata. non ut arbitrer me tamen assecutum, quod & ipse uoluissem, & uos forte audire nunc exspectatis. Prosequar itaq; susceptum de numeris ipsis partem, quodq; per Virglij tantum me es manes obtestatus, Virglij ferè unius exemplis agam, quando unus hic de nostris Poeticarum uirtutum instar est omnium, ac maxime numerorum. Omnino Poeticus numerus carminis ipsius structuram sequitur, structura uero ipsa constat è dictionibus, dictiones autem accentum constituunt, singulæ singulos. ipsi quoq; accentus dictionum, ac syllabarum sequuntur tempora, quibus & lenitas adiuncta est, & lenitati contraria asperitas, aliæ item qualitates pro syllabarum natura, literarumq; è quibus sunt dictiones constitutæ. Vna quæq; autem dictio aut ex una tantum, aut è duabus, aut etiam è pluribus constituitur syllabis, sigillatim tamen omnes unico duntaxat à Grammaticis suoq; signandæ dicuntur accentu. Sunt uero accentus ipsi duo, sibi è fronte aduersi, alter Acutus, Grauis alter. quodq; in hac controuersia liceat medium quoq; aliquod constituere, q medius est accentus, ex hisq; cõflatur duobus, et dictus est, et habitus moderatus, nomine alio Circunflexus, quod nomen ductum est à propria eius peculiariq; in scribendo nota. Tempora igitur syllabarum sint cum tantum duo, breue, ac productum. ex hoc id existit atq; efficitur, una quæq; ut syllaba aut breuis sit, aut producta, nonnullæ tamen cõmunitate quasi quadam præditæ et produci possunt, et spatio enunciari breuiori. His igitur in hunc modũ explicatis, ad usum numerorũ uenio. qua in re nihil tam aut exigitur, aut spectatur, quàm uarietas, cũ enim omni

studio fugienda sit satietas, ea ne sequatur, varietas ipsa præstabit. Cōplicationes autē sententiarū et nexus illi qui tum sentētias ipsas, tum sententiarū partes ac mēbra cōnectunt, et in sequētibus uersibus per gradus quasi quosdā ductas eas claudūt, ut nūc alterū, nūc tertium uersum catena quasi quadā uinciāt, assidua è cōtinuatione uitiū satietatis præcipue afferūt, quæ ut raræ, ac suis quibusdā in locis terminatæ demulcent aures, sic è contrario continuatæ ubi fuerint, satietate afficiunt. Ponam uersus aliquot è Proserpina Claudiani, Poëtæ tum summi quidē studij, tum magni etiā exercitatiq; ingenij, q sunt.

" Dux herebi quondam tumidas exarsit in iras
" Prælia moturus superis, quod solus egeret
" Connubio, sterilesq; diu consumeret annos,
" Impatiens nescire torum, nullasq; mariti
" Illecebras, nec dulce patris cognoscere nomen.
" Iam quæcunq; latent ferali monstra baratro,
" In turmas aciemq; ruunt, contraq; Tonantem
" Coniurant Furiæ, crinitaq; sontibus hydris
" Thisiphone, quatiens infausto lumine pinum,
" Armatos ad castra mouet pallentia manes
" Pene reluctantes. iterum pugnantia rebus
" Rupissent elementa fidem, penitusq; reuulso
" Carcere, laxatis pubes Titania uinclis
" Vidisset cœleste iubar, rursusq; cruentus
" Aegæon positis arcto de corpore nodis
" Obuia centeno uibrasset fulmina motu.
" Sed Parcæ uetuere minas, orbiq; timentes
" Ante pedes soliumq; ducis fudere seueram
" Canitiem, genibusq; suas, cum supplice fletu
" Admouere manus, quarum sub iure tenentur
" Omnia, quæ seriem fatorum pollice ducunt,
" Longaq; ferratis euoluunt secula pensis.

His autē uersibus auspicatus est singularis Poeta enarrationē sui carminis. delectat autem carmen ipsum, nā et spatiatur libere, et cōstat sibi ipsi, quanquā in uerbis præsefert nimiū fortasse studium eorum conquirendorum. Exemplum tamen Virgilij si iuxta ponatur, admonebit nimiæ nos continuationis nexuū ipsorū, de quibus nunc loquimur.

" Vix è conspectu Siculæ telluris in altum
" Vela dabant læti, & spumas salis ære ruebant.
" Cum Iuno æternum seruans sub pectore uulnus

» Hæc secum, me ne incepto desistere uictam,
» Nec posse Italia Teucrorum auertere regem?
» Quippe uetor fatis? Pallas ne exurere classem
» Argiuum, atq; ipsos potuit submergere ponto,
» Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei.
» Ipsa Iouis rapidum iaculata è nubibus ignem
» Disiecitq; rates, euertitq; æquora uentis,
» Illum expirantem transfixo pectore flammas
» Turbine corripuit, scopuloq; infixit acuto.
» Ast ego quæ diuûm incedo regina, Iouisq;
» Et soror, & coniux una cum gente tot annos
» Bella gero et quisquam numen Iunonis adoret
» Præterea, aut supplex aris imponat honorem?
» Talia flammato secum dea corde uolutans
» Nimborum in patriam, loca fœta furentibus austris
» Aeoliam uenit. hic uasto rex Aeolus antro
» Luctanteis uentos, tempestatesq; sonoras
» Imperio premit, ac uinclis & carcere frenat. Versus sunt ferè toti dem, Locus ipse satis similis, hic præsefert summum numerorum, ac uarietatis studium. Ille unius connexionis, uersuumq; complicandorum, ut præterquam qd à dictione monosyllaba cœpit, quæ est. Dux, ut Virgilij. Vix nullum eius sit exemplum secutus. Ipsius autem complicationis qui sunt nimio plus studiosi, eorum quæ admirationem præcipue pariunt, ut obliuiscantur necesse est. Excurrit ille tanquam populabundus, nec sistens aliquando pedem, nec ut regionem circunspectãs, sui ipsius rationem habet. At Maro seruandæ grauitati intentus, secundum statim uersum retersit uocibus duarum syllabarum, è quibus octo accentus extudit, & ad quintum pedem è syllabis, re & ru, inuicem sibi alludentibus pene expressit remorum strepitum quæ annominatio quasi quædam mirifice blanditur auribus. Ad hæc singulis pene uersibus sensus suos & grauiter, & magnifice claudit, sistitq; pro tempore, ut cum ait.
» Hæc secum. – & cum,
» Quippe uetor fatis. –
Ac ne uarietatis appareret immemor, post uersus aliquot tam apposite structos, tam examussim quadratos, insonuit uersum longe illorum dissimilem.
» Vnius ob noxam, & furias Aiacis Oilei.
Quid, quod ubi connexionibus utitur, stat, ut,

Aeoliam

" Aeoliam uenit.– &,
" Circum claustra fremunt.–
Ille uero præteruolat, suæ tantum excursioni deditus, nullo hiatu uel ad efferendam uocem, uel ad sistendum tenorem usus. At Virgilius, ad stabiliendum etiam numerum, quaternos ad spondeos bis diuertitur, in altero uersu explosionem adhibens.
" Illum expirantem transfixo pectore flammas. In altero, hiatu nullo usus.
" Luctantes uentos, tempestatesq; sonoras. Quid cum summisit,
" Illi indignantes magno cum murmure. &,
" Ni faciat maria ac terras.–
Quantum utroq; hiatu addidit numerorum grauitati? Quid quod disyllabarum dictionum memor, illarumq; numerositatis quater illos arcessiuit in auxilium, nunc senos, ut,
" Vela dabant læti, & spumas salis ære ruebant. Nunc quinos,
" Circum claustra fremunt. celsa sedet Aeolus. Alibi quaternos, ut,
" Quippe uetor fatis Pallas ne.– Alibi ternos, ut
" Secum Dea corde.– In delectu autem uerborum ac selectione Virgilius iudicari potest & studiosus, & prudens. At ille rancidum nescio quid uidetur sapere. Verũ de delectu, ac structura dicere ocij est maioris, operæq; magis elucubratæ. Varietas igitur affert suum numeris ornatum, ac decorem, eaq; paratur multis ac diuersis modis, de quibus in uniuersum præcipi hoc à me potest, ne scilicet iisdẽ in numeris sit diutius consistendum, quo satietas prohibeatur, ne'ue aures longa de continuatione fatigentur, quo uitio non pauci laborant. Particulatim autem attingam complura, nam omnia, infinitum penè id esset, nec necessariũ iudico, quãdo uia ipsa è paucis commostratis satis patefiet, uobis præsertim, quibus studia hæc sunt familiarissima. Vnisyllabæ uoces, & inchoandis & finiendis uersibus uarietatem afferunt numerorum, ualideq; illos sistunt, si à spondeis foueãtur, auspicando præsertim uersu: stabiliunt enim sonorem, qui unus est in unius syllabæ uoce, quod Virgilius frequentissime seruauit in principijs enarrationum præcipue, ut,
" Vrbs antiquã fuit.–
" Est in conspectu longo locus.–
" Rex arua latinus.–
" Est specus ingens–
" Est curuo anfractu uallis.–
" Vt belli signum.–

» Sic fatur lacrimans-
» At regina graui-

Non quod non dactylus recte, & commode iustæ collocetur, ut,

» Tu quoq; literibus nostris- &,
» Mos erat Hesperio in Latio.- &,
» Nox erat, & somnus-

Verum aures si consulueris stabilimentum illud soni ab ipso initio tanquã à fundamento firmiter iacto, nescio quid amplius plenitudine delectat sua. In fine quoq; eadem collocatio, dum tamen sit rara, delectat etiam uarietate ipsa, præponendus tamen est dactylus, qui eo in loco idem habet instar ad tarditatem temperandam, q̃ ad moderandam in illo celeritatem spondeus ibi tamen sequitur, hic præit. ut,

» -Præruptus aquæ mons, &,
» -Fractæ uires, auersa Deæ mens. &,
» -Ruit oceano nox, &,
» -Diuûm pater atq; hominum Rex.

Sed nec Lucretius est, ueritus spondeum præmittere, cum dixit,

» -Et Ingrati genitoribus inuenti sunt.

Eædem quoq; monosyllabæ binæ simul collocatæ maxime post dactyliam aliquam properationem numerosæ sunt in medio, sistunt enim tenorem, quem etiam uarietate condiunt. ut in illo,

» Monstrarat caput acris equi, sic nam fore bello. &,
» Præcipue cum iam hic trabibus contextus acernis. &,
» Visa uiri, nox cum terras obscura teneret. Item.
» Quæ relligio, aut quæ machina belli? &,
» Anna soror, quæ me suspensam insomnia terrent?

In principio similem in modum, ueluti ab ipso fundamanto tenorem stabiliunt. ut,

» Quam tu urbem soror hanc cernes. &,
» Nos te Dardania incensa. &.
» Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus.

In fine quoq; id præstant, ut dactyliam aliquam properationem contineant, ac maturent pausam. ut,

» Dardaniumq; ducem, Tyria Carthagine qui nunc. &,
» -Manibusq; meis Mezentius hic est. &,
» Quam pro me curam geris, hanc pater optime pro me
» Deponas.-

Atq; hic quidem uersus & in principio. & in fine, atq; in ipso medio monosyllabis instructus est, magna cum dignitate. Illo uero quid

blandius? cumq; sit uersus maxime artificiosus, sponte tamen sua maxime etiam fusus apparet.

" I' decus, i nostrum melioribus utere fatis.

Duarum autem syllabarum uocibus suus ubiq; decor inest, quae ubi binatim fuerint, aut ternatim collocatae, aut forte quaternatim, quinatim'ue, siue etiam senatim, siue inchoandis siue finiendis uersibus, siue intertexendis, mirũ est quantopere delectent, repellunt enim satietatem illam auribus tam improbe inimicam. ut,

" Monstra Deum refero. – &,

" Thure calent arae. – &

" Proijce tela manu sanguis meus. – &,

" Et campos ubi Troia fuit, feror exul in altum. &,

" Ipsa canas oro, finem dedit ore loquendi. &,

" Constituam ante aras uoti reus, extaq; salsos. &,

" Procubuit subito, & coelum tonat omne fragore. &,

" Quid tum sola fuga nautas comitabor. –

Quid quod historici quoq; uoces huiuscemodi perlibenter uidentur fuisse cõplexi, ut Sallustius. Arma, tela, equi, uiri, hostes atq; ciues permisti. Trium syllabarum uerba ternatim collocata uariant etiam numeros, quadam cum moderatione. ut,

" –Taciti uentura uidebant. &,

" –Croceo uelamen acantho.

Qua in collocatione & textu si adhibeatur, aut hiatus uocalium, aut explosio, non parum sibi grauitatis numerus ipse adiunget, quadã etiam cum generositate. ut,

" –Si omnis uno ordine habetis Achiuos. &,

" –Oculis Phrygia agmina circunspexit. Item &,

" –Troiae supremum audire laborem.

In primis quoq; carminis partibus, adiuuat textura haec numerositatem. ut,

" Mutemus clypeos, danaumq; insignia. –

Quod si collisio inciderit, tenorem unq; uersus efferet. ut,

" Vndiq; collecti inuadunt. – &,

Gemini Atridae, Dolopumq; exercitus. Huiusmodi autem dictiones binae ubi collocabũtur, nõ est cur de his magna habeatur ratio, praesertim in principio, at ubi quaternae, numerũ bene implẽt. ut,

" Lubrica conuoluit sublato pectore terga. &,

" Latonae tacitum pertentant gaudia pectus.

Magnam uero generositatem praefert numerus, quoties primas, me

dias,& ultimas uersus partes terna possederint trisyllaba. ut,

» Romanos rerum dominos, gentemq; togatam.

Quem & contextum & numerum nunquam meo iudicio satis digne laudare quisquam poterit. Licet etiam cum dignitate & auriũ gratia implere uersum quinq; etiam trisyllabis. ut,

» Talia narrabat relegens errata retrorsum

» Littora Achæmenides.—

Tot uero trisyllaborum continuationi magno fiat cum delectu, uersum reddet ignobilem, Virgilius tamen ne parte ex aliqua uarietati deesset, protulit hunc,

» Occurrit, ueterem Anchisen agnouit amicum.

In quo præter uarietatis studium, ac trium dictionum ab uocali. A. incipientium assonantiam, nesciam quid insit quod iure laudetur. Inerit autem quod laudetur etiam uehementer, si post duo trisyllaba tetrasyllabum collocabitur. ut,

» Currite ducentes subtegmina currite fusi.

Nec uero is sum, qui negare ausim huiusmodi multa faciendis uersibus sponte sua, ac pene fortuito occurrere, multo etiam plura ex habitu, exercitationeq;. Verum tempus ipsum, & artifex rerum harum est omniũ & iudex. Itaq; nec temere ab Horatio præcipitur nonum prem in annum opus debere. Quid enim numero hoc uel iucundius, uel grauius?

» An Deus immensi uenias maris, & tua nautæ.

Qui cum sit constitutus primum è monosyllabo, inde disyllabo. deinde duobus è trisyllabis. post sequatur disyllabum ibiq; soluatur, deinceps exurgat rursus monosyllabum duobus cum disyllabis, fieri quidem potest uti similis eius uersus sponte aliquando sua proueniat, plures tamen uix repentinus ille impetus effundet, quos longa quidem meditatio, diuturniorq; cogitatio, & cura. quæ habitus ipsius, artisq; comites, atq; ancillæ sunt, & sæpius, & suo in loco construxerint. Quis enim domum omnem fortuito ædificatam, aut nauem dixerit? Num casus insequentem fecit uersum, an ars, diuturniorq; pensitatio?

» Numina sola colant, tibi seruiat ultima Thule.

Qui constet è dactylico trisyllabo primum, tribus inde disyllabis, post duobus è trisyllabis, item dactylicis, ultimo è disyllabo, habeatq; secum annominationem syllabarum, quæ est ex primus, tibi, & Thyle, & ex media dictionis, quæ dactylum quintum constituit. Dictionum quæ è quatuor constant syllabis ea ratio haben-

da est, ut neque ipsae mussent, neque uastitatem faciant aliquam, Virgilius eas libenter in quarto, & quinto pede collocat, & sistunt enim & implent numeros, temperantq; celeritatem, si qua forte anteaccesserit. ut,

» Tacitae per amica silentia lunae.– &,
» –Totoq; ingens extenditur antro. &,
» –Danaumq; insignia nobis. &,
» –Paribus curis uestigia figit. &,
» Per tot ducta uiros, antiquae ab origine gentis. Item,
» Pocula si quando saeuae infecere nouercae. &,
» Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui. &,
» Pergameamq; uoco laetam cognomine gentem. &,
» –Manibusq; meis Mezentius hic est.

Collocat easdem libenter in primis etiam locis, subijcitq; saepenumero spondeum, ubi dactylicae uoces illae fuerint. ut,

» Interea Aeneas urbem designat.– &,
» Incipiam. fracti bello.– &,
» Insequitur, clamorq; uirum.– &,
» Funereas inferre faces.–

Non quod non dactylum subnectat quandoq;, adeo nihil in ijs perpetuum est, quae ad uarietatem pertinent. ut,

» Myrmidonum Dolopumue.– &,
» Threiciamq; Samum.

Quin etiam spondeos aliquando iungit. ut,

» Argumentum ingens.–

In quibus omnibus consulendae sunt aures, uidenduq; ubi aut celeritate maiore, aut tarditate aliqua opus sit. Ad haec quoties aliquot simul eodem inuersu collocantur, interijciendae sunt dictiones aut duarum, aut unius, aut trium syllabarum. ut,

» Misenum Aeoliden, quo non praestantior alter. &,
» Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant. &,
» Olli discurrere pares discrimine nullo. &,
» Virginei uolucrum uultus, foedissima uentris Proluuies. &,
» Mittimus Eurypilum scitatum oracula Phoebi. &,
» Qualis populea moerens Philomela sub umbra. &,
» Praecipitat, suadentq; cadentia sydera somnos.

Sed nec Lucretianus ille praetereundus hoc loco est uersus,

» Squamigerum genus, & uolucres erumpere coelo.

Vsus est Virgilius mirabili artificio, cum uellet duas quatuor sylla-

barum uoces, easdemq; dactylicas simul connectere, præmisit enim mo nosyllaba duo inter se copulata, dixitq;,

» Hinc atq; hinc glomerantur Oreades.–

Quibus numeris quid excogitari potest, hilarius, uel quod auribus tam adulanter blandiatur? In quinto quoq; & sexto mirifice huius modi dictiones implent aures, præsertim ubi fuerint spondaicæ. ut,

» Palantis proaui de nomine Palanteum. &,

» Pilumno, quos ipsa decus dedit Orithya.

Quid cum idem Poëta tres simul collocauit quatuor syllabarum uoces, insonuitq;?

» Cornua uelatarum obuertimus antennarum.

Vtq; sonus esset uocalior, & explosionem adhibuit, cum dicere posset, uertimus, & id præstitit, mediæ ut syllabæ assonarent ultimis. Hilarem profecto, ac maxime gratum numerum exhibuit Lucretius, duobus è tetrasyllabis, iisq; dactylicis, interiecto trisyllabo, post quoq; collocato monosyllabo, inquiens,

» Omnigenis perfusa coloribus in genere omni.

Lucretiano hoc si non hilariorem, pleniorem certe Maro effudit, cum dixit,

» Continuo uentis surgentibus, aut freta ponti.

Sed agite quæso, quos subdam uersus consyderate, dictionumq; è qui bus constant, collocationem, ac pedum solutiones, & loca in quibus solutiones ipsæ fiunt.

» Incipiunt agitata tumescere, & aridus altis

» Montibus audiri fragor, ac resonantia longe

» Littora misceri, & nemorum increbrescere murmur. Quibus con syderandis neutiq; negligenda est, literarũ syllabarumq; assultatio illa, & tanquam annominatio, Agitata tumescere. & longe litora. Egregium quoq; peperit & Virgilius numerum post dictionem tetrasyllabã in quarto collocatã, præpositis disyllabis tribus, cũ subdi disset monosyllabum, ac disyllabum, è quibus dactylum constituit, cecinitq;,

» Victor equus, fontisq; auertitur, & pede terram

Quam decenter igitur, atq; apposite, quanta etiam numerorum cu ra diuersis in locis tetrasyllabas dictiones Virgilius disposuerit, declarant qui sequuntur uersus,

» Interea medium Aeneas iam classe tenebat

» Certus iter, fluctusq; atros aquilone secabat,

» Mœnia respiciens, quæ iam infelicis Elisæ

" Collucent flammis, quæ tantum accenderit ignem
" Causa latet, duri magno sed amore dolores
" Polluto, notumq; furens quid fœmina possit,
" Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt. In illis quoq;,
" Arma diu senior desueta trementibus æuo
" Circundat nequicquam humeris, & inutile ferrum
" Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
" Aedibus in medijs, nudoq; sub ætheris axe
" Ingens ara fuit, iuxtaq; ueterrima Laurus
" Incumbens aræ, atq; umbra complexa penates.
" Hic Hecuba, & natæ nequicquam altaria circum,
" Præcipites atra ceu tempestate columbæ
" Condensæ, & diuûm amplexæ simulacra tenebant.
" Ipsum autem sumptis Priamum iuuenilibus armis
" Vt uidit, quæ mens tam dira miserrime coniunx
" Impulit his cingi telis, aut quo ruis? inquit.
" Non tali auxilio, nec defensoribus istis
" Tempus eget, non, si ipse meus nunc afforet Hector.
" Huc tandem concede, hæc ara tuebitur omnes,
" Aut moriere simul. — Est eiusdem Poëtæ uersus,
" Si periturus abis, & nos rape in omnia tecum.

Quem ipse nouem refersit accentibus, tot monosyllabas ac disyllabas uoces in eum congessit, quod est rarissimum. Itaq; dum uarietati consulit, nihil est quod non præstiterit, cui condiendæ summum adhibendum à poeta est studium, singularisq; diligentia.

Earum dictionum, quæ pluribus quàm è quatuor constant syllabis, magna quoq; habēda est ratio. Prisci Latini Græcos secuti authores ijs frequentissime ad ultimos usi sunt locos, quibus scatet Lucretius. ut,

" Quæ mare nauigerum, quæ terras frugiferentes. &,
" Nata sit, an contra nascentibus insinuetur. &,
" Vt puerorum ætas improuida ludificetur,

Quin etiam locis ut his satisfacerent, soluebant diphthongos, uocalesq; simul coactas. ut,

" Effice ut interea fera munera militiai.

Quin etiam intermiscebant superfluentis syllabas. ut,

" Inter se nexu magis aut minus indupedita.

Aliquando et Horatius auribus hunc suis numerum exhibuit. ut,

" Olim qui magnis legionibus imperitarint.

Sed neq; Virgilius numerum hunc omnino reiecit. ut,

» *Quarum quæ forma pulcherrima Deiopean.* &c,

» *-Nec Thesea Pirithoumq;.* &c,

» *His Laodomia.-* &c,

» *-Graue olentia Centaurea.*

Nihil est enim quod non raritas approbet, auribus tædium, ac satietatem recusantibus, Cum præsertim Græca lingua numeris his mirifice lætetur. Sed nec tamen debet raritas uacare diligentia. Enitet apud Virgilium nobilissimus hic dactylicus,

» *Panditur interea domus omniparentis Olympi.*

Quo in uersu quod desyderare iure possis, omnino nihil est. nam quod detrahitur accentibus, id uero suppletur multitudine syllabarum, ut etiam in hoc alio,

» *At Danaum proceres, Agamemnoniæq; phalanges.*

Et hunc quoq; uersum eadem multitudine syllabarum numerosum reddidit, trisyllabum statim pentasyllabo coniungens,

» *Fortunatorum nemorum, sedesq; beatas.*

Alium item, in quo simul illigat disyllaba etiam plura,

» *Armentarius Afer agit, tectumq;, laremq;,*

Implentur etiam numeri, quoties quartus, & quintus locus occupantur ab huiusmodi dictionibus aut spondaicis, aut dactylicis. ut,

» *-Immedicabile uulnus.* &c,

» *-Tempestatibus actas.* &c,

» *-Lychni laquearibus aureis.*

Cui numero multum est splendoris additum ab insequenti diphthongo, quod facile intelleges si dixeris, Laquearibus altis. &c,

» *Corybantiaq; æra.* &c,

» *Hinc Drepani me portus, & illætabilis ora.*

Versus autem ille Petronianus, & si non abijciendus, uideri fortasse potest aliquanto uastior,

» *Et periturorum deiecit tela Gigantum.*

Prisci illi ut fuere polysyllabarum studiosi dictionum, quo uti commodius illis possent, syllabam quandoq; externam ac superfluentem interposuere, ut dixi, hinc manauit Induperator, Indugredi, Indupeditus. Arte autem collocatæ dictiones huiusmodi spondaicas post se trahant syllabas, siue dactylicas, uenustatem profecto suam retinent. Atq; uti spondaicæ implent, sic dactylicæ suapte natura exhilarant. ut,

» *O' fortunatæ gentes, Saturnia regna.*

» *Fortunatus & ille, Deos qui nouit agrestes.* &c,

» Acrisioneis Danae fundasse colonis.

» Eruet ille Argos, Agamemnoniasq; Mycenas. Quid ille?

» Degeneremq; Neoptolemum narrare memento.

Quanto est temperamento conditus, dactylorum celeritate, spondaicae tarditate temperatae. Item,

» Ora modis Anchisiades pallentia miris. Quid & hic?

» Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernae.

Quam est generosus, nedum canorus & plenus, quod praestat tum syllaba, eus, in diphthongum coacta, tum particula ac, quae si inde eijciatur, sonus ipse in medio pronuntiationis cursu concidet. Est etiã ille admodum plenus & grauis,

» Amphitrioniadae magno, diuisq; ferebat. Itemq;,

» Laomedontiadae bellum ne inferre paratis?

Itaq; ut primis in locis collocata & implent sonum, & uersum hoc nestant, sic in fine faciunt illum quodammodo exilire nimiam ob celeritatem. sunt enim penè lubrica, ni polysyllaborum ipsorum natura, hoc est literae syllabaeq; è quibus constant, tenorem sustentent, quale illud,

» Hirtacidae ante omnes exit locus Hippocoontis. &,

» -Nec Thesea, Pirithoumq;. &,

» Quales Threiciae cum flumina Thermodoontis,

Quo circa ars, adhibita ĩdustria, potest ubiq; numeris subuenire. ut,

» Ille pedem referens, & inutilis inq; ligatus.

Sufficit multitudine syllabarum quod aliter in pausa subtractum esset accentibus. Lucretius quoq; non indecenter excoluit illum suum & disyllabis, & monosyllabo, & literarum syllabarumq; annominationibus,

» Multa siti prostrata uiam per, proq; uoluta.

Non sine summa animpensione collocauit Virgilius in quarto & quinto loco polysyllabum, è cuius primis syllabis statueret spondeum,

» -Vnus Qui fuit in Teucris, & seruantissimus aequi.

Horatius quoq; prudenter, artificioseq; temperauit illum suum,

» Diuisit medium fortissima Tyndaridarum.

Versus hi Lucretiani declarare possunt, quàm sordescant huiusmodi numeri, nisi dictiones ipsae sustentent eos.

» Materies ut suppeditet rebus reparandis. &,

» Sed magis aeterna pollentia simplicitate. &

» Tandem deducunt in tales dispositura.

Dat autem illi ueniam uetustas numerorum rudis, nec minus etiam materia ipsa tam humilis, quàm certe est. Quid ille alius?

» Id facit exiguum clinamen principiorum. Item alius?

» Et erunt & crescent, in'q; ualebunt.

Multa possent ijs subijci, sed neq; Poetam nunc instituimus, & uos paucis his iure contenti esse potestis. Quocirca attingamus etiam alia, cum praesertim è uitio compareatur aliquando laus, quae uirtutis est propria. Constat uersus Heroicus, quem non improprie agnominare generosum possumus, sex è pedibus, unde Graeco nomine ἑξάμετρος, nostro Senarius est uocatus. singuli pedes singula constituunt metra. Probantur uersus illi maxime qui inter dimetiendum inueniuntur complicatis inter se pedibus, inuicem'q; insertis, ut pes pedi sit tanquam catena uinctus. Nihilominus quibusdam qui in locis soluti inueniuntur reprehensione uacant, ut cum post primum, & quintum pedem solutio fit, est'q; ipsa dactylica, nimia tamen, importuna'q; solutio uitiosa est. Ac nihilominus placet adeo uarietas, ut interdũ etiam solutione ab ipsa quaeratur numerositas, carminis'q; ipsius decorum, quod accuratior ars facile quidem praestat, id quod suis in locis, ijs'q; singulis conabor ostendere. ut in hoc,

» Iussi numina magna Deûm ueneramur, & inde.

Non eo inficias primum pedem saepissime solutum incedere, ac sine ullis uinculis, praecipue cum uoces illae aut triũ fuerit syllabarũ. ut,

» Vnius ob noxam. Aut etiam unius syllabae. ut,

» Haec sunt quae nostra liceat.

At cum sunt duarum, et spondaicae, uidetur sine aurium offensa uicium hoc fieri minime posse. Etenim Lucretianus ille nescio quomodo tanquam deficiente hanelitu in pronuntiando concidit,

Fulmen detulit in terram mortalibus ignem.

Nihilominus & hinc quoq; numerum sibi egregium in uersu, quẽ dixi, Virgilius comparauit, conferta post acie tot dactylis, quod idẽ seruauit in alijs qbusdã uersibus, quos tamen disyllabis honestauit.

» Tantos illa suo rumpebat pectore questus. Item,

» Tanta mole uiri turritis puppibus instant.

Etsi in his secundus sit pes complicatus, qui in illo est solutus, qua ere duplex illic facta est solutio, quam utranq; fecit etiam in hoc,

» Hic uir hic est tibi quem promitti saepius audis.

Vterq; tamen pes est dactylus, quam ob causam cum plures in hoc monosyllabae insint uoces, solutiones ipsae minus apparent. Quod idem contingit etiam in hoc,

» Illi hæc inter se dubijs de rebus agebant.

Tū propter monoſyllaba, tum etiam propter hiatum, & in hoc quoq; propter dactylum, & monoſyllabam uocem,

» Terres. hæc uia ſola fuit, qua perdere poſſes.

At in hoc quia duo præcedunt monoſyllaba, ſequiturq; dactylus, apparet manifeſtius.

» Sed tu deſine uelle, Deûm præcepta ſecuti.

Quid ille? in quo tres factæ ſunt ſolutiones, eæq; dactylicæ,

» Scilicet omnibus eſt labor impendendus.

Temperauit tamen celeritatem illam iterati dactyli tertius utiq; dactylus e' monoſyllabo diſyllaboq; compactus, duos ſecum accentus afferens, tertiam uero ſolutionem moderatus eſt, ſtatim ſubdendo tetraſyllabum, e' quo & ſtruxit ſpondeum, & inde adiecto monoſyllabo, quartum conflauit dactylum, duplicem quoq; ſecum accentum trahentem. Quæ uero poſt ſecundum ſtatim locum fiunt ſolutiones, eæ quoq; fiunt etiā cum dignitate, quadamq; aurium gratia, præſertim ubi inſequuntur duo, plura'ue diſyllaba, numeriq; ipſi ſunt dactylici. ut,

» Aut aliquis latet error, equo ne credite Teucri. &

» Nec iam ſe capit unda. uolat uapor ater ad auras. &,

» Extremi ſinus orbis, ubi aera uincere ſummum.

Aut etiam unum, uidelicet cum alterum præcedit diſyllabum, alterum ſubſequitur. ut,

» Apparet domus intus, & atria longa pateſcunt.

Quo in uerſu triplex etiam fit ſolutio. Magnam quoq; præ ſe fert luculentiā ubi terna ſubſequūtur triſyllaba uno cū monoſyllabo. ut,

» Artificis ſcelus, & taciti uentura uidebant.

Impletur mirum etiam in modum numerus, ubi ſubſequūtur ſpōdei, non ſine monoſyllabo. ut,

» Hoc Ithacus uelit, & magno mercentur Atridæ. &,

» Viſa uiri, nox cum terras obſcura teneret.

Deniq; nō caret dignitate, quacunq; rōne ſolutio hac in parte fiat. ut,

» Nunc tantum ſinus, & ſtatio male fida carinis. &,

» Claſſibus hic locus, hic acies certare ſolebant. &,

» Quo fremitus uocat, & ſublatus ad æthera clamor. &,

» Nunc poſitis nouus exuuijs, nitiduſq; iuuenta. &,

» Impleri nemus, et colles clamore relinqui. &,

» Coniugium uocat, hoc prætexit nomine culpam. &,

» Quo Phœbus uocat errantes, iubeatq; reuerti. &,

» Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.

Quo in uersu duo illa monosyllaba trium dactylorum præproperam festinationem magna cum auriumuoluptate remorantur. Persimilis huius uidetur Lucretianus hic,

» Vociferantur, & exponunt præclara reperta.

Vt autem celeritatem in Virgiliano temperant bina monosyllaba inter dactylos constituta, sic in Lucretiano tarditatē condit duos post dactylos monosyllabum duplici cum spondeo. Itaq; solutiones hæ ad secundum locum dum sint artificiosæ, sunt non solum gratæ, uerū etiā desyderabiles ob uarietatem. Tertio quoq; in loco solutio non fit sine dignitate, præcipue si tertius ipse locus fuerit dactylicus, et qui post sequuntur pedes fuerint & ipsi dactyli. ut,

» Horrescit strictis seges ensibus, æráq; fulgent.

Quo in uersu quartus quoq; soluitur. Implet aures nescio quid etiam amplius, si subsequatur statim monosyllabum, aut pes ipse tertius si stat in monosyllabo. ut,

» Vna dolo diuûm si fœmina uicta duorum. &,

» Externum tulit, aut cruror hic de stipite manat.

Habet & hic duplicem solutionem. Item,

» Interclusit hiems, & terruit auster euntes.

» Intactamq; celi dedit, & contemnere uentos.

» Demens, & cantu uocat in certamina diuos.

» Venturum Ausonios, en hæc promissa fides est?

Hoc in uersu & tertius definit pes in monosyllabum, & cum alterum monosyllabum quartum ordiatur pedem, pausa ipsa conquiescit etiam tertio in monosyllabo, qui sextum claudit pedem, Est etiā uersus ille numerosus, atq;, ut ita dixerim, affabrefactus,

» Da deinde auxilium pater, atq; hæc omina firma.

In quo quartus quoq; pes liber incedit. Non caret etiam dignitate propter spondeos, ac uocalium concursus uersus ille.

» Nereidum matri, & Neptuno Aegeo,

Sed raritas est quæ Latina in lingua huiusmodi uersus condiat. Ad quartum locum facta solutio gignit magnitudinem, quodam etiam cum superalso, præcipue si accesserit etiam collisio, aut monosyllabum subsequatur. ut,

» Vela cadunt. remis insurgimus. haud mora nautæ. &,

» Mortalis hebetat uisus tibi, & humida circum. &,

» Fixerit æripedem ceruam licet, aut Erymanthi. &,

» Incensæ, moriamur, & in media arma ruamus.

Quo in

Quo in uersu tertius quoq; pes liber est, habet pondus quoq; suum, ubi quartus ipse pes ab altero ícapit dissyllabo, desinitq; in alterũ. ut,

" Vela damus, uastumq; caua trabe currimus æquor.

Hoc autem usu uenit propter accentus ipsos, qui numerum augent, quod manifesto cernitur in his, qui subsequuntur uersibus, neq; enim eam retinent magnitudinem.

" Regia portabat Tyrijs duce lætus Achate.

" Insontem infando indicio, quia bella uetabat.

" Prædixit, uobis furiarum ego maxima pando.

" Dant maria, & lenis crepitans uocat auster in altum.

Contra quod inest subsequentibus pondus?

" Insideat quantus miseræ Deus, at memor ille.

" Et campos ubi Troia fuit, feror exul in altum. Item,

" Olli somnum ingens rupit pauor, ossaq; & artus.

" Et Bellona manet te pronuba, nec face tantum.

Magna quoq; inest, & huic grauitas, tum propter finale monosyllabum, tum etiam propter explosionem.

" Vertitur interea cœlum, & ruit oceano nox.

Longe huic alteri maior, propter terna tetrasyllaba, eaq; dactylica, etiam ad solutionem ipsam adiecto monosyllabo, qui numerũ ipsum profluentem sistat,

" Incipiunt agitata tumescere, & aridus altis.

Cui numero ne syllabarum quidem annominatio defuit, ut ante diximus. Deniq; quid hoc ipso uersu luculentius?

" O' patria, o' diuũm domus, Ilium, & inclyta bello

" Mœnia Dardanidum.–

Præsefert superalium quasi quoddam & hic,

" Aspectans siluam immensam, & sic ore profatur.

Cum enim explosio, tum monosyllaborum duplicitas spondaicis ipsis numeris pondus adijciunt, quod idem præstant dactylicis in illo,

" Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto.

Quam ad rem non parum etiam confert prior solutio, quæ fit ad tertium pedem. Numerorum igitur uarietas diuersis modis quærenda est, nec una tantum ratione complectenda, quam nunc pedum eorundem continuatio, nũc uariatio illorũ pariat. Spondei nanq; continuati numeros stabiliunt, reddunt'q; illos subtristiores, ne q; enim fluere illos sinunt. Contra dactyli properare illos cogunt, & hilaritatem quasi quandam afferunt. eorum uero mistura illos temperat quæ tamen & ipsa fit non uno modo, sed nunc alternis, hoc

est alterum post alterum collocando, nunc geminatim, aut ternatim, alias hunc quam illum præponendo selectius, aut posterius statuendo. Voces item ipsæ aut unius, aut duarum, aut plurium syllabarũ nunc in hoc, nunc alio, atq; alio in loco dispositæ, varietatem pariũt. Vnius enim syllabæ voces sistunt, ac sustentant, duarum vero pro natura temporum, aut remorantur, aut festinant, aut etiam moderantur, nam binatim, ternatim, quaternatim'ue dispositæ referaunt sonis versum, atq; illustrant numeros, e' tribus vero, aut e' quatuor, aut compluribus e' syllabis constitutæ voces, similem in modum sequuntur naturam temporum, quæ in ipsis sunt inconstantiora. Solutiones igitur, & complicationes, nexusq; illi pedum, collisiones item, atq; explosiones, hiatusq; illi, atq; complosiones quantum conferant, loca etiã ipsi carminis, ex ijs quæ dicta sunt, iudicari abunde potest. Mirum est etiam quantum tum literæ, tum syllabæ aut adiungant numerositati, aut demant ab ea. Cum vocalium aliæ sint plenæ, ac sonoræ, aliæ exiles, claræ aliæ, aut contra subobscuræ, omnes deniq; pro natura coniunctarum consonantium aliam, atq; aliam qualitatem suscipiant, proq; loco collocationis ubi primæ ultimæ'ue, aut mediæ fuerint in constituẽdis dictionibus. Ad hæc consonantes quoq; literæ causam afferunt lenitatis, asperitatis, obtusionis, exibilationis, qualitatumq; aliarum, quæ syllabis inhærent, & item vocabus. De quibus quoniam satis scio expectari à vobis aliquid, præstabo & hoc perlibenter, idq; quanto fieri brevioribus poterit in re præsertim parum obseruata & tenui, quæq; uberiorem videatur explicationem requirere. Ea igitur siue figura, siue ornatus condimentum quasi quoddam numeris affert, placet autem nominare Alliterationem, quod e' literarum allusione constet. Fit itaq; in versu, quoties dictiones continuatæ vel binæ, vel ternæ ab ijsdem primis consonãtibus, mutatis aliquando vocalibus, aut ab ijsdẽ incipiunt syllabis, aut ab ijsdem primis vocalibus. Delectat autem Alliteratio hæc mirifice in primis & ultimis locis facta, in medijs quoq;, licet ibidem aures minus sint intentæ. ut,

" -Sæua sedens super arma. &,
" -Tales casus Cassandra canebat. &,
" Insontem infando indicio.- &,
" -Longe sale saxa sonabant. &,
" -Magno misceri murmure pontum. &,
" Quæq; lacus late liquidos.-

Fit interdum per continuationem insequentis versus, ut in his Lu-

cretianis,
" -Aduerso flabra feruntur
" Flumine.-
Atqui alliteratio hæc ne Ciceroni quidem displicuit in oratione solu
" te,ut cum dixit in Bruto, Nulla res magis penetrat in animos,eosq;
" fingit,format,flectit. Et in secundo de Oratore,Quodq; me sollicitare summe solet. Quid quod ne in iocis quidem illis tum lepidis neglecta est à Plauto?ut cum garrientem apud herum induxit Pœnu
" lum,ne tu oratorem hunc pugnis plectas postea. Atq; hæc quidem Alliteratio quemadmodum tribus in ijs fit uocabus,fit alibibi etiã in duabus simili modo. ut,
" -Taciti uentura uidebant. &,
" Turno tempus erit.- &,
" Impulit impulsu.- &,
" -Victu uenatus alebat. &,
" -Duris dolor ossibus ardet. &,
" -Formæ conscia coniunx. &,
" -Vasta se mole mouentem. &,
" Castra fugæ fidens.- &,
" Per loca senta situ.- &,
" -Quo turbine torqueat hastam. &,
" -Quem metui moritura.
Cicero idem eloquẽtiæ Romanæ princeps eadem hac in coagmentan dis duabus una dictionibus Alliteratione delectatur, ut cum dixit
" in Bruto,Sed dicere didicit à dicendi magistris. & Iouẽ,sicuti aiũt,
" si Græce loquatur,loqui. Habet etiã suauissimum condimentum quoties Alliteratio ipsa eodem geminatur in uersu,per diuersas tamen dictiones,ac syllabas. ut,
" -Magna manes ter uoce uocaui. &,
" -Pharetramq; fuga sensere sonantem. Et apud Lucretium,
" -Multa munita uirũm ui.
Fit geminatio interdum eiusdem alliterationis eodem in uersu,eaq; nec uacua est iucunditate.ut in hoc,
" Nunc rapidus retro,atq; æstu resoluta resorbens.
" Quid cum fit per insequentis uersus allusionem? ut,
" -Verba uocantis
" Visa uiri.- Atq; ut apud Lucretium,
" -Et fera ferri
" Corpora constituunt.-

Virgiliana quoq; alliteratio ea & rara est, & aures non parum mulcet, quæ constat partim ex continuatione, partim ex internallo annominantium syllabarum.

-Lætũ siliqua quassante legumẽ. Neq; insuauis est Lucretiana illa,
-Vesco sale saxa peresa. Neq; item alia hæc,
-Vera ratione repulsa. Aut,
-Clara loca candida luce. Aut alia illa,
Tenuia sputa minuta croci contacta colore.

Nam Virgiliana illa ex continuatione est quàm suauissima,

-Agitata tumescere.

Sed nec inconcinna est illa, quæ fit cũ interuallo dictionis unius ut,

Concessit mœsta ad manes.- &,
Si nunc se nobis.- &,
Olli discurrere pares discrimine nullo. &,
-Pleno se proluit auro. Quid autẽ annominatione illa iucundius?
Ipsa canas oro. finem dedit ore loquendi.

Quid etiam illa? quæ ex continuatione constat, atq; interiecta dictione.

Quàm fessis finem rebus ferat.- &,
-Aut ulla putatis Dona carere dolis Danaum-

Non indecore, nõ insuauiter fit etiã alliteratio hæc cum allusione primarum literarum, syllabarum'ue, ultimæ ac primæ uocis, & desinentis, qui antecedit uersus, & statim subsequentis. ut,

Tenuere coloni,- Carthago.- &,
-Luco tum forte parentis Pilumni.- &,
-Credere sensus, Sola uiri.- &,
-Maxima rerum Roma colit.- Ac eadem hæc Alliteratio syllabarũ affert quandam (ut ita dixerim) auribus titillationem contextu in ipso, ubi desinente hinc, illinc continuante dictione eadem hæc sibi ratione utraq; alludit. ut,

-Aere ruebant. &,
-Lato te limite ducam. &,
Loricam ex ære rigentem. &,
-Sydera retro. &,
-Frustra moritura relinquat. &,
-Coniux iterum hospita Teucris. &,
Ditis tamen ante.- Non insuauiter etiam concursus earundem syllabarum mulcet aures, est enim genus quoddam complosionis.
-Ruit oceano nox. &,

Fama

» Fama malum.– &,
» Date tela.– &,
» –Certio te tendere contra. &,
» Stupea flamma manu.– &,
» –Glauca canentia fronde salicta. Interdum ultima desinentis uersus syllaba concurrit, consonatq; cum ultima uocis inchoantis insequentem. ut,
» –Diuersa in parte ferenti,
» Turbantiq; uiros.–
Vt autem concursus ipse syllabarum delectat, propter complosionem earundem literarum, sic etiã, ac multo magis earundem uocalium. Quippe cum ex ipsa complosione magna fiat uocalitati accessio. ut,
» Si pereo hominum manibus, periisse iuuabit. &,
» –Imponere Pelio Ossan. &,
» Nauticus exoritur uario hortamine clamor. &,
» –Sub Ilio alto. Verum complosio haec Graecorum est linguae quàm nostrae familiarior. cui explosio magis est peculiaris. ut,
» Dixerat & genua amplexus.– &,
» Cum Troia Achilles.– &,
» –Nec dum fluctus latera ardua tinxit. &,
» –Cœlo capita alta ferentes. &,
» Porta aduersa ingens.–
Videtur res sane ridicula, rara tamen et affabre facta. subblanditur enim auribus quædam quasi strepens literarum inter se siue concursatio, siue conflictatio, ac nonnunquam etiam syllabarum, quæ uis ipsis potius inest consonantibus, quàm uocalibus, quæ syllabas eas ineunt. exemplum est.
» Conuulsum remis, rostrisq; ruentibus æquor. &,
» Cristaq; tegit galea aurea rubra. &,
» –Fluitantia transtra. &,
» Ora puer prima.– &,
» Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum. &,
» Quod fieri ferro.– &,
» –Præfractaq; quadrupedantum. &,
» –Infesta subit obuius hasta. &,
» Tribusq;–
» Transiit intextum tauris opus.– &,
» –Fugit illicet ocyor euro.
Ac mihi quidem uidetur in pangendo carmine atq; condiendis nume-

ris illud idem usu uenire, quod in puellari cultu, atq; munditijs, ut non modo gemmæ cuiuspiam nitidioris, uerum flosculi unius accessio permultum adijciat cultui, atq; munditijs. Subijciam itaq; exẽpla quæ dam Virgilianarum obseruationum in parte illa tum alliterationis, tum conflictionis, perexigua sane res, tamen nec peruulgate populariterq; animaduersa, sed quæ & obseruata delectet, nec ulla sit ratione prætermittenda conanti quacunq; possit arte audientium auribus subblandiri. Nunquid non etiam perquam suauis est allusio illa postremarum syllabarum?

Sterneret æquor aquis.— Item illa mediæ, & ultimæ.
—Animam abstulit hosti, Alia item mediæ, ac primæ.
—Qua semita monstrat.
—Foliorum exuberat umbra.
Vulnificusq; chalybs.— Nam de primis dictum est.
—Vellere uallum.
Quid cum primarum & ultimarum simul?
—Volat uapor ater.—

Quid cum etiam primarum duarum, & mediæ dictionis inter utranq; interiectæ? ut,

—Relegens errata retrorsum.

Quid etiam conflictationes ipsæ quàm sunt loco suo gratæ? ut qui dam quasi flosculi rariores inter prata niteant. ut,

—Fulmineus Mnestheus.— &,
Inter tela, rotasq; uiros.— &,
—Stabula alta Latinus. &,
—Insertabam aptans.— &,
—Nota intra tecta refugit. &,
—Cristaq; tegit galea aurea rubra.

Sed nec pœnituerit subiunxisse Lucretianum illum,

Nix acri concreta pruina.

Neutiq; fortasse ad numeros, quod subdam, sed magis ad Poëtæ prudentiam spectabit, Nihilominus numeros quoq; ipsos illustriores reddit. hoc autem tale est, ut numeris ipsis fiat satis etiam cum dignitate, exprimendis affectibus, ut cum Virgilius Camillæ uellet pedum celeritatem exprimere, pedum quoq;, ac syllabarum usus est celeritate.

Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

Et quod initio diximus, uolucrem illum flammæ strepitum his uerbis ac numeris explicuit,

Atq; leuem stipulam crepitantibus urere flammis.

Certum habeo ſenem noſtrum ægre hoc laturum, referam tamen. Is cum uellet Lepidinæ illius ſuæ tardos, ac defatigatos greſſus innuere, uerſum ita ſtatuit, ut uerba ipſa pedesq́; uideantur quodammodo ægræ ſe trahere,

» Nam defeſſa traho uix genua, & incepta caniſtri
» Sarana me grauat. –

Quid enim his & uerbis, & numeris aut tardius, aut defatigatius? Idem ipſe Virgilius euaporantis aheni æſtum, ebullitionemq́; illã uix ſeſe intra labrum continentis aquæ, cum explicaret, uerſum ita dilatauit, uix ut ſe. ipſum capiat, quippe quem decem uſq; ad accentus extenderit, nec habuerit quo amplius.

» Nec iam ſe capit unda. uolat uapor ater ad auras.

Quod idem ſeruauit in Mezentio irato, et ſæuiente. præpeditur enim lingua iratorum ob excandeſcentiam, ut hæreat, & conſiſtat, & remoretur ſonum ac uerba, interrumpatq́; ſermonem, ac concidat orationem ipſam.

» Nunc morere. aſt de me diuûm pater, atq; hominũ Rex Viderit. –

Quid enim eſt hoc ipſo uerſu, aut hæſitantius, aut uerbis interruptius, aut numeris etiam conciſius? Quæ quidem omnia præſtantiſſimo cuiq; ingenio ſumma cura uidenda eſſe cenſeo. Quin etiam idem ipſe Virgilius quacũq; poſſet arte auribus ut ſatisfaceret, Græcos imitatus, ſtruxit quandoq; tres ſimul uoces in, E, deſinenteis. ut,

» Quatuor ex omni delectæ claſſe carinæ. &,
» Stant terræ defixæ haſtæ. – Alibi quatuor. ut,
» Ite ſolutæ, –
» Ite deæ pelagi. – Quid cum dixit?
» Degere more feræ. –

An eſt qui inficias eat numerum hunc ſummo fuiſſe ſtudio conquiſitum. Aliquando treis item coniunxit uoces eadem à uocali exordienteis. ut,

» Inſulæ Ionio in magno. – &,
» Ire iterum in lacrimas. –
» Aliquando etiam diuerſas diuerſa à uocali incipientes. ut,
» Rgum æquabat opes animis. – Quid cum dixit?
» – Oẽs uno ordine habetis Achiuos. Illud uero omnino Homericũ,
» Glauco & Panopeæ & Inoo Melicertæ.

Eſt & hoc tenerrimum in aures ſuauitatis infundibulum.

» – Lacerum crudeliter ora,
» Ora, manusq́; ambas. – & alibi. ut,

» -Vultum uidit morientis, & ora,
» -Ora modis Anchisiades pallentia miris.

Neq; parum etiam, neq; insuauiter mulcetur auditus, numeriq; ipsi condiuntur, ubi ultimæ uersum dictiones, itemq; primi, secundi, tertij & quarti loci inuicem consonant in ultimis syllabis. ut,

» Stringentem ripas, & pinguia culta secantem.
» Venerat, extinctam ferroq; extrema secutam.
» Vix adeo agnouit pauitantem, & dira tegentem.
» -Longarum hæc meta uiarum.
» Ad terram misere, aut ignibus ægra dedere.
» Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum.
» Ad genitorem imas herebi descendit ad umbras.

Nam qui statim sequuntur uersus quoties uel recitari audio, uel mecum eos ipse succino, & aures & animum titillari mihi sentio,

» Terribilem cristis galeam, flammasq; uomentem,
Fatiferumq; ensem, loricamq; ex ære rigentem,
» Sanguineam, ingentem.-

Sed hæc fortasse ad uerborum collocationem spectant, et ad structuram carminis, potius quàm ad numeros. Quamobrem ad ea quæ reliqua sunt transeo.

Delectus ipse uerborum Poetæ nobilitat supellectilem, uerum satis non est delegisse, nisi etiam seligas, fit enim delectus plerunq; è multis, selectio uero è paucis. Itaq; & uoces & syllabas, etiam literas seligere oportet, quo uersus ipse undiq; sibi constet, ex eoq; tanquam in quadram redacto numerum perficias, id quod uersus hi paucis indicabunt,

» Illum expirantem transfixo pectore flammas.

An non poterat etiam sic, Traiecto pectore, suo quidem ac proprio uerbo? sed cum ante collocasset uocem illam. Expirantem, post uero, flammas, refertam utranq; consonantibus literis, uoluit etiam in medio collocare uocem, quæ similibus quoq; literis consonaret. Quippe cum in dictione, Traiecto, ea non esset consonantium literarũ copia, nec similitudo, quæ utraq; est in transfixo.

» Talia flammato secum Dea corde uolutans.
» Cur non? Talia succenso. Nimirum quia uocalis. A'. clarum è se edit sonum, at V'. uocalis subobscurum. Itaq; si. V'. post duplex. A'. subdidisset, claritatem quam affectabat eo in loco subobscurasset, eamq; ob rem submittendo alterum atq; alterum. A'. adauxit literæ claritudinem. quid si dixisset? Flammanti, atqui claritas illa erat

-Loca fœta furentibus austris.

Cur non? plena. Videlicet quod alliteratio delectet magis aures.

Aeoliam uenit. hic uasto rex Aeolus antro.

Potuit sic, et cum præterito të pore, Aeoliã uenit. uasto hic Rex Aeolus antro. Præterquam autem quod præsens tempus repentinam, uehementemq; Iunonis commotionem indicat, magis quàm præteritum, quando res ipsa geri iam uidetur, & hiatus ille, & monosyllaborum duplicatio eo in loco, tum uersum, tum numerum nimio plus stetissent, quod ipsum pronuntiando sentitur.

-Celsa sedet Aeolus arce,

Sceptra tenens, mollitq; animos, & temperat iras.

In eo quod est, celsa sedet, & Sceptra tenens, simul insunt & alliteratio, & conflictatio, quæ aures submulceant. Quod uero dixit Mollit, potius quàm lenit, hoc uidetur fuisse causæ, quod uocalis. E'. cum sonorem demittat, si, lenit, dixisset, eam trigemmasset, indéq; generosus ille canor, supra quàm oportebat. demissus pene contabuisset, quem plenitudine sua uocalis. O'. & substentauit, & illustrem reddidit, hac eum ratione moderatus. Ex his igitur quanquam paucis licet cognoscere quanta maturitate & studio sit cum literis cumq; auribus habenda ratio. Qua de re dictum à me sit hactenus, nam progredi ulterius. quid nam esset aliud, quàm structuræ, collocationisq; campum ingredi? Quæ materia haudquaquam est loci huius, magnũq; uolumen sola desyderat, ut de ijs omnino taceam, quæ ad admirationem comparandam pertinent. Quocirca ad id quod reliquum uidetur, transeo.

Numerus ipse quoniam celeritate constat, ac tarditate, quarum alteram dactylus, alteram spondeus secum habet (Est autem sermo hic noster omnis heroicis hoc est generosis de uersibus) ex his opportune collocatis, prudenterq; simul mistis manat dignitas illa, quæ laudabile carmen reddit, quibus si accesserit uerborum delectus, selectio syllabarum, de quibus pauca quædam dixi, prudentia item, & uerborum, et syllabarum temperandarũ, ad hæc magnitudo sententiarum, explicatio rerum iucunda & grauis pro loco ac re, & hæc ipsa numerorũ artificiosa uarietas, decorumq; illud, quod in omni nõ modo uitæ genere, uerum etiã disciplinæ, ac facultatis à natura ipsa exigitur, ut de inuentione, distributione, iudicioq; hac in parte taceam, nimirum admiratio illa plena laudis, quam Poëticas senex noster proponit studijs, multa etiã cum commẽdatione, ac fama comparabitur, quam sequẽdam ab illis duco, qui in hac ipsa facultate excellere eminenter cu-

piunt. Has autem res omnis & præstabit ars ingenio coniuncta, et eas perficiet, ac pertinax illa, & diligens cura, quæ optimo cuiq; inesse debet artifici, quodq; pace omnium dixerim, quanquam tibi Par de hoc ad aurem dictum uelim, & Cicero oratorum maximus, & Ouidius Poëtarum maxime ingeniosus nolunt ipsi quidem artem apparere, Ego uero non ibo infitias in ijs hoc probandū artibus, qbus propositæ est sola persuasio. At ipse nostris his in studijs laboro, contendo, enitor, meum ut carmen appareat etiam admirabile, ut industria innotescat mea, ut celebretur artificium, dici quoq; de me ut possit, Eris ab illo alter. Dissimulat hic orator, alibi contra simulat, quæ sunt in causa, quo a iudice iure uel iniuria, dicendo tñ uel asse quatur quod quærit, uel extorqueat. At in hoc dicendi genere insidiæ insunt nullæ, nullum præterquam famæ compendium. Cupio igitur et auenter quidē cupio, appareat industria mea in carmine, appareat diligentia, labores laudari peruelim meos. Incendor cupiditate gloriæ, utq; inter earundem rerum studiosos euadam etiam primus. An infitiatus est hoc Virgilius, cum decantauit?

" Primus ego in patriam, mecum modo uita supersit,
" Aonio rediens deducam uertice Musas. Non infitiantur uel minores authores Ouidius, atq; Horatius, uterq; tñ suo in genere abūde clarus,
" Exegi monumentum ære perennius. &,
" Iamq; opus exegi, quod nec Iouis ira, nec ignes,
" Nec ferrum poterit, nec edax abolere uetustas.

Nolim tamen intellegatur ars mea ante quàm lectorem mei carminis in admirationem eius traxerim. At postquam factus est illius admirator, uel introspiciat ipse consilia, laudet, commendet, extollat quæcunq; etiam lineamenta. Quis statuarius, fusor, pictor, uult se uideri, dum inumbrat, dum colores primos linit, dum primas illas quasi lituras effigiat? post uero consumatum opus, exponit illud, & ambit publice laudari, præponiq; ob adhibitum studium cæteris artificibus omnibus. Etenim ab arte artifices sunt dicti, finisq; ipsius artificis, qua artem exercet, non qua lucrum inde quærit, est bene, consumateq; in illa sese gerere, opusq; pficere a se susceptum. A Poetis igitur nō lucrū quæritur, qua Poëtæ sunt, sed admiratio cū cōmendatiōe operis, suiq; ingenij, cuius quando comes est laus, laudari quoq; se & palā, et ore pleno, tum cupient, tū lætabūtur, quanq̄ etiā si a nemine laudētur, possunt tamē sola ingenij artificijq; sui conscientia esse cōtenti. Sed elucescat oportet ingenij et artis eorū magnitudo, ac præstātia, de quibus fama est preditura, quæ ab illis omni studio affectatur. Sed

cohibebo me ipsum, ne incensus studiorum meorum commundatione, longius ab incepto sermone discessisse uidear: Sit igitur satis haec me in uestram omnium qui hic adestis gratiam ea de numeris tradidisse. Quo'erat cui sorte sua obtigerit, loquendi possessionem ei trado, ne loca huius consuetudinem existimer, aut neglexisse impudenter, aut contempsisse superbe. PV. Vestrum qui adestis omnium officium arbitror, non laudare solum quae à Syncero tam exacte dicta sunt de numeris, uerum etiam admirari, dum qua uia incedatur ad admirationem in Poetica comparandam è numeris, tam designanter & monstrauerit nobis illam, & expurgatis etiam scrupulis, ac salebris complanauerit, Id quod uideo à literatoribus nostris praetermissum, uel ignoratum potius. Recte itaq; ab Antonio usurpatum memini, Poetam esse ipsum oportere, Poeticis qui de uirtutibus loqui cum dignitate uellet. SVM. Hoc nimirum fuit Fuderice causae, cur qui ipse scirem Grammaticis incomperta haec esse, Syncerum ad dicendum excitauerim, nec aut importunitatis poenitet me meae, aut ob secrationis, per quam quid exanclatum fuerit ipse uides, ut neq; iniuria, neq; praeter opinionem qui ea audiuimus admiremur omnes. Vtinam autẽ literatores ipsi etiã in ijs, quae literaturae sunt, paulo essent diligentiores: Cum praesertim uideam senem nostrum uel minutissima quaeq; pensitantem etiam in Grammaticis. Sed quid senem ad haec ipsa aduocauerim? qui paucis ante diebus, eadem hac in porticu audiuerim Altilium hunc quaedam explanantem, quae Grammaticorum essent propria. Verum quis est eorum tanta solertia, ut nõ alienis potius quàm suis rimetur oculis artis ipsius secreta? Venit in sermonem Ciceronis, qui causam duplici S. scribere esset solitus, quod ipsum Romae adhuc quoq; uetustissimo in monumento inscriptum legitur. Attendite quaeso quibus à principijs est exorsus, non enarrauerim qua suauitate rem expresserit, ne uidear in gratiam eius qui hic adest eloqui, nam mihi quidem Grammatici ab omni uidentur prorsus dicendi suauitate alieni, & si in cognoscenda uocum proprietate, illisq; contexendis, omnis eorum fere uersatur disciplina. Prisci inquit illi, qui Latium à quo Latinam dictam esse linguam, sunt qui uelint, etiam ante Aborigenes tenuere, pleriq; in cauernis habitabant, quae à cauando essent dictae. ijs autem & aestus cauebant & frigora pleraq; etiam alia incommoda, in illisq; se & sua cautius tutabantur. Qua è re uerbũ Caueo ab ijsdẽ esse deductum, quodq; in causa ipsa cauisse oporteret inde ab initio dictam esse cauissam, Post ueto subtracta uocali Caussam, uoce ipso tres adhuc syllabas retinen-

te, postremo prima & secunda syllaba, duabusq; illis uocalibus literis in unum coactis, uocem ipsam factam esse disyllabam, ac nihilominus duplex. S. mansisse, quod tandem leniendæ uocis gratia simplex extitisset, quando duplex ipsum post au', diphthongum sonaret horridius, præsertim C'. consonante diphthongum præcedente. Ab eodem illo uerbo Cauo factam esse primo Cauipam, uas uinarium, ab eoq; Cauiponam, & Cauiponem, quod cauis in locis, uel cauis dolijs uinariam exercerent, è quibus posteriores uocalem. I'. detraxissent, indeq; esse hodie Cupas. au'. in. u'. productum uerso, ut Claudo, Cludo, & Cauponam, Cauponemq;, & Cauponari. Eosdem illos locos Fornices dictos à foranda olim uel tera, uel saxo, quã à Græco uerbo malebat, Fornicesq; ac Cauernas idẽ in initio fuisse, pro uarietate linguarum appellatione non una. Venit etiã in sermonem uerbi quod est Exanclo. Videte obsecro, rem unde uir latinitatis amantissimus repetierit, quod si quæ eius est uerecundia, repeti à me forte non æquiore fert animo, auertat quæso à dicente faciem, aut alio paulisper inambulet. AM inquit uocula fuit apud priscos illos idem illud quod nunc est apud nos circum, inde Hamus, & si post differentiæ gratia præfixa ei fuit aspiratio, inde Annus, quod in circulum rediret, mutata post. M'. in semiuocalem literam concinnioris soni gratia. Eodem è fonte Amnis, quod fluiorum cursus plerũq; sint flexuosi, & Ambio, & Ambulo, & Ambedo, Ambesusq;, inde etiam Anus obscœna pars corporis ab eius ambitu, & Anulus, & Anus uetula, quod propter annositatẽ senilis status corporis à capite proclinet in pedes, efficiaturq; incurua, Ex anno uero ductum esse Anniculum, ut Bimum, ut Trimum, quasi biamnum, et triamnũ, quæ res indicat principio secundam anni literarum fuisse. M. ab anniculo anniculare, Cumq; tempestate ea hominum uita esset agrestior, magnæq; daretur laudi fruges ipsas post annũ asseruasse, unde perannare factum esset, formatum primo uerbum Exanniculo, donec ex eo subductum fuit Exanclo quod uerbum relatum esset ad labores, ad pericula, ad difficultates. Quid enim difficilius, quã uina, triticum, poma in alium atq; alium annum illæsa perducere, ætatemq; ijs addere. quibus à natura uix aliqua esset data? Addam & hoc. Erat quæstio, qua ex origine deducta esset dictio hæc Imbecillitas. Animum aduertite quæso, qua eam uia deduxerit. Via inquit dicta principio est, quod ea ueherentur & homines, & res quæ domum deuehebantur, initioq; fuisse uehãm, sic etiam Vehillam, & Vehicum, quod illuc ueherentur, quæ colligebantur ex agris, ea post

mutatæ sunt in Villam, & Vicum, factum est etiam nomen Vehiculum, quo res ipsæ uehuntur, Auia Vietus, Viator, Viaticum, à Villa Villicus, Villicatio, à Vico Vicinus Vicinitas, Vicinia, Vicatim, qd'q; senes ætate iá confecti, soli absq; subsidio uehi pedibus suis neq rent, sumptus cum esset ab illis fustis uiæ faciendæ hoc est ambuládi gratia, Baculũ ex eo dictum, quasi Viaculũ, qui alio etiá nomine esset Sapio, à manus scalicet capione, à Baculoq; factum esse nomen Imbecillũ, cui innixi incederent qui infirmus essent pedibus, quod'q; non absq; labore ac difficultate etiá baculo ueherentur, inde quoq; manasse Vix, quæ uox est difficultatis, ac laboris. Ab habitu igitur imbecilli hominis eiusq; infirmitate deductum esse nomen imbecillitatis commutatione literarum. PV.

Et ex illis quæ Poeticas sunt de numeris à Syncero dicta, & quæ nunc à te Summonti referuntur Grammaticas de rebus, mirandum in modum incendor ardore audiendi aliquid de historia, quæ nullos adhuc præceptores habuerit, cum Grammatica, Rhetorica, Philosophia institutores quidem plurimos, eosq; maximos ac præstantissimos uiros promeruerit. Ac tametsi scio, dictionem eam esse multiplicem, nec unius fortuitæq; confessionis, uelim tamen non oratum modo, uerum etiam exoratum Altilium, uti Actio succedens in dicendi possessione, hac ipsa de re uel edisserat aliquid enucleatius, uel saltem, ut dici solet, de ea nobis innuat, dũ accuratius quippiam de historia uel traditum ab eo accipiamus, uel nutu ipso significatum. Quod tu Altili per Musas rogatus, perq; cõmunem hunc consessum, cuius honestandi fuisti semper studiosissimus, nobis audiendi tui cupientissimis præstare ne recusaris. ALTILIVS. Nec quid ipse mihi oneris Puderico imponas satis cõsyderas, & ego inconsyderatior fuerim, si tanto subire uelim oneri, humeris tam imbecillis. Quis enim ego sum, aut rem ab eminentissimis uiris reformidatam potius quàm intentatam quo aggrediar animo? aut eam aggressus, quo è priscis uel consultore utar, uel authore? Ne tamen aut uobis ipsis expetentibus, aut loco deesse huic uidear, innuens quidem ut tu ipse Puderice exigis, potius quàm præcipiens dicam de historia aliquid, quod'q; ipse quidem multa delectione collegerim, magis quàm quod authore nitar aliquo, quem nullum, ut uideo, in hunc usq; diem habuit historia. Cuius mihi principium à natura ductum uidetur, quando insitum est homini studium propagandi res suas ad posteros, natiua quadam cum cupiditate efficiendi memoriam sui quammaxime diuturnam, qua è re nomen id

ei Græce fuit inditum. Romani uero quod per annos singulos quæ gesta essent mandare literis consueffent, Annales initio uocauere, post accepto Græco nomine, & ab illis quoq; historia dicta est, prisco et Latino nomine pene obliterato. Eam maiores nostri quandam quasi solutam Poeticam putauere, recteq; ipsi quidem, pleraq; enim habent inter se communia, ut rerum uetustarum ac remotarum repetitiones, ut locorum, populorum, nationũ, gentium descriptiones, qui etiam illorum situs, mores, leges, consuetudines, ut uitiorum insectationes, uirtutum, ac benefactorum laudes, utraq; enim demonstratiuo uersatur in genere, nec minus etiam in deliberatiuo, quod ipsum conciones indicant ac consilia, quibus tum Poetica tum historia maxime ornatur, gloriaturq; ex ijs locupletiorem sese bonis ab authoribus redditam. Ad hæc repentini casus, successusq; ipsi uarij atq; incerti, consilia item diuersa, quæq; præter hominum ipsorum opinionem plurima contingunt in uita ac rebus gerendis. Nec uero si Poetica ipsa multa est in explicandis deorum tum consilijs, tum rebus quæ ab illis administrantur, non historia etiam Deorum iras explicat, refert prodigia, placatq; illos uotis, supplicationibus, ludis, consulitq; eorũ oracula, utraq; etiam gaudet amplificationibus, digressionibus item, ac uarietate, studetq; mouendis affectibus, sequiturq; decorum quaq; in re, ac materia suum. Itaq; neutrius magis quàm alterius aut propositum est, aut studium, ut doceat, delectet, moueat, ut etiam profit, rem apparet, eamq; ante oculos ponat, ac nũc extollat aliud, nũc aliud eleuet, Sed nec in deligendis tum rebus, tum uerbis, ijsdemq; proprie, ac decenter disponendis, collocandisq;, altera cedit alteri, historia tamen est castior, illa uero lasciuior, nec item in ornatu & cultu non eadem quoq; utrinsq; sedulitas est & cura, tametsi historia cultu tantum contenta esse potest suo, eoq; qui sit matrona dignus, idoneusq; continentiæ, à fucoq; abstineat, ac purpurisso, quem quidem in altera illa, theatra persæpe probant, idq; ut in puella nequaquam aliquando reprehenditur, dum tamen ipsa intellegat, quid ingenuam inter, & uulgarem intersit. In uerbis item, ac sententijs altera castigatior, altera ut etiam in numeris, sic in uerbis nunc liberalior est, nunc etiam affectatior. Nã parum contenta priscas, atq; usitatis uocibus, exultat persæpe nouandis illis, aut peregre afferẽdis, proposito uero omnino pene, aut maxime profecto differunt, cũ altera ueritati tantum explicandæ, quamuis et exornandæ quoq; intenta esse debeat. Poetica uero satis non habeat, neq; decorum suum seruauerit, nisi multa etiam aliunde comportauerit, nunc ex parte

aut uera, aut probabilia, nunc omnino ficta, neq; ueri ullo modo similia, quo admirabiliora quæ à se dicuntur appareant. hoc tamen ipso mirifice conueniunt, quod utriusq; propositum est, quod sit sæpe rit dicendum, illustrare, et quoad possit sempiternum id efficere. Numeros quoq; utraq; suos habet, itemq; dicendi figuras, diuersa tamen ratione. Ordine quoq; enarrandarum rerum differunt inter se, cum historia rerum gestarum ordinem sequatur, ac seriem. At illa altera persæpe à medijs, nonnũquam etiam penè ab ultimis narrandi principium capiat, assumens etiam extrinsecus personas pro rei ipsius natura, ut deorum, nympharum, numinumq; aliorum, ut uatum, furẽtium'q;. Quid quod uocem quoq; dat et orationem rebus mutis, diuinitatem tribuit insomniis, Deos etiã ipsos mortalibus instruit affectionibus, quæ quidem omnia apud Græcos Homerus, apud nostros Virgilius passim ostendunt, una uero re potissimum sibi ipsæ conciliãtur; quod utraq; naturam sequitur, qua magistra, et duce ambæ quoq; uarietati student, cum ea ipsa natura cum primis uarietate lætetur, & decorum illud, quod ab eadem rei est cuiq; attributum, cum uenustate sequatur, ac dignitate etiam summa.

H*æc habui quæ dicere in uniuersum de re hac liceat, & tanquam uobis innuens qui unà hic adestis, significare. Reliquum est, quoniã historiam poeticam penè solutam esse quendam de maiorum authoritate dixi, ut quoad uires meæ tulerint, & locus hic patitur, talem esse eam exemplis quoq; ipsis edoceam. Licet autem in Liuio, Sallustio'q; historiæ Romanæ principibus diuersa splendescant claritate, quæ historia digna sunt lumina, dicendi'q; in altero maiestas heroica penè quædam emineat, atq; uterq; fuerit poeticæ admodum studiosus. Cum ille poeticis non solum numeris scripta sua, uerum etiam integris quandoq; exornet uersibus, hic Empedoclea in Latinum, ut Aratea Cicero conuerterit, neq; poeticis abhorreat à figuris. Tamen Liuius in plurimis oratori similior est. Sallustius uero historicis tantum legibus ubiq; uidetur addictus. Vterq; tamen opus suum poeticas auspicatus à numeris, ille à semiuersu dactylico, qui est,*
" *Facturus ne operæpretium. hic uero alter ab integro hexametro, Iugurtina in historia, quem tamen ita refersit spondeis, præterquam quarto in loco, ut uix agnoscatur esse hexameter, grauitatem tamen*
" *illam spondaicam retinuit inquiens, Bellum scripturus sum, quod populus Romanus quæ uerba heroicum senarium, grauem quidem numeris, uerbis'q; maxime accommodatis constituunt. Huius igitur exemplis, si utar familiarius, uestrũ quidem mirari debuerit nemo.*

Igitur cum in unaquaq; ad dicendum susceptæ materia primum sit
Poetæ officium, proponere qua sit de re explicaturus, quod quidem do
cuit Virgilius, cum dicere est orsus,
» Arma uirumq; cano. -
Idē à Sallustio seruatum intellego, cum et ipse, quod paulo est ante di
» ctum, cœpit, Bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Iu
» gurta Rege Numidarum gessit. Atq; ut ille causam susceptæ à se
materiæ statim asserit, difficillimos scilicet Aeneæ errores, bellum'q;
summis uiribus, maximis etiam periculis ab illo administratum, post
quos euentus, multiplices'q; successus, urbs Roma esset condita, hoc enim
uersus illi præseferunt,
» -Multum ille & terris iactatus & alto.
» Sic & hic ipse Sallustius suscepti causam reddit operis inquiens.
» Primum quia magnum & atrox, uaria'q; uictoria fuit, deinde quia
» tum primum potentiæ nobilitatis obuiam itum est, quæ contentio di-
» uina & humana cuncta permiscuit, eoq; uecordiæ processit, ut studijs
» ciuilibus bellum atq; uastitas Italiæ finem fecerit. Quid Liuius ab
» exordio quamprimum secundi belli Punici, non'ne heroico quasi quo
» dam cum supercilio ait? In parte operis mei licet mihi præfari quod
» in principio summæ totius professi pleriq; sunt rerum scriptores, bellū
» maxime omnium memorabile, quæ unquam gesta sunt me scriptu-
» rum, quod Carthagnenses Annibale duce cum populo Romano ges
» sere, nā neq; ualidiores opibus ullæ inter se ciuitates gentes'q; contule
» runt arma, neq; ijs ipsis tantum unquā uiriū, ac roboris fuit, et haud
» ignotas belli artes inter se expertas primo Punico conferebant bello,
» & adeo uaria belli fortuna, anceps'q; Mars fuit, ut propius periculo
» fuerint qui uicerunt. Altiores quoq; repetitiones, præsenti'q; ab ne
gotio longius remotarum rerum susceptæ enarrationes, & poëticæ,
& historicæ facultatis inter se necessitudinem quasi quandā arguūt.
Declarant hoc & Virgilius, & Sallustius, alter cum exorditur.
» -Rex arua Latinus, & urbes
» Iam senior longa placidas in pace regebat,
» Hunc fauno & nympha genitum Laurente Marica.
» Accipimus. - Alter cum Iugurtino in bello, post redditas susce-
pti à se operis causas, repetendo incipit. Bello Punico secundo, quo
dux Carthagnensium Annibal post magnitudinem Romani nomi
nis Italiæ opes maxime attriuerat. Masinissa Rex Numidarum in
amicitia receptus à Publio Scipione. Et in Catilinario, Vrbem Ro
mā sicuti ego accepi condidere, atq; habuere initio Troiani, qui Aenea

duce profugi

duce profugi sedibus incertis uagabãtur. Ad hæc quid cognatius quã quod uterq; & Poeta, & Historicus affert in medium causas, edisseritq; rationes ante quàm enarrare quam scribẽdam suscepit rem incipiat. In ipso Virgilius initio explicat errorum ac laborum Aeneæ causas, ac Iunonis irarum.

Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni
Carthago. – Vsq; ad eum uersum,
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Et Liuius. Odijs propè maioribus certatum est quã uiribus, Romanis indignantibus, quod uictoribus uicti ultro inferrent arma, Pœnis quod superbe, auareq; crederent imperitatum uictis esse, quæq; alia de Annibalis indignatione referuntur, ob Siciliam, Sardiniamq; amissas. Idem quoq; indicant descriptiones locorum, gentium, morũ, legum. quod & ipsum Sallusthius docuit, cum dixit,

Res postulare uidetur, Africæ situm paucis exponere, & eas gentes, quibus cum nobis bellum aut amicitia fuit attingere. Et Virgilius,

Est locus Hesperiam Graij cognomine dicunt
Terra antiqua, potens armis, atq; ubere glebæ.

Quid autem solutæ poeticæ tam simile, quam Liuianum illud? Eaq; uti rata scirent fore, agnum leua manu dextra siliceam retinens, si falleret Iouem cæterosq; precatus Deos, ita se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset, & secundum precationem caput pecudis saxo elisit. Quid tempestatis illa nimbiq; explicatio? Deinde cũ iam spiritum includeret, nec reciprocare animam sineret, auersi à uento parumper consedere. Tum uero ingenti sono cœlum strepere, & inter horrendos fragores micare ignes, capti auribus, oculis, metu omnes torpere. Nam quid per Musas ò uiri optimi ex omni est parte magis illo poeticum? Ex propinquo uisa montium altitudo, niuesq; cœlo propè immistæ, tecta informia posita in rupibus, pecora, iumẽtaq; torrida frigore, homines intonsi, inculti, animalia inaĩaliaq; oĩa rigẽtia gelu, cætera uisu quam dictu fœdiora, utq; poeticũ omnino possis dicere, heroicis etiã numeris res ipsa clauditur, Ingentẽq; fugam stragẽq; dedissent. Fuit enĩ oĩno poeticus Liuius in toto trãsitu in Italiã Annibalis describẽdo, & cum ipse tum uiros equosq; transeũtes Rhodanum describit, ingenti sono fluminis, clamore uario nautarum, ac militum, & qui nitebantur prorumpere impetum fluminis, et qui ex altera parte ripæ transeuntes suos hortabantur, Tum etiam elephantes, qbus primus erat pauor, cũ soluta ab cæteris rate in altum raperentur, ibi urgentes iter se, cedentibus extremis ab aqua, trepida

tionem aliquantum edebant, donec quietem ipse timor circunspicien=
» tibus aquam fecisset. Animaduertite adhuc quæso, quibus Annibal
» milites affatur uerbis. Mirari se qui nam pectora semper impauida
» repens terror inuaserit, nullas profecto terras cœlum contingere, nec
» alpes, gignere atq; alere animantes, eos ipsos quos cernant, non pen=
» nis sublime elatos, alpes transgressos, ne maiores quidem eorum in-
» digenas, sed aduenas Italiæ cultores ingentibus sæpe agminibus cũ
» liberis, ac coniugibus migrantium modo, tuto transmisisse. Romam
» orbis terrarum caput petentibus, quicquam adeo asperum atq; arduũ
» uideri, quod inceptum moretur? Quid cum ait? Equi maxime infe-
» stum agmen faciebant, qui & clamoribus dissonis, quos nemora re=
» percussæq; ualles augebant, territi trepidabant, & icti forte aut
» uulnerati adeo consternati sunt, ut stragem ingentem simul hominũ,
» ac sarcinarum omnis generis facerent. Quid etiam? cum cæden-
» dum esset saxum illud, arboribus circa immanibus deiectis detrun-
» catisq; struem ingentem lignorum faciunt, eamq; cum & uis uenti
» apta faciundo igni coorta esset, succedunt, ardentiaq; saxa infuso
» aceto putrefaciunt, Ita torridam incendio rupem ferro pandunt, mol
liuntq; anfractibus mollibus cliuos. His haudquaquam grandio-
ra plenioraq; apud Virgilium leguntur, ubi Aeneam ab Antan-
dro in Italiam deuehit, per tempestates, scopulos, Harpyiarumq;
portenta, ac Cyclopum, ne cum ipse quidem ait,
» Vastumq; caua trabe currimus æquor.
» Postquam altum tenuere rates, nec iam amplius ullæ
» Apparent terræ, cœlum undiq;, & undiq; pontus. Aut cum,
» Tristius haud illis monstrum, nec sæuior ulla
» Pestis & ira Deũm Stygijs sese extulit undis.
» Virginei uolucrum uultus, fœdissima uentris
» Proluuies, uncæq; manus, & pallida semper
» Ora fame. –
Ne'ue, cum intonat,
» Hæc loca ui quondam & uasta conuulsa ruina
» Tantum æui longinqua ualet mutare uetustas,
» Dissiluisse ferunt, cum protinus utraq; tellus
» Vna foret, uenit medio ui pontus, & undis
» Hesperium Siculo latus abscidit, aruaq; & urbes
» Litore diductas angusto interluit æstu. Aut cum,
» Horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
» Interdumq; atram prorumpit ad æthera nubem

" Turbine fumantem piceo, & candente fauilla,
" Attolitq; globos flammarum, & sydera lambit.
" Interdum scopulos, auulsáq; uiscera montis
" Erigit eructans, liquefactáq; saxa sub auras
" Cum gemitu glomerat, fundoq; exaestuat imo. Quid qd hic idē Liuius quasi gēmis qbusdā, nūc uerbis oīno Poeticis, nūc figuris ac numeris īsignit orationē, atq; illustrat historiā? ut cū ait, Anceps Mars. Et, Agitare animo bellum. Et, Tela micare. Et, Dempto hoc fulgure nominis Romani. Et, Circunferebant ora oculosq;. Et Pandi agmen coepit. Et, non manes, non stirpem eius conquiescere uiri. Et, Hunc iuuenem tanquam furiam facésq; huius belli. Et, Inde equitum certamen erat. Et, Haec ubi dicta dedit. Et, Cum Poenis bellum pro nobis suscipiatis. Ex his itaq; perpaucis, quā quam uideri haec ipsa multa quidem testimonio atq; authoritate possunt sua, satis tamen ut arbitror factum est ei parti, quam probandam suscepi, haud male sensisse eos scilicet, qui historiam censeant poeticam quasi quandam esse solutam. Quo'circa quod cum uoluntate & gratia Pudericae fiat tua, horūq; omnium, qui dicente me uel mussantem potius audiere tam attente, & ut uideo, tantum praeseferunt audiendi studium, ad ea iam transeamus, quae à me potius obseruata quidem sunt, quàm quod ea praecepta quasi quaedam, instituta q; scribendae historiae existimari uelim aut ex me ipso profecta, & tradita. PV. Et me hoc Altili uolente feceris, & his ipsis qui tam intente, atq; auenter audiunt, praecipue cupientibus. Caeterum Marcus Cicero locuples nobis author esse potest, Poetas alia quadam lingua locutos, Itaq; uidendū ēt atq; ēt relinquitur, si Poetae alia quàm quae Oratoris propria est locuti sunt lingua, quonam modo historia poeticae erit quasi cuiusdam solutae similis? Locus igitur expurgandus hic tibi prius est, scrupusq; Altili excutiendus, nisi forte post habito Cicerone, Liuius tibi unus satis futurus est ad haec & credenda, comprobanda. AL. Et Liuij testimonio contenti esse unius possumus, & Cicero minime est abijciendus, uir ad omne genus eloquentiae genitus naturae ipsius munere, atq; ipsius Liuij magister & doctor. Ac tute quidem ipse meminisse potes Ciceronē exigere maius qddā in historia, q̄ quod in Annalibus Pōtificū, aut in Fabij, Antiatis, Caelij, ac Sisennae scriptis appareret. Nam de Sallustio omnino nihil, siue quod post Ciceronis obitum historias is scripserit, siue propter simultates, quodq; ille ipse uiueret, silentio eum praeterijt. Ipsum igitur illud maius qđ à Cicerone desyderatur, praestitere postea eorum studia, q Poeticae ornamenta, et cultum sibi ante

oculos posuerunt scriptitandæ historiæ, nõ uerba quẽ confragosa illa, et pquã glutinata inter se, theatris apta, nõ Senatui, ut Fericlaues po stes, ut Hastas belliferratas, ut Spumiuomos fluctus, ut Fluẽtisona li tora, ut talia hæc gignendæ pmultæ admirationi inuẽta. Sed magni tudinem Poetarum, sed uarietatem, descriptionesq; locorum, ac gentium, sed euagationes, amplificationes, digressiones, ornatum, de corumq; illud præcipue, cui Poetæ in primis uidentur inseruire. An quæso tranandus erat Annibali Rhodanus sine strepitu, clamore, tumultu nautarum, ac militum, sine pauore, et consternatione elephã tum, sine casu deniq; unius atq; alterius in amnem è rate beluæ? Videlicet traijciendæ erant Alpes sine tempestate, sine nimbis, frigo ribusq;, non frangendum erat incendio prius, insperso post aceto putrefaciendum saxum illud immane, tantis copijs, tamq; excellen ti duci obuium? non adeundum promontorium illud immane, cœ lo proximum, omnis è quo despiceretur Italia, in cuius uertice consti tutus Annibal suos cohortaretur, Romamq; orbis caput illis ostentans diripiendam magnifica etiam oratione obijceret, offerretq;? Hoc sibi uult igitur solutæ poeticæ similis historia, hoc desiderabatur à Cice rone, hac caruerunt laude et dignitate Cælius, Antias, Sisenna. Ac mihi quidem uidetur Herodotus Poetarum in scribendo instar ha- buisse, dum contemptis qui ante se scripserant historicis, magnitudi- nem assecutus est illam & uarietatem, & ornatum, et cultum à Ci cerone desyderatum. Et qui dicit Poeticam picturæ esse similem, nũ ideo dicit, aut illud sentit, quod Poeta usurus sit coloribus, quibus pi ctores utuntur, adumbrandis, atq; informandis rerum imaginibus? Quin de uarietate loquitur, de collocatione, de dignitate, uenustate, informatione, habitu, quibus in effingendis rebus Poetæ pictorum more, atq; ad illorum exemplum uti debeant. Nec uerba quoq; non sibi à Poeta quandoq; mutuabitur diligens rerum scriptor, pudenter tamen, ac tenerrimo cum delectu, ui cum dixit Sallustius, Tuba ho stium cecinit. Et, Tela utrinq; uolare. Et, Strepitus armorum ad cœ lum ferri. Et, Fors omnia regere. Non'ne descriptio illa Africæ me ra est & soluta Poetica? Mare sæuum, importuosum, ager frugum fertilis, bonus pecori, arboribus infœcundus, cœlo, terraq; penuria aquarum, genus hominum salubri corpore, uelox, patiens laborum, plerosq; senectus dissoluit, nisi qui ferro, aut bestijs interiere. An ne tibi Virgilianum illud uideatur aliud, nisi quod solutum non est?

" Durum à stirpe genus, natos ad flumina primum
" Deferimus, sæuoq; gelu duramus, & undis.

Venatu

» Venatu inuigilant pueri, syluasq́; fatigant.
» Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
» At patiens operum, paruoq́; assueta iuuentus
» Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
» Omne æuum ferro teritur, uersaq́; iuuencum
» Terga fatigamus hasta, nec tarda senectus
» Debilitat uires animi, frangitq́; uigorem.
» Canitiem galea premimus, semperq́; recentis
» Conuectare iuuat prædas, & uiuere rapto.
» Quid cum paulo post idem ait, Africam in initio habuere Getuli &
» Libyes asperi incultiq́;, quibus cibus erat caro ferina, atq; humi pa
» bulũ uti pecoribus. hi neq; moribus, neq; legibus, aut imperio cuiusquam regebantur, uagi, palantes, qua nox coegerat, sedes habebant.
» Quid magis Poëticum dicas, nisi quod Poëticas absq; numeris? Age
» quæso & aliud, Erat inter ingenteis solitudines oppidum magnum
» atq; ualens, nomine Capsa, cuius conditor Hercules Libys memora-
» batur, eius ciues apud Iugurtam immunes, leni imperio, & ob ea fi-
» delissimi habebantur, muniti aduersum hostes non mœnibus modo
» & armis atq; uiris, uerum etiam multo magis locorum asperitate,
» nam præter oppido propinqua, alia omnia uasta, inculta, egentia a-
» quæ, infesta serpentibus, quorum uis sicuti omnium ferarum, inopia
» cibi acrior. Ad hæc natura serpentium ipsa satis perniciosa, siti magis
» quam alia re accenditur. Descendit Crispus Romanæ, ut putant,
» pater historiæ, descendit inquam ad serpentes, atq; illorum naturam attingit, quæ siti, æstuq́; maxime incendatur. Ne hoc mea quidem sententia minus poëtice, perite, ornate, quàm à Virgilio illustre illud de Asilo,
» Est Lucos Silari circùm, illicibusq́; uirentem
» Plurimus Alburnum uolitans, cui nomen Asilo
» Romanum est, œstrum Graij uertere uocantes,
» Asper, acerba sonans, quo tota exterrita siluis
» Diffugiunt armenta. —
Libentissime quoq; ac peringenue Sallusthius uerba, figurasq́;, numeros item à Poëtis mutuatus est, ab illis presertim, qui Annales scri-
» psere, ut cum ait, Signum tuba dat. Et, Ignoto atq; horribili sonitu
» repente exciti. Et, Iamq́; dies consumptus erat. Item, Et sene Ma-
» rius illoq́;, alijsq́; temporibus. qui si, diebus dixisset, senarium integrum heroum apte, canoreq́; fudisset. Illa uero quantopere heroica,
» Spectaculum horribile in campis patentibus, sequi, fugere, occidi,

" capi, postremo omnia, qua uisus erat, constrata telis, armis, cadaue-
" ribus, & ea inter humus infecta sanguine. Nesciam tamen quonam
modo minus hæc extent in Sallustio, nec tam apparent, atq; exposita
sunt, quam in Liuio, ut alter quodammodo præseferre uelit artem,
Poeticæq; imitationem, alter celare eam, ut tanquam in nubecula de
litescat. Et uero Oratoria ipsa quamuis sit à Poetis numerositatem
illam generosam, ac dignitatis plenam, ut à primis eloquentiæ culto
ribus mutuata, antiquissimisq; dicendi magistris, cum primis tamen
rerum gestarum scriptores ea seq; , resq; suas fecere magnificas, ut
interdum generositas illa eorum sermonis uideatur solis penè è nu
meris constare, in ijsq; tantum consistere, ut cum ait Liuius. Nã neq;
" ualidiores opibus ullæ inter se ciuitates gentesq; contulerunt arma,
" neq; ijs ipsis tantum unquam uirium, ac roboris fuit, & haud igno-
" tas belli artes inter se, sed expertas primo Punico conferebant bello.
Quid his numeris plenius, dignius, addo & generosius? non minus
" tamen Latine, & haud minore cum ornatu dicentur & copia, siquis
" dixerit, Nam neq; ualidiores opibus ullæ inter se ciuitates, gentesq;
" arma contulerunt, neq; in ijs ipsis tantum unquam uirium fuit, ac ro
" boris, neq; ignotas belli artes inter se, sed expertas primo bello Pu-
" nico conferebant. Verũ subtractis ijs spondeis, & numeris commu
tatis, omnis illa generositas nescio quomodo interit, deciditq; oratiõis
superalium. Atq; his quidem numeris excellit in historia Liuius,
& tanquam inter alios exultat. Ne te igitur animi dubium Cicero,
aut minus tibi te in hoc constantem faciat, quod Poetas alia lingua
usos dicat, scrupulum excute omne, atque ex animo eijce, deq;
forensibus illum actionibus, haud de historijs locutum tibi persua-
deas uelim. Nam & à Roscio illo motum, gestumq; discendum ora
tori ad imitandum in agendo ubi causa ipsa exigat, non uideatur es-
se Ciceroni alienum, nec inficiabimur tamen græcos Poëtas, Orato
rijs à uerbis, ac dicendi figuris, quàm nostros multo abesse longius,
uideriq; alia quasi quadam lingua locutos. PV. Et perpurgatus
est hic à te Altili locus, sentesq; excisæ sunt omnes, & euagari iam
tuto potes certis, minimeq; labentibus uestigijs neq; uerendæ offensiun
culæ, cum libera à scrupis ipsis sit uia. COM. At ego passurus
minime sum Altili euagari te ulterius, exultareq; extra præscriptos
fines, cumq; sis ipse Grammaticorum Grammaticissimus, tui te obli-
tum non præferam, dum quæ princeps est disciplinarum omnium,
ut historiæ satisfacias, è iure, authoritate, finibusq; penè eijcias. Gram
maticã suis. Habenda est igitur & tibi & nobis omnibus qui hic as

sumus illius ratio, conseruandusq; ei debitus in differendo locus, Antoniana lege hoc ipsum sanciente. Etenim idem ipse Cicero Axillá ait factum esse Ahalam, fuga litere uastioris. Quid (malum) si uastior. X'. est litera, si elementum minime simplex, in multis ea cur abutimur? Cur qui Græce est Ὀδυσσεὺς, fuitq; apud priscos Latinos Vlysseus. duplicata. S'. litera, factus est nunc à quibusdam Vlyxes? Cur à sessu hoc est sessione si fiat Sexus, quod sedendo, ut quidam uolunt, occulatur pars ea corporis nostri quæ est obscœnior, literas non retinuit suas? neq; enim. X'. refert. S'. duplicatum, sed tum. C'. S'. tum etiam G'. S'. Scimus omnes per antiquam fuisse dictionem Pessum, à qua dicti pessuli, quasi pedessum à calcandis pedibus, unde pessundáre, datumq; uerbum ipsum opprobrio atq; ignauiæ, deq; conformatum nomen Pessimus, cur sonum eius euastant. X'. litera accepta? À magno deduxere primi illi magnior, & magnissimus, quæ uoces postea contractis dictionibus, ac subductis literis fuere maior & massimus, cur passæ sunt aures doctissimorum hominum audire tam diu X'. literæ uastitatem? nam si à massa deductum sit nomen maximus, idem erit abusus, cum Massa dicta sit à magno, eaq; fuerit in initio Magnissa, uel græco modo Maza? Cur Elixare? nam à liquo liquas principio fuit liquasso, ut à leuo leuas leuasso, post subtractis literis Lisso, & Elisso, cur inquam & in his uasta assumpta est, atq; asperius sonans litera? Cur in his quoq; Palus, uelum, paulum, talus, mala. L'. mansuetioris literæ loco, accepta uastiore, abusu ex illo, Paxillum, Vexillum, Pauxillum, Taxillū, ac Maxillá dicimus? Quádo concentus ipsius suauitate capiantur aures, mulceaturq; audiendi sensus etiā concidendis quibusdam, atq; decurtandis uocabus. fuit primum à sistendo, sistlocus, post stlocus, factus est postremo Locus, repudiato confragoso sonitu. Eadem deductione & uia à sistendo sistlitis, quod sistendum esset in iudicio ad prætorem, inde fuit stlitis, post litis, ultimo Lis, perconcinne quidem, & commode. An non initio, humani oris pars inferior, qđ loquentibus, atq; edentibus, aut etiam hiantibus nobis moueretur, dicta est mouimentum, quæ postmodum fuit Mentum? Quid autem mirum in sono & literis factam esse ruinam? quando in significationibus quoque ipsis haud secus contigerit, neque recentioribus tantum seculis, uerum etiam & priscis. Etenim dictionibus his amabilis, nabilis, flexibilis, uulnerabilis, reparabilis, flebilis, reuocabilis, aptitudo quasi quædá inest ad patiendum, uel innata potius uis quædam apud Latinos homines, non dubitauit tamen Virgilius populo ut morem gereret etiam

aberranti, dicere Penetrabile frigus, quod uim habeat penetrandi. Non alij Poëtæ, Telum exitiabile, quod exitium afferat, non scriptores alij, quibus minus concessum est decedere è uia. Itaq; passim audias, risibilem hominem, hinnibiles equos, sensibile animal, deflexa ad agendum à patiendo significantia, quamuis postremum hoc Lucretiana authoritate non careat. At contra miramur in Virgilio, Inertia mente, & Incuruum aratrum, quod in his. In suam augeat significationem, ac si non & Cicero dixerit Infractum, ut qui uehementer esset fractus. Quæ quidem uox, ut nomina omittam, componendis, atq; ineundis uerbis augere solet nō imminuere, affirmare non inficiari. Id'q; licet uidere enumeratis uocibus, quæcunq; à litera incipientibus, Inhabito, inambulo, imbibo, imbuo, incido, incutio, indo, induco, inhæreo, inest, influo, infero, ingero, ingluuies. est enim Ingluuies à uerbo iglubo, inhio, inijcio, illido, illudo, immitto, immuto, innatus, innato, inolesco, inhorreo, impello, impingo, inquino, inquiro, irruo, irretio, instillo, instruo, intego, itorqueo, inuro, inuenio, inuado. Quid tu Summonti deffisso mihi enumerandis his nō affers suppetias? non & ipse grammaticæ locum tueris? SVM. Equidem ego illud ubiq; & sensi olim, & hodie quoque sentio, literatores nostros aberrasse non parum ab antiqua enuntiatione et sermone, concedēdum tamen in plurimis esse populo? usum'q; in multis sequendum, potius quàm rationem aut artem, quippe quæ nata sit ab obseruatione. Atq; deuastæ ut litera dicam quod sentio, ea elementum minime simplex est, uerū conglutinatio quædam, atq; ad imminuendū in scribendo laborē inuenta, nam initio cum fuisset in primo casu calces, lances, arces, ut plebes, ut scrobes, ut trabes, quæ nunc sunt Plebs, Scrobs, Trabs, post subtracta litera. I'. mansere calcs, lancs, arcs, inde inuēta noua est figura, quæ una duarū subiret, & uicem literarū, & locum, scribiq; cœptum, Calx, Lanx, Arx, Et quoniam in hunc sermonem incidimus, repetam hac in parte pauca quædam, & si fortasse remotiora, neq; iniucunda tamen, neq; aliena ab umbratili hac, æstiuaq; confessione nostra. Sermo cœpit primum noster ab incultis, et rusticanis, immo agrestibus ab hominibus, ut'q; eorum erāt res inopes, angustæ, egenæ, sic quoq; sermo ipse inops, minimeq; affluens, uerborumq; perpaucorum, ac sine ullo prorsus eorum excolendorum studio, & cura. Crescentibus post artibus, atq; hominum rebus, actionibus'q;, quod sermo esset ipse & componendus, & maturandus, factæ sunt præcisiones tum syllabarum, tum literarum non ab ipsis modo uocum principijs, uerum etiam desinentibus à

syllabis. Principio enim constitutiones, formæq; appellationum haud quaquam fuere, quales nunc sunt, finalibus præsertim literis. Nam quæ sunt hodie, Fex, Grex, Dux, Rex, Emax, Vendax, Fallax, Minax, fuere primis illis seculis in casu nominante fecis, gregis, ducis, regis, emacis, uendacis, fallacis, minacis, amputatis, contractisq; post literis, decurtatæ terminationes sunt, utar autem Ciceroniano uerbo. Qua è re id etiam secutum, ut figura hæc, quod dixi, duplex quidē ea sit inuenta minuendi laboris gratia, scriptumq; fex, grex, dux, rex, emax, uendax, fallax, minax, quæ uoces prius habuerant . cs. aut. gs. Excultioribus enim seculis contraxere Adeps, quod nomen ante adepis fuerat, & Abs, cuius postea locum subijt. Ab. et Ex. cuius loco & uice. E. utimur. & Ast, pro quo quibusdam magis placuit. At. quod sonus ille esset uastior. Quid? quod Donicum fuit, quod nunc est Donec, Sedum, quod est Sed, Sice, quod est sic, Etiam pro quo, Et, Sat quoq; quod fuerat Satis, Lac, quod lacte, Tribunal, quod tribunale, Animal, quod animale, Sal, quod salis, Nil, quod nilum, Far, quod farre. Quid quod forsit pro forsitan, quo non Horatius modo popularibus in sermonibus, sed Propertius in amatorijs ē usus, cum dixit.

" Iste quod est ego sæpe fui, sed forsit in hora,
" Hoc ipso eiecto carior alter erit.

Nec uero primarum tantum atq; ultimarum siue literarum, siue syllabarum factæ sunt amputationes, dum aut breuitati consulitur, aut suauitati, uerum à medijs quoq;. Quid nam quæso nunc est Taberna nisi quod olim tabulerna? facta literarum subductione. Quid Venter nisi uehenter? quod se implendo euehat, uel quod uehat in cibum absumpta, unde uentrem exonerare dicuntur, qui excrementa eijciunt, quid Vultus, nisi uoluntus? quod animi uoluntatem indicet, quid Lautus nisi Luatus? à sorde scilicet liber, atq; extersus, quid Coxæ nisi coissæ à coeundo, uel in ipsa libidine uel quod hinc, illincq; coeant ad obscœnas partes, uehendo corpori? Iam uero Fortuna à ferendo dicta & mutatis & subtractis literis, quasi ferentuna, tera Pulla, quasi puluilla idest resolubilis & in puluerem uersa, qualis est tera Campana, ut ait Columella, quæ nequaquam nigra est, ut quidam perperam arbitrantur, sed resolubilis, et putrida, quæq; sæpius arata in puluerem abit. Est & Columna à columine, quæ fuit columina, & à pascendo Pabulum, quod fuit pascibulum, & Panis pascinis, & Pasta panista, & Vinum à uite uitinum, et Vinea uitinea, et à ferendo Ferculum fericulū quod in pom

pis ferantur fercula. Poculum item potaculum, Flumen fluimen, Teg men tegimen. Semen ſerimen, Diſcrimen, diſcernimen, nam proſa quid eſt aliud quàm promiſſa oratio? An quæſo Meditari eſt aliud quàm in medio itinere aliquid itando aut agere, aut cogitare, qđ eſt occupati animi, aliud'q; quàm iter agitantis? Quid eſt etiam aliud Fœnum, niſi fouenum, quo ſcilicet foueantur animalia hieme, quid Fœtus niſi fouetus, quod à matribus foueantur, retinent'q; propterea diphthongũ œ, nam in primo uerbo cum inſit litera. O. ſubtracta. V. litera, re- linquitur. œ. An non Poſtes ſunt à poſitu quaſi poſites, ac Teſtis te- cum ſto, aut pro te ſiſto, nam & teſtes ſiſtebant olim apud prætorem. Tela non'ne texula, ut tegula, ut regula, Cliens non'ne coliens, quod patronum utiq; coleret ſuum, è Romuli conſtitutione. Caſtra ſunt qui putent à ſeruanda caſtitate dicta, ambitioſe ſanè, quippe quæ ſint à claudendo, claudebantur enim uallo & foſſa. Sic & Caſteria lo- cus in triremi, ſic etiam uallis illa Caudina, quod ſit undiq; clauſa montibus, hodie'q; ex eo uocatur Caudium, Sic quoq; & Caſtellum, quod foſſa claudatur & muris. Erant etiam in aquarum ductibus Caſtella, qđ in ijs aquæ concluderẽtur, unde poſt largius efflueret. Atq; ut à dio Dies, ſic à gladio gladies, pro qua eſt Clades, fuit'q; stratages, pro qua eſt Strages, & ſtratagulum, pro quo Stragulum, & ſtratamen, pro quo Stramen, quin etiam ſarriculum, pro quo Sar culum, & nouiper, pro quo Nuper, & ſequeculum, pro quo Seculũ, hoc eſt annorũ multorũ ſeries, ac ſequela, qua in uoce q diphthongũ æ. ſcribũt, male omnino ſentiũt, neq; eni prima eius producitur quod diphthongũ habeant, ſed qđ ueteres Poetæ geminauerunt in ea uo ce literã. C. quemadmodum in religione & reliquijs. L. & in pro- pagine. P. cum harum producunt primas ſyllabas, uti'q; Lucretius reſſicit, & redducit. An quia quod imminutum fuit è literis, cum ſe culum in initio fuerit ut dixi ſequeculum, adiectum ſit poſtea tempo ri hoc eſt quantitati? quod in multis alijs eſt ſeruatum. Sed dies me de ficiat ijs enumerandis. Sermonem autem quo utimur ab agreſtibus, ac rudibus cœpiſſe hominibus, illud declarat potiſſimum, quod ple- ræq; è primis illis impoſitionibus ſunt ruſticis incomptis'q; à rebus ſumptæ. Iam primum Palàm, Sæpe, È ueſtigio, ruſticorum quidem ſunt inuenta hominum, nam quod ſæpes ſpiſſa eſſent & denſa, dixe runt ſæpe pro frequenter, indeq; & ſæpiſſius ſpiſſius. È ueſtigio pro ſtatim, quaſi non minus cito quàm è ueſtigio pes dimoueatur. Palàm aperte, quod ſit aperta quidem, ac protenta pala, nihil'q; cauum ha- beat, aut complicatum, in quo latere quid collocatum poſſit. Nam pe

nes, idest in manu, atq; in potestate, fuit olim, quod quidem ipse iura uerim, penest, accomodatum rudibus ab hominibus, ex asinorum & iumentorũ caudis, aut manu prehẽsis, unde fuit Mancipio, aut capistro colligatis inuicem. Mos est enim alterum iumentum alterius caudæ illigare, ne digrendiendi illis sit potestas, post uero detracta litera. T. mansit penes. Et cernere unde Decernere, & Certare, quæ senatoria sunt, atq; imperatoria uerba, indeq; & Decreta, & Certamina, manauit initio a cernendis leguminibus. Et Serere, & Pangere ruris sunt, arborumq;, & seminum, è rure tamen in urbem, atq; à rusticis ad urbanos uenere, & Series rerum, & Sermo, & sermocinatio, & Dissero & Disertus, & Pangere uersum, & Pagina, & pagella. Quin etiam literarum Exaratio, quodq; pastores cogerent pecudes gregatim compascere nõ sparsim, inde Cõpescere est continere, quodq; uehendis ex agro in oppida & uicos rebus instanter darent operã; factum est uehestigo, quod erat tunc eandem uiam insistere, eaq; sæpius iterare. Nam & uia initio fuit ueha, factum item est uehestigium, quæ nunc ademptis syllabis sunt Vestigo & Vestigum, eaq; ab iumentis, atq; à curribus in scolas profecta, à Philosophis etiam recepta sunt, Atq; illis quidem seculis satis habebatur, quali res cumq; appellatione notare, nulla cum esset quantitatis, ac temporum, aut suauitatis cura, formandis uocabulis. Quam post & curam, & cogitationẽ primi Poetæ suscæpere, dum urbanitatis suscipiunt patrociniũ, donec Senatus, ac fori maiores agitationes, atq; actiones peperere eam, quæ post dicta est eloquentia. Qua quidem in explicatione etsi latissimus mihi sese offert campus, tamen quod & petenti subsidium Compatri uideri potest satis pro uirili factum esse, cum etiam breuis hæc refrigeratio fuerit Altilio nostro non ingrata, & quod Pudericі superalium non est contemnendum, quem uideo Grammaticis non satis æquum, loquendi possessionem, tuumq; ad continuandum de historia locum Altili, & uolens, & libens tibi restituo.

A L. Et refrigeratio ipsa fuit mihi pergrata, & te interim uetustissimas repetentem res iucundissime audiui. Nam & ex ijs, quæ explicasti principijs nata est historia, quæ rudis in initio ipsa fuit, sine cultu, sine copia, nulla adhibita artis industria, perexigua etiam naturæ. Quippe cum ea cura pontificibus tantum esset demandata, ijq; annis singulis quæ gesta essent, notabant, populoq; exponebãt cognoscenda. Cui post & Piso, et Fabius, et Cato non ita multum addidere ornamenti, ut generis scribendi eorũ magna fuerit à posterioribus ratio habita. Ne multo qdẽ, q̃ horũ maior habetur à Cicerone Cælij,

nec Sisenna eius implet aures, quanq̃ uocaliorẽ is historiã fecit, cui ut Ciceroni ipsi uidetur, maiorem quendam Cælius sonum uocis addidisset. Ad hæc Sisenna parum libero ore locutus Sallustio uidetur. Cum sit historiæ è Ciceronis sententia prima illa lex, ne quid falsi dicere audeat, deinde ne quid ueri non audeat, ne qua suspitio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultas. Atque hi quidem progressus Romanæ fuere historiæ ad Ciceronis usq; tempora. Nam de Græcis illi uiderint qui Græce præcipiunt, De qua tamen & Cicero ea attigit, quæ satis esse Latinis nobis uideri possint. Itaq; his sic dictis me uobis reddo, siue admonens, siue innuens, pauca quædam, ut dixi, utq; sum pollicitus, potius quàm ut qui uideri uelim præcepta tradidisse.

P rincipio, ut natura ipsa rerum generationi consulens suo quodq; in genere perficere, ac consumare nititur, in alijs tamen aliud eius atq; aliud est propositum, sic dictio omnis, & scriptio eo spectat, ut bene consumateq; et dicatur, et scribatur, alibi tamen hoc est forensibus in causis, ut consumate dicatur etiam ad persuasionem, alibi ad laudationem, approbationemq;, ut in eo genere, quod demonstratiuum dicitur, atq; in historia, cuius prima cum sit lex, neq; in gratiam loqui, neq; obticere odio uera, aut ea dissimulare, efficitur, ut laudentur quæ sint commendatione digna, suo quidem & loco, & tempore, utq; improbentur turpiter, atq; imprudenter facta, alterum sine spe, sine pretio, alterum sine simultate & metu. Ita uti & tuæ pariter, & illius, de quo susceptæ est laudatio, famæ, honoriq; pudenter, ac modeste consulas. Nam qui pretio seruit, ac maliuolentiæ, ueritati quo'nam pacto studeat? Ac mihi quidem in laudando aut improbando uidetur rerum gestarum scriptor iudicis quasi cuiusdam personam debere induere, ne ab æquo & iusto illo recedat, quod est inter præmium, ac pœnam medium. Et quoniam res ab aliquo gestas, historicus sibi scribendas suscipit, primum uidere illud debet, quod dicendi genus sequi debeat, quod tale mihi quidem assumendum uidetur, quale est genus fusum, lene, æquabiliter incedens, neq; ita compressum, ut inops uideatur & languens, neq; adeo amplum, ut intumescat oratio, & uerba ipsa quodammodo exiliant, utq; incedat oratio, nõ saliat, aut titubet, sitq; incessus ipse non muliebris ac petulans, sed uirilis & grauis.

O mnium autem iudicio laudatur potissimum i historia Breuitas, cum ea sit maxime idonea ad docendum, ad delectandum, ad mouendũ. Nam nec docere bene potest, qui loquaciter atq; ambitiose explicat. parit enim loquacitas ac diffluentia ipsa tum contemptum, tum etiam

satietatem, quae docilitati aduersantur, ac delectationi. Nam quis omnino doceri uelit, molestia taedioq; affectus, nec moueri & agi quo uolumus animus eius potest, male qui libenter aut audit, aut legit. Ad haec nimius uerborum tractus, effusiorq; oratio, memoriae quam efficiat, omnes uidetis. De quo natum est Horatianum illud.

Quicquid praecipies esto breuis.

Quo haec igitur, aliaq; uitentur in scribendo incommoda & uitia, danda erit opera, ut breuitas ipsa sit aperta & clara, quaeq; apte colligat, non concise, lucide, non obscure. Nam & Cicero in Thucydide, ac Phylisto, qui illũ imitatus est, non probat eorum quasdã sententias, ut concisas, ut non satis lucidas, quaeq; contractione sua officiant, nimioq; acumine. Equidem hac in parte pudore capior quodam, dicam tamen quod sentio ingenue, inter uos praesertim, dissertiones illustres illas quidem & puras & appositas, easdem etiam graues & subtiles, ita tamen, nimio acumine ne officiant, non breues uocandas, sed accommodatas potius, sed & aequabiles & temperatas, Arbitrorq; nomen hoc breuitatis inde uenisse in usum uel potius in honorem, quod diffluentia illa & superfluens collectio, rerumq; aggestio ac uerborum tantopere improbaretur, ut eius contraria breuitas fauorem eo maiorem inuenerit. Sed non sit nobis de uerbo ullo contentio, quod in Ciceronis sonet ore, dum breuitas intellegitur esse apposita ipsa quidem & uerbis ac sententijs accommodatis, collectione ipsa, nec arcta nec peruagata, in qua perinde ut in agro bene culto, nullae insint sentes. Quin eniteant in ea ipsa omnia, & uirescant suo tempore, suo etiam & florescant & maturescant. Hoc itaq; siue breue & appositum, siue aequabile atq; accommodatum dicendi genus, amplectendum est historico, Constetq; appellatum breuitatem non quia concisa & manca, uerũ quod multa complectatur, uerbis non ita multis, quaeq; pro rerum, ac sententiarum complexu appareant etiam pauca. Hoc est igitur illud genus quod paulo ante diximus assumendum, fusum, lene, aequabiliter defluens, neq; ieiunum, neq; intumescens, atq; corruptum. Etenim fusa oratio concisionem lõgius a se repellit obscuritatis sociam, sibiq; aduersantem, atq; contrariã. Lenis, atq; aequabilis aspernatur, reijcitq; ab sese contortus illos, ambitusq; nimios, ineptusq;, atq; asperas uerborum collocationes, strepitusq; tum uocum, ac syllabarum, tum interruptos hiatus, ut quemadmodum sedatus amnis feratur cursu tranquillo, nullis contortus gurgitibus, aut spumantibus obiectu saxorum aquis. Ieiuna uero, atq; inops illa, quasi glareosus ager,

quem afferre fructum potest? quando quod laudandum suscepit, reddit contemptibile illud ac ridiculum. In breui autem hoc, & apposito dicendi genere, in repetendis antiquitatibus, in reuocandis memorijs, in describendis locis, in referendis consilijs, in enarrandis casibus, in prœlijs, victorijs, cladibus memorandis, extollendis præclaris facinoribus, accusandis, ac deprimendis ignauis & perditis, iudicio uetustatis, magnus & clarus existit Sallustius, nam celeritate facile est princeps. In contionibus uero, habendisq; orationibus non idem uideo esse omnium iudicium, quasi parum habita ratione personarum, hoc est militum, populi, Senatus, ad quos orationes ipsæ habentur. ad hæc & scrabrosior in illis iudicatur, & consusior in sententijs, & contractus, ac nimium acutus apud quos minime deceat. Quibus autem (quod de eloquente ait Cicero, quod mirabilius & magnificentius quàm disertus, augebit atq; ornabit quæ uolet) quibus inquam mirabilior ac magnificentior magis placet oratio, ijs uitandum est dicendi genus insolens, affectatum, tumidum, quibus scatet uitijs Marcellinus, quo in genere scribendi Liuius profecto regnat. Quia uero exempla comparationesq; declarant maxime uirtutes, ac dicendi figuras afferam è Sallustio quos memoria teneo locos quosdam, tametsi quicquid dicat, simplex est & unum duntaxat, ut Horatianis utar uerbis. Loci erunt de ingenio

» Iugurthæ & moribus. Qui ubi primum adoleuit, pollens uiribus, decora facie, sed multo maxime ingenio ualido, non se luxui, neque inertiæ corrumpendum dedit, sed uti mos gentis illius est, equitare, iaculari, cursu cum æqualibus certare, & cum omnis gloria anteiret, omnibus tamen carus esse. Ad hæc pleraq; tempora uenando agere, Leonem atq; alias feras primus aut in primis ferire, plurimum facere, minimum ipse de se loqui. Et alibi, Nam Iugurta ut erat impigro atq; acri ingenio, ubi naturam Publij Scipionis qui tum Romanis imperator erat, & morem hostium cognouit, multo labore, multaq; cura, præterea modestissime parendo, & sæpe obuiã eundo periculis in tantum claritudinem breui peruenerat, uti nostris uehementer carus, Numantinis maximo terrori esset, ac sane quod difficillimum in primis est, & prælio strenuus erat, & bonus consilio, quorum alterũ ex prouidentia timorem, alterum ex audacia temeritatem afferre plerunque solet. Igitur imperator omnes fere res asperas per Iugurtã agere, et in amicos habere, magis, magisq; eum in dies amplecti, quippe cuius neq; consilium, neq; inceptum ullum frustra erat. Huc accedebat munificentia animi,

& ingenij solertia. Singula uerba res pene complectuntur singulas, ipsa quidem ita propria, ut nullo appareant modo conquisita. Structura illaborata, cursus fluens, ac sedatus, sonus lenis, auribus maxime gratus, nihil denique quod artem præseferat, Cum tamen oĩa sint ex arte, quodq́; de Amphionis cithara, murisq́; Thebanis in fabulis dicitur, & uerba, & res sponte sua ac natura duce in unum confluunt. Referam & Liuianum de Annibale locum. Nunquam ingenium idem ad res diuersissimas parendum, atque imperandum habilius fuit. Itaque haud facile discerneres, utrum imperatori, aut exercitui carior esset, neque Asdrubal alium quenquam præficere mallet, ubi quid fortiter, ac strenue gerendum esset, neque milites alio duce plus confidere, aut audere, plurimum audaciæ ad pericula capessenda, plurimum consilij inter ipsa pericula erat, nullo labore aut corpus fatigari, aut animus uinci poterat, caloris ac frigoris patientia par, cibi potionisq́; desyderio naturali non uoluptate modus finitus, uigiliarumq́; somniq́; nec die nec nocte discriminata tempora. Id quod gerendis rebus superesset, quieti datum, ea neque molli strato, neque silentio accersita, multi sæpe militari sagulo opertum, humi iacentem intra custodias, stationesq́; militum conspexerunt. Vestitus nihil intra æquales excellens, arma, atque equi conspiciebantur. Equitum peditumq́; idem longe primus erat, princeps in prælium ibat, ultimus confecto prælio excedebat. has tantas uirtutes ingentia uicia æquabant, inhumana crudelitas, perfidia plus quàm Punica, nihil ueri, nihil sancti, nullus deûm metus, nullum iusiurandum, nulla religio. Iudicare his præsertim è locis planè potestis, in Sallustio maius esse breuitatis eius, de qua loquimur studium, in hoc altero rerum adiectis uerbis augendarum. Illi curæ est proprie, simpliciterq́; expressa res, huic accersitum, atq; extrinsecus allatum aliquid tanq̃ excolendæ formæ. Et lenis & fluxu tantum suo incitus placet Sallustio decursus, At Liuio altior paulo, nec tam aliquando sedatus q̃ plenus ac personans, Ille in id intendit, ut natura uideatur duce loqui, hic ut naturæ bonis attulisse ex arte industriaq́; uideri uelit adminiculum. Vtq́; alter ille uirili & Senatorio incessu graditur, ac pro loco & sistit interdum gradum, & tanquam prospectat longius, metiturq́; locat singula. Sic alter hic & gestit quandoque, & uiribus suis lætus exultat, præfertq́; robur & artis, & ingenij. Declarat hoc manifestius Lucij Catilinæ de uirtutibus & uicijs descriptio. Locus tamen ille Liuiano huic haudquaquam satis similis. Verum de ijs sit suum cuiq; iudicium.

Quoniam igitur, ut Cicero maximus dicendi author sentit, pura, & illustris esse debet breuitas, atq; ut nos dicimus, aperta, & clara, puritasq́; ipsa et claritas uersentur tum in sententijs, tũ in uerbis, è quibus constat orationis contextio, nimirum omni studio fugienda est obscuritas, loquendiq́; perplexio, ac dubietas. Euitabuntur autem uitia hæc, si uerba ipsa bene fuerint collocata, eaq́; non rancida, non obsoleta, non putida, minimeq́; ancipitia, cursus non contortus, non uerticosus, non lubricus, non concisa, aut quasi in uoluolum complicata, ut rustici loquuntur, textura, non spinosa sensa, uerum series ipsa fusa & tracta. Quarum ubi rerum diligens habebitur cura, quasi fugatis nubibus, aperta apparebit ac serena breuitatis species.

Est breuitati coniuncta uel potius cognata Celeritas, adeo in historia laudata, eaq́; existere absq; breuitate omnino neqt, De qua innuendũ est aliqd, ne partem hãc aut ægre ferratis à me præteritã, aut parũ omnino animaduersam existimetis. Audite quæso studiosissimi uiri quæ à me dicentur, nequaquam tamen ut qui noui hausturi aliqd meo de fonte sitis, sed ut ab eo, q ea potius sit uobis in memoriã reuocaturus, de quibus sæpius eodẽ hoc in consessu non minus copiose, quàm diligenter est disputatũ. Differt itaq; à breuitate celeritas, quod breuitas quocunq; inesse in sermone, & oratione potest, celeritas nec ubiq; nec semper potest. Etenim breuis est oratio hæc, Vbi quenq;
» periculum cœperat, ibi stare. At si coniungas statim. Arma,
» tela, uiri, equi, hostes, atq; ciues permisti, nihil consilio, neq; imperio
» agi, fors omnia regere, Erit utiq; celeritas, cuius etiam persimilis est
» illa, Deinde ipse pro re ac loco sicuti è monte descenderat paula-
» tim procedere, Marium post principia habere, ipse cum sinistræ alæ
» equitibus esse. Est igitur celeritas breuis & accurata siue complexio,
» siue collectio, conglutinatioq́; complurium simul rerum, ac uerborũ,
» & quasi partium, quarum una quæq; per se prolata sensum perfi-
» cit, siue ea conglutinatio sit inconiuncta, & absq; copulatione ali-
» qua, ut quas supra posui, siue copulatione constet, ut hæc, Eodem tem
» pore imperator & aciem instruere, et hosti obuiam ire, & milites co
» hortari, et qd facere quẽq; uellet imperare, neq; uoce neq; manu usquã
» deesse. Huius autẽ ipsius cõplexionis partes ac mẽbra interdũ singulis
» è uerbis constant. ut, Arma, tela, uiri, equi, hostes, atq; ciues permi-
» sti, interdum è pluribus, qualis ea, Nam uti planities erat inter
» sinistros montes, et inter dexterã rupẽ, octo cohortes in fronte cõstituit,
» reliquarũ signa in subsidijs collocat. Ex his Cẽturiones omnes electos
» et euocatos, præterea ex gregarijs militibus optimũ quẽq; armatũ in

primam

» *primam aciem ſubducit. C. Manlium in dextra, Feſulanum quen-*
» *dam in ſiniſtra parte curare iubet, ipſe cum libertis & colonis pro-*
» *pter Aquilam aſſiſtit. Atq; hæc quidem ipſa celeritatis ſpecies minus*
apparet, nec tam alliciat lectorem, nihilominus uarietas eſt quæ eam
condiat. Cótra mirifice trahit ad ſe legentem, ubi partes ipſæ mixtim
» *conſtituentur, & è ſingulis, & è pluribus uerbis. ut, Quibus rebus*
» *permota ciuitas, atq; immutata facies urbis erat, ex ſumma lætitia atq;*
» *laſciuia, quæ diuturna quies pepererat, repēte omnis triſtitia inuaſit.*
» *Feſtinare, trepidare, neq; loco, neq; homini cuiquam ſatis fidere, neq;*
» *bellum gerere, neq; pacem habere, ſuo quiſq; metu pericula metiri.*
» *Accedat & altera compago. Ad hæc mulieres quibus reipublicæ*
» *magnitudine belli timor inſolitus inceſſerat, afflictare ſeſe, manus*
» *ſupplices ad cœlum tendere, miſerari paruos liberos, rogitare deos,*
» *omnia pauere, ſupbia, atq; delicijs omiſſis, ſibi, patriæq; diffidere. Vt*
autem naturæ propria, ac peculiaris eſt uarietas, ſic ea ipſa præcipue
multum confert ad decorandam, magnificandamq; celeritatem. Quó
circa uidendum erit, ne idem ubiq; ſit eius tractus, ſed mixtus, & ua
rius, filumq; orationis non unum, uerum aliæ atq; aliæ partiū textu
» *ræ. qualis Salluſtianus ille locus. Poſtquam eo uentum eſt, unde à*
» *ferentarijs prœlium committi poſſet, maximo clamore cum infeſtis ſi-*
» *gnis concurritur, tela omittuntur, gladijs res geritur. Veterani priſti-*
» *næ uirtutis memores cominus acriter inſtare, illi haud timide reſi-*
» *ſtunt, maxima ui certatur. Interea Catilina cum expeditis in prima*
» *acie uerſari, laborantibus ſuccurrere, integros pro ſaucijs arceſſere,*
» *omnia prouidere, multum ipſe pugnare, ſæpe hoſtem ferire, ſtre-*
» *nui militis, & boni imperatoris officia ſimul exequebatur. Itaq; neq;*
» *omnia eodem, aut ſemper filo contexenda ſunt, aut numerus narian-*
dus non eſt. Cuiq; etiam rei adhibendus eſt modus cunctorum enim
ſenſuum ſatietas mala, aurium uero multo moleſtiſſima. Fuit autē tan
tum uirtutis huius in Salluſtio ſtudium, uti diuinam illam appellare
nó dubitauerit Marcus Fabius, alijs tamē multis et magnis uirtutibus
Liuium aſſecutū, ſcilicet qđ ad hāc ipſam aſpirare minime potuerit.
Neq; tamē nos id aut ſentimus, aut dicamus, qđ eā ipſe Salluſtiano ſe-
qui more contenderit. Sūt enim et dicendi ſua ferre cuiq; innata ſemi
na, ſicuti et appetēdi, ſtudiorūq; cæterorū. Eſt autē celeritas ipſa tum
grandiū magnificatrix rerū, tum ſubleuatrix humiliū, eadem effuſa
colligit, collecta nūc grauiter, nūc uenuſte pro materia digerit, quæ
multa ſunt, cogit in pauca, quæ rurſus pauca, ornat, inſignit, auget.
Ac perinde ut manus ad agendū, pedes ad inābulandū, innitendūq;

multis pollent iuncturis, sic & ipsa celeritas suis articulis indefessa, indefatigatáq; est. Atq; ut pedes etiá ipsi ad ducendas quandoq; seruiunt choreas, manusq; ad decorandam formá præterquam quod pedes nati sunt ipsi ad incessuum labores, atq; ad ferendum onus corporis, manus fero ad robur, uiresq; exercendas. Sic ipsa quoq; adiuuat, confertq; celeritas ad comptum, ad hilaritatem, ad uenustatem, ad uarietatem deniq; comparandam, naturæ profecto ipsius narrantis appositissimum ministerium. Quæ Liuius dum quærit, alia etiá uia ingressus, atq; profectus est. Cuius uiri multa profecto magnæq; uirtutes extitere, tum exornandis atq; adaugendis rebus, tum etiá complectendis, ac uariandis, ut nunquá illi aut res defuisse uideantur, aut ipse rebus defuerit. Deniq; ut nullus post Marcum Tulliú extitit, qui aures impleuerit audientium in foro, in Senatu, in populo orator, actorq; causarum, Sic inuentus nec dum post Liuium est ullus, ex ore cuius in rebus bellicis terribilem dederit sonitum tuba, nec, ut uaticinor, ex alicuius ore datura est post multa etiam secula. Qualis igitur, & quæ celeritas sit, iudicari ex ijs quæ dicta sunt potest, etsi multa quoq; à me prætermissa sunt, quæ quamuis minutiora, non exiguam tamen laudem afferunt scriptori. Comparatur autem, & constituitur ea tum uerborum, tum rerum copia. Oportet enim perubererem esse eam, perq; affluentem, cum necesse sit, multa, diuersa, uaria hinc atq; illinc apportata, & disquisita colligi, collectaq; quasi pleno è sinu effundat, ut quæ mirabiliter quoq; inuenta uideantur. uelut cum Sallustius (ut paulo ante retulimus) dixisset, Omnia pauere, non ante subiunxit, Sibi, patriæq; diffidere. quod abunde fuisset per se plenum, quàm iniecisset, Superbia, ac delicijs omissis, quadam cum admiratione & audientium, & recitantium. Et Liuius mira etiam celeritate usus cum esset, in uirtutibus uitijsq; Annibalis exponendis, cum dixisset, Inhumana crudelitas, perfidia plus quam Punica, nihil ueri, nihil sancti nullus deûm metus. nullum iusiurandú, quo maiora illa omnia faceret, tandem immo quasi è pectore erutum effudit, Nulla religio. Etenim celeritas quasi plenus et profundus amnis multa uehit, et tanquá aquarú mole rotat, uersatq;. Vitanda tamen confusa, et inordinata permistio, eaq; euitabitur, si partes ipsæ et quos dixi articuli, seperatim ipsi suis quiq; illustrētur atq; implcantur uerbis, si uerba apte, & plane explicent res, si loco & ordine subsequátur suo, si numerorum quoq; recta habeatur ratio, si incessus ac cursus ipse minime, ut dici solet, pedem offendat. Quid uero hac ipsa Sallustiana copiosius, planius, tractius, aut deniq; numerosius? Ibi pri-

num insueuit exercitus populi Romani amare, potare, signa, tabulas pictas, uasa cælata mirari, ea priuatim & publice rapere, delubra spoliare, sacra profanaq; omnia polluere. Igitur hi milites postquam uictoriam adepti sunt, nihil reliqui uictis fecere. Quippe secundæ res sapientium fatigant animos, nedum illi corruptus moribus uictoriæ obtemperarent. Postquam diuitiæ honori esse cœpere, et eas gloria, imperium, potentia sequebatur, hebescere imperium, paupertas probro haberi, innocentia pro maleficentia duci cœpit. Igitur ex diuitijs iuuentutem ubi luxuria, atq; auaritia cum superbia inuasere, rapere, consumere, sua paruipendere, aliena cupere, pudorem, pudicitiam, diuina atq; humana promiscua, nihil pensi, nihil moderati habere, & quæ post sequuntur. Erit igitur celeritas ut minime sordescens, ac lutulenta sic undiq; sibi constans, & conformata, suoq; loco adhibita, integra partibus, iucunda numeris, cursu lenis, rotunda, constituta, magnifica, ac rerum plena, quemamodum piscosus, multarumq; ac liquidarum aquarum fluuius. Locus autem uirtuti est huic maxime aptus, cum multa sese offerunt, quæ breuiter sint pertractanda, aut cum prosequenda magnifice, augendaq; oratione, aut ubi res per se ipsa uidetur exilior. Estq; & uerbis tum honestanda atq; extollenda, tum rebus locupletanda, atq; sententijs, ijsq; extrinsecus allatis. Diximus de Breuitate, deq; coniuncta ei Celeritate, de illo item dicendi genere, quod historiæ uideatur accommodatum, & si non exacte, plura fortasse quam consilium nostrum fuerat, aut quam ab eo qui innuere atq; adumbrare tantum habeat, promissum initio fuerit, Quocirca progrediamur ad reliqua.

Omnino historia, ut Cicero putat, ac natura ipsa docet, partibus constat è duabus, hoc est rebus, & uerbis. Rebus autem ipsis est ordo adiunctus. agendis enim negotijs insunt et quæ prius, & quæ posterius sint administranda. Rerũ enim, ac naturæ ipsius ordine, ut quædam præcedunt, sic etiam sequuntur alia. Ac de rebus quidem ipsis existit enarratio. Verbis autem series earum contexitur, quemadmodum è lapidum strue ædificiorum fabricatio. Ordo est qui materiam omnem prudenter, ac recte differit, seriemq; passim et uniuersam informat, & singulas eius partes moderatur, ac digerit. Oportet igitur explicationem quidem ipsam esse ordinatam, quo ueritas minime confusa, incerta'ue, aut indistincta appareat. Parit igitur ex sese rerũ ordo eam quæ dispositio & totius, & partium dicitur, cuius ea laus est, ut eius opera & cura, tanquam uno in corpore, omnia suo loco, suis partibus apte, proprie, decore, prudenterq; collocẽtur, terminitaq;

suis finibus totum ipsum partesq; ita simul uinciant inter se, atq; connectant, ut in unum coacta decenter consentiant, existatq; uniuersi species tum honesta & grauis, tum blanda & cum dignitate. Habebunt igitur ordo pariter ac dispositio rationem non rerum modo distribuendarum suis in locis, uerum suo quoq; tempore. Cuius spatio & ambitu cuncta comprehenduntur, consistuntq; quae sunt uniuersa. Et quoniam actio omnis, geriturq; atq; administratur quodcunq;, id aliquá ob causam susceptum est, Causae nãq; ubiq; antecedũt rerumq; suscipiendarum fines, oportet rerum scriptorem causarum ipsarum, ac finium cum primis esse memorem, certumq; earum, ac uerum expositorem. Quibus exponendis summum est ab eo adhibendum studium, maximeq; diligens cura. Quodq; causis ijs quae propinquae quidem sunt, aliquid tamen sese quandoq; ostendit antiquius, huius quoq; tanquam principij, nobiliorisq; originis facienda est repetitio. Antiquitasq;, atq; obliteratio ipsa in memoriam reuocanda, et tanquam exponenda in lucem. ut cum Sallustius, quo Micipsae Regis consilia magis magisq; in aperto poneret, Numantino usq; à bello repetit, Vtq; ad Catilinae incepta progrederetur, suosq; per tramites, coepit repetere ab urbe condita, & quibus primo artibus ciuitas creuerit, & quibus etiam moribus corrupta post iuuentus fuerit, quae corruptio Catilinam ad ineundam coniurationem & traxit, & perpulit. Ipsis autem causis suscipiendi siue negotij, siue belli coniuncta sunt consilia, & hominum qui agendum quippiam decernunt, sententiae, ac uoluntates, quae quod saepenumero sunt diuersae, exponendae eae sunt à rerum scriptore in partem utranq;. ut cum Liuius Hannonem alterius factionis principem inducat impugnantem Carthaginensis Senatus sententiam de bello inferendo Romanis, creandoq; Annibale duce. Quo fit, ut quandoq; utriusq; partis, diuersorumq; consiliorũ authores, ac principes inducendi sint altercantium differentes in Senatu, quo sententiae ipsae clariores appareant, illustreturq; magis, magisq; historia, & lectores ipsi apertius doceantur de altercationum causis, consiliorumq; ac sententiarum diuersitate. quod seruauit Sallustius, cum & Caesarem inducat, & Catonem sentientes in Senatu contraria.

S*usceptio autem negotio aut bello explicando (nam res gestae plerunq; sunt bellicae) duo statim coniuncta sunt, & pene dixerim agnata, descriptione sua digna, belli dux ipsius, atq; imperator, et uires atq; opes rei publicae, si tum ea magistratibus regitur, aut regis ipsius, ubi sub unius moderatione urbs Regnum'ue temperatur. Itaq; & Liuius ingenium,*

uius ingenium, institutionem, moresq; describit Annibalis, Et Iugurtæ Sallustius, ac Catilinæ. Principum quoq; Senatus, & ciuitatis mores qui sint, quæq; instituta, aperienda fideliter, opes item, amicitiæ, societates. His accedit explicatio bellici apparatus tum terrestris, tum maritimi, Quales & quantæ utriusq; partis copiæ, Armorum genera, Equitum, ac peditum numerus, quæq; alia his annexa sunt, atq; à scriptoribus minime omittenda, ut præsagia, auguria, uaticinia, oracula, uisiones, sacrificia transfugia deniq;, atq; explorationes, legationes item, ac legatorum mandata, belliq; ipsius indictio, atq; in dicendi modus ac ratio. Non præterijt Annibalis insomnium illud Liuius, quo uastitatem Italiæ denuntiatam significat, Non Catilinæ epistolam Sallustius, aut Scipionis ad Masinissam, Non uterq; aut Martij uatis prædictionem Cannensi de calamitate alter, alter de imperio Corneliorum familiæ delendo in urbe Roma.

Post uero susceptas expeditiones, ac bellum iam indictum motumq;, quo aperta magis, magisq; sint quæ narrantur omnia, describendæ sunt regiones, loca, situs, qua ducendus exercitus, qua castra metanda, quibus aut campis, aut collibus bellũ administretur, Ordo etiam ipse ductandi aperiendus, ut cum legitur, triplici, aut quadrato agmine incedere exercitum. Flumina quoq; & montes siqui sunt, & illorum naturæ, & siquid in his dignum memoratu ac rarum. Erat
" inquit Sallustius, in ea parte Numidiæ, quam Adherbal in diuisione
" possederat, flumen oriens à meridie nomine Mutul, à quo aberat mons
" fermè milia passuum uiginti, tractu pari, uastus ab natura & hu-
" mano cultu, sed ex eo medio collis oriebatur in immensum pertin-
" gens, uestitus oleastro, & myrtetis, alijsq; generibus arborum, quæ in
" humo arida, arenosaq; gignuntur. media autem planities deserta,
" penuria aquæ præter flumini propinqua loca. ea consita arbustis,
" pecore, atq; cultoribus frequentabantur. Quo igitur & lectorem do
" ceret, & delectaret, remq; ante oculos quasi uidendam exponeret, et
" situm omnem exequitur, & qui situs esset ipsius habitus, & quæ soli
" natura. Et Liuius. Tumulus erat, inquit, inter castra Minutij &
" Pœnorum, qui eum occupasset, haud dubie iniquiorem erat hosti lo-
" cum facturus. Eum non tam capere sine certamine uolebat Anni-
" bal, quanquã id operæpretium erat, quæ causam certaminis cum Mi-
" nutio, quē semper occursurum ad obsistendum satis sciebat, contra-
" here. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori, quia
" non modo siluestre quicquam, sed ne uepribus quidem uestitum ha-
" bebat, re ipsa natus detegendis insidijs, eo magis quod in nuda ualle

" nulla talis fraus timeri poterat. Et erant in confractibus cauæ rupes,
" ut quædam earum ducenos armatos possent capere. Horum utrumq;
locum describit insidiarum gratia, aperitq; & locorum aptitudinem,
& ducum consilia, & quid uterq; imperator designasset animo. De
scribit Africæ situm Crispus, quo scilicet & situs ipse notus esset, &
qui amici, qui'ue inimici ex omni prouincia. Cum obsidionem etiam
castelli descripturus esset, licet ignobilis, tamen natura permuniti, si
tum ante eius exponit. Haud longe à flumine Mulucca, quod Iugur
tæ, Bochiq; Regnum disiungebat, erat inter planitiem mons saxeus,
mediocri castello satis patens, in immensum editus, uno perangusto
aditu relicto, nam per omnia natura uelut opera, atq; consulto præ-
ceps erat, quem locum Marius quod ibi regis thesauri erant summa
ui capere intendit. Vrbium quoq; origines, gentiumq; primordia
procul repetita, quæ sint earum leges, qui mores, studiaq; haud exi-
guam historiæ dignitatem afferunt, & propter uarietatem ipsam,
& quod peruetusta atq; à memoria nostra longius remota uehemen
ter delectant. ut cum Sallustius Maurorum gentis initia ad Medos re
fert. Et Tacitus Iudæorum nationis antiquitatem commemorat. Qui
bus referendis magna cura, non minore prudentia opus est, cum eius
modi pleraq; aut incerta sint, aut fabulosa.

Necubi uero plura, quàm bellicis in rebus accidunt improuisa, inspe-
rata, non ante cogitata, præterq; opinionem, atq; consilium, eaq; ipsa
plena nunc terroris, nunc spei, modo gaudij, modo tristitiæ. Itaq; ca-
suum fortuitorumq; in his euentuum magna scriptori ratio haben
da est. Tempestatum quoq;, famis, frigoris, æstus, pestilentiæ, periculo
rum in faciendo itinere, in conferendis manibus. Item audaciæ metus,
temeritatis, suspitionis, insidiarum, falsorũ rumorum, quæq; alia in
ter gerendum, atq; administandũ bellum siue consilio eueniunt homi
num, siue casu. Ex his enim perspicitur potissimum, qualis fuerit scri-
ptoris diligentia, atq; ꝓpensio. Attingenda ẽt permulta, quæ nihil ta-
men susceptum ad historiã, uerum ut extrinsecus allata nouitate sua
pariunt & admirationem, & uoluptatem, suntq; condimentum qua
si quoddã, atq; ut peregrina uehementer afficiunt. Vt cum Sallustius
Iugurtino in bello quod solum susceperat scribendum, aliunde af-
" fert. Per idem tempus aduersum Gallos ab ducibus nostris. Q.
" Cepione, & M. Manlio male pugnatum. quo metu Italia omnis con-
" tremuit. Illiq; & usq; ad nostram memoriã Romani sic habuerunt,
" alia omnia uirtuti suæ prona esse, cum Gallis pro salute non pro glo
" ria certare. Et Liuius, cum belli Achaica aduersus Mesenen, parti-

culam sibi referendam assumit. Eius autem uerba sunt hæc. Cuius belli causam, & ordinem si expromere uelim, immemor sim propositi, quo statui non ultra attingere externa, nisi qua Romanis cohærerent rebus. Euentus memorabilis est, quod cum bello superiores essent Achei. Philopœmenes prætor eorum capitur, ad præoccupandam coronẽã, quam hostes petebant, in ualle iniqua cum equitibus paucis oppressus, ipsum potuisse effugere, Tracum Cretensiumq́; auxilio tradunt. Sed pudor relinquendi equites nobilissimos gentis ab ipso nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad euadendas angustias cogendo ipse agmen prebet, sustinens impetus hostium, prolapsus equo & suo ipse casu & onere equi super eũ ruentis, haud multum abfuit, quin exanimaretur, septuaginta annos iam natus, & diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, uiribus admodum attenuatus. Iacentem hostes superfusi oppresserunt, cognitum primum uerecundia memoriaq́; meritorum haud secus quàm ducem suum attollunt, reficiuntq́;, & ex ualle de uia in uiam portant. Quem quidem locum ita executus est Liuius, ut & funus referat, & honores penè diuinos in eum collatos dicat, & annum eum celebrem morte trium clarissimorum ducum Annibalis, Philopœmenis, Scipionis.

Iam uero cum sit homini data à natura oratio magna cum excellentia animalium cæterorũ, ipsorumq́; hominum inter ipsos, Sitq́; orationis propria uis mouere animos, & quo uelit flectere, nuncq́; pro re ac loco, à metu trahat ad fiduciam, à dolore ad læticiam, ab otio, ac mollitie ad laborem. Eademq́; fugientes retineat, irruentes impellat, dubitantes confirmet, huius esse memor rerum gestarum scriptor cum primis debet. Itaq; quoties res tulerit, imperatores ipsos inducet, nunc confirmantes suos in periculis, nunc excitantes illos ad ea obeunda, alias exortanteis, alias obiurganteis, & modo præmia proponenteis, modo admonenteis infamiæ, turpitudinis, seruitutis, mortis. Videntur enim eiusmodi allocutiones, quæ nunc ad multos, nunc ad singulos habentur decorare historiam, & quasi animare eam. In quibus quoties res ipsa tulerit, neruos orationis, atq; ingenij sui ostendet rerum scriptor. Nec solum quæ dicta fuisse referuntur ab imperatoribus, uerum etiam ea afferet quæ uerisimilia, quæq́; dicenda, tempus, periculum, reiq́; ipsius natura postulare uideatur. Vteturq́; in increpando acrimonia, in excitando uehementia, in sedando lenitate, in impellendo contentione, in extollendis rebus proprijs, aduersarij deprimendis, magnitudine, ac linguæ suæ.

acie, rerum ipsarum qualitates, ac ducum maxime personas sectatus. Magnificant autem historiam conciones potissimum rectæ illæ quidem, ubi imperatores ipsi & loqui & agere introducuntur. ut quasi geri res uideatur. Adhiberi tamen debent suo & loco, & tempore, suumq́; ubiq; decorum retinendum. illa uero trita sunt, ante pugnam instruere aciem, indicare animorum habitum, nunc uictoriæ nunc cladis præsagum. Militum uel strenue in acie, uel ignauiter facta referre, Ducum solertiam, adhortationes, consilia, & siqd strenue manu ediderint memorare. hic fortitudinis, prudentiæq́;, illic fortunæ, casusq́; mentionem facere. à quo primum cornu aut fuga cœperit, aut uictoria, declarare. Post pugnam ac uictoriam, cædes, captiuorum numerum, uexilla capta, prædam, spolia, direptiones recensere, præmia referre, commendare fortitudinem, accusare ignauiam, miserari humanos casus, uarietatem, ludumq́; fortunæ mirari, aut deorũ uel iras uel fauorem, quæq; alia uel euentus natura, uel ratio ipsa rerum laudanda aut uituperanda, iucunde aut ægre accipienda miseranda, aut accusanda docuerit, per ea euagari. Audite quæso Sallustium post Catilinæ male decertatum pugnã. Strenuissimus quisq;, aut occiderat in prælio, aut grauiter uulneratus discesserat. Multi autem qui è castris uisendi, aut spoliandi gratia processerant, uoluentes hostilia cadauera, amicum alij, pars hospitem, atq; cognatum reperiebant, fuere item qui inimicos suos cognoscerẽt. Ita uarie per omnem exercitum lætitia, mœror, luctus, atq; gaudia agitabantur. Et post Metelli præliũ cum Iugurta. Igitur pro metu repente gaudium exortum. Milites alius alium appellant, acta edocent, atq; audiunt, sua qsq; fortiter facta ad cœlum fert. Quippe res humanæ ita se habent, in uictoria uel ignauis gloriari licet, aduersæ res etiam bonos detrectant. Metellus in ijsdem castris quatriduo moratus saucios cura reficit, meritos præmijs more militiæ donat, uniuersos in concione laudat, atq; agit gratias, hortatur ad cætera quæ leuia sunt, parem animum uti gerant, pro uictoria satis pugnatum, reliquos labores fore prædæ. Nec pigeat referre quæ à Liuio dicuntur, post stragem ad Trasimenum ab Annibale editam. Hæc est illa nobilis ad Thrasimenum pugna, atq; inter paucas memorata populi Romani clades, quindecim millia Romanorum in acie cæsa sunt, decem millia sparsa fuga per omnem Hetruriam diuersis itineribus urbem petiere. mille quingenti hostium in acie, multi postea utrinq; ex uulneribus periere. Et post pugnam ad Trebiã factam, primo quid Annibal fecerit, refert. Finis insequendi ho-

" ſtis Pœnis flumen Trebia fuit, ita torpentes gelu in caſtra rediere, ut
" uix lætitiam uictoria ſenſerint. Deinde tranſit ad ea quæ Romæ
" agitabantur poſt cladis nuntium. Romam tantus terror ex hac clade
" perlatus eſt, ut iam ad urbem crederent infeſtis ſignis hoſtem uentu
" rum, nec quicquam ſpei aut auxilij eſſe, qua portis mœnibusq́; uim
" arcerent, uno conſule ad Ticinum uicto, altero è Sicilia reuocato, duo
" bus Conſulibus, duobus Cõſularibus exercitibus uictis, quos alios du
" ces, quas alias legiones eſſe, quæ arceſſerentur. Quanta uero hac in
parte ſcriptores uarietate ſint uſi, magis ut appareat, ſubdam tertium
" quoq; è Liuio locum. Poſt ſuperatum enim Beneuentanorum in cam
" pis à Sempronio Gracco Hannonem Pœnum, poſtq́; donatos libertate
" Volones, donisq́; militaribus Veteranos, atq; ignominiæ nota, quos
" par erat, affectos, Signum deinde Graccus colligendi uaſa dedit. Mi
" lites prædam portantes, agentesq́; per laſciuiam, ac iocum, ita ludibū
" di Beneuentum rediere, ut ab epulis celebrem feſtumq́; diem actis, nó
" ex acie reuerti uiderentur. Beneuentani omnes turba effuſa, cum ob-
" uiam ad portas exiſſent, conſpectis militibus gratulari, uocare in ho
" ſpitium, apparata conuiuia omnibus in propatulo ædium fuerant,
" ad ea inuitabant, Graccum orabant, epulari permitteret militibus, et
" Graccus ita permiſit, in publico epularentur omnes, ante ſuas cuiusq;
" fores prolata omnia. Pileatis aut lana alba uelatis capitibus Volones
" epulati ſunt, alij accubãtes, alij ſtantes, q ſimul miniſtrabant, ueſcebã
" tur. Placuit locos hos duorum ex eloquentiſſimorum ſcriptorum hiſto
rijs referre, ut intellegeretis, qua uarietate ſint uſi rerum explicatores,
poſt eiuſmodi ſtrages enarratas, quæ uarietas perlectis etiam prælijs
alijs longe maior apparebit. Eadem habenda eſt ratio in obſidionibus
expugnationibusq́;, Oportet enim aperire prius naturam & loci, et
ciuium, genus obſidionis, ac machinarum, quid intra urbem paretur,
quid geratur in caſtris edocere, dolos, artes, inſidias, diurnos, no-
cturnosq́; labores, ruinas, inſtaurationes referre, quæq; permulta et
obſidentibus, & obſeſſis aut uirtus contulit, aut fortuna ipſa, diligen
tia'ue, aut neglegentia partis alterius repente obtulit, obiecitq́;, uel
abſtulit, eripuitq́; conſulto. Liuius cum Thaumatorum ſitum deſcri-
beret, quam urbem Philippus obſidebat Rex, dum nomen ipſum in
terpretari uult, locum illum hiſtoriæ mirifice illuſtrauit inquiens.
" Vbi uentum ad hanc urbem eſt, repente uelut maris uaſti, ſic immen
" ſa panditur planities, ut ſubiectos campos terminare oculis haud faci
" le queas, ab eo miraculo Thaumaci appellati, nec altitudine ſolũ tu
" ta urbs, ſed quod ſaxo undiq; abſciſſo rupibus impoſita eſt. Audia-

mus quæso et Sallustiũ, fortuitam rẽ quanta cũ dignitate sit executus. At Marius multis diebus et laboribus consumptis, anxius trahere animo, omitteret ne inceptum, quoniam frustra erat, an fortunam opperiretur, qua sæpe prospera usus fuerat, quæ cum multos dies noctes'q; æstuans agitaret, forte quidam Ligus è cohortibus auxiliarijs miles gregarius castris aquatum egressus haud procul ab latere castelli, quod auersum prælianti bus erat, animaduertit inter saxa reptanteis cochleas, quarum cum unam atq; alteram dein plures peteret, studio legendi paulatim propè ad summum montis egressus est. Vbi postquam solitudinem intellexit, more ingenij humani, cupido difficilia faciendi animum uertit, ut forte eo in loco grandis ilex coaluerat inter saxa, paulum modo prona, deinde flexa, atq; aucta in altitudinem, quo cuncta gignentium natura fert, cuius ramis modo, modo eminentibus saxis nixus Ligus, castelli planitiem describit, quod cuncti Numidæ intenti prelianti bus aderant. Exploratis omnibus, quæ mox usui fore ducebat, eadem regreditur, non temere uti ascenderat, sed tentans omnia & circunspiciens. Itaq; Marium propere adit, acta edocet, hortatur, Et quæ sequuntur. Videtis quæ sit loci huius explicatio, quanta'q; cum tenuitate ac uerborum gratia. Non exornauit modo orationem, uerum etiam magnificauit res ipsas Liuius, cum quasi repente oblatam causam, ab ipso libri illius initio exorsus est, his quidem uerbis, atq; his etiam uerborum numeris. Inter bellorum magnorum, aut uix dum finitorum aut imminẽtium curas intercessit res parua dictu, sed quæ studijs in magnum certamen excesserit. M. Fundanius, & L. Valerius. TR. pl. ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerant eam. M. Oppius, & T. Romulius. TR. pl. Q. Fabio. T. Sempronio COSS. in medio ardore Punici belli. Nequa mulier plus semunciam auri haberet, neu uestimento uersicolori uteretur, neu iuncto uehiculo in urbe oppido'ue, aut propius inde mille passus, nisi sacrorum publicorum causa ueheretur. M. & T. Iunius. TR. pl. legem Oppiam tuebantur, nec eam se abrogari passuros aiebant. ad suadendum, dissuadendum'q; multi nobiles prodibant. Capitolium turba hominum fauentium, aduersantium'q; legi complebatur. Matronæ nulla nec authoritate, nec uerecundia, nec imperio uirorum contineri limine poterant. Omneis uias urbis, aditus'q; in forum obsidebant. Viros descendenteis ad forum oranteis, ut florente re plublica, crescente in dies priuata omnium fortuna, matronis quoq; pristinum ornatum reddi paterentur. Augebatur hæc frequentia mulierum in dies, nam etiã ex oppidis, conciliabulis'q; conuenerant. Iam et consules, pretores'q;,

& alios magistratus adire & rogare audebant. Tam multa autem animaduertenda sunt ab historicis, ut non reliquerit inexpressum Liuius inenarratumq; Numidarum equitum, equorumq; habitum, ac fœdam speciem. At Numidæ equos conscendunt, & ob equitare stationibus, neminem lacessentes cœperunt. nihil primo aspectu contemptius, equi, hominesq; paululi & graciles, discinctus, & inermis eques, præterq̃ quod iacula secū portat. equi sine frenis deformes, ipse cursus rigida ceruice, & extento capite currentiū, hunc contemptum de industria augentes, labi ex equis, ac per ludibrium spectaculo esse. Nec Sallustius nō et ipse faciē quoq; ac nidorem Tulliani carceris explicuit. Circiter quatuordecim pedes humi depressus. eū muniunt undiq; parietes, atq; insuper camera lapideis fornicibus uincta, sed incultu tenebris, fœda odore, atq; terribilis facies eius. Hos locos ab eminētissimis uiris sumptos afferre placuit, nō ut authoritatē ab ijs dictis comparemus nostris, uerum ut præceptorum locum apud uos, quicq; hæc è uobis audierint obtineant, utq; diligentiores etiā multo q̃ estis efficiamini explorādis locis alijs, ijsq; consyderādis, qbus tū Liuius, Sallustiusq; præcipue, tum alij rerū scriptores historias suas et locupletarūt abunde, et insigniter etiam decorarunt. Iam uero post expugnationes direptio et cædes ipsa campū præbet q̃ latissimum edisserendi, quæ libido, ira, superbia, crudelitas, dolor, auaritia suadet uictoribus, quæq; ppetiēda uictis atq; expugnatis. Quæ qdē ipsa clariora sunt, q̃ ut exemplis sint illustranda. Hi tamen loci præcipue, & scriptoris ingenium quantum ualeat ad mouendos indicant animos, & quæ sit in eo augendi, atq; magnificandi uirtus, ac dicendi copia.

Illud uero rerum scriptori seruandum maxime, atq; in tota rerū serie, ut pro locis, rebus, occasionibus, iudicis ipse psonā induat, ut laudet, cōdemnet, admiretur, deprimat, misereatur, nunc rideat humanos casus, nunc deploret, demum meminerit, demonstratiuo in dicēdi genere se uersari, ac tum laudandi, tum uituperandi onus à se esse susceptum. Sallustius in explicandis Catilinæ peruersis consilijs, atque coniurationis apparatibus, quasi dolore uictus prorupit in hæc uerba. Ea tempestate mihi imperiū populi Romani multo maxime miserabile uisum est, cui cū ad occasum ab ortu solis omnia domita armis parerent, domi otium, atq; diuitiæ, quæ prima mortales putant, affluerent, fuere tamen ciues, qui seq; et rempublicam obstinatis animis perditum irent, Namq; duobus Senatus decretis ex tanta multitudine, neq; præmio inductus coniurationem patefecerat, neq; ex castris Catilinæ quisquam omniū discesserat. tanta uis morbi uti tabes plerosq; ciuiū animos inuaserat. Et post captū à Mario oppidū, de quo

paulo est ante sermo habitus, sententiam quasi iudicialem protulit. Sic forte correcta Marij temeritas gloriam ex uirtute inuenit. Et Liuius in explicando ad Capuam militum Annibalis langore, ac desidia. *Maius, inquit, id peccatum duxis apud peritos artium militarium haberetur, quàm quod non ex Cannensi acie protinus ad urbem Romam duxisset exercitum. Illa enim cunctatio distulisse modo uictoriam uideri potuit, hic error uires ademisse ad uincendum.* Item post eruptionem ad Nolam à Marcello factam. *Ingens eo die res ac nescio an maxima illo bello gesta sit. Non uinci enim ab Annibale difficilius fuit, quàm postea uincere.* Et alibi, *Eludant nunc antiqua mirantes. Non equidem, si qua sit sapientium ciuitas, quam docti fingunt magis quàm norunt, grauiorem temperatioremq; à cupidine imperij, aut multitudine melius moratam censeam fieri posse.* Eiusmodi autem exempla affatim multa extant, quæ sequenda sunt rerum gestarum scriptori, sua cum maxima laude & historiæ dignitate. His itaq; seruandis non laudatorem modo se nobilium nunc facinorum, præclarissimarũq; actionum, nunc reprehensorem turpium abiectorumq; ostendet egregius rerum gestarum expositor, uerum etiam uirtutis ipsius patronum, admonitorẽq; sapientiæ præseferet, & quasi magistrum. quando historia ipsa uitæ est hominũ, ac rerum humanarum magistra. Idem Liuius, de Annibale Italia excedente sic loquitur. *Raro quenquam hominem, patriam exilij causa relinquentem, tam mœstum abijsse ferunt, quàm Annibalem hostium terra excedentem. Respexisse sæpe Italiæ litora, & Deos, hominesq; accusantem, se quoq; ac suum ipsius caput execratum, quod non cruentum ab Cannensi uictoria militem Romam duxisset, Scipionem ire Carthaginem ausum, qui consul hostem Pœnũ in Italia non uidisset, se centum millibus armatorum ad Thrasimenum aut Cannas cæsis, Circa Casilinum, cumasq;, & Nolam consenuisse. Hæc accusans quærensq; ex diutina possessione Italiæ est detractus.* Hic igitur præcipuæ locus, admonere rerũ scriptores potest, qua animi pensione uti debeant, quodq; adhibere iudicium ac curam non in enarrandis modo rebus ipsis quæ gestæ sint, sed illis etiam inuenendis effingendisq; quæ concipi cogitatione, & colligi coniectura possunt, pro rebus, negotijs, temporibus, personis, quæ singula uelle complecti, nec confessus est huius, & uidetur esse satis admonuisse. Cum præsertim sit Hortensium, Historiam Poeticæ maxime esse similem, ipsa uero Poeticæ naturam potissimam imitetur.

Diximus hactenus de rebus, quibus differendis fuimus fortasse longio-

res, reliquum est de uerbis, ut dicamus, cum ijs e duobus historia, ut dictum est, constet. Illud igitur uidendum est, primum ut ea sint propria, accommodata, delecta, usitata bonis ab authoribus, pro loco ac re sumpta, quanquam interdum pro rei magnitudine, à Poetis quoq; mutuanda ea sunt. quod frequentissime omnium seruauit Liuius, & Cicero ait Poetam Oratori esse finitimum. Deinde ut ea bene sint opportuneq; collocata, ipsaq; ut collocatio sit artificiosa, uaria, multiplex, numerosa, habeatq; rationem non aequabilis solum, sibiq; consentientis texturae, uerum etiam decursus ac soni. Qua quidem de re aures sunt potissimum consulendae, Ad haec summa ea cura expolienda, exornandaq;, ut nec forma ornatu careat extrinsecus, nec ornatus appareat, aut neglegenter adhibitus, aut alienus à forma, retineatq; tum uenustatem, dignitatemq; pro re, ac loco, tum etiam grauitatem, ac supercilium. Quarum rerum omnium Cicero optimum se nobis magistrum exhibebit. Vsu uenit autem in componenda historia, quod in aedificandis tum domibus, tum nauibus, multas subinde fieri rerum commissuras, & quasi membrorum inter se coniunctiones, quas prudentia, ordinisq; solers, ac circunspecta ratio moderetur oportet, quaeq; & ipsa locorum quoq;, ac temporum rationem habeat, ut post narratas explicate diligenterq; res alias, transgrediatur ad alias. Indeq; postquam parti huic satisfecerit, ad continuandam regrediatur priorem materiam, rursus ea, quantum satis erit, explanata, reditum ad alteram illam faciat, aut si rei ratio tulerit, ad aliam, moxq; ad aliam. ut cum Liuius, post descensum ex alpibus Annibalis, postq; praelium cum Scipione factum, proditumq; Clastidium, subiungit rem na-
» ualem inquiens. Interim circa Siciliam, insulasq; Italiae immunen-
» tes uiginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandam orā
» Italiae à Carthaginensibus missae, nouem Liparas, octo insulam
» Vulcani tenuerunt, tres in fretum auertit aestus maris, Deinde re-
» uertitur ad res ab Annibale gestas, postq; Placentinam pugnam
» transit in Hispaniam. Dum haec in Italia geruntur. Cn. Scipio in Hispaniam cum classe missus. Hae igitur siue commissurae, siue diuersarū in historia rerū inter se connexiones eiusmodi esse debent ut partes quae hinc, atq; illinc explicandae subiūguntur, sint per se integrae, clarae, minime perplexae, atq; ab ipso q̄ primū initio appareāt esse aliae. quod praestabūt uerba primo loco, & ipsis quasi in foribus posita, qualia sunt, Interi. et, Dū haec gerūtur. et, Per id tēpus, quaeq; et Sallustius, et Liuius et caeteri oēs usurpāt. Itaq; cōmittēdis, atq; sub

nectendis his, primum omnium id uidendũ, uti diuersitas materiæ cõ festim elucescat, intelligaturq; quasi mẽbrum quoddam corporis ab alio membro diuersum, ac nihilominus ut membra nostri corporis neruis complicantur, sic partes hæ uerbis quàm maxime aptis, neruorumq; præstantibus officium, apte inter se prudenterq; iũgantur. Quo'circa ad ingenium, atq; à natura tributa dicendi dona, adiungenda est lectio optimi cuiusq; ex græcorum, ac Latinorum authoribus, quæq; ĩ illis cernuntur, apparentq; eminentissima, ad ea tanq̃ ad metam dirigenda est omnis scriptorum opera, & cura, ut similes, ut pares, si superare illos minus ualuerint, aut imitatores saltem boni ut euadant, laudemq; si non primi, aut secundi loci, aliquam quoq; et ipsi certam propriamq; ac studijs suis dignam consequantur.

A c mihi quidem res gestas memoriæ qui mandant, officioq; funguntur tradendi ad posteros res præteritas, non minore fortasse laude digni uideantur, quàm qui leges tradidere uiuendi. Illi enim præcepta, exempla hi nobis tradidere, quippe cum proprium eorum officiũ, ac munus sit, sustentare ingenio suo uitæ nostræ imbecillitatem, atq; mortalitati ire obuiam, ne quantum in ipsis est, dicta, factaq; memoratu digna, resq; præclare, atq; excellenter gestas tempus obscuret, ne'ue eæ oĩno e memoria excidant, quæq; imitatione, atq; cognitione digna sunt, æuo ea ne intercidant, quibus mortale genus ad uirtutem excitetur, & gloriam, ut qui legunt, qui de ijs loquuntur, intellegant omnes quo ore, quoq; animo laudentur honesta, uituperentur turpia, & improba, ut fortunam, ut uarietatem, inconstantiamq; rerũ humanarũ animaduertentes, discant in aduersis esse patientes, ac firmi, in prosperis continentes, et lenes, ĩ deiectionibus, ac ruinis fortes robustiq;, ac spirante fortuna mansueti, faciles, placidi, in opulẽtia liberales, ac benefici, in inopia sorte sua si nõ contenti, saltem nõ abiecti, non squalidi, ut nihil quod accidat homini nouum existiment, nihil repentinũ mirentur, nihil nõ aliqñ reantur aut posse accidere, aut putent non qñq; ẽt accidisse. Macti igitur diuturnitate estote, ac laude rerũ scriptores, quorũ opera et studio effectum est, ut sciamus qui primi Deũ cognouerint, itellegamusq; qbus eũ sacrificijs, uotis, supplicijsq; ueneremur, colamus, placemus. quorũ item beneficiũ, ac munus fuit, ut cognosceremus qui leges tulerint, naturæ secreta aperuerint, artes inuenerint, uiuendi præcepta tradiderint. Quæ dum sequitur genus hominum e' syluis, atq; à fero uictu, cultuq; liberum, in urbes se contulit atq; in libertatem. In quibus pietatem, fidem, æquitatem, amicitiam, humanitatem, iustitiam, urbanitatem deniq; omnem

exerceat, seq; homo ipse dijs non modo gratum ipsis, uerum etiam persimilem, inuicem gratuitoq; benefaciendo, reddat.

Constat igitur historia & rebus & uerbis, uerba uero esse debent, ut ultimo dictum est loco, elegantia & propria & bene, decenterq; collocata & sparsa. Res ipsae constant ordine & dispositione, quibus coniunctae sunt descriptiones causarum, temporum, rerum praeteritarum, antecessionumq; ingenij, morumq; eorum qui bellum administrant, uirium, societatum, apparatuum, Item descriptiones regionum, locorũ, urbiũ, fluminum, montium, etsi qua in illis memoratu digna, Itinerum quoq;, casuũ, euentuũ, pugnarum, quaeq; pugnam sequuntur, Ad haec obsidionum, oppugnationum, expugnationumq;, quaeq; expugnationem comitari consueuerunt. Accedũt his psonae, laudantis scilicet, aut improbantis, pro re, ac tempore, Lectio item, atq; imitatio. De genere autem ipso dicendi, quale scilicet cõueniat historiae, dictũ est. De Breuitate similiter, ac Celeritate, quarũ altera est historiae commendatrix, altera locupletat eam, atq; magnificat. Itaq; plura de re hac loqui, praecipientis est uelle personam assumere. Quo circa ne mihi sit cum Grammaticae patrocinatoribus contentio post hac ulla, finem dicendi facio, meq; à promisso absoluo, quando factum est à me, ut arbitror, satis promisso, & fortasse amplius, q̃ iudicari possit esse promissum. PV. Et promissis à te satisfactum Alnli confitemur omnes, & disserendis ijs incredibili uoluptate nos affecisti, dum rem sparsam, ac passim iactatam colligis, collectamq; ordine suo, suaq; regula, ac lege sic componis, ut siqui post hac redacturi ea sint in praecepta, facile quidem praestituri id uideantur. Nec his contentus laudes quoq; historiae addidisti, & quàm ea sit utilis mortalium generi, multa cum grauitate docuisti et copia. Caeterum nesciam uolẽs ne, an neglegens praeterieris ea, quae ad scribendas magnorum uirorum uitas spectant, quo in genere historiae Graece Latineq; uersati sunt permulti. AL. Atqui Puderice de toto & integro nos historiae corpore locuti non de parte sumus, quae & ipsa ad totius imaginem componi pro natura sua potest. Itaq; ut pauca quaedam in hoc quoq; genere scribendi tradamus, quod ipsum Demonstratiuum est genus (nam qui uitam alicuius scribit in locos nunc laudis, nunc uituperationis incidit, cuius rei monitum fecisse eum satis est) tria cum primis seruanda censemus, ut scriptio ipsa sit breuis, sit diligens, atq; etiam grauis, adde si placet et quartũ, ut sit ea q̃ maxime quoq; elegans. Breuitas aũt erit talis ut rerũ summas paucas cõplectatur. Diligẽtia tãta, ut nihil omit

tat, quod indicetur memoratu dignum. Grauitas item ea, quæ addat explicationi ac dictis pondus, quæq; & authorem rerum & scriptorem commendet. Nam præter ueritatem nihil potest esse commendabile. Quid obsecro tam est aduersum quàm uanitas historiæ? quæ uitæ magistra esse dicatur. Elegantiam idcirco dicendi maximam hac præsertim in parte exigimus, quod hæc ipsa scribendi pars permultis sit alijs laudibus, ac uirtutibus atritura. Itaq; compensetur utiq; elegantia. quod deerit de cultu, cæteroq; splendore. Cuius rei Cæsar grauissimus esse potest & testis & monitor. de cuius commentarijs etsi multa in exemplum adduci à nobis poterant, tamen scribendi genus historicum ex omni parte minime complexus est Cæsar, quippe qui materiam et præbere, et relinquere maluerit alijs de se scribendi. Et qui pictor, aut statuarius imaginē facturus est, quæ totius referat corporis pulchritudinē, nimirū pulcherrimi cuiusq; uiri speciem sibi in exemplum assumit, non eius qui parte tantum præcellat aliqua, sed qui omnibus. Nam quanquam & Tacitus, & Curtius abunde sunt laudibus, ac uirtutibus ornati suis, laus tamē omnis Latinæ historiæ penes duos putatur existere, diuersoq; indicendi genere, Liuiū, ac Sallustiū. Ad hæc iniquitas temporum Trogum nobis omnino abstulit et Curtium, ac Tacitum quasi mutilatas uidemus statuas, Licetq; suspicari potius ac coniicere, quàm omnino de ijs iudicium aliquod absolutum ac certum tradere. Quid qd̄ noster paulo ante Actius uno fuit ubiq; ferè contentus Virgilio? uidelicet qd̄ ab optimo quoq; suo in genere quærenda est semper authoritas. Quod autem (sicuti ex oculis ac uultu coniicio) Prassicius hic noster dicere paratus est aliquid, officiūq; absolutum est meum, dicat pro arbitrio uir & in poetica & in oratoria maxime exercitatus, depromatq; de pectore apprime fœcundo dignū aliquid seq;, & hoc ipso consessu, ut munus & ipse quoq; suum adimpleat. PV. Atqui et ordo lexq; ipsa sessionis huius id ipsum exigit, & nos omnes non istud ipsum modo petimus, uerum etiam rogamus, atq; exposcimus. PAV. Equidem ex ijs, quæ acute, grauiter, eruditeq; ab Altilio sunt de lege historiæ dicta, quæq; ante Syncerus Poeticas de numeris, ipse uero Altilius de uerbis nuper, atq; ornamentis disseruit, magis magisq; incendor ad puestigandū Poeticæ finē, quē ex ore senis nostri esse Syncerus initio retulit, bene, atq; apposite dicere ad admirationem comparandam. Conuertor autem ad te Parde potissimum, quem dicendi labor non adeo ut hos ipsos delassauit, audientiam primo abs te exposcens, deinde sententiam in his quoq; requirens tuam. PAR. Et audientem me perq; intentum in

tentum in dicendo habebis, & paratum etiam respondere ad ea, quae ex me intellegere ipse uoles, aut quid ipse sentiam aperire, si opinionem fortasse meam tentando sciscitaberis. PAV. Principio quod Cicero aiat finitumum esse Oratori Poetam, duo, ut mihi uidetur, cur in eam sententiam uenerit, omnino illum mouere, et & quod uterq; uersatur in dicendo, & quod utriusq; communes sunt Laudationes, quod Demonstratiuum genus dicitur, tametsi & deliberationes quoq;, apud Poetas enim tot Deorum concilia, consultationesq; non'ne hoc nobis palàm faciunt? Habent igitur tum Laudationes, tum deliberationes inter se communes, bene item & consumate dicere, suo uterq; in genere dicendi, cum alter solutus incedat atq; promissus, alter astrictus numeris, ac pedibus certa lege cohercitis. Quin uerba quoq; & ipsa sunt inter eos communia. Verum alterius, digna foro ac Senatu, quaeq; grauitatem satis est uti sequantur, retineantq; dignitatem, alterius, quae magnificentiam, altitudinem, excellentiamq; quasi quandam ostentent. Neq; enim grauitas comparandae admirationi satis est sola, ni magnificentia accesserit excellentiaq; & uerborum & rerum. utq; ego arbitror, hoc illud est, quod ait Horatius.

» -Mediocribus esse Poetis,
» Non homines, non dij, non concessere columnae.

Cũ oporteat eos suo in genere excellere, neq; aliter digni eo nomine uideantur. Hoc etiam est & illud quod à Cicerone dicitur, singulis uix seculis bonum Poetam inuentum. Perrara nanq; omnis est excellentia, quodq; Oratori satis est bene dicere, atq; apposite, id oportet in Poeta sit, ut excellenter. Ac tametsi Oratoris quoq; est aliquando et magnifice, & excellenter, tamen id nõ ubiq; neq; semper, cũm Poetae hoc ipsum ubiq; suum sit ac peculiare, etiam cum in minutissimis, atq; humilibus uersatur rebus. Siqdẽ necesse est & minutissimis, & humilibus describendis rebus appareat etiam eius excellentia. Nã et quae fuit naturae excellentia creando in homine, eadem nec minor pro specie illarum ac forma in apibus atq; formicis fuit. Vtriusq; etiã Oratoris, ac Poetae officium est mouere & flectere auditorem. Verum quo'nam, quo inquam haec & commotio, & flexio, & maximum utriusq; in hoc ipso studium? Oratoris, scilicet ut persuadeat iudici, Poetae, ut admirationem sibi ex audiente, ac legente comparet, Cum ille pro uictoria nitatur, hic pro fama, & gloria, quae uidetur sola ac maxime ab hoc scriptorum genere quaeri. Et Orator quidem ubi minime persuaserit, potest fine suo contentus esse quod be

ne quod apposite, quod consumate dixerit in causa. At Poeta fine omnino defraudabitur suo, nisi in audientis, ac legentis animo pepererit, infixeritq; admirationem, per quam sit famam, uenerationemq; assecuturus. Nec uero audientem aut legentem eum nos intellegi uolumus, cui sit admirationi Bauius aut Maximianus, sed cui magnam quoq; mentem Delius inspirauerit uates, uix enim de bono Poeta nisi & ipse auditor bonus Poeta fuerit, iudicare recte potest. Tametsi nescio quomodo à natura ipsa instituti nonnulli, alij in Musicas, alij in pictura, in Poeticas alij, neq; Poetæ tamen ipsi, neq; pictores, aut musicam professi, bonum quid in ea sit arte sentiunt, optimum uero sentire haud poterit, nisi quē ars quoq; cum natura ipsa ingeniosum pariter, atq; solertem fecerint. Quócirca mediocritas illa quæ in rebus plerisq; omnibus conceditur. Poetæ omnino aduersatur, eiq; minime est concessa. Nisi forte dicendi excellentia & magnificentia illa sit uocanda mediocritas in genere dicendi Poetico, quando excellentia dicendi in Poeta ut uacua esse debet inflatione, atq; intumescentia, sic nullo debet modo de gradu suo deijci. Quid quod Oratorem multitudinis præsertim impleturum aures, aut unius iudicis, aut paucorum admodum, multæ illum adiuuare res possunt. At Poeta solis excellentibus, ingenioq; excellenti præditis, sola & una cum excellentia potest satisfacere. Quócirca coniunctus & ipse ratione hac Historico est, quod lectoribus, ijsq; literatissimis uiris non iudica scribit, aut multitudini. His itaq; permotus senis nostri sententiæ accedo, Poetæ siue finem siue officium esse, bene, atq; excellenter loqui ad admirationem. Quod si Parde probaueris (nam Syncerum id probaturum testificari ea possunt, quæ in initio dissertionis suæ attigit) Altilium sat scio, qua est obseruantia in senem & cultu, minime dissensurum. PAR. Visus es mihi Trassica probandis Poeticis his non minus quàm ex Aristotelica disciplina, ex ipsa etiá rei natura esse locutus, & quod multa sunt Oratori & Poetæ communia, & quod in non paucis etiam differant inte se. De fine uero, officioq; Poetæ siquis aliter sentiat, meo iudicio inuide magis quàm uere sentire uidebitur, dum quod Poetæ ipsi gloriantur se tantum quærere, nomen scilicet ac famam, inuidere illis, & pretium, & laborum tantorū summam uolunt. Et quod in Oratore exigitur bene et consumate, id in Poeta esse debere excellenter, id profecto mihi & uerissime, et appositissime à te dictum uidetur. Ná te obsecro per Musas ipsas perq; tantopere à nostro cultam sene Vraniam, quid nisi admiratio, quid inquam nisi una & sola admiratio quæritur ex magnificis illis, et

maxime numerosis uerbis, dictisq;,
" -Dicam horrida bella,
" Dicam acies, actosq; animis in funera reges,
" Tyrrhenamq; manum, totamq; sub arma coactam
" Hesperiam. maior rerum mihi nascitur ordo,
" Maius opus moueo.- Quid cum?
" -Stabuli de culmine summo
" Pastorale canit signum, cornuq; recuruo
" Tartaream intendit uocem, qua protinus omne
" Contremuit nemus, & siluæ intonuere profundæ.
" Audijt & Triuiæ longe lacus, audijt amnis
" Sulphurea Nar albus aqua, fontesq; Velini. Quid amplius?
" Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
Quo quæso et res, et uerba tanta cum industria, et arte inuēta, et posita, nisi admouendam spectant admirationem? Quo inquam et illa?
" -Assum dirarum à sede sororum.
" Bella manu, letumq; gero.- &,
" Olli somnum ingens rupit pauor.-
Itaq; non uerbis modo magnificis, sed rebus quoq; & inuentis excellenter, & expressis, admiratio à Poetis quæritur. Vt cum Poetica sicut Historia cōstet rebus, ac uerbis, his utrisq; Poeta ad admirationē conciliandam non utatur modo uerū etiā innitatur. Quamobrem, quod ueritas præstare hoc sola minus posset, ueritatem nunc inumbrant fictis, fabulosisq; commentis, nūc ea commniscuntur, quæ omnino abhorreant à uero, atq; à rerum natura. ut cum,
" -Fit tortile collo
" Aurum ingens coluber.- &,
" Virginei uolucrum uultus.- &,
" Tertia sed postquam maiore hastilia nisu
" Aggredior.-
Itaq; quæ à te Prassici in tota hac quæstione dicta, & disputata sunt, omni e parte à me, ac summopere etiam probantur, & cum de admiratione loquamur, ne discedamus à cognatis uerbis, mirifice etiam probantur. Quo'circa perge ad reliqua. PAV. Quæri autem ab illis admirationem, hoc est approbationem & plausum quasi quendam eorum quæ dicantur, cum animorum admiratione illorum, qui audiunt, & qui legunt, quæ à te delibata sunt Parde, duo illa potissimum docent, et res, et uerba. Siquidē neq; res ipsæ, quales gestæ sunt, perinde atq; ab historicis narātur, neq; Poetæ ipsi uerbis semper agūt

usitatis ac simplicibus, nam & rebus gestis ornatum aliunde, & magnitudinem, & decorem ubiq; ferè arcessunt à figmentis uidelicet, ut cum scripturus esset Virgilius nauium Aeneæ concremationem, finxit ea quæ leguntur de Cybele, de Ioue, de nauiũ conuersione in nymphas.

» -Cum uirgineæ, mirabile monstrum,
» Reddunt se totidem facies, pontóq; feruntur.

Quo enim maiora, atq; admirabiliora quæ ab ipsis dicuntur appareant, humana ad deos transferunt, fingunt monstra, mittunt insomnia, deos deniq; in homines uertunt. Comparationes quoq; quibus frequentissime utuntur, non magis ad docendum, atq; illustrandum pertinent, quàm ad mouendam admirationem. Quid obsecro sibi uult aliud Cupido in Ascanium? quid Mercurius toties è cœlo in terras missus? nisi ut qui legunt, admiratione impleantur? Parum profectò parum erat utiq; Maroni tempestatem describere, quæ per se ipsa magna quidem erat, atq; horribilis, sed Iunonis ad Aeolum sed Aeoli ad Iunonem allocutiones admirabilem multo maxime eam faciunt, uẽtorum ipsorum Deo illam excitante. Itaq; intonantur magis quàm dicuntur illa,

» -Cauum conuersa cuspide montem
» Impulit in latus. ac uenti uelut agmine facto
Qua data porta, ruunt, & terras turbine perflant.

Quid excogitatius ad conciliandam admirationem? Re autem uera Aeneas à Lacinio Calabriæ promontorio, sacris Iunoni rite prius persolutis soluens, quo præterita Sicilia ad horas Latinorum classem appelleret, fuit à tempestatibus Drepanum perlatus. Videte obsecro quibus ueritatem commentis concinnauerit, quo admirabiliora cuncta redderet. Verba autem ipsa Poetæ, quiq; uere dicuntur Poetæ, non solum simul compingunt, aut ea nouant, ut mare uelíuolum, ut syluas comantes horum ipsorum quæ nunc à me dicuntur gratia, uerum ea transferunt, nec uerba tantum, sed orationem persæpe omnẽ, Quinetiam & excessum, & superlationem ijs persæpe adijciunt à natura penitus recedentes. ut,

» -Præruptus aquæ mons. &,
» -Vastos tollunt ad sydera fluctus. &,
» Tollimur in cœlum sublato gurgite, & ijdem
» Subducta ad manes imos descendimus unda.

Nec uero tenorem hunc comparandæ admirationis in grauioribus, ac serijs tantum seruant rebus, uerum in ijs quoq;, in quibus lectorum, atq;

rum atq; auditorum delectatio uoluptasq; sola quaeritur. ut,

» Ambrosiaeq; comae diuinum uertice odorem Spirauere. &,
» Fotum gremio Dea tollit in altos
» Idaliae lucos, ubi mollis amaracus illum
» Floribus, & dulci aspirans complectitur umbra.

Singulis pene è uerbis, Venerisq; è gestibus gignitur uirtus haec, de qua nobis est nunc quaestio, quã & in docendo, & in mouendo, nec minus in delectando assequi Poetae omni arte, studioq; contendunt. Tu uero quid ad haec Pardae? nam & grauitatem hic tuam, & iudicandi pondus requirimus. PAR. Ego quidem Paule Prassica censeo te assecutum, quod disputatione hac quaeris, ipsis & rationibus, & exemplis, quae duo non in disciplinis modo, uerum etiam in uita agenda, moribusq; probandis & laudis, & testificationis secum uim, authoritatemq; omnem ferunt. Caeterũ quoniã à Syncero de Poetis sermo coepit, ut ab eo quoq; desinat, reliqua siqua sunt, ab illo potius sciscitare. Quin ut uideo surrexisse eum iam, interrogandi te labore liberabit. ACTIVS. Equidem Parde dicenti Paulo sic assentior, ut semper existimauerim in quacunq; ad dicendum susceptam materia, atq; in dicendi quoq; genere magnitudinem sublimitatemq; ipsam Poetae esse propriam, nunquam mediocritate contentum, quod Virgilij agricultura docere plane potest, utq; implere generosos illos spiritus quacunq; ratione Poetae ualeant, coelestes etiam res mortalium rebus inseruisse eos, refersisseq; carmen suum commentis, atq; fabulis, quibus ipsa sublimitas ad summum usq; hoc est ad admirationem incresceret, hocq; illud esse, qđ paulo ante dicebatur, alia quadam lingua locutos. Nam cum Oratoriae sit mediocritas aequabilitasq; illa quidem dicendi, siquando magnitudinem assumpta est aliquã, per Poeticae uagatur, atq; exultat campos, ut cognatae facultatis, sibiq; finitimae. Qua in re Cicero è nostris eminuit, Nam historia ubi magnificas esse uult, ubi heroicas uideri ac grandis, & figuras, & uerba de Poetis mutuatur. Qua de re multa & erudite, & grauiter disseruisse mihi uisi estis. Caeterum tanta rerum arcessitarum copia, tantus etiam uerborum ornatus, tanta & rerum, & uerborum sublimitas ut desit, necesse est, implendae tubae, cantuq; Maeonio, ni fabulosa commenta affatim ea suppeditent, uerbaq; fabulosis aptae rebus, illisq; explicandis idonea. Hinc,

» Aeris in campis latis.— Hinc,
» —Cauum conuersa cuspide montem.

„ *At tuba terribilem sonitum procul ære canoro*
Intonuit.– *An non audientibus nobis illa, capillus ipse surrigitur, animusq́; concutitur, & penè horrescit?*

„ *At iuueni oranti subito tremor occupat artus.*
„ *Diriguere oculi, tot Erinnys sibilat hydris,*
„ *Tantaq́; se facies aperit, tum flammea torquens*
„ *Lumina, cunctantem, & quærentem dicere plura*
„ *Reppulit, & geminos erexit crinibus angues,*
„ *Verberaq́; insonuit.–*

*Itaq; dum Poetæ hæc ipsa & fingunt, & ficta suauiter, magnifice,
admirabiliterq́; loquũtur, alios ipsi eloqui docuere. Nam imitati eos
postea qui causas egere, qui in Senatu de capiendis consilijs disseruere,*
Homeri laus. *qui res gestas memoriæ mandauere, eloquentiam perfecerunt so-
lutam illam, ac uagantem. Quo fit ut omne dicendi genus à Poeti
cis manauerit. Nam & primi doctorum omnium cum extiterint
Poetæ, omnia quoq; carmine ac numeris sunt complexi, testisq́; ho
rum omnium est Homerus, qui quantum ubiq́; dicendo ualeat, &
suspiciunt docti, & admirantur indocti. Ab hoc Philosophi, ab hoc
Phisici, ab hoc & Rhetores facultatis suæ præcepta, & aucupati*
Solon. *sunt, & auspicati. Solon quas Atheniensibus tradebat leges, carmi-
ne auspicatus legitur. Cumq́; ipse stultitiam simulasset legendis,
ac recitandis in publico uersibus, quos de Salamine bello reuendi-
canda scripserat; Pisistrato, optimatibusq́; omnibus collaudanti-
bus ciues traxit ad abdicandam legem, quæ populi totius suffra-
gio constituta fuerat, ne cui unquam de ea re mentionem facere li-
ceret, ne'ue ad populum ferre, idq́; capitale esse, Itaq; & decre-
tum factum est, & Solon ipse belli dux delectus. tantum carmine*
Numa. *illo suo ualuit. Romanorum Rex Numa uersibus à se de dijs, deq́;
Deorum rebus compositis, ijsq́; in sacris publicis, ac ludis rite decan-
tatis, ferocissimam gentem, dum id assiduus agit, ad mores huma-
niores transtulit, cultumq́; Dei maiorem. Aperuit rerum naturam ge
neri hominũ carmine suo Empedocles, Sideralis disciplinæ Dorothe
us Sidonius, quos Latine imitati Lucretius, ac Manilius, Christe Opti
me, quid copiæ, quid ornatus, quantus è clarissimis luminibus eius,
emicat in altero splendor? rapit quo uult lectorem, probat ad quod
intendit, summa cum subtilitate & artificio, hortatur, deterret, in-
citat, retrahit, demũ omnia cũ magnitudine, ubi opus est atq; decoro,
et hac de qua disputatũ est admiratiõe, ut expurgatis rudioribus illis
uetustatis numeris, qbus postea Virgilius Romanã illustrauit Poeti-*

cum, nihil omnino defuisse uideatur. Alteri uero in Astronomicis, si-qd ornatus, Poeticoq; defuit decori, additum nuper ac sufféctum à nostro est sene. De cuius Vrania, ut arbitror, iudicabunt posteri fortasse liberius, quod certo scio, de ea sentient minus inuidenter. Quibus igitur uerbis aut quo nam ore gestuq; assurgemus Poeticæ? quæ princeps de Deo & disseruit & eius laudes cecinit, instituitq; sacra, unde primi Poetæ sacerdotes uocati, uerbisq; eum placauit, & cantibus, docuitq; habere rerum humanarum curam, benigneq; cum probis agere, excandescenter cum improbis. Hæc prima excitauit ad uirtutem homines, dū animæ immortalitatē profitetur, hæc è terris piorū animos in cœlum deuexit, impiorū detrusit in tartara, hæc bonis tandē præmia retribuit, malos pœnis, postremisq; insecuta est cruciatibus. Salue igitur doctrinarum omnium mater fœcundissima, Salue iterū. Tu enim mortalitati occurristi, inuentorum, ac scriptorum tuorum perpetuitate. Tu è syluis homines eruisti, atq; è speluncis, Per te noscimus, per te præterita ante oculos cernimus, per te Deū sapimus, religionēq; retinemus, ac pietatem, Deoq; ipsi accepti, supernam etiā in sedem ab eo euocamur, arasq; cum ipso meremur, & templa. PV. Per egregie quidem Acti, & pie, & sancte, immo & recte admodū, ut sicuti à religione sermo cœpit tuus, in religione quoq; idē desinat. qđq; feruor perfractus est iam canicularis, uocamurq; familiaribus à negotijs, soluentes conuentum hunc, et feliciter abeamus, & recte ualeamus omnes.

FINIS.

P. Summontius Aegidio Augustiniano Eremitae. S.

Nominis tui claritudo ea est Aegidi pater, ut Pontani famae non parum consultum iri uideam, si dialogus, quem ille tibi inscripsit, uenire iam incipiat in manus hominũ. Tantum uero abest, ut ob hanc editionem mihi fortasse quicquam debeas, ut etiam iure coactus rem tibi tuam uidear reddidisse. Accipe igitur me ministro, Pontani tui munus, & te ipsum in illius quasi speculo dicentem intuere, Quodq; facis, propagare me nomen illius conantem adiuua singulari eloquentia tua, qua Christiane mi Cicero animus hominum dominaris. ut intellegant per te omnes, quantus uir fuerit Iouianus Pontanus, si qui sunt, quos praeclara ipsius opera, aut non dum uisa, aut forte parum cognita non moueant. Hoc melius facere quàm tu, nemo potest. Nam cum eloquentium longe sis religiosissimus, id etiã felicitate ingenij consecutus es, ut et religiosorum omnium, quoscunq; haec tulit aetas, idem facile sis eloquentissimus. Vale.

IOANNIS IOVIANI PONTANI AEGIDIVS DIALOGVS.

COLLOCVTORES SVARDINVS, POETVS, PONTANVS.

SVAR.

TAEDES Ipsas agnoscimus, quales urbem intrantibus descripsere nobis, qui portarum præfecti sunt custodiæ, & turrim suspicimus quadrangulam eá quidem, atq; in sublime editam, imminentemq; quadriuio, atq; in loco urbis maxime celebri et nobili, uocatamq; eam Pontanianam. Quid? quod titulus nescio quis (neq; enim oculis satis bene utor) cuius nam ædes hæ ipsæ sint, uel declarare, uel etiam attestari nobis abunde potest. Lege obsecro ac recita. POE. *De puluere adhuc, et ipse caligo aliquantum. Suffricabo itaq; oculos, excutiamq; superalia, Ac per Iulianũ hospitalẽ diuum, cuius ab urbis haud procul portis templum uenerati sumus, eius ipsius Iouiani hæ sunt ædes, eius ipsius turris, ac frequentata porticus. Titulum iam examino oculis, acie iam percurro, iam recito.*

HAERES, SVCCESSOR, DOMINVS HARVNCE AEDIVM, QVIQVI FVTVRVS ES, NE TE NE PVDEAT VETERIS, NEV PIGEAT DOMINI, HAS QVI SIBI PARAVIT. COLVIT IS LITERAS, COLVIT ARTIS BONAS, COLVIT ET REGES. COLVERVNT EVM PROBI IVVENES, SENES PROBI, PROBAVERVNT ET DOMINI INTEGRITATEM, FIDEM, MORES ANIMI BONOS. ETENIM TALIS FVIT IOVIANVS PONTANVS, PRISCI RELIQVIAE TEMPORIS. VIXIT IPSE ET SIBI ET MVSIS, SIC VIVAS IPSE ET TIBI ET TVIS, SIC LIBERI SVPERENT. QVI SI LAPIDI HVIC INIVRIAM INIVRIVS FECERIS, IRATI DII SINT TIBI. SV. *An fortasse ille ipse Iouianus est, solus pro foribus qui deambulat? Idem habitus, idem incessus, eadem statura & comptus, perinde, ac nobis uerbis exculptus fuit, nisi quod pede altero minime claudicat, quod fortasse sobrietas illi abstulit, sanauitq; diligentia quod casus intulerat uitium, uisq; illata extrinsecus. Quid quod meditatum nescio quid uel ipse secum immurmurat deambulans, uel mihi ut oculi, sic aures quoq;, & ipsæ*

caligant. Admouebo me propius. auscultabo propinquius. Pro dij immortales dignam grauitate uiri sententiam, dignum & Poeta, eodemq; Philosopho carmen.
" Desine sollicitare Deum, ac uim afferre precando.
" Cui priuatæ hominum, cui sit quoq; publica cura.
Nec uero sententiæ huius uis ea est, ut Deo ipsi supplicandum ne sit, sed quod permittenda ei libere nostra sint omnia. quippe qui quid utile quid inutile sit cuiq; & cognitum habeat, & examinatum. Cum sæpenumero & expetantur, & summo etiam cum labore quærantur à nobis quæ paulo post futura sunt minime utilia, ac nonnunquam uel maxime etiam nocitura. Quid quod, ut ipse quidem uides, senilem post deambulatiunculã assedit in hemicyclo? Quo'circa per opportunum nobis offertur congrediendi eius tempus, ac salutandi. POE. Peropportunum, ut dicis. Quodq; natu maior ipse quidem es, partibus tuis utere. SV. O' salue multum, ac diutius bonis uiue hominibus bone senex, & quod, ut ex uultu coniicimus, facis, uitam hilariam duce. PON. Et uenire sospites, uos ac ualenteis, est dijs quod agam gratias, & mihi congressio istec uestra grata est admodum, ac periucundam. Heus autem pueri, situlam capite, frigidãq; haurite è puteo. Vos boni hospites, & nostrum, ut uideo, peramantes refrigerate manus limpidissima hac, et frigentissima. abluite & ora, & oculos. At uos mollusca illas siue nuces, siue persica poma, siue tarentina huc afferte. Sumite iucundissimi uiri has nostris de insitionibus fruges, & sitim sedate, atq; æstus nostrarum è liquore uitium, quæ nobiscum consenuere, eas enim adolescentes pene seuimus, nec semel etiã iteruimus, effecimusq; nouellas, ac nihilominus ætate nunc queruntur de senecta. Agite igitur haustillate penulli nostri nõ Rhetica illa Virgilij, aut Horatij Cecuba pocula, sed nostratia hæc, tum Sorbinia, tũ Montonica. Mihi credite, refrigeratione ex ipsa laudabitis iuueniles nostros excolendis ijs labores, operasq; pro rusticæ rei institutione, colendisq; arbusti præceptis impensas. Agite optimi uiri iterate sorbillationes, & conquiescite post desudatos labores apud hospitem beneuolentem, & peregrinari consuetum. SV. Mihi quidem ex ablutione refrigerati sunt oculi. POE. Et mihi totum quidem è sorbilatione subsultat corpusculum. PON. Bene habet. considite ambo. uestrũq; uterq; sic existimet, senis huius exiguas esse pro laboribus, proq; eius in reges meritis opes, resq; ipsas domesticas, amicis tamen communeis, ac si non lautissimas, profluentes tamen, atq; amicorum usibus expositas. utimini ijs & hospitij iure, & lite-

rarum. Musarum enim hæ, idest Christi Optimi Maximi sunt munera. Nec uero hilaritudinem hanc in sene tam fortasse mirabimini (quanquam & senectus ipsa per se tristior est, & ego meopte ingenio minus sum iocis deditus, ac festiuitati) quàm, ut arbitror, cõmendabitis, quod mortuo nuper Petro Compatre, quicum annos circiter sexaginta amicissime uixi, coniunctissimis uitæ studijs, ac laboribus, & lætor illum humanis his miserijs potius, quàm molestijs liberatum iam esse, & me propédiem iter idem ingressurum, fruiturumq; eadem libertate, & otio cœlesti illo quidem, ac sempiterno. Sed uos cuiates nam estis, & huc ad nos unde? SV. Mihi patria est Bergomum, nomen Suardino. huic uero Pœto, quo quidem cine merito gloriantur frequentissimum oppidum quondam Fundi, quos, ni displiceat, appellare ausim Varronianos, quorum in agris hodie quoq; extent hortorũ eius uestigia, famaq; sic teneat, testenturq; ædificia. Iter uero è Roma susceptum est nobis, quo terram hanc uiseremus Sirenum prius altricem, posterius uero Musarum. PON. Amabo hospites peramœni, lenocinari ubi nam tam urbane didicistis, qui me & Sirenum commemoratione, & Musarum, ad uos amãdos etiam non ante uisos nec cognitos, tam blande alliciatis? Et Sirenes illæ quidem locú hæc tenuere, quæ, ut Cicero noster ex Homeri dictis tradit,

» Tum graue certamen belli, cladémq; tenebant,
» Græcia, quam Troiæ diuino numine uexit,
» Omnia tum è latis rerum uestigia terris.

Vel, ut Homeri uerba Poeticis sine numeris propriora reddã, sciebãt, quæcunq; in terra gererentur rerum plurimarum parente, atq; altricæ. Et Homerus ipse declarat eadem quoq; loca Musas incoluisse, cum illa ipsa Sirenibus tribuit, quæ sunt Musarum. Quorum enim numinum, nisi harum ipsarum est scire, quæ sit rerũ, quæ in terra fiunt, geruntur, gignunturq; natura? Id quod apertius multo, ac luculentius Virgilius expressit, cum dixit.

» Me uero primum dulces ante omnia Musæ,
» Quarum sacra fero ingenti perculsus amore,
» Accipiant, cœliq; uias, & sydera monstrent,
» Defectus solis uarios, lunæq; labores,
» Vnde tremor terris, qua ui maria alta tumescant
» Obijcibus ruptis, rursumq; in se ipsa residant.
» Quid tantum oceano properent se tingere soles
» Hyberni, uel quæ tardis mora noctibus obstet.

Quaeq; alia maximo a Poeta, tanta cum grauitate & uerborum, & sententiarum referuntur. Sed me fortasse ad hos ipsos congressus praedia inuitent mea Virgilianis finitima. Cum etiam illorum cultrix Patulas fuerit nympharum hortensium peritissima, cuius uiculus ipse hodie quoq; nomen retineat, meorum uero Antiniana, non tam hortensium deliciarum perita, quam siue admiratrix, siue studiosa. Sed quid quod in hac ipsa Musarum commemoratione, uestrum utrunq; lacrimas uix tenere iam uideo? SV. Equidem ego, pro Poeto quoq; ut respondeam, ipso musarum nomine excitus sum ad lacrimas, Mariani heremitae memor factus, qui nuper maximo cum desiderio Christianorum omnium, Italiaeq; praesertim totius, his in locis diem obiens, naturae concessit. Dum Musas in ijs Chistianas & colit uenerabiliter, & illarum secreta per diuorum templa, perq; aedium sacrarum pulpita mortalibus & enucleatissime aperit, & suauissime etiam decantat. PON. Sistite amabo lacrimas, ac uiri potius manibus gratulamini, qui nunc caelestibus cum Musis arcana dei introspicit, uel fruitur illis potius, eaq; Aegidio coniunctissimo sibi homini Musas per ipsas inspirat, quarum hic sacra Christiano etiam ritu, & pientissime colit, & decreta etiam elquentissime interpretatur, diuulgatq; inter populos, ut ea quae nuper Lustricis diebus in conuentu innumerabili etiam cuiusquemodi generis mortaliũ edissertauit, quae nunc si retulerim (sat scio) non me exiguum uobis Mariani obitus solamen allaturum. nequaquam tamen ut quim assequi ac copiã dicentis eius ualeam, Siquidem sermo hic noster porticibus tantum assuetus est, paucorũq; confessionibus. Cum illius ex ore uideri possit scatere fontis, fluminaq; ingentia demanare. Verum degustatione ut ex ipsa intellegatis, quem Marianus successorem reliquerit, quemq; sibi post illius obitum Christianae Musae antistitem cooptauerint. Dicam igitur, hunc quoq; fructum referendis ijs uobiscum ẽt ipse collecturus, quod conceptum interim ex itinere, aestiuisq; pulueribus laborem ac molestiam sedendo, atq; audiendo leuabitis.

Sermo Aegidij ad populum.

Nequijt o'uiri Christiani uetus illa philosophia, boni ipsius speciem intueri, uel bonum ipsum potius et summum, et consumatum. Quippe cum Christus esset neq; ab antiquis philosophis uisus, neq; ab illis aut auditus, aut cognitus. Ille nanq; ipse, ex illoq;, perq; illum, bonũ

existit ipsum, deq; illius fonte bonitas omnis manat, defluuntq; bonorum omnium riui. multo autem minus potuit ueritatem agnoscere, quando idem ipse Christus ueritas est, nec bonum aut uideri, aut intellegi nisi per ueritatem potest. Idem ipse igitur Christus & ueritas est, & bonum, in eoq; utriusq; & ueri, & boni collocata est species, ex eoq; et uerum demanat & bonum, ac per eum & ueritas ipsa agnoscitur, & boni ipsius natura qualis sit, quaeq; etiā siue species eius, siue idea. Minime uero omnium, uetustas illa in tenebris constituta cum esset, uersari in luce potuit. Veritas autem ipsa luculentissima cum sit, neq; quicquam aut sciri, aut intellegi nisi per ueritatem queat, sitq; ueritas ipsa Christus, nimirū & lux ipsa Christus est. Idem igitur Christus & bonum & ueritas & lux est, idem quoq; & uita. Viuere enim uere dicendus is est, qui & solū quidem, & semper est, qui autem est eiusmodi, semper uiuit, quoniam semper est. Cum caeteris quidem omnibus usu ueniat, aut esse quandoq; coepisse, aut aliquando contingat fore. Quin et quae fuere, et quae futura sunt, quaeq; aliquando coeperunt, ab eo necesse est esse, utq; & fuerint & futura etiam sint ab illo, qui semper ipse quidem est, deq; eo tantum dici & recte, et uere quod est, potest. Ille igitur ipse uiuere solus dicendus est, illi etiam soli uitae nomen ascribendum. Quis hic autem nisi Christus est? qui cum patre quidem suo semper est, ad eum ipsum si respicias, sin ad homines, & fuit cum patre ipso semper, & cum eodem ubiq; futurus est. At mortuus est Christus. nobis quidem, ac corpori mortuus, sibi uero nunquam. Qua enim uia moriatur qui ipse quidem uita est? quo etiam pacto extinguatur qui lux est? quo'ue modo esse desinat, q & solum & semper est? At pependit in cruce. pependit autē quia uoluit, uoluit uero quia bonus est. Quid hoc igitur mirum? quādo ipse etiam bonum est, cum boni ipsius proprium sit beneficere. Quod'nam autem beneficij genus conferri maius potest ab urbium rectoribus, ac populorum, q̄ ut pro eorum salute, uitam ipsi suam obiectent periculis? Atq maius fortasse beneficium illud fuit uoluisse nasci, subireq; hominis munus, quām mori, nam ex quo subire hominis conditionem uoluit, ut mortem quoq; adiret, par quidem fuit. quando hac ratione succurrere hominum generi maxime uoluit, neq; maius homo homini conferre beneficium potest, quām ut uitam pro illo obiectet. Deus igitur cum sit ipse beneficentissimus, quo nullum profecto beneficentius sit, conferre in hominē munus decreuit. An fortasse ut parum pius, ut generis hominum neglector, quorum quidē

esset amantissimus, quos ipse in lucem genuisset, quo uitæ fruerentur muneribus, eosdem pateretur à tenebris submergi, et sub morte perpetua laborare caligantes? Inter tyrannum quidem, bonumq; rectorē, ac Regem hoc interest, quod ille asper, acerbus, insolens i subiectos est. incedit stipatus satellitibus. nō patitur se ab illis adiri. insectatur illorum flagitia, non ut corrigat, uerum ut rapiat, torqueat, enecet. At hic & commonefacit errantes, & clementia in illos utitur, ac non solū in conspectum admittit, aditum ad se petentes, uerū ægrotanteis illos uisitat, dolēteis præsens solatur, aduersis in rebus curā et adhortatur, & illis adest, participemq; sese mœroris exhibet, ac molestiarum. At Deus optimus & principibus, & regibus omni genere humanitatis, beneuolentiæ, caritatisq; maior, ac potior est. Voluit igitur quo parte ex omni munus suum impleret, subire hominis officiū, & ut homo quoq; inter homines uersari, caritatemq; suam, quo maiorem ostenderet, pati etiam illa quæ essent hominum. Quid tu hic oblatrabis o' ingratissime homuntio? An quod necesse esset Deum illa pati? In Deo tu ne mihi, eiusq; in uoluntate necessitatem prætendis, qui nullus indigeat, nullā aut parem timeat, aut maiorem potestatē? Quam tu necessitatem deblateras? beneuolentia illa quidem fuit, pietas, amor, caritas. An Decios, patrem, filium, nepotem necessitas traxit pro Romano se ut populo deuouerent? An alios etiam ciues, popularesq; inclytarum & urbium & populorum? amor mihi crede amor, & boni publici studium traxit illos ad mortem uoluntariam. Incurrit sponte in uenatoris spiculum lea, pro tuendis catulis, incurrunt sues, neq; omnes tamen aut sues aut leæ, sicuti inter ciues nec omnes quidem pro patria ruunt in ferrum, aut, ut Virgilius ait, pro libertate, sed optimus, ac generosissimus quisq;. Videlicet Deus Optimus Maximus pientissimus beneficentissimus uina se ab optimo ciue patietur, cum ipse non ciuium aut contribulis sit, aut æqualis, aut ut e' multitudine unus, uerum pater, educator, rector. Quid igitur de necessitate oblatras? quæ caritas quidem est, ac paterna etiam caritas, ac tantō etiam paterna affectione maior, quanto Deus ipse rebus omnibus præstat, nulliq; aut indiget, aut subiectus est, minimeq; aut precaria eius potestas est, aut uicaria, sed omnium ut maxima, sic etiam arbitraria. At quis cogit deum humanas subire sollicitudines atq; affectus? nulla profecto uis, eadem quasi tamē Deū inducit caritas, quæ & hominem patrem familias inducat, tranato mari, periculosissimis exanclatis procellis, ac laboribus alijs, in Libyam enauigare ad gentes nationesq; prorsus ignotas atq; inhuma-

nas, quo liberos tueatur, locupletetq; rem familiarem. Paulinus Nolanus Episcopus mulierculæ commotus precibus, filium eius quo redimeret à prædonibus, in Africam profectus est. Videlicet ab hominũ̃tione in hoc ipso officij genere, alijsq; pietatis, ac beneficentiæ Deus uincetur muneribus? An quem Deus ipse, effinxit hominem, quẽ imaginem ac similitudinem referre sui ipsius in terris uoluit, quem animalibus præficit cunctis, aspernabitur, eiusq; res negliget, contemnet, destituet? nec periclitanti ei succurret, afferetq; suppetias? Succurrit autem ei, & in Christo, ac per Christum. Credidit antiquitas omnis Palladem Iouis è capite genitam, quo numerum augeret dearum, perq; eam hominibus sapientiam ostenderet. non credes Deum ipsum, ac uerum Deum rerum, rerumq; creatorem omnium ꝑ Christum filium succurrisse mortalibus, in ruinam prolabentibus? ꝑ illius sapiẽtiam liberasse ab erroribus, in quibus immersi erãt, restituisseq; in antiquam gratiam, per pœnam ac supplicia? quæ ille uolens sciens, libensq; perpessus est. Credidit gens omnis, credidere feræ etiam nationes, atq; ex leges, è Deo genitos, qui insigni aliqua uirtute præditi essent. Potuit igitur uirtus aliqua rara quidem illa, atq; excellens id efficere, ut dij à cæteris illi esse crderentur. Tu uero in hoc hæsitabis, dubitabis, nullo modo credes, ut pro humani generis salute, Christus sit è Deo Deus, è luce lux, è salute ipsa salus facta mortalium. Credidit præcipue Aegyptus, Diuino ex afflatu puellas concipere, atq; hac ratione à Dijs & posse, & solere homines gigni, magni alicuius negotij ac boni gratia. Tu autem in tanta perditione mortalitatis uniuersæ hominum, non credes Deum eorum creatorem uoluisse illis prospicere? Hoc igitur inhæsitanter credamus. hunc Deum fateamur, ueneremur, colamus. huic consilia nostra omnia, actionesq; permittamus, Et quæ fides necesse est cunctis ut præsit disciplinis, eam religioni quoq; adhibeamus. sine qua nec ueritas nota esse nobis potest, nec boni ad nos pars ulla ꝑtingere, nec tantis in tenebris lux certa splendescere, deniq; nec uitalis uita duci, cum alia ratione uita ipsa mors sit, mors uero omni è parte miserabilis, ac perpetua.

PON.

H*æc igitur per Christianas Musas Aegidio Marianus cum diuis agens inspirat. Quocirca eius commemoratione desinite obsecro lacrimari, quin illi ipsi potius gratulandum ducite, quando consecutus est per mortem, quod unus per sudores maximos, plurimasq; uigilias assequi laborabat, Ac terræ quoq; huic gratias*

agite, è qua mortalibus exuperatis laboribus in cœlum euolauit. ubi sanctissimus cum uiris agens luce fruitur non solis quidē eius, mundum qui illustrat uniuersum, sed luce ea, quæ è Dei mente profundens sese, & fouet eos, quos ad se euocauit, et inuitat cæteros, qui Dei ipsius memores, lucem eius intueri uolunt, ac per eam tenebras mortalitatis effugere. Mihi quidem (nesciam fortasse an parum Christiano è ritu, forsan & supra quàm Christianum decet hominem) uenit in mentem, in Mariani memoriam hymnum ludere, inq; eius honorem decantare cum familiaribus, quem quia non displiciturum uobis intellego, referam in hoc præsertim otio. Is autem talis est.

» Qualis Alphei liquidos ad amnis,
» Siue Meandri uiridante ripa
» Concinit serum moriens, in ipso
Funere cygnus,
» Talis ad plectrum, ad thyasos deorum
» Ludit in cœlo Marianus, ipsa
» Morte uicturus Marianus, ipso
Funere felix.
» Ipse sis felix, faueasq; nobis,
» Ipse ades fessis Mariane rebus.
» Tu preces audi miserorum, & iras
Siste Tonantis.

Ego uero ornatissimi uiri, ita quidem mihi semper persuasi, & pene exploratum duxi, opinionē eā, quæ à leuissimis qbusdā hominibus probata & culta inoleuit, de animorum deliquatione, nuperrime à minutissimis quibusdam Græcæ philosophis, ac Cyrenaicæ renouatum. quæ esset ab ignorantissimis Persidis, ac Iudeæ physiologis tum ob ignorantiam, tum ob uitæ morumq; lasciuiam multo ante excitata, cum sanctissima illa, uetustissimaq; immortalitatis opinio cum hominibus simul ipsis ab initio increuisset, quemadmodum & religio, quæ nobis ipsis à natura est insita. Quæ nam enim tā feragens est, tamq; moribus et cultu barbara? quæ non in Dei cultum aut admittat tradita ab alijs, aut non & ipsa quoq; excogitet, quæ ad deorum maiestatem colendam magnificandamq; conferre intellegat, et illorum cultu digna esse, sibi habeat persuasum. Memini Lucolum filium uix quadriennem, in sinu nutriculæ quiescentem animaduertisse per fenestram in clarissimo sole repente è cœlo defluxisse

pluuiam

pluuiam grandioribus guttis, quæ à sole illustratæ mirificè splendescebant, miratumq; rem tantam aliquantum fuisse, moxq; ad me conuersum dixisse, An o' tata Deus illic est? Adeo itaq; à natura inest homini religio, ut quadrimus puer de cognoscenda Dei natura esset sollicitus, à splendore illo luculentissimo adductus, sibi ut persuaderet, Deum illic inesse. Ab initio igitur homines, post obitum optimorum siue Regum, siue ciuium, siue institutorum, siue etiam doctorum hominum, manes eorum uenerati sunt, eosq; inter diuos retulerunt, posueruntq; aras illis ac tēpla, nec Græci id modo seruauere, ac Latini, sed nationes (ut dixi) omnes, etiam feræ, atque immanes. Atqui hoc nequaquam fecissent, nisi apud eas immortalitatis animorum uiguisset opinio, quæ quibus si defuisset, an sollicitari eos tantopere par fuisset in illis præsertim, quæ nihil ad ipsos attinerent? Nam cur ob sacro introductum esset in funeribus, orare Deos pro mortuorū manibus, illorumq; pacatione, atq; accessu ad pios, ac felices locos, simul si cum corporibus & animi interissent? Vt igitur sanctissima, sic antiquissima etiam, ac naturalis est de animi immortalitate opinio, contra ut uitiosissima, maximeq; profana, sic ēt nuperrima mortalitatis, habuitq; ortum non à populo, rudioribusq; hominibus, quod minus fortasse mirum haberi posset, uerum à perditissimis quibusdam literatis, qui & ingenio abusi sunt, & literis, non aliter q̃ qui gladiū inuentum ad usum uiuendi, ac securim, & cultrum conuerterunt post ad rixas atq; homicidia. Itaq; & ingenio, & natura abutitur, ac dei immortalis dono, qui aliter de animorum natura sentit, quàm illi ipsi sensere qui rerum origini propiores fuere, ab initioq; et urbes constituere, et conuentus hominum, honoremq; habendū decreuere sepulcris, prosequendosq; funeribus mortuos. Equidem ego maximum semper impietatis esse genus duxi, inhonoratos præterire eos sinere, diem qui obissent. Cum uideam infestissimos exercitus post conflictus, cædesq; teterrimas ac truculentissimas, sepeliendis mortuis induciarum dies decernere. adeo quem in acie occidit uictor hostis, honorem post illi sepulturæ, atq; inferiarum non denegat. Quo circa et in bene constitutis & urbibus, et familijs, annua sacra statis etiam diebus, soluendis inferijs decreta sunt. quod quid est aliud, quàm manifestissimus gentium quidem omnium consensus in declarandam animorum perpetuitatem. Nec uero commendandū, siquid pietas ipsa suasit superstitiosius, quod tamen ratione corrigendū est, tametsi cum rusticanis, minusq; excultis gentibus, ac populis agendum est fortasse minus exculte, in sacrificijs ac solennibus pompis. quemadmodum

& in cultu corporis reiq; familiaris agrestiore illo quidem, nec tam polito. Scripsit Augustinus libellum de cura erga mortuos adhibēda. quid ni uir ad hoc piissimum opus adhortaretur homines, et sanctus, & Christianus? qui sciret antiquissimum hoc esse, maximeq; secundum naturam. At cum Anchise dixerit aliquis,

" –Facilis iactura sepulchri.

Nec uero nos accusamus, siquis honorem sepulturæ neglexerit, quod fortasse ad modestiam referri debeat, sed & improbum & nefarium ducimus, qui quem debet, & præstare potest parentibus, cognatis, amicis honorem post mortem, aut omnino id noluerit, aut parum certe curauerit. Itaq; Virgilius, ut fuit & ipse cum Aenea suo pietatis studiosissimus, inducat illum ægerrime ferentem amici naufragium, his uerbis,

" O nimium pelago, & cœlo confise sereno,

" Nudus in ignota Palinure iacebis arena.

Videlicet propter non solutos illi honores funeris ac sepulturæ. Quod seruandum eo diligentius suadeo, quod non exiguum sit siue argumentum immortalitatis, siue commonefactio, cum ijs in sacrificijs requiem illis sempiternam & hymnis comprecemur, & obsecrationibus. Sed facessat nostra hæc oratio, assurgamusq; doctissimis uiris ad nos uenientibus, Francisco Puccio, ac Romano Thamyre, deq; more porticum uisitantibus.

PONTANVS, PVCCIVS, THAMYRAS.

PON.

Et porticus uos nostra exspectat, magna cum uoluptate, et ego ipse aduenientes, uos Casinate ex agro sospites atq; lætos amplector ex animo utrunq;. Quid tu tandē Puci inde noui, immo ueteris ad nos affers? nam Thamyram satis scio, eo in agro parum omnino esse uersatum. Dic igitur siquid uetustum, porticuq; hac in ipsa dignum inde affers. PVC. Affero quod omnes quidem uno ore consentiūt, spectaculum quod hodie quoq; illic extat, perbreue tamen, atq; concisum, Varronis esse monumentum, scriptum tamen nullum id indicat. Certi uero haberi illud tantum potest, quod Virgilius ait,

–Aruncos ita ferre senes. Siqdē oēs in hoc cōueniunt, et ciues, et coloni. Illud autem delectaturum te admodum confido, quod nuperrimum quidem est, oraculum tamen quasi quoddam futurum honestarum literarum studiosis. Scis enim & ego ipse satis scio, una te nobis cum nec aut lacrimas tenere potuisse, aut gemitum, nunciato obitu Ga

brielis Altilij, Pollicastrẽsis antistitis, hominis tecum à puero educati in literis, uersatiq; in disciplinis summo cum labore, & studio. Scis in quam non multis ante diebus eum obijsse, & clarum nostris in literis, & Christianis disciplinis excultissime institutum. Referam itaq; de eo ipso, meaq; huic orationi, uel etiam iure iurando Thamyras hic astipulari potest, quod de illo monachus nobis Casinẽsis retulit, singulari sanctimonia sacerdos, & uitæ simplicitate inter monachos ipsos notus, ac uenerabilis. Is igitur, facta re diuina, cum honestiorem in secessum nobiscum deambulans, utrunq; nostrum perduxisset, ita quidem aggressus est. Ego uero o filij, ni Dei flagellũ timerem, ab his abstinerem dictis, parcerem'q; huic sermoni. siquidem nũtius hæc magis quàm enarrator aliquis, uobis trado, supplicijs quidem acerrimis silentio meo propositis ab eo ipso, qui hæc ut referram uobis, iniunxit. Dormienti mihi matutinum sub tempus antistes astitit, humana quidem maiestate augustior, lituũ præferens, in me'q; intuens inquit. Rerum atq; hominum pater Christus te ut adirem iussit, à somno'q; excitarem, expergiscere igitur, ac peracta prius re diuina, illos adi, uestrũ utrunq; significans, & nominis simul & patriæ, unde oriundi estis, admonens. quo circa hæc illius ex ore uobis affero. Significare deum, sibi parum placere, abuti uos oratione, nugis tantum, fabellis'q; inanibus decantandis, satis esse lusisse uos in adolescentia, in ipso'q; ætatis flore, cæterum ut herbæ, ut arbusculæ è floribus postmodum fruges proferunt, eadem uia, ac multo etiam maiori studio (quando ratione quoq; præditi estis) post lusus, iuueniles'q; delicias, fruges afferre uos oportere, eas'q; diuinis hominũ ingenijs cœlestibus'q; donis cõuenientes. Declarare itẽ, Musas quas uos appellatis, eas pietatem esse, ac religionem, Christum ipsum deniq;. hunc igitur colere uos iubere. in eius honorem Musas uestras, idest orationem tãta cum excellentia uobis concessam, conuertere. Quod ni feceritis, lituum extulit, tanquam eo uos percussurus, atq; irato similis abijt. Ego somno solutus, maximo'q; horrore exterritus, ad aram statim profectus sum, ueniam'q; à Deo precatus, ea quæ & uidi & audiui iussus ad uos defero. Hæc monachus. TH A. Quin & illud etiam addidit, uti eadem ipsa literatis omnibus dicta, ac mandata esse putaremus, Id'q; etiam teneremus, quemadmodum nascentibus nobis religio statim comes adderetur. sic præstandum esse, religio ut eadem comitaretur etiam morientibus. PON. Equidem ego o Thamyra cum rerum naturæ ordo mirificus sit, magis'q; mirari illum possimus, quàm ingenio omnino assequi, arbitratus sum semper, ac pro

comperto duxi, diuinam illam cumulatissimamq; bonitatem, quæ in Christo sese paterna cum caritate ostendit hominum generi, multis quidem ac diuersis modis sese aperire mortalibus, quodq; res hæ inferiores, quæq; naturales dicuntur à physicis, æthereis ab illis commotionibus temperentur, non exiguam quidem homini cum illis esse cognationem, quam per ipsam fabricator ille omnium, moderatorq;, ac rector Deus multa bonis præsertim uiris, nec raro etiam peruersis, emendandorum ipsorum gratia, & significat & portendat, præcipue autem, humanis quiescentibus curis, atq; inter dormiendum, ut aliquando dij ipsi nobiscum perinde ac humano assumpto ore loqui uideantur, unde oracula sunt à prudentibus quibusdam dicta. Ne'ue autem in enumeratione oraculorum ipsorum, antiquitatisq; testimonijs uos occupem referendis, de me ut loquar, ego ipse ita sæpe dormiens commonefactus sum, ut quæ pericula nec ante timuissem, neq; prius agitassem animo, uigilans postea tutus, liberq; commonefactione ex ea facile præterierim. Sunt qui ad naturam hæc omnia, atq; ad curas ipsas nostras diurnasq; ad actiones referant. Ego uero quæ ad diuinitatem pertinent, nesciam quomodo naturæ huic elementari ascribam. Quid enim in se habet diuinum aut sanguis, aut pituita, aut utraq; bilis? aut quatuor hæc simul etiam suos p nu meros, atq; ad amussim concreta? quippe quæ ne coire, aut concrescere unà quidem possint, præter quam ætere informante, ætereisq; agitationibus, quarum profecto cognatione, & quadam quasi contage Deus ipse utitur, in hominibus commonefaciendis. At dices unde nã species illa Polycastrensis antistitis tam cito, tã repente informata extitit? eadem profecto & ratione, et uia, qua mens nostra, triangulum, pyramidem, syllogismum, suis è partibus informat, colligitq; perfectum undiq; illum atq; absolutum, qua lignarius faber et arcam et scrinium mente ipsa concipit, qua etiam pictor, scalptor, conflator imaginem. Quod igitur mens hominis in se ipsa præstat tam facile, non poterit ætherea illa præstare cognatio, ac uis, rebus nostris prospiciente Deo? inq; quiescentis hominis mente informare imaginem humanæ similem? quæ futurorũ nos tandem admoneat? Quod si æthereis à magistratibus inferiores quidẽ res temperantur, nimirum illi ipsi magistratus sciunt, quæ in futurum ipsi agitent, perinde, ut artifices minime ipsi ignorant, quid animo conceptum habeant, quidq; etiam appareant. An non sæpenumero ratione hac clades urbium, calamitatesq; populorũ sunt ante uisæ, ac longe etiam prius, quàm euenerint, significatæ? At non omnibus hoc contingit hominibus. Neq;

omnibus

omnibus etiam teris omnes contingit ferre siue arbores, siue herbas, aut fruges. perindeq; ut latet modus hic, neq; omnino compertum est, qua uia hoc ipsum contingat in tereno solo, sic neq; palàm est no bis, quo nam modo, cognatione ex illa ætheria hæc ipsa usu ueniãt dormientibus, ac nonnunquam etiam uigilantibus eueniunt tamen. Itaq; dum ad naturam cuncta referimus, naturæ ipsius partitione parum recte mea quidem sententia utimur. cum alia quidem elementaris sit, eaq; sublunaris, uaria, inconstans, dubia, seruitio assue ta, atq; in interitum prona, alia ætherea, immortalis, atq; in imperio constituta, tamen & ipsa quoq; corporea, & si nullis casibus, nul liq; corruptioni obnoxia. Est item & alia omni profecto concretione corporeaq; conditione libera, immortalisq;, ac Deo ipsi tantum uacans, quippe quæ diuina illius luce tantum fruitur, ministerijsq; ab illo distributis solummodo adest, atq; intenta est. Nec nos pudet, qui quidem ignoremus qua uia trahatur à magnete ferrum, uelle naturis illis præscribere, ac præsertim incorporeis? At dicet quispiam, trahit ferrum magnes ab insita ui, quasi uiribus suis careat, multoquidem præstantioribus nulliq; corruptioni addictis tum æthe rea illa natura, tum etiam alia illa excellentior incorporea quidem imperioq; ornata, mundiq; totius gubernaculo præfecta ac ministerijs. Vsu uenit igitur in hac ipsa naturæ perscrutatione non paucis philosophãtium è numero, quod uel etiam plurimis in agricultura exercitatis, dum agro tantum stercorando intenti, nec seminis animaduertunt naturam, nec cœli ac regionis, quorum primæ ferè partes habendæ sunt. Obsecro uos uiri optimi, mane oriente sole, non'ne statim lux ipsa puncto temporis dispersa, cœlum hoc uniuer sum irradiatione sua illuminat? Atqui lux à sole existit, sol uero ipse corporeus est, quod oculi ipsi sentiunt. potest igitur è sole profluens lux tenuitate sua, incomprehensibiliq; illa celeritate eodem si mul puncto, tantum aeris, maris, terræ uastitatem illustrare, nec tamen poterunt eodem ipso momento ministri illi diuinæ maiestatis uel supremo ex æthere ad nos euolare? ĩcorporei ipsi, neq; ut solaris lux è corpore eiaculari? q̃d nõ miraris in candela à te ipso accensa, in Deo id miraberis? cœlestibusq; siue substantijs, siue ministris? At dicet q̃spiam, neq; Dei est laborare, neq; occupari in negotijs. O ruditatem insulsissimam hominis, qui Deũ ui hominem metiatur, ut operarium aliquem, ut redemptorem opificem. Nihil agit prorsus Deus, nihil omnino laborat, cuncta tamen agit, moderaturq;, ac regit omnia, nul lumq; inde laborem sentit, ac si non sit in assiduo cœlum motu, nul

lam tamen inde defatigationem agnoscat, licet corporeum, licet immensum. Tu uero Dei super defatigatione tantopere quidem sollicitus es? Igitur in natura omnia qui reponunt, eadem illam si, qua decet, ratione contemplarentur, desinerent profecto tam esse, quàm certe sunt pertinaces, utq; uerius dicam, proterui. Ad hæc quid ignorátius, rationeq; utenti indignius, quàm inferiori huic naturæ tantū tribuere, eiq; ex toto incumbere, de superiore uero illa, nullo prorsus modo cogitare, nec quam omnes quidem debemus, habere rationem? ut per superbiam quidem ignorantiamq; dignitatem ei suam, suasq; & partes uelimus per improbitatem adimere? Nos igitur antistitis Altilij monitis, quod uos rogo hortorq;, obtemperantes, ita quidem uitæ transigamus reliquum, ut quoniam in maturitatem seges nostra iam intendit, frugem eam studiorum nostrorum, orationisq; ipsius, qua hactenus in flore quidem usi sumus, in usum, commodaq; afferamus illorum maxime, quos ad hæc ipsa studia scriptis nostris, multiplicibusq; laboribus, ac uigilijs inuitamus. ut nec eos pœniteat imitationis, nec nos uigiliarum pigeat, incœptiq; tantopere laboriosi. Quid enim laboriosius, quàm in eloquendi materia uersari? quæ tametsi communis atq; exposita est omnibus, in ea tamen nationes quidem plurimæ mutæ sint, è cæteris autem siue populis siue gentibus pauci in ea admodum ita claruere, ut sapientiam quidem musceurint cum dicendi arte, ac scientia. PVC. Nos quidem bone senex oratio hæc tua, quàm Oraculum ipsum, non minus incendere ad dicendi frugem, ad quam ipse hortaris, iure suo potest. quando iniquitate temporum factum est, plurimis, ut etiam seculis dicendi laus à disciplinarum cognitione seiuncta fuerit, cum antea quidem nemo doctus, quin idem quoq; esset eloquens. Sed eloquentiæ studium post Romani imperij declinationem prorsus interijt, uixq; Grammaticæ ipsius persistere uestigia, cum tamen disciplinæ ipsæ in honore essent habitæ, id quod Physicorum Theologorumq; multitudo, quæ post Boëthium extitit, plane declarat, tum in Hispania, tum in Gallis, britannijsq;, ipsaq; in Germania. Qua quidem de causa haud ita mirum uideri debet, eloquentiæ si defuere studia. Tamen & spes est breui futurum, ut eloquentia cum doctrina tum naturali, tum diuina in gratiam redeat. Cum unnime per te stete rit Ioviane, quo minus moralis cognitio Latinis fuerit literis illustrata, sideraliumq; rerum notitia, quam pluribus etiam uoluminibus ita complexus es, ut siderum effectiones cum physicis etiam causis coiunxeris. Nec defuere etiam aut desunt, qui è Græco multa

in Latinum sermonem transtulerint, maxima etiam cum dignitate, atq; ornatu. Reliquum est igitur, exemplis ut ijs, atq; adhortationibus non minus quàm oraculo ipsi Altiliano satisfacere studeamus. Tu uero quid ad hæc Thamyra? THA. Magna & me quoq; spes tenet breui fore quod dicis. cum Græcos uideam tum Aristotelis, tum Platonis libros uersari in philosophorum nostrorum manibus, antiquasq; illorum interpretationes aut passim abijci, aut parum omnino placere, ut(q;) alios taceam, non'ne Aegidius noster magna cum consectatione herennitarum suorum totus Græcis est literis deditus? Sunt ex alijs quoq; sacerdotum siue ordinibus, siue sectis non pauci, qui eadem & ipsi delectatione, studioq; teneantur. Sed nos o' Puci ita quidem confessionis huius memores esse oportet, ut quæ porticus ipsius lex est, eam cum primis sequamur. quippe cum disserendi locus suus sit cuiq; relinquendus, tuq; ipse iam uideas, dũ hæc à nobis differuntur, plures interim conuenisse, & ad dicendũ, & ad quærendum, quod ex uultu quidem intellego intentissime paratos. Quamobrem ordienti iam Carboni, ut Musarum sacerdoti ore faueamus. Sic enim antiquis à sacerdotibus in sacrificijs, silentium olim imperabatur.

Hieronymus Carbo, Pucius, Thamyras.

HIER.

" Principio sedes apibus, statioq; petenda,
" Quo neq; sit uentis aditus.

Huiusmodi exorsus est principio Virgilius, cum de apium rebus naturáq; esset præcepturus. Mirum est autem unde cœperit, & quà sit à re auspicatus. Videlicet & prudens Poeta, & cautus habebat ante oculos q̃ imbecilla esset apium natura, quodq; in condẽda illarum urbe potissimum erat inspiciendum, locus ut is eligeretur, qui incolentium uitæ esset præcipue accommodatus. Idq; & prudenter, & apposite, & secundum naturam. Sed quid quod in primo libro qui est de segetibus, ab ipsa statim aratione cœpit? nec aut quæ esset natura soli, aut quæ regionum, ante considerandum admonuit? cũ præsertim genere in hoc scripti, quod didascalicum Græco nomine literatores nostri uocant (Pertinet enim ad erudiendum siue auditorem siue discipulum) ab initijs quibusdam etiam remotioribus authores quandoq; incipiant. Non ne Ouidius cum de mundi esset constitutione locuturus, à re etiam incomperta exorsus est?

" Ante mare, & terras, & quod tegit omnia cœlum.

" Vnus erat toto naturæ uultus in orbe,
" Quem dixere chaos—

Itaq;, dum hæc considero, ignorantiæ me ipsum et accuso, et damno. Cum mihi ipsi hac in parte nullo modo satisfaciam, ac præsertim uideam Iouianum, qui conciliationi huic nostræ præsidet, locuturum de Citriorũ natura, ut de arbore peregrina, ut de cultu eius à nemine tradito, cœpisse à loco unde in Italiam aduecta fuerat, ac de arboris ipsius primordijs, quanquam fabulosè, Poetico tamen more tradidisse, ne ante de cultu eius præciperet, quàm quæ & qualis esset arbor, ostendisset. Quo circa ad te quidem me conuerto, o Thamyra, siquid à Iulio Pomponio, cuius auditor fuisti, & cultor, ad te item Francisse Puci, cuius erudimenta illa Grammatica fuere sub Politiano, quos & rogo, & obsecro, ne inuideatis nobis; siqd inquam ab excultis illis uiris habetis, quod ex eorũ sententia affirmare possitis, in re mihi per q̃ difficili, uobis uero, ut arbitror, nec dubia, nec inuestigatione uestra indigna. THA. Mihi quidem, & si Pomponius & diligens fuit, & cultus in explanandis Poetis, permultaq;, quod mercatores sunt soliti in explicandis mercibus; quasi peregre à se quidẽ aduecta ipse exponeret, non tamen in mentem uenit in interpretandis illũ georgicis, in eiusmodi quæstionem unq̃ incidisse. nesciam tamen an ne aliquid Pucius habeat hac in parte de Politiano quod referat. PVC. Neq; ego quidem memini qppiam ab illo explicatum, itaq; tuam ipsi potius quæstionis huius Hieronyme solutionem expectamus. HIE. Atqui prouincia hæc prorsus tua est Puci, his in rebus annos tam multos qui uersere, summa cum authoritate & gratia. PVC. Quod & anni mihi tribuunt, & continuatæ his in studijs opera, id à me uel extorquere exhortatio Hieronyme potest tua. Quo circa tua ista siue exhortatione, siue uoluntate commotus, dicam ipse quod sentio, ac pro mea quidem libertate, si tamen data prius atq; accepta fide Thamyras tantũdem & ipse post præstiterit, nam & ratio illa non dũ à Grammaticis prodita est, cur maxime tum Lucretius, tum Virgilius et principia librorũ, et exitus tanta cũ iucunditate, ac uenustate fuerit uterq; complexus. THA. Do fidem, nec me pœnitebit promissi. PVC. Hac igitur conditione uicam explicabo sententiam. Instituentis, & in præcepta redigentis materiam aliquam à se susceptam officium uidetur, primo loco considerare ipsam ante præceptorum traditionem, rei ne cuiuspiam sit auditor admonendus, quod Virgilius præstitit in rebus apium, cum primum, ac præcipuum in ea præceptione sit

locus ipse idoneus ac per appositus, præstitit & hoc de uitibus atq; arbustis locuturus.

" *Principio arboribus uaria est natura ferendis.*

Nec imitator eius Columella à magistro suo recessit, Cum præceptu-rus de colendis hortis præmisit,

" *Principio sedem numeroso præbeat horto*

" *Pinguis ager.–*

Atq; hæc quidem ratio tanti uideri potest, ut ante arationem facien-dam à Virgilio monefacēdus esset auditor, obseruādæ naturæ agri, ac soli. Verum ut fuit scriptor ille et in præcipiendo solers, & in ob seruandis rebus diligens cum uideret agrorum studium esse in Latio, totaq; Italia celebratissimū, neq; ab agricolis ipsis ignorari agro rum naturam, neq; etiam quæ cœli uis esset ac regionis, prætermisit sponte id quidem, quod illis arbitraretur obseruatum, cœpitq; non ab obseruatione teræ, idest ab agri natura sciscitāda, sed ab actione ipsa ac si ab eo non ageretur cum imprudente agricola, sed experiente, ac probato, cuius ipsius operam diligentem, ac minime ignauam exi-geret, Vt post cognitionem eam, quam de agri natura haberet agri cola, mature facto opus esse sciret, esseq; cū primus temporis studiosus. quippe cū primo loci, dein temporis et cura habenda est et ratio. Itaq; et arationis ipsius initium uer constituit, nec tamen omittit in tradē-dis post præceptis, naturas quoq; terarum ac qualitates ostendere, et qua etiam uia id esset assequendum, diligentissime aperit. Nec uero uos moueat, quod à medijs ferè nonnunquam rebus Poetæ ipsi ordian tur, cum id sequendum uideatur in alio dicendi genere, ut in enarran dis bellis, explicandisq; rebus gestis, minime tamen in genere didascat lico, quod totum in tradendis uersetur præceptis, erudiendisq; audito ribus. Quid igitur mirum, exordium esse Virgilium ab actione, id est à diligentia, quam in agricola præcipuam exigit, quando in agro colendo, ut ipse ait, nihil unquam exhausti satis est. HIE. Dici uix potest q̄ me ratio ista delectet, q̄ etiam uideatur omni è parte commen danda. Tu uero quid ad hæc Thamyra? THA. Et mirifice proban dam eam iudico, & ad præstandū promissum me me accingo. Poetæ officium, ni fallor, tribus in his præcipue uertitur, ut doceat, ut delectet, ut moueat. quæ tametsi diuersa uideri iure debent, ut quidē sunt, tamen et dū docet quippiam, & dū mouet, necesse est ut tunc etiā delectet. quonam enim modo auditorem aut docebis ipse, aut mouebis, ubi oratione uteris inerudita, incomposita, male conglutinata, uerbis in concinnis, gestu aut ridiculo, aut horrido, uoce raucescente, & dissona?

Vt opus omnino sit, scriptorē præcipue memorem uenustatis esse, atq; ornatus & gratiæ. Virgilius igitur, ac Lucretius, quo auditorem ad se raperent, ab ipso statim initio usi sunt principijs maxime iucundis, ac festiuis. ne'ue satietas quæ inter narrandum, docendū'q; solet obrepere, in discessu auditorem comitaretur, exitus quoq; librorum maiore etiam festiuitate condiuere, lusibus'q; referfere iucundioribus. Videas itaq; eosdem & ludere, & lasciuire, totos'q; in eo esse, ijs ut lusibus in initio auditores trahant ad ea libenter audienda, quæ ipsi sunt præcepturi. In exitu uero, & tanquam in peroratione id studere, ne discedentes satietate ulla teneantur, immo uero ut & hilaritatem secum in domum ferant, & animum illorum memorem, quæ summa cum iucunditate uel audierint, uel fuerint etiā admirati. Quid enim magis admiramur, quàm rem uel magnam uel exiguam cum uenustate lusam ac lepore & comitate? Videlicet redeuntibus nobis domū à conuiuijs non et fistulæ comitantur et tibiæ, quo satietas nulla sentiatur è cœnis, nulla'q; post cœnas tristitia? Magno igitur cū artificio & Virgilius et Lucretius hæc usurpauerunt, quorum exempla studiosissimus quis'q; Poeticæ præponere sibi ante oculos debeat.

Marinus Tomacellus, Franciscus Aelius, Tristanus Caraciolus.

MA.

Ego uero Hieronyme Carbo faciale passus sum, te præter Altilianū oraculum aliquantum extra aciem progressum esse, propter ætatē in qua ipse constitutus es, multo autē facilius patior, quod uetustissimi Poetæ, quos sacerdotes uocauit antiquitas, multa tradidere monumentis, quæ Christianis sint rebus admodū ēt similia, qualia sunt, quæ ab illis de secessu Elysio, à nobis uero de Paradiso dicūtur. Quocirca Frācisce Aeli, uertor enī ad te, q studiose in ijs adolescens, per'q; ēt diu uersatus es, quale illud sit, quod ab illis de Elysijs proditū est locis, ita nobis aperias, ut cōparare rebus id nostris ualeamus. AEL. Faciā id libēter tuo præsertim rogatu, nec minus ut uiā quoq; monstrē iuuētuti, dum illa legunt, qua nā ea ratione, nostra ad hæc conuertāt. Duplicē esse prisci illi hominis uitā arbitrati sunt, et quæ duceretur cū corpore simul ab animo, et qua animus ipse sine corpore frueretur, nā nefaria hæc de animi interitu opinio nō dū à sceleratis, atq; impijs qbusdam uiris fuerat tāta cū improbitate suscitata, ut uitæ qdē genus alterum propter corpus tū sensibus indigere uellēt, tū alijs corporis ipsius instrumētis, alterū uero cū animus se à corpore seiunxisset absolutū, liberum, omni'q; corporea necessitate uacuū. Quo'circa q̄ diu animus ipse corpore cōclusus teneretur, tanq̄ illius arctaretur uinculis, ueluti

in carcerē coniectum, minime uagantē aut liberū esse indicabāt. post quā uero à corpore separatus esset, liberū tūc, ac sui prorsus iuris effectū. Hæc itaq; ipsa illa eius libertas, campi sunt Elysii. in quibus ipse post solutū carcerē, pro insita ui, naturaq; felix, ac sorte sua cōtentus diuersaretur, q̄ diu enim à corpore tanq̄ compeditus teneretur, nec iurisditione tū sua libere uti eum posse, nec quæ secum attulisset bona, illis pro diuinitate ac iure suo frui. Itaq; uitam quæ ab ortu duceretur ad obitum, seruilē esse, ac carcerariā, quæ uero post obitum, bonis qdē illā uiris beatā contingere, improbis uero miserā. Vt palàm quidem facerent, eandē Deū sequi rationem in gignendis hominibus, quam prudens sequeretur paterfamilias in locandis operis ad agrū fodiendū. nā & instrumentum illis præbet ad fodiendum, & quid illos ipsos facere uelit operarios & uerbis declarat, & exēplis etiā commonefacit. qbus nauatā post operam, mercedem cuiq; suā distribuit, commendatq; officium eorum q probe, q uero improbe rem administrarint de mercede ipsa detrahit, afficitq; eos ignominia. Itaq; merces eorum ac præmiū qui animum pie recteq; coluissent. Elysius putabatur secessus, in quo is perpetua frueretur beatitudine. At qui corporeis addicti lenocinijs, degenerare à natura sua animū propter corporis contagionē passi essent, eos relegabant ad loca cœnosa, tetra, caligātia, delectatiōe oī uacua, æthereisq; à regionibus remotissima. Quippe quæ etiā nouies Styx interfusa coercet. Habes Marine qd sacerdotes illi Musarū sentirent, et quas Elysias esse amœnitates ducerent, cœlum uidelicet, ad quod patere reditum bonis arbitrarentur uiris post mortem, malos contra ab illo arceri putabant, cœlestiq; ab secessu eiectos, extoresq; in hac elementor fœce sordescere, perpetuoq; in cruciatu agere, luereq; ante actæ uitæ meritas pœnas. Qua autē uia hæc ipsa Christianis accommodari rebus queant, Tristanus hic, cuius dicēdi sors à me secunda est, facile qdē ostendet, quiq;, et qualis etiam Christianus sit Paradisus, Christiano etiā sermone edocebit.

TRI. Ad rē me nō iniucundā inuitas Aeli, difficilē tamē explicatu propter uerba, quæ diuinis rebus parū qdē proprie accommodentur. cū ea ipsa humanis q̄ diuinis explicādis aptiora sint. magisq; apposita. nec nos de Deo cū disserimus, alijs quidē uerbis, q̄ cum de homine et loquimur, et disputamus. Cæterum conabor si non explanare, saltē innuere, qui nā hic sit hortus, quem Christianis suis Deus incolendū, atq; inhabitandū post mortem cōstituerit, nā Paradisus hoc ipsum sonat. Quo circa æquis animis, audite balbutiētē hoīem, magisq̄ pro dignitate explicantē rē ipsam, quæ mihi ē cōuētus huius lege, institu

tisq; demãdatur. Principio q rebus noĩa indiderũt, blãdioribus quædã uocibus appellauere, ueluti de quo,nũc agimus, Paradisum, ut blãdimento ab ipso appellationis homines ad eas res amandas magis, magisq; allicerentur. Nãq; ut nostri loca dixerunt amœna, quod eã sua pte natura sine aliquo humani cultus munere aut opera nos traherent ad se amanda, inuitarentq; amœnitatis tantum gratia, sic Græci scriptores, quod horti maxime deliciosi sint, atq; ad oblectandum idonei, cœlestem illam sedem παράδεισον nominarunt, in qua tanquam in hortulis, hortensibusq; in delitijs, sanctorum ac probatorum uirorum animi conquiescerent, uel summo illo bono potius fruerentur, & in ea quidem luce, quam irradiatione sua Deus ipse effundit, nequaquam uero ut sol, aut è stellis aliqua, sed ut qui & solus est, & pater omnium, & à quo lux quidem omnis elucescat, non qua ratione aut sol ipse illustrat quæ intuetur, aut sidera. quippe quorum illustratio oculis percipiatur, indigeatq; elementaribus adminiculis, in hac præsertim mundi parte, quæ terra dicitur, sed qua mentes beatissimorum fruuntur numinum Deo administrãtiũ, quæq; Deo ipsi sunt proxima, neq; ad eã pfruendã, corporis sit opus articulis, sed naturali illa tantũ animi diuinitate, atq; opera, parũ tamen recte dixerim operã, quando nullus in ea re labor est, nulla agitatio, aliud tamen uerbum minime habeo quod hoc ipso sit accommodabilius. Animus igitur mensq; ipsa suapte quidem opera Deum agnoscit, suapte Deum natura introspicit suopte penetratu diuinam se ad lucem, Dei ipsius munere insinuat, Deiq; aspectu fruitur. quæ quidem ipsa fruitio Paradisus est. Hæc immortalitas, hæc beatitudo, humaniorum hic officiorum, pijssimarumq; actionum finis. ultra quem nihil est, quod expetatur, nihil quod mens nostra extra eum inquirat, nihil in quo præter ipsum, aliud quippiam repositum intellegat, expetitione ac fruitione ipsa dignũ, cum in eo collocata et pfecta sint oĩa. Nãq; ut nihil est supra Deũ, supraq; eius maiestatem, sic res est nulla, quæ ante Dei fruitionem, supraq; eius notitiam alicuius habenda sit momenti. cum in eo ipso perfruendo omnia sint reposita, eaq; perquàm perfecta & consumata. Hic est igitur Christianorum Paradisus. Elysiis delitijs similis, in quo tamẽ nec incolentium animi lacte uescuntur, ac melle, sed eo tantum liquore, qui nec aut capellarum manet ex uberibus, aut solarium è radiorum sublevatione, terenisq; ab exalationibus, nocturno sub tẽpore liquescentibus, sed Dei tantum de luce fulgentissimoq; eius diffundatur aspectu, mentes irrorans intuẽtiũ. de luce inquã manat, ac liquescit illa, quæ nec oculis perceptibilis est hominum, nec affatu

explicabilis, nec mentis ipsius, licet aethereae immortalisq; diuinitate concipi omnino queat, nisi quod Deum qui uidet, omnia quidem uidet, quiq; eius aspectu fruitur; nihil est quod deesse illi uere possis dicere, nihil est quod ulterius aut expetendum ab eo ducas, aut desiderandum. Exigis fortasse Marine fruitionis huius locum. Quis quaeso in tanta coeli uastitate, mole, infinitate locum ipsum praescribat certum, definitumq;? nam decretum esse ipsum quidem, ac sancitum, quis dubitet? qui ordinem Dei, rerumq; ab illo creaturum, omni e parte perfectissimum, maximeq; sibi constantem intueatur, ac consideret. Satis itaq; esse homuntionibus nobis debet, metiri illum animo, nec spatio finiendum ullo ducere, uerum ab diuina tantum luce, diuiniq; aspectus fruitione terminandum. Haec ego uestro ex imperio Marine, atq; Aeli. Vrna ipsa de reliquis cōsulēda nobis est.

Pontanus. Petrus Summontius.

PON.

Laetatur in coelo, ut arbitror, nunc Altilius, exultatq; inter beatissimos spiritus, cum intelligit in hoc consessu, & pie cum Christo agi, & suis piissimis monitis obtemperanteis nos esse. Vnum credo illi dolet, si dolere eum fas est dicere, quod in tanto conuentu, Aelij locus sit uacuus, uoluntarium ob exilium dum Federicum Regem Neapolim relinquentem, proficiscentemq; ad Ludouicum in Galliam, accepta ab illo fide, beneuolentiae tantum gratia sequitur, ac gratitudinis. Sed Altilius consolatione nulla quidē indiget cum Dijs agēs. Quod uero ad nos ipsos attinet, hominis maxime ingeniosi, & docti quis nostrum non angitur absentia? Verum Musis ipsum comitantibus, & illi nihil prorsus timendum est, & nobis ipsis desiderio absentis eius temperandum, in re praesertim uoluntaria, & homine generoso digna. Tu quid ad haec Petre Summonti? PE. Me uero sollicitat eius imbecillitas, cum saepicule quidem laboret de stomacho. Sed ipsa forte peregrinatio, coeliq; uarietas, ac terrarum, robur illi adiunget, quod fore quidem non despero. Quod uero ad animum eius ac consilium spectare potest, uehementer me hortantur uersiculi eius, quos discedens ipse in puppi constitutus, quasi Nereidibus audiētibus, ac locorum nymphis, decantauit, quorum ipsorum recitationem non temere recreamentum arbitrer quasi quoddam quaestionum haud multo ante explicatarum, nec paruum quoq; momentum allaturā absentiae eius desiderio moderādo. Sūt aūt uersiculi huiusmodi.

" Parthenope mihi culta uale, blandissima Siren,
" Atq; horti ualeant, Hesperidesq; tuae.
" Mergillina uale nostri memor, & mea flentis

» Sertæ sæpe, heu domini munera auara tui.
» Maternæ salvete umbræ, salvete paternæ,
» Accipite & uestris thurea dona focis.
» Ne'ue neget optatos uirgo Sebethias amnes,
» Absentiaq; tuas det mihi somnus aquas.
» Det fesso æstiuas umbras sopor, & leuis aura,
» Fluminaq; ipsa suo lene sonent strepitu.
» Exilium nan sponte sequor. fors ipsa fauebit.
» Fortibus hæc solita est sæpe & adesse uiris.
» Et mihi sunt comites Musæ, sunt numina uatum.
» Et mens læta suis gaudet ab auspicijs.
» Blanditurq; animi constans sententia, quamuis
» Exilij meritum sit satis ipsa fides.

Hos ille abiens confirmato admodum animo, uultuq; quàm maxime hilari pronũtiabat, quem nos ut amicum, ut Regem sequentem suũ & bonis prosequamur ominibus, & Deos illi propitiabiles, bene precemur. Cæterum ut à quo tua Ioviane cœpit, ad eundem quoq; Altilium mea conuertatur oratio, non'ne existimas cum bonis illũ Genijs, qui pie, percolenterq; morientibus adesse solent, astitisse morienti nuper Elisio? quem tu ita qdem solatus es, sic hominem confirmasti, tale illi robur addidisti, ut astantibus honestissimis uiris, sacerdotibusq; maxime uenerabilibus, ipse sublata uoce diceret, Mori nec deprecor, quando tu me ad mortem tam confirmate adhortaris, id est ad perfruẽdam uitam, sempiternam illam quidem, ac bonis uiris, quiq; pie uixerint, cum dijs ipsis communem. Hæc ille moriens di-
» ctitabat, uersabatq; in ore. Viue pius, moriere pius, nõ eo tamen sensu quo ab authore suo uersus ille pronuntiatus est, sed quod qui bene uixisset, ac pie, & bene & pie eundem quoq; emori contingeret. Et Gallutius quidem Elisius sic è uita discessit, ut amicis desiderabilẽ reliquerit sui ipsius memoriam.

Pontanus. Chariteus.

PON.

Ego te Charitee, quod diutius mussitantem intueor, quo nam mussitatio ista euadat tua, uel auenter uidere expecto, ni res fortasse uxoria negotium tibi afferat, in re præsertim familiari, ac molestiarum plena. CHA. An fortasse arbitraris Petronyllæ uxori inditum nomen à Petrone, ac ueruecæ sectario? (sic enim quidam è priscis illis eũ uocauere) quod uidelicet gregem mihi filiarum uxor comparauerit, quæ illam sequantur & ad rem diuinam, atq; in templa, et ad inuisendas per urbem puerperas, ad celebrandas item nuptias, ac festos,

dcis. Sed desinam hac nunc in confessione, hisq; in quaestionibus ul le uideri facetus. Vos igitur qui hic adestis uiri optimi sic accipite, Hermetem illum, quem uetustas ob ingenij diuinitatem agnominauit Termaximum, his ipsis diebus, suis me armis, suis item telis instruxisse, meq; illius iurasse in uerba, itaq; Platone relicto, ex hoc die militiam eius sequor. Quae autem Iouiane Mussitantem me de eius lectione animaduertisti, haec quidem sunt, si modo eius ipsius libri, qui nunc uersatur in manibus, Hermes ipse est author. In re quidem Christiana duo potissimum principia esse consideranda, & mundi ipsius, rerumq; quae eo continentur, hominisq; praecipue creationem, quod primum quidē principium est, et generis ipsius humani, postq̃ in immensum creuit, labiq; in ruinam improbitate, ac libidine coepit sua, salutem, atq; ab interitu illo miserabili receptionem, quod secundum quidem principiū iure appellandum censeo. Quodq; Hermes ipse diuini saepe uerbi mentionem faciat, sic mecum ipse & rerū creationem perscrutor, exanimoq;, & Deum ipsum contemplor, ut qui initio per sapientiam, quae sunt, cuncta quidem uerbo creasse illū contendam, post uero per Gabrielem, siue nostro Genium, siue Graeco nomine Angelū salutē etiam uerbo peperisse mortaliū generi uniuerso, facinus profecto utrunq; diuina illa aeritate dignum, Deiq; ipsius beneficentia, et munere. Igitur creationem ipsam prouenisse crediderim ex uerbo Dei, dictante sapientia, quo statim momento enūtiauit Deus ipse, dixitq;, Fiat coelum, Fiat terra, Fiat lux, quaeq; caetera diuino ex ipso uerbo prouenerunt omnia. Cumq; praeter Deū ipsum antea, praeterq; sapientiam, quae cum Deo & erat ab initio, et fuit, et est semper, nihil existeret omnino aliud, praeterq; uerbū, qđ ipsum Deus qdē erat, crediderī similiter oīa illa ē nihilo, uerbo ipso Dei, dictoq; prouenisse. At dixerit quispiam, quo nam modo Deus ē nihilo haec ipsa eduxerit? At quo nam hic ipse consilio aut fiducia haec dixerit? cum audeat Aristoteles profiteri causam illam tertiā generatioīs esse carētiā, quā Latini qdā eius sectatores uocāt fortasse minus proprie priuationē, quae qdē ipsa nihil prorsus est, cū tñ et materia, et forma res qdē ipsae sint, priuatio uero re ipsa nihil omnino ī se habeat, praeterq̃ qđ cogitatione tātū cōcepta, post uoce enūtietur. Humanorū igitur ingeniorū, q̃q̃ non tñ omniū siue uanitas, siue īsolētia, addā ēt ignorātia exigit expostulatq;, ad mundi procreationē conuenire oportuisse materiam simul, ac formam, quarum altera rebus insit ipsis, illasq; informet, ex altera uero res constituantur, itemq; carentiam, quae ante generationem quidē nihil est, formā autē insitā sic esse rei uolunt, ut omnino postq̃ qđ generatum est, interijt, ne ipsa

quidē amplius appareat, materiā uero in aliud trāsferri, atq; aliud. Hæc parum pij homines ita se habere & uolunt & digladiantur, parumq; aut intellegunt, aut consyderant, in diuino illo edicto, Fiat, & materiam inesse & formam. quando id ipsum Dei uerbum, Dei uoluntas est, idem quoq; uerbum & iussus, & edictum est Dei. Quamobrem si Dei uoluntas uerbum est, & idem Deus est sapientia, idem quoq; omnipotentia, quid mirum oculatissime physicæ in uerbo illo Dei inesse simul & materiam, & formam? ac materiam quidem, quoniam eandem hanc ipse posset subministrare, & simul cunctta ex ea propter omnipotentiam gignere, formam uero illam rerum constitutricem, quoniam sapientiæ ipsius munus hoc esset propriū. Informare enim aut statuam, aut picturam, cuius nam est, nisi sapientis aut pictoris aut statuarij? Quod si statuarij, ac pictoris inest mente, qualis sit futura statuæ figura, ac picturæ, quam & hic & ille sibi effigiandam proposuit, quid obsecro uim ac potestatem hanc eripere conaris Deo rerum omniū artifici? In sapiētia igitur Dei, atq; omnipotentia insunt hæc ipsa omnia & informandi, & materiandi, atq; è nihilo etiam producendi, quæcunq; ipse & esse uoluisset, & decerneret fore, & quandiu quidem illa ipsa & esse decerneret, & qualia. Itaq; ut fatum à fando, id est à dicendo deductum est, quia Deus ipse sic edixerit atq; effatus sit, cum rerum naturæ legem præscriberet, sic & uerbum, cum dixit ipse, iussitq; in rerum procreatione, Fiat cœlum, fiantq;, ut ab eodē ipso dictum est, cætera. Quamobrē hoc ipsum creationis principium, reipublicæ Christianæ primum quidem esse principium statuo. Venio nunc ad alterum. PON. Tibi quidem Charitee uidendum est, qua nam uia progrediare, cum podager ipse sis, medicorumq; maxime indigeas opera, quorum officiū est, ad materiam potissimum studia, curationesq; suas referre. CHA. Ista quidem perinde dicuntur à te Pontane, ac si ignores, naturam ipsam ea ratione podagris consuluisse, quo dolorem minus sentiant, lingua ut uterentur loquaciore. Quodq; tu ipse factus es iam surdaster, uoce etiam utar clariore, magisq;, ac magis plena. Quamobrē, reliqua quæ sunt, quæso animaduertite. Cognouerat Deus ruere in præceps quem creasset hominem tanta cum dignitate, atq; excellentia animantium cæterorum. admonitus itaq; à sapientia, atq; à caritate, consulendum ei decreuit etiam per uerbum, per quod & illum genuerat. Itaq; Genius ille Deo acceptissimus cum ex ore dixisset Dei, Haue uirgo, Dominus est tecum. uerbum ipsum in utero receptum uirginis, humanitatem assumpsit, ut diuinum uerbum illud

cum è Deo esset, & homo idem fieret, & nihilominus Deus esset. Cumq; è Deo natus esset Deus, idem tamen esset & pater, & filius, perinde, ut idem & Deus & homo. Cumq; ut Deus, & homo aliquãdiu uersatus esset inter homines, mori deniq; pro salute hominis uoluit, atq; ut Deus et homo, liberare hominem à morte ꝑpetua, maximeq; miserabili constituit. Itaq; ut uerbum ipsum principium fuit creationis & mundi, & hominis, sic & principium etiam eiusdem à mortis tenebris, ac miserijs uindicandi. Nec mirum hoc ulli bene instituto, diuinæq; autoritatis obseruanti uideatur, si considerauerit, uerbis etiam hominum ipsorum alios iam iam in mortem prolabentes, in uitam è morte restitutos, alios dum pati contumeliosa nequeunt uerba, mortem sibi ipsos consciuisse. Quod si nulla maior est hominis uis, ac facultas, quàm quæ constat è uerbis, mirum, si Deus uerbo suo mundum primo constituit, procreauitq; hominem, deinde uerbo etiã illum suo uindicauit ab interitu miserabili, restituitq; ad uitæ munera etiam cœlestis ac perbeatæ? Hæc mea erat Ioviane mussitatio illa à te animaduersa, quàm uobis ueluti Hermetis studiosus ac nouus eius miles explicaui. Reliquum est, ut, quoniam muneri à me satisfactum est meo, Pardum iam audiatis.

Pardus, Chariteus.

PAR.

Equidem ego te uel inter loquendum risissem Charitee, nisi de religione, deq; republica Christiana sermo esset habitus. dum physicos tam imprudenter, ne parum pudenter dicam, ipse in te prouocas. Concedatur tamen hoc podagræ, articularibusq; doloribus, de quibus tam sæpe quidem iaces. Et quoniam à te de priuatione facta est mentio, dicam de ui uerbi, ne de rei significatione loquens, uidear aduersus religionem per diuerticula uelle irrumpere. Hoc ipsum autem uerbum in usum ita receptum est, ut alterum illud quod est carentia, à plerisq; aut ignoretur, aut parum bene intellegitur. Quo fit, ut cum à doctis etiam uiris receptum sit, probari à nobis quoq; ipsu debeat, quando nihil omnino afferat, quod aut interpretationi obsit, aut aduersetur disciplinæ. Tamen sic habeto, hanc ipsam uocem deduci à priuatu, ipsoq; à uerbo priuo, à quo est priuatus, quæ uox sì apte natura aduersatur publico, ut cum dicamus agros alios esse publicos, alios priuatos, hoc est singularium ciuium, fitq; ex eo, ut uitam agere priuatum dicamus eum, qui publicis gerendis à magistratibus abstinet,

ciuilibusq; muneribus. Eadem quoq; uox idem alibi præfefert, quod exutus, spoliatusq;, ut cum dicimus priuatum aliquem bonis, ac fortunis suis, nec non etiam ut cum Lucretius ait, Priuata dolore omni. quod libera sit exemptaq; ac uacua dolore ab omni deorum natura. Priuum autem, a quo est uerbum priuo, significat quod est suum cuiusq;, ac proprium, unde priuilegium, quod nõ sit publicum, sed suũ, ac singulare cuiuspiam siue ciuis siue familiæ, siue municipij. Sequitur autem hæc ipsa priuatio uerbalium uim, ac naturam nominum. ut uectatio, legatio, uerberatio, largitio, congressio, sponsio, cognitio, cohortatio, & id genus cætera. Quocirca uidetur a physicis accepta in ea potissimum significatione, in qua est apud Lucretium, ac si uacuitas quædam ipsa sit, ut cum dicimus materiam aliquam, ut ceram uacuam forma, quod ei nulla prorsus insit effigies, ut massam cementitiam, quæ nec parietis nec structuræ cuiuspiam figurationem habeat ullam, uerum informis ipsa sit, omnisq; penitus informationis expers, ac uacua. Itaq; tametsi pro eo in quod ipsi intendunt physici, priuationem accipiunt, parum tamen dictio id ipsum implere uidetur, nec palàm quidem illud, nec planè præseferre. Cũ uoces ipsæ uerbales ubiq; siue passiuitatem innuant tantum, siue actiuitatem, physicis uero opus sit, uoce præsertim indicatiua naturæ eius de qua est quæstio, cuiusmodi est carentia, quæ indicet materiam ipsam quidem expositam esse, ac paratam ad induendam sese formã, qua ipsa penitus careat, non tanquam illa fuerit aliquando spoliata, uerum ut exors, atq; omnino uacua, quæq; uestiri ea non dedignetur. De uerbo autem careo Marcus Tullius rectè quidem multa præcipit, ut cum ait, non posse eum qui ipse non sit, re ulla carere, nec rectè dici qui sit mortuus, carere eum uita. Ad hæc ne si dicamus uiuum quidem hominem cornibus carere, aut pennis, quia cum id non habeas, quod tibi nec usu, nec natura sit aptum, illo minime careas, etiam si sentias te non habere. Deniq; carere ait esse, egere eo quod habere uelis, inesse autem uelle in carendo, nisi cum dicatur, carere aliquis febri, aut cum aliquid non habeas, neq; id non habere te sentias, ad hæc nec eo indigeas, tamen dicamus illo te carere. Itaq; uerbo careo multis etiam modis ut alijs etiam quibusdam uocibus scriptores abutuntur, multumq; in dicendo non solum tralatio ualet, uerum etiam abusus. Propriam itaq; appellationem esse arbitror carentiam, cum materia indigeat forma quam suapte natura cupiat sibi inesse. Quocirca Ciceronis quoq; authoritatem si sequamur, propria rei de qua agitur appellatio, est carentia. Quia usus tamen aliter obtinuerit, nullo modo uidetur repu-

gnandum, penes quem, ut Horatius praecipit, & arbitrium iusq; est loquendi, & norma. Haec ego tecum habui Charitee, quo pacem tibi cum physicis procurarem, quorum opera & stomachus, & pedes isti tui tam saepe indigeant, ni aegre forte id tulerit Franciscus qui hic adest Pudericus, qui & ipse non modo cum medicis uerum, cum ipsis etiam astrologis bellum gerat assiduum.

Franciscus Pudericus, Pardus.

PV.

Quidni mihi cum astrologis bellum sit Parde? cum Iouianum hunc uideam, qui tam multa scripsit de sideribus, saepenumero illis irasci, nec omnino satis bene de illorum dictis sentire atq; enunciatis, cum tamen disciplinae sit eius ipse mirifice studiosus. quanquam, ut mihi semper uisus est, non ut Ioannes Picus in disciplinam ipsam armis equisq;, quod dicitur, irrumpit, cum illam tueatur, ut cognitu maxime dignam, ac pene diuinam, sed astrologos quosdam, ut parum cautos, minimeq; prudentes insectatur, ac ridet. PAR. Non temere hoc quidem Puderice. Quid enim magis siue absurdum, siue temerarium, quàm quod coniecturis praecipue constet, id necessarium esse uelle. Cum enim coeli sydrumq; agitationes inferiora haec quod liquido apparet, statu moderentur suo, nequaquam tamen quae ab illis innuuntur, iisdem numeris, eadem quoq; qua portenduntur uia ubiq; eueniunt, quod res ipsae inferiores, superioribus illis causis, aut non omni è parte assentiantur, aut etiam omnino repugnent. PV. Sunt igitur causae illae agentes ac primae, hae uero patientes ac secundae. PAR. Nimirum sunt. Nam nec calor ipse solis ubiq; est aequalis, nec terrarum situs idem, ac par omnium. Quodq; ad hominum res spectat, uoluntates ipsae nostrae, dum imperare uelimus sensibus, liberae quidem sunt, syderalibusq; agitationibus aliquanto ualidiores. Quod quo nam modo fiat, id si aperuerim, non indignum conuentu isto uideatur. Quatuor haec corpora, quaeq; alio nomine sunt elementa, materiamq; generationi suggerunt, uel ipsa eadem potius sunt materia, quatuor quidem humores subministrant, è quibus haec constant omnia. Hi pro motu quidem solis, lunaeq;, atq; utriusq; habitu, ne de alijs nunc loquamur stellis, in assiduo ubiq; sunt aut incremento, aut imminutione. Qua è re generatio cietur, atq; corruptio, exindeq; in eodem nunquam persistunt statu. quando et solis, et lunae mutationes ipsi quoq; imitentur, ac luna ipsa continenter pene fluctuet, sol uero erraticas cum stellis nunc sit ipse propior, nunc

contra remotior ab regionibus, quas incolimus, quibus e rebus & incrementa sequuntur humorum, qualitatumq; et item immunitiones. Has ad res permultum etiam regionum conferunt tum situs tum habitus, Cum Apulia, Libya, Aegyptus aptior sit calori, Siccitatiq; augendæ, quàm aut Germania aut Gallia, hæ uero quàm illæ frigori, atq; humectationi. Ad hæc terrarum aliæ non multam quidem hominum exigunt aut operam, aut industriam in re frumentaria procuranda. Aliæ contra suapte natura parum sint feraces. Quid quod habitus ipse locorum alibi obtusiora gignit ingenia, alibi magis acuta, eademq; uersutiora. Quo fit ut tam multæ quoq; rerum earundem sint uarietates. Quod in saporibus potissimum, ac succis ostenditur, itemq; in animalibus siue ferris siue altilibus, ac tum in celeritate corũ, tũ etiam in statura & robore. Vt humores hi ipsi non solum agitationes sequantur stellarum ac cœli, uerum etiam agrorum naturas, ac regionum tum situm, tum habitum. Quod cum ita sit, ne stellarum quidem effectiones ubiq; aut eædem, aut pares esse possunt. Quæ qui astrologus probe cõsyderauerit, uix ille lõgius aberrauerit à prognosticorum cœlestium significationibus uere pronuntiandis, quousq; tamen coniectura sese ipsa tuto conferre poterit. Hæc igitur ipsa cum tantopere inter se dissentiant, ac tam sint, quàm profecto sunt cognitu difficilia, nata est hinc obseruatio, cuius proprium est intueri quæ appareant signa, eaq; animaduersa multumq; retenta in mente qd tandem afferant, expectare. indeq; à re ipsa prognostica dicta sunt, non tamen ut semper quæ promittere uideantur, præstent, sed quod plerunq; tantum. Cum & medici, & nautæ, ipsi quoq; agricolæ, in curationibus ægritudinibusq;, item in pluuijs aut serenitatibus, frugumq; prouentu, aut uberiore aut medico, non raro se à signis obseruationeq; deceptos querantur. Minus ut mirũ uideri debeat, astrologi quoq; si fallãtur, cum ipsæ aliquã do causæ inuicẽ se oppugnent, actionesq; ac passiones inter sese (ut dictum est) non uno modo dissentiãt. Tertio ante anno ager Campanus laborauit plus solito æstiuis pluuijs, eodẽ tamen tempore in agro Brutio ac Cotroniensi de nimia siccitate atq; æstu uineæ exaruere. Hinc igitur mathematicorum uanæ prædictiones, quod ad ea quæ portendi uidentur à stellis, nõ omnes conueniant simul causæ, permultæq; eos lateant, quemadmodum & medicos. Et hi quidem frustra haberi solent, non solum propter naturam morbi humorumq; parum cognitam, uerum etiam ægrotantium et regionis, aerisq; ipsius, ob alias causas atq; alias, ac tum uentorũ, tum exhalationum, Illi uero propter incognitas stellarum ipsarum mistūras,

rum misturas, aut quod in id tempus incidant significationes aliquarum siue copulationum, siue eclypsium, aut cometarum, multis ante annis eas portendentium, quæ parum quidem obseruatæ fuerint. Interdum quod regio ipsa perniciosis à uentis aut uexetur, aut à salubribus defendatur, plusq; uenti ad prohibendū ualeant, quàm ad nocendum hostilis stellarum irradiatio. An nō Hetruriæ maritima pleraq; pestilens est ora, propter paludes, halitusq; malignos ab ijs afflatos, aurasq; illos agitantes? cum collinæ eius regiones sint quàm saluberrimæ, Itaq; & in locis illis palustribus salutiferæ stellarum configurationes parum prodesse per æstatem poterunt, & collinæ salubritati non adeo malignæ nocebunt, ac pestilentes. Patrij quoq; mores, consuetudinesq; municipales, atq; artes, institutaq; tum publica, tū domestica multum in utranq; partem conferunt syderalibus configurationibus. Quid quod rerum certa cognitio, eaq; quæ scientia dicitur, generalibus uersatur in perscrutationibus? quis igitur humorum, è quibus constamus singulares assequi possit siue commistiones siue temperaturas? quis rursus syderū particulares uires, quæ tū abstrusissimæ sunt, tum pene etiam infinitæ? quis item aduersantium inter se causarum digladiationes particulatim cognitas & obseruatas habeat, & quantum, & quousq;? Itaq; illi ipsi, q ad particulareis dilabuntur prædictiones, ab ipso etiam Ptolemæo habentur derisui. Cū necesse sit eorum coniecturas, obseruationesq; hac in parte uacillare, ipsosq; non solum deerrare è uia, uerum turpissime dilabi, deq; uestigio ruere. Vides igitur Puderice, tam multi unde mathematicorū proficiscantur errores, coniecturæq; tam fallaces, ut iure quidem irasci illis & possis, & debeas in pestilentijs prædicendis, itemq; in sterilitatibus, tempestatibus, abluuionibus, atq; euentis alijs.

V *eniamus nunc ad hominum uoluntates, quibus si sese ipsæ sensibus dominandas permiserint, nihil est fluxius, imbellius, addam etiam infractius, domabiliusq;. Contra nihil quod sit illis generosius, robustius, imperiosiusq;, ubi sensus ipsos, eorumq; illectamenta nihili fecerimus, miserimusq; sub iugum. Vēdidit M. Cato confectum iā senio equum, qui cum ipse siue Consul siue Prætor militauerat, Marcus, inquā, Cato optimus sui temporis orator, Senator, imperator, sic enim est habitus. Cur uendidit? quia uoluit, quia plus apud eum attenuatissima illa ualuit parsimoniæ cura, quàm ratio & Senatore, & oratore, et imperatore tam ualde etiam spectato digna. Quodq; usurpare esset solitus bonum patremfamilias uendacem esse oportere magis, quàm emacem, uoluit etiam in re sua præceptum id pertina-*

cissime tenere. At coactus est ad hoc ipsum ab natalitia cœli, stellarumq; configuratione. O cœlum auarissimum, o stellas tam attenuatae, ac sordenter paratas, quae in hoc tam intentae essent, tantopereq; peruicaces. Potuit procul dubio cœli stellarumq; cõfiguratio Catonem facere ad parsimoniam propensiorem, propter humorum è quibus constaret compactionem, non tamen ut cum summa & Senatorum, & ciuium Romanorum siue accusatione, siue irrisione, militarem uel consularem potius equum uilissimo etiam pretio captus uenderet, ac si equus ille nascente Catone, sollicitas stellas sua etiam de uenditione fecerit. Ptolemaeus Aegypti Rex sororem suam duxit uxorem, impulsus uidelicet expugnatusq; natalis cœli, ac stellarum themate. O profanum cœlum cum themate etiam tam impuro & conquinato, in quo tam immanis reposita esset libido. quis uel summe etiam improbus, ac peruicax asseuerare hoc audeat? Etenim configurationes illae intemperantiam tantum portendunt humorum, ac concretionis corporeae, atq; in re quidem Venerea, detur etiam et in sororia coniunctione. An non felicissimus ipse Rex, ac potentissimus poterat, quod quidem noluit, sororem suam alij locare in matrimonio, ipse aliam sibi ducere? At medici uel modicas adhibitis medicamentis humorem qui nimius sit, temperant, coguntq; sub regulam, qui minimus, atq; attenuatus, eum & exuscitant, & attollunt. Tu uero Rex eximie minime potuisti nefariam istam libidinem continere, quod uidelicet noluisti. Patrauit igitur scelus hoc, quia uoluit, nam si uoluisset, qua diximus uia euitare illud omnino poterat. Quod ut patraret, credibile est, multas uariasq; in ea re cogitationes consumpsisse; sed passus est tandem à libidine sese uinci. At apud Persas eiusmodi matrimonia erant & usitata, & concessa, secutusq; est finitimae gentis exempla. Nam qua promptitudine secutus ipse Persas est, cur non Macedones secutus est suos, laudatissimosq; Macedonum Reges? nequaquam autem secutus est, quia noluit, quia imperari maluit sibi à libidine, quàm ipse libidini imperare. I nunc & cœlum incusa & stellas, & nefarias stellarum configurationes. Tempestate hac nostra qui apud Reges, regulosq; magistri fuere epistolarum, utq; hodie dicuntur, Secretarij, summum in modum locupletati sunt omnes, praeter Iouianum hunc, qui hic adest, quam ad rem ab amicis, familiaribusq; assidue cohortatus cum esset, nunquam à proposito dimoueri potuit, illud in ore semper habens, Egere nolo, opulentus esse recuso. qua ratione non modo cupiditati imperauit, pecuniarumq; appetitioni, uerum ipsis etiam Re-

gibus in re publica moderanda. quam animi firmitatem his ipsis etiam diebus ostendit. Cum enim capto Regno Neapolitano, Ludouici Galliarum Regis præfectus, magistratum ei offerret, quo è reditu eius senectutem opulentiorem duceret. At inquit, non opulentiorem eam feceris, uerum occupatiorem, quando dijs innãtibus nullius honestæ rei indigeo. Voluntas certe hæc fuit ratione temperata, eaq; cupiditatum uictrix, ac sensuum titillantium. Nero Augustus singulari fuit crudelitate nobilitatus, quis sanæ tamen mentis inficietur, in procreando Nerone seminis, humorumq; temperaturam, è qua fotus ipse, & concretus est, apprime malignam fuisse? stellasq; ipsas eam ad rem adiumenti plurimum contulisse? ut suapte natura Nero procliuis esset, atq; incitus ad sæuitiam. Fuere igitur rei huius causæ tum materia ipsa, è qua Nero constituit, quod male esset fermentata, tum stellarum malus habitus, peruersaq; configuratio, quæ aut humorem secuta est, malignum illum quidem, atq; peruerse affectum, aut eum malignitate; ac deprauatione affecit sua. Esto, detur hoc quidem. At inuenire noua suppliciorum genera, inusitataq; excogitare tormenta, & cum artifice conuenire, qua uia nauicula maternum ad naufragium opportune strueretur, Neronis hoc fuit, sanguinariæq; eius uoluntatis, non stellarum, ac cœli. Fuit autem Neronis, quia uoluit. uoluit autem, quod ab ambitione rapiebatur, qua expugnatus conculcauit ipse rationem. Sed desinam pluribus iam exemplis uti, maximorum etiam uirorum, quorũ uoluntates uictæ cupiditatibus, aut sensuũ captæ illecebris iere præcipites. Quocirca his hunc in modum explicatis, quæramus eadem hæc aliquanto etiam exploratius.

Principio laus omnis, uituperatioq; uoluntarijs uersatur in actionibus, exisitq; ab illis. Cum enim natura duce moueamur ad ea cupienda, quæ boni alicuius speciem præseferant, eaq; à sensibus repræsententur, de quorum titillatione animus sese exciat, non prius tamen ad ea peragenda, quibus assecuturum sese illa confidat, animus ipse expergiscitur, quàm uoluntas quoque suscitetur, quæ initio quidem ut libera, ac sui iuris latius euagatur. post uero adhibita secum in consilio ratione, ac frenum sibi ipsa imponẽs, eo accepto, sese ipsam moderatur, redigitq; intra præscriptum, mox deliberando eligit quæ pro facultate ac uiribus suis eligenda uideantur, quin ratione duce illa ipsa perscrutatur diligentius, perpenditq; maiore cum pẽsitatione quæ à sensibus sunt oblata, an talia sint, qualẽ eorũ species sese offert, sint nec'ne ipsa utilia et iucũda, an rursum inutilia et

molesta. Post uero his perpensis, & cognitis, euagatione'q; illa tum libera sub frenum coercata, iter statum ingreditur, quo quae eligenda esse duxit, peruenire ad ea possit. Iuris itaq; atq; arbitrij eius fuit, nec ne uellet siue eligere ac prosequi, seu nihil omnino curare. Est igitur suapte natura, statim'q; ex quo suscitata est libera. quae rationem si sequatur, libertatem ubiq; suam & tuebitur & retinebit, Sin relicta ratione à sensibus delinita illis obsequatur, nimirum amissa libertate, captiua ducetur, & quae imperare ipsa sibi noluit, imperio seruiet alieno. Est igitur sui iuris, ac libera, quoties sese à sensuum, malarum'q; cupiditatum ui ac captiuitate tuebitur, Tunc uero facile tuebitur cum excitata inter eam, sensus'q; ipsos controuersia, bona ne sint an mala, quae à sensibus offeruntur, rationem sequetur, illam'q; sibi in auxilium uocabit, cuius etiam consilio utetur, ac ductu. An non tibi uoluntas ipsa uideatur libera, quae cum sensibus in certamen descendat, quae'q; uictrix omnino euasura sit, praeterquam si illorum insidiosis blanditijs capi se patiatur. Demum qa ad actiones tunc accingimur, cum uoluntas ipsa & uoluerit, & elegerit, & decreuerit suscipiendum aliquod siue inceptum siue negotium, merito actiones ipsae ad uoluntatem referuntur, quae si cum ratione progredietur, nimirum ipsae laudabuntur, contra uituperabũtur, ubi & in eligendo, et in progrediendo de rationis decerrans uia, sensus'q; delitijs emollita cupiditatem sequetur ducem, illius'q; inhaerebit uestigijs, parueritq; imperio. Non solum autem res ipsae, actiones'q; uoluntatem liberam esse testantur, uerum etiam nomen ipsum deliberandi, quod uidelicet liberum eius sit in decernendo iudicium, uelit ne suscipere, & prosequi, an contra desistere, ac sensuum ipsorum monita labi sinere. Legum quoq; constitutores, ac moderatores populorum id ipsum testantur, cum impunita dimittant crimina, quae furentes admittunt, atq; insania perciti, quod uoluntaria ea minime sint, nec furentes ipsi liberi aut sint, aut haberi debeant. Postremo autem considerandum uidetur, cum sensus corporei ipsi sint, singuli'q; corporeis utantur instrumentis, ut auribus ad audiendum, ut oculis ad uidendum, naribus item ad inodorandum, palato, lingua'q; ad degustandum, ac siue manibus, siue alia parte corporis ad tangendũ, uoluntatem tamen ipsam nulla parte corporis uti, nulla'q; re corporea, cum aut deliberat, aut eligit, decernit'q;. quippe cum uis ea potestas'q; tantum sit animi, atq; ex omnibus animalibus, hominis unius. Quo fit, ut caeterorum quidem sit siue impetus siue instinctus tantummodo, hominis uero uoluntas propria, ac peculiaris. Igitur si sit l

larum effectiones uersantur inferioribus in corporibus, rebusq; illis tantum, quae ex elementis constant, ipsaq; elementa campus quasi quidam sit, in quo stellae uires exerceant suas, qua nam uia uoluntates hominum subiectae illarum sint agitationibus? quarum iurisditio tantum sit in elementis, rebusq; elementaribus, animus uero & incorporeus ipse sit, et ab omni prorsus elementari qualitate, ac conditione uacuus, cuius uoluntas ipsa, uis potissima quidem sit, quae actiones ad quas homo natus est, uel commendatione honestet, uel opprobrio damnet, ac contẽptu. Iure igitur Pudericae mathematicis illis succenses, q tã sint futuras ad praedicendas res proni, hominumq; mores ac fortunas ab ortu statum ipso pronuntiandas, ac si nulla in eis sit libertas, nulla deliberandi aut eligendi siue ratio siue authoritas, quae qdẽ tanta est, ut homo sui iuris sit in ijs administrandis omnibus, in quibus animus imperare habeat, nec corporis ei sit opus ministerio, ac praesidijs. Possunt caelestes tamen configurationes impedimento illis tunc esse, ac se se animo ipsi opponere, cum corporeis, atq; externis indigeat auxilijs, ac fauoribus. Vbi uero actiones solius tantum fuerint animi, frustra tunc de stellarum actionibus disputatur, ac uiribus, cum, ut dixi, animus ipse liber sit, ac suopte arbitratu eligat, decernatq;. Haec habui tecum, tamq; in defensionem quae Francisce dicerem, longius fortasse q̃ portio dicendi ferret mea, breuius certe, quàm res ipsa exigit. Quamobrem finem his faciam, si prius tamen hoc subdiderim, hominum illorum numerum oppido quàm exiguum esse, animum qui colant, animiq; arbitratu utantur, atq; imperio. Cum multitudo ferè uniuersa corpori sit omnino dedita corporeisq; illecebris, ut fortasse mathematicis ipsis permittendum sit, laxissimis etiã habenis currere ad apotelesmata pronuntianda.

Pontanus. Suardinus. Poetus.

PON.

Venit mihi in mentem Suardine, tuq; Fundane Poete, ut quando à uobis coepit, uobiscum quoq; confessio haec desinat, plurima secum dãna afferre ẽt ingeniorũ, tẽpora ipsa, temporũq; iniqtates, non paucat rursus honestamenta commendationesq; & artium et facultatum, eorũdem quoq; felicitatem. Audiuistis ipsi quàm apposite Pardus, quàm pro rei natura, & ornate disseruerit & copiose. Itaq; quanquam senem me, annisq; grauatum spes tamen coepit fore, ut ante, quàm à uobis emigrem, Latinam uideam philosophiam & cultu maiore uer

borum & elegantia res suas explicantem, utq; relicta litigatrice hac disputandi ratione, quietiorem ipsa formam accipiat & dicendi, & sermocinādi, ac uerbis item suis utendi, proprijs maximeq; Romanis. Cumq; plura sint quae me ad hanc ipsam inuitent spem, cum primis profecto Aegidius mihi hoc promittit Eremita. quem superioribus die bus in hortis cœnobij Baptistae Ioannis cum deambularemus, quod est Neapoli ad Carbonariam, adesseneq; mecum unà quem hic adesse cernitis Hieronymus Carbo, itemq; Chariteus, ita quidem locutum, & ipse memini, & hi ipsi testificari hoc idem possunt, ut aegerrime ferret, uitium hoc inter philosophantes inoleuisse nostrorum temporum, cœpisseq; illud iam nostris à maioribus, nemo ut nunc audeat Latino more, ac peruetusto illo quidem maximeq; probabili, de natu rae rebus, deq; uirtutibus differere, fluxisse autem inde uitium ipsum, quod superiorum temporum philosophi secuti eorum qui Aristoteli cos libros satis quidem ignoranter transtulere, & uerba & modos, ac dicendi figuras, multa quae Latine, ac proprie dici possunt, aut ne glexerunt accommodatis explicare uerbis, aut scire quo nam pacto re cte diceretur id minime curauere. Cœpit igitur sic uir & doctus, & eloquens. Est Graece ἕξις à uerbo suo ἔχω, Latine autem ab Habeo Habitus, qui & agendo quidem, & diu constanterq; assuescendo comparatur. Nam & diutius exercendis ijs, quae liberalis sint uiri, cū laude qui consuescat, habitum sibi agendi liberaliter uindicat, qui uero administrandis fortibus, agendi quidem fortiter, & prior ille ha bitus liberalitas, posterior uero hic fortitudo dicta est recte quidem, ac proprie. Nanq; militaris ut habitus militem designat, pontificem pon tificius, rusticanus agricolam, pastorem, calonem, fossorem, nauticus item nautam, Sic quam quisq; ingenuo dignam homine actionem exercuit, exerceitq;, habitus hic ipse agendo comparatus illam ipsam in dicat siue artem siue facultatem. Et hic quidem ab habēdo dictus est. Caeterum uis illa, & huic, & illi, alijq;, atq; alij à natura insita, quaeq; etiam nonnunquam ab institutione magis, magisq; aut auge tur, aut excitatur, perquā huic quàm illi rei actioniq; exercendae quis piam magis aptus est, atq; idoneus, Graece est διάθεσις ab alia quidē uoce q̄ quae est ἔχω, quo factum est, ut Graeca in Latinum qui transtu lere, dixerint Dispositionem, non solū inepte, uerum etiam ignoran ter, ac parū proprie. Nam Latine dispositio ordinem quidem innuit, rerumq; ipsarum, ac progressionis seriem, minime uero naturalem il lam siue uim, aptitudinemq;, siue innatam propensionem. Cum enim ponere, & uitem et arbusculam prisci illi dicerent, uim compositae di

ctionis secuti, disponere & uites dixere & arbores, per ordinem ui delicet eas serere, ac per agrum distributim infodere, quod Virgilius innuit dicens.

» Pone ordine uites,

Hoc est dispone, hinc etiam dicti dispositi in quincuncem ordines, deductaq; tralatione à re rustica, duces & ipsi copiarum dicuntur di sponere acies, hoc est exercitum in ordinem cogere, & suo quenq; mi litem loco constituere ad conserendas manus. Inde etiam patres familiarum disponere rem familiarem, hoc est in ordinem illam, ac sub regulam redigere. Oratores quoq; & ipsi disponere traduntur quæ dicenda sunt, id est quo quidq; loco, quoq; ordine differendum sit in causa. unde Rhetoricæ pars illa maxime prudens, artificiosáq; Dispositio est uocata. Itaq; parum proprie διάθεσις ab his dicta est dispositio. Sed noluerunt qui primi hoc dixere, laborare in perquirẽdo proprio, & suo nomine, contenti quadam quasi dictionis assimili constitutione ac structura, cum tamen parum ipsi periti Romanæ essent elocutionis, ac si non & recte, & Romane, & significanter à uerbo Habeo, à quo est Habitus, duca posset, deductáq; inueniretur dictio huius ipsius q̃d quærimus indicatrix, quæ qdẽ est Habilitas. qua in deductione à uerbo suo faciẽda, et copiosiores, et rei ipsius significantiores sumus quàm Græci. Nam si Habitus est qui post uindicatur, nimirũ Habilitas hæc ipsa recte quidem, ac significanter dicatur uis illa præcedens, qua & ducamur; & fouemur, & adiutamur ad Habitum comparandum. Siquidem ut Habitus præsefert rei comparatæ adeptionem, sic Habilitas uim illam, aptitudinemq; indicat & idoneitatem, si Latine diceretur, siue à natura insitam, siue ab institutione productam, confirmatamq;. quasi Virgilius hoc ipsum nobis nõ & ostenderit, & expresserit, cum dixit.

» Atq; habilis membris uenit uigor.

Nam & uigorem appellauit uim illam à natura ingenitam, est enĩ à uigendo uigor, ut apud Sallustium,

» Aetas uiget, animus ualet.

Et habilem idest aptum atq; idoneum dixit. Itaq; quid hoc ipso uocabulo appositius significantiusq; ad explicandam τὴν διάθεσιν inueniri potest? sed noluerunt desidiosi uiri ne dicam loquendi ignari in hoc laborare, quando satis habuere, posse sese excusare, quod multa essent Græca, quæ Latine dici parũ possent commode, acsi hoc ipsum non multo melius à nobis, q̃ à Græcis & dicatur, & deducatur. Videlicet non & Aristoteles ab eodem uerbo à quo est ἕξις, idest habi

tus, deduxit nouum uerbum ἐντελέχεια? non etiam e nostris eruditi quidam scriptores ab Habeo declinarunt Habentiam? ut ἐντελέχεια perfecta sit corporis habentia, noua quidē uox, ex habeo tamen uerbo ab illis declinata, quo rem ipsam proprie magis, significantiusq; exprimerent. Quid? quod hæc ipsa διάθεσις pro rerum diuersitate latine aliis, atq; aliis explicari uerbis & potest, & consueuit, ut cum dicamus, quempiam siue affectum, siue propensum esse ad mercaturam magis quàm ad literas. uis enim illa, aptitudoq; naturalis, tum Affectio, tum Propensio & proprie, & significanter dicitur minime uero dispositio, & homo ille eam ad rem propensus, affectusq; non autem dispositus. Nam procliuis facilitatem magis præsefert uoluntatis, quàm naturæ uim, atq; aptitudinem, quæ tamen à propensione ipsa, affectioneq; exprimitur. Dicunt etiam tofum eadem cum absurditate, male dispositum statuæ faciendæ, cum & latine, & recte dici debeat, male aptum, male appositum, male etiam accommodatum. nam male affectum non ita libenter dixerim, quando in lapidem uix cadat affectio, præterquam si abutamur uocabulo, quando aerem etiā male affectum legimus. Quo fit ut διάθεσις ipsa hac in parte tum Aptitudo latine dicatur, tum Appositio, maximeq; significanter omnium, accommodatio, quod apte quidem peridoneeq; materia ipsa accommodari ad eam rem possit, quam artifex ipse faciendam susceperit, non tamen ut non hæc ipsa recte etiam dicatur Habilitas. Quin & διάθεσις hæc nonnunquam nostris à maioribus uocata est Natura, ut cum legitur agri huius natura, siue ligni, lapidis'ue, aut materiæ cuiuspiam, quin ingenium quoq; & terræ & soli, & regionis, rerum rusticarum scriptores protulerunt. Sed redeamus ad uerbū habeo. an non ab eo deriuata est etiā Habitudo? quæ fortasse ad corpus referri, quàm ad animum magis debeat, ut quæ est pueri huius, puellæ'ue habitudo? Sed non ero in hac quæstione, de hac ipsa differentia nimis solicitus.

Quid quod tum noua tū inerudita etiā appellatiōe quæ Græce κρᾶσις est, transtulere Complexionem. Nam quid obsecro cum Complexione κρᾶσις habet? Complector nanq; quid Latine significat, manifestum est, ut complector amicum, hospitem, familiarem, & complector negotia publica, & Liuius scriptis suis res Romanas complexus est. dicendi quoq; siue color, siue figura quædam est Complexio. Quonam autem modo hæc ipsa uox idem Latine sonabit, quod Græce κρᾶσις? ut enim Complexio tum coitionem quandam corporeæ, siue compactionis siue humorum e quibus corpus consistit, siue coacta

simul massæ concretionem plane indicet, quod quidem non indicat, quo nam inquam modo indicabit temperationem? cum κρᾶσις græce hoc ipsum significet. Esto tamen, ut complexio collectionem illorũ, copulationemq; atq; connexionem massæ totius indicet, complectaturq; eorundem comprehensionem, temperaturam uero nullo modo aut indicat, aut complectitur. quàm græce κρᾶσις præcipue, ac significanter indicet ac præseferat. Itaq; uox ipsa Cõplexio, præterquam quod noue dicta est, non implet græcæ uocis significationẽ. Quo circa & propria, & latina, eademq; maxime significans dictio est Temperatura, ni magis forte tibi placuerit Temperatio. nam ut mistio & mistura, sic temperatio in usu est doctorum hominum, ac temperatura, sic status corporis, ac statura, quanquam status ad plura pertinet, quàm statura. Temperatura igitur, massæ totius coitionem præsefert, atq; compactionem, ipsiusq; compactionis misturam ac temperamentum, ut scriptura, sculptura, textura, iunctura, pictura, itemq; statura, ac permulta eiusmodi alia. Perinde nanq;, ut scriptura picturaq; designant, quid & quale sit, itemq; quantum, ad ipsum quod scriptum, ac pictum est. quid item & quale, & quantum, quod sculptum, textum, ac iunctum est, sculptura, textura, iũcturaq;. uiq; statura, qui status sit, & qualis, quantusq; ipsius corporis. Sic Temperatura, quæ & qualis, quanta quoq; coitio ipsa, massaq; sit corporea, humorumq; ipsorum corpus constituentium concretio, ac mistura. Nec minus tamen proprie, ac significanter rẽ ipsam designaret, quamproxime dixi, Mistura, sed Græcam uox Temperationẽ magis indicat. Demum si rem ipsam attenderimus, et significantius diceretur, & proprie magis, siue corporis Cõpactio, Conglutinatioq;, siue Mistura, ac Constitutio (nanq; ut est rei publicæ constitutio e legibus, moribus, statutis, decretisq; sic corporis, ex humoribus, eorũq; misturis, ac conuenientia) quàm hæc ipsa dicitur inter omnes tam diuulgata Complexio. quæ prima quidem facie amatorias præsefert delitias, uoluptariosq; complexus. Itaq; rem ipsam non ut non plane intellectam Eremita querebatur, sed non suo quidem nomine explicatam, Latinaq; appellatione & propria. Cum tamen affirmare non dubitaret, ni Græcam reddere dictionem mallemus, dici eam apposite magis, proq; rei ipsius natura Fermentationem, idq; uerbũ significandam ad rem maxime esse accommodatum.

I dem quanquam pudenter ac parce, mirabatur tamen hos eosdem philosophantes parũ animaduertisse quas ipsi uocarent Circunstantias (nam liberales consyderare debent, & quantum ipsi dent, & cui, qd

item et quale, ac permulta quidem in dando alia) easdē omnes uno uerbo priscos authores consueuisse complecti. quod quidem uerbum esset Delectus. Itaq; M. Cicero cum praecipit delectum rerum esse habendum, quid nam aliud praecipit? quàm ut ratio habeatur, rerum, temporum, personarū, locorum, quaéq; alia agentem ipsum comitantur, quem prudentem esse oporteat cum sit haec ipsa consyderatio prudentiae propria. Haec nobiscum deambulans, quanquam uerecunde & probe, querebatur tamen Aegidius, quod negligentia recentium philosophorum effectum sit, ut & Romana lingua quae abunde locuples esset, in summa saepe copia, laborare uideretur inopia, & Graeca uerba à parum cultis scriptoribus inculcata, propriam uim, ac significantiam, nec Latine redderent, nec significanter. minime ut sit mirum tempestate nostra, eloquentiae studiosos, aut nullam aut perexiguam impendisse philosophiae operam, ipsos uero philosophos eloquentiae penitus esse ignaros, atq; utinam non & hostes. Sed nos Aegidium absentem quidem, ac pie rem Christianam & fortiter gerentem, & bene, & religiose ualere iubeamus, consuetudinis eius, ac sanctitatis memores. SV. Eadem et nos quoq; cepit spes, ipsáq; ita quidem certam sese nobis offert, ut Latinam philosophiam iam iam cultu elegantiore, cothurnisq; nitidioribus incedentem uidere uideamur. Quam ad rem confessiones istae tuae non parum etiam conferent. Nam Aegidium ad hoc ipsum natum intellegimus, & Augustini exemplo sic inuitari, uel rapi eum potius, ut nihil magis aut aueat, aut curet, quàm ut heremitarum ordinem in ueteris eloquentiae possessionem pristinam iam restituat. PON. De Aegidio quidem nemo est qui dubitet. Caeterum confessiones hae ipsae fortasse habiturae sunt momenti aliquid, Pardo praecipue operam suam non abnuente, cum fama quoq; certa sit, adolescentes quosdam optimis ingenijs praeditos ad hanc ipsam militiā sese instruere. POE. Vtcunq; Iouiane, itineris è Roma suscepti nec nos poenitet, et porticum hanc, quàm diu Neapoli erimus, quotidianasq; istas confessiones assidui frequentabimus.

FINIS.

P. Summontius Suardino Suardo, & Francisco Poeto. S. D.

S uadentibus uobis, meq; ad editionem hãc assidue adhortãtibus factũ est, ut prodire iam in lucem non desinant reliqua Pontani monumenta. En uobis Dialogus ille ultimus, superiori excusione à me promissus. cuius lepido argumento Pontanus in cuiusdam ingratitudinem clàm inuehitur. Iustam itaq; indignationem mandare literis cum uellet, eã sale huius libelli condijt. Quare absolutis hac editione omnibus, qui supererant, Dialogis, ad reliqua uos accingite. quorũ lectionem certo scio lõge uobis fore suauiorem, quàm Antinianæis è uitibus olim fuerit liquor ille, ad quẽ uos Pontanus sobrios in primis, atq; abstemios ambos apud Aegidium suum inuitauit. Quanquam sorbillatione ex ea nunquam uel summa labia intinxistis. Sed nostis quãtum liceat rerum scriptoribus. Valete.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DIALOGVS DE INGRATITVDINE QVI ASINVS INSCRIBITVR.

Viator. Caupo.

VI. PACEM Romæ factam esse aiunt, eiusq; Poetam nescio quem authorem referunt. Ego quidē Poetæ huic uel grandiusculo propinauerim. Amabo meritoriæ huius ecqui se caupo, ecqui se minister offerat? CAV. Equidem pacem hāc siticulosam esse Augustus ipse abunde docet. Euge puluerulente lætare hoc nuntio, & offulam hanc pepono è suauissimo accipe, cyathumq; hunc uel tertio ductandum ebibe. VI. Ebibo. Da quæso & alterum. CAV. Pax igitur facta est? VI. Pa, pa, pax. CAV. Amabo resipisce, atq; inde loquere. Vel puluerem quidem bellissime homuncule tibi palliolo excutiam. Hauri puer & secundum, & tertium, & quidem recentissimum. Pax'ne facta est? O' bone Laurenti, dies hic tibi sacer est. Nuces à me quotannis expectato quamplurimas. Pax'ne facta est? anniuersarium tibi sacrum cauponarium ex uoto statuo. O' misellam cauponam. Ecquādo ne mihi, frondenti apio, laureo redimitus serto, exteriores foris, internas cellulas liceat coronare? Verum ego sum stultior, occidente iam sole, diem qui ad exortum reuocem. VI. Atqui felicissimum te te, ipsamq; cum primis tecum cauponam dicito. Pax diem instaurabit. Pacem in foribus, atq; in tabella pingito. Lucrum tibi uinarium, emolumentumq; pulmentarium omnis generis, ingens, largum, opulentumq; augurator. Eueniet, mihi crede, eueniet. Tu tibi bene habe, cupasq; ex urbe comportato huc uinarias. fac rideant fores, effice ut omnis & domus & hortus renideat. Pax hæc imperat, pacisq; amicus Euhyus, cauponæ ipsius atq; cauponantium pater. Ego Neapolim propero, triente exucto CAV. Bene mihi fore pace ex hac & libens uolo, et libētius auguror. Agite qui adestis ministri, cyathos eluite. Socij talos iacite. hilaremus diem hunc paci. Adest quaternio. quarto tibi potandum edico. Adest rursum quaternio. rursum tibi ductandum hoc est, udum, rorans generoso è pal-

mite. Ah ah. cecidit canis. Tu quidem ipse sities, ut illa est siticu-
losa, hoc ipso praesertim tempore. En iterum canis allatrauit. licet si=
ti conficiare, tam male fortunatus qui sies. Euge euge tibi caupo, adest
senio, adest rursum & senio. mihi augurium hoc promittur, mihi du
ctandum est. uel septies quidem deces iterato ductitabo. quippe qui
ualentibus pedibus, capite ualentiori utar. compleamus hilariter nu-
merum. At at utor ne ego recte oculis? agglomerari ne ego puluerem
uideo agitatu equino? an uentus meridiano tempore exciri è mari qui
solet, illum exagitat? equus certe est, quin equo satellex uehitur. Arri
gite aures. inflat ne iam bucinam? inflat profecto. regius est tabella
rius. poculum homini & frigidum, & generosum praeparemus. Ad
uentat iam, & equum calcaribus stimulat, et inflauit iam cornu. buc
cinam buccinatorem nec unquam quidem uidi buccinatius inflare.
& inflat & cachinnatur, & interim praeconium uocalissime enun
tiat. TA. *Captos iam scitote.* CAV. *Quid captos? auscultе-*
mus. TA: *Qui Regem prodiderunt, qui regium nomen euertere*
ab imo, cū ipsi infimo è loco prodiissent, conati sunt. Saluus est Rex.
salua patria. saluus est Alphonsus, qui salutē comparato exercitu, ob
sessa Roma nobis peperit. Hilarem hunc diem facite, noctem multo
hilariorem. Effulgeant ignes summis aediū culminibus, etiam quàm
creberrime. Conuiuia ipsis in propatulis celebrentur. Demū laeta sint
omnia, confecta pace, ac duce ipso uictore cum exercitu domum redeū
te. CAV. *Age age bone hospes equum siste. potita. aestas est. pulue*
rulenta sunt omnia. refrigera & pulmones, & guttur. TA. *Nun*
quàm quod meminerim niuosius. Obsecro te poculum itera. CAV.
& quidem ampliusculum. Sed amabo bone, postquam refrigeratus,
qui tantum insperati affers, ut certum affers? TA. *Captos scelera-*
tissimos homines, ut reos capitis, ut patriae hostes, ut maiestatis conui-
ctos. CAV. *Pape.* TA. *Iam de illis capitis sententia aut fertur,*
aut lata iam est. CAV. *Luant ipsi meritas poenas, quando publi*
cam rem tam male habuerunt, ut penè regnum omne, cum ipso Re
ge, liberisq; pessum ierit. De pace quid autem? TA. *Nostis ne Iouia*
num Pontanum? CAV. *Quid ni nouerimus, hominem ubiq; notum.*
quippe qui paucis ante diebus de itinere ac ualitudine fessus, Romam,
conficiendam, ut nunc sentio, ad pacem illinc ab Innocentio, Alphon
so hinc arcessitus, meridianus hic conquieuerit. et quidē miserati su=
mus, q hic tunc affuimus, senis imbecillitatem, ac male ualentem ha
bitum, ut qui itineri satis non esset, his praesertim caloribus. TA. *Dij*
ipsi, ut omnes praedicant, atq; ut Rex ipse testatur, seni & quidem ua

letudinario affuere, pacem enim ita confecit, ut Regi salua sint omnia, quæ amissa propè iam erant, procerum perfidia, administrorumq; iniquitate. Vos autem & paci, & patriæ propugnatori, qui pacem populis uirtute sua peperit, exornate & porticus, & compita, diesq; festos agite. Mihi alia ad oppida properandum est, publicæ lætitiæ gratia. Rex patriæ pater, publicorumq; bonorum author hoc sic imperat. Valete compotores ualentissimi. CAV. Et tu nuntij tam auspicati auspicatissime author propera, ut pacem populis promulges, ut nos qui ad mendicitatem propè redacti ob bellum sumus, nuntio hoc, ab inopia uindicatos bees. Dij tecum eant & duces, & comites. Mihi certum est è suburbano in urbem properare, certiora illic de pace, regijsq; rebus ut intellegam. Et iam, ut uideo, agrorum quoq; facies immutari cœpit. nescio quomodo aer ipse lætiora promittit. Ego quidem somnijs ipsis fidem uel maximam censeo adhibendam, qn̄ noctibus his equos in boues uerti, castaneas arbores abire uinarias in cupas somnians uiderim. quid somnians hæc uiderim? fictile ministranti mihi, aureum factum qui senserim? mox monetarium ad magistrum perlatum, in numos fluere, aliumq; ex alio numum gigni, confestimq; in cumulum congeri, meq; eo cumulo obrui. Coniectores quidem ipsi somnium sibi coniiciant, ut uolunt, mihi profecto paci magis creditur. Abeo in urbem. Vos domum exornate, qualem & pax exigit, & somnia hæc ipsa uolunt.

Caupo. Chorus sacerdotum.

CAV.

Quod mihi meisq; contubernalibus felix ac faustum sit, deorum supplicationibus urbem occupatam inuenio. quàm læta populi frequentia? quam canorus sacerdotum chorus? CHO.

" Pacem cœli rector populo,
" Pacem terræ tutor peperit,
CAV. O' bene ominatum carmen. CHO.
" Nobis pacem, nobis ocium
" Pacis nobis author rettulit.

CAV. At meritoriæ meæ lucrū, et uoluptatē, et dapinatiões opiperas. O' me beatū. Aderūt frequētes lenonū puellæ. aderūt earum sectatores, nouitij satellites. Et iā audio, Sicilia Hispaniáq; ex îtima aduectū florē scortillorū, recētissimū qdē Venereū mercimoniū, urbanáq; in-

uentutis illecebras, atq; allectamenta, meum merum solidū cupedinariumq; peculium. Agite sacerdotes pacem concinnite, pacem dijs immortalibus acceptam referte. Ego profecto compotoribus, ganeonibusq; meis omnibus ita me comparabo, uti basilicas apud me commessationes, basilicumq; me cauponem experiantur, prædicent, in cœlum efferant. CHO.

n Pacem rura, pacem prædia,
n Pacem tecta & urbis sentiunt.
n Virgo plaude, nuptæ plaudite,
n Paci rite matres plaudite,

CAV. *Mihi quidem loculis plaudendum est meis. Vt gestitis inanissimi? ut animo agitatis aureolos illos Venetillos? hos ne mavultis, an Florentinulos illos ampliusculos picturatulos, hieme etiam media perflorescentes? An oceano nectari cupitis, aurea navicula, aureo malo, uelis etia aureis? & hoc quoq; præstabitur, ut in continenti deambulantes, Britanicum secetis pelagus. Agite loculi, capite iam auras, quis sinum impleatis. Et iam, ut video, oceano libare gliscitis. Verū agite, inspiciate, noscite, Britani ne hi sunt, quos Roma proficiscentes diuertere hanc ad meritoriam video? An me oculus fallit? profecto uestitus ipsa Britanici generis eos indicat. Accedam propius, quin Britanissimi quidem ipsi sunt. Vobis et urbem, et cantum sacerdotes relinquo. mihi quidem oceano cauponariam rem facere decretum est, ut hodie aureola cymba piscator Britanico in freto aureum etiam rete in profundum iaciam Heus pueri, Baccum in iudicium ad prætorem uocate. Dormientem tamen illum somno ne excitetis iubeo. quin Vernaciolo illum cado includite, ne somno experrectus, Britanicumq; forum, ac Britanum iudicem timens, fugam arripiat. nam & horrida uox, sermoq; ipse horridior deterrere illum abunde potest. Tu quidem concinere illos iube, quo aut somnus Baccho fiat suauior, aut illo excitus, ac suauitate cantus delinitus, ludere argenteum ad poculū cum illis cupiat. Et id quoq; præstate pueri, ut nostro in penu sit qui Græce, qui Corsice, qui Ligustice sciat, etiamnum qui Cretice.*

Caupo. Viator.

CAV.

A *ntiquum & notum amicum peregre aduenientem, ut libens uideo, ut mihi iucundum est ipsum & complecti, & alloqui.* VI. *At ego beneuolentem compotorem, inuenire ualentissimum & lætor, & habeo dijs gratiam.*

dijs gratiam. CAV. *Quam cum stomacho bene?* VI. *Lupum in uentriculo gero.* CAV. *Vt cum siti?* VI. *Exaruere pulmones calore & puluere.* CAV. *Pueri expeditissime afferte quo sitim leuet. heus expergiscimini.* VI. *Atqui consilium est prius puluerem pallio excutere.* CAV. *Date linteolum. Ministrate frigidulam, qua & os, & labra, & faciem totam perluat.* VI. *Vt me recreasti pocillo hoc crystallino? Nihil uidi unquam hoc ipso limpidius. Vt in eo salit nigellum tuum. An, ut puto, est Casorianum?* CAV. *Reluite pueri pocula. Miscete recentiusculum illud intimo e penu. Afferte. Centuresium hoc est. Cape beniuolentissime homo. Labra delibatim pertinxeris, pedes illico sentient. Mihi crede illo in dolio Bacchus cum uere lusitat, totum adeo doliolum flos est merus.* VI. *Atqui putarim eo e dolio aurum scaturire. aurum profecto linquentissimum digitis teneo, fusile quidem hoc est, & potatile, ut dicunt. labellatim profecto ducam non uno haustu. Euge Bacchi deliciolum. Anima mihi ipsa congeminata est olfactu solo. uiden ut ipsum aurum aurescit in cyatho? Anima mihi ipsa trigeminata est labellatu uno.* CAV. I *Salue mi Geryones, salue hospes Atlanticae.* VI. *Quid mirū triplicem me factum, si Centuresium potito? si tuū istud mihi penu Atlantae est ipsa illa beatorum insula.* CAV. *Ah ah, ah. Delinge amabo & hoc (iniuriā enim si hauseris, cadillo feceris) & quidem substrictissimis labris. Fastinianum hoc est, merum quidem Fastinianum, reliquiae non cadi modo huius, uerum totius Campani penoris. Itaq; sublibare te illud & quidem haustillatim uolo.* VI. *An forte uerendum est, ne hodie Fastinianum hoc tuum nobis exhibeat negotium? Scis quàm mihi non placeat fastus. Et hos quidem ipsos uereor Hibernici generis homines, fastum in naso qui gerunt.* CAV. *Nihil Fastianino hoc tuo suauimoratius est, rixas mirum est quantopere fastidiat somni solius amicum, atq; blandiloquentiae. Sed amabo Hiberni ne sunt hi?* VI. *Quin horum aliquot Scotia nuper ab ultima Romam deuecti.* CAV. *Quae nam aduentus causa?* VI. *Animi peruicacia quaedam, dum persuadere sibi nullo modo possunt, Romano Pontifici liberos esse. Itaq; inuenerunt Pontificem ipsum filij nuptijs praesidentem aurato in solio, filiam uero Romanas puellas inuitantem ad choreas, atq; ijs ipsis nuptiarum diebus, natam pontifici filiolam alteram, mirificam mihi crede Christianae religionis comprobationem.* CAV. *Qui nam?* VI. *Si enim Deo nascuntur nepotuli, nunquid non necesse est Christum ipsum mulieris utero prodijsse?* CAV. *Sane probatissimum argumentum. Proficiscendi autem*

Neapolim quae nam causa? VI. Leonardum primo Apulum, Barensem inde Nicolaum, post Hierosolymam uidere cupiunt, naui comparata. CAV. Et probum & pium consilium. VI. Missa haec nunc faciamus, quando refrigeratae mihi uires sunt. Iube his apparari coenam, atq; ita quidem uideto, coena ut sit. CAV. Quid hoc uerbi est, coena ut coena sit, non intellego. VI. Quae sit opipera, quae pluribus sit satis, quae sit bibax, loquax, somnulenta. CAV. Bellissime. habeo. Agite beniuolentissimi hospites, secedite in umbram. conquiescite. sedate & sitim & aestum. opulentissime pariter & lautissime mecum uobis erit. VI. At qui Italicae nihil intellegunt. CAV. Tute igitur illis blandire, atq; ut potissent & quidē q̄ recentissimum uide. Mihi curae id fuerit, Britanicae ut discumbant.

Altilius. Pardus. Chariteus.

AL.

Iudicabam actum cum Ioviano felicissime, quod pace parta, regias res prope afflictas, magna sua cum gloria, maiore populorum tranquillitate, non restituisset modo, uerum etiam stabilisset. Quanto autem secus & illi, & nobis qui eum amamus, & colimus, acciderit, dicere dolor prohibet, neq; enim contingere aut illi indignius, aut nobis insperatius potuit. PAR. Quid hoc est quod te tantopere solicitum, ac male habet? nam & uerba metior tua, & rem ipsam mirifice suspicor, neq; illud me parum turbat, quod hora tam intempestiua conuenire me uolueris, cum praesertim nouerim in agē dis rebus pensitatio quae sit tua. AL. Quid tu aut me solicitum, aut male habet, loqueris? quin cruciat, torquet, uexat, animum ipsum conficit. PAR. Mali' ne tantum ex te audio? AL. Summū qdem malū. An non et summum, et publicum tibi uideatur malū? senem in quo tantum publicae repositum esset tum opinionis, tum spei, coepisse iam repuerascere? PAR. Quid repuerascere? AL. An nō puerum tibi uideatur senex agere, qui annos circiter sexaginta natus, magnis'q; honoribus functus, asinum sibi magno comparauerit, sericis'q; instratum ornamentis ascenderit? Atq; aurato freno, auratis habenis, uersiculos etiam nescio quos amatorios cantitantem uehi asello in publico non puduerit. Quod'q; importunissimum dicas, admotis etiam calcaribus, equitem agere procurrentem uoluerit. Abeat sapientia. ualeat senectus. An aliud expectas aut potius aut certius delirationis signum? PAR. Musae Aonides. Se

bethides nymphæ, ubi nam gentium delituistis? Monstra mihi hæc & quidem portentosissima uidentur. quis hoc credat? aut qui nam fieri hoc potest? quod ne Dij quidem ipsi uideri debeant passuri. ALTILIVS. Certa res est. PAR. Asino ne uehi etiam peroratio, per urbem in publico, per regionem urbis frequentissimam, sexagenarium hominem, regiis actionibus præsidentem, moribus tam compositis, institutis tam rigidis? Vale, uale Apollo. Si uerum esse hoc sensero, naturam ipsam credam iam repuerascere. Sed commodissime nobis offertur, ut uideo, Chariteus. colloquamur cum homine. Quid quod conturbatiusculum domo prodire intellego? CHA. Laudent qui uelint senectutem, mihi quidem sapientissime institutum uidetur, sexagenarij è ponte ut deijcerentur in Tyberim. Quin bene mecum actum putem, ante quàm hæc uideam, quàm hunc annum attigerim, si uel scapharià cum Charonte exercuero. PAR. Charitee Charitee, siste Charitee. salue. quo properas? quæ te res tam impotenter agit? Siste gradum. amicorum res agitur. iubet hoc amicitia, uel humanitas id postulat tua. CHA. Ne per Deos quisquis es, ne obsecro me ab itinere incepto reuoca. PAR. Maior res agitur. Siste. salue. Quo te? CHA. Quo asinus imperat. PAR. Quid malam in rem, asinarium iam ne agis? CHA. Quin asinus ipse me agit. PAR. Iam, ut uideo, delirauimus, actum, atq; transactum est de sene, ut uideo. Explica obsecro, quid hoc est, quod asinus te te agit. CHA. Quin immo impellit, ac proterit. Tu rem ipsam uide. Propero ad ærarios fabros comparaturus diuersi generis tintinnabula, cingulum item sericum diuersicolorem, quicum intextis tintinnabulis, asini collum exornem. Flamen quoq; purpureum auro intertextum empturus, ad illius frontem appensum aurata fibula, perinde ac flabellum, asino uentum in calore quod exciat. PAR. Dij boni quid ego è Chariteo audio. CHA. Quid? istis Parde oculis uideas, domum si meam ingressus fueris, bracteolas argenteas, auratas lamellas, flosculos etiam gemmatos auro intertextos asino parari. Vsqueadeo cum sapientia simul cultus quoq; ac comptus ad asinum transiit. Hoc hoc illud est, quod dici solet, omnia tempus suum sortito consequi. Maiora ne aut audire aut sentire uultis? Epistolam legite, quàm nuper suis ex ortis uester senex, quod gaudere oppido abunde potestis, ad pueritiam iam regressum, ad me per cursorem quàm festinatissime misit.

EPISTOLA.

Amabo Charitee meus ocule, pectinē mihi auratum emito, q̄ sit ebur-

neus, Praxitelitus, q dū ſtrigitur, dū dorſo agitur, tinniat mihi, ſubblādiatur aïo meo, qui riſum pelliciat atq; hilaritudinem. qd enim aſello meo deliciatius? uult ſibi applaudi. uult dici belliſſima uerba. fiat mihi delicias, dū ei frontem defrico, dū uerſiculos fucino. Quin te beatiorem ut faciam, & hoc accipe. Appoſui deliciolo meo ē melle ientaculum. ubi illud delinxit oſculo me confeſtim petijt, tam blande, ut ei quoq; amplexum cum oſculo retulerim. beauit me, cupio & illum beatum eſſe. Tu uero meus amicule & illud ſtatim cura. Timet deliciolum meum muſcas, calores fugitat, perrectato inſtitores omnes, dum ē tenuiſſimo ſerico ſtragulū compares, quo intectus Arion meus, Cyllarus meus, muſcarum aut culicum aculeos ne ſentiat, atq; id cū primis effice, ut ſit quàm fulgentiſſimum ſtragulum, deliciatiſſimum textum, ſolidiſſimum muſcarum repagulum. Ne uero aut mirere, aut indigne feras domini delicias. uide & contemplare ex aſino, atq; in aſino Pythagoricam diſciplinam. Nam haec ad te dum ſcribo, pellegente aſello, ipſe accommodatis humanam ad enuntiationem labris diſtichon hoc effudit.

» Melle meus me paſcit herus, pro melle recepit

» Oſcula, complexum pro ſagulo excipiet.

Iudicabis aut Marſum, aut Cornificium in aſello meo uerſus edere. Illud quoq; ſummo ſtudio, ac deditiſſima curabis opera, uti flabellum pauoninum, quod ſit quàm oculatiſſimum, per hunc ipſum puerum ad me mittas, quo in umbra, atq; in aeſtu, meo deliciolo uentum faciam. Recte uale, nam et ego cū domino, ſine quo uita mihi nulla eſt, ualeo etiam ualentiſſime. PAR. Haec quidem epiſtola mera eſt deliratio, aut merus potius noſtrum omnium dolor. Quando autem delirium ipſum radices non dum altiores egit, tentandum eſt, quàm poſſumus diligentiſſime, uti curetur. AL. Mihi quidem Actius conueniendus uidetur, qui nuper ē Roma itineris, ac laborum ſocius cū illo redijt, uti ex eo perſcrutemur, num quae ſigna delirium anteceſſerint, ſiqua fortaſſe ad ſanitatem regrediūdi relicta ſſ es intellegatur. PAR. Longe optime conſultum uidetur. Quo'circa familiarem, atq; amicum hominem conueniamus, uti eo ipſo comite in hortos ad ſenem proficiſcamur.

Actius. Pardus. Altilius.

ACT.

C liuum hunc Muſarum eſſe uolebat noſter Craſſus, immo pace ueſtra dixerim meus. is enim me inſtituit, is me ſtudijs his dedicauit. illi debē

tur quæ in me insunt, si qua laude digna insunt, omnia. PAR. Miror Lucium Crassum corpore tum obeso, uiribus non satis ualidis cliuum hunc quanquam amœnum, ascensu tamen non indifficilem, ut ex te tum sæpe audio, pedibus frequentasse. ACT. Mira etiam cum uoluptate, nam & sæpicule considebat sub arbusculis, aut muscoso aliquo conquiescebat in lapide, ueterum Poëtarum, aut si quos ipse lucubrasset uersiculos interim referens. multa etiam sæpe aut ipse docens, aut nos q cum sequebamur percunctatus. Ad hæc dicere nobis solebat, quo labor ipse ascensionis esset leuior, collem hunc Heliconem & sibi, & nobis esse, neq; posse Musarum ad templum, nisi cliuo perueniri, quem Virgilius ipse singulis fermè diebus ascendere esset solitus, ubi post & uillam sibi comparasset, & moriens humari testamento cauisset. AL. Recte sanè hæc ut cætera Lucius. Quando autem aliud nunc agimus, missum illum tantisper faciamus, dum quod nos tătopere male habet, suscitemur illud, si qua uia senis nostri delirio obuiam iri possit. Age Acti Romæ cum ageres, qualem se in obeundis Iouianus negotijs, qualem in suadenda, aut componenda pace nunc in urbe, nunc in castris, aut in itinere ipso egerit, explica, edoce, explana. nostrum omnium una res agitur. ACT. Quem se se egerit ipsa res docet, pacem enim obsistente Cardinalium collegio, quibus uoluit conditionibus perfecit. Miserati sæpe sumus senem languenti corpore, medijs diebus, ardentissimo sole, per frequentissimos latrones, quibus itinera circunsessa erant, nunc ex urbe ad Alphonsum in castra, nŭc è castris ad Innocentium Romam properare, ut qui illum sequebamur, de senis uita actum iá in singulas propè horas nobiscum ipsi dolentes quereremur. Itaq; diligentiam si requiras, nihil illo etiam ad minima quæq; momĕta attentius, si prudentiam, nihil omnino consideratus, ut non modo laudem, uerum summam sibi principum hominum admirationem, cum magna etiam populi Romani beneuolentia conciliarit. PAR. Non uidetur in tam breui præsertim spatio, parata esse potuisse aliqua ad delirationem uia. AL. Quæ obsecro in itinere, atq; in reditu eius consuetudo, qui etiam sermones erant? ACT. Consuetudo qualis antehac semper fuit, multum cogitandi, plurima secum in animo uoluendi. neq; enim tempus ullum labi frustra patiebatur. Erat illi post alias, atq; alias publicis de rebus cogitationes, in ore Vrania, quod à se non dum perpolita esset, neq; uti sæpenumero etiam querebatur, aut capillum bene cultum haberet, aut faciem puellarem ad comptum satis extersam, quæq; ad Hymenæum uocata, non dum dignam nuptijs uestem, aut dignum Talasio mun-

dum induisset. PAR. Nullū hactenus, ut sentio, repuerascendi signum. ACT. Sermones autem post concoctas illas mentis agitationes erant quàm iucundissimi, ut affirmari in eo iure potuerit Laberianum illud,

Facundum comitem in uia pro uehiculo esse.

Sæpe etiam multa nobis ex antiquitatibus referebat, ut quem locum aduertisset, in quo nauatum à maioribus aliquid, memoria teneret. Vbi ad meritoriam peruentum esset, ibi cum familiaribus quantum leporis erat, quantum hilaritatis: uti labor omnis abiret in uoluptatē. In cœna atq; inter discumbendum, nihil triste passus unquam. Oportere in mensa læta, atq; exhilarantia esse omnia, neq; iniuriam Baccho faciendam, qui lætitiæ esset dator. Securitatem in foro, tristitiam in funere, cunctationem in capiendo consilio, superalium in senatu retinendum esse dicebat. Talem itaq; noster senex in itinere, quod commendare etiam debeatis, se se ubiq; præstitit. PAR. Quid igitur Altili, uidentur'ne tibi hæc delirio tam repentino conuenire? Vides quantam temporis, quantam rerum ipsarum pensitationem habuerit? Quamobrem etiam, atq; etiam uidendum nobis censeo, ne delirare ipsi cum hac delirij suspitione merito uideamur. ACT. Quod quidem ipsum etiam, atq; etiam prouidendum duco, quando in singulis actionibus ita se, sua'q; omnia circunspexerit, uti diuina quadam prouidentia duce, ac magistra, res magnas illas quidem, ac perdifficiles confecisse uideri possit. Et cliuo hoc inter dicendum, atq; examinandū superato, illud à nobis sequendum iudico, ne ad Iouianum hac cum suspitione in hortos procedamus, uerum ex insidijs quasi quibusdam, quid ipse agat, quid cum uillico, quod de more eius est, faciundū proponat, animaduertamus. Eius enim oratio uiam nobis patefaciet cum ineundi cū eo sermonis, tum remedij cogitandi. Quocirca post contextā illam marino è rore sepiculam, insidendum, aut delitescendū potius nobis statuo, inde singula eius uerba, gestus, ac motus etiam singulos commodissime aucupabimur. quodq; et uolo, et cupio, ac dijs bene iuuantibus spero, et animus etiam præsagit. Musæ ipsæ sacerdotē suū, antistitem suum, sacrorum suorum ærarium minime deserti patientur. AL. Quod & nos omnes fore optamus, & uotis, ac supplicijs acceptum Musis ipsis referemus. Delitescendi autem consiliū mea sententia magis è re capi non posset. Quocirca per diuerticulum ad sepem, magno silentio, passibus etiam minime strepentibus progredimini, duce me, qui agrum omnem, singulasq; arbusculas exactissime noui. Vos autem pueri hic nos manete.

PON.

Tantam istam inserendi diligentiam uel admiror Faselio, nimiam tamen illam detrimentorum lunæ obseruationem, arcessendæ frugis gratia, iure quidem improbauerim multũ. Etenim ipsam illam uim, qua fructus elicitur, non tam ad ultimos illos properantis ad coitum lunæ dies, quàm ad surculos ipsos referendam statuo, quippe ubi è ramo frugifero, atq; ad solem exposito, ex ipsóq; rami cacumine lecti fuerint, etiam primo insitionis anno frugem proferunt. Quodq; ipsa me obseruatio docuit, neq; aut offuerint multum, aut contulerint ualde lunæ detrimenta, si aut despectius præterita in insitione fuerint, aut diligentius obseruata. Quid enim conferre possunt surculi, male quidẽ atq; infelici è parte lecti, ut qui enascantur tanquam inutiles, atq; superfluentes, quiq; in fragella solum exeant, nec si non eruncentur, ad fructum etiam multos post annos ueniant, in quibus præter proceritatem ipsam nihil est iure quod laudes. Quam quidem prouocandæ feracitati mirum in modum alienam experientia ipsa docet, inde enim fragella dicta, quod périnde, ac inutilia, refringenda præcipiantur ipso è stipite. Quócirca obseruare te cumprimis uelim ramum, solarem, frugiferum, ualentẽ, è quo surculũ leges. Hoc ubi feceris, non ẽ quod te oporteat, detrimentorum lunæ curam tantam suscipere, non quod non & hoc ipse magnopere probem; tunc enim suauis ipse coactior, atq; uegetior est, & glutinosi plus habet, sed quod nolim cuncta te ad lunam referre, quando et ars hanc ad rem plurimum conferat. Cum plena etiam luna insitionem optime cedere sæpiuscule sim expertus, tunc enim procerior arbor prouenit, atq; in conum orbiculata quadã specie honestius protenditur. Nec te pœniteat, ubi luxuriosior creuerit, annis insequentibus imminuto lunæ lumine, amputatis ramulis luxuriem ipsam ne maiorem in proceritatem exeat, falce compescere. Nec uero, quod colonos nostrateis latet, parum etiam conferet ad insitionis fœcunditatem Signiferi orbis cognitio, hoc est quæ signa, inserendi tempore, luna peragret, quo etiam è loco Saturnũ intueatur, cuius stella inde sit dicta, quod potissimum satui præsit, cum sit uis eius terrena, ac seminibus præesse itellegatur. Illud autẽ mirifice ĩprobãdũ, atq; accusandũ Faselio duco, ꝙ sub hæc frigora tã repẽte à septẽtriõibus excitata, Citrios irrigare multa ẽt aqua neglexeris. Nihil enĩ tãtopere ab hoc arboris genere frigus arcet, q̃ frigidissimis ẽt diebus, assidua irrigatio. quod ratio ipsa docet. Siqdẽ hyeme ipsa, cõcretóq; septẽtrionali

flatu aëre, qui terræ calor inest, magis, ac magis in se cogitur, cum euaporare concreta gelu, terræ superficie, ac solo nequeat. Quid ctrat cum arbor hæc siticulosa sit admodum, te pescente terræ sinu, aquam ad radices appetentius trahit, quàm in alimentum uersa; robustiorem se se aduersus frigus agit, neq; enim exarescere succum patitur, perinde, ac materno fotu sinu, Huberibusq; nutricis admota. Ad hæc arbuscula ipsa ad summam pene terram fibras etiã plurimas, capillamenta quasi quædam agit, & quidem minutissima, quæ glebulis inhærentes, multum inde succum ebibunt. hæ autem ipsæ glebulæ ut magis, ac magis capillamentis ipsis propter humidi uim conciliantur, sic rursus siccores effectæ, penitusq; exuctæ capillamenta destituũt. Quod assidua quidẽ irrigatio omnino prohibet. Hanc ob rẽ tũ æstate, tum hyeme, opportuna irrigatione iuuãda est. PAR. Ratio hæc, colendarumq; citriorum cura, ingenij haudquaquam delirantis uideri potest. Non male igitur nobiscum agitur, nec est quod Musis gratias non agamus. PON. Te uero mi Faselio (quod seruatum etiam mirifice laudo) inspicere cum primis uelim, ne terra imbribus madescente, plantas scrobibus infodias, quod permadido solo, ac liquescente terra, radices minus inhæreant, nec multo post mucidæ effectæ corrũpantur, uerũ impendente pluuia. Vbi enim sicco, non tamen arescente solo plantam infoderis, radices ipsæ magis, ac magis terræ coniunguntur, & fossa ipsa imbrem statim insequentem cupientissime pariter, ac siticulosissime recipit, fit etiam ut solum ipsum magis, ac magis spissetur à pluuia, & radices alimentum suum terræ conciliatũ, uberius multo ducant. Ac ne te morer diutius, exigendo præsertim operi instructum, hoc age mi Faselio, priusquam destinatum aggrediare operam, brassiculis illis (sunt enim perpaucæ) sarculũ benigne admoue, fimumq; radicibus propius sarriendo aggere, quippe quæ tanquam lacte suo destitutæ uideatur pallescere, ac de matre queri. Tu illis opera tua subueni; nam & hero gratum feceris, & tibi iusculũ parauceris, quicum bubulam concinnes, sucidiaq; peruetere. Hoc est quod te agere destinatum ante operã uelim. Interea meã me operã asello reddere par ẽ, ne queri de hero suo iure possit. Heus puer, hoc age. siste hic ad me Cyllarũ q̃ nitidissimũ, atq; id uide, ne dũ feriat illũ reste ductitus, dũ ludere ferocùlus cupit, calcibus i te insiliat. noui ego Cyllarinas illecebras, ac domini nostri blanditias. PAR. Vtinã ne hic hodie asinus nobilitate etiam Romana nos donet, agnomineq; Asinios. Aures arrigite, idq; in primis post sepiculam uidete, ne musitari à nobis quippiam sentiatur.

Pontanus, Puer, Pardus.

PON.

Lepidissime illud quidem, & rudit simul, & calcitrat meum delicium. Vnum illud defuit, asini quod solent. an fortasse puduit, hero praesente crepitulum facere? Vides quid praestet domini reuerentia? Blandire illi bone puer, fac delicias, dic bellum aliquid. PV. Agedum Cyllare. Eugedum heros Arionice, herum honora, praesta quod ludentes asini heris solent insanientibus, cōcrepa musicum aliquid, effice si qui delirium aucupantur nostrum, tuum ad numerum choreas ut ductitent. Septenarium iam fudit Calliopa. Salite hortenses deae. heus heros Cyllaricae numeros mutae. Anapesticum uolo. non placet in hortis Iambicum. theatris illum ablega. PON. Amabo ut belle, ut in tempore omnia? PAR. Asinus crepat. nos dirumpimur. PV. Heus Arion non mihi inter crepitandum placent caudinae blanditiae. Tu te tibi caudam contineto, nec est quod muscas ab ore arceas flabello tā lepido. Apage caudam a me, hero tuo succedaneas istas blanditias tā suaues uentila. PON. Dic illi bene, ne subirascatur uide. Age Arionice, age Cyllaricae heros, sentiat te herus tuus hilarissimum, quando ipse hilarissimus es. PV. Choream ductitat bestiola. Secedite Napaeae, ne dum ternarium saltat, dum septenarium crepitat, ora uestra illiniat purpurisso. Ah, ah, ah. post ingentes tonitrus ingentes pluuiae. Potuit ne lepidius, ac magis in tempore? O' Arabicam mercem, Sabaeaq; odoramenta. Agite amantes legite Muscum, seligite Zebethum, implete arculas Cyprio puluillo. PON. O' delicias regias, ó ludos Olympico deo dignos. Non'ne ego te uel ostro instrauerim Tyro abusq; aduecto? PV. Fac uenalem purpurissum prius, inde tibi pretium proueniet tantum, uti fibulas etiam aureas ostro suffigas, & auratas cingulas, quibus illud subliges here delicatissime. Sed quid hoc Cyllare, quid inquam Cyllare? Disciplina haec haudquaquam mihi satis placet. Ludum ego hero, non mihi calcatronem instituo. Abi malam in rem. blandicias istas tam urbanas & lude, & applaude domino tuo tam delicato. Ad illum recursa, illi concine cantilenas istas tam lepidas, asininum istud plectrum illi perpulsato. An etiā me petis? etiā, atque etiam calce petis? proripe hinc te ad regem tuum nequissime. PAR. Quid hoc? post suauiū etiam complexū parat quadrupes spurcissimus? Pulchrum erit uidere, quo asininae istae deliciae tandem (ut dici solet) euasurae sint. PON. Cur puero tam bono mi aselle malefecisti? quid altorem tuum uerberasti tam impie? An fortasse hordeū

ubi negligentius excreuit? an pectinem dorso inclementius duxit? Vide, uide amabo, ut prae pudore auriculas, ut etiam caput demisit, ut obticuit pudentissimus, pigetq; poenitetq; maleficij. Eum ego te asel leuelim, qui in asino quidem asini nihil habeas, qui sis urbanitate etiam ipse urbanior. PAR. Vtinam ne in homine, qui asinos sese gerant, etiam plurimos inuenias. peruetusta est asiniorum familia, longeq; nostris in urbibus numerosa, quae enim domus, q̄ haec ipsa, tam ferax est, tamq; foecunda propagatu, atq; altu? PON. Hoc sis puer, flabellum cape, culicemq; illum quam potes longissime abige. PV. Abegi, saluus est dominus, salua est patria. PON. Defrica illi auriculas manu quam leuissima. Vides ut gestit? ut tibi gratias agit? Tantum non tete osculatur. PV. Abi malam in rem. osculi genus tam suaue, asininas morsiunculas tam illecebrosas. Labra pene mordicus abripuit. PON. Ne quaeso irascere. Titillatum tu te illi concitata est culpa. Duc palmam urbaniuscule ad coxam atq; sub ipsis ilibus. PV. Hoc ago. Caue bestia. quid caudam uentilas? PON. Ne time, uentrem defricat, idq; quam leuissime ut agas, uide. PV. Istud ipsum agitur. Quid crepitas nequissime. quid pedem quassas? uide bestia. caue bestia. siste ingratissime. Here tu te hoc ipsum age, mihi in asino imperium nullum est. Costas pene calce diffregit. Non sensisti ut insonuit pectus? Noua haec musica asininaq; harmonia placeat cuiuis. Mihi cum asino posthac res nulla futura est amplius, nisi uectem etiā quernū testem adhibueris. PON. Abije puer, et quidē exclamabundus. Vides qd egisti mea uoluptas? nō te pudet, non te poenitet, altorem tuum etiam liberalissimum pulsasse tam illiberaliter? deturbasse in terram pexorem obsequentissimum tam impudenter, deblanditoremq; tam lepidum pene mutilum fecisse naribus, tanta cum peruicacia? Non intellegis quam inique a te factum sit, quam etiam impotenter? Amabo deliciae meae mores istos agrestiores exue, atque urbaniores indue. Quid puerum pepulisti tibi tantopere indulgentem? Abundas otio, abundas hordeo, ornamentis etiam regijs nites. Decet in ista fortuna minime uti superbia. Humanitatē, atq; mansuetudinē, secundae par est fortunae comitem esse. Hos te mores induere uelim, hanc hero gratiam tot pro beneficijs referre. Demisisti caput. heri pedes delinxisti, nunc mihi places, dum te malefacti poenitet, dum erratorum pudet. Hoc est sapere, in manifesto peccato audire institutorem, ac recte monentis praeceptis obtemperare. Atqui ego te pro poenitentia ista, uel sapone etiam Arabicis odoramentis condito totum perluerim, caputq; & pedes lauerim. Peluem afferte, in eaq; te

pidiusculam plurimam, myrteo cum liquore, Arabicisq; condimentis, quibus meas delicias more meo inungam. Bene habet. aqua tepidiuscula est, & multa. pelvis bene ampla, & nitida. liquor quem ipsius Veneris dicas. condimenta, quae Arabiam illam quidem Eudaemonem huc secum pertulisse uideatur. Quod ultra desyderem, nihil est, nisi te ut agas quàm mansuetissimum, dum te perluo, dum te inungo delicium meum. PAR. Expecto uidere quo res haec tandem sit euasura. PON. Etiam blandiris, iam caudam surrigis, iam capite micas, totusq; toto etiam corpore meus asine mihi gestis. Euge deliciae, ut ego te nitore ipso nitidiorem reddã. Siste age caudam ad me, dum bene lotam depecto quàm lepidissime, depexamq; multo lepidius inungo. Quid hoc? quod clunes mihi lauandas asine uix porrigis? Non satis placet istae pedum tam frequens agitatio. An forte isse titillatus ipse te caepit? Hoc illud est mea animula. Verum ego longe te ineptior sum, qui non a capite loturã coeperim. Sensisti erratum. hinc mihi caput obijcis, hinc auriculis micas. Euge lepidissime ut te delectat: tepidula, ut fricatio tam minuta & lenis? nunc me beas, dum dentes restringis, dũ morsiunculas tam urbanas ludis. Apage, apage animal merti ssimũ; bestiã ingratissimam. ut mihi penè manum utrãq; morsibus abripuit? ut me tam offirmato capite pcussum in terã, atq; in lutum excussit? Arbuscula haec uix praesidio mihi fuit, quo minus stratum me atq; humi iacentem, & pedibus inculcauerit, & calcibus totum diffregerit. Apage te bestiam nequissimam. Hoc hoc illud est. tarde illud didici senex improuidus, homo minime cõsyderatus, hoc hoc, inquam, illud est quàm usurpatissimum, asino caput qui lauent, eos operam cum sapone amittere, in asinum abire, qui asino delectetur. Quo' circa frustra me & opera, & sumptus habuit. Sero hoc didici. iuuat tamen exẽplo ipso alios commonuisse. O' asini ualete iam, ualete post hac ipsa cum Arcadia asini.

Faselio uillicus, Pontanus.

FA.

Quod sine ulla fiat fraude, meoq; permagno cum commodo, meum mihi nomẽ immutari here cupio, deq; Faselione fieri Caselio uolo. PON. Delectat me utiq; nominis commutatio, teq; ut de marra, rastrisq; benemeritum, donatumq; Parmensi illo caseo peruetere, & grandi, saluere Caselionem iubeo. Vale Caselio iam, salue Caselio, multumq;, ac diu salue. FA. Nec me dono ipso indignum here duco, et libens, uolensq; illud mancupio, nanq; et uetustulus est

cæseus, & saranam prorsus asinariam exæquat. Alia tamen est no ui nominis & ratio, & causa. Ducere uxorem uolo, neq; ubi cum illa inhabitem, mihi casa est ulla, hac ego à te donatus, dono ex ipso agno munari Caselio uolo. PON. An ne magis Vxorio? quando uxoris gratia donari à me, & ipse cupis, & ego te donatum opto, uxoriæ rei gratia. Ecces tibi unciolas tris, Robertinis è liliatis cape libellá, siquidem & probi, & iusti sunt pensi. his tu te tibi casam commercator, his in suburbanis locis. Vin ab hero tuo aliud? FA. Et unciolas accipio, & alud est etiamnum here à te impetrare quod cupio. Tu me de rastris, deq; marra benemeritum donas, & recte quidem donas. Verum neq; te diecula illius tam uoluptariæ immemorem esse decet, gratiamq; mihi ut referas, profecto par est. Lectulus ille in quo delicias tam illecebrosas meridiator fecisti, nouam sibi supellectilem cupit, nouas munditias. ipseq; nouus sum maritus, noua & illa nupta.
PON. Do, uolo, spódeo, hac tamen condictione, ut mihi quoq. FA. Quid est hoc uerbi? Caselio ego sum non coquus. PON. Hoc uerbi illud quidem ipsum est mi Caselio, ut mihi perueteri, liberali, atq; indulgenti hero tuo illud liceat etiam in luce. CA. Tute tibi hoc uideto, dum foueo, dum aro, ut luceat, nunquam enim agrum ipse nocturnis araui in tenebris. PON. Hoc ipsum est mi Caselio, arare ego tecum in luce una cum uxorcula agellum uelim. CA. Orare profecto ad genua quoque prouolutus poter, ne tu trimedio quidem cicerculæ ab illa, non si quotquot horti Caietani siliquulas ferunt, uel unam solam oculorũ pœtulá inflexioně impetrabis senex, edentulus, exuctis medullis, senioq; ipso confectus, atq; incatis malis.
PON. Quid si ad tres illas unciolas, atq; ad lectulũ accesserit à me senio etiã Alphonsinorum? quis et ollas pulmentarias, & patinas, et pelues, quæq; uasa nuper peregrina è materia allatæ sunt Valentia, Balearibusq; ab usq; insulis, ipsa sibi uxor compareti? Teq; cum uideam hilarẽ atq; uxori deditum, illam mihi et illecebrosam uidere iam uideor, & rei familiari etiam plus nimio deditam. Cũq; tenella ipsa sit, atq; in suburbijs nata, urbanitatem præ se ferre scitulas inter puellas, festisq; ut queat diebus, à te ipso summopere uidendum duco. Ego mi Caselio nõ deero. Vult puella crispellas aureolas capiti, simul collo redimicula, pedibusq; bracteatulas soleas. Ego hæc illi oĩa, tibi quoq; natalitijs in solẽnibus calceas diuersicolores, tresq; quotannis pænulas suillas dabo. CA. Num & penulas? PON. Et penulas tibi, & subuculá illi rosaceam. Verũ age quæso amice Caselio, qbus est papillulis nostra animula? CA. Tumidiusculis, quasq; manu uix interstringas.

stringas. PON. *Innata ne obsecro adhuc illic est illi lanugo?* CA. *Nulla.* PON. *Nouaculam forasse adhibuit.* CA. *Nullum adhuc illa fecit tonsum. putula tota est, nedum glabris femurculis.* PON. *Illud quoq; non est quod erubescas, fatare amabo, salit'ne, dum ipse salis nostrum delicium?* CA. *Et salit & subsilit, & au ram inspirat, & scit quibus uerbis paxillum surrigat, fermentillā dicas.* PON. *Quid hoc uerbi mi Caselio?* CA. *An ignoras fermento contumescere panificiam materiam? habet illa in manibus, in uerbis, in ocellis fermentum.* PON. *Venus bona. Vt blande, ut deliciose futurum est mihi cum fermentilla nostra. Sed heus tu mi Caselio nihil ultra. continendus est sermo. Ecco Philosophos. exhibe uultum grauem aduenientibus, ac si de ipsorum aduentu collocuti hic simus diutius.*

Pontanus. Caselio. Pardus.

PON.

V *ideo ne ego heroes meos? illi ipsi sunt. dies hic profecto mihi futurus est oppido quàm iucundus. Valeat omnino res asinaria. heus tu Caselio, de fermentilla nulla sit cum heroibus nostris omnino mentio. Atq; ut illa secum magis, ac magis gaudeat, asinum tam belle cultum, cutéq; tam nitida, dono ad eam ducito. quo satis illam scio & ruris, et suburbiorum puellas superaturam specie, comptu, stratu, dū ad nuptias uocatur, dum Puteolanas it ad balneas, etiam blandientibus crepitaculis.* CA. *Here mihi crede hoc asello tibi ab illa & meridies hermaphroditinas comparabis, & noctes.* PON. *Amabo quid nobis cum hermaphrodito?* CA. *quod illa sic tecum am plexa, innexa, implicita accumbet, incumbetq; in lecto, itaq; inhæ rescet, hederescetq; tecum unà, hermaphroditum simul ut agatis. ego tum uobis inspergam & rosam & myrtum, & quos illa è atrio deliquauit rores. Verum approperant iam Philosophi, ego ad eos præcurro.* CA. *Expectati aduenitis uiri boni, & herus de aduētu qdē solicitus erat uestro, quod diebus compluribus ad eū nō uenissetis. Scilicet domestica uos negotia impedierunt. Ipse uero de brassi culis diebus his solicitus fuit admodum, quod erucis auerruncandis non medicamenta, non Catonianum illud carmen quicquam pro fuerit. omnia exederunt holera bestiolæ tam importunæ.* PAR. *Senex ergo noster etiam in hortis non caret molestia?* CA. *Adite ad illum, liberabitis eum alia etiam molestia. Diē hunc penè dimi*

diatum trā fegit in uolutando cœlo, qđ in manibus adhuc ēt uersat. Cui mea qdem sententia cerebrū tantidem uolutatur, & ni ego ac curissem, amiculo iniecto, dum cœlum suspectat, & aluearia nō ui det, in ea illatus, apiculæ illum confecissent. Mihi credite, senes tan-dem omnes, quiq; præsertim habiti sunt sapiētiores, delirio corripiū tur. Senex autem hic noster non uno delirat modo. Sed non est nunc plura dicendi locus, dicam apertius aliâs. Amore etiam insanit, ac nutrire sibi capillum cœpit, qui tonso semper capite in hunc usq; diē, atq; in publicum processerit. PAR. Faselio mi dic obsecro, de asino quid est actum? CA. Perbene, quod non senem ipsum confecit iā calcibus, adeo nihil defuit ad lumbifragium. quem dono mihi post id dedit, suboluit enim illi uxorculam mihi ducendam, nihil enim est eo salacius, ac nescio quomodo in maritus fœmellas magis accenditur. PAR. Parcius oro Faselio, quippe qui solitus sis illi subblandiri, & de amore laboranti ferre suppetias. Sed uenit iam ad nos senex, conferamus gradum, & hilares hilarem salutemus.

Pardus. Syncerus. Altilius. Cariteus. Pontanus.

PAR.

Et bene & feliciter cum familiaribus his tuis agitur, dum te ualentem conspicimus, dum quæ ruris sunt, ea te summo studio, singulari diligen tia curantem intuemur. Quodq; quatriduū hoc in secessu, procul ab negotijs, uacuus etiam urbanis curis requieueris, nouum te excudisse aliquid tua pro consuetudine arbitramur. Quo'ccirca tanto etiam iucun dius, magisq; e' sententia nobiscum agitur, Eoq; & ualentem salue-re te hilari maxime animo iubemus, & perscrutationibus gratula-mur. Quādo otium tibi nullum absq; mentis negotio fuisse tibi unq̄, abunde cognitum & perspectum nobis est. PON. Ego uero ami cissimos homines, ac Musarum nostrarum alumnos ea uoluptate his in hortis accipio amplectorq;, qua cœlesteis res, diebus his, in hac ipsa solitudine, uel magis secessu, sum contemplatus. Siquidem contempla-tionis ipsius communicatio cum studiosis rerum earundem uiris, is profecto fructus est etiam suauissimus.

FINIS.

Nequa in re non felix Iouianus Pontanus haberetur, contigit illi Suardine Suarde, ut te quoq; amicum haberet. Nã (quæ tua est ex antiqua nobilitate generositas) mortui famæ ita consulu isti, ut maiora inter uiuos officia uix optanda uideãtur. Omitto quo uiuũ semper studio colueris, utq; illius Vraniam paulo ante ipsius obitum unà cum Meteoris Hesperidum hortis, atq; Eclogis quàm emendatissime Venetijs edendam curaris. Idem postea, uix audita eius morte, neque precibus, neq; adhortationibus, non etiam pecuniæ modum ullum fecisti, donec nos ad excudenda hic deinceps reliqua paratos iam, accinctosq; uideris. Quo fit, ut tibi non parum debituri sint, quicunq; absolutam hanc quamprimum editionem uidebunt. Nam post hæc quæ de Sermone Aristotelico mere scripta sunt, postq; Historiam belli Neapolitani, quæ duo non dum omnino authore ab ipso elimata, quodq; miserabile magis sit, non dum suis omnibus ornata proœmijs, ita ut erant suasu tuo præmisimus, insequentur statim qui reliqui sunt in philosophia de fortuna, ac de immanitate libri. Demum uero ultimo quasi partu res astrologicæ, quod unum superest, in lucem prodibunt. Vale.

IOANNIS IOVIANI PONTANI AD ELOQVENTISSIMVM E' PRAEDICATORVM ORDINE FRATREM IACOBVM MANTVANVM DE SERMONE LIBER PRMIVS.

Nnum agimus Iacobe Mantuane tertium ac septuagesimum, & eum quidem nequaquam otiosum aut desidem, quando otio illo frui, quod suapte natura concessum est senectuti, per Italiae turbationes non licet, discursante per Aemiliam, Hetruriam, Latium, Campaniam, Apuliam, ac Brutiam Gallorum exercitu, meq; ipso de rebus non modo familiaribus, uerũ de uita ipsa solicito. Nam ut desidem agimus uitam, ante acta aetas docere satis potuit in tot, tantisq; occupationibus, docet etiam praesens, quae ne per ignauiam transeat, uolumina à me scripta, diuersis etiam de rebus, ac disciplinis ostendunt. Itaq; uagantibus per Italiam Gallicis, ne dicã eam uastantibus copijs, regnumq; Neapolitanũ hinc Gallis ipsis, illinc Hispanis occupantibus, à maximis doloribus nos merito labefacientibus, animum, ac mentem nostram omnino auertimus, q́q; mirũ fortasse uideri possit, cõuertimus ad scribẽdas eas siue uirtutes, siue uicia, quae ĩ sermone uersantur, nõ autẽ aut Oratorio, aut Poëtico, sed q ad relaxationẽ animorũ pertinet, atq; ad eas quae facetiae dicuntur, id est ad ciuilem quandã, urbanamq; consuetudinem, domesticosq; conuentus hominum inter ipsos, non utilitatis tantum gratia conueniẽtium, sed iucunditatis, refocillationisq; à labore ac molestijs. Diuisimus autem peruestigationem eam in plures libros, quodq; solari literarũ studiosum hominẽ, ipsorum esset literatorum proprium, quasi dissertatio haec inter literatos, q in Italia florent haberetur, libros ipsos non uni inscripsimus, sed compluribus, quo plures habeamus iacturae nostrae, nostrorumq; dolorum consolatores. Tu librũ hunc accipe, et ad iucunda tantum animum, cogitationesq; tuas uerte, neq; enim te ad comploratione inuitamus, sed ad risum, atq; festiuitatem, neq; nos ipsos à dolore auertimus, quo te ipsum, reliquosq; inuitemus ad lacrimas, sed ut sciatis nos neq; consolatione etiam in summis erumnis indigere, & ut uos ipsos intellegatis Italicis à uastationibus contemplandis à me auerti. Tu uero Mantuane quod tuum est,

quodq; literatorum omnium proprium, id & contemplare, & age, ut arbitrere, cogites, scias non paucâ hominum consilijs, atq; actionibus & geri, & posse, rerum tamen omnium summam ad deum optimum maximum referendam esse, qui uero secus arbitrentur, uanos eos esse homines, ac maxime futiles.

Rationem, atq; orationem esse homini à natura tributam.

Et rationem homini natura dedit, quo animal ipsum perficeret, et orationem, atq; altera, mente quidē duce, cœlitibus maxime eum esse similem uoluit, utraq; uero cæteris præstare animalibus summa etiam cum excelentia & dignitate. Itaq; ratione quidem ipsa homines, seq; suaq; & metiuntur, & componunt omnia, oratione autem & conciliationem à natura insitam conseruant, tuenturq;, & quæ ratio ipsa dictat, ea explicant, atq; eloquuntur, siue ad usum spectent, atq; ad seria, siue ad iocum, ac uoluptatem, quando absq; illa ratio manca quædam res eēt, maximeq; imbecilla. Cum hominis præsertim uita in actionibus uersetur, ciuiliq; in congregatione et cœtu, cuius oratio ipsa, totiusq; humanæ societatis uinculum sit præcipuum, ac sine ea ad summi boni adeptionem perueniri nullo modo queat. Vt autem ratio ipsa dux est, ac magistra ad actiones quasq; dirigendas, sic oratio illorum ministra est omnium, quæ mente concepta, ratiocinandoq; agitata, depromuntur in medium, cum sociabiles (ut dictum est) nati simus, sitq; uiuendū in multitudine, quæ quo maior est, ac frequentior, eo in illa uberior est copia eorum omnium, quibus uita indigeat, quando nascentibus hominibus inopia data est comes, qua è re uita ipsa longe aptior redditur, atq; habilior, tum ad assequendas uirtutes, tum ad felicitatem comparandam. Igitur ut ratio dux est, ac magistra dirigendis actionibus, uirtutibusq; comparandis, oratio uero mentis est interpres, rationisq; ipsius instrumentum quasi quoddam (siquidem consultationes, consilia, ratiocinationes ipsæ deniq; dissertionibus constant, dissertiones uero uerbis) Sic eadem ipsa oratio instrumentum quoq; rationi & quasi materiam subministrat, in qua uersetur. Nam si laudantur, recte qui loquuntur, dicuntq; apposite quod sentiunt, improbentur necesse est, qui male, atq; incomposite.

Virtutem, & uitium uersari etiam circa orationem.

Quod si ubicunq; laudi locus suus est, ac uituperationi, illic et uirtuti et uitio, nimirum & in oratione uirtus, ac uitium sedem sibi constituent

aliquam. Vt quemadmodum in agendis rebus sic in explicandis quæ animo, menteq; concepta sunt, sententijs item dicendis, atq; in habenda oratione, siue ad multos, siue apud paucos modus, mensuráq; seruanda sit, ac mediocritas illa quæ uirtutes constituit, estq; in omni uitæ genere merito laudanda. Etenim grauiter alij quæ sentiunt explicát, ac composite, inepte alij, ac ieiune. hiq; ut inepti, leuesq; improbátur, illi contra commendantur, ut graues, atq; compositi. Ergo & in oratione quoq; uirtus sibi locum comparauit, illumq; ipsum cum dignitate et laude.

Maximam esse uim, atq; authoritatem orationis.

Nec uero populosissimis in ciuitatibus, amplissimisq; in administrationibus non maximum sibi perperisse locum, summamq; authoritatem eos constat, qui inter cæteros essent elocutione præcipue clari, inde ea qui pollerent, Oratores dicti. Sed nos hac in parte, de ea quæ Oratoria siue uis, facultasq;, siue ars dicatur, nihil omnino loquimur, uerum de oratione tantum ipsa communi, quaq; homines adeundis amicis, communicandis negocijs, in quotidianis præcipue utuntur sermonibus, in conuentibus, confessionibus, congressionibus, familiaribusq;, ac ciuilibus consuetudinibus. Qua è re alia quadam hi ratione commendantur, quàm q Oratores dicuntur, atq; eloquentes.

Maximam esse in hominibus orationis uarietatem, ac diuersitatem.

Nec uero natura in hoc quoq; à seipsa discessit, aut ab ea quæ sua ipsius propria est, uarietate, ac dissimilitudine. Cum aliorum sermones seueri sint, ac subtristes, aliorũ iucũdi, et lepidi, huius blãda sit elocutio, atq; ornata, illius inculta, & aspera, atq; alius in loquẽdo præ se ferat urbis mores, alius uero ruris. Est; uideri qui uelit facetus, & comis, cõtra qui austerus, et rigidus, q maxime uerus, oĩq; à simulatiõe alienus, secus autem, cui dissimulatio placeat, aut ea quæ Græce est εἰρωνία. Itaq; loquendi genus tum cuiusq; naturã, tũ ẽt mores sequi potissimũ uidetur. Quid? q populi, gẽtesq; siue natura ab ipsa, siue ab institutiõe et usu, pq; alia alibi magis probãtur, suntq; in pretio maiori, aliæ taciturniores sũt, cõtra loquaciores aliæ. Magniloquẽtia delectat Hispanos, fucatus ac cõpositus sermo Græcos. Romanorũ grauis fuit oratio, Lacedæmoniorũ breuis, et horrida. Atheniẽsiũ multa et studiosa. at Carthagnẽsiũ, Afrorũq; callida, et uafra, de natura illorũ sic dicta. Quo fit, ut genus colloquẽdi alibi aliud magis probetur, aut minus. Cũ igitur de Fortitudine disseruerimus, deq; uirtutibus ijs quæ in pecunia uersantur, quæ quidem plures sunt ac diuersæ, itemq; de

Magnanimitate, Prudentia, de'q; Fortuna ei contraria, tentemus hoc in ocio, quod senectus nobis concessit, uis'q; etiā hostilis, de ijs item uirtutibus præcepta tradere, quæ in uerbis uersantur, quotidiano'q; in sermone, quiq; plerunq; indicare mores cuiusq; consueuit, ac uel laudem afferre, uel reprehensionem. Etsi (ut Horatius inquit)

Oderunt hilarem tristes, tristem'q; iocosi.

Neq; enim nos de laude sic nunc loquimur, atq; improbatione, ut qui ex aliorum iudicijs uirtutes metiamur, ac uicia, uerum à ratione tantum, atq; à mediocritate, penès quā iudicium est, atq; examen uirtutum omnium.

Etiam in oratione seruandam esse mediocritatem.

Censemus igitur rerum nostrarum omnium, non in agendo solum, uerū ēt in loquēdo, explicandis'q; in sententijs, ac cōsilijs, mētis deniq;, atq; animi conceptis, siue serijs, siue iocosis, mediocritatem esse iudicem, quam qui sequantur, ij & in dicendo, & in agendo cum delectu rationem retineant, ipsá'q; cum ratione modum, ac mensuram, siue sermo ipse grauis sit, atq; austerus, siue iucundus, & comis aut in festiuitatem deflectat, aut in seueritatem. De quibus singillatim distincte'q; ordine quidem dicemus, ac pro natura uirtutis cuiusq; sua. Verum quoniam uirtutum earum quæ in loquendo uersantur, oratio materia est quasi quædam, eaq; ipsa nobis à natura tradita; id uidendum est, dū aut faceti uideri uolumus, aut graues, ne aduersus naturam ipsi propriam contentionem moliamur aliquam, ne'ue uelimus uniuersa illi acie ire obuiam, quod est non modo difficile, ac laboris plenum, uerum etiam reprehendi iure solet à sapientibus uiris. Cum (ut prouerbio etiam monemur) nihil inuita sit agendum Minerua, hoc est natura repugnante. Nec nisi etiam sapientissime est à Cicerone præceptum, ut quibus ipsi apti rebus sumus, in ijs potissimum occupemur. Nam & si concessum est aliquando propria relicta natura alienæ se accomodare, tamen aduersus uniuersam ut suscipiatur certamen, nullo id pacto uidetur committendum, quando præstari id cum laude ac dignitate uix omnino queat, id'q; si ad breue fortasse tempus, natura tamen ipsa ad id quod est proprium ac suum tandem recurrit. Quæ è re argui solet, atq; haud iniuria accusari uitæ inconstantia, ac morum leuitas.

A natura inesse homini cupiditatem quietis, ac recreationis.

Principio quod hominū uita tū corporis, tum animi laborū plena est, ac molestiarum, iccirco post labores cessatio quæritur, in qua recreetur

animus, atq; inter molestias iocus. Natura enim duce ad requietem trahimur, ac uoluptatem. Nam & a regibus, & bene constitutis populis, & a Romanis præcipue gentium dominis ludi fuere, diuersi etiam generis instituti, quibus spectandis tum populus uniuersus, tum magistratus ipsi relaxarentur quotidianis a laboribus, negotijsq; susceptis & priuatim & publice. Quando & fossores, & qui cædendis exercentur lapidibus, & ioca inter se funditant, oblectandi gratia, & illa ubi defuerint, cantu laborem mulcent, leniuntq; erumnas. Vnde & recte, & naturaliter ab equite Romano, eodemq; Poëta suauissimo dictum est.

Crura sonant ferro, sed canit inter opus.

Vrbanitatem, ac ueritatem merito laudari.

Merito igitur laudatur urbanitas, expetiturq; a plerisq; urbanorum, ac facetorum hominum consuetudo, ac familiaritas. Et qa tractandis rebus, atq; administrandis, ratio recta præsidet, cuius maxime amica est ueritas, proinde a quibus ea colitur, ij et commendantur ab omnibus, et summo habentur in pretio. Ad hoc autē tū ueri, tū iucundi studiū, motusq; circa ea animorū, atq; affectus, moderatio ubi accesserit, eaq; quæ mediocritas dicitur, existent illico quæ & uiris bonis, & ciuibus ingenuis dignæ, & suo etiam utraq; nomine uocata est uirtus, altera quidem, quæ susceptorum laborū honestum sit leuamen, relaxatioq; maxime laudabilis a curis, ac molestijs, altera uero quæ hominem ipsum ita constituat, ut per eam constet humana conciliatio, uigeatq; in ciuitate fides, penes quam actionum nostrarum omnium, ac negotiationum uinculum existat, ac promissorum, dictorumq; obseruatio. Quod ita esse nobis innuit Christus & deus idem, & homo, cum ueritatem se esse professus est. Verum cum ipsis è uirtutibus aliæ uersentur aut in erogandapecunia, aut in obeundis periculis, aliæ in moderandis uoluptatibus, aut in reddendo quod suum est, cuiq; alijsq;, atq; alijs aliæ, nomineq; singulæ appellentur suo, hæ quidem duæ, quæ tum ueritatem in dicendo, tum leporem sequuntur, circa orationem tantum operam suam conferunt, uerbaq; sibi perinde, ac materiam subministrant. Et alteri quidem quæ relaxationem quæritat ab laboribus ac molestijs maiores nostri nomen fecere Vrbanitati, & qui ea prædi tus esset, nunc Vrbanum dixere, nūc uero aut Facetum, aut Comem.

Vnde Vrbani dicti sunt, ac Faceti.

Et Vrbanos quidem uocauere, quod ij oratione uterētur, & cute, et eo

qui in urbe conuersaretur digna: cum uiuentium in agris & uita esset agrestior, & sermo etiam qui rus referret; rusticanæq; consuetudinis tum mores, tum etiam locutionem, ac gestus. Facetos uero, quòd in congressionibus, collucutionibusq́; domesticis, familiaribus item, ac popularibus in sermonibus uerba cum iucunditate facerent, cumq́; audientium uoluptate, ac recreatione. Etenim apud priscos illos uerbũ Facio maxima in usurpatione fuit loquendi, quãdo & fœdus facere, et pacẽ, et bellum, & insidias, & ludos, & delicias, & iocos, & uerba facere dicebant, aliáq; etiam plurima diuersi quoq; generis, & qui eleganter, ac copiose Facundos, & tum Facundiá, tum Facunditatem dicendi uim, quibus in uocibus temporis illius Poëtæ quantitati uti consulerent, tertiam literam geminarũt. Nam ne à fatu dictus sit Facundus, tertia repugnat litera, né ue à fando, plura simul obstant. Itaq; qui uerba facerent ferendis in sermonibus, cum audientiũ oblectatione, ac dicendi lepore, Facetos eos dixere, & comes, adhæc & Festiuos, & Lepidos, nec minus libenter etiam Salsos.

De Lepidis, Festiuis, & Salsis.

Quanquam autem hi ipsi quos nominauimus, eodẽ continentur genere, suntq; inter se cognati, & familiæ penè eiusdem, differunt tamen inter se. Quocirca ostendendum uidetur, in quo ab alio alius iudicetur differre. neq; indigna sanè, neq; inutilis inquisitio. Cum sit omnino nihil tam fugiendũ in differendo, ratiocinãdoq́;, quàm ne Cõfusio, incertitudoq́; exoriatur e uerbis aliqua, neq; aliud magis sequẽdũ, q̃ ut distinctio adhibeatur, selectioq́; & uerborũ, & rerum. Tentabimus igitur quoad fieri poterit, & res ipsa tulerit, secernere eos inter se, ut quid commune inuicem habeant, quid item disiunctum, aperte intelligatur. Ac materia quidem ipsa communis ẽ, oratio scilicet, ac uerba, & item finis, ac propositum. Quæritur enim pariter ex dictis oblectatio, ac uoluptas. Nãq; (ut in carminibus nostris adolescentes lusimus) Lepos leuando est ab labore dictus, partim mutatis, partim contractis literis. Itaq; Lepidus is uidetur, qui suauitate dicendi, teneritudineq; quasi quadam delectat & uerborum, & rerum. Vt apud Terentiũ, Aedepol te mea Antiphila laudo, & fortunatam iudico, dum huic formæ studuisti, mores ut essent consimiles. Omnia ibi in gratiam puellæ, & cum lepore dicuntur, & apud Plautum, Cum ego antehac te amaui, & mihi amicam esse creui mea Gymnasium, et matrem tuam, tũ id mihi hodie aperuisti, tuq; atq; hæc soror si mea esses qui magis po-

tueritis honorē ire habitum nescio, ut meus est animus fieri non posse arbitror, ita omnibus relictis rebus mihi frequentē operā dedistis, et eo uos amo, & eo magnā à me inistis gratiam. Tantopere autem dicendi olim lepos datus est laudi, ut inde primus ille qui post, idem genti cognomen reliquit, cognominatus sit Lepidus. Atq; ut inter sapores, suaues quidam tantum sunt, quidam & suaues simul & salsi, sic etiam & dicta, alia tantum lepida, alia lepida pariter, ac salsa, quēadmodum ratio ipsa fert aut dicendi, aut respondendi. Vt cū Pōpeius Ciceronē illudens, quanquam uultu fortasse hilariore dixisset interrogans, Gener ubi est tuus? ibi Cicero qui amarū, atq; aculeatū inesse quiddam uerbis illius intelligeret, reddidit illi in respondendo par, Vbi et socer est tuus? Erat enim Cæsar belli suscepti et dux & author, quem Dolabella sequebatur. Itaq; & qui aderant suauitate eos, atq; extemporalitate responsi affecit, & suauitati salem adiunxit, ut ipse quidem arbitrer utrunq; et Ciceronem, et Pompeiū ex eo in risum cōuersos. Atq; eiusmodi quidem dicta dicuntur salsa, et qui ijs utuntur, ipsi quoq; Salsi. Lepidis itaq; suauitas tantū inest dictis, Salsis etiam acumen, quando salsus sapor est ipse quidem acutior. Inesse autē eiusmodi dictis acrimoniam, docet etiā apud Terentium illud ipsum de quo gloriatur ille, Eon Strato es ferox, quia imperiū in belluas habes? Illud autem etsi salsum admodum, non caret tamen obscenitate, Lepus tute es, & pulpamentum quæris, Plautinum uero hoc & salsum, & lepidum, & cute etiam ingenuo dignum, Speraui ego istam tibi parituram filium, uerum non est puero grauida, sed insania. Veniamus ad Festiuos, qui mihi uidentur à fando dicti, uetustate temporum immutante literas, festis enim diebus mos fuit et benigne hilariterq; affari populum, & in ludis qui in honorem deorum fiebant. oblectare eos qui diuinas ad res conuenerant, blande eos appellando, atq; accipiendo comiter. Quanto autem studio diebus ijs festis oblectamenta quærerentur, indicio sunt & ludi, & tibiæ, & tubæ, & cantus, & choreæ, et lectisterniā, & templorum apparatus, ac theatrorum, et porticuū, & uiarum, & ipsa etiam fercula. Vt qui illis in ludis, sacrificijs, pōpis, ferculis in popularium, ac conuenarum gratiam iucunde se haberent, eaq; et excogitarent, et loquerentur, quæ ad iucunditatem facerent ac lætitiā, merito ij Festiui uocarētur. Adhibent præterea Festiui in iocādo æque ac ludēdo, dicendoq; uarietatē ꝑmultā, quæ sermones maxime condiat, ut quæ ī cessationibus, animorūq; relaxatione præcipue exigitur. Ludi enī ac festi dies, et si in honorē deorū, cessationis tū gratia potissimum fuere inuēti. Indicio sunt apud Græcos, nostrosq;

actiones siue comœdiarũ, siue tragœdiarũ. i ỹs eni et histriões, mimiq;, et musici, et gladiatores exhiberi solitι, uenationes item, et pugnæ naua les. Itaq; Festiui uarietatem admiscent plurimam in dicendo, ludendo, delectando.

De Comibus.

Iam uero Comis uiri studium eo etiam spectat, dicendo ut delectet, pa riatq; audienti iucunditatem, Eius tamen consilium est, quæ a se di cantur, non ut delectent modo, uerum etiam ut sint grata, nec solum uerba, uerum etiam res ipsæ, quæ dicuntur, quippe cuius studium sit gratificari, atq; in gratiam loqui audientiũ. Itaq; & ornatum rebus adiungit, præstatq; quod Terentianus ille desyderat, Ornato munus uerbis, quantum potes, & in eo est maxime, ut uerba etiam ipsa, resq; quæ a se dicantur, gratiam præ se ferant, Itaq; a comendo hoc est or nando dictus. Puellæ nanq; placere ornatu præsertim amatoribus stu dent, illisq; ex eo gratiores fieri. Vide quæso quibus uerbis, quàm eti am comptis, quàm gratis itẽ sententỹs Aeneam alloquatur apud Vir gilium Euandrus.

" Aude hospes contemnere opes, & te quoq; dignum "
" Finge deo, rebusq; ueni non asper egenis.

Non dubitauit Liuius post sermonem illum a Marcello habitum ad uersum Nolanum Bancium, qua in collocutione multa in commenda tionem, multa de beneficientia populi Romani dixerat, deq; futura beneuolentia, & opera in illum sua, non dubitauit inquam hæc dice re, Ea uerborum comitate deuinxisse sibi iuuenem. Comitatem appel lauit, quod undequaq; in gratiam illius Marcellus esset locutus. An non quod in conuiuio, cœnisq; grata omnia conuiuis esse debeant, ac præsertim sermones, translatum est uerbum etiam ipsum ad cœnas? ut comiter accepti & conuiuio, & hospitio dicantur, quod & uerba admodum grata, sermonesq; et frons etiam serena epulis accesserit. Omnino uero Comis uiri oratio, quo grata sit, atq; iucunda, & lepi da, uersatur magna e parte in fabellis referendis, in ỹs enim & oble ctationi maxime amplus conceditur locus, & uerborũ ornatui, suntq; omnino comitate præditi enarratores iucundissimi, & in conuiuỹs et in circulis, collocutionibusq; siue inter paucos, siue multos. Qua quidẽ e re Ioannes Boccatius maximam sibi laudem apud doctos pariter, atq; indoctos homines comparauit, centum illis conscribendis fabulis, quæ hodie in hominum uersantur manibus. Hoc idẽ Græce conatus ẽ Lucianus. Innuere autẽ hoc ipsum quod dicimus Plautus uidetur, cũ ait in Milite glorioso, Mihi ad enarrandum hoc argumentum est comi tas, si ad auscultandum uestra erit benignitas. Quæ autem, & qua

lis sit comitas, Ouidius in commutationibus illis formarum explicandis, plurimis in locis ostendit. præcipue uero locus is declarat, qui est de Vertunni conuersione in aniculam. Cuius hic particulam inserere placuit, idq; uoluptatis tantum gratia, uarietatisq; ostendendæ.

» *Rege sub hoc Pomona fuit, qua nulla Latinas*
» *Inter Hamadryadas coluit studiosius hortos.*
» *Nec fuit arborei studiosior altera fœtus,*
» *Vnde tenet nomen. non syluas illa nec amnes,*
» *Rus amat, & ramos felicia poma ferentes.*
» *Nec iaculo grauis est, sed adunca dextera falce,*
» *Qua modo luxuriem premit, & spatiantia passim*
» *Brachia compescit, fixa modo cortice lignum*
» *Inserit, & succos alieno præstat alumno,*
» *Nec sentire sitim patitur, bibulaq; recuruas*
» *Radicis fibras labentibus irrigat undis.*

Quibus dictis, haud multo post transit ad Vertunni amores, atq; ait,

» *O' quoties habitu duri messoris, aristas*
» *Corbe tulit, ueriq; fuit messoris imago,*
» *Tempora sæpe gerens freno religata recenti.*

Hisq; alijsq; uarie, eleganterq; explicatis, uertit illum in anum, & blande, & illecebrose loquentem, quippe quæ

» *Innitens baculo, positis per tempora canis,*
» *Assimulauit anum, cultosq; intrauit in hortos,*
» *Pomaq; mirata est, tantoq; peritior inquit*
» *Omnibus es nymphis, quas continet Albula ripis.*
» *Salue uirginei flos intemerate pudoris,*
» *Paucaq; laudatæ dedit oscula, qualia nunquam*
» *Vera dedisset anus, glebaq; incurua resedit,*
» *Suspiciens pandos autumni pondere ramos,*
» *Vlmus erat contra speciosa nitentibus uuis,*
» *Quam socia postquam pariter cum uite probauit,*
» *At si staret ait cælebs sine palmite truncus,*
» *Nil præter frondes, quare peteretur haberet.*
» *Hæc quoq; quæ iuncta uitis requiescit in ulma,*
» *Si non iuncta foret, terræ acclinata iaceret.*
» *Tu tamen exemplo non tangeris arboris huius?*

Vides quàm & delectet, & comiter ludat, & uariet rem ac dictionem, & uerbis innitatur ornatis, ac maxime suis. Verum de hac ipsa comitate post uberius.

De Blandis.

Eorum uero qui Blandi dicuntur, etsi eadem uidetur esse materia, finis tamen ubiq; non est idem, nec sola delectatio ac iucunditas quæritur, uerum potius utilitas quale illud est, Nunc obsecro te Milphio hanc per dexteram, perq; hanc sororem leuam, perq; oculos tuos, perq; me os amores, perq; Adelphasium meam, perq; tuam libertatem, alibi iræ delinitio, aut morositatis, alibi doloris, indignationisq;, alibi illectio ad turpem uoluptatem, atq; proprias in appetitiones. Nō pectinē eburneum Plautus, non caseum molliculum, non monedulam prætermisit inter blandiendum. Atq; illa quidem amantium sunt, non facetorum hominum. Itaq; serui, familiaresq; iratis blandiūtur dominis, patribus filij, nutrices puerulis, captatores ijs, quibus nec liberi ulli, nec legitimi sunt hæredes. Quo circa Blādos in eorum numero, qui oblectationem tantum quærant, urbanis ex allocutionibus, habendos non esse Iuuenalis etiā docet. Proditum quoq; est à scriptoribus Heluium Pertinacem Augustum blandum potius quàm benignum fuisse habitum, quod uerbis quidem alliceret homines, essetq; affabilis admodum, cæterum re ipsa non modo non liberalis, uerum etiam sordidus.

De Vrbanis, & Facetis.

Reliquum est de Vrbanis ut dicamus, ac Facetis. Et quoniam Vrbanitas non ad iocos tantum, ac festiuitatem, dicendiq; leporem pertinet, qđ in ea quidem uirtute potissimum laudatur, uerum ad uirtutes quoq; alias, quæ & uiro & ciue ingenuo dignæ sunt, uidetur alia quærenda uirtus, quæ propria magis sit, solumq; id complectatur, ac respectet, quod ad iocos tantum, animorumq; relaxationem spectet. Nam et Vrbanus dictus est, quod urbis seruet, sciatq; ac retineat mores. Quando aduersus illi est qui è contrario ruris sequatur, non urbis institutiones, indeq; agrestis uocatus, ac uitiū id à rure rusticitas, ut ab urbe urbanitas dicta. Nam & qui seniori assurgit prætereunti, & qui magistratum à domo deducit in curiam, & qui præteriens salutat, urbanitate utitur. Facetus uero ex eo nullo modo est dicendus. Video populariter, atq; à uiris minime indoctis Affabiles quosdam uocari, qui & ipsi urbanitate quidem utuntur. Nam et in accipiēdis hospitibus, & in aduentu peregrinorum, in primis etiam con gressibus, ac salutationibus, et blādè affantur, ac comiter, et hospitaliter alloquuntur. Iidem amicæ quoq; et salutant, et compellant, & summa cum

iucunditate congrediuntur. Sed nos cum quærimus, qui parte ex omni munus ipsum impleat, qui è iocis, suauibusq; è dictis oblectationem tantum quærat, ac recreationem post labores, qui & salem habeant in dicendo, et quæ ipse dicit, tanquam illo condiat. qui leporem admisceat, qui uerba apta, idonea, concinnata, iocisq; accommodata usurpet, uultumq; illis adiungat, ubi opus est, ac gestum, qui sit bellus narrandis, recitandisq; iocosis, ac ludicris rebus, et curas sedet, & deliniat molestias, qui non discedat urbanitatis è finibus, aut è ciue in rusticum, atq; agrestem transeat, ex ingenuo in seruum, aut seruo persimilem, ni forte res ipsa ita tulerit, qui minime uolens offendat dictis, nisi lacessitus, idq; tamen urbane, qui & temporis, & loci, & audientium, & sui ipsius, & quam gerit personæ, & ætatis, & negotiorum, & publicæ, priuatæq; letitiæ habeat, ac tristitiæ mœrorisq; rationem, idq; cum primis curet in singulis ut retineat modũ, ne & uerba profundat, & iocos, qui deniq; summo id studio uideat, ne cum alios in risum prouocat, ipse ab astantibus risui habeatur, triuioq; dignior iudicetur, quàm honestorum, atq; ingenuorum hominum audientia, ac consessu. Demum etiam qui intellegat, perinde ut cessatio omnis, quiesq; conceditur, relaxandi gratia, utq; reditus ad labores ac negotia nõ sit grauis, sic iocos, dicta, sales, lepores, facetiasq; concedi, ne uitam, cogitationesq; nostras omnes, studiaq; in ijs collocasse, aut in otio, desidiaq;, aut in marcescẽtia potius nos appareat. Hũc, ni fallor (quando qui & qualis Comis sit, qui etiam Vrbanus, ac Festiuus, explicatum est) maiores nostri Facetum uocauere. Nam urbanus (ut diximus) plura, quæ urbanæ consuetudinis, morumq; ciuilium sunt, complectitur, perinde ut etiam Comis, at Festiuus minime quidem omnia quæ uirtuti huic conueniant, quæq; inesse ei debeant, qui iocis, dictisq; iucundioribus usurus sit cum mediocritate & gratia. Quã in opinionem propendere uidetur Cicero, cum ait duo esse genera facetiarum. Habemus igitur nomẽ eius qui tali sit mediocritate, ac uirtute præditus. Cæterum uirtutis, atq; habitus ipsius nomen hactenus proditum est nullum, quod quidem sit proprium, ac suis limitibus terminatum. Nam etsi rerum scriptores et Comitatem usurpant, et Vrbanitatẽ, tamẽ (ut dixi) parũ sunt omnino propria. Quia uero cognata hæc essent, et necessitudine sua cõiuncta, iccirco illis usi uidentur. Nos uero licet nõ absq; rubore (neq; enim licẽtiosi haberi uolumus) tamen quod in acie cum periculo uersamur, tentabimus illud nouiter deducere, quod in plurimis & Cicero è nostris, alijq; non pauci seruauere, et Aristoteles inter Græcos, etiam non quadam sine liber-

tate, etsi maxima tamen cum utilitate legentium. Ac primum quidē minime ut à modesto deducimus modestiam, sic à faceto Facetiam, quando Facetiæ ipsæ dicta quidem sunt iucunda & lepida, nequaquam uero habitus, aut uirtus. Verum ut sanctitatem à sancto, & ab honesto honestatem, castitatemq; à casto, sic à Faceto Facetitatem deducemus. Vt Facetitas ipsa sit uirtus, ea deniq; Faceti uiri habitus, forsan non omnino etiam displicuerit Facetudo subducta syllaba, ut à sordido sorditudo, quæ Plautina deductio est. Nam neq; maiores illi nostri aut castitudinem reformidarunt, aut mœstitudinem. Quid si ut mœstities, sic etiam dicatur Facetiesʔ Sed nos hæc ipsa ita tradimus, ut qui nullo modo uelimus regulam hac in parte præscribere. Sit enī sua cuiq; libertas usurpandi nominis, Verū ideo hoc facimus, ut aperte magis intellegatur habitus ipse, qui sit, & quo etiam quis nomine ac proprio, & tantum suo uocitandus. Constituimus itaq; siue Facetitatē, siue Facetudinem, Facetiem'ue habitum, & qui eo sit habitu ornatus, Facetum. Sed ad alteram quoq; partem uerborum transeundum est, ut quæ in ea uersetur mediocritas, lucidè etiam intellegatur.

De Veracitate.

Quemadmodum autem uirtutis huius, de qua pauca locuti sumus, siue Comitatis, Vrbanitatis'ue, siue Facetudinis, proprium munus est, atq; officiū sedare molestias, in cessationibusq;, ac in relaxatione à negotijs, iucundum aliquid quærere ad reficiendos animos, siue in ipsis quoq; laboribus, ac negotijs, interq; molestias reficere eos, quo uegetiores ipsi fiāt, longeq; ualentiores, siue peruincendis, aut tolerandis laboribus, difficultatibusq; siue leniēdis doloribus, atq; molestijs, qui finis ei uirtuti est constitutus, Sic cum eadē ipsa oratio, ac sermo uel præcipuum sit uinculum retinendæ societatis, ad quam colendā nati, atq; educati sumus, cœtusq; ipsius una sociati et ampliandi, & conseruandi, sic inquā alterius uirtutis, cuius etiam initia quærimus, proprium munus est, ueritatis studiū, ac cultus. Loquimur autem de ueritate hoc in loco non illa quidem, quæ à Physicis quæritur, aut Mathematicis, quæ'ue uersetur circa certitudinem Syllogismorū, in ipsisq; disputationibus quæ sunt de rerū natura, deq; disciplinis atq; scientijs hominū, ac facultatibus. Verū de ueritate ea, quæ nihil i sermōibus, atq; in oratione, nihil etiā in moribus inesse fictum, fallax, fucatū indicet, nihil quod simulatum, adulatoriū, mendax, gloriosum, uanum, quodq; supra uires appareat, supraq; facultates ipsas, aut ueri fines excedat, captus'ue nostri terminos, quam assecuti qui sint, retineantq; et in dicen-

do, & in

do, & in tractandis rebus, domesticisq; in consuetudinibus, ij ueri dicuntur, & uirtus ipsa ueritas, ni fortasse proprie magis ueraces illi, uirtus autem ipsa ueracitas, ut ueritas sit rei ipsius, ueracitas uero, ea utentis habitus. Ac nihilominus & uerum fuisse hominem Catonem dicimus, & quod summa etiam in eo inesset ueritas Sibyllas quoque ueras, & uates etiam, atq; haruspices ueros. Hæc uero à nobis eo consilio dicta sunt, quo distinctius intellegatur quæ nam res ipsæ sint, & quales. Tertia quoq; quędā uirtus (si Aristoteli credimus) in eadem hac uersatur materia, quæ amicitia ab illo dicitur, de qua quoniam his in libris dicendum nihil decreuimus, de duabus his uirtutibus, & Facetitate, et Veritate tantum disseremus, ac primo quidem de Veritate, deq; oppositis ei uicijs.

De Adulatoribus.

Admodum autem ueritati aduersatur lucri studium, atq; habendi cupiditas, itaque huiusmodi hominum una est cura, totiq; in eo ipsi sunt, quo adulando rei suæ consulant familiari, & quasi uerborum mercaturam faciant, oratione ubiq; utuntur secunda & blanda, hocq; sibi uitæ genus delegerunt ad ampliãdam rem domesticam. Periculosa sane ac maxime pestilens hominum consuetudo ac familiaritas, quorũ quia primatum uirorũ, principumq;, ac regum præcipue, plenæ sunt aulæ, inde Adulatores dicti, qui dum placere & gratificari tantum student, ueritati apud dominos aures obstrudunt, atq; ad illorum uultum, libidinemq; seruilem in modũ omnia loquuntur. nam et δοῦλος Græce seruus est. ijdem alio sunt nomine Assentatores ab assentiendo dicti, quod eorum cogitationes atq; consilia in id solum intendant, id ipsi tantum agant, sibi ipsis ut prosint, secuti Terentianum illud, Ais aio, negas nego. Quibus hominibus, quod plerunq; solis, qui res moderantur publicas, suas patefaciunt aures, hinc & uidemus, & audimus, et legimus eorũ res frequentissime in præceps rapi, turbariq; ac misceri repente principatus ac regna. Quæ res nostris quoq; temporibus clariores sunt, q̃ ut exẽplis indigeant. Huius autẽ generis hominũ plures quidem sunt species, nesciã tamen sint ne omnes adulatorum in numero habendi. Quando (ut Aristoteles queri etiã uidetur) singulis siue uirtutibus, siue uitijs certa neutiq; propriaq; insunt nomina. Itaq; & lucri, et compendiorum tantum gratia adulantur non pauci, quidam captandæ solum auræ, ac fauoris in populo, atq; inter ciues, alij quod ita à naturã comparati sint, usq; etiam confirmati, ut ipsa tan

tum blanditione capiantur, eaq; auicularum in modũ sese oblectent, quam uel maximam etiam uoluptatem, uel solam potius statuant.

De Captatoribus.

Eorum igitur qui pecuniariũ secunda ex oratiõe sibi quæstum constituerint, duplex cum sit genus, & illorũ qui tum Captatores dicuntur, in quibus late quidẽ regnat ambitio & leuitas, tum qui Adulatores cõmuni tamen nomine uocitantur. Captatorũ quidẽ ipsorũ studium est, non dictis modo, sed conferendis muneribus captare animos ac uoluntates illorũ præsertim quibus aut certi minime sint hæredes, aut eorum eijciendorũ ex hæreditate spes adest. Quod genus late diffunditur, nõ maximis in hiantiã modo fortunis, uerũ patrimonijs etiã minimis. Dicti igitur à captando, quo in uerbo et fraus inest, & maius etiam habendi studiũ. Quippe cũ ipsi non uerbis modo, uerũ etiam donis, conuiuijsq; grassentur, aucupũ morẽ, atq; allectationes secuti, eorũ enim captiosa sunt oĩa obsequia, fraudisq; atq; insidiarũ plena. Aduersus quos merito et dẽtes acuunt, et gladios stringunt Satyrarũ scriptores. Sed nobis hac satis in parte fuerit uitij genus innuisse. Quantopere autẽ ueritati horũ obsit hominũ oratio atq; obsequiũ, abunde quidem manifestum est. Sũt quoq; quos ambitio honorũq; studiũ, minime uero pecuniæ cupiditas trahat ad assentandũ, leuitate quadã tantum ducte, dum uideri q̃ esse ipsi malunt, solaq; populari et capiuntur, & pascũtur aura, qua in re seq; suasq; res omnis uidentur collocasse, plebeiorum etiam ad hominum opinionem omnia referentes. Ac superius quidẽ uitium Captatio, et qui ea utuntur Captatores: huius autẽ propriũ, ac maxime suũ nomen existit nullũ. leuitas tamen est, ac uanitas sanè maxima, & homines ipsi perquam leues, ac uani, dũ umbra capiũtur rerum, magis q̃ rebus ipsis. Atq; hoc quidẽ uitium potest ratione alia ad Ambitionem referri, qua de re alibi quoq; à nobis dictũ est. Quod si Captationem ipsam duplicẽ fecerimus, et eorũ quos cupiditas habẽdi trahit, et quos popularis auræ atq; ambitionis studiũ, ut alteri pecuniæ, alteri popularis auræ Captatores dicantur, fortasse non male distribuisse iudicabimur, quando etiã sunt qui inter loquẽdum differendũq; etiam uerba captent, qui quidem ipsi dicantur Captiosi, & fraus ipsa Captiuncula. Verũ ad Adulatores redeamus, quiq; ijdẽ Assentatores sunt, neq; alio quidẽ nomine inter se discernũtur. Cæterũ studiũ id eorũ est, ex adulationibus rẽ facere, ac peculiũ. ut dũ uerbis obsequuntur, dum oratione secunda priuatum, ac principum res consiliaq; extollunt, dum eorũ admirantur facta, dicta, consilia, mores,

gestus, & (ut Iuuenalis inquit) ubi

» Trulla inuerso crepitum dedit aurea fundo,

Domesticam rem adaugeant, amplificentq; patrimonium. Quorum hominum studijs, dominantium (ut dixi) aures plerūq; oppletæ sunt, dum ijs sese regendos permittunt. Quo efficitur ut ueritas uideri possit eorum inimica, præsertim ubi qui rerum potiuntur, adolescentes ipsi fuerint uel ætate annisq;, uel etiam moribus, ac rerum usu. Horum igitur omnium studium est atq; propositum, adulando atq; in gratiam loquendo rebus ipsos suis consulere, hisq; artibus atq; consilijs rei familiari prospicere. Quod dum consequantur, non modo nulla è parte uiolesti esse uolunt, uerum singula laudant, dictisq; & factis quibusq; assurgunt, quin quæ maxime fortasse ridenda sint, & admirantur illa, & in cœlum ferunt, uerbis quoq; ipsis, oris gestum adiungentes, & corporis totius habitum. Regem aliquem capies, inquit ille apud Iuuenalem, ad magni illius rhombi aspectum, aut de temone Britanno

» Excidet Aruiragus. peregrina est bellua. cernis

» Erectas in terga sudes?

Itaq; quid in maioribus illi ipsi Assentatores facturi essent negotijs consultationibusq;, conijcere ex his facile quidē possumus. His accedit maxime uanum genus hominum, quorum studium tantum est loquēdi in aliorum gratiam, atq; ad illorum ipsorum uultum atq; opinionem, orationem suam, seq; ipsos componere, ijsdemq; in omnibus morem gerere. seq;, suaq; dicta, sermonesq; ad hæc ipsa tantum instituere. Quorum quidem consilium Terentianum quoq; est illud, & meta quasi quædam, ad quam se ipsos instruunt, Obsequiū amicos, ueritas odiū parit. Quod dictum quanq̄ latius fortasse patet tamen maxime ad eos referēdū, q uoluptatem solā suis è dictis quæritant, quā ad adipiscendā se omni arte instituunt, ac dicendi studio. solumq; eorū est propositum, dominantibus ut placeant, & quibus cū obuersantur, eos delectent, ijs blandiantur, et illorū, arte ut omni aures demulceāt, uoluptatis gratia, demū omnia. Hicq; illorū è finis, ac propositū.

De Lasciuis.

Qua in re quoniam nec modum, nec mensuram tenent ullam, lasciuire eos necesse est, ut qui neq; in iocando, neq; in oblectando delectum habeant, aut rationem aliquam, uerum qui & uerbis, & iocis, & fabellis referendis, nimium ipsi serpant, atque inter iocandum explicandumq; dilabantur alio atq; alio. Quo circa Lasciui sunt uocati, & uitiū ipsum Lasciuia, nimis enim profundunt sese ad ioca dictaq;

omnia, ad quæ dilapsi, nec lasciuiunt tantum, nimijq; in illis sunt, uerum petulantes, osceni, & (quod turpissimum est) impuri. Minime autem uerebimur, hoc ipsum genus parturi eorum qui ad uoluptatem tantum, atq; in gratiam loquuntur, comparandæ tantum uoluptatis causa. Sunt enim qui ipsi quidē minime lasciuiant, feruentq; in iocando delectum atq; in dicendo, uerū in hoc à recto atq; honesto abeūt, quod uoluptatem sibi proposuerunt, uile sanè pretium, pro quo tamen assequendo & ueritati obstant, & ab hominis recedunt dignitate. Siquidem quo instrumento, quaq; naturæ dote præditi sumus cum excellentia animalium cæterorum, eo ipsi pro re maxime sordida, belluarumq; magis quàm hominū propria abutuntur. Neq; enim finis eorum est in laborum requiete, molestiarumq; relaxatione, ut iucunditatem aut quærant, aut afferant, quo & tranquillent audientium animos ac suos, & refocillent eos à præteritis defatigationibus, uiresq; renouent ad easdem rursus obeundas, uerum quod à natura atque ab habitu ita quidem instituti ad ea ipsa sunt, ut neq; ab desidia ignauiaq; longius absint. Atque hæc quidem uidentur esse Assentatorum genera.

De Insulsis, & Profusis.

Sunt ex hoc etiam numero, qui dum oblectare student, maxime aures audientium offendant, tum insulse loquendo, tum profundendo & res & uerba, nec delectu habito, nec modo aut mensura adhibitis. Itaq; tædij genus hoc ac molestiarum ueteres dicebant hominem occidere; cum eiusmodi homines in cunctis & multi essent, & insulsi, ineptiq; ac cum primis importuni, ut non inconuenienter à ranarum similitudine sint qui eos Coaxatores uocatent, quod coaxare eos quàm loqui magis existiment, ut qui non modo non mulceant aures, uerum ad impatientiam usq; obtundant.

De Contentiosis.

Adulatorum studijs maxime aduersi uidentur contentiosi quidā homines, quorum ea est natura, id etiam studium, ut non modo non loquantur in aliorum gratiam, neq; gratificentur ipsi alijs, sed contra ut aduersentur et ubiq;, & in quibusq;, neminemq; uereantur in dicendo offendere, quin & ferant ipsi sponte studioseq; contentiones, & ab alijs satis accipiant, lætenturq; ijs & fouendis & exercendis, quibus etiam

quibus etiam uita ipsa uel molesta futura sit, ni in cunctis uel dentes imprimant, uel infigant aculeos, ut ad contentiones, dissidia, rixasq;, atq; altercationes nati prorsus uideantur. Et quam alij à natura concessam elocutionem exercent in conseruanda hominum societate, in cóciliádis amicitijs, in solandis demulcendisq; molestijs, laboribus, ac mœroribus aliorum, ea ipsi in aduersum utantur, uel abutantur potius ad odia contrahenda, litesq; excitandas, ac serenda discordiarum semina. Hos et Cótentiosos uocauere, et Rixatores, et alio atq; alio noie. Vitium autem & si est fortasse innominatum. quid tamen prohibeat Rixationem appellare, ac Contentiositatem, ut contentionem rerum eẽ dicamus, ac Rixam, uitium uero ipsum, peruersumq; illũ habitum tũ Rixationis appellatione, tum Contentiositatis designemus. O diosum sane genus hominum, & muscarum maxime simile, ut nati hi omnino uideantur ad turbas, uexationes, inquietudinem, uitæq; ad uniuersæ turbationẽ, ac tædia. Quod Plautus indicauit in serui illius persona, Decretum est mihi quasi umbra quoquo ibis tu, te persequi. Quin ædepol si in crucem uis pergere, sequi decretum est. Horum duplex mihi uidetur esse partitio, eorum una, qui id student, ut commoda, utilitatemq; inde sibi comparent, illorum altera, qui uoluptatis tantum gratia, utq; inuidentissime suæ naturæ, ac peruersissimis cogitationibus morem gerant. Eorum autem utrum genus longe sit peruersius, iudicatu difficile uideri iure quidem potest, utrunq; tamen peruersissimũ. Montium adolescens ipse noui Branchatium, qui generis ac familiæ contempta, uel repudiata potius dignitate, totum litibus se se tradiderit, ac satis scio lites quasdam ab actoribus destitutas, siue ob inopiam rei familiaris ad eas prosequendas, seu quod male essent cœptæ, pretio mercatum, quo (uti conuenerat) exoluto, prosecutum sumptibus suis litigia, in hocq; uitam suam egisse omnem. Ex eadem item familia alterum mirifice controuersijs assuetum, quin omnino illis addictũ, ut cum aliquádo ab Antonio Panhormita, iucundissimo homine per risum interrogaretur, quo nam modo cũ causis? responderit, bene sibi atq; ẽ sentẽtia in oibus successisse, easdemq; in rẽ suam terminatas, duas tñ aut tris in lógũ à se se ea ratione protrahi, ꝙ aliter ocio immarcesceret, illasq; eo à se studio reseruatas, ut haberet in quo oblectaretur, pasceretq; animũ. Vide hoẽs ingeniũ, ꝙ litigia, cótrouersiasq; sibi uoluptatẽ statuerit? Sed nobis ac in parte loquẽdũ neutiq; ẽ iudicialibus de cótentionibus, tatũ studia uolumus cótẽtiosorũ quorundam hoĩum ostẽdere. Itaq; hos ipsos Litigiosos, seu Litigatorios potius ꝗ uocauerit, et Cótrouersos. Ná Litigiosas res proprie magis dicamus.

Contentiosos autem illos uolumus, qui maxime aduersentur adulatoribus, & quantum hi loquuntur in omnium gratiam, tantum illi nemini parcant, studeantq; prorsus offendere, quos siquis Inuiles uocauerit, ne ille mea sententia, uera ab appellatione recesserit. Quãdo autem res ipsa itellegitur, nolumus de uerbo nimio plus eẽ soliciti. Laurentius Vallensis in Grammaticis, Rhetoricis, Dialecticisq; ita & scripsit, & disputare est solitus, ut minime uideretur uelle præcipere, nec appareret tam contendere illum de ueritate, proprietateq;, aut docere uelle, quàm maledicere, obiectareq; uetustis scriptoribus, atq; obloqui, Itaq; Ciceronem uellicabat, Aristotelem carpebat, Virgilio subsannabat, Quippe qui própalam sit asseuerare ausus, siue Pindarus quispiã author is nomine suo fuerit, siue alio (de hoc enim ambigitur) q Homericæ libros omnis Iliados non multos ad modum in uersus contractos latine conuertit, qui própalam sit inquam asseuerare ausus, Pindarum eum Virgilio anteferendum. Est autem carminis illius principium.

" *Iram pande mihi Pelidæ diua superbi,*
" *Tristia qui miseris iniecit funera Graijs.*

Tali igitur iudicio hominem, ingenioq; tam siue retrouerso, siue præpostero (quippe qui maximis quibusq; ringeret authoribus, uni tantũ Epicuro assurgeret) q̃ ob cõmunẽ utilitatẽ contendere, aut cognitionem dicas, atq; altercatri? qui nec aliud uelit, curet, studeat, quàm ut detrahat quibus minime par est, ac maledicat? Quando qui cum Laurentio familiarius uixerunt, affirmant illum eo nequaquam consilio in Grammaticis scripsisse, ac Dialecticas, quo doceret, disciplinasq; ab ignoratione uindicaret, atq; à sorde, uerum ut malediceret, obloquendoq; detraheret de fama atq; authoritate rerum scriptoribus, tum illis qui exemplo sunt ad scribendum alijs, propter antiquitatẽ, maiestatemq; dicendi, ac præcipiendi, tum illis ipsis, qui tunc uiuerent, qui ne dubitauerit ipse qdẽ dicere, profiteriq; palàm, habere se quoq; in Christum spicula. Sed nobis propositũ minime est detrahendi homini maxime studioso, quem senem adolescens ipse nouerim, cumq; è Roma se Neapolim contulisset ad Alphõsum Regem, et inuiserim ẽt reuerenter pro illius, meaq; ætate, et plures post congressiones maxime familiares ita ab, eo discesserim, uti ex eo de me nisi pleno, atq; amico ore locutus fuerit nunquam. Sunt ex his igitur quos non tã contentiosos dicas, quàm insectatores cũ singulorum, tum etiam humani generis, q de Timone traditur, neq; ueritatis ipsius cultu et gratia, sed quod ita qdẽ sint à natura istituti, atq; ab assuetudine cõfirmati, et moribus.

De Verbosis.

Præter hos in utroq; genere quos peccare dicimus, delabiq; in excessum, siue adulādo, siue cōtendendo, rixandoq;, sunt q Verbosi dicūtur, uitiumq; ipsum uerbositas. Hi dū placere studēt, et grati esse, minime qdē aut placent, aut uoluptatē afferunt. quin molestiam potius, ac tædiū pariūt defatigationis, ac sacietatis plenū, decepti iudicio, rerumq; simul, ac uerborum aceruationibus, ut nescias, ex eo quod aures uel offendunt, uel excatiāt, sint ne Cōtentiosis potius, quàm Insulsis annumerādi. Verū Contentiosi id agunt, ut nemini parcant, parumq; omnino offensitare alios aut curēt, aut caueant. Verbosis uero propositū est, ac consilium oblectandi, modū tamen dum minime retinent, dum delectum adhibēt nullū, in castra trāseūt aduersariorū, apparentq; trāsfugis similiores. Itaq; Verbosi & initio, et inter dicendum subinde delectant, nec odio ipsi habētur, sed recusantur eorū sermones, magis q̄ fugitātur. At Cōtentiosi ubiq; offendūt, et odio eos boni oēs prosequūtur, ab illisq; abhorrēt audiundis, quos et maledictis quoq; isectātur.

De Loquacibus.

Sunt qui uitiū hoc loquacitatē dici malint, & illos ipsos Loquaces, in quo non est, cur eos impediamus. Tamē Loquaces nos à Verbosis differre hoc ipso uolumus, quod Verbosi uersentur in iis quæ iucūditatem præ se ferāt, inq; illis ipsis in qbus locū habeat Facetudo, et Comitas. At Loquaces eos eē contendimus, quorū studiū minime sit quale ē aut Facetorū, Vrbanorūq;, aut Cōtētiosorū, ac molestorū hominū, qppe cū & dicendi infinitate capiātur, & dum loquantur, dumq; exultēt cāpo, equisq; (ut dici solet) ac uiris, aliud nihil aut quærāt, aut curent, aut sibi propositū habeāt, qbus quidē seruādis, i diuersa etiam uitia incurrant.

De Nugatoribus.

His ipsis haud multum etiam uidentur differre Nugatores, quorum uarrationes inopes quidem rerum sint, nugæq; (ut Horatius inquit) canoræ. Cœterum uanitate illi uerborum, atq; aggestione magis peccāt, hi rerum. Vterq; tamen & confunduntur in dicendo, et nimij sunt, nullū cū delectum adhibeant, indeq; maxime etiā molesti uterq;, quādo uterq; inepti sunt, maximeq; incōsyderati. Horū haud multū dissimiles sunt qui Garruli dicūtur, quorū sermo et molestus ē, et nimius. Obtundūt autem tū uanitate rerum, tum inanitate uerborum, quibus in omnibus et nimij sunt, & iportuni, ualdeq; indecentes. Vitiū autē ipsum Garrulitas, ab auibus ductum, neq; enim cessant, & in iis-

dem assiduo uersantur uel potius interstrepitant. Verũ attigisse hæc satis fortasse hoc in loco fuerit, cum ea siue uitia, siue uirtutes minime sint aut ad Veritatem, de qua dicturi sumus, aut ad Comitatem, Vrbanitatem'ue referenda. Loquaces enim uideri magis possunt Taciturnis aduersari, Taciturnitasq; ipsa Loquacitati. De quibus dicere his in libris minime propositum est nostrum.

De Taciturnis.

Illud tamen non prætermittemus. Taciturnitatem mediocritatem esse quandam, Loquacitatem excessum. Parte uero ex altera, qui tacẽdo excedant, eos esse sine nomine, neq; enim aut ubi, aut quantum, aut quomodo, aut quid oporteat, dum tamen taceant, pensi quicquam habent, & siquid quandoq; musitant potius quàm loquuntur. Sed mussitatio ex ore, innutúq; constat, ac superalijs, non minusquàm uerbis, & plerunq; occulta est, gignitur'q; interdum è metu, aut reuerentia, nonnunquam pudore, aut stupore, non raro simulatione, ut eorũ aduersarij uideátur, qui obganniunt, potius quàm qui loquaces sunt. Sed quærere hæc ipsa distinctius hoc (ut dictum est) loco, nostri non est propositi. Quam ob rẽ qui mediocritatem hac ipsa in re de qua disputatio est, sequantur, quiq; ipsi sint, perquiramus. Cum enim Contentio sit, atq; Assentatores è regione penè sint constituendi, atq; ex aduerso collocari debeant, medium quidem inter hos ipsos perquirendum est. Etsi nomen mediocritatis eius minime est proditum, & Contentiositatem, & Adulationem extrema uerius dicamus, quàm opposita, quippe quæ à medio recedát. Itaq; mediocritas ipsa quærenda nobis est. Aristoteles uero quanquam innominatam Græce tradat, putat tamen illam & retinere quæ utrinq; oporteat, ac seruare, & ratione eadem reijcere quæ, & ubi, & quomoddo opus fuerit, atq; omnino repellere, ut etiam existimet hanc ipsam mediocritatem amicitiæ maxime esse similem. Qua in parte si aliquantum fortasse immorabimur, ueritatis, ac rei ipsius indagandæ gratia, sat confidimus, te (quod humanitatis est tuæ proprium) uitio id minime esse daturum.

De Delectu, qui, & qualis sit.

Et Poëtæ, & scriptores rerum tum humanarum, tum naturæ uoces rebus ipsis adijciunt, unde dictæ sunt adiectiuæ, quibus proprietates, appellationesq; & declarant explicantq;, & etiam finiunt. Nam hominem cum dicunt animalem esse, & rationalem et mortalem, hominem ipsum finiunt, & quæ substantia sit eius declarant. Quid cum

Poetæ & placidam dicunt quietem, & arma horrentia, & fertilem Ausoniam, non ne & armorum, & quietis, & agrorum qualitatẽ indicant? & cum humilem Italiam, & campos iacentes, & colles supinos, an non situm innuunt, ac posituram? & ubi ingentis artus, mariaq́; patentia, quid nisi amplitudinem signare uolunt, ac magnitudinem, & membrorum, & pelagi? Eadem ratione qui de moribus scribunt, oportet ut uocibus adiectis actiones nostras, quæ mores, ac uirtutes constituũt, terminent. Terminantur autẽ actiones ipsæ, perficiũturq́; si qui agunt, & sicuti oportet, & quando oportet, quantumq́; ẽt oportet agant, modumq́; in cunctis retineãt, ne ue aut nimia sit eorum opera, aut remissior, minimaq́; uiq; & loci meminerint, et personarum, ac rerum etiam ipsarum. Quæ qui seruant, hi dicũtur agẽdis rebus delectum adhibere. Delectu enim illa continentur omnia, quibus actiones ipsæ, uirtutesq́; perficiuntur. Etenim quemadmodum consultationem ipsam sequitur electio, confirmatumq́; consiliũ, ac propositum, sic postquam eligimus incipere, suscepimusq́; agendum aliqd, sequitur è uestigio delectus, hoc est ut deligamus inter ea quæ ad agendum offeruntur, & tempus quod sit opportunum actioni, susceptoq́; negotio, & locum idoneum, & uiam, quæ tenenda sit, cum plures offerri soleant. Adhæc multi cum indigeant, ut de liberalitate exemplum proponamus, dilegendũ est quibus potissimũ daturi simus. Cũq́; non uniuersa sit pecunia eroganda, ne fons ipse liberalitatis exareat, dandoq́; alijs plurima, liberis, desimus, parẽtibus, uxori, nepotibusq́;, quantum etiam ijs ipsis quibus daturi sumus, singillatim sit erogandũ. Quo in delectu præcipue etiam uidendũ est, rationem uti habeamus, & negotij, & eius ipsius, qui cum habenda res est, & urbis, & ciuilium tum legum, tum consuetudinũ, ac propriæ præsertim personæ, quæq́; alia recta ipsa ratio tenenda monstrauerit, ne in aliquo agentes peccemus. Neq; enim tantummodo à nobis peccabitur, si aut nimij erimus, aut astrictiores in erogando (ut in quo cœpimus exemplo persistamus) uerum etiam si liberales in eos fuerimus qui minime digni sunt liberalitate, aut si quibus conferenda præsens est pecunia, quod domestica, extremaq́; laborent egestate, equestri eos prerogatiua exornauerimus, aut si quibus opus est opera, eos uerbis iuuerimus, prosequemurq́; consilijs, ac monitis. Igitur hæc ipsa mediocritas de qua nũc disserimus, uersatur potissimum in habendo delectu, nè aut ad nimiam declinemus uerborum gratificationem, quæ leuis sit, ac uana, ubi forte opus esset commonitione, oporteretq́; uerbis grauioribus, maximeq́; accommodatis retrahere amicum, uel acrius etiam obiurgare, aut ubi

indulgentius fortasse agendum esset, ut in nuptijs, atq; in publicis ludis, afferre in mensam, atq; ad choreas superalium, & publicam læti tiam uelle aut sermone minus suaui, aut fronte obducta contristare, hilaritatemq; inficere iurgijs, atq; contentionibus. Quid (inquit ille) in theatrum Cato seuere uenisti? Intellegebat enim alium hilaritudinis locũ esse debere, alium seueritatis.

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.

Diuersa omnino hæc est persona, monet enim omissa rerum innaniũ, picturæq; inspectione, rei maxime seriæ quæ instaret, preuertendũ eẽ. Quẽ locum animaduertẽs Cicero, Turpe esse dixit, ualdeq; uitiosum in re seria conuiuio dignũ, aut dedicatum aliquem inferre sermonẽ.

Ad consequendam mediocritatem opus esse delectu.

Qui igitur mediocritati huic daturus est operam, ne aut in gratiam loquens recedat à medio, profundatq; se se in assentationẽ, atq; obsequium, aut dũ seria sequitur, delabatur in aduersum, acerbasq; ad contentiones, modo refragatoris personã, modo rixatoris induens, huic delectus cũ primis habendus est, & rerum, & temporũ, et locorum, & personarum, quo uirtutem maxime laudabilem ac publicæ, priuatimq; & apud ciues, peregrinosq; æque spectatam consequatur. Ex hoc itaq; Aristoteles mediocritatem eã amicitiæ per quãm similẽ esse putat, quando qui eiusmodi uirtute est præditus, et ciues amplectatur, & exteros, & æquales, atq; inferiores, & quibus cum uiuendi consuetudinem frequentat, & quibus nulla prorsus necessitudine est coniunctus, quin eodẽ quoq; erga eos afficietur studio, q in honoribus cõstituti sunt, ac magistratibus, primumq; in populis locum abtinent.

De mensura seruanda in gratificando, & commonẽdo.

Hoc autem tale est, ut cũ opus fuerit, gratum se se illis exhibeat in sermonibus, conuersationibusq;, ĩ eisdemq; appellandis, atq; inuisendis, ĩ salutationibus, deductionibus, reductionibusq;, atq; assurrectiõibus, deniq; ut omni ẽ parte gratus esse illis studeat, & (quantum par est) in illorũ gratiam ac commomẽdationem loqui, ac modo res eorũ laudare, proq; loco, ac tempore commendare dicta, probare, consilia, sententias, actiones, studia, opera, uitæ genus efferre, eaq; cuncta cum delectu, ac ratione. Contra hæc, ubi labi aliquẽ uiderit, peccare decipi, parũ prudẽter rebus suis consulere, aut nimiũ sibi ipsi tribuere, discedẽtẽ ab honesto, delabẽtemq; ad ostentationẽ, ac uana consilia, aucupantemq; popularis auras, et (ut Seuerus Alexãder usurpabat) uẽdẽtẽ fumos et loco suo, et tẽpore, et uerbis maxime accõmodatis cõmonefa=

ciet illũ, etiam authore Christo Optimo Maximo, studebitq; ab icœptis, aut inutilibus, aut parum honestis retrahere, ijs uerbis, exẽplis, cõsilijs, ut monitoris recti, uiri boni, ciuis beneuolẽtis, reprehẽsoris quãdoq; lenis, blãditoris nonnunq̃ comis, cõsiliarij ubiq; prudentis, et integri, institutoris interdũ et probi, et sapiẽtis personã suscipiat. Forsitan et locus, et tempus, et res ipsa aliquando tulerit, ut increpatoris etiã acerbi, aut inclamatoris agrestis, non ut molestiam afferat, uerum ut ubi retinere suauioribus illum uerbis neqt, aut dictis, exẽplisq;, aut probabilibus, suasorijsq; rationibus, deterreat inclamando austerius, proponendo etiam turpitudinem, infamiã, periculaq; tum rerũ, honorisq;, tũ uitæ quoq; ipsius. Videamus quibus dictis Annibalẽ etiã efferatis moribus ducem Maharbal uerberet, Nimirũ ó Anniba, non omnia tibi dij dedere, uincere scis, uictoria uti nescis. Forsan aũt hæc ipsa increpatio, acerbitasq; hunc ipsum de quo disputamus minime decuerit, nihilominus eiusmodi esse debet, ut dũ prodesse possit, dum iuuare dictis suis, atq; cõmonitionibus, sibi proponat, potius recte admonendo, prudenterq; consulendo in molestiã esse aliquam incidendũ, quàm tacẽdo, aut loquendo in gratiã, assentandoq;, in turpitudinem, honorisq; iacturã ac famæ, pati amicũ, familiarẽ, ciuẽ, hospitẽ, addã et peregrinũ incurrere. Itaq; Terentianũ illud dictum, Nihil humani à me alienum puto, nequaq̃ uidetur ab hoc ipso quẽ adumbramus, alienũ. Est apud Sallustiũ cõmonefaciẽs Iugurtã Micipsa Rex grauissima hac, uel paterna potius oratione, Paruum te Iugurta amisso patre, sine spe, sine opibus, in meũ regnũ accepi, existimans non minus me tibi, q̃ liberis, si genuissem, ob beneficia carum fore. Neq; ea spes falsum me habuit. nã ut alia magna et egregia tua facta omittã, nouimesse rediẽs Numãtia, meq; regnũq; meũ gloria honorauisti, tuq; a uirtute nobis Romanos ex amicis amicissimos fecisti. In Hispania nomẽ familiæ nostræ renouatũ est. Postremo (q̄ difficillimũ inter mortales ẽ) gloria inuidiã uicisti. Nũc quoniã mihi natura finẽ uitæ facit, per hãc dexteram, per regni fidẽ moneo, obtestorq; te, ut hos q tibi genere propiqui, beneficio meo fratres sunt, caros habeas, neu malis alienos adiũgere, q̃ sanguine coniũctos retinere. Nõ exercitus, neq; thesauri præsidia regni sũt, uerũ amici, quos neq; armis cogere, neq; auro parare queas, officio et fide parãtur. Quis aũt amicior q̃ frater fratri? aut quẽ alienũ fidũ inuenias, si tuis hostis fueris? Eqdẽ ego uobis regnũ trado firmum, si boni eritis, sin mali, imbecillũ. Nã cõcordia paruæ res crescũt, discordia maximæ dilabũtur. Cæterũ te his Iugurta q ætate & sapientia prior es, ne aliter qd eueniat, prouidere decet. Nã in oĩ certamine, q opulẽtior ẽ,

etiam si accipit iniuriam, quod plus potest, facere uidetur. Vos autẽ Adherbal & Hiempsal colite et obseruate talem hunc uirũ. Imitamini uirtutem, et enitimini, ne ego meliores liberos sumpsisse uidear, quàm genuisse. Quales igitur admonitiones in eiusmodi rebus ac negotijs esse debeant, locus hic Sallustij nos docet, Nec minus docet apud Liuiũ Scipio in maxime amica & sapienti illa ad Masinissam allocutione, qua nihil grauius, nihil amicius, ac (si rem ipsam introspicias) nihil accommodatius, ne'ue aliqua in parte dignitati aut suæ, aut Masinissæ deesset, post Sophronisbæ interitum, nunc solatur illum, nũc leuiter castigat, post etiam aduocata concione Regem appellat, eximijsq; ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, scipione eburneo, toga item picta, palmataq; tunica donat, additq; & uerbis honorem. Quamuis autem ut decoro, reiq; præsertim ipsi satisfiat, seuerior nonnunquam assumenda uideatur persona. Quid tamen Comẽ deceat in commonefaciẽdo, Plautus docet, in Philoxeni illius persona, Eia Lyde, leniter qui sæuiunt, sapiunt magis, minus mirandum est, illec ætas si quid illorum facit, quàm si non faciat. feci ego istec itidem in adolescentia. Igitur quoniam hic ipse uir circa uoluptates uersatur, ac molestias, quæ inter conuersandum usu ueniunt, illud omnino præstabit, hinc molestus ne sit, illinc ut oblectet, probetq; probanda modeste & grauiter pro re, ac loco, sitq; in alloquendo gratus atq; periucundus, nó tamen ut aut omnem refugiat molestiæ respectum, uereaturq; ne recte monendo, ac suadendo honesta, parum forte placeat, aut undecunq; gratiam, ut inire uelit, assentando impudenter, quin eum se se geret, utrunq; ut referat tum ad honestatem, tum ad utilitatem, quæ tñ honestate nõ sit uacua. Et ꝙ meretriculæ seruare audẽt in re ĩpudica, nó seruabit in re maxime honesta, et utili uir ꝗ sibi proposuit, ubiq; gratus esse, seq; in oĩ uita, hominumq; consuetudine mediocritatem uelle sequi, tum in cõmendando, ac loquendo in gratiá, tũ in cõtinẽdo ab ijs, quæ parũ laudanda uideãtur, aut in ijs improbandis retinẽdo modum ac mensuram? Nam quanquam eius studium est, ut sit maxime gratus, atq; etiam utilis, negliget tamen leuiorem interdum offensiunculam, quæ posset ex commonefactione proficisci, dum prosit multum. Satis nunc (inquit apud Plautum) credo soror ornatam te tibi uiderier, sed ubi exempla conferentur meretricum aliarum, ibi tibi erit cordolium, si quam ornatam melius forte aspexeris. Non uerita ẽ illa sororem paulisper offendere, dum et prodesset multum, ad cultum atq; ornatum, utq; inter alias excelleret, quæ pariter quæstum facerent. Nouimus ipsi & temperantem, & mediocritatis huius studiosum homi-

nem, qui cum sermo aliquis allatus esset, in quo retineri à se modum posse diffideret, sensim è concilio se subtraheret sub aliquam honestam causam. Quoniam autem nullum hic aspernatur genus hominum, quod ita sit & natura, usuq; institutum, quippe cuius studium sit gratificandi notis, ignotisq;, summis atq; infimis; meminisse eum oportet, aliam cum ciue, aliam cum hospite, aut peregrino rationem à se sequendam esse, cum amico, quàm cum ignoto, cum ignobili, quàm cum eo qui sit honesto loco natus, educatusq; maxime liberaliter. Qua in re delectum eum adhibebit, ut cuiq; quantum sat est tribuat, seu in gratiam loquatur ac commendationem, seu dum commonefaciendo prosit, in molestiam ut incurrat aliquam, quanquam studium eius illud est præcipuum, gratiam ut uerbis ineat, offendat uero in conuersando neminem, atque ut in illud maximum omnino studium confert, adiungitq; operam, ita ab altero præcipue cauebit, quantum tamen honestas simul, utilitasq; dictabit. Qua quidem ratione ab utroq; & assentatore, & contentioso mutuabitur sibi quantum satis est, atq; ut oportet, decet, queq; parum decuerint, neq; honesta erunt, minimeq; conducibilia, ea pro loco ac tempore repudiabit. Et res tamen, & locus, ac tempus ipsum, nonnunquam etiam persona illud exigent, ut peregrino, quàm ciui, plebeio, quàm nobili plusculum sit aliquid tribuendum. Cauendum tamen ubiq; ne dum in gratiam alterius loqui uolumus, alterum in iram, atq; odium prouocemus.

Virtutem eam non esse Amicitiam, sed aliam quampiam sine nomine.

Virtutem uero hanc non esse Amicitiam, quamuis sit ei non parum similis, illud docet, quod amici officium est in amicum, quodq; mutuus inter amicos est amor, mutuum etiam studium, mutua utilitatum collatio, expetitioq; gratificandi, quodq; amicus est alter ego, ut omnes consentiunt. At hic ipse quem suo sine nomine esse dicimus, non mouetur in peregrinum, aduenā, summum, uel infimum ciuē; notū, ignotum'ue, beneuolentiæ atq; amoris, mutuiq; ipsius gratia, sed naturali quadam commotione, quodq; ita suapte natura institutus sit, cumq; se se ipse assuescendo comparauerit, ut qui gratus esse omnibus uelit, molestus uero nulli, aut impudenter contentioseq; aduersari. quin ut assentari minime uult, recusatq; alteratri, ac rixas serere, sic media inter utrunq; officia inter omnes exercere nititur, humanitatis præcipue memor, generisq; hominum studiosus, eorumq; societatis, & insita à

natura officij. Quo fit, idem bonus ut sit uir, cuius probus, homo hominis amicus, gratus ac iucundus & simul cunctis publicè & priuatim singulis, molestus uero nemini. quiq; in conuersationibus, uitaq; sociabili eum se se geret, ut lenibus pariter gratus sit, ac seueris, iucundis æque ac tristibus, mansuetis item, ac duriusculis, præstabitq; aduersum singulos id quod Horatius præcepit,

» Sed pater ut gnatis, sic nos debemus amicis,
» Siquod inest uitium, non fastidire. strabonem
» Appellat pœtum blandus pater.

Quæ ad habitum hunc innominatum pertineant.

Omnino igitur huiusmodi habitu qui est præditus, ita loquetur in gratiam, ut in impudentiam aliquam ullo modo incidat, aut parum modestam commendationem ac laudem. Quod si quandoq; deflectendum sit à linea, illud seruabit, quod ij q rapida, ac maiora tranant flumina, in obliquum trahi se tantisper ut sinant, dum ea ratione ad alteram ferantur ripam, cum uelle aduersum ire contentius, sit non modo difficile, uerum etiam temerarium, longeq; periculosissimum, de quo idem illud iure dici poterit, quod de Empedocle ridet Horatius, Rursusq; ita aliquando aduersus contendet, eaq; modestia & lenitate aut refragabitur, aut parum aliquid probabit, ut exemplo illorum qui dirigere uirgulam, aut flagellũ incuruum uolunt, et sensim, & molliter retorquendo dirigere illud studeant, ne maiorem dũ afferre uim uolunt, flagellum ipsum frangant. Quid enim imprudentius? quàm dum studes benefacere, id agas, ut obsis. Aduersatio enim immodesta, & parum prudens, iram nunc occultam parit, atq; indignationem, nunc manifestum odium, sæpe etiam repentinum excitat impetum, Id quod inciuilis, et parum experti est hominis, quod quantopere sit euitandum, Antisthenis factum docet. Illud itaq; præcipue Iuuenalis attendendum est dictum,

» Venit & Crispi iucunda senectus,
» Cuius erant mores, qualis facundia, mite
» Ingenium, maria ac terras, populosq; regenti,
» Quis comes utilior, si clade, & peste sub illa
» Sæuitiam damnare, & honestum ferre liceret
» Consilium. Sed quid uiolentius aure tyranni?
» Cum quo de pluuijs, aut æstibus, aut nimboso,
» Vere locuturi fatum pendebat amici.

n Ille igitur nunquam direxit brachia contra Torrentem.
Itaq; hic ipse Crispus maximus & ciuis, & senator in ipso aduersan di, atq; in gratiam loquendi genere sic quidem continuit, ut à rapiditate fluminis illius trahi se in obliquum pro re, ac tempore permiserit, quod seruans saeuissimi monstri rabiem etsi difficulter praeterijt tamen. Sed desinamus iam in hac ipsa mediocritate indaganda uberiores uelle uideri, aut acutiores. Cum & in gratificando, & in obsequendo, aut commonefaciendo, ac tum modeste aduersando, tum obsequendo pudenter, satis illud fuerit, delectus si adhibeatur, de quo abūde admodum dictum est. Vides iam quae mediocritas haec ipsa sit, et qualis, quodq; apud Graecos est ignominis, ut minus mirum uideri possit, si sua apud Latinos appellatione careat, quando qui de ijs Latine scripserit, perscrutando ea, & quae, ac quales uirtutes ipsae sint indagando, Aristoteleo praesertim more, aut nullus in hunc usq; diem extitit, aut eius scripta ad nostra haec tempora parum peruenere.

De Comitate.

Caeterum recte inquirēti, ac pscrutanti acutius, quae uirtutis huius partes sint ac munera apparebit fortasse eam esse Comitatem, de qua non pauca haud multo ante dicta sunt à nobis, quando Comitas ipsa communis est ad omnes, non ad paucos, ad exteros, ignotosq;, non tantum ad ciues, et cognitos, ac familiares, neq; modo ad aequales, atq; eiusdem ordinis, uerum ad ignobiles, atq; in excelso gradu constitutos, aduersaturq; in uerbis, ac collocutionibus, studetq; oblectare, atq; in gratiam loqui, minimeq; molestiam afferre, neq; ab honesto recedit, atq; utili. Liuius quoq; (alios ut praeteream scriptores) satis aperte pluribus in locis nobis ostendit, Comem uirum suauem esse in consuetudinibus, ac familiaritatibus & facilem admodum ac lenem, dantemq; operam, ut quibus cum familiaritatem exerceat atq; consuetudinem, gratiam sibi eorum sic conciliet, ut tanquam influat in ipsorum animos. Itaq; uideamus obsecro quid hic ipse Liuius de Marco Valerio Coruino loquatur. Nō alius militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos, militum haud grauate munia obeundo. In ludo praeterea militari, cum uelocitatis uiriumq; aequales certamina ineūt, comiter facilis, uincere, aut uinci uultu eodem, nec quenquam aspernari, parem qui se offerret. Agnosce facilitatem eius ad cedendum, minimeq; esse contentiosum, uultum insuper, qui indicio esse potest, quibus etiam uteretur uerbis. Adhaec & communitatem tantam illā quidē, ut dux ipse militem non aspernaretur quenquam concertatorem in iaculando, equitando, in cursu se exercendo. Praeterea consyderemus eiusdem

etiam authoris uerba de Lucio Papirio Cursore. Sensit peritus dux, quae res uictoriae obstaret, seueritatem miscendam comitate. Atqui proprium est et Comis, et eius, cuius appellationem quaerimus, reijcere a se austeritatem, retinere lenitudinem, & obsequi potius quàm repugnare, et cedere magis quàm in contentionem prorumpere aut iurgia. Animaduertimus quoq; quae & de Volumnio idem dicit. Volumnium prouinciae haud poenituit. multa secunda prelia fecit. aliquot urbes hostium ui cepit, praedae erat largitor, & benignitatem per se gratam comitate adiuuabat. hoc illud est quod paulo ante retulimus, uerbis honorem addere, quo uidelicet maiorem inde gratiam sibi à militibus compararet. Quod quidem uirtutis est huius propriũ quaerere. Sed nec illud negligamus quod de Quinto Fabio tradit, initio illum cum Samnitibus pugna, uocasse ad se Maximum filium, & Marcum Valerium tribunos, nominatimq; utrũq; pari comitate nũc laudibus, nunc promissis honerasse. Quid magis consentiens ad gratiam ineundam? quod mediocritas haec nostra quaeritat. Nam & de Marco Marcello (ut diximus) refert, accitum ad se Bancium Nolanum benigne appellasse. Cuius enim uirtutis, nisi huius, benignae sunt appellationes? militaria ei facinora retulisse, quae à ciuibus ob inuidiam sibi minime indicata erant. Quid accommodatius ineundã ad beneuolentiam? non posse tamen obscura esse, quae Romanis in castris fortiter gererentur, adiisse illum & multa, & grauia pericula pro dignitate populi Romani, Cannensi in pugna non ante abstitisse prelio, q̃ propè exãguem, ruina oppressum superincidentiũ uirorũ, equorum, armorum. Et honesta, & grauia allectamenta, ad demerendam gratiam, ad contrahendam beneuolentiã ex commemoratione rerum strenue gestarum. Postq; assurgentem illum Bancij fortitudini, rebusq; ab eo egregie gestis, macte uirtute esto, cum dixisset, hortatũ refert, se cum inde ut esset frequentius, futurum ei apud se omnem honorem, atq; omne pretium cum dignitate, atque emolumento. Credendum est his dictis & uultum, & totius corporis gestum conuenientem accessisse. Nam cum primus gestus gratiam sibi conciliat, & (quod ingeniosissimus Poeta inqt) Super oĩa uultus accessere boni. Quocirca haec ipsa omnia cũ ad Comitatem Liuius referat, cumq; propria sint mediocritatis huius de qua tam multa diximus, quis dubitet Comitatem eam appellare? cũ ex omni parte Comitas ea cõplectatur, ac sibi uendicet, quae mediocritatis huius propria esse dicimus, quãdo et in gratiã loquitur, et commendat, et laudat, et hortatur, et mulcet, et monet, et amice consulit, omniaq; cum delectu, neq; ab honestate recedit, neq; utilitatis eius

tis eius obliuiscitur, qui cum orationem habet, & cuius inire studet gratiam, idq; hac solum ratione, ac uia. Eadem quoq; ut est summe facilis, benigna, lepida, accommodans sese omnibus, & ciuibus, & exteris, sic omni studio cauet, ne offendat, ne molesta sit, ne in contentionem incidat, altercationes, iurgia, tantum deniq; in gratiam intenta, et in eorum tum iucunditatem, tum commoda, cum quibus ipsa uersatur, non ita tamen ut refugiat molestiam aliquando subire siue aurium, siue animi, pudenter tamen, ac permodeste dum prosit, dum quod impetrare ipsa nititur, retrahat ab inhonesto, ac parum utili, aut etiam damnoso, maleq; tum dignitati, tum rei domesticae conducenti. Itaq; & moderanter, & accommodate apud Plautum agit cum domino seruus. Nũ quod tu quod te aut genere indignum sit tuo facis, aut inceptas facinus facere Phedrome? num tu pudicae cuipiam insidias locas, aut quam pudicam esse oporteat. Ita tuum conferto amorem semper si sapis ne id quod amas, populus si sciat, sit probro, semper curato ne sis intestabilis. quod amas ama testibus praesentibus. Nemo ire quenquam publicam prohibet uia. Quid? quod & Comitatis, & mediocritatis huius materia, & quidam quasi campus, in quo uersentur, eadem ipsa est atq; una, collocutiones uidelicet, appellationes, congressiones, sermones, consuetudines, conuersationes, salutationes, uisitationes, confabulationes, conuentionesq; in coenis, in nuptijs, in ludis, in rebus tum iocosis, tum ad uires refocillandas, ac repellenda taedia. Sed maluerint fortasse aliqui mediocritatem hanc innominatam iacere. Nos uero nequaquã ij sumus qui cum contentionem, ac rixationem uitium esse censeamus, uelimus hac praesertim in parte contentiosi uideri, atq; altercatores, satisq; fuerit uirtutem hanc ipsam etiam innominatam quae &, qualis sit ostendisse.

De Popularitate.

Illud uero praetereundum non est, Popularitatem uocari hanc ipsam mediocritatem quosdam malle, quando Popularitas Comitatem quandã erga populares facilitatemq; prae se fert, ut uideatur uirtus esse illorũ potius, qui in alto sunt gradu constituti, quiq; aduersum inferiores se se faciles admodum gerant, exhibeantq; affabiles, quam fuisse in augusto principe traditum est. Sed ea fortasse nõ omnius perspicitur in actionibus, fauore, suffragijs, quãm in oratione, ac uerbis, quãquam & Popularitas Comitate condienda est. Ad haec popularitas studium habet populi, ac multitudinis, multiq; ob eam Populares dicti, ac fa-

stiosi habiti, ut uideri possit aduersari eidem contrariũ ergà nobilitatẽ studiũ. Quod in Appio Claudio fuit, ut de Mario taceamus, ac Sylla, contrarijsq; utriusq; studijs. Habet prætereà Popularitas applicationẽ illã suã ergà populum, popularesq;, atq; illorũ res tantũmodo. At Comitas delectu adhibito eadem quoq; est aduersus exteros, atq; alieni generis homines, & natura, & habitu, et ratione ita dictante.

De Humanitate.

Nec desunt qui Humanitatem eam dici malint. Verum nec Humanitas aduersatur contentionis, ac rixarum studio, nec qui humanus est, contentioso, ac rixatori est aduersus, est tamen comis uir etiam perhumanus. Etsi non pauci humani quidem ipsi sunt, nequaquam tamen comes. Nemo tamen comis, quin idem ipse sit humanus. Agit comiter familiaris meus Antonius Galateus, dum (quod ingeniũ est eius, quiq; etiam habitus) quecunq; habet obuiam, gratificari ijs studet, salutando perhumane, appellando benigne, congrediendo hilariter, iocando urbane, arridendo familiariter, offerendo grate operam suam & facilem, & minime importunam. Quo fit, ut quemadmodum maximam in congressu affert iucunditatem, ac delinimentũ, sic post digressum, maximum quoq; relinquat sui desyderium, delinitionemq; animi quandam cum requiete ac uoluptate. Quod suaues præstare sorbillationes cõsueuere, uti os ac buccam (quod hodie dicũt) suauem relinquant, satietate omni prorsus repulsa & epularum & cœnæ. Exhibet se quacunq; in actione, ac uitæ genere humanum Ioannes Pardus, quod & philosophiæ studium, quod in eo summũ est, exigit, & natura eius exposcit. nihil superbe agit, nihil arroganter. In incessu, in sermone, in consuetudine, æqualem se cunctis exhibet. ægre fert ubi in quempiam agi uiderit insolentius. fert grauate & amicorum, & ciuium aduersos casus, solatur mœrentes, laborantibus qua potest succurrit, adest, opitulatur, operam suam confert. astat ubiq; comes ei mansuetudo, ac facilitas, studium tamen loquendi in gratiã uix ullum, nulla obsequendi, quemadmodum nec contendendi procliuitas. oratio eius suauis, & placida, quæ tamen nullum præ se ferat studium ineundæ gratiæ, proprijq; compendij. abstinet autem sic à gratiloquentia, ut maledicentiam prorsus detestetur, ac contentiones. Quo circa à Comitate nõ uno modo differt Humanitas. Etenĩ q aliorum moueatur damnis, incommodis, captiuitate, orbitate, inopia, exilio, malisq; alijs, humanum hunc dicimus, nequaquam in hoc ta-

men comem. Itaq; aliud est comis uiri officium, aliud humani. Inest tamen utriq; quædã quasi communitas uiuendi quacunq; in actione, ac negotio. siue eam Facilitatem uocare uolumus, siue Tractabilitatẽ. Nõ desunt tamen, qui, quam Comitatem ipsi uocari non iniuria fortasse dicimus. Ciuilitatem eam appellari malint, quod uirtus ea sit maxime honesto ciue digna, ac tametsi aduersum peregrinos, exterosq́; ius extendat suum, tamen ducere potiore à re appellationem uolunt, Qua ratione qui eam assecuti sint, ciuiles & ij dicantur. Quorum opinioni minime qdem aduersaremur, si ciuiles ipsi nõ minus in actionibus, rebusq́; uersarentur alijs, quæ ciuiles & dicuntur, & habentur, quàm in uerbis, congressionibusq́;, atq; in gratiam cõferendo sermones suos. Igitur cum & qui, et quales Adulatores sint, atq; Assentatores, abunde expliauerimus, qui item Contentiosi, ac Rixatores, mediusq́; inter utrosq; habitus qui sit, et qualis, ostenderimus, ad ueraces trãseamus, & ad eam uerborum partem, quæ aut ueritatis studiosa est unius, aut contra mendacij, de qua in sequenti libro differemus.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE SERMONE LIBER SECVNDVS.

De Ostentatione, & Simulatione.

u Eritati autem huic quæ in sermone uersatur, ciuiliq; in consuetudine, atq; in hominum uita, illinc aduersa obsistit fronte Ostentatio, nequaquam ex æquo seq; resq; suas metiens, cum aut affingat sibi maiora, quàm quæ re ipsa sint, & quàm ingenium ferat, ac facultates, aut falsa omnino de se prædicet, aliaq; quàm sint, eaq; præclara admodum, magisq; ac magis narratu, atq; honoratu digna, vitium sanè leuissimorum hominum, seq; ipsos decipientium, idq; etiam conantium, ut alij quoq; decipiantur. Quid enim est aliud simulare, quàm sub ueritatis specie uelle decipere? Hinc uero aduersatur Dissimulatio, utq; illa supra uerum & loquitur, & se se effert, sic huius est studium aut dissimulare quæ insunt, aut deijcere ea, infraq; uerum eleuare, ac deprimere. Itaq; ut ueritati mendacium, sic mendax aduersatur ueraci, ueracitatiq; mendacitas. Sed uerax unus ipse quidem duntaxat est, & simplex, mendax uero duplex. Nam è numero mendacium alij (ut dictum est) Ostentatores sunt, ac Simulatores, alij Dissimulatores, de quibus post.

De Veracibus.

Nunc de Veracibus, quos nihil refert si Veros aliquando uocauerimus. tametsi Verax ab habitu, ac consuetudine, suoq; ab instituto ueritatem profitetur, eamq; ubiq; sequitur, estq; moribus, ac sermone, hoc est factis, dictisq; ita constitutus, cum tamen Verus dici quis possit ex aliquo dicto, sententiaq;, qui tamen mentiri plerunq; sit solitus. In actione igitur omni, uitaq; uniuersa cum laudetur ueritas, uituperetur mēdacium. efficiatur ut Veracitas uirtus sit, Mendacitas uero uitium. siquidem improbatur uitium, commendatur è contrario uirtus. Nec uero ueritatis studium inesse cuiq̃ potest absq; summa etiā probitate, perinde ut nec sine improbitate mendacitas. Igitur qui ueraces, ijdem et uiri, & ciues probi sunt, ex aduerso mendaces improbi. Saneq; non maximis tantum aut mediocribus in actionibus, inq; minus grauibus siue sermonibus,

nibus, siue cōgressionibus, ac siue serijs, siue iocosis in rebus ueracitatis elucescit studiū ac uis, uerum etiam in minimis quibusq;, ut ueritatis studiosi, & tanquam professores, de minutissimis quibusq;, ac maxime leuibus non aliter sint soliciti, quàm pudicissimæ matronæ de honestatis, ac pudicitiæ fama, nec de continentia tantum, pudorisq; commendatione, deq; moribus, ac uerbis singulis, uerum etiam de leuissima oculorum inflexione, deq; incessu, qui forte mollior iudicari posset, aut de manuū agitationibus, atq; oris habitu liberiore. Et uero alia ratione nequaquam præstare illud poterit, ut (quod Aristoteles dicit) et uita, & sermone uerax sit, quod necesse est, assuetudo præstet, habitusq; ita comparatus, ut ueritas ipsa & ubicunq; opus est, et quocūq; in sermone, minimaq; quaq; i actione, oculis semper obuersetur eius, neq; aliud aut studiosius meditetur, aut potitus eē censeat, magisq; per perpetuum, aut constitutum habeat, quàm nullo pacto ueritatis è uia deflectere, deq; ueri delabi curriculo. Sequitur igitur ueritatis studiū uirtus ea quæ suo nomine est Veridicentia, & qui ea utuntur Veridici, unde et q uera uaticinātur, siue uates siue harioli, dicti sunt ueridici pariter, ac ueriloqui. Quanquā autem in ijs quæ sopra sunt à nobis dicta, satis præfati sumus, hac nos in parte, hocq; in tractatu minime loqui ea de ueritate quæ in inquirendis uersatur rerum, ac naturæ causis, aut de iure, iniuriaq;, ac siue forensibus in negotijs, siue physicis, mathematicisq; inquisitionibus, tamen id ipsum iterū testatū uolumus. Itaq; illiusmodi quidem uero falsum opponi dicimus, huic autem mendacium potius. Qui enim sua in opinione fallitur, ac sententia nō statim ipse mendax est, aut id agit, ut decipiat, & qui mentiendi studio tantum peccat, uanus magisquam fallax est, aut deceptor. Sequitur præterea Veridicentiam Benedicentia, cum sit probi uiri benedicere, sitq; Veridicus & ipse maxime probus, ac bonus & uir, et eius. Nec profecto si detrahendū aliquando flagitio fuerit, Verax ipse parcet ueritati, ita tamen, ut ne maledicendi, aut detrahendi studio id agere uideatur, uerum ut honestas uigeat in ciuitate, ipsaq; simul libertas, commune ciuium omnium bonum, proculq; repellatur flagitium, atq; improbitas. Contra uero mentientium hominum cōmes esse consueuit Maledicentia, quando mendaces existunt plerunq; maledici pariter, ac nugatores. Nanq; ut lucrentur, ut uanitatem patefaciant suam, necesse est, perperam multa ut dicant, & fingant, atq; (ut Comici inquiunt) garrulose deblatterēt. Quorum sunt è numero nebulones, nugigeruli, blatterones, ueteratores, & id genus uanissimorum hominum, ac maxime seruilium. Veri igitur ipsius studiosus, & tanquam professor in

uita omni, & in actione quacunque, ac sermone, qualis est ueritas, talem ipse personá assumet, quippe qui etiá in ijs, in quibus forte nihil referret, ne uel tantulum quidem e uia deflexerit, nedum ut á linea digrediatur ueri, maioribus in rebus ac negotijs, quin tenorem ubique suum seruabit, rectaque ad metam proficiscetur, ut qui mendacium, nugas, ueterationesque ubique fugiat, detesteturque, perinde ut rem maxime turpem, summeque indignam recto, & bono uiro. Etenim prima Veracium cura est recti, atque honesti. Itaque & á turpitudine quae honestati aduersatur, & ab insinuatione, atque obliquitate quae á rectitudine é aliena, abhoreat necesse est. Quando autem uirtus omnis gratuita est. ac per se expetitur, Veracitasque ipsa est cum primis etiam laudabilis, ac peraccommoda & retinendae, & amplificandae hominum societati, nimirum Veraces ipsi propter solá ueritatem ueri sunt ipsius studiosi, eamque tum propter se ipsam colunt, tum quod uinculũ eam humanae societatis uel maxime tenax esse intellegunt, ad quam colendam natos se esse sciunt. Quia uero de ueritate nunc illa loquimur, quae potissimum in sermone uersatur, atque oratione, ac tum in laudando, deque se atque de alijs praedicando, tum in improbandis, ac reprehendendis turpibus, Veracis uiri officium est, uera & cognita de se nequaquam dissimulãter sed libere, atque aperte ubi opus fuerit loqui, nihilque supra quàm suum est, sibi aut arcessite affingere, aut subductum detrahere, modeste tamen omnia. euitabit insinuationes, flexusque uerborum. non detorquebit iter á linea. Nihil simulanter dicet, aut dissimulanter, aperte quidem cuncta, sineque iniuria. erit autem sermo eius nequaquam aut affectatus, aut lubricus. neque rancescet ille quidẽ, neque spurcabitur. prorsusque alienus erit á fuco, infractione, effoeminatione, mollitia, talis denique qualem serenitatem esse nocturnam requirimus, in qua nihil turbidũ, nihil uentosum, neque quod uel aestum afferat, uel gelu, qualis profecto serenitas est uerna, quae, nullo modo cum offendat (quod suauissimum tamen est) rorem effundit ad omnem germinationem quàm maxime utilem ac felicem. Qui igitur talis erit, ut de se, rebusque suis uera tantum, & qualia sunt praedicet, nimirum idem hic non erit á se ipso alienus, ac diuersus in explicandis ac referendis aliorũ rebus, quas ita referet, atque explicabit in circulis, in conciliis, in coenis, conuentibusque, ut minime in gratiam loqui uideatur, atque inseruire auribus, sed ueritatis unius studio & causa. Ac nescio etiá quomodo uidetur hic ipse Veridicus de se dũ dicit, si quippiam sibi, rebusque suis subduxerit, dum ne dissimulandi gratia, de modestia uel merito laudandus, quin (modo tamen modeste) si quid laudandus, ac referen-

dis aliorum rebus ornatus addiderit, ut uirtutis laudatori, ut recte factorum commendatori uidetur assurgendum. In quo naturam imitatur ipsam, quæ ornatus quoq;, ac cultus nunq̃ uidetur oblita. Nanq; ut in enarrandis suis, ubi fuerit partior, dum ne id fiat cum dissimulatione, commendatur ut modestus, sic uidendum est, ne si differendis alienis fuerit constrictior, detur id inuidentiæ. Optat Cicero (ut laudum expetentissimus) exornari res suas à Luceio, uidelicet cupit illas amplificari, adiungiq; iisdem ornatum, ac nitorem. Quis accusauerit Ciceronem, si idem cupiat, quod natura nobis ipsa exemplo est, cupere ut debeamus? Tamen uerecundius cum Luceio suo, cumq; rebus à se gestis egisset, si illũ ita rogasset, ut historici officio fungi uellet, naturæq; ipsius exemplum sequi, illiq; inhærere. Sanctus fuit uir Hieronymus, & perbeatus, ut Christianus, & deo maxime carus, Rufinus tamen pati illum minime potuit, cum ut Ciceronianũ male se habitum referret. Quis autem non uel magnam eloquentiæ laudem Hieronymo et indulgentissime concesserit? tamen à Ciceroniano dicendi genere (si ob hoc ipsum male fuit habitus) & à simplicitate illa Attica, Ciceronis amica tantum abest, ut oratio quidem Hieronymi appareat conquisitior, nimioq; elaborata studio, id quod non solum uerba, uerum etiã ductus ipse orationis præ se ferat. Quintus Fabius ille cunctator ex iis quæ apud Liuium ei respondentur à Scipione, fuit fortasse nimius iis edisserendis, quæ aduersus opinionem trãsferendi ex Italia in Africam belli facere uidebantur. Itaq; indicatus à quibusdam ob inuidẽtiam, magis q̃ ob ueritatem ipsam ea disseruisse. Quod ne indicari de se possit, uerax oĩ studio uir cauebit. Alexander Augustus parce admodum, ac breuiter de rebus à se contra Parthos gestis in senatu retulit, & quamuis summam uictoriæ non dissimulanter expressisset, datũ tamen est illi modestiæ, q̃ diceret minime opus esse referẽdus illis magniloquentia. Nõ pepercit ueritati Alexãder hic, cõsuluit tñ modestiæ imperatoriæ. Cæsar in terrore illo formidabili aduentantiũ Germanorũ forsan infra uerũ, minime tamen præter tempus de hostiũ uirtute locutus est, eã deprimẽdo apud milites, pluraq; de legione decima sibi persuadere ostẽdit, q̃ re ipsa sibi p̃suadebat. Nequaq̃ itaq; aut se ipsum decepit, aut milites, uerum ĩperatoriæ satisfecit prudẽtiæ. Quo fit ut ueritas ipsa (q̃d pudicis etiam matronis concessum est, q̃d etiam sacerdotibus in publica lætitia, sacrisq; solennibus) patiatur aliquando sibi cultum adiici, decentem tamen, quamuis nequaquam perpetuum, sed pro tempore. Omnino igitur Veracis uiri proprium est, non simulate, aut dissimulate de se ipso loqui, non ob-

ſcure, aut inſinuanter, minimeq; oblique, uerũ aperte, palàm, directe, liberaliter, quod etiam eſt magnanimi, nihil'q; quod ſibi non inſit, aut rebus ſuis adiungere, aut quod ex parte deſit per ſimulationem affingere. Erit'q; oratio eius ut ab omni iactatione uacua, ſit nullo pacto nimia, quæ'ue ſatietatem audienti afferat, careat ſupercilio. ſit tamen ſeuera & grauis, atq; ita tamen grauis, ut ueritati ac grauitati ſuo loco ſit adiuncta comitas. ſit diſpoſitio, & ordo ipſe compoſitus, accommodata'q; explicatio. nanq; ut ſit ea ſiue arceſſita, ſiue fucata, nihil eſt quod tam ueritatem ipſam inficiat. rerum deniq; amplificatio ita temperata, ut appareat cupere ſe extolli eam ab auditoribus magisquã ut ipſe uelit eẽ rerũ ſuarũ prædicator, atq;(ut hodie uſurpant) præco. præcipue uero erit in dicendo breuis, & candidus, qui'q; diſpoſite, atq; ordinate proſequatur quæ dicenda ſuſcepit. At in laudandis alienis, dũ ne id fiat inſeruiendo auribus, magiſquã ut ueritatẽ ſequatur, eamq; ut approbet, et maior erit atq; uberior, & oratio eius ornatior, magiſq; magnifica, et plena. quo et uirtus operæ accipiat ſuæ pretiũ, et cæteri incitentur exemplo. Summa tamen cura uidendum erit, ne dum habenis utitur laxioribus, metam tranſiliat, quo uitio infecti ſunt Panagyricorum maxime ſcriptores, qui pleraq; arceſſita, partim'q; non uera, aut ficta afferunt. ut erubeſcendum etiam uideatur, ſiue lectoribus illorum, ſiue auditoribus. Quando autem tenerrima quædam res eſt ueritas, eius ipſius profeſſor illum in cunctis quæ ad eam explicandam ſpectauerint, modum retinebit, ut neq; apud quoſq;, neq; quocunq; aut loco, aut tempore, aut in circulo, neq; quoq; in conuentu, concilio, cœtu, neq; iiſdem ubiq; uerbis, aut uultu eodem putet ſibi licere, de ea habere ſermonem, aut eandem retinere rationem. Cum aut locus, aut tempus, aut rerũ ſtatus eiuſmodi eẽ poſſit, ut tacere, aut magis cõducat, aut cõtra obſit de ſe, rebus'q; ſuis aut alienis loq liberius, oreq; magis pleno, ſit'q; nonnunquam confugiendum ad exprobrationem collatorum beneficiorum, minime tamen exprobrandi gratia, ſed quod neceſſitas ita ferat, quod imperatores ſeruare ſolent, dũ aut fugam ſiſtere uolunt militum, aut minus eos obedientes, ſeu parum promptos habent ad imperata facienda, atq; ad obeunda munia, aut dum decimare illos, aut aliis ſuppliciis afficere, aut ignominia uolũt. Quæri poteſt hac in parte, an Veraci huic ſit permiſſum, aut uerũ quandoq; ſubticere, aut aliquid, quod nequaquam ita ſe habeat ſubſimulare, atq; effingere. Magna eſt uis temporis, ac rerum, non minor perſonæ ipſius, q̃ quis gerit. Fingunt nũc multa, nunc contra celant in aduerſis, ac periculoſis caſibus ſapientes, tũ rerũ publicarũ temperato

res, tum duces exercituum, multa peritissimi medici periculosissimis in morbis, non pauca sacerdotes, quiq; Prædicatores dicuntur, quo rebus adiungant authoritatem, nec tamen illi ex eo aut mendaces habētur, aut minus ueridici. quando neq; propositum eorum est aut mentiri, aut fallere, uerum & prodesse ea ratione, & pericula auertere. quod omnino prudentium est hominum munus, atq; officium. Nesciam tñ quomodo perpetuitas illa ueritatis retinendæ maximum in mentibus, atq; in uoluntatibus ipsis hominum locum obtinet in omni actione, & causa. Tribuit hoc nobis Innocentius Octauus Pontifex Maximus in componenda dissensione inter ipsum & Ferdinandum Regem Neapolitanorum. Nam commonefacientibus quibusdam eum Cardinalibus cauendum esse ne a Ferdinando, quod esset parum firma fide, cōpositis post rebus frustra haberetur, At inquit, neutiq; falsos nos habuerit Iouianus Pontanus, quicum de concordia agitur. neq; enim eū ueritas destituet, ac fides, qui ipse nunquā ueritatem deseruerit, aut fidem. Sed a nobis hac ipsa de re abunde admodum disputatum est ijs in libris, quos de Obedientia scripsimus. Quam ob rem his de Veracitate, Veracibusq; explicatis, hoc est de mediocritate ipsa, ad extrema, quæq; contraria ei sunt, dicunturq; uitia, transeamus.

De Mendacibus.

Aduersatur igitur mediocritati huic, quam Veracitatem appellare placuit, Mendacitas, cuius & excessus existit quidam, & defectus, atq; excessus quidem ipse suo nomine est Ostentatio, quod iā diximus. Sūt tamen qui Iactantiam malint, alij qui Arrogantiam. Sed hæc ipsa Arrogantia magis uersatur circa honorum nimiam, munerumq; ciuiliū affectationem, quàm in ueri dictione, atq; usu. quippe cum arrogantes per uim, præterq; quàm suæ ipsorum ita partes ferant, arrogent sibi supra merita, ultraq; natales suos, atq; actiones, ac uitæ genus, neq; enim captus sui rationem habent. Itaq; arrogantes ipsi quidem uiolenti sunt, qui uero sibi plus in dicendo de se, suisq; de rebus tribuūt, atq; assumunt, quàm quod re est uera, atq; ex merito assūmendum, hi neq; quaquam uiolenti habendi, aut impotētes, uerū mendaces, uani, futiles, leues. Quócirca Arrogantia accedit ad superbiam, atq; elationē, Ostentatio ad uanitatem potius, inanemq; quandam rerum suarum siue persuasionem, siue ascriptionem. Quando uerbum ipsum Arrogo, unde Arrogantia deducitur, uiolentiæ quidem est, atq; elationis, Ostento autem uanitatis, atq; inanis cuiusdam umbræ dictio. quasi uideri sibi inesse uelit, quod nullo modo insit, Et Arrogans quidem hoc agit conaturq;, ut re ipsa talis sit, qualis uideri uult, Ostentator uero

tantum ut uideatur, atq; appareat.

De Iactatoribus, & Ostentatoribus.

Nam qui Iactantiam excessum hunc potius dici, atq; esse uolunt, in eo labuntur, quod Ostentatio cũ plerunq; uana sit, Iactantia ipsa ad superbiã ubiq; est, aut ad stoliditatem referenda, in leuitate uero parũ omnino differunt, Et Ostentatio quidem affingit sibi aut quæ nulla prorsus è parte insunt, aut maiora ea q̃ sint, facit. At Iactator etiam in ijs quæ uera sunt, referendis, atq; extollendis est nimius, peccatq; in eo uehementer, q nec modum seruat, nec mensuram, nimisq; sæpe dicit et gestu, & uerbis, & contentione est immoderatior. Quo in toto ferè genere Aiax peccat apud Ouidium, quando & quæ dicit uera illa ipsa sunt, atq; adeo quidem magna, ut magnificari, affingendo eis aliquid, nullo modo necesse esset, et singula quidem erant notissima Græcorũ ducibus, ac senatui. Tamen quod insolentius ea ab illo dicantur, quod nimis indignanter dictum uideatur,

" Agimus pro Iupiter inquit

" Ante rates causam, & mecum confertur Vlysses,

Quodq; et ore, et manibus, et toto corpore (ut mos est indignantium) insolenter iactabatur, potest iactantiæ iure ipso argui, atq; accusari, nequaq̃ tamen aut ostentationis, aut fortasse arrogantiæ. Quo fit, ut Iactator ipse nimius sit, atq; immoderatus, siue uera dicat, siue parũ uera, atq; arcessita, Cum Ostentator nequaq̃ sit ipse iactatu nimius, sed parum omnino dictis uerus, atq; ex eo uanus, magis q̃ aut superbus, aut arrogator. Hæc autem dicuntur à nobis non detrahendi recentioribus quibusdam scriptoribus, uerum docendi studio, cum præsertim de ueritate ipsa sit quæstio.

Plura esse mendacium genera.

Mendaces igitur cum eorum propositum sit mentiri, alij quidẽ honoris mentiuntur adipiscendi gratia, alij uero comparandæ pecuniæ. Sunt quibus mendacium ipsum pretium est, ipsáq; mentiendi uoluptas perq̃ suauis est eorum fructus. quod genus maxime uanum iudicandum ẽ. Videtur autem huiusmodi homines ab illo ipso ad quod geniti à natura sunt, q̃ longissime discessisse, cum ad grauitatem geniti simus, & ad constantiam, ac firmitatem omnes, nec (ut Cicero ait) quicq̃ sit turpius uanitate. Iure igitur Vani appellati sunt, Cum eorum cogitationes, ac uoluntates prorsus inanes sint, fluxaq; consilia, uitium uero ipsum Vanitas, quando propositũ ipsum futile est, leue, inane, uacuũ, quæ oĩa uanitatem, & quidem summam indicant. q̃ autem ridicula hæc ipsa

" sit uanitas, eã fingens, quæ nusq̃ sint, ea mentiens quæ fieri, aut esse ne-

" quicāt, Vmber noster Comicus docuit, in milite illo ostētante uictorias
" suas, Sexaginta hominum millia uno die euolaticorum manibus oc-
" cidi meis, & (quo sermo eius uanior appareret) subdit, uiscum le-
" gioni dedi, fundisq; eos prosternebant, ut folia farfari. Quid multa?
" quorū scuto offenderant, tum crebri ad terram decidebant, quasi pira, ut
" quisq; ceciderat, eum necabam indita per cerebrū pinnula, sic quasi
turturem. Quid his euanidū magis? q̄ igitur uani per se ipsi sint mendaces huiusmodi, q̄ ridiculi, & contemptibiles, quis non uidet? Atq; hac quidem ratione Poëtas omnes ridiculos, ac despicabiles forte quis dixerit. Non esse autem despiciendos, uerum admirandos potius, illud docet, quod Aristoteles, & Homeri, & aliorum Poëtarū authoritate in maximis q̄busq; rebus utitur, et Poëtarū dicta pleraq; habita sunt pro oraculis, cū Mēdaces ipsi, atq; Ostentatores nugentur, ac garriāt, magisq̄ fingāt, sitq; fabula ipsa inuenta non uanitatis gratia, uerū ut arte ea hoīes uel deterrerētur à uitijs, ut cū Lycaonē in lupū fingunt ob crudelitatē maxīe efferatā cōuersum, uel incitarentur ad uirtutes, cū Castorē, Pollucē, Herculē in cœlū translatos decātāt. Aesopi fabula exēplū uitæ esse potest illis præsertim, quos cōtigit obscuriore in loco aut nasci, aut educari, & uiuere. At Homeri poema uirtutem esse sanctissimus uir Basilius indicat. Nihil enī Poëta ille neglexit, q̄ tum heroicas, tū ciuiles ad uirtutes pertineat. Quid porrò ad pietatē, religionē, tolerātiā, fortitudinē, q̄d itē ad declarandā rerū humanarū incōstantiā, fortunæq; uarietatem, q̄ non Aeneæ Virgiliani res declarent? ut etiā illorū qui diem obiere, quæ præmia sint cuiq; pro meritis cōstituta, aut rursus pœnæ, liceat apud illū planè noscere. Et Horatius ait de Homero,

" Qui, quid sit pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non,
" Plenius, ac melius Chrysippo, & Crantore dicit.

Itaq; Mēdaces hi q̄dē inanes sunt, ac uani, q̄n eorū finis, ac propositum ē uanitas, et q̄dē moralis, eaq; aptissima uanitas. At Poëtæ habiti sūt admirabiles, diuiniq;. Delectādo enī, et p̄ blāditias ī animos hoīum īfluēdo conati sunt eos ad generosissima quæq; ab maxime fœdis, ferisq;, atq; à belluarū oppido q̄ similibus moribus retrahere, abducereq; à syluis. Quocirca ob hoc ipsū studiū putatus ē Orpheus syluas cātu traxisse post se, animaliaq; illas icolētia, et Amphiō rupes ac saxa. Quid igitur īter fictiōes intersit publicæ utilitatis, atq; humani generis īstituēdi gratia susceptas, et eas quæ solā ob uanitaté, nō modo uetustissimi Poëtæ docēt, uerū ēt Prædicatores huius nostri t̄pis, q̄bus familiare q̄dē ē, prudētissime excogitata quædā, et ficta in exēplū adducere. Ve-

rū de hac ipsa Mēdacitate satis. Quātū eni ueritas ipsa laudatur, estq; i pretio, tāto ē magis ridicula ostētādi uanitas, fallaxq; emētēdi studium.

Quid Aristoteles hac de re sentiat.

Totum autem hoc genus, de quo suscepta nobis disputatio est, Aristoteles tradit in sermonibus uersari, atq; in actionibus, adhæc (quod Ostentatores simulanter affingant sibi, quæ ipsis nequaquam insint, aut maiora quàm re ipsa illa sint) etiam in fictionibus, arcessitisq; fucationibus. Hos ipsos autem homines Ostētatores esse ait, proprioq; nomine ἀλαζόνας, qui apud Plautū sunt gloriosi, At quos Irones uocat, eos aut inficiari, aut dissimulare quæ ipsis insint, aut ex ijs sibi multum detrahere, eaq; quæ uera sunt, dissimulando minuere, Horum uero medium ἀληθευτικὸν, hoc est & uita, & sermone ueracem esse, quæq; & quanta sibi insint, profiteri, illisq; nihil aut fando demere, aut adijcere rebus suis; Atq; hæc quidē ipsa consuesse fieri aut nullius, aut alicuius rei gratia. Esse autem unumquemq; perinde ac sunt eius dicta, factaq;, ac uita omnis, præterquam si rei cuiuspiam dimoueatur gratia. Mendacium uero ipsum per se & turpe esse, & opprobriosum, secus autem uerū ipsum, & honestum, & laudabile. Itaq; Veracem hominem (quod medium teneat) quasi æquipensatorem quendam merito laudari, contra Mendaces utrosq;, & qui Ostentatores sint, & qui Ironici, uituperabiles, Ostentatores tamen amplius. Esse igitur Veracē, qui & uita, & sermone, hoc est factis, dictisq; ueritatem tueatur, & colat, talisq; habitu existat, ac consuetudine, exq; eo probum illum uirum esse, ut pote ueritatis oppido quàm studiosum, etiā in minimis quibusq;, atq; hoc etiā magis in maximis, iisdemq; serijs rebus, qppe qui abhoreat à mendacio, ducatq; illud quidē per se ipsum fugiendū, quod & si commendatione dignum est ac laude, tamen (quæ ueracis hominis modestia est.) suapte eum natura propensiorem putat ad subducendum de ueritate quippiam, cum superlationem omnem, atq; immoderantiam inuidiosam existimet, atq; odio dignam. Ac de Verace quidem hæc ab illo traduntur. E' Mendacibus uero, qui nullius rei gratia, sed ob ipsam tantum mendacij uoluptatem, maiora quàm quæ sunt, sibi per simulationem, rebusq; affingat suis, prauum illū quidē suapte natura esse, atq; à probitate alienum, quæ ueracium hominū comes sit, ni enim ita esset mendacio nequaquam gauderet, Cæterum uanum potius uideri, quàm malum. At qui honoris gloriæue ac famæ gratia ostentandis rebus suis, ijsq; falsò, ac simulanter arcessendis, ueri fines egrediatur, adijciatq; supra quàm res ipsæ se se habeant, illū nō ita quidem uituperatione dignū, At qui pecunia captus emētiatur,

hunc procul dubio turpiorem, Mendaces enim omnes ab electione exi stere, atq; ab habitu, & qui ostentatores ut uanū mendacio lætentur, & qui honore & gloria capiantur, uelintq; inter alios uideri excelle re, quiq; item pecunijs inhient, reiq; domesticæ compēdijs, utq; sibi pro sint, ac suis. Consuesse autem ea sibi affingere, quæ latere quidem pos se, eaq; haud palàm fieri arbitrentur, ut qui cum è medicina, aut di uinatione aliquid modo attigerint, & medendi tamen, & diuinan di maximam se peritiam assecutos glorientur, profiteanturq; ea se te nere, quæ sint earum artium abditissima, deq; se ipsis magna cum ostentatione, ac iactantia prædicant.

De Ironicis.

De Ironicis uero ac dissimulatoribus hæc sentit. *Esse ex ijs qui minora de se, rebusq; suis dicant, aut ea prorsus inficientur, ac dissimulent, in quibus ijdem ipsi præstent, sintq; ea præclara admodum, ac magis magisq; nobilitata, nullo modo tamen emolumenti causa, aut pecu niæ, uerum ut insolentiam deuitent, ac tumorem. cuiusmodi fuisse So cratem refert. Esse item alios, qui parua ac minuta quædam, ea tamē plane cognita dissimulantes, dum minimis quibusdam è rebus siue ele uandis, siue dissimulandis laudem aucupantur, ex eo contemptibiles fieri, esseq; despiciendos. Quin etiam hanc ipsam interdum Ironiā, ostentationem prorsus esse quandam indicat, qualem fuisse Lacedæmo niorum uestitum dicit, Etenim ut excedentem arrogationem, sic atte nuationem nimiam, ad ostentationem esse referendam. Itaq; modeste qui utantur Ironia in ijs ipsis quæ manifesta sint, atq; in promptu, ur banos eos uideri, gratiamq; quandam inter ciues promereri, indeq; iucundos esse, atq; admodum gratos. Quod autem ostentatio ipsa tur pior per se sit, ac uiro probo indignior, inde Ostentatores, quiq; ea si mulant, quæ nullo modo insint, idq; contendunt, ut inesse credi ea ue lint, atq; ultra uerū seq; resq; uerbis magnificant, atq; extollūt suas, q̄ qui Ironici sunt, suaq; dissimulāter inficiātur, aut ea deducunt. Ve racibus utiq; magis aduersari. Atq; hæc quidē in hanc traduntur sen tentiā à Peripateticæ sectæ cōstitutore. Nos uero institutū nostrū secuti, in his ijsdē diffusius uersabimur, magisq; aliquāto explorate, et aliud esse Simulare dicamus, aliud Dissimulare. Simulamus enim quæ nullo modo uera sunt, quæq; ipsi nec fecerimus, nec dixerimus, quæq; nec seruare in aio habeamus, Cōtra dissimulamus quæ ipsa q́dē dicta, aut facta sint, perinde ac nec dicta fuerint, nec facta, aut nō quemadmo dū, quoq; animo, cōsilio'ue aut fecerimus, aut dixerimus. Qua ratio ne Sallustius Catilinā cuiusq; rei simulatorē esse dixit, ac dissimulato*

rem. Cum tamen & simulare, & dissimulare nonnunquam pruden ti uiro sit permissum, ut qui

Spem uultu simulat, premit altum corde dolorem.

Singula enim ad finem sunt ipsum referenda. Sed hac nos in parte de simulatione, ac dissimulatione illa loquimur, quæ mendacium respe ctat, utq; ementiendo fallat, recedatq; à ueritate profitenda. Itaq; Simulatores Ostentatorum necessarij sunt, atq; affines, Dissimulatores Ironicorum. Simulant nanq; Ostentatores. Dissimulant Ironici. Alteri affingunt, ementiuntur, arcessunt, quæ non sunt simulantes, alteri subtrahunt, minuunt, inficiantur, uerum ipsum dissimulantes. Vt cunq; tamen se res habeat, diuersum est utrisq; consilium. Illi enim quę quærunt, ea id ratione assequi uolunt, ut fingunt & uultum, & uerba, & consilia, & res ipsas, nonnunquam tristitiam, dolorem, lacrimas, aut contra hilaritatem, lætitiam, uoluptatem, hi quæ uera sunt, ut aut omnino inficientur, aut plurimum illis dement.

De quatuor generibus Ostentatorum.

Triplex est igitur Ostentatorum (ut dictum est) genus, qui in simulationibus uersantur, alij enim sunt quibus mendacium sit ipsum, mentiendi auctoramentum. quo in uitio planè regnat uanitas, Alij quibus e è re proposita sit honoris, famæ ue consecutio. ostentant enim seq;, & sua, quo honores, magistratus, dignitates, sacerdotia assequãtur. quod studium nõ uacat ambitione. Sunt qui ampliandæ rei familiari hac ratione dent operam. quod uitium ab auaritia ducit ortum. Sed nec uerebimur quartum quoddam ijs genus adijcere hominum illorum, qui cum dissensionibus gaudeant, ac discordijs, partim affingendo uera falsa, partim subtrahendo, ac nunc demendo, nunc accumulando, aut dicta, factaq; ipsa interpretando perperam, id agunt, ut ciues inter se committãt, serantq; odia, atq; inimicitias, Qui morbus ad naturæ prauitatem, morumq; peruersitatem est omnino referendus. Quæ enĩ ciuili in congregatione, hominumq; societate maior accidere pestis potest, quando ad eam colendam cum instituti à natura simus, contra ad euertendam arte hac, fingendiq;, ac fallẽdi studijs innitimur? Hos Cõmissores Latino, & suo uerbo uocare possumus, uitiumq; ipsum Commissionem. Quin horum quidem è numero alijs propositum est hac uia, atq; his artibus magnos sese, ac potentes, aliorum è contentionibus, ac dissidijs facere, dum & miscent, et interturbant omnia. Quod malum Romæ latius se se diffudit, Pompeij maxime ac Cæsaris, item Antonij, atq; Octauij tempestatibus. Alijs uero nullum omnino pro

positum est ampliandæ dignitatis, locúq; in ciuitate maioris assequen di, tantum id curant, student, meditantur, contentiones ut exuscitent ac dissidia, peruersitate quadam naturæ ducti, quippe q seditionibus tantum lætentur, ciuiumq; inquiete, ac turbulentia.

De Susurronibus.

His accedant (si placet) et Susurrones, quibus etsi eadē hæc uoluptas est, nihilo tamen minus auribus quoq; & ipsi inseruiunt, quo aliquod in de emolumentū, et cœnas saltem, et uultus bonos (ut dici solet) reportent, Seruile sane genus hominū, nec deprauatis modo, uerū etiā sordētissimis moribus. Vtq; prioribus illis magna præclaráq; obuersantur ante oculos, ita posterioribus his minuta quædam, ac sordida. Nec uero inficias ibimus, et uirtutes, et uitia ita quidē misceri inter se, atq; cōfundi, ut quædā nūc ad hoc, nunc ad illud uitiū, quædā tum ad hanc, tum ad illam referri uirtutem possint. Nā & insimulatores, et falsi accusatores, de quibus nihil est dictum, mendaces quidem ipsi sunt, mentiuntur enim. Iidem tamen ipsi alia quidem ratione iniusti habendi sunt, alia uero inuidentes, atq; auari, dum & nocere alijs student, etiam quibus minime debeant, & illorum quieti, ac diuitijs inuident, indéq; conantur ipsi locupletiores fieri. Nero, ac Domitianus Augusti simulationes suas, fictósq; uultus, ac uerba composita ad crudelitatem plerunq; conuertere. Ferdinandus Alphonsi filius Neapolitanorum Rex magnus & ipse fuit artifex & uultus componendi, & orationis in quem ipse usum uellet. Nā ætatis nostræ Pontifices Maximi fingendis uultibus, ac uerbis uel histriones ipsos anteueniunt. Ptolemæus ille, qui postea in Nilo perijt, a Cæsare ita discessit, ut etiā lacrimaretur, ostētans se desideriū absentis eius uix eē passurū, qui tñ ubi ad exercitū atq; ad suos transijt, bellū è uestigio multo acerrimū excitauit. Itaq; nō temere nostris à maioribus Alexādrini habiti sunt aptissimi, atq; in primis solertes ad simulandū, atq; fallendū.

De Fucatis, & illecebrosis lenocinatoribus.

Et quoniam hanc (ut diximus) partem diffusius prosequimur, ex hoc etiā sunt ordine, qui fucata oratione utuntur, quos tamē uideas non tam mentiri uelle, q̄ ueritatem ipsam artificio quodam uerborum aut obtegere, aut illi ipsi loquendi artificio ornatum quasi quendam adiungere, siue ut uitiū aliquod cōtegāt, siue ut fucū illinat ueritati. Fucatæ náq; orationis nō una ē ratio, et alij aliā ob causam fuco ipso utuntur orationis. Sūt enī ex ijs q lenocinētur ut illiciāt, q̄ est lenonū, inducantq; quos capiāt ad ea quæ ipsi cupiāt uerborum lenocinijs, hoc est

oratione ficta & illecebrosa admodum. Itaq; eiusmodi homines Illecebrosos dicimus, magis quàm Fucatos, quamuis Illecebrositas non careat fuco. Quando omnem uerborum compositionem, quæ ex eo adhibetur, quo aut uerum occulat, aut fictum quippiam uero adijciat, aut tanquam comat quod dicitur, ac res, & uerba lenit, fucum dicimus. Nam & fuco puellæ utuntur, quo aut formosæ magis appareant, aut ut quod inest deformitatis, aut omnino tegant, aut ex parte minuant. Itaq; ut sermo horum Illecebrosus, sic Fucatus illorum. Quæ uitia à simulatione proficiscuntur omnia, atq; à dissimulatione.

De Proditoribus.

Perniciosissimum autem simulatorum genus, itemq; dissimulatorũ sunt Proditores, quippe qui simul & simulant, et dissimulant, tametsi neq; simulatores habendi sunt, aut dissimulatores, magis quàm supremum in modum infidi, iniusti, impij, immanes, truculenti, societatum, amicitiarum, rerum publicarum, populorum, regnorum, omnisq; probitatis, iuris item diuini, atq; humani, euersores, profligatoresq; uirtutum omnium, per quos nequaquam stat quo minus humana consortio funditus tollatur, atq; intereat.

De fallacibus.

Hi tamen simul omnes Fallacium comprehenduntur numero, quippe cum mendaces sint omnes. Nemo autem mendax quin idem sit fallax, ac si non qui ob uanitatem mentiuntur, & hi se ipsos præcipue fallant. Cum primis autem hoc ipso ex ordine accusandi sunt illi quidem, qui cum maxime (ut Cicero ait) fallunt, id tamen agunt, ut uiri boni esse uideantur. De quibus merito dicatur quod est apud Plautum, Lupus est homo homini, non homo. Horum non modo ficti uultus, uerbaq;, uerum etiam uestitus, incessus, capitis, ac ceruicis tum demissio, tum inflexio, oculorum deiectio in humum, atq; infixio, summum silentium, rarissima in publicum proditio. Idẽ quæritant solitudines. uersantur in locis potissimum sacris, quin etiam oris colorem arte deformant. Nullum est autem uitæ aut genus, aut ordo, in quo uel non paucos eiusmodi inuenias. E sacerdotibus tamen, illisq; quos hodie Religiosos dicimus, plurimi hoc uitio infecti sunt, quo morbo affectos etiam Philosophos insectatur Iuuenalis.

De Hypocritis

Quibus quidem omnibus Christiani Græcos secuti scriptores, fecere nomen Hypocritis. Eorum autem omnium idem est propositum, ut quod ipsi minime sint, id habeantur, atq; appareant. E quibus alij in id intendunt, ut lucrentur, uictumq; inde sibi uberiorem parent, maioremq; reuerentiam, utq; habeantur in honore, uendicentq; sibi apud populũ sanctitatis opinionem, existimenturq; deorum frui colloquijs, ac præsentia. De quibus tamen parcius loquar, ne dum uitiũ, ac simulationem insector, uelle uidear religioni detrahere. Itaq; huic parti finem facio, si rem tamen maxime ridiculam prius retulero. Adolescentibus nobis puer haud malæ indolis à patre missus est literariũ in ludum. Is quo patri appareret literis deditior, sensimq; patrem diuerteret ab incœpto, dum ueretur, ne uehementiorem ob operam in ægritudinem filius ipse incideret, è fabæ polline tenuissimum in modum contritæ, cœpit mane sibi uultum afflatim inspergere, magna arte adhibita. Quod dũ aliquot à filio cõtinuatur diebus animaduertit pater, os eius subflauescere, atq; illi metuens, an bene se, an satis ualide haberet sciscitatur. respondet ille & bene & ualide, ac tum uehementius multo quàm ante literis incumbit. multum noctu uigilat. matutinus è lecto surgit, totumq; se se ad libros conuertit, ac nihilominus singulis diebus plusculum è polline in faciem insufflat, atq; nõ ita multo post, languere se simulat. Quo cognito pater uetuit illum ex eo ad Grammaticum proficisci, malle enim filium sibi illiteratum uiuere, quàm ob causam literarum in tenera eũ ætate amittere. Quod puer igitur simulando effecit, an non efficiet & religiosus, & senex, præsertim sub speciem bonitatis, ac sanctimoniæ? Videas quosdam cũ nulla nõ parte corporis contaminati sint præ se ferre summã continentiam, alios qui cum sint langori, ac desidiæ dediti, fortitudinem & quandam quasi uiuendi rusticitatem simulent, hos mirificam integritatem, cum sint corruptissimi, illos eximium in deum cultum, cum ab omni clàm abhorreant pietate, nonnullos lacrimari, cum in miserabilem aliquem inciderint, ac miserari eum, hacq; arte occulere animi sæuitiam, nefariasq; cogitationes, haud paucos, quorum auaritiã, atq; occultas fœnerationes abscondat simulata liberalitas, erogataq; inter mẽdicantes, atq; in triuijs stipes. Plurimorũ peruersa consilia, artisq; dolosissimas obuelat templorũ quotidiana frequentatio, aut obtegit nequissimas insusurrationes, uiuendi humilitas quædã, aut multũ in circulis silẽtium, aut corãm ficta quæda de singulis benedicentia.

Itaq; rarissimi illi quidem sunt, ad quos non penetret simulatio, Quodq; flagitiosissimũ est, ad permulta uerisimilius simulanda nũc religionis adhibent uincula, nunc affinitatis, amicitiae ue. Quae si persequar, an erit aliud, quàm uelle iras hominum in me, ac maleuolentiam prouocare? Itaq; satis nobis esse potest, haec attigisse, quae et inquirenda diligentius, et accusanda liberius sacerdotibus relinquimus, qui ea ab confitentibus quotidie intellegunt, ac Praedicatoribus, quorum est officium, coràm, atq; in templis de ijs liberius disserere, maioreq; cum licentia. Nec tamen hoc in loco fabella nobis deerit, eaq; diuulgatissima, fuisse in parte Italiae Iannem quendam, proauorum nostrorum temporibus, qui inter pastores assiduus, agrestesq; alios diuersaretur. eum autem consuesse die, cum aut aries feroculus offerretur, aut uitulus, uitabũdũ fugitare eum, contremisceréq; ad illius aspectum, atq; hac ratiõe ridiculum sese inter pastores facere, noctu uero profundissimos saltus ingredi ausum, atq; ex armentis uegetum quenq; siue bouem, siue taurum apprehensum cornibus, restiq; illigatum secum trahere, tractumq; socijs tradere deducendum ad fora, mercatusq;, ubi eum uenalem facerent. Iure igitur Nniber meus, mihiq; pnecessarius A. COLOTIUS Bassus, uir & doctus, pariter et iucundus, usurpare consueuit, nec Aquinatum Thomam, nec Ioãnem Scotum plures reliquisse auditores, doctrinaeq; suae sectatore q̃ Ioãnes hic, cui factum sit agnomen à uitellis, imitatores reliqt, ac discipulos.

De Mercatoribus.

Transeamus ad mercatores, quorum non pauci sunt, quos parum iuuet lucrari, nec multum ipsi possint proficere, nisi (ut Cicero ait) admodũ mentiantur, quin & mendatio addunt iurisiurandi religionem, nec uerbis solum, uerum etiam scriptis. annotationibusq;, dum qui pannus Italicus est, aut Hispanus, Gallicum eum ementiuntur, aut Britannicum, quoties genus panni aliquod maiori est in pretio. Idem in linteis seruant, ac sericis. Qui equorum, qui mularum mercaturam exercent, compungunt & equos, & mulas eius generis notis, de quo maxima est opinio. Itaq; uix aliquod genus est mercis, in quo non prĩmũ sibi locum mendaciũ pepererit, potissimaq; apud mercatores laus est, scire et multũ, et astute fingere. Quo effectum est, ut fides mercatoria, quae antea maxime habebatur integra, nunc fluxa sit admodũ, ac fragilis. Annibal ĩsidijs maxime, ac fraude grassatus est. Quotusq; est hodie praesertim, dux, imperatorq; exercitus, q̃ non fraude nitatur,

insidiosisq; consilijs. Cæsar cum in Africam uenisset, dicitur cunctatior factus ad conferẽdas manus propter dolos Afrorum hominum. Itaq; simulatio rerũ, uerborumq;, atq; consiliorum in omni artium genere, ac negotiorũ, facultatumq; præcipue regnat, quasi non etiam in disciplinis, quod sophismata ipsa docent, ut iam ueritas non in abdito, atq; in puteo delitescat, ut Democritus dictitabat, uerũ sophistarum laqueis præpedita, ac fallacijs prodire in lucem, atq; in libertatem nequeat. Iã uero pontificum, regum, dominorũ, ac principũ hominum aulæ ac domus (uti hodie dicuntur) curiæ simulationibus ac fallacijs, mendacissimisq; susurrationibus, ijsdemq; nocentissimis infectæ sunt, ut uideatur ueritas ab illorum regijs exterminata, neq; bonus quisquã habeatur curialis atq; aulicus, nisi q et mẽtiri admodũ, et pro loco ac tẽpore multũ fingere, ac lenocinari sciuerit. Quo effectũ est, ut quæ maximorũ uirorũ domus est, sit eadẽ simulationis, ac mẽdacij.

De Dissimulatoribus.

Dissimulatorum studiũ longe ab his diuersum est, moresq; item alij. Hi enim quæ insunt, quæq; dicta, aut facta sunt, aut parte ex omni inficiantur, aut de ijs multum detrahunt, deq; uero quantum possunt, deducunt. Itaq; quam illi dant operam, ut ueris ficta affingant ac falsa, tam hi ex aduerso in id intendunt, ut uel prorsus abnegent quæ uera sunt, quod dissimulatoris est proprium, aut uehementius imminuta ut eleuent. Nesciam tamen quomodo sæpenumero qui dissimulator est, sit item diuersa tamen ratione simulator. Nam & Iunius Brutus sapientiam dissimulauit, & cum minime esset stultus eum se se gessit, moresq; eos induit, ut Brutus à ciuibus uocaretur. Proindeq; idem hic & simulator dici, & dissimulator potest. Illud tamen interest, qđ hic inficiatur, ille affingit. Sunt igitur dissimulatores quidem huiusmodi. Alexander postquam ab Hammone redijt, Iouis se se esse filiũ uoluit. quid hac ostentatione insolentius? Scipio cum audiret Iouis quoq; se & haberi, & dici filiũ, ijs dictis aures ea cum modestia adhibere est solitus, ut inficiari id nullo modo uideri aut posset, aut uellet. Audio de maioribus natu sacerdotes quosdam, quiq; ab ordine Fratres dicũtur, quiq; post obitum inter sanctos relati fuere decreto Romanorum Pontificum, cum uiuerent, interrogatos an uera essent quæ de ipsis ferrentur miracula, solitos respondere, deum esse qui & ipse miracula faceret, et bonis uiris eorudẽ faciẽdorũ uim infunderet. Quæ cũ modestia quædã potius q̃ inficiatio dici possit, uidetur dissimulationis quædam species, ad uirtutem tamen referenda, cum modestiæ sit,

ciuilis'q; cuiusdam siue urbanitatis, siue tractabilitatis plena, qua Socratem præcipue fuisse usum legimus. Qua è re eiusmodi homines à maioribus nostris dicti sunt Ironia, effectum'q; est, ut Ironia species quædam sit uirtutis, de qua post dicemus.

Dissimulatorum plura esse genera.

Sunt autem dissimulatorum genera quædam, eaq; perniciosissima in ciuitatibus, ac populis. Cum alios uideas, qui sub liberalitatis speciem ipsi quidẽ sint largitiosi, hac'q; ratione studeant clientelis, qbus ciues alios opprimant, se'q; efficiant quàm potentissimos, Alios qui dum publica negotia, res'q; ciuitatis maxime difficiles, atq; erumnosas diligentissime pariter, ac fortissime obeunt, maximis'q; pro patria sese obiectant periculis, clàm regno studeant, Illos, qui suscipiendis miserorũ patrocinijs, ac popularium causis, factionibus clanculum dent operã, Hos eroganda inter pauperrimos atq; egentissimos quosdam stipe, quo sub speciẽ minutissimæ, ac uulgatissimæ erogationis, fœnus occulant, ac ciues, aduenas, peregrinos clàm exanimificent. Differentem Mediolani de religione, de'q; hominum moribus Bernardinum, quem meritæ ipsa inter diuos retulerunt, adhibat sæpius, hortabatur'q; mercator quidam, ut multus esset in abominando fœnore, laborare enim urbem ipsa nimio plus eo morbo. Itaq; dũ Bernardinus mores, uitam'q; exquirit hominis, comperit perditissimum eum esse fœneratorum omnium, illud'q; agere, quo cæteris deterritis, liberior ipsi uni fœnerãdi relinqueretur prouincia. Horũ igitur omnium perinde ut turpe est admodum, ac perniciosum urbibus genus, sic etiam multiplex est, ac diuersum. Videre etiam licet (ut inquit Cicero) plerosq; non tam natura liberales, quàm quadam gloria ductos, ut benefici uideantur facere multa, quæ proficisci ab ostentatione magisquam à uoluntate uideantur. Talis autem simulatio uanitati coniunctior, quàm aut liberalitati, aut honestati. Quod idem dicere de ijs liceat, qui appetitum uoluptatis occultant, honorum'q; dissimulant cupiditatem, quippe qui ostẽtatores uideantur, magisquam temperati, ac continentes. Cognitũ ipsi habemus hominem Iurisconsultum, iure, iniuria'q; corradentem undiq;, summa'q; pressum auaritia, de'q; deo ac religione Chistiana male omnino qui sentiat, diebus tamen ferè singulis, siue pro templo, siue pro domus suæ foribus mane, mendicantibus cõpluribus de manu nummulum singulatim præbere, qua ratione, et auaritiam celet, & animum à religione prorsus alienum. Qua cogitatione, ac facto quid

perditius

perditius dicas, ac peruersius? Sub sanctitatis autem, ac continentiae opinione quantum mali foueret, frater Hieronymus Ferrariensis ex ordine beatissimi, ac maxime sancti uiri Dominici, declarauit, nuper populus ipse quem subduxerat, Florentinus, cuius decreto morte & quidem acerbissima, atrocissimisq; cruciatibus excarnificatus est. Itaq; uitium hoc dissimulationis late quidem patens est, ac perpauca quidem sunt, quemcunq; siue ciuium ordinem, siue sacerdotum, aut principum inspicias, in quo non inuenire Suffenum possis, ne Valerij Catulli siue scommata, siue maledictum aspernari uideamur. Qui igitur dissimulatorum sint conatus, studia, proposita, iam uidetis. Sub Ferdinando Neapolitanorum Rege agebat Caietae in Coenobio Gerardus quidã, qui septimum in diẽ cibo abstinere cõsueuisset, ac potu, indéq; sanctus habebatur, ac deo carus. Venerabatur illum populus, utq; eum adorarent, frequentes ad eum finitimus conueniebant ex oppidis, Tãtam hanc hominum opinionem coenobitae adaugebant, propter munera quae templo offerebantur. Misit ad eam rem perspiciendam Ferdinãdus Masium Aquosam & perspicatem, & abunde expertum uirũ, cuius etiam fides esset quàm perspectissima. Is dies nocteisq; cum illo septem eodem simul in cubiculo cum egisset, summa cum uigilantia & cura, comperit tandem, & capitis illum, et stomachi pituita laborare, nimiáq; de humectatione, quo è uicio appetẽdi cibi uis illa cõsopita iaceret, ac penè extincta, esseq; siue ieiunium illud, siue abstinentiam ad morbum, malumq; corporis habitum referendam, uanosq; illos esse, rerumq; religionis ostentatores, qui persuadere conarentur Genios, hoc est Angelos uictum ad illum quotidianum ferre, ciboq; diuino pascere. Sub Alphonso Rege Ferdinandi huius patre eandem hanc abstinentiam cum ostentaret alius quidã, cuius nomen è memoria excidit, adhibitaq; esset cura, ne quid esculenti potusq; ad illum inferretur, cõpertum postea est sub speciem nocturni luminis (erat enim hibernũ tempus) uictitare interim illũ è candelis nocturni luminis causa sum ministratis, quae è suaccaro cinnamoq; constarent, atq; è gallinarum pectoribus minutissime contusis, seuo tamen super illito.

Dissimulationem aliquando esse ostentationem.

Quid? ꝙ interdũ dissimulatio & ipsa quidem ostentatio quaedam est, cuiusmodi esse generis Aristoteles Laconicum arbitratur uestitum, sub illa nanq; modicitate delitescere elationem, ac superbos spiritus. Qua de re parcius loquor propter sanctissimos Heremitas, patresq; illos, et

tanquam fundatores Christianæ religionis Paulum, Antonium, Malchum, Sabam, Onofrium, aliosq; post hos innumerabiles, in usq; tot post secula Franciscum, quorum paupertas continentia, simplicitas, sanctitas, uitæ omnis deniq; uisa est nobilitasse hominum imbecillitatē, maximeq; languescenteis eorum roborasse conatus. Tali igitur sub modicitate, ac uestitus sorde nō pauci olim Philosophiæ professores pessima quædam exempla prodiderunt. Vtq; de alijs taceam, Neronis Augusti temporibus Publius Egnatius Stoicā professus est sectam, quo maiorem sibi fidem in accusandis tum ciuibus alijs, tum etiam senatoribus compararet. Vtinam ne ætate etiam nostra sub hac quoque specie atq; habitu turpiora magisq; profana admitterentur. Videas hodie quosdam minutissima, ac sordidissima quædam uel obstinate dissimulare; quod ea ad uirtutem ipsi (ut sunt animo imbecillo admodum, atq; abiecto) referant, publicamq; ad commendationem. Quocirca dissimulant ea, dum è dissimulatione, ac reticentia magis, magisq; cōmendatum iri ea existimant, qui meo quidem iudicio non degeneres modo; atq; abiecti, uerum nullius esse uideantur pretij, deq; cœtu prorsus hominum eijciendi. commendabatur religiosis ex his quidam, quod ieiunia traduceret ternis tantū ciceribus, ac nucibus, aquæq; cyatulo, cūq; antistes id ex eo sciscitaretur, fat ipsi scimus, tantum hoc illum respō disse, demisso uultu, uoce quàm maxime depressa, & languida, miserum se peccatorem esse. quid dissimulantius, imo quid inanius? atq; apud recte sentientes contemptibilius? Risit antistes hominis inanem ostentationem; & ut aliam insisteret uiam, quæ ad cœlum ferret, commonuit. Iacobus Zanes, negotiator Venetus multa amplaq; negotiā Neapoli cum administraret, cerneretq; Gasparem Rauennianum singulis diebus sub matutinum tempus uisitare templa, interesse rebus diuinis, sacraq; dum celebrarentur, intentissimū illum esse legendis Dauiticis psalmis, captus imo deceptus (ut res ipsa docuit) uiri moribus, non paruam illi pecuniæ summam credidit administrandam, de qua post ratione habita lucrum, compendiaq; partirentur, ut mercatorum mos esset. Gaspar accepta pecunia, cum aduenisset reddendæ rationis tempus, risui Iacobum habuit, quippe qui non pecuniam modo abnegauerit, uerum ignorare se illum dixerit, Cumq; Iacobus mercatoribus ab alijs accusaretur, non me inquit Gaspar decepit, sed Gasparis libellus, lectioq; illius suspiriosa. Itaq; uix aliqua uitæ species est, ad quā se se dissimulatio nō insinuet, quod nō ita multis post annis Frater Franciscus Hispanus docuit. Is quamuis rudis, atq; indoctus, tractus tamen audacia, atq; ambitione pulpitum ascendere est ausus,

tantoq; sine fastu, sine temeritate, palàm ut asseueraret, prædicare se de religione, Christianisq; de rebus, docente ac dictante Angelo, cuius admonitu & futura quædam prædiceret, & qui cum diuis in cœlo è mortuis agerent, qui rursus apud inferos cruciarentur, sciret, ac proferret. Deniq; cum Ferdinando persuadere arte nulla, aut ratione posset, ut uniuersam Iudæorum gentem omnino exterminaret è regni finibus, exemplo Ferdinandi patruelis Hispaniarum Regis, Tarenti cum ipse ageret, commentum hoc iniit, E plumbo tabulam diui Cataldi nomine clanculum à se inscriptam haud Tarento procul in sacello semidiruto sub parietem occuluit. quam triennio post eruendã curauit, corrupto sacerdote, qui diceret in somnis astitisse sibi Cataldum, monstrantem quo in loco tabella esset abdita, commonentemq; uti cum populo supplice, collegioq; sacerdotum iret ad effodiendam illam, quam effossam curaret ad regem deferendam, communicandam ab eo uni tantum uiro, quem è suis optimum nosceret, ac maxime fidum, deum enim iratum illi futurum, cladem'q;, ac calamitatem immissurum, ni quod in tabula scriptum esset, & cautum, à Rege præstaretur. Scriptum uero ipsum per ambages quasdam, ac latebricosa uerba eò spectabat, uti Iudæorum exterminatio indicaretur, Rex acceptæ tabula deprehendit fraudem, qua deprehensa minime Franciscum ad eam legendam secum adhibuit, arbitratus eum interpretaturum uerba in eam sententiam, dissimulauitq; rem ipsam summa cum taciturnitate ac prudentia. At Franciscus re cognita furore percitus, quod tantum commentum falsum eum habuisset, non populo, nõ Regi, uix ipsi Cataldo publicas peperat in prædicationibus, i tantumq; excanduit, ut Italia fermè omnis, ipseq; in primis Romanus Pontifex de tabulæ huius fuerit inuentione sollicitus, atq; anxius. Itaq; uitij huius uis adeo culta, & potens est, neq; omnino animaduersa, ut non modo interdum in ostentationem se se conuertat, uerum etiam in spiritus superbissimos, execrabilemq; animorum impotentiam. Quãquam autem Aristoteles rectè putat ueraci ostentatorem magis aduersari, longiusq; ab illo digredi, ut pote deteriorem, non minus tamẽ difficile est ab his ipsis cauere, cum eorum morbus uix appareat, ostentatio uero ipsa se se patefaciat, id quod nomen etiam ipsum declarat. Velle autem hæc ulterius prosequi, nec utile esse ducamus, nec necessariũ. uideriq; abunde satis potest, planè nos ostendisse, quot, & quæ genera sint, species'ue eorum omnium, atq; in quibus uersentur, differant'ue, aut conueniant, quiq; sint tũ mendaces, tũ ueri, simulatoresq;, ac dissimulatores. Nam de Ironicis alibi expressius disputabitur.

Quoniam autem prudentia dux est, ac magistra actionum humanarum omnium, moraliumq; uirtutum, illud non uidetur prætereundum, prudentiam ipsam pro loco, tempore, negotijs, administrationibus, periculis, proq; persona, quam geremus, tum exigere, tum etiam præcipere uti nunc simulemus, contra nunc dissimulemus, nunc ueritatem occulamus, nunc quæ uera nullo modo sunt & fingamus, & asseueremus. Quæ res efficit, ut fingere interdum, simulare, dissimulare, inficiari, celare, ostentare, demere, accumulare, dum tamen prudentia id exigat, dandum sit uirtuti. Sunt & actiones ipsæ ad finem referendæ, nam & Solon publicæ rei gratia furorem simulauit, & Brutus, de quo diximus, stultitiam, & sapientissimi rerum publicarum administratores in maxime periculosis casibus hilaritatem fingunt, quæ autem aduersa, celant, quæ ficta & læta, efferenda in publicum curant. Nec medici sanandis ægris, quo illos habeant obtemperatiores, magisq; abstinentes, non & ipsi multa se se dubitare, aut euentura præter opinionem fingunt, aut contra uel optimam illis pollicentur spem, licet ipsi de illorum salute nullam prorsus spem habeant præsertim in pestilentibus, ac desperatis morbis. Deniq; nullo ab hominum genere, nullis ab administratoribus plura aut simulantur, aut dissimulantur, quàm ab exercituum ducibus, rerumq; administratoribus bellicarum. Quarum rerum tum Latinæ, Græcæq; historiæ, tum barbaræ repletæ sunt exemplis.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE SERMONE LIBER TERTIVS.

Vnde ductæ sint facetiæ, ac facetudo.

De Facetudine igitur dicturi, quam mediocritatem esse quandam primo libro ostendimus, ne à nobis ipsis desciisse uideamur, ab origine quidē ipsa, nominis'q; exordiemur deductione. Verbum ipsum Facio, unde Facetiæ ductæ sunt, apud priscos illos & Latinos, et Romanos homines ī maxima fuit, frequētissimaq; usurpatione. Itaq; & pacem, & bellum, et fœdus, & inducias facere dixerunt, et delicias, & ludos, & nuptias, & conuiuia, & abortum, & domum, & templa, & porticum, & nomina, & id genus penè innumerabilia, In his autem & uerba facere, & uersus, & orationem, & iocos, Indeq; qui in comitijs, in consultationibus, in senatu, in concionibus uerba cum grauitate facerent, cumq; dignitate, & copia, Facundos dixere, & uirtutem eam Facundiam, ut iam diximus, quam Plautus (quo Romanam locupletaret linguam) etiam Facunditatem appellauit à faciunda uidelicet oratione. Qui uero in circulis, congressionibus, conuiuijs, communibusq; in sermonibus, ac consuetudinibus ad iocunditatem solum, animorumq; recreationem cum moderatione & gratia, Facetos, qui etiam dicta ipsa appellauere Facetias, habitū uero reliquere innominatum, quem nobis appellare tum Facetudinem, ac Facetiem placuit, tum etiam Facetitatem.

Facetudinem uirtutem esse.

Virtutem autem hanc esse illud præcipue docet, quod in sermonibus, cōgressionibus'q; ineundis, in habenda item oratione siue ad multos, siue ad paucos, popularibus'q; in concionibus & laudamur ubi mediocritatem seruauerimus, & uituperamur, cum secus. Quod si mediocritas ea est, ut quidem est, inter duo uti extrema constituatur oportet. Quæ igitur ea sint, quærendum est diligentius. Nec mutus igitur opponetur faceto, quippe cum mutus non solum non facetus esse, uerum minime queat fari. Qua è re nequaquam etiam opponi ei potest, qui ætate sit infans, cum hic ipse infans non sit locutione cassus, uerū adhuc inhabilis ad bene exacteq; loquendum. Itaq; neq; infantia aduersabitur facetudini. Parte ex alia multo ei minus aduersa erit loquaci-

tus, de qua supra est dictum. Quod uitium in sermone ipso, ipsaq; in loquendi serie generalem quendam locum habet, magis quàm in iocis, ac dicterijs. labitur enim in excessum non iocandi, uerum implicandi sermonis, blacterandæq; orationis gratia. Cum igitur circa iocos sermonisq; iucunditatem ac leporem, circaq; urbanitatem ac comitatem uersari facetum dicamus, si rusticitatem ei opposuerimus, parum fortasse rei ipsius significantiam adimplebimus. Cum rusticitas ipsa rectius opponatur urbanitati, ipsaq; urbanitas sit facetudinis siue pars quædam, siue species, sin illepiditatem, idem erit peccatum, quod illepiditas aduersa tantum est lepori, qui dictorum comes est, ac facetiarum. multo etiam minus opponenda illi est insuauitas, quippe cum suauitas ipsa in saporibus quoq; uersetur, inq; attactu, & risu, & gustatione, & à nobis libris quidem superioribus non pauca dicta sint, è quibus iudicari possit & quid quæratur, & quale. Quærimus enim (cũ ad laborem hinc nati simus, illinc ad relaxationem, cumq; iucunda sint nobis amica, tristia uero inimica ac permolesta) et requietẽ inter labores, ac cessationem, & à molestijs, curisq; grauioribus relaxationem, quandamq; quasi uacuitatem. Cum igitur qui sint urbani, qui comes, lepidiq;, qui item aut blandi, aut festiui, sit à nobis abunde ostẽsum, & quid, & quantum, & qua etiam uia differant inter se, nimirum genus aliquod esse oportet, quod ab his ipsis constituatur, ut quemadmodum contingit in auaritia, plures enim auarorum sunt species (quod cum de Liberalitate ageremus, planè aperuimus) Sic illorum quoq; non una est consideratio, qui iocis utuntur, delectanturq; uerborum iucunditate, ac lenocinijs. Itaq; qui omnes iocandi partes cum mediocritate fuerit consecutus, hunc quidem ut ab omni parte in hoc ipso genere absolutum, facetum esse uolumus, ut qui omnem complexus sit auaritiam, auarum. Quanquam & auaros, et facetos etiam dicimus, qui partem fuerint aliquam assecuti siue facetudinis, siue auaritiæ. Quippe cum & species insit generi, & genus mutuo in species distribuatur. Quocirca habitũ ipsum quamuis nouo qdẽ, nõ improprio, tamen nomine, uti superius explicatum est, appellandum ducimus. His autem hunc in modum expositis, pro nostra consuetudine, institutoq; ab ipsis tanquam incunabulis facetũ instituemus, nihil omittentes eorũ quæ conducere, remq; ad ipsam explanandam magis magisq; facere intelligantur.

De Principijs, & causis uirtutis huius.

Principio res nostræ omnes positæ sunt in motu. Motus autẽ ipse trahit nos ad agendum. Actio uero suapte natura est laboriosa. Causæ uero quæ ad agendum nos trahunt & utiles sunt, & uoluptatem præ se ferunt, naturaliter enim & utilia appetuntur & iucunda. Itaq; & utilia, & iucunda appetitionibus proposita sunt nostris. Et utilia quidem ipsa uix assequimur sine labore atq; insudatione. Labor uero, actioq; omnis cum non sit absq; defatigatione, tum cessationem requirit, refocillationemq; quasi quandam inter agendum, tum requietem postquam ad finem peruentum fuerit. Itaq; & in progressione rerũ recreatio quæritur, & in exitu quies. Recreationes autem ipsæ, ac refocillationes, quietesq; tum è rebus constant. ut cum euentus ipsi rerũ felices sunt, atq; è sententia, tum è uerbis, dictisq;, cum ea iucunditatẽ afferunt, ac delinitionem & dicendo, et audiendo, contra molestiam, tristitiam, mœstitudinem, ubi & acerba fuerint, & erumnosa, animumq; ipsum conficientia. Quócirca non è rebus solum, uerum etiã è dictis tum utilia manant, tum etiam iucunda. Manant autem è rebus utilia, ac iucunda, ut cum res ipsæ fructum nobis afferunt, & cum profectu pariter iucunditatem, aut cum uoluptatem tantummódo. Manant item è dictis pariter, ut cum apud prætorem amicus nobis adest in causa apud iudicem, patrocinioq; suo causam tuetur, paritq; ex ea tum utile, tum iucundum. quid enim uictoria iucundius? Sed nos hac in parte de ijs tantum dictis, ac uerbis rationem habemus, quæ communi in consuetudine, animorum relaxationem quærunt, atq; ab labore remissionem, ipsisq; à molestiis. Quócirca dictiones huiusmodi nostræ, quæ in contrahenda uitæ, hominumq; uersantur societate, aut rigidæ ipsæ sunt, rusticæ, acerbæ, nimisq; agrestes, animosq; ipsos & perturbant, & grauius etiam afficiunt, nedum ut recreationi aduersentur, quæ naturaliter, & sponte nostra quæritur; aut cum delectare illæ quidem student, id potius agunt, ut iocandi mediocritate relicta, aut turpe, obscœnumq; aliquid, aut parum consideratum, atq; ingratum eorum qui audiunt, auribus infunditant, quod ruborem afferat, aut stomachum moueat, aut nos ad eius qui dicit, ac dictorũ eius irrisionem, ac contemptum induant. Vtrunq; sanè uitiosum, quippe cum agrestis ille, ac rigidus naturæ ipsi aduersetur, quæ cum relaxationem à labore quærat, ipse contra molestius eam I
prægrauet. hic scurrilis, atque obscœnus (cum honestus à natu-

ra, rationeq; ab ipsa proposita nobis sit) & illam dictis suis fœdet, et se dum iucundum exhibere debet ac gratum, ridiculum potius apud audientes efficiat, ac contemptibilem, cogatq; auditorem ciuilibus præditum moribus, atq; ingenuum ad demittendum os, atq; oculos in humum, ad aures'q; auertendas ob dictorum obscænitatem, dicentis'q; ipsius aut conuiciationem, aut impudentiam, garrulitatem'q;. Vtrinq; eni ita peccatur, ut alter mediocritatem defugiat, alter illam prægrediatur, cum indecentia, atq; astantium irrisione. Et hunc qui de moribus scripsere, Scurram uocatant, qui Græce est βωμολόχος, habitum'q; Scurrilitatem, illum uero alterum Rusticum, nam Græce est ἄγροικος, defectum'q; ipsum Rusticitatem. De quibus, de'q; habitu medio antequam dicimus, non temere pauca quædam præfabimur, quæ cognitu digna quidem sunt, atq; in ipso expliandi ingressu iure suo edisserenda.

Conciliabula inter ciues fieri aut utilis, aut iucundi gratia.

Quod homines igitur natura sunt ipsa sociabiles, atq; in unum conueniunt, tuendæ rei tum publicæ, tum priuatæ gratia; hinc quoq; tametsi de utilitate minime agitur, congregentur tamen una nūc pauci admodum, nunc complures, tum ut naturæ ipsi morem gerant, ac rerum necessitati, tum ut susceptorum delinitionem laborum inueniant, ac molestiarū. Itaq; conciliabula ipsa, conuentus'q; aliâs utilitatis, aliâs relaxationis tantū fiunt gratia, quibus in ipsis ridicularia utiq; quæritātur, sedationes'q; animorū, ac uitæ difficilioris recreatio, quin et defatigationū ipsarum siue intermissio, siue soporatio quasi quædam. His itaq; siue conuentibus, ac conciliabulis, ciuium'q; siue paucorum, siue multorum communioni et cœtui, siue etiam conuictui, atq; consessioni, propter refocillationem, ioci præpositi sunt, uerborum'q; relaxamenta, & priuata quedā (ut ita dixerim) spectacula, dicteria'q; theatralia. Oēm autem et colloquendi, et congrediendi, et dicēdi siue affabilitatem, festiuitatem'q;, atq; urbanitatem, siue comitatem, leporem, iucunditatem'q; quæ in ijs exerceatur, de'q; ijsdem manet profluatq; ex dicendo ad ioci prorsus dicta'q; iocularia, atq; ad facetias identidē referenda ducimus.

Triplex esse iocandi genus.

Iocandi autem in eiusmodi tum conciliationibus, tum coronis, triplex genus statuimus, & quod seruile, maximeq; degenerans est, quales ser

uorũ sunt ioci, qualis ẽt affabilitas eo hominum genere digna, ut Gymnasium flagri salueto. Quid ais custos carceris. o' catenarum colone. o' uirgarũ lasciuia. Et, Nũ me illuc ducas ubi lapis lapidem terit? ubi uiuos homines mortui incursitant boues? Et, Vt miser est homo qui amat, imo uero hercle qui pendet multo miserior. Et, Noctem tuam, et uini cadum. Quorum quidem dictorum & Graecae & Latinae comoediae sunt perplenae, Et quod inter rusticos uersatur, urbanisq; à moribus alienos homines, Siquidem horum iocis ac dictis ut alibi ruditas quaedam inest, atq; ineptitudo, sic alibi illiberalitas ingenuo uiro nullo modo digna. Vtq; ex Casina Plauti depromantur exempla, Dũ gladium quaero ne habeat, arripio capulum. Sed cum cogito, non habuit gladium, nam esset frigidus, eloquere. at pudet. num radix fuit? non fuit. num cucumis. profecto hercle non fuit quicquam holerum, nisi quicquid erat calamitas profecto attigerat nunquam, ita quicquid erat, grande erat. Singula dicta rus olent, & in ore uillici, & in ore item matronae, quae & ipsa rusticabatur iocandi gratia. At quod sequitur non caret illiberalitate, Illa haud uerbum facit, et saepit ueste id qui estis, ubi illum saltum uideo ob saeptum, rogo ut alterum sinat adire. Quod dictum quamuis illiberale, haud tamen illiberaliter expressum, sed uerbis quidem suis, ac rusticatis. Quale etiam & illud, Fundum alienum arat, famliarem incultum deserit. Tertio autem generi liberalitas inest, ac suauitas illa honestae iucunditatis comes, tantunmq; ab rusticitate remota, quantũ rusticatis à moribus urbani absunt, tantumq; ab seruilitate aliena, quantum ab ingenuitate atq; à libertate seruitus. Et huiusmodi quidẽ ioci materia sunt in qua tum facetudo uersatur ut genus, tum ut species eiusdem, festiuitas, lepos, comitas, urbanitas, cuiq; ab affandi suauitate nomen est affabilitati.

In iocando adhibendum esse delectum.

Ipsa autem ioca nimirũ alia senum sunt, alia iuuenum, alia eorũ qui magistratũ gerunt, pretioq; dignam personã, alia priuatorum, habentq; haec ipsa ut fructus pomaq; sua quoq; tempora, sua etiã loca, nec carẽt auditorũ consideratione ac consẽsu, nequaquam enim oĩa omni aut tẽpore, aut loco, aut quacunq; in audientia, ac consessu decent. Itaq; nõ digna solũ esse debẽt dictu, uerũ etiã auditu, quaeq; neutiq; aut ridiculũ faciãt dicentem, aut contemptibilẽ, aut quae molestia afficiãt auditorẽ, cũ ex iocis relaxatio quaeratur, minime uero taediũ, aut molestia.

Siquidem ipsis in confessionibus ac circulis, hominumq; congregatione, quae ad recreationem animorum, familiaremq; ad affabilitatem fit, & loqui confessores ipsos usuuenit, & audire per uices quasi quadam. Is igitur a dicente delectus iocorum dictorumq; habendus est, ut & suam tueatur, & astantium personam, nec non & aetatis, et temporis, & loci, & rerum ipsarum, ipsiusq; ciuilitatis, in primis uero honesti, decoriq; ratio habeatur, ut (quod in epulis exigitur) nec insulsa sint ioca, nec nimis salsa, quaeq; nec ieiuna sint, ac macrescêtia, neq; crassa nimis, stomachoq; prorsus ingrata, nanq; ut ea conuicijs careant, ac maledicentia, abhorreantq; ab inuehendo, hoc quoq; ciuilibus & legibus & institutis cautum est, uindicaturq; nunc supplicijs, nunc mulcta. Quod quid est aliud, quàm abuti uelle iocis? qui cum inuenti sint ad refocillationem, cor quis obsecro conuertat, nisi rixator quispiam, ad odia, simultates, contentiones, ac tumultus? Quae quidem ipsa & tenenda & sequenda sunt facto, perinde ut recta dictat ratio, eiusq; alumna prudentia, ut & quid, & quantum deceat, & quomodo, & quo tempore, quoq; item loco, & apud quos, quaeq; item alia delectum continentur, ad hamussim (ut dici solet) cuncta perpendat, dirigatq; ad normam.

De Altero extremo id est Rusticitate.

His itaq; explicatis primo de ijs dicendum uidetur, quae in defectu uersantur, quem habitum rerum scriptores moralium Rusticitatem libenter appellauere, neq; improprie sane, neq; inconsiderate, cum teneritas ipsa iocandi ciuilis admodum res sit, contra rusticorum hominum siue rigiditas, siue iocandi fuga atq; horror, inhumanus ille quidem, ab omniq; iucunditate auersus. Nam & homo ad risum sponte sua instinctus est atq; ad iocum refocillationis gratia, perinde atq; agendi gratia ad seueritatem, & laborem. Neq; enim a Philosophantibus non & apte, & secundum naturam homo risibile animal est dictus, quemadmodum & equus hinnibile, mugibile autem bos. Ad haec quota laborum est susceptio, quae non & quietem respectet, & antequam ad exitum qui ipse finis quidam est, peruenerit, & recreationem desideret, & intermissionem quandam, per quam post ad laborem ipsum, susceptumq; ad opus, resurgit robustior, nouatorq; quasi quidam coeptam iam resumat actionem.

Agrestitatem potius quàm Rusticitatem opponendam esse Facetudini.

Sed nesciam quomodo Rusticitas uim ipsam parum omnino implet, eaq; conuenientius Vrbanitati opponitur, quæ species quædam est, quàm Facetudini, quæ genus ipsum repræsentat, ipsaq; Rusticitas in iocis uersari potius rusticatis uidetur, perinde ut in urbanis Vrbanitas, quàm ut Facetiis sit opponenda. Neminem tamen ab opinione sua, suaq; à sententia deterremus, dũ tamen æquo patiatur animo Facetudini nos Agrestitudinem opponere, ac Faceto Agrestem, id quod Aristotelicum fortasse uerbum magis innuit, & Horatius è nostris, cum ait, Rusticitas agrestis et inconcinnia, grauisq;.

Ad rusticitatem enim addidit & agrestem, & inconcinnam, & grauem, ut agrestem dicens rigiditatis uim rusticitati adiungeret, & incultam, ac grauem agrestitudinem uocatus declararet, qualis ipsa esset. Itaq; ut à forti fortitudo est deducta, sic ab agresti agrestitudinem deducentes hanc ipsam facetudini opponemus, Qua ratione id efficitur, ut agrestitudo ipsa & rustica sit admodum & inconcinna, perq; quàm grauis ac molesta. Perinde ut è regione facetudo est urbana admodum, & undiq; concinnata, eademq; perquam suauis & grata. Quis enim inficias eat, rura qui inhabitent & colant, rusticos appellandos, perinde ut qui urbem incolant, urbanos? At agri cum à cultu humano plerunq; propter sinũ uastitatem squalescant, magisq; à feris frequententur, quàm ab hominibus, inde agrestitas ipsa feris similior quàm hominibus, & feras res Græci, ἄγρια uocant. Quo'ar cat Agrestitudinem, uel si fortasse magis te Agrestitas delectauerit, extremum alterum Facetudinis esse uolumus.

De Agresti, & Agrestitudine.

Agrestis autem proprium est uiri tum abhorrere à dicendis facetijs, atq; à iocando, tum etiam ab audiendis quæ cum iucunditate dicuntur. Quamobrem huiusmodi hominum consuetudines difficiles sunt, & parum gratæ, uitaq; eorum tristior, nec omnino sociabilis, ut uideantur cum natura ipsa parum consentire, quæ ut somnum dedit animalibus ad recreationem sensuum omnium, sic tribuit homini & locutionem, non ad utilitatem modo conciliationis, atque ad eam conseruandam, uerum etiam ad recreationem laborum ac

molestiarum, quæ plurimæ contingunt in uita agenda, atq; in gerendis rebus. Est autem Agrestitatis ipsius omnes ruditas quædam inciuilis ac male accepta, nec minus & morositas. Eiusmodi enim homines non modo circa iocos & dicta, uerum etiam circa consuetudines, ac facta difficiles sunt, parúq; omnino accommodantes alijs, aut indulgentes, duri ipsi quidem, acerbi, inconditi, atq; ab omni genere urbanitatis alieni, ut ex omni ferè uitæ parte agrestes sint iudicandi. Qui si quando in dictum prorumpant aliquod (homines enim sunt, quibus natura nec risum negauit, nec iocum) tametsi hac in parte manci prorsus sunt, ac deficientes, eorum tamen dicta aut rusticana quidem erũt, incondita, rudia, aut maledica, conuiciosa, & tanquam à morositate profecta, quæq; aut lacessant, aut mordicent, aut ita sordescant ut risui habeantur, atq; contemptui.

De Fatuis, Insulsis, & Inconditis.

Horum quoq; sunt è numero qui tum Fatui dicuntur, tum Insulsi. quorum quidem dicta non modo salem non habeant, uerum in eo deficiant, ut risum nullo modo pariant, quẽ ubi forte pepererint, id accidet non è dicendi suauitate, uerum ab insulsitate potius ipsa, quæ ridiculos illos reddat ac despicabiles. Insulsi autem, ac Fatui pene ijdẽ sunt, differunt tamen quod Insulsorum sale quidem ioci careant, cum salsi tamen ipsi esse cupiant, Fatuis uero natura ab ipsa parum concessum sit, id ipsum assequi posse, perinde ut holeribus quibusdam, quibus negatum est condimentum accipere; quod quamuis nonnunquam accipiant, nihilominus incondita tunc quoq; appareant, unde & ijdem inconditi dicuntur, quando incondita, atque insulsa absq; sapore sunt.

De Ineptis.

His adiungas licet etiam Ineptos quosdam, quorum tamen dicta forsan ipsa per se delectarent, sunt tamen parum apte inconcinnitérq; aut sine delectu pronuntiata. Sed inepti nomen ad multa ac diuersa pertinet, nam & risus, & gestus, & uestitus ineptus dicitur, ne dum ut ineptus aut sermo dicatur, aut iocus. Hi autem ipsi quod neq; in dicendo, neque in iocando, aut tempus, aut locum, aut dignitatem seruant suam, Inepti inde uocati, ex eo etiam inepti pictores, Poëtæ item inepti qui dignitatem minime suam retineant in pingendo, ac describendo. Itaque ineptitudo neutiq; dictorum est ac iocorum

tantum,

tantum, uerum ad plura refertur ac diuersa. Quo fit, ut in utendis quoque iocis ridicularibusq; qui à dignitate discedũt, ac persona, ipsóq; ab decoro, ac tum à rerum, ac temporum, tum uero à locorum, atq; audientium delectu, obseruationeq; et ipsi inepti dicantur, quid enim uetat rem eandem alias ob causas aliam atque aliam habere rationem.

De Triuialitate.

Nam neq; ruditas solum in hoc uersatur uitio, neque tantum rigiditas, fatuitas, insulsitasq;, sed Triuialitas quoque quædam, eaq; non in ridicularibus modo, uerum etiam in serijs ac grauibus rebus. Existit autem Triuialitas circa popularia, & peruulgata quædam, eaq; etiam sordida. Itaque & apud doctos homines, et uersatos inter urbis atq; aulæ mores, ridiculo q eiusmodi sunt, habentur, ac despicatui. Sunt enim eorum dicta non modo frigida, sententiæq; pene aniles, uerum etiam rácentes, et pene dixerim, marcidæ. sunt ex his quoque qui dum iocari student, ruptare eos uerba potius dicas, fœtereq; illorum dicta, ac confabulationes, quod tamen uitium nunc ad rusticitatem quidem referre possis, nunc uero ad scurrilitatem. Sed scurræ id ipsum & quæritant, & affectant, ut uidemus histriones in comœdijs. labuntur enim uolentes ad excessum, cum rustica quandoq; studeant ipsi quidẽ uelle iocari, uerum ita in hoc deficiunt, ut ruptare eos dicas magis quàm iocari. habent tamen & hi aliquando auditores sui studiosos. Quocirca Horatius propter tempora (ut arbitror) & aulam illam Augusti, ridet quædam apud Plautum, quæ frigida tunc haberentur forsan et ruptatilia. Sed nos dum uitia, defectusq; hac in parte diligentius exquirimus, nimij fortasse sumus. Quocirca qualis hic ipse habitus sit, quales qui eo sint præditi, hactenus explicatum sit. Hinc ad diuersum, & huic contrarium uitium, quod de excessu profluit, transeamus.

De altero extremo, hoc est Scurrilitate.

Scurrilitatem eam maiores nostri (ut dictum est) uocauere, & qui ita sit affectus, Scurram, Atq; hic quidem nequaquam accusandus uideatur, quia delectare dictis suis ac iocis consessores studeat, et tanquam recreare à curis ac solicitudinibus, uerum ex eo quod nec modum in ijs retinet, nec mensuram, dumq; iocari queat, ac risum mouere, hinc

honestatis modestiæq; digreditur è uia, illinc uellicat astantes, ac molestia afficit, et pturbat potius quàm delectet, aut recreet, ut finis eius nequaquam sit refocillare facetijs, ac iucundis dictis, sed quouis modo risum mouere, dumq; delectet, parum omnino curat alios lacessere ac suggillare. Itaq; facetudinis è curriculo digressus, ac decori ipsius delectusq;, de quo paulo est ante dictum oblitus delabitur ad oscænitatem, dicacitatem, spurcitiam. Siquidē scurrarum ipsorum non una est species, de quibus sigillatim ordineq; dicemus suo. Cum enim ipsi à iocandi, ac dicendi excessu rapiantur, huic uni tantum student, & alij quidem relicta prorsus mediocritate, decoriq; ipsius, ac temporis, lociq; & item personæ immemores id tantum quærunt, ut & uideantur, & iudicentur faceti, in quo (ut dixi) nihil omnino pensi habentes, uanitate quadam ducti nomen uix ipsi suum, ac certum habent, Alij q uideri uelint tum oblectare, tum etiam uellicatre, ac mor dicus petere, siue ultioni studentes, siue ut maledicant, molestiamq; in generent, cum natura sint ab ipsa incōmodantes, siue ut inde timeantur, lucrumq; ex eo referant, & hi quidem Dicaces, uitiumq; ipsum Dicacitas, Alij uero q nequaquā molesti uideri, aut mordaces uelint, nec quo oblectent per se, uerum dum placent, fructum ut inde aliquem referant, hiq; Arrisores appellari fortasse possunt, cum uultu quàm uerbis ut placeant magis dent operam, uitium autem ipsum Arrisio. Alij contra, his ut displiceant, illis ut placeant, alijs ut gratificentur, alios ut derideant, summo contendunt studio, hiq; Derisores, & habitus ipse Derisio iure suo uocabitur. Sunt quibus curæ sit Oscænitas, hoc est dicta parum modesta. eaque nec uerecunda, nec proba, quæque impudentiam præ se ferant, & à modestis auditoribus non sine rubore audiantur, oculorumq; demissione, cū uerba ipsa sint oscæna, ac res ipsæ sæpenumero oscæniores. Quod uitium ab Oscis id est antiquissimus Cāpaniæ populus manasse uolunt, unde hodie quoq; uindemiarum temporibus hoc ipsum uitium, ipsaq; oscænitas regnare apud Campanos uidetur. Quosdam non tantum oscæna, uerū etiam spurca capiunt, estq; eorū studiū spurcari, hoc est impuris & iocis & dictis diffluere, ut non iucunditas eos moueat, sed turpitudo potius ipsa tum rerum, tum uerborum intemperata ac deformis explicatio. ipsi Spurci uocati, uitiumq; ipsum Spurcitia. His accedunt maligni quidam, naturaq; etiam ab ipsa ad maledicendum procliues, ad detrahendūq; habitu atq; exercitatione confirmati, quorum dicta non pungant modo, uerum & urant, & pustulas inducant, atq; carcinomata, nec careant aut ueneno, aut aperta petulan-

tia, morsibusq; uiperinis. Videbuntur autem hi ipsi duplici fortasse appellatione usurpandi, alteriq; Petulantes, alteri uero Ampullosi, ut Petulantes magis declinent ad oscenitatem, atq; intemperantiam, Ampullosi ad maledicentiam, ac detractionem, quorū dicta ueusti Ampullas nominarunt. Erit autem alterius habitus Petulantia. alterius nomen Ampullositas, utrunq; à natura ipsa rei ductum. Hæc autem ferè scurrarum uidentur esse genera, quorum deformatissimi quidem sunt qui apud principum mensas, inq; dominantium aulis uersantur, non modo rei familiaris ampliandæ gratia, quod tolerabilius quidem uideatur, uerum ut uentri satisfaciant atq; ebrietati, hiq; facile quidem in omnem turpitudinem dilabantur gulæ ac uentris studio, Græco nomine nunc Parasiti uocati, nunc Sycophantæ, uitiumq; ipsum Parasitatio, ac Sycophantia.

Longius distare à medio Agrestem, quàm Scurram.

Abest autem Agrestis à mediocritate, multo quidem quàm Scurra longius, quod huic modus tantum deest, ac mensura, illa quidem quæ mediocritatem gignit, quam ubi sectari uoluerint, atque ad illam regredi, facile ipse quidem facetus erit. At agrestis ex omni profecto parte adeo deficiens est, ut nullo pacto accedere ad mediocritatem queat, aut illam assequi, quippe cui omnia simul desint. Inter hæc igitur uitia uirtus ipsa, de qua loquimur, sic constituta est, ut alterum illum qui agrestis dicitur, à se repellat tanquam fugientem à medio, quiq; reuocari ad illud aut nullo modo possit, aut sit omnino difficillimum, alterum uero ut scurram, oscenum, spurcum ad se se reuocet, perinde ut lōgius à signis digressum, ipsáq; ab mediocritate, quam circa uirtutem quidem omnem uersari moralem, uel mediocritatem ipsam potius uirtutem esse satis inter omnes constat, qui recte quidem philosophati sunt.

De Facetis.

Est igitur Faceti hominis proprium in dictis, factisq;, in serijs ac iocis, in dicendo atq; audiendo quæ ad recreationem spectent, animorumq; relaxationē, in conuictibus, consessionibusq;, atq; in congressibus, ipsisq; in circulis, atq; hominū coronis, collocutionibusq; mediocritatem sequi, è qua id assequitur, ut facetus ipse iure suo et sit et habeatur, eoq; sese

uestiat habitu, quam Facetudinem uocari diximus, quo de habitu ipse sibi nomen desumat, ut qui sub Cæsare siue eques, siue pedes militarit, miles dictus est Cæsarianus, qui sub Pompeio Pompeianus, aut sub Mario, Sylla'ue, siue Marianus, siue Syllanus. Habitus eni ipse ipsaq; insignia militem quidem ostendunt, cuius uidelicet sit factionis, in agendo uero actiones ipsæ ciuilem atq; urbanum hominem. Nam & ioculatio, & dictorum familiaris iucundaq; inuicem usurpatio actiones quidem sunt, moresq; et ipsæ nostros determinant, ut a' facetis dictis, iocisq; suauioribus dicamur faceti, a' scurrilibus scurræ, ab agrestibus agrestes, perinde ut a' nimio pecuniæ studio, atq; habendi cupiditate auari, ab usu mediocri, & recto liberales, ab diffluentia uero, ac dissipatione diffluentes, atq; effusi. Facetorum igitur hominum ea est mediocritas, ut delectũ, de quo diximus, cum primis seruent. Seruabunt autem illum, si personæ propriæ, auditorumq;, loci item, ac temporis dignitatem retinuerint, ut neque in dicendo, iocandoq; procaces fuerint, petulantes, immodici, intempestiui, osceni, spurci, ampullosi, neq; in audiendo aut detestabuntur iucunde ac concinne dicta, aut aures auertent a' lepide atq; urbane pronunciatis, Vtq; dum mediocritatem assequi ipsam nequeunt, ne rusticentur, ne'ue efficiãtur insulsi, rancidi, hircosi, quorum etiam dicta culinam oleant.

De dictorum, iocorumq; diuersitate.

Ipsa autem dicta ac ioci quæ ad relaxationẽ pertinent (ut generaliter de ijs loquamur) nequaquam uniusmodi quidem sunt, licet ad refocillationem curarum spectent ac requietem. Siquidem alia sponte sua, atq; ex tempore profluunt, alia tanquam prouocata, atq; excita extrinsecus in responsionibus sunt posita. ut cum Gn. Pompeius salse, aculeateq; (sicuti ante diximus) interrogauit, Vbi gener est tuus Cicero? non minus argute, ac morsiculate ab illo responsum est, Vbi & socer est Pompei tuus. Eiusdem est generis responsum ab homine redditum uiatore nec agreste, nec illepidum, salsum tamen, Cum enim offenso pede ad lapidem crus fregisset, imploraretq; opem a' præter euntibus, respondissetq; ex illis maior natu quispiam, deus tibi ipse & opem et suppetias ferat, Tũ ille subdidit. Nec dei, nec cœlitum cuiuspiam è numero auxilium peto, hominis tantum hac prætereuntis peto. Vtriusq; autem generis diuersæ admodum sunt species, quippe cum dicta ipsa alia sub increpationis speciem risum moueant, quale

ueant, quale Plautinum illud, Iste quidem gradus subcretus est cribro pollinario. Itemq; Vicistis cochleam tarditudine. Alia quæ è difficultate peragendæ rei, ac frustratione deliniant auditorem, quale illud, Himbrem in cribrum geras. Aut quæ ex annominatione. ut, Ecquid is homo scitus est? plebiscitũ non æque est scitum. et, Hic equus non in arcem, uerum in aram faciet impetum. Paulus Marchesius Neapolitanus, clari nominis Iurisconsultus cum audiret notum sibi hominem, quiq; breui patrimonium omne dissipasset, ad diuortiũ ab uxore cõpelli, quod is (ut erat rei ueneree inhabilis) post aliquot annos matrimonium non consumasset, Mirum inquit, cur matrimonium non consumarit, qui patrimonium tam cito consumpserit. Sunt quæ ab probrositate pariant iucunditatem, quale hoc, Noctu in uigiliam quando ibat miles, tum tu ibas simul, conueniebat ne in uaginã tuam machera militis? Aut à cauillatione. ut, Cistella hic mihi adolescens euolauit. In cauea latam oportuit. Aut ab illusione, ut cum ille dixisset, Vox ad auris aduolauit, tum alter, Næ ego infelix fui, qui non alas interuelli. Volucrem uocem gestito. Interdum ex perplexitate uerborum. ut, Non ex uxore natam uxoris filiam. Alibi ex retorsione maledicti. ut, Ve tibi. hoc testamento seruitus legat tibi. & retorsit maledictum, & testatorum usus est similitudine ac uerbis. et, Eos asinos prædicas uetulos, claudos, quibus subtritæ ad fœmina iam erant ungulæ. ipsos qui tibi subuectabant rure uirgas ulmeas. Nonnunquam ex uerborum nouitate. ut, Quid istæ quæ uesti quotannis nomina inueniunt noua. tunicam rallam, tunicam spissam, linteolum cæsicium, indusitum, patagiatum, calthulam, aut croculam supparum, aut subnimiam riciam, basilicum, aut exoticum cumatile, aut plumatile, cerinum aut gerrinum, gerræ maximæ. cani quoq; ademptum est nomen. uocant Laconicum. Iucundissima sanè tum effictio nominum, tũ innouatio muliebrium uestimentorum, ex ore præsertim serui subdoli, ac ueteratoris. Aliquando ex cautione. ut, Caue sis cum filia mea copulari hanc, diuertunt mores uirginis longe à lupa. Aut ex contẽptu, atq; aspernatione. ut, Hæc negat tuam esse matrem. ne fuat, si nõ uult, equidem hac inuita tamen ero matris filia.

De locis unde ducuntur dicta, ac facetiæ.

Habent igitur ridicularia, quæq; Dicta uocantur, ac Facetiæ locos suos, unde deducantur, quemadmodum & argumenta apud Dialecticos, in quibus ostendendis si aliquantum uersabimur (nam ut omnia colli-

ganus esset profecto laboris magis affectati, quam necessarij) uidebitur fortasse non omnino alienum, praesertim cum a maioribus nostris pars haec non fuerit omnino neglecta. Puer Florentinus et argutus & perurbanus adductus ante sacerdotem Cardinalem iocandi gratia, multa cum facete admodum, nec minus etiam scite dixisset, sacerdosq; ipse ad amicum qui astabat conuersus susurrasset, huiusmodi pueros consuesse ubi ad aetatem peruenissent robustiorem, ingenio subcrassescere. Nae inquit o bone Cardinalis puerulum te oportuit scitum fuisse admodum. Dictum itaq; in se puer in sacerdotem retorsit, magna cum auditorum hilaritate & risu. Est apud Plautum dictum & salsum, & bene argutum. Prodigum te fuisse oportet in adolescentia, quia senecta aetate mendicas malum. Locus hic ipse quidem in ipsa rerum natura constitutus est. Siquidem initio qui sunt prodigi, necesse est eos effusa prodigenter pecunia, tandem egere. Antonius Panhormita suauis admodum uir interrogatus ad rem uxoriam iucunde concorditerq; agendam, quibus nam maxime opus esse duceret? sumpto argumento a frequentia molestiarum, ac magnitudine, quae in uita contingerent coniugali, duobus tantum opus esse respondit, uir ut aurium surditate teneretur, uxor uero ut oculis esset capta. ne altera uidelicet inspiceret quae a marito intemperanter fierent plurima, alter ne audiret obgannientem assiduo domi uxorem. Nicolaus Porcinarius praetor admodum seuerus tris cum torsisset eadem de causa reos, adductusq; esset quartus ad funem, interrogauit, quo is esset nomine, respondit illico reus, sibi nomen esse Sextodecimo. Demiratus Nicolaus raritatem cum esset nominis, subdidit ille, A re ipsa, reiq; ipsius euentu nomen mihi hoc obtingit praetor, nam cum tres illi quaternatum, hoc est duodecies funiculo ante me contorti sint, nimirū sextadecima mihi tortura sortito obuenit. Quo qdē dicto delectatus ille, a supplicio temperauit. Et facete & extemporaliter sumptus est iocandi locus ab enumeratione torturarum, quae possent & animum mouere, & iram temperare. Puella & modesta, & catula cum ab muliere quadam iracunda atq; annosa non solum amaris, uerum etiam impudentibus incesseretur dictis, Quando inquit (ut uideo) abundas annis mulier, pudorisq; egena es admodum, te hortor ut huiusce sumas aliquid aliūde mutuum. Locus sumptus a consuetudine eorum, qui cum pecuniae egeant, illam sumunt mutuā. Hortuntio & dicaculus ipse quidem, & coronis assuetus, ingressus domum conspicatur uxorem amatori implexam, cuius ex humeris nudatae cruscula, pedes autem calceolati dependerent. Tum ille O mea in-

quit uxorcula, ut benefacias, ut rei familiari utiliter consulas, hac enim ratione toto anno ne par quidem calceolorũ ipsa conteres, nulliq; rei futura est tibi necessaria sutoris opera. Et huius quidem ioci sedes in utilitate collocata est. Consentinus ciuis callidus admodum, ac uersutus questus est apud equitum præfectum, surreptam sibi noctu fuisse equam, quam clam quidem præfectus ipse surripi iussisset. Respõsum est illi à præfecto, atq; imperatum, ut in ea conquirenda nihil omitteretur diligentiæ & operæ. cæterum quo illa clam extra oppidum incognita aliò traduceretur, & freno instrui, & phaleris ornari splendidioribus eam iussit. quæ cum paulum modo extra portam processisset, cœnosumq; incidisset in locum, corruit, resupinato corpore, cognitaq; est à domino, qui illic forte obseruabat. Is itaq; comparatis statim subligaculis, quas (ni fallor) hodie bracas uocant, statim ad præfectũ rediens, Ego inquit heri & precatoris personam apud te, & supplicis gessi, hodie uero & adiutor aduenio, & consiliarius. Eccæ tibi subligacula, quibus uti posthac tuto poteris ad equas à furtis uindicandas, sexumq; obtegendum. Dicti huius sedem constitutam esse in instrumento & ornatu parum idoneo quis non uidet, prætoriaq; in turpitudine? Ludouicus Galliæ Rex Caroli eius pater, qui paucis ante annis regnũ Neapolitanum armis occupauit, filiam collocauerat Aureliensi Ludouico. Ea cum deformis esset, ac parum uenusta, atq; patre coràm forma eius à uiro præter modum commendaretur, sensit socer inesse generi uerbis spicula, quæ quo retunderet, ab obliquo gladij aciem obiecit, Et hoc inquit laudibus istis adijce, uxorem tuam pudicissimæ esse matris filiam. Erat enim constans opinio, Aureliensis matrem parũ pudice se se habuisse, quippe quæ priore uiro mortuo, familiari eius nupsisset, qui cum uino illo se se immiscuerat. Meis è tribulibus quispiam abunde comis, cum hospes uociferantem diutius uxorem eius, rixantemq; cum ancillis parum æque ferret, conuersus ipse ad hospitem, Ecqua inquit amice impatientia est tua? duos & triginta annos huius clamores diesq; ac noctes æquissime ipse perfero, tu uero ne deiecculæ quidẽ sextantem ferre eam potes? quo dicto et hospitem lenijt, & uxorem ab ira ad risum conuertit. Quæ iocandi occasio ab incusatiõe sumpta ẽ, atq; ab exẽplo. Diuerterat aliqñ familiaris quidã meus peregrè iter faciẽs ad meritoriã. apposita est ei cœna oĩ è parte holitoria, uinũ item dilutissimum, omnia demum administrata parcissime. postquam autem cœnauit, iussit uocari ad se medicum ad mercedem capiendam. igitur caupo cum respondisset, Ecquid (malum) in uiculo maxime agresti medicum requiris? Ibi ille, Num pro' bone, te te

ipsum ignoras? quo sit igitur merces operæ suæ par, medici pretium accipe, non cauponis, quando ut ægrotum me pavisti in cœnula. Ab irrisione & contemptu deductum est dictum. Eiusdem est generis quod subijcio. Homo Hispanus vasto admodum, nedum procero corpore, prætereuntem nanulum irridebat, conversus itaq; ad eum nanulus percontatur, quo ipse esset nomine. Cum respondisset, Rodoricillo sibi nomen parentes fecisse, Tum ore quàm maxime prompto nanulus, Atqui inquit parentes istos tuos maxime omnium mendicos fuisse oportet, qui in tanta nominum copia, in te appellitando tanta inopia laborauerint. Subdiderim & aliud non iniucundum, ex eodem fonte. Diuerterat ad meritoriam Pyrrhiniculus Vasco, atq; apposita mensa anaticulum uersabat in lancibus, perbelle unctum, atq; halliatum. ingreditur repente ad illum uiator Hispanus, iniectisq; in anaticulum oculis, potes inquit o' amice aduenientem comiter amicum accipere. Ibi tum Pyrrhiniculus quo nomine ipse esset, exquirit. Audenter ille, ac iactabundus, Alopantus inquit Ausimarchides Hiberoneus Alorchides. Papè tum Pyrrhiniculus, quatuor ne auicula hæc heroibus, et quidem Hispanis? absit iniuria. ea Pyrrhiniculo satis est uni. minutos enim decent minuta. Idem hic, de quo dixi, familiaris aliquãdo peregre proficiscẽs ĩ cubile incidit, ab cimicibus simul, plurimoq; a' pulice insessum. Itaq; ubi paulum modo quieuisset, excitatus ab illorum aculeatissimis demorsiunculis, euocato caupone petijt falcem sibi ab eo afferri. Cum ille quam ad rem opus ea esset, percontaretur. quia inquit excidam senticetum, quod mihi nocte hac excidendum locasti. Sẽtes, & spinas ad cimices transtulit ac pulices, cubile autem ad senticetum. Alphõsus Hispaniæ citerioris, itemq; Neapolitanorum Rex uenationi cum esset admodum deditus, percontareturq; Antonium Panormitam sciscitabundus, qui Neapoli essent nobiles uiri uenandi studiosi, si qui item scriptores de natura canum aliquid prodidissent. Næ tu inquit Rex ad latus habes rerum harum omnium prudentissimum uirum, ne aliunde quærites, quippe qui annos supra quadraginta cum hoc genere animalium sit ita conuersatus, ut noctis quoq; ipsas cum canicula cubitauerit. hic tibi & canum naturas describet, & illorum instituendorum artes. Erat autem is eques Neapolitanus, quẽ honoris gratia ne nominauerim. Cumq; his dictis surrisisset, Antonius indicauit sub caniculæ nomine uxorem illius significari, mulierum omnium clamosissimam, pariter ac rabiosissimam. Quod dictũ & Alphonsum, & qui circum stabant omnes maximum in risum, extẽporalitate ipsa prouocauit, ut illic per iocum ac festiuitatem, enar-

rata fuerit historia, coniugalis siue uitæ, siue captiuitatis. Obuersabatur ante oculos Ludouico Pontano, sui temporis Iurisconsultorũ præstantissimo litigator mirifice importunus, cui & nasus esset simor, & barba admodum promissa, & hispida. Cum hic igitur Ludouicum salutasset, ac de more percontatus esset, ut ualeret ipse, ac familia? ut salui essent, quos amaret domestica? canes illi duos uenaticos, egregie etiam phaleratos, ac copulatim iunctos dono dedit. Ad ea Ludouicus, & recte ualere suos omnes respondit, & gratias egit de canibus, ac statim ore quàm maxime renidenti, Tu uero inquit mi hirquicule, ut pacate, ut salubriter tuo cum grege? qui lupis illum, abductis canibus, incustoditum reliqueris. Vides quàm belle, quàm urbane in barbam ac nares iocatus sit, atq; in gregem destitutum. Federicus Rex Neapolitanorum usus est magistro epistolarum, utq; hodie dicunt, Secretario Vitho Pisanello. Is erat capillo crispo, qualis Aethiopibus esse solet. Forte inter Federicum & Prosperum Columnam exercitus eius ducem sermo inciderat de hominum applicationibus, naturæq; ipsius signis quibusdam, eorumq; obseruatione. Cumq; in referendis illis Federicus dixisset, fieri uix posse, cui crispus erat capillus, quin idem aut musicus esset, aut deprauata ac parum constanti mente, Tum Prosper, per Christum inquit o' Rex, Vithulus hic quidem tuus haudquaquam musicus est. Argute admodũ, atq; aculeate. nanq; ex aduersatione sequebatur, laborare illum mentis infirmitate, ac peruersitate animi. Valentinum scortillum effictim cum amaretur ab adolescente parum pecunioso, peteretq; ille ab ea noctem, præsensq; deesset pecunia, ac noctis pretium, de quo fidei suæ tamen ut staret rogabat in triduum persoluendo. Tum ea nudato femore, an tibi inquit mercimonium hoc uideatur fidei tantum accredendum? Ibi adolescens, nudato è uagina sua capulo, confestim subdidit, Num nam mercatori huic fides adhibenda non ẽ sua? Ioci huius sedes in translatione collocata est a' mercatoribus sumpta, innititurq; consimilitudini. Rodoricus Carrafius (ut sunt plериq; Valentini ciues tum senes, tum iuuenes amoribus dediti ac delitijs) licet octogenarius iam, exercebat se se ad tibiam. prætteriens ante eius fores Rebolleta, homo cum primis suauis ac facetus, Quis inquit o' pueri hic ad choreas instituitur? Cum respondissent, Rodoricum dare operam choralistho. Næ inquit Rodoricus nuntium ab orco accepit, ludos apud manes apparari, ac festos dies. Dicendi ac ridendi argumentum omne ab annositate ductum. Quibus igitur è locis dicta ipsa deducantur, quibusq; in sedibus collocata sint, ex ijs

quæ dicta sunt, facile est intelligere. Perinde autem ut natura ipsa terræ agrorumq; diuersitatem ingenerat succi ac saporum, sic locorum quoq; positura nunc dicteriorum acumen gignit, nunc salsitatem aut leporem, alias autem alius atq; alius tum iucunditatis condimentum, tum iocandi uoluptatem ac delitias, neq; unius quidem aut generis, aut modi. Iam dudum (inquit ille apud Plautum) sputo sanguinem. Refertur ei statim à collocutore. Resinam ex melle Aegyptiam uorato. Item alibi, Dic mihi, solent ne tibi oculi unquā duri fieri? Quid? tu locustam esse censes homo ignauissime? Quid his ridiculosius? Quid illo autem lepidius? Isodos demissis pedibus in cœlum uolat. Eum in odorem cœnat Iupiter quotidie. Odor demissis pedibus? peccaui insciens, quia demissis naribus uolui dicere. Quid hoc quàm est populare, ac simplex. Hæ oues uolunt uos. prodigium hoc quidem est, humana cum nos uoce appellant oues. Contra quid illo argutius? Quin fles? Pumiceos oculos habes. Et alibi, Genus nostrum semper siccoculum fuit. Non'ne & illud suauissimum? Hodie' me in ludum recepi literarium. ternas scio iam. Quid ternas? Amo. Et illa quoq; cum primus ad risum alliciunt. Quisquis homo huc uenerit, pugnos edat. Apage non placet me hoc noctis esse, cœnaui modo. Et, Gestiunt pugni mihi. Si in me exerciturus, quæso in parietem ut primum domes. Item Amphitryo redire ad naues melius est nos. qua gratia? quia domi nemo daturus est prandium aduenientibus. Qui tibi nunc istud in mentem uenit? Quia enim sero aduenimus. Qui? quod Alcmenam ante oculos stare saturam intelligo. Itaq; pro natura locorum unde ducuntur, dicteria ipsa qualitatem sortiuntur, ac saporem. Ipsæ autem sedes constitutæ sunt tum in rebus, tum in uerbis. In uerbis, quale hoc, Vt ualētula est, pené me exposuit cubito. Cubitum ergo ire uult. Et, Num medicus quæso es? Imo ædepol una litera plusquam medicus. Et, Adueni sti audaciæ columen consutis dolis. Imo consutis tunicis aduenio, non dolis. In rebus, ut, Si neq; hic, neq; Acheronti sum, ubi sum nusquam gentium? Item, Ait se obligasse crus fractum Aesculapio, Apollini autem brachium. Nunc cogito utrum me dicam ducere medicum, an fabrum? Et, Non placet mihi cœna quæ bilem mouet. Quid quod loci quidam constant ipsi quidem è rebus ac uerbis unà immistis. Quale est hoc, Credo alium in aliam belluam hominem uorter. Ille in colūbam credo leno uortitur, nam in columbari collū haud multo post erit. Pro locis igitur, proq; rebus, ac uerbis dicta ipsa succulenta sunt. hinc alia (ut dictum est) salem habent, alia leporem, alia aut mordicant,

aut uellicant, quædam uero titillant. alia prima fronte risum mouent, alia diutius uersata relinquunt in animo sedationem quasi quandam. Sunt quæ ruborem afferant, quæ contra animum erigant, aut moneant, aut dehortentur. De quibus singulis uelle minutatim disserere, licet superuacaneum uideatur, cum eorum admonuisse satis quidem uideri possit, Tamen si aliquantum etiam in ijs uersabimur, nec tibi quidem, nec si qui forte alij rerum harum lectores futuri sunt, ingratum fore arbitramur. Illud tamen satis liquet, in uerborum concinnitate ac ui plurimum quidem repositum esse siue ad delectandum, molestiasq; lepore tantum ipso sedandas, siue ad uulnerandũ, saleq; illinẽdas plagas, siue ad retorquenda iacula, relinquendam'ue suspitionem absconditi risus ac ioci, notæ'ue pudendæ tũ cicatrices inurendas, tũ mentis ipsius clàm quidẽ cruciandæ acerrimos morsus, torturasq; grauissimas.

De Valerij Martialis Poëtæ dictis.

Valerius Martialis artificiosissimus epigrammatum scriptor ita in ijs quidem iocatus est, ut frequentius carpat, quàm delectet, tametsi è de morsione ipsa delectatio quoq; paritur. Adhæc dictis eius partim occultissima quædam insunt spicula, partim uerba quæ non solum à faceto sint aliena, uerum aut obscœna ipsa admodum, scurriliaq;, aut maxime ampullosa & acida, quod quidem Hispanicum est, Nam et si Hispani cum primis sunt facetiarum studiosi, tamen si populares respexeris ac plebeios gentis eius homines, inuenies eorum iocos non tam propendere in lusum, ac delicias, quàm in submorsiones, magisq; spectare in inuectiuas, & subsannationes, quàm in risum, uoluptatemq; è iucunditate conceptam, quæ in facetis uiris tenerrima quidẽ est. Sũt tamen dicta eius in uniuersum arguta, subtiliterq; conquisita. abstrusæ sententiæ, eædemq; raræ, salsæ, aculeatæ. inuentio uero maxime acuta. uerba autem præcipue accommodata, quæq; non prima tantum facie, atq; in ipso expliatu lectorem alliciant, atq; auditorem, uerum quæ in eius animo relinquant tacitam quandam quasi subtitillationem. Nihilo tamen minus in ijs non paucæ quidem animaduertas, quæ digna prorsus sint facetis, ac temperatis ciuibus, retineantq; decorum illud, quod uirtutis huius, de qua præcipimus, maxime est proprium, Quale illud quod & iucundum simul, & salsum est, risumq; uenuste pariter atq; honeste mouet, ac uel in ore etiam matronæ non dedecet.

Vnguentum fateor bonum dedisti
conuiuis here, sed nihil scidisti.
Res salsa est bene olere, & esurire.
Qui non cœnat, & ungitur Fabulle,
Hic uere mihi mortuus uidetur.

Est & illud quoq; eiusdem generis in Cæcilianum.

Quicquid ponitur, hinc & inde uerris,
Mammas suminis, imbricemq; porci,
Communemq; duobus attagenam,
Mullum dimidium, lupumq; totum,
Murenæq; latus, femurq; pulli,
Stillantemq; alica sua palumbum.
Hæc cum condita sunt madente mappa,
Traduntur puero domum ferenda.
Nos accumbimus otiosa turba.
Vllus si pudor est, repone cœnam.
Cras te Cæciliane non uocaui.

Itemq; & aliud undiq; quidem & suaue, & bellum.

Quod fronte Selium nubila uides Rufe,
Quod ambulator porticum terit serus,
Lugubre quiddam quod tacet piger uultus,
Quod penè terram tangit indecens nasus,
Et dextra pectus pulsat, & comam uellit,
Non ille amici fata luget, aut fratris,
Vterq; natus uiuit, & precor uiuat,
Salua est & uxor, sarcinæq;, seruiq;,
Nihil colonus, uillicusq; decoxit,
Mœroris igitur causa quæ est? domi cœnat.

Et hoc quoq; quod subdam licet admodum mordax, plenum tamen est uenustatis ac leporis, quippe quod siue lectum, siue auditum mirifice delectat, exilaratq; tum legentem, tum etiam qui audit.

Garris in aurem semper omnibus Cinna,
Garris & illud teste quod licet turba,
Rides in aurem, quereris, arguis, ploras.
Cantas in aurem, iudicas, taces, clamas.
Adeo ne penitus sedit hic tibi morbus,
Vt sæpe in aurem Cinna Cæsarem laudes?

Summe autem urbanum hoc, & lepidum.

Spectabat modo solus inter omnes,

Nigris munus Horatius lacernis,
Cum plebs, & minor ordo, maximusq;
Sancto cum duce candidus sederet.
Toto nix cecidit repente cœlo.
Albis spectat Horatius lacernis.

Profluunt autem hæc dictorum genera fonte ex eo, qui nō una quidem, & tenui manat scatebra, uerum uberiore quæ decurrat, ac prætera labatur riuo, nec paucis dictum ipsum constat uerbis, uerum complu= ribus. At illud & breue, & mordax, et perquam salsum, obscœnum tamen, nec conuentu honestorum uirorum dignum.

Os & labra tibi linguit Manuela catellus,
Non miror, merdas si libet esse cani.

Quod dictum non tam res ipsæ, quàm uerba scurrile efficiunt atque de generosum.

Est & illud eiusdem generis, minus tamen obscœnum.

Quod fellas, & aquam potas, nil Lesbia peccas.
Qua tibi parte opus est Lesbia sumis aquam.

At illud neq; obscœnum, neq; honesta hominum consessione indignum.

Formosam faciem nigro medicamine uelas,
Sed non formoso corpore lædis aquas.
Ipsam crede deam uerbis tibi dicere nostris,
Aut aperi faciem, uel tunicata laua.

Sunt apud eundem Poëtam dicta et quidem non pauca, quibus sub uelo abscondita insint spicula, eaq; peracuta. Quale hoc,

De nullo quereris, nulli maledicis Apici,
Rumor ait linguæ te tamen esse malæ. Itemq;,
Versiculos in me narratur scribere Cinna,
Non scribit cuius carmina nemo legit.

In hoc uero manifesta apparet, se seq; ostentat mordacitas.

Credi uirgine castior pudica,
Et frontis teneræ cupis uideri,
Cum sis improbior Massiliane,
Quam qui compositos metro Tibulli
In Stellæ recitat domo libellos, Et in hoc item,
Nulli Thaï negas, sed si te non pudet istud,
Hoc saltem pudeat Thai negare nihil.

Illa uero uideri possunt, fortasse etiam iure suo frigida.

Omnis quas habuit Fabiane Liquoris amicas
Extulit. uxori fiat amica meæ. Item,

Millia misisti mihi sex, bissena petenti,
Vt bissena feram, bis duodena petam.

At hoc cum primis ridiculum, tametsi minime uacuum est obscœnitate.

Infantem secum semper tua Bassa Fabulle
Collocat, & lusus, deliciasq; uocat,
Et quod mireris magis, infantaria non est.
Ergo quid in causa est? pœdere Bassa solet.

Illud uero prima fronte quanquam est persimiliare ac facetum, latet in eo tamen etiam maledicentia, accusatioq; impotentiæ.

Hospes eras nostri semper Matho Tiburtini.
Hoc emis. imposui. rus tibi uendo tuum.

Eiusmodi sunt igitur Martialis dicta, ut pleraque multum habeant salis, nec minus fellis, atque ampullosi, proq; loco & iocentur, & delectent, interdum ruborem inducant, magis quàm risum, alia uero quæ non pruritum tantum excitant, aut titillatum, uerum etiam petulantiam præ se ferant, lususq; parum omnino modestos. Persæpe autem uerecundari ita nescit, ut uel aperte scurretur, nec solũ inuidere sicophantis uideatur ac parasitis, uerum etiam mimis. Adeo autem cuncta hæc complexus est genera, estq; in ijs ita frequẽs, et multus, ut alijs in eiusmodi iocis ludẽdi præripuisse uideri uelit materiã. A nobis autem cum mediocritatis parte in hac quæratur, defugianturq; extrema, alia dictorum tum genera quærenda sunt, tum species, quæ facetorum sint omnino propria. Vtq; Valerij huius dicta, parte quidem non exigua institutioni huic nostræ parum consentiunt, Sic & Marci Ciceronis quædã ẽt explodenda, quippe quæ Oratori magis conueniant ad uictoriam causæ comparandam, quàm ad eam animorum relaxationem, quæ à nobis cum honestate ac dignitate quæritur, cuiusq; insita est hominibus à natura appetitio. Itaq; quid & quomodo Cicero de ijs sentiat à nobis prætereundum non est.

Duo esse secundum Ciceronem facetiarum genera.

Legitur autem apud eum duo esse genera facetiarum, alterum æquabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum, et breue, illamq; Cauillationem à ueteribus appellatam, alteram uero hanc Dicacitatem, utranque tamen leuem rem esse, quando leue prorsus sit risum mouere. Nihilo tamen minus in causis multum persæpe lepore ac facetijs Antonio authore profici. In neutra uero artem ipsam quippiam habere loci, quando in illo genere perpetuæ festiuitatis ars non

desideratur, naturam enim ipsam fingere homines, & creare imitatores, & narratores facetos, & multu adiuuante, & uoce, & ipso genere sermonis. In altero uero nihil prorsus artem habere quod praestet, Cum ante illud facete dictum emissum hærere deberet, quàm cogitari potuisse uideatur, sitq; in celeritate positum, ac dicto.

Circa dicta, facetiasq; inueniendas artem plurimum ualere.

H*is igitur in hunc tenorē inter disserendū explicatis, res ipsa nos hortatur, & ostendere artem in dictis quoq; ac facetijs multum habere loci, & exercitationem studiumq; plurimum in his ualere. Primum enim quod in omni actiōe ac uirtute exigitur, id quoq; inter iocandū, utendisq; facetijs seruandum esse, uti delectus habeatur rerum, locorum, personarum, auditorum, temporum, fortunæ item, atq; euentuum, hæc enim ad retinendam atque assequendam mediocritatem cum primis exiguntur. Ipsa uero mediocritas non uirtutes solum constituit, quæ morales dicuntur, uerum etiam eloquentiam, quæq; Græce est Rhetorica, habuitq; tam multos ac maximos authores, et Latine & Græce. Igitur si elocutio quæ constat è uerbis, atque oratione, in præcepta redacta est, habeturq; de ea ratio, & facetudinis quoq; ratio habenda est, tradiq; de ea præcepta possunt, qua enim in re uersatur ratio, in ea quoq; & institutio locum habet. Cum & Oratores ipsi dicant, & lusus iociq; facetorum uocentur etiam à dicendo dicta. Cumq; eloquenter etiam dicendi siue peritia, siue ars, siue doctrina usu comparetur, obseruationeq;, multaq; et in litibus controuersijsq;, & in senatu, popularibusq; concionibus exercitatione, eaq; maxime frequēti ac meditata. Quo fit, ut facete quoq; dicēdi regula sit aliqua, quēadmodū & bene & maledicendi, hoc est laudandi, & uituperandi. Non'ne autem si dicta ipsa pleraq; sunt in celeritate posita, & ante quidem emittuntur, quàm cogitari potuisse uideantur, non'ne in quam contingit & hoc quoq; in orandi exercitatione ac peritia? Principia enim hæc ipsa & loquendi Oratorie, & dicendi facete, ac tum ridendi, & hilarescendi, tum dolendi ac lacrimandi in natura posita sunt, ab eaq; proficiscuntur, quibus postea ratio ipsa modum quendam, ac certum eum quidem adhibet, ut quod de amore Ouidius inquit,*

Et que nunc ratio est, impetus ante fuit.

Etiam ad hæc ipsa trasferri recte possit. Nam & leges modum sta-

tuere funeribus, et ludis simul, ac conuiuijs, & conclamandis quidem funeribus praeficae praeponi consueuere, illis uero tum ludorum rationem qui haberent, tum qui essent conuiuendi periti. Quin conuicia, obiurgia, contentionesq; immoderatae, quaedam mulctis, quaedam supplicijs coercentur, famosis quoq; de libellis leges sunt editae, ac plebei scita. Igitur et in facetudine utenda, dictisq; temperandis modus quoq; si repertus est, an id profecto mirū? an & de dicterijs, ridicularijsq; ac iocis praecepta tradi nullo modo poterunt? neq; ulla erit eorum tradendorū siue ars, siue doctrina, quae mediocritatem et doceat, & ostendat, qua ea sit uia & assequenda, & retinenda? ut si principia sunt naturae, modus tamen ac mensura ratione temperetur, atq; institutione. Nā & pedum incessus ciuili quidē homine dignus regulam suam habet, est & sua quoq; gestus temperatio, ac lex. Erit igitur & iocandi suus atq; ingenuo homine dignus modus, ac temperamentum. Nam si facetudo uirtus est quaedam, eaq; mediocritas, ut probatum iam est, ea ut institutione constet ac praeceptis necesse est, Cū praesertim nos nequaquā Oratoriam quaeramus urbanitatem, uerum moralē, quaeq; ad animorū refocillationem conducat, eamq; honestam ac laudabilē. Natura quoq; nos docet uti argumentationibus, quarum tamen permultae extant praecepta. Estq; illarū siue ars, siue doctrina, atq; eruditio et magistra et iudex illa, quae λογικὴ dicitur, nostro aūt nomine tū disserendi ratio, tū disertiua. Ipsorū aūt argumentorum ut sunt sedes, quae dicūtur loci, eaq; cognitio appellatur tum Localis, ac de locis, tū Topica, Graeca appellatione, Sic etiā dictorū, ac facetiarū propriae sedes sunt, eaeq; admodū certae, quas si (praeterea quae dicta sunt) diligentius peruestigauerimus, inq; formam etsi nō absolutam, aliquam tamen redegerimus, non pigebit huius siue laboris, siue studij. Nam & futuros uaticinamur, qui de ijs sint subtilius, atq; enucleatius disserturi.

Aliter Oratoribus, ac Comicis, aliter ingenuis ciuibus facetiarum locos quaerendos esse.

Itaq; nec ut Martiali, aut Plauto, nec ut Ciceroni quaerendae nobis sunt facetiae, siue earum loca, & quasi regiones. Mediocritatem enim quaerimus, quae habitum faceti constituit, non quo aut spectatoribus risum moueamus, aut aucupemur plausum, carminisq; commendatione, aut quo iudices capiamus, ac lepore facetijsq; in nostram trahamus sententiam, uerum quo urbane ac festiue relaxemus animos. Inuenta enim & constituta sunt conalia, conuentus, circuli,

ac coronae

ac coronæ tum ad utilitatem & communem & priuatam, tum etiã ad iucunditatem, relaxandosq; ab labore, ac curis animos. Tametsi lo ci ipsi sunt communes, &, quod Cicero dicit, quibus è locis ridicula du cuntur, ex iisdem graues possunt duci sententiæ, idem nos quoq; sen timus, posse deduci quoq; et quæ dicta in spurcitiam delabantur, atq; scurrilitatem, & quæ in leporem, atq; urbanitatem, Alteri enim loci & rebus, et uerbis modum statuunt, alteri in risum propendent atq; scurrilitatem. Modus igitur his accedere potest ac ratio, quo scurrilitas omnis absit iocantibus. Quod officium delectus est proprium tum in rebus, tum in uerbis. Verum obscenitas plerũq; est in uerbis, scurrili tas in utrisq; potius, siquidem scurrile habetur, quem minime debeas eum dictis lacessere. Quando (ut est apud Ciceronem) quæ cadere pos sunt in quos nolis, quamuis sint bella, sunt tamen ipso genere scurri lia. Nimis igitur salse dicta, aculeataq;, atq; in quos minime conue niat, scurrilia & ipsa sunt. Possunt tamen & faceti homines in con fessiniobus, coronisq;, ut qui referant quidem dicta, emissaq; ab alijs, non ut qui ex se se dicant, ingerantq; in quempiam, quandoq; & mordacia afferre in cœtum, quasi ea in memoriam reducant, idq; exẽ pli gratia, non tamen mordaciter, scurriliaq; minime scurriliter, sci licet ut uerbis paratur, & gestibus. Quod in referendis fabellis præ cipue usuuenit, ut quæ in illis insint turpia, explicentur non turpiter, in terdum uero innuantur, potius quàm dicantur.

Diuisio in Iocos, Dicta, Ridicula, Fabellas.

Quæ quo expressius a' nobis ostendantur, ea partiemur in Iocos, in Di cta, in Ridicula, ac Fabellas. Totum autem ipsum genus est iocatri. Io ca uero & dictis constant, & ridiculis, & fabellis, ac dicta quidem alia lepida, alia salsa sunt, alia & salsa simul et lepida, alia obscena, dicacia, eaq; non unius generis, alia breuia, atq; ex uno tantum uer bo, alia è pluribus constituta. Sunt contra inepta quædam, insulsa, fatua, illepida, frigida. itaq; multimoda ipsa quidem sunt, Ridicula quoq; non unius sunt naturæ, alia enim faceta sunt, alia uero minime. Itaq; species hæc indagationi huic nostræ minus congruit, quippe qui relaxationem quæramus, quæ facetudinis est alumna. Fabellæ iucun dissimæ ipsæ sunt, atq; ad omne facetiarum genus accommodatæ, lo cisq; omnibus cogruũt, si non fortasse temporibus, quanquam & tem poribus, & item personis, si delectus accesserit, Quarum duplex est genus, unum quod sumptum est a' mutis animalibus in exẽplũ, qua-

les Aesopicæ ferè sunt fabulæ,& earum similes, aut à rebus minime sentientibus, ut ab herbis, arboribus, lapidibus. ut quæ in senatum Romanum introducta fuit contentio uentris aduersum cætera corporis membra, ut quæ de Phocione refertur aduersus exactores pecuniæ uiritim conferendæ ad sacros quosdam ludos Athenis publicæ institutos. Alterum, quod siue fictum, siue uerum, uel ut uetus tamen uersatur in ore hominum, uel ut nouum refertur. His (ni forte displicuerit) addam quas aniles dicunt fabulas. quales sunt quæ narrantur ad cunas, atq; infantulorum uigilias, nam & hæ quoq;, ubi res ipsa tulerit, afferre iucunditatem possunt. Ponenda quoq; uidentur in hoc ipso genere fabellarum, carmina, & quæ amatoria sunt, & quæ siue ludunt ad citharam, aut tibiam, siue ad uirtutem hortantur, afferunt enim quoquo modo delectationem auditoribus. Nam quid dicendum est de explicationibus historiarum? Qua enim è re maior uoluptas afferri honeste potest, quàm è relatione rerum gestarum? Itaq; persæpe etiam seria relaxationem in consessibus inducunt & laborum, & curarum. Sed hoc fortasse ad facetudinem minime spectauerit, etiam si spectet ad recreationem. De quibus ipsis deinceps quidem dicemus, etiam exemplis propositis.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE SERMONE LIBER QVARTVS.

Quæ igitur suapte natura iucunditatem pariunt, ab eadem enim ducuntur uoce, sunt enim à iuuando detractis literis. Hi ubi hilariusculi fuerint, remissiores tamen, et curas sedant, & animos tranquillant, itaq; astantes afficiunt suauitate, lepiditate, & ea quæ proprie tum iucunditas dicitur, tum hilaritudo uocata est. Vbi uero uehementiores fuerint, excitant etiam risum, qui aliâs ad hilaritatem quidem tantum spectat, meramq; animi resocillationem, aliâs ad irrisionem, atq; contemptum. Irrisio uero, ac despicientia oriuntur tum à turpitudine aliqua, deformitateq; morum corporis, disciplinæ, habitus, consuetudinis, aut facti dicti'ue cuiuspiã, ac tum patriæ, tum maiorum, cognatorum, affinium, amicorum, sodalium. nam quod et indignationẽ quandoq;, ac perturbationes etiã intemperatiores afferre soleant, facetudini ac relaxationi uidetur omnino contrarium, aliâs ab ineptitudine, insulsitate, frigiditate despectum ingenerant. Quod autem hæc ipsa ioca dictis constant, uersantur enim in uerbis, ac rebus, hinc dicta ipsa aliâs breuia sunt, atq; unius interdum uerbi, aliâs fusa, uerborum plurimorum, magis'q; cõtinuũ in tractum ducta, quæq; nec risum ubiq; moueant, tum quia sæpenumero è contrario pariunt admirationem, tum quia nec res, nec uerba eiusmodi sunt uirium, nec qui dicit idoneus est ad risum excitandum. Quod autem collocutiones, congressus'q; ipsi nostri constant allocutoribus ac responsoribus, ipsæq; allocutiones plerunq; sunt ab initio ignotæ, iccirco partes respondentis, quod extemporales sunt, dũ argutæ sint responsa, appareantq; repentina, & improuisa, pariunt etiam cum iucunditate admirationem ac laudẽ, dictis'q; ipsis addũt plurimum gratiæ, ac leporis. Inductiones uero fabellarum atq; relationes, quod ijs natura delectetur, mirifice etiam sedant animum, & tanquam defatigatum, sordentem'q; sudore in balneis lauant, deterguntq; lauatum. Est enim magna in illis uis ad quãcunq; ꝑsuasionem, actionem'q;, nedũ ad relaxationẽ, sedandas'q; ad molestias, ac curas. Quod igitur i natura soli, ac terrarũ usuuenit, alia ut alibi et nascãtur, et coalescãt, idẽ in dictis quoq; contingit, ac ridiculis, ut diuersis è locis diuersa deducantur siue dicta, siue ridicula. Quo fit, ut quoties

naturæ regionum sint cognitæ, sedesq; è quibus deducuntur facetiæ, materia ipsa præbita sit, ac sumministrata etiam affatim iocari uolentibus. Itaq; nec natura deerit arti, nec ingenium ab arte destituetur, atq; obseruatione. Obseruatio enim pedetentim in præcepta redigitur, ars autem præceptis constat. Quæ si quibusdam in rebus ad summũ, atq; absolutum non peruenit, nec penitus consumata est, quod aut ipsarum rerum infinitas quædam est, aut quod tum negligentia est in causa, tum rerum difficultas, tum etiam quia peruenisse ad aliquam cognitionem satis quidem uideatur. Et mouendi quidem risus peritia leuior uideatur, perq; satis sit Oratori, qua orator, & urbano homini, qua ciuis est, ex hac ipsa obseruatione tantum esse consecuto, ut & mouere ex se pro loco ac tempore risum queat, & animorum refocillationem parere hac ipsa uia, quam facetiæ munierint, ac lepores, solersq; iocandi cognitio, nõ quæ Oratoris sit propria, sed faceti, qua de re libro hoc ipsi differimus.

Artem naturæ coniunctam plurimum ualere ad facetudinem.

His itaq; hunc in modum explicatis, sensim quidem, atq; exemplis propositis ostendamus artem naturæ coniunctam id præstare, ut quod turpe est suapte natura atq; obscœnum, id dicatur nec turpiter, nec obscœne. quod artis esse quis neget? Perinde enim ut sterilibus in arboribus insitionis arte utuntur agricolæ, quo fœcundas illas, atq; hortenses efficiant è siluaticis, sic faceti homines arte adhibita, ac trãslationibus usi rem naturaliter turpem dictis honestant, & quod ipsum per se obscœnum est, in lepidum uertunt, ac facetum. Id autem est huiusmodi. Reguli cuiusdam aula inquinabatur nefandis puerorum amoribus, atq; huiusce generis libidine. Forte igitur ex aulicis quispiam æstiuo tempore in cubiculo quiescebat sub meridiẽ spirãtibus Zephyris, quorum afflatu quibus ille intectus erat linteolis detegebatur pudendas ad partes corporis. Forte igitur ea præteriens Rodoricus Hispalensis, uir & suauis, & qui aulicorum mores notos haberet, cum animaduerteret cucurbitulam quasi quandam pendere ad illius ramices, mirum ne inquit uideatur, grandiusculam eam esse, quæ in sterquilinio coaluerit? Videtis ne, ars ingenio comutata quid præstiterit? Adhibita enim translatione uirilis membri in cucurbitulam, primo uerbum honestauit, deinde rem turpem honestis uocibus & expressit, & accusauit, eadem translatione usus. Cucurbita enim fimo saturata mirifice grandescit.

grandescit. Quo etiam uerborum honestamento turpem illius usum in re Venerea expressit, et ridiculum fecit. Hæc igitur artis sunt, quæ in hac ipsa parte locum quoq; suum obtinent, si qui facetijs dant operam, artis ipsius obliuisci noluerint, Nam si facetudo mediocritas quædam est, sine arte id est absq; prudentia & artificio perueniri ad illã nequit. Idem hic Rodoricus cum uidisset ingredientem Florentinum hominem in regis atrium, in quo pueri regij se se exercebant ad pilam, Macte inquit fide, ac mercatura uir, arcem hanc ingressus, ad eius portam credo pugiunculum de more reliqueris, & atrium ingressurus, ne legem quoq; atrij ignores, ante eius hostium & tentigo tibi relinquenda est. An potuit honestius & turpitudinem indicare, & ludere cum mercatore pudentius? Hæc igitur ipsa (ut dixi) artis sunt, quæ plurimum apud ingeniosum hominem ad consequendam retinendamq; mediocritatem est praestitura. Artis quoq; ipsius est & inuenire, et cõsyderare, locis è quibus dicta ipsa, ridiculaq; deducãtur. In priori igitur dicto locus præbitus est à translatiõe, in secũdo à rei similitudine, quemadmodum & hoc quod subijcio. Pepererat infantulum Paschasij Decij nurus arcis Neapolitanæ præfecti, uisq; de more est, & congratulatum una, & uisitatum accesserat idem de quo dictum est Rodoricus. Itaq; ingressus ipse cubiculum, in quo conquiescebat puerpera, comperit hinc Paschasium confectum senio, innisum baculo, ac languescentem, illinc è familiaribus quempiam, perinde ac bouem nimia de obesitate iacentem in scrinio, itemq; alterum eo ingenio præditum, parum qui ab asello iudicaretur differre. Progressus igitur ad cubile, ubi infantulus uagiebat pedes exosculatus est eius, conuersusq; ad astantes an inquit præsæpe ingressus, in quo & asinus & bos recumberet, seniorq; una Iosephus, non & ipse ad Christi pedes exosculandos progrederer? Potuit ne ars ingenioso suffragata homini commodiore uti, atq; appositiore similitudine? ut quæ ridicula non esset res, illam ex arte maxime ridiculam efficeret. Est apud Plautum ex ore & pudicæ & permodestæ mulieris dictum eadem è translatione atq; officina haustum, quod etiam supra posui in re quidem uxoria, quæ suapte natura perpudenda quidem dictu est, Fundum alienum arat, familiarem incultum deserit, Quod & si risum non mouerit, ostendit tamen ars ipsa quid ualeat. Habemus igitur locos duos maxime nobiles & translationis, & similitudinis, qui satis quidem aperte uel confirmare possunt, uel testificari prætorio etiam in iudicio, artem quoq; uel maximum in his locum sibi uendicare posse, nisi hominum defuerit industria, laborq; ille pertinax, rerum omnium

expugnator. Quocirca locos etiam alios percenseamus, qui admonere nos & artis possunt, & obseruationis, quae artem ipsam constituere est solita.

De inueniendis dictorum ac ridiculorum locis.

Quoniam autem quos locos appellamus, ij sedes dictorum sunt ac ridiculorum, è quibus ioci ac sibidem lateant, extrudendi sunt, ad alias iam regiones proficiscamur, quo palàm fiat artem quoq; in illis non parum ualere. Sedentibus nobis pro foribus nostris, differentibusq́; his ipsis de rebus, facti sunt obuiam inter se agrestes duo, alter albenti pilleo, eoq; grandiore intectus caput, alter nudatis pedibus ac plantis. Atq; hic quidem è uestigio uerbis in illum illatus, Quanti, inquit, fungulus iste? pilleum uidelicet irridens. Ille sublato statim supercilio, conuersis mox ad pedes eius oculis, respondit, Quanti calceoli tui, ac denariolo pluris? Statim omnes in risum conuersi sumus. Igitur alter à pilleo admonitus est, excitusq́; à natura, eaq; duce tantum, alter etiam ab arte adiutus quae illum admonuit pedum excalciatorum. Itaq; locus lacessentis uidetur à uestitu oblatus, respondentis ab arte repraesentatus atq; ab opposito. Alter enim erat intecto capite atq; à superiore corporis parte, alter nudatis pedibus, quae pars inferior est corporis. Non rideas modo, uerum etiam dirumpare,
" *cum apud Plautum, dicentem illum audias in Trinummo; Pol hic qui-*
" *dē fungino est genere, capite se totum tegit. Eodem tempore cum staret forte nobis è regione sutor senex, & quidem sordidus admodum senex, cui ad nasum pendebat pituita grandiuscula quidem ac pellucida, praeteriens homullus dicaculus & ipse, pannis tamen, atq; annis obsitus, ut ille inquit apud Terentium, iocandiq; opportunitatem nactus, Perpulchrum inquit adamanta & pretiosum. Tum alter; Et anulo tuo dignū. Tali igitur, tamq́; inexpectato responso ars ne an natura, an simul iunctae iocari urbanius potuerint, nesciam. Ille enim iocatus est sumpta occasiōe senili ab aetate, quae pituitosa est, hic uero ab eo quod adamantes includi anulis sint soliti. Sumpsit urbanissime Plautus etiam alibi iocandi opportunitatem à tempore, nam cum dixisset*
" *seruus apud lenam de amatore, quàm tibi sospitalis fuit; tum lena,*
" *Mortuus est inquit, qui fuit. qui est, uiuus est. Iocabantur aliquando uel rixabantur potius ex ijs duo, quos maiores nostri appellitabant nebulones, & alteri quidem Asello factum est nomen; quod ob lin-*

quæ intemperantiam, & pugnis sæpe contusus, et uerberibus ac fusti bus honeratus, perinde ac asinus esset, alteri uero Ventritio, quod pa trimonium pene omne pitissando compotandoq; in uentrem congessis set. Prior igitur Ventritius inter conuiciandum, Quantum ô amice Aselle (paulo enim ante & pugnis cæsus, & quernis etiam fustibus percussus fuerat) quantum inquam æris inest tibi in crumena, ne ctu ra ex hodierna? Ad quæ confestim Asellus, Quantum tibi in uentri culum influxit uilli hesterna è uindemia? Itaq; eiusmodi siue dicta siue ridicula & multum habent fellis, & maxime apposita sunt ad mouendum risum, plurimumq; in ijs pollet natura, tametsi nominu tum interpretatio, tu formatio uidetur ad artem prorsus referenda. A diuerso quoq; sensu eorum quæ dicuntur, ioci & quidem maxime ri diculares depromuntur, ut cum ille inquit in Menecmis, Magna cum cura illum curari uolo, Tum medicus, Quin suspirabo prius sex centum dies, ita ego illum cum cura magna curabo. ille diligentiam curationis exigit, hic medici personam sustinens, quod ægre admoni tionem ferret, quodq; cura molestiam quoq;, animiq; affiictionem si gnificat, suspiraturum se se obtulit. suspiria enim exagitati, ac pa rum quiescentis animi sunt signa. Forte uiator Florentinus, ut uen triosus admodum, sic etiam perquam salsus cum per urbem Senas iter faciens porta exiret, quæ Romam ducit, ac sublato palliolo po pam ostentaret & prægrandem, & tumidam, atq; ibi tum quispi am è portæ custodibus per iocum ac risum dixisset, Sapit homullus hic, qui neutiq; pone, sed præ se manticam sibi apposuit, Tum ille ore quam maxime renidenti, An tu inquit aliter per latronum fi nes ac sicariorum securus rebus cum tuis incesseris? Quid autem ma ge lepidum aut salsum magis? Iocandi autem locus in dicto priori sumministratus est à corporis siue habitu, siue deformitate. In poste riori à morum turpitudine, ac rapiendi impotentia & studio. Ad minicula ta uero est in posteriori plurimum quidem ars, quæ illi sug gessit ea quæ cernantur oculis diligentius custodiri ac cautius. Nam quod tueamur nos nostraq; naturali quidem inest à studio, quo nã autem modo, quaq; fiat uia, id artis potius est. Nobis adolescentulis, cum Italiæ res maxime florerent, uigeretq; rei bellicæ honos Ita licos apud duces, multiq; ob strenuitatem ac rei militaris discipli nam haberentur in pretio, in ijsq; Antonellus esset Foroliuiensis, qui tamen mercennariam exerceret militiam, singulisq; pene annis con ductorem mutaret, atq; ante finitum prius stipendium ad alium transiret conductorem, commendareturq; in senatu Florentino,

quod sagax admodum esset, impiger, manu promptus, perq; laboriosus, tum Cosmus, & quod maximum in eo est, subdidit, etiam antelucanus. Hoc dictum ab arte totum profectum est, atq; à transfugiorum illius obseruatione. peperit autem risum, quia tanquam obliquo è loco atq; ex insidijs repente proruperit. Referre erat mihi solitus inter confabulandum Erricus Pudericus, senex maximi usus, summæq; iucunditatis, Neapolitanum ciuem, cuius ipse nomen ob familiæ respectum, ac liberorum obticebat, nam propudiosus erat, morboq; laborabat infami, conuenisse Genuensi cum mercatore, ac præfinisse rei frumentariæ summam quandam, certam ad diem Neapolitanũ in litus comportandam. Itaq; in prætoris conspectu cum ab actorum magistro pacta ipsa conuentionesq; de ritu adnotarentur prætorij, ex ijs qui tum aderant testibus inclamasse quempiam quasi è loco quodam abdito, Nec licere, nec fas esse uxores absq; uirorum consensu quippiam omnino transigere, quod eæ sui iuris non essent. Dictum sane non mordax modo, summeq; aculeatum, uerum illi ipsi in quem inferretur, mirifice erubescendum, quippe qui palàm propudij notaretur, morbiq; perpudescendi. Iocandi locum hunc ars ipsa magis quàm natura sibi adinuenit, ex lege sumptum, constitutisq; è ciuilibus. In eundem quoq; hunc ab matrona perurbana dictum extat generis eiusdem, quæ ab illo uocata in iudicium, cum prætore coràm ipsa sisteret, Quid mirum inquit bone prætor, qui præter consuetum homo hic facit, si fœmellam me eijcere paterno ex agello studet, qui mulieres penè omnes munere iam eiecerit suo, bellumq; ijs indixerit? Omnino igitur nota hæc à morum turpitudine inusta est, atq; ab infamia usquequaq; abominanda, ad artemq; prorsus referenda, cum abominandũ scelus mulier honestis quoad potuit uerbis innuerit, quibusdamq; quasi signis, qua significatione rem tueri suam nitebatur, cum oppressam se ac circumuentam intellegeret. Marinus Bràchatius eques Neapolitanus, quiq; propter dicacitatem & multus esset, et inuector acerrimus aduersum literatos homines, prandente aliquando Ferdinando Rege, cuius mensam assiduus inodorabatur, craterculus ei cum eēt oblatus uernacij quàm suauissimi, illumq; & ipse labellatim hausisset, interrogatus ab Rege, qua nam Bacchus is locutus esset lingua? respondit, oppido quàm literata, uinum ex eo commendans. Tum compotor ibidem qui aderat, Quid tu inquit Marine tantum literis impartire, aduersum literatos ipsos qui tam impotenter, atq; assiduus inueharis? Cumq; è uestigio illi responsum esset ab non insulso homine, inter pares, eiusdemq; rei studiosos plerumq; odium uerti atq;

inimicitias, ibi tum adolescens apprime ingenuus, quiq; uiolentiam
eius nosset, Nec ad rem inquit ista faciunt, nec sunt necessaria, cum
hos inter literatos nullus profecto sit Marino aut similis, aut par. Pri
mum dictum à genere oblatum est, ab ipsis uidelicet literis. Secundum
dictum illatum est siue ab eodem genere ductum, siue à specie. Ter-
tium autem uniuersa complexum est, cum primas ei concederet inter li
teratos hoc est uinosos. Quid his dicas artificiosius? De eodem quoq; sic
refertur. Occupata Campania ab Carolo octauo Gallorum Rege, cum
Alphonsus minor, Neapolitanorum Rex cum Ferdinando filio, ac
Federico fratre in Siciliam ob metum tam uiolenti exercitus traiecis-
set, nec Marinus eos comitatus iam esset, demiratus hoc quispiam, ac
sciscitabundus quæritabat quænam huius esset rei causa? Tum ado-
lescens eadem ex aula, argutus ille quidem atq; admodum lepidus, An
non inquit, is est Marini usus, ea in potando, atq; in conuiuendo exer
citatio, ea etiam uis ac peritia comessandi, ut Gallicas reformidare de
beat lagenas? aut gentis eius lancibus terga uertere? Perbelle dictum,
nedũ salse. Sedes autem ipsa iocandi, et quasi argumentatiuncula posita
est in usu atq; peritia, quando in artificio quocunq;, authore etiam
Aristotele, peritissimo eius cuiq; adhibenda fides est, atq; authoritas tri
buenda. Sunt multa quoq; uerba, duos sensus, ut Quintilianus quoq;
inquit, significantia, quæ & amplum & patentem præbere possunt
iocantibus campum, in quo & ars non exiguum ius exercet, maxime
in respondendo. Siquidem prolato uerbo, ingenioq; lacessito & pro-
uocato, statim ars conuertit se se ad implorandum auxiliũ ab altero
quidem uerbi ipsius sensu, ut cum Mercurius dixisset, apud Plautum,
» Malam à me sibi rem arcessit iumento suo, confestim Sosia subdidit,
» Non enim ullum habeo iumentum. Itaq; duplicitas sensus, arte iuuãte,
iocandi locum ei præbuit, Cumq; alibi dixisset, Geminum dũ quæris,
gemes, ipsa literarum ac syllabarum similitudo, et quasi collusio iocan
di locum exhibuit. Atq; in huiusmodi præcipue uocibus prima quidem
occursio tota est naturæ, secunda uero ad artem potius referenda, Eius
enim est & deducere uoces, & quærere earum structuram, & com-
parare eas, atq; inflectere. quam Alliterationem alibi uocauimus, cum
de Poëtarum numeris præcepta traderemus. Ea quoq; quæ insunt à
natura, ac dicuntur propria, ut pastum quærere, ut prolem appetere,
ut hinnire, ac mugire, atq; eiusmodi alia, iocantes mirifice adiuuant,
» ut cum ludens apud Plautum seruus dixisset, Boues bini hic sunt in
crumena, alterius serui è uestigio menti occurrit, colludere et ipsum
» posse ab pascendi cupiditate, quæ à natura bubus inest. Itaq; iocan-

bundus ſubdidit, Emitte ſodes (ne fames enecet) inire paſtum. Quis autem neget artis hoc eſſe, tametſi natura repugnante ars ipſa parum per ſe omnino in multis poteſt. Ambigua quoq;, quæq; aliam interpretationem recipiunt, maxime expoſita ſunt iocantibus, ut cũ ſeruus apud Plautum & grauiter & gratulanter domino dixiſſet, Gaudeo tibi mea opera liberorum eſſe amplius. filium enim herilem in infantia amiſſum recuperauerat, illico nactus herus iocandi opportunitatem, reſpondit iocabundus, Etenim non placet, nihil moror, aliena mihi opera fieri plureis liberos. Quod enim ille dixerat gratulatus, ſua quod opera atq; induſtria filium inueniſſet, in alium ac libidinoſum ſenſum interpretatus herus, ioco materiam præbuit. Contraria quoq; inter ſe & ipſa occaſionem iocis præbent, ut in Amphitryone cum dixiſſet Mercurius, Dextera uox aures (ut uidetur) uerberat, ex aduerſo contulit Soſia, Metuo uocis ne uice hodie hic uapulem. Et uerbero enim & uapulo inuicem contraria ſunt, perinde ut ago & patior. Datur etiam iocis locus ab interpretatione ſcripti, cũ illud eſt ambiguum, etiam Cicerone exemplum afferente, in altercatione Saturi ac Rutilij de ambitu, cum in eius tabulis oſtenderentur hæ quatuor literæ A. F. P. R. et Saturus interpretaretur, actũ fide publica Rutilij, Rutilius autem, ante factum, poſt relatum, ibi C. Canium equitem Romanum qui Rutilio aderat exclamaſſe, uerum illarum literarum ſenſum eſſe, hunc ſcilicet, Aemilius fecit. plectitur Rutilius. quod dictum acutum eſſe uult Cicero, & concinnum. Non caruit igitur nec magiſtro, nec arte huiuſmodi interpretatio. conſueuere duci etiam ab admonitionibus, ac conſilijs dicta admodum etiã faceta, quale Grauij illud apud Ciceronem, Cum malo patrono qui uocem in dicendo obtudiſſet, mulſum frigidum bibendun conſuleret, illeq; ſi id fecero, perdam uocem, reſpondiſſet, tum Canius, melius inquit quàm reos. Datur etiam iocandi locus à conſentaneis moribus, cuius exemplum extat etiam apud Ciceronem, Cum enim Saturus non nulla laboraret inuidia, quod ſine teſtamento Pompeij cuiuſdã locupletis hominis bona poſſideret, funusq; quoddam duceretur, tum C. Memius dixiſſe fertur & acute, & perbelle, Quin uides ó Sature, mortuus enim rapitur, ſi potes eſſe poſſeſſor? Ducuntur etiam ioci & ſalſi, & belli admodum ab reſponſore in eo ipſo genere, quo uſus eſt quis prior, uiq; Ciceroniano utamur exemplo, Adoleſcentulus Q. Aquilius male de ſe audiuit. is grandior iam, & conſularis, factus obuiam feſtiuo homini Aegilio, qui uidebatur mollior, quamuis nec eſſet, muliebri uſus eſt nomine, quo illum uelli-

eret, Quando inquit Aeglia ad me ueneris cum tua colu et lana? reddidit statim Aeglius, uel retorsit potius, Non pol inquit audeo, nã me ad famosas uetuit mater accedere. Quid magis artificiosum, q̃ telum idem retorquere? & ex eodem genere dictum eiusdem fellus retiaculari, ac repercutere? Est & hoc generis eiusdem. Neapolitanus quidam cuius & ipse male de se quoq; audiebat, sub uesperum itaq; ad fores eius accessit iuuenis & ipse propudiosus, nec satis bene de se audiens, cumq; clausas illas inueniret, & esse illum intus intellegeret, accommodata uocula maxime mollem in modum, atq; ad rimulas, O' mea dixit Iacoba, cur non te te mihi cupientissimo ad fores exhibes? tum ille eodem uocis usus lenocinio, Quia suas te ad fores paratissimus expectat Ambrosius. Manant & à re non expectata, & ab eo quod est ex non sperato, non illepide, neq; non admodum belle dicta, ac diuersis quidem modis, præcipue autem à nominis aut uerbi uel deriuatione, uel definitione, ut cum in senatu ageretur de agris publicis, deq; lege Thoria, & premeretur Lucilius ab ijs qui à pecore eius depasci agros publicos, & de lege diceret, Non est inquit Appius Lucilij pecus illud. erratis. liberum enim esse puto, quod qua lubet pascatur, Est eiusdem generis nec minore quidem gratia, Chariteï dictum non incelebre. Cum enim Neapoli iactaretur nummus belli tempore adulterata materia, quereretur q; è notis eius quispiam, quod nesciret iam quid haberet, Tum ille uultu quàm maxime ad iocum accommodato; Est inquit dijs immortalibus, quod gratias agam, gratuler q; amicitiæ nostræ, tandem enim hominem inueni, et amicum quidem hominem, & uere diuitem, quando diuitis est hominis nescire quid habeat. Habet quoq; concessio & locum & leporem suum. Id autem est, quod Cicero inquit, ut facete concedas aduersario id ipsum, quod tibi ille detraxit, quale illud Cœlij, Cum enim ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis maioribus, At hercule, respondit, tu tuis dignus. Simile est familiaris nostri, COLOTII BASSI, uiri admodum iucundi. Cum enim per iocum obijceretur ab amico, quod nimia uentris eius esset parsimonia, Gratulor liberalitati tuæ respondit, quod plura multo des ipse, quàm accipias. Laborabat enim ille sæpissime uẽtris profluuio. Ingeniosa sunt hæc omnia, non minus tamen artificiosa, singulaq; locos habent suos è quibus defluunt. Et peracuta sunt, & per q̃ concinna, quæ ex collatione personarũ deducuntur. Deperibat adolescẽtulus honesto loco natus puellã nobilitate summa,

excellentiq; & forma & pudicitia, Cumq; inter preces ac blanditias respondisset illa, Scito te Lucretiam inuenisse, hic ille, Experiere te & Tarquinium comperisse. Prouerbia quoq; dictorum in usum adducuntur, habentq; uim ridiculi. Familiaris noster Marinus Tomacellus functus est compluresis annos summa cum laude munere oratorio sub Ferdinando Rege Neapolitanorum. Cumq; satis longo post tempore, quàm promissum ei fuisset ab Antonello epistolarum magistro satis esset factum, gratulabundus mihi per epistolam respondit, Bene habet. elephanti partum uidimus. Cumq; aliquando compertum habuisset Paschasium Decaum quæstorem regium secum egisse liberaliter in salario persoluendo, erat enim Paschasius maxime attenuatus, ad me rescripsit, Optime actum est. fœnicem iam uidimus. Ab commemoratione etiam uersus cuiuspiam celebris, Poëtæq; maxime noti manant facetiæ & argutæ, & gratæ. Consederant me cum meis pro foribus idem hic Marinus & Petrus Compater, homo iucundissimus, magna senectute tres, cano capite omnes, nullis dentibus, multis tamen, ac propè tercentenis annis. Præteriens igitur adolescentulus demiratus cum esset tres annosos uetulos, albentibus capillis, maxime hilari uultu, & iocari cum prætereuntibus, & arridere salutantibus, hic Marinus in ipsa illa adolescentis admiratione tanto cum lepore Virgilianum effudit illud,

Tercentum niuei tondent dumeta iuuenci,

Vt risum non tenuerint, senem qui audierunt, eo in consessu, tam opportune, adeo præter expectationem, ac perquam concinne modulantem. Isq; confestim risus ingeminatus est, nam derisui cum haberetur à nobis, qui præteribat iuuenis, obeso corpore, obesiori ingenio, maxime obesis moribus, tum à festiuissimo, & perquam concinno iuuene Petro Summontio & festiue admodum & peruenuste iniectum est Virgilianum aliud, quanquam dimidiatum è Georgicis,

Longamq; trahens inglorius aluum,

Vt protractus risus fuerit in Chariti aduentum, qui animaduertens senum trium tam æqualem canitiem, Quid inquit, hic ad fores? an inalgescere cupitis? cum alpes uideamus niuibus oppletas undequaq; canescere. In primis igitur ferax est locorum campus, materiaq; maxime opulenta subministrandis iocis, ut recte Quintilianus dixerit, Si species omnis persequi uelimus, nec modum reperiemus, et frustra laborabimus. Neq; enim minus numerosi sunt loci, ex quibus dicta, quæ illi, ex quibus ea quas sententias uocamus, ducuntur, neq; alij. Itaq; et sententiæ ipsæ quæ suapte natura graues sunt & sapientes, si ridiculū

in modū iactatæ fuerint, risum ēt ipsæ parituræ sunt, ut cū Frācíscus Pucius, uir in studijs his nostris emines deridere uellet hominem seditiosum, ingenioq; minime qeto, q in corona quadam constiterat, Eæ inquit, Concordia paruæ res crescunt. Cum etiā idem hic deridiculū facere uellet, bona qui patria obligurijsset, iniecit sententiam hāc, Parsimonia rei familiaris, eæ demum diuitiæ magnæ sunt, Cumq; suis ex auditoribus somniculosum aliquem notare uellet, rorem antelucanum uocitabat. Itaq; hominum industria & ars, de qua hic noster est sermo, etiam quæ grauia fuerint ad ridicula sæpe transfert, ut negare qui uoluerit, arti suum esse locum comparandis ridiculis, dictisq; funditandis, nulla ratione id possit, quando grauia etiam, ac sententiosa dicta, ubi arte usus quis fuerit, ac tum temporum, tum personarum delectu adhibito, ad iocum traduci soleant ac risum. & persæpe quæ ipsa per se ridicula non sunt, belle tamen agitata ridentur. Itaq; et quod dictorū, ridiculorūq;, ac facetiarum regiones sint amplissimæ, quodq; in ijs ars quoq; uel multum etiam ualeat, abunde à nobis ostensum uidetur, & exemplis etiam comprobatum.

Neq; aduersum miseros, neq; potentes uiros utendum esse ridiculis.

Hinc ad alias quoq; obseruationes transeamus quæ plurimum conuenire uideantur ad facetudinem, hoc est ad eam quam in iocis quærimus mediocritatem, quodq; in delectu ferè mediocritas ipsa collocata sit, cuiusmodi uero id & quale sit, ostendendum relinquitur. Cum præsertim Cicero de Oratore agens, Oratorijsq; muneribus dicat, nec insignem improbitatem, nec rursus miseriam rideri, statuatq; in iocando moderationem retinendam esse, & Vmber quoq; noster dicat, finale esse miserum irridere. Quocirca & miseris parcendum est, in quibus locus esse misericordiæ debeat, ni fortasse superbia maledicentia, incontinentia præcipites eant, & à potentibus etiam uiris, & quibus publica res in manu est, continendum. Est enim periculosum perq; temerarium, lacessere eum, qui gladium strictum habeat, possitq; proscribere. Ad hæc et scurrile habeatur ac sit, lacessere eū qui ab omnibus ametur, & maximis atq; infimus æque carus sit, atque acceptus. Quæ enim mediocritas esse potest, ubi prudentia munus minime retineat suum? Quid rursum imprudentius, quàm eorum in se iram prouocare, in quorum nutu posita sit hominis uita? quando ut à derisu, quod ait Quintilianus, haud procul abest risus, sic

ab ira potentis haud longe abest sanguinolentia, ac uis. Qua e re efficitur, ut quemadmodum Oratoria urbanitas parum frequens esse debet, minimeq; in causis, earũq; actionibus frequentata, sic et facetiarum usus rarus, ac maxime temperatus, nec quotiescunq; locus patuerit ad iocandum, poteritq;, ut Cicero inquit, dictum aliquod dici, dicere id necesse ducamus. Vt enim in re omni modus retinendus est, si probari actiones nostras uolumus, sic etiam in iocando. Vtq; etiam serijs, quæ ad usum spectant, quædam tamen regula, normaq; à ratione constituta est, sic iocosa quæ ad iucunditatem, freno etiam quodam sunt tanquam præsepibus alliganda. Si enim iocosa probantur relaxationis gratia, non eo probari debent, quo alteri obsint, ac molestiam afferant, quod nec uiri boni, nec ciuis probi officium est, Cum facetum hominem, & bonum eundem uirum, & ciuem item probum esse dicamus. Nec enim ad maledicentiam descendendum ullo modo est aut sponte, aut ex prouocatione, nisi cum honestas ratioq; id permiserit. Quo'circa dicacitas neutiq; tam amica est facetudini, tamq; coniuncta, quàm est comitas, cum dicta pleraq; salsa sint, ac suo nomine sic appellentur, ridiculaq; ipsa haudquaquam semper grata, comitas uero à temperamento uix recedat. Itaq; facetum hominem aspersum comitate plurima esse oportet, quod facetudinis ipsius condimentum est.

Quæ seruanda sint faceto.

Ipsarum autem facetiarum duo cum sint genera, req; alterum tractetur, ac nonnunquam tanquam fabella narratur aliqua, alterum dicto, in utroq; modus retinendus est faceto, idq; diligenter uidendum, ne dũ alterũ cauet, in insulsitatem incidat, pariatq; ipse audiẽtibus derisum. Non ab re autem putat Cicero mendaculis aspergi oportere præsertim fabellas, quod Oratori conducant, cuius finis est iudicem ad beneuolentiam suam trahere. Facetum quoq; nequaquam dedecuerit eiusmodi aspersio, tametsi mendacia fugienda sunt, quippe cum ornatus hic quasi quidam adhibeatur, non fraudis gratia, sed delectationis & honestæ, & naturalis.

Dictorum salsorum duplex esse genus.

Sed mihi uidetur quod salsum est, dupliciter partiẽdum, & in quod mo-

lestum sit, odiosumq́; atq; in rixam spectet ac contentionem, et quod delectet, ac familiariter iocetur. ut hoc sit omnino iocosum & liberale, mordax illud ac dentatum. Nam seruile quomodo conueniat homini ingenuo? Generis utriusq; hæc erunt exempla, Scipio ille maior in mensa cum accubuisset, ac de conuiuarum more corona capiti eius esset imposita, eaq; & bis & ter rumperetur, ægreq; fortasse id ferret, tum P. Licinius Varus, Noli mirari inquit, parum si conuenit, caput enim magnum est. Et laudabile & honestum, ut Cicero ipse putat, Cum enim salsum uideri possit, dentem tamen non imprimit. Simile et illud. Inuitatus cũ esset Franciscus Pudericus ad prandium, appositaq; esset ei altilis haud bene assa, conuersus ad eum qui pullum deartuabat, Importune inquit accubuimus, neque enim ad prandium uocati, sed ad cœnam fuimus. Liberale prorsus ac concinnum. Crassus in Parthos proficiscens ad Deiotarum in Bithyniam diuertit, nouam tunc urbem ædificantem, Itaq; in eum iocatus, quod esset senectute iam confectus, duodecima inquit diei hora nouam urbem aggrederis. Ad quæ Deiotarus, nam & Crassus erat sexagenario maior, nec tu (respondit) o' Crasse satis matutinus in Parthos proficisceris, Vterq; perquam familiariter ac iucunde, neq; ut lacesserent, uerũ ut iocarẽtur. At hæc quæ subdam, uel uncum præferunt, quando & scindunt, & rapiunt. Barnabas Barolitanus iudicatus est de fide Christiana parum pie sentire. Itaq; aliquando cum hiaret, deq; more tamen Christiani hominis crucẽ pollice ad os designaret, tum Masius Aquosa qui & iocosus homo esset, & peracutus, ut Siculus, atq; illi notus, Quid hoc inquit Barnaba, qui cruce os quasi carcerẽ obsignaueris, ne dæmon ille malus tuo se ẽ pectore proripiat? Quid hoc salso salsius? his enim uerbis ut male de Deo sentiens coarguitur. Accubuerat ad mensam Petrus Summontius, cumq́; pransus iam esset, sacerdos satis importune ad mensam sese ingessit, uixq́; accubuerat, cum ad ministrum conuersus, statim, Sitio inquit. misce puer. Tum Petrus, Atqui inquit non putassem præterita nocte tua te cum commatercula delicias fecisse. Pupugit enim illum acerrime ex hoc, quod mane sitiant multum qui se in Venerem noctu resoluerint. Haud dissimile multum est in Ciceronem illud, Mirum anguste si sedeas, duabus qui sellis sedere sis solitus.

Altera diuisio salsorum dictorum.

Est & alia salsorum diuisio, ut alterum dicax sit, ueruntamen non urbanum, sed rusticanum, aut seruile potius, Alterum autem quod urbanam educationem referat. Nanq; apud Ciceronem Antonius Crassum dicit uenustissimum esse atq; urbanissimum, pari quoq; modo grauissimum atque seuerissimum. Posterioris generis exempla sunt hæc, Ostentabat Pomponius & quidem iactanter uulnus ore exceptum in seditione Sulpitiana, quod ipse tamen passum se pro Cæsare pugnantem gloriabatur. Ibi Cæsar et salse admodũ, et urbanissimũ in modũ, Nũquã fugiẽs respexeris inqt. Itaq; et momordit illũ Cæsar, et ab urbanitate nõ recessit. Alũnus qdam meus nõ inurbane educatus, cum obijceretur ei, quod pater araret, At mater, respondit, tua ubera locat. Itaq; in re quamuis conuiciosa, non minus tamen urbane respondit, quàm salse. Prioris uero generis hæc erunt, Contendebant homunculi duo, cumq; alter perpupugisset hoc dicto alterũ, Verba tua neutiq; mihi bene olent, tum alter, quod uidelicet loqui à tergo consuesti.
" Spurce nimis, & seruiliter. quale Plautinum illud, Obturat ne infe
" riorem gutturem? Hoc uero perquam rusticæ. nam dicenti cuipiam in=
" ter lacessendum, Caprinum bibe, quo pulmones refrigeres, tum alter, Tuum si sequar exemplũ hircinum potius demulserim. Sed hæc quæ rusticana dicimus ac seruilia, pleraq; obscena sunt et scurrilia. exemplum est, Regij stabuli magister famulos increpabat, equile immundum quod esset, Tum unus ex ijs, Videlicet enitescere stabulum uis, quo stabulariorum ipse nuptias celebres. Eiusmodi hæc & & spurcã tur, & ciuilium conuentu hominum omnino indigna sunt, et ab ore auribusq; facetorum, atq; ingenuorum hominum procul repellenda.

Vultum esse dictis ipsis accommodandum, & gestum, & uocem.

Summo autem studio id uidendum, quo dictis ipsis uultus accedat, & (qua opus est) gestus quoq; sit accommodatus, ac perquam concinnus. Secus enim dicteria non modo gratiam suam non retinent, sed is qui dicat apparet etiam absurdior, ut si nõ fiat ex eo ridiculus, efficiatur tamen parum gratus, habeaturque haudquaquam siue politus ciuis, siue satis sodalitij studiosus. Quodque de uultu præcipimus, deque gestu, in uoce etiam seruandum ducimus, nam & ipsa inflexiones ac modulos suos habet. Permulta enim tum inepta apparebunt, tum

parebunt, tum frigida, hæc illis si defuerint, quæ suapte quidem natura lepida sunt & bella. Id tamen considerandum, aliam rationem esse debere facetorum atq; ingenuorum hominum, aliam mimorum, ac theatralium ludionum, in quibus interdum obscœnitas ipsa, spurcitioq; cum scurrilitate, ac petulantia non commendetur modo, uerum etiã si absuerit, desyderetur. Quo circa in his ipsis immoderatiores qui fuerint, nimijq; imitatores, mimorum potius è numero habendi sunt, quàm facetorũ, theatroq; ac spectaculis magis digni.

Mimicæ & theatralia parùm facetis conuenire.

Nec uero imitatio tantum ipsa dum nimia quidem sit, fugitanda est, uerum etiam dicta quædam, quæ mimica sint potius, aut parasitica, q̃ ingenua, confessionibusq; ac sermonibus, de quibus dicimus, male conuenientia. qualia hæc ex Plauto, quæq; alia eorum similia, Qui edistis, multo fecistis sapientius. qui non edistis saturi fite fabulis. Item, Dũ ludi fiunt in popinam pedisseqni irruptionem facite. Delectant hæc populum, suntq; mirum in modũ auribus populariũ apta, et ad inuitandum risum, et ad detinendum spectatores in subsellijs, seu ne satietate afficiantur, seu dum pati nequaquam possunt spectandi morã. Quid illud quàm festiuum, quàm ridicularium? Vin noctuã afferri, quæ tu tu usq; dicat? Et, Assum apud te eccum. At ego elixus sis uolo. Delectant hæc mirifice. quid enim histrionia popularius? Ac fieri quidẽ potest, ut quandoq; quanquam rarenter in ore tamen ingenui, ac faceti uiri commẽdentur hæc eadem, quæ suapte natura omnino tamen dedeceant. At hoc & populare admodum, & theatricum, Digitos in manibus non habent. Quid iam? Quia incedunt cum anulatis auribus. Et illud, Perpetuon ualuisti. uarie. Caprigenũ hominum non placet mihi, neq; pãtherinum genus. Hæc inquam, quæq; huiusmodi sunt, uel suauissimum esse condimentum uideri, ac iure quidem possunt relaxationum earum, quas ipsi quærimus, quæq; ut quæramus, natura ipsa & hortatur & commonet.

E silentio interdum risum gigni.

Dicere uix quidem ausim, dicam tamen, nec parum quidem libenter, etsi facetus uir in dictis, responsisq; decenter uersatur, ad iocum quidem, honestamq; ad relaxationẽ ac quietem accommodatis, tamen ipse quandoq; uidi mirificum excitari risum, suauissimamq; gigni recreationẽ

e silentio respondentis, quod siue motus quispiam oculorum concinnus sequatur ac decens, siue manuum, digitorum'ue, siue dentium subsannatio, gesticulatio'ue aliqua, siue innutus quispiá extemporaneus, siue è loco abitio præter expectationem, qui contemptus ac irrisionis significationem habeat. Etenim aliquando loquaculus quidam Hieronymum obtundebat Carbonem, suauissimi ingenij uirū, atq; ubi multa ingentem uerborum in cumulum congessisset, petebat sibi ab eo ad singula responderi, illum uero ad omnia quidem siluisse, conuersumq; ad astantes dixisse, Magnum ranarum prouentum hic annus attulit. Garriebat alius quispiam nostra in porticu, quē ferre Albericus Pudericus Francisci nostri filius cum non posset, nullo dato responso, manu sublata, monuit, nasum ut emungeret, quo è signo mirificus inter astantes exortus est risus. Et illud quoq; Tristani Caraccioli perquam iucundum & bellum. Cum enim homo parum in loquendo temperatus, nullusq; in rē publicā operæ aut officij frequēs in conuentu nobilium uirorum dixisset ei, Malos rei publicæ ministros habemus, tum ipse auerso ab illo statim ore ac discessuro similis. Nūtiū inquit habemus o' ciues aduenientiū peregre graculorum. ego rus eo, ne segetibus iam pullulantibus damnosi sint. Hortabātur homo minime malus Petrum Compatrem ad uxorem ducendam. Has inter adhortationes qui ponè eum stabat iuuenis argutus cum sternuisset, nihil ipse respondit. tum ille, Quid malum & amico, & honesta suadenti non respondens? ad ea tum Compater, Nec mihi inquit, nec uxori male auspicaturus sum. Cū enim è duobus coniugum (ut scis) constet, Hispani quidem augures, ubi unum sternutamentum tantum fuerit, & malū illud, & portentosum profitentur. meis igitur nuptijs infelix absit auspicium. Facetus itaq; uir potest è silentio quoque gratiam sibi comparare ab auditoribus.

Quæ seruanda sint in risu prouocando.

Prouocandi autem risus, hilaritatisq; excitandæ uel præcipua causa est, cum is qui dicit siue lacessitus, siue lacessens, prior'ue aut posterior iocatus ipse quidem minime riserit, ut quærendum fortasse à doctis sit uiris, cur tantopere ad commouendum conferat risum dicentis confirmatus uultus, uerbaq; eius cum seueritate & pondere. In repercutiendo autem, docere exemplum hoc potest, quanti sit id ipsum quod nunc dicimus. Vexabat bello Florentinum populum Alphonsus Neapoli-

tanorum Rex, atq; in primo quidem adortu expugnarat Rencinum satis tenue oppidum. Ibi primum ad nuntium ciuis quidam illatus in Cosmum, qui tum princeps erat administandæ rei publicæ, Quid hoc inquit Cosme? perijmus, amisso Rencino. tum Cosmus uultu maxime sedato & forti, uerba illius despicatus, Per Christum inquit rogatus edoceas, qua nam in parte agri nostri Rencinum situm est? nam quod te excruciat amissum oppidum, mihi haudquaquam satis cognitum est, sit ne illud Florentinæ ditionis? Risit prudens & cautus senex uultu maxime imperterrito & despicati, garrulantis illius meticulosum dictum, per'q; degenerantem orationem. Extat exemplum quoq; A. COLOTII in lacessentem, de'q; dictione met sua prorumpentem in cachinnos, nam cum hiscentem illum COLOTIVS cerneret, Hia inquit, hia mea monedula, en adest mater cum lumbriculo quæ tibi pappam dabit. Nec uero dicta et ipsa dicentis ipsius risu uultu'q; non etiam aliquando exhilaranda uideantur. Veruntamen quæ belle dicuntur, ac cum seueritate, &, pene dixerim, erudite dicuntur, tametsi risum non mouent, plerunq; laudari nihilominus solent, contra irrideri sæpius & sperni quæ cum risu emittuntur dicentis. siue is prior dixerit, siue posterior. Itaq; uultus ille seuerus, rei'q; accommodatus in hoc dicendi statu rideri uix potest, risus autem derideri plerunq; & potest, & solet. nam suapte natura risus expositus est derisui. Nec uero mirum hoc uideri cuiquam debet, quando sedes ipsa ridendi collocata est (ut apud doctos constat) in deformitate aliqua corporis, aut uitio, aut in turpitudine morum, actionum'q; earum, quæ aut animi solius sunt, aut utriusq;, corporis scilicet atq; animi, aut eorum etiam quæ fortuita uocantur, sunt'q; in euentu positæ. Itaq; eorum quæ mouendo risui apta sunt, alia in natura sunt posita, alia in euentu, quorum omnium animus cum sit obseruator, uis'q; illa rationalis homini naturaliter insita, et ab habitu confirmata, atq; ab obseruatione, id præstandum est, ut ad insitam uim aptitudinem'q;, artem quoq; adiungamus, quæ naturæ ipsius imitatrix est. Quid autem perfectum, quod non idem & naturæ conueniat, & eruditioni? Quo circa facetum hominem uolumus & naturæ ipsi inniti & arti, atq; obseruationi, id est præceptis, consilijs'q;, atq; admonitionibus à ratione profectis. Nec uero hac in parte artem ut quæstuosam aliquam intellegimus, aut manu comparatam, uerum institutionem ingenuo homine dignam, quam qui sequatur, hunc ipsum necesse est, quacunq; in actione, siue seuera & graui, siue iucunda, et lepida conuenientem retinere mensuram, se'q;

secundum eam metiri, perinde ut recta dictet ratio. Nec uero ij sumus, qui hac in dissertione, aut Oratoriam respiciamus, aut theatralem, uerum mediocritatem sequimur libero homine dignam, quam quærendam à fortissimis etiam uiris natura ipsa duce decernimus, illisq; præsertim, qui res publicas moderantur. Quibus enim animorum relaxatio quærenda magis est, aut ab quo nam hominum genere honestius etiam desideratur, quàm ab ijs, qui in assiduis, maximus, periculosissimisq; uersantur laboribus, rerumq; multiplicibus difficultatibus, ac curis? Quo fit, ut pleriq; negotiosissimorum hominum, publicisq; in administrationibus obrutorum & sint hodie, & fuerint maxime facetiarum appetentes, ac studiosi. Cicero dat primas Cæsari partes in hoc ipso genere uirtutis. Quis autem Cæsare bellicis in rebus maior? Quis Cicerone in toga? ut non iniuria fortasse dictum sit ab eo, Cedant arma togæ. Sed nec prætereantur imperatores alij, maximorumq; bellorum exanclatores. Igitur & maximus dux Annibal facetijs plurimum delectatus est, siue in dicendo, siue in respondendo, cuius illud extat dictum in Gisconem maxime quidem salsum, Is enim cum Romani exercitus ad Cannas miraretur multitudinem, ægre id ferens Annibal in illum sic iocatus est, ut despicabilem etiã militibus suis faceret, Quanto ingens mirabilius est o Gisco in tanto hominum numero, qui tuo isto uocetur nomine esse neminem. Nec minus etiam iocis huiusmodi libenter Iugurta usus legitur, tametsi cum illo rebus gestis minime comparandus. Neq; genere in hoc ab ijs superatus est Ponti Rex Mithridates. Nam Augusti Cæsaris dicta plura fortasse referuntur, q̃ aut Cæsaris, aut Regis alicuius. Alphonsus itẽ Rex tempestate sua quẽ non uicit aut dicendo, aut cum dicerentur, applaudendo urbanis atq; facetis iocis? aut prosequendis facetis uiris & muneribus, & beneficijs? An non laus hæc ipsa olim Atheniensium præcipua fuit? eaq; in Demosthene summo & Oratore, & cive desiderata? nostro tempore trium est præcipue in Italia populorum, Perusinorum, Senensium, Florentinorum. Hispaniæ Regum aula hac à uirtute & institutione cum primis commendatur. Gentes uero extremas, nõ tam barbaras ac feras ipsa feritas uocari facit, quàm sermo ipse rudis agrestisq;, & oratio ab omni iucunditate ac lepore prorsus aliena. Itaq; ut salsum quod non est, insulsum id dicimus, quod uero infacetum, minime ingenuo uiro dignũ, sic facetos in uerbis quidem iucundis uersari ac lepidis, quæ ioci dicuntur, uolumus, fontes uero ipsos, è quibus facetiæ manent, è factis fluere, quæ qui insectentur, dicaces. Placet autem Marco Fabio Dicacitatem sermonem esse cum risu aliquos

siu aliquos incessentem, siue in rebus, siue in uerbis. Itaq; Ridicularia esse dicimus quae risum mouere habeant, Dicta quae salem, qui si cum asperitate fuerit atq; offensione, ad dicacem dicta ipsa referenda sunt, & risum exciunt. Sin cum lepore, sineq; offensione, aut si offensiuncula ipsa leuior fuerit, quadamq; cum gratia & familiaritate, ad facetum, quem ingenuum quidem esse uolumus. Quocirca eiusmodi dicta commendationem potius atq; approbationem quandã, quàm risum ingenerant.

Fabellas uero, facetorum quodammodo proprias esse uolumus, nam & faceti maxime comes sunt, eorumq; familiarissimas eas esse superiore libro ostensum est, Enarrantur enim eae plerunq; sine offensione, & (quod laudabilissimum est) cum gratia etiam summa, delectant enĩ, & tum risum suauem quidem illum & gratum inducunt, tum approbationem dictorum, ut licet fictae et sint, & intellegantur, tamen ad seria uideantur inuentae. Nugae uero omnino leues, futiles, inanes, uanae. quocirca ab hoc toto genere repellendae, ut ne nugaces quidem salsi esse possint, ridiculariaq; ipsa derisum potius quàm risum afferant, ubi nugis infecta fuerint. Itaq; tum dicta quae salsa uidelicet atq; aculeata, tum ridicularia forum, theatra, plebeios homines, ipsaq; spectacula, rixas, conuiciaq; generaliter pertingunt, nam praeterquã quod habent spicula, ac felle scatent, pleraq; obscoena sunt scurrilia, perq; amara, aut rusticana, rudia, incondita, parũ urbe digna, non raro etiam seruilia. Quae uitia ingenuitatem non modo dedecent, uerum turpissime illam notant ac labefaciunt. Quocirca aliter in dicace considerantur, ridiculo, mimo, histrione, sicophanta, rusticano, seruo, aliter in homine ingenuo, qui q; risum iocumq; ex mediocritate quaerat, quae & iucunditatem ratione hac afferat, & curarum refrigerationem. Ingenuum autem hominem eundemq; facetum non modo leuem esse nolumus, uerum etiam (qualis Crassus Orator refertur) & seuerum & grauem exigimus, uel si natura ab ipsa iucundus fuerit, ne tamen iucunditas ipsa aut insulsa sit, aut prorsus ridenda. Rarior, ut est apud Iuuenalem, usus uoluptatem commendat, frequentia enim plerunq; satietatem gignit. Quam ob rem nimia dictorum frequentatio, ususq; maior ridiculorum, isq; immoderatus, & (penè dixerim) coaceruatus, fugiendus est, non solũ enim affert satietatem, uerum nimiam ob frequentiam dicta ipsa sordescunt, fiuntq; uilia, & uel ad despicientiam peruulgata. Quocirca modus & in iis quoq; adhibendus est, ne sordescat ioculatio, quae ni tẽperata fuerit, transitura sit in garrulitatem, nugationem, sicophantias, ut qui

eiuſmodi ſint magis deſpiciantur, ſintq; alijs contemptui, quàm ut ipſi delectent. Erit igitur dictorum quoq; ac ridiculorum tum comes, tum magiſtra prudentia, qua remota, quid eſt quod ſuo in genere aſſequi commendationem queat?

Et dicta, & ridicula, & facetiæ è uerbis conſtant, & uultu, et geſtu, & uoce, pro loco uidelicet ac tempore, dignitateq; accommodatis. Cæterum loca ipſa unde ducuntur, poſita ſunt in factis, quæ dicentes nō uerbis modo, uerum etiam geſtibus inſectantur. Hoc autem ideo contingit, quod facta ipſa ſint turpia. Turpitudo autem & rideri ſolet, & accuſari, quando ſuapte natura irridenda eſt, ut cum quis ab obeſitate tardiore inceſſu graditur, ibi quiſpiam dixerit, nimirum nauis ipſa honere grauata eſt ſuo. Et ridiculum dictum eſt, & iocandi locus exiſtit à rei ac facti deformitate. Vt cum quiſpiam uinoſus inceſſitur; quod nimis atrox ſit miles aduerſus exenterandas cupas. Hoc igitur dictum à facto eſt, deq; morum turpitudine, deprauataq; è materia dolatum. Nec uero ioca ipſa non quandoq; è dictis quoq; ac uerbis deducuntur, quare ſedes eorum ibidem quoq; ſunt collocatæ, Cuius rei exemplum eſt apud Ciceronem. Cum enim Orator quidam protuliſſet Supputatilica, aduerſarius quaſi attonitus uerbi nouitate, ignorantiaq;, Supputa inquit ò iudices quid ſit ſcio, Tilica uero neſcio, ex eo autem inſidiæ uerendæ. Patet igitur ioculorum ſedes in factis dictisq; conſtitutas eſſe, qualia permulta à nobis demonſtrata ſunt, nec enim dictis quàm factis minus apparantur. Partes autem reſpondentis uidentur præſtabiliores eſſe, quando & difficiliores, potuit enim qui laceſſit præmeditatus, dicta quaſi è domo ſecum afferre, ac tanquam ex improuiſo aggredi, cum illi extemporalitas ſola ſubſidio ſit. Quo igitur reſponſa minus expectata, ex eo uehementius mouēt, præſtabilioraq; ob id iudicantur.

Reſponſa uero ipſa duplici modo partienda ſunt, in ea quæ aut diluant tantum, aut quæ uel acriter mordeant. Sunt et mixta, compoſitaq;, ut duo illa ſimplicia ſint, tertium uero hoc conglutinatum. Primi exēplum eſt, Pallas Strozzius Florentia pulſus à factione Medica fertur dixiſſe in fuga, Incubare nos oportet ò uiri, & ingenio & uiribus, quo patriam ab dominatu unius liberemus, quæ cum relata eſſent Coſmo, reſpondit pauca hæc Pallanti referenda, non poſſe aliter incubare, quæ & nidum amiſiſſet, & plumis ſpoliata ſit. Quo dicto & minas irriſit, et uerbum uerbo diluit, ac belle iocatus eſt. Exemplum ſe-

cundi, Inter congrediendum homo non inurbanus irriserat alium eiusdem ordinis hominem, cum qui suo nomine Foeniculus esset, eum Ferriculum salutasset. tum ille uultu quàm maxime uerbis apposito, Et tu uale inquit Furacule. Videtis quo aduersarium ictu percussit, quamq; etiam grauissimo? Est & tertium genus exemplo suo confirmandum, quod est huiusmodi, nam & diluit, et mordicus etiam abripit. Erat ad diuæ Mariæ templum extra Capuam dies nundinalis. Conuenerant de more ibidem multi mortales. Erant in diuersis pisces maiusculi & assi, & elixi in lancibus expositi. forte mercatores duo, alter (ut montanus) rerum maris inscius percontabatur, qui nam tam nouæ magnitudinis piscis esset? qui ad uncū pendebat. Ibi alter qui esset litoralis, irridenti perquàm similis respondit, Cacomerdilus. Ibi tum ille qui se se irrideri sensisset, Hui inquit quanta ē nominum uarietas, hic idem piscis meos apud Marsos suo nomine est Sterquicomedis. Vterq; quidē obscœnus, at responsor cum primis mordax. Sunt etiam responsa quædam minime salsa, ualde tamen ridicula, qualia Plautina hæc; Cum enim alter dixisset è colloquutoribus,
" Terrestris cœna est, multis holeribus, confestim alter, Curato ægrotos
" domi. Et hoc item. Cum enim dari sibi dragmam seruus cuperet, &
" alter respondisset, Quid nam dragma facere uis; illic alter, Restem
" uolo mihi emere, quo me faciam pensilem. Illud uero non tam ridiculum, quàm probatione dignum & sapiens iudicandum. Nam cum senex dixisset grande se onus ferre, alterq; respondisset interrogans, quid nam id esset oneris, tum senex retulit, Annos octoginta quatuor. eodem accedit seruitus, sudor, sitis. Responsa igitur multo maiorem præ se ferunt ingenij uim, insitamq; à natura acrimoniam, cum ea sint extemporalia, ferantq; secum etiam admirationem, cum appareant repentina, minimeq; præmeditata.

Quæ igitur, & qualia Ioci sint, Ridicula, Dicteria, Fabellæ, quæ sint Oratoris, quæ faceti hominis, quæ uero mimica, theatralia, parasitica, quæ & quot responsorum genera, & quibus quæq; à locis ducantur, satis id explicatum est, nec minus aperte etiam declaratum, quæ à nobis quæruntur, ea ad uirtutem tantum spectare, quæ mediocritas quædam est, ad animorumq; pertinet relaxationem, ac tum ad laborum recreationem, relaxationemq;, tum præcipue quidem molestiarum. Quo circa ad alia quoq; transeamus.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE SERMONE LIBER QVINTVS.

PRimum igitur faceti uidetur officium fugitare offensiones, petulātias, subsannationes, sycophātias, obscœnitates, atq; id genus plurima quæ honestati quidem aduersantur, animorumq; ipsorum, & post labores, & inter ipsas quoq; insudationes refocillationi. Quod autem plurima inter iocandum accidūt, quæ aut turpia sint, aut parum omnino decora, siue factu, dictu'ue, siue gestu, aut uoce, id etiam diligentissime præstandum est ab eo, illa ut & dicantur, & referantur, quin etiam fiant nullo modo turpiter, minimeq; indecenter, uerū his in cunctis rectam sequetur rationē, quæq; ab illa dictantur, & honesta, & decora. Hoc autem ideo præcipimus, quod ea ferè solum ridentur, quæ, ut Cicero inquit, uel sola uel maxime notant, designantq; deformitatem, aut turpitudinem aliquam, quæ ut dicantur referanturq; haudquaquam turpiter, aut parum decenter, id uero summo studio præstandum est ingenuo uiro. Quod quia difficile est præstare, iccirco uirtus hæc in ijs uersari à nobis dicitur. Seruare enim honestum in magna morum corruptione, ac dicendi licentia, id uero quàm difficillimū, iccirco maxime etiam dedecorosum & turpe aliter se gessisse.

Definitio uirtutis huius.

Domitij Marsi extat apud Quintilianum opinio, urbanitatem uirtutē esse quādam in breue dictū coactam, aptamq; ad delectandos mouendosq; hoīes in omnem affectum, maxime idoneam ad resistendū, uel lacessendū, prout quæq; res et persona desyderat. Quæ definitio nobis parum idonea uisa est. Cur autem ita uisum sit, aperiemus. Principio si urbanitatem pro ipsa iocandi uirtute Domitius accipit, à ueri cognitione longe aberrat, cum urbanitas, ut superiore libro ostendimus, rusticitati opponatur, nec genus sit, uerum species. Deinde urbanitas nō in dictis solum consyderatur, uerum urbanis etiam in moribus ac consuetudinibus. Adhæc cum dicit ad resistendum, uel lacessendum, uerba hæc uidentur solū spectare ad ea quæ Oratoris sunt, minime uero ad illa quæ ad relaxationem spectant, propter quod uirtus & hæc laudatur, & in maximo habetur honore apud occupatissimos, & laboriosissimos siue ciues, siue ciuitatum rectores. Quod

autem dixit, in omnem affectum, quanquam id non improbamus, uidetur tamen de Oratoria tantum innuere, non de hac ipsa uirtute, quam facetudinem uocauimus, quæq; ipsa moralis ac ciuilis uirtus est, nedum Oratoria ac forensis seu senatoria. Qua è re efficitur, ut et uera, & certa definitio uirtutis huius sit, mediocritatem eam esse quandam iocandi & uerbis & gestibus accommodatis, ad laborum molestiarumq; ac curarum doloris quoq; honestam & suauem relaxationem ingenuo uiro dignam. Igitur cum in uniuersum multa à nobis disputata sint, multa etiam exempla tradita, circa iocandi genus omne, dehinc ingeniarum facetiarum exempla trademus, carptim tamen, ne multitudine sordescant ipsa, Quibus referendis delectum adhibebimus quemadmodum adhiberi oportere supra præcepimus ijs dicendis. Prius tamen de Vrbanitate Quintilianus quid sentiat, quando ipse Domitianæ huius opinionis relator est, aperiemus. Putat igitur Venustum esse, quod cum gratia quadam dicatur ac uenere, Salsum autem in consuetudine ait pro ridiculo tantum accipi, non quod utiq; id sit, quanquam & ridicula esse oportet salsa, et Cicero quod salsum sit ait esse Atticorum, Vrbanitatis uero nomine significari sermonem præferentem in uerbis, & sono, & usu proprium quendam gustum urbis, ut sumptam è conuersatione doctorum tacitam eruditionem, deniq; cui contraria sit rusticitas. Ac mihi quidem uidentur Rhetoricæ facultatis scriptores & rusticitatem, & urbanitatem circa uerba tantum, gestusq; illa comitantes uersari uelle, Ac si non rusticum sit illotis manibus accumbere in mensa, nec cedere natu maioribus, aut magistratibus in uia nó decedere, aut illis nó assurgere, nec salutare quos iter faciens obuios habueris, contra seruare hæc omnia, neq; urbanũ hoc sit neq; ad urbanitatem referendum. Quócirca urbanitas (quod distinguendum erat eloquentiæ scriptoribus) partim in iocis uersatur ac ridiculis urbe dignis, cœtuq; ciuiliũ atq; ingenuorum hominum, partim in factis ac moribus, quos ciues retineant, quiq; in urbe uersati sint, conuersationibusq; ciuilibus. Quo fit, ut Cicero cum urbis mores & admiraretur, & sequendos duceret, ad Rufum familiarem scribens dicat, Vrbem mi Rufe cole, & in ista luce uiue. Itaq; quod olim esset Atticum, quæ è re id est ab humanitate, morumq; suauitate Pomponius ille clarissimus uir agnominatus est Atticus, id ab urbe Roma post, dictum est urbanum, Vt asperi mores, difficiles, morosi, inconditi, rustici dicti sint, & Caius Marius à parum cultis moribus, ac uitæ duritia, quodq; nullas uiuendi sequeretur amœnitates, habitus est rusticanus. Contra qui humanitate præditi essent, suauibusq; ornati

moribus atque institutis, ut urbani & laudati sunt, & culti. Quid? quod stultos etiam uocauere, quos urbano a cultu, institutisque, usuque ab humano & ciuili alienos esse intellexere.

Igitur uetustas omnis iocum id accepit, quod esset serio aduersum, cuius opinioni Horatius etiam assentitur inquiens,

Sed tamen omisso quaeramus seria ludo.

Ludum enim pro ioco posuit. Quo fit, ut qui iocantur seria tantisper relinquant, dum refrigerationem concipiant aliquam a serijs ac laboriosis rebus, ut iocatio ipsa ab ingenuis uiris omnino suscipiatur recreationis gratia, quae tamẽ nec ab honestate recedat, nec ab ingenuitate. Quid enim urbanum esse potest ac facetum, quod non idem ingenuũ? aut qui iure laudari, praeterquam si honestum? Quo circa in omni actione & uita, delectu adhibito & rerum, & personarum, itemque et locorum, & temporum, iocandi hilaritas haec ac modestia magnopere laudatur, nullumque omnino ciuilis uitae genus dedecet, cũ etiam in principibus uiris non commendetur solum, uerũ etiam desyderetur.

In iocando autem, ludendisque facetis duo potissimum cauenda. unũ ne in miseros iocemur, praeterquam si petulantes fuerint, superbi, contumaces. Quid enim inhumanius quàm irridere eum, cuius cõmoueri et angi miserijs debeas? alterum ne eos dictis incessamus, quorũ maior sit authoritas a ciuis, unde eos tibi inimicos facias. Quid enim imprudẽtius, quàm potentium iras in se se prouocare? dictis eos lacessentem? Eadẽ quoque animaduersione fugiendum, ne aut populum uniuersum, aut factionem aliquam, ordinem'ue, aut nationem totam lacessamus, aut disciplinas, artesque laudabiliores, aut studia. Quo quid esse potest stultius, aut quid incõsyderatius, quàm uno dicto integram in se se ciuitatem irritare? Franciscus Philelphus & Graece, et Latine Mediolani cum profiteretur, praedicantem Bernardinum, qui post obitum ob merita inter diuos relatus ẽ, dicto aculeatiori ita pupugit, ut ex eo omnẽ eorum ordinem qui Minores Fratres dicuntur, non in se modo, uerũ in omnis literatos armauerit. exindeque insectari studia haec humanitatis, ordinis eius praedicatores nunquã publice priuatimque desierint. Dũ Demosthenes nec Philippo parcit, & Alexandrum nunc ut puerum ridet, nunc ut adolescentulũ contemnit, quàm prudenter rebus suis cõsuluerit, uitae eius testis est exitus. Cũ animaduertisset Augustus equitem Romanũ bibentem in spectaculis praeter morẽ dignitatemque eius ordinis, misisseque ad eum qui sub obiurgationis speciem diceret, ego si prandere uelim, domum iuerim, tum illum, memoriae proditũ est, respondisse & modeste & perquã ingenue, nequaquã Augustum time-

re, locum in orchestra si reliquerit, illum ne reciperet. Quo responso & minax Augusti dictum facete diluit, & principis à se iram per iucunditatem auertit, habita & temporis, & loci, & personarum ratione. Itaq; abstinendum est à principibus. Quin si quia concepta est ira, suauioribus dictis placanda est, quod Tarentini illi iuuenes præstitere, nam conuicti cum essent, quod multa inter cœnandum licẽtius de Rege Pyrrho locuti essent, ratioq; maledictorũ reposceretur, tum unũ ex iis iocabundum dixisse, Nunquid ó Pyrrhe Rex hoc mirare, & querere? per Herculẽ ipsa te in cœna confecissemus, ni lagena nos destituisset. Quo dicto ut & urbano & ingenuo profecto ab homine, omnis è uestigio ira dissoluta est. Accusatus iuuenis quispiam quod in mensa intemperantius locutus esset aduersus sacerdotem, uocatusq; ob id in iudicium, atq; interrogatus à iudicibus, Si eodem (respondit) pacto rursus in cœna me inuitauero, uel duodecim quoq; Apostolos insectabor fustibus. Statimq; inter iudices exorto risu, cognitoq; uini uitio ab illis absolutus est, pœna tñ à sacerdote irrogata, uti quatriduũ uino abstineret. Genus hoc facetiarũ et ingenuo uiro dignum est, et inter egregios ciues relatu atq; auditu, quando & obiecta dissoluit, et offensione caret, nec delectat solũ, uerũ summa quoq; cum laude fert secum audientium approbationem. Id tamẽ uidendũ, ne dicta ipsa aut frigida sint, aut absurda, quæ'ue imprudenter excidant, ex quo stultitiæ accusemur. Gregarius quispiam furti accusatus, dum iram se se prætoris lenire putat, Equidẽ inquit ó prætor artibus his hero me placere intellegebã, quid his stultius? nanq; hero, dum dicit, studere se ut obsequatur, illum calumniatus est. Alius eiusdem ordinis in horto deprehensus cum uapulans deprecaretur, non mihi inquit poma surripui, uerum asello meo. Quid hoc frigidius? Habent igitur generis huius dicta suas ac necessarias cautiones. Vtq; ad humiles, abiectosq;, ac miserabiles redeamus, quid indignius, quàm miserum irridere? Colas quidam Siculus & naturæ, & fortunæ bonis destitutus cum nobili ab adolescente importune irrideretur, ne tu inquit me irrideas, inferior enim sum, quàm ut irrideri merear, cuius tamen sors deplorari ab summis, atq; infimis iure debeat, haud multum tamen aberit, cum bonis ipse exutus omnibus, mecum & fortunam tuam lugebis, & mendicabis in patria. quod nõ multo post contigit. Habent enim impia, et intestabilia tũ facta, tũ dicta deũ ipsum ultorẽ. Aliquãdo ẽt miserabiliũ è numero ac mẽdicãtiũ existũt, qui dicaces sint, ac maxime ipsi qdẽ ad mouẽdũ risum idonei. de qbus dici iure possit Horatianum illud, Fœnum in cornu gerit. Hi igitur ipsi irritati notas maxime catiri

cosas relinquunt immorsionum suarũ, ut cum dicaculus quidam lippo insultaret mendicanti, quod ad scrupum pedem offendisset, at non offendit pedem tuarum ad limen ædiũ nocte præterita adulter, domo cum abesses, quod quidem & factum erat, & ille id minime ignorabat. Quocirca nequaquam committendũ, ratione ut aliqua huiusmodi hoium generis siue iprœcationibus, siue male dicẽtiæ te exponas.

Dictorum autem genera faciamus duo, unũ quod risum tantum moueat, alterũ q approbationẽ. Mouent igitur risum nõ modo acute ac uenuste dicta, sed non nunq̃ stulte, iracunde, timide seu dicta, seu facta. Efferbuerat Alphonsus minor in famulũ stabularium, itaq; uocato archi triclino, iussit illi uinum decimum in diem adimi. Risus illico excitatus est ab astantibus, qui scirent stabularium illum abstemiũ. quod & si Alphonso notum erat, ira tamen memoriã præpedierat. Idem Alphonsus cum fugientẽ cerneret ab hostiũ incursu calonem, interrogaretq; quo fugis? exterritus ille umbrã (respondit) quærito. risit tum Alphonsus ut ignaue loquentem atq; è cõsternatione, illiq; tabernã uinariam ostendit, eccam inquiens quam quæritas umbram. Idem pro tribunali ius cum diceret, ac stultior ad eum quispiam accessisset clamitans, clementiæ uti suæ memor esset in iure dicundo, Percontatus tum ipse quod nam officium præstari à se posset facilitatis atq; clementiæ? Tum ille clementia inquit uxor mea cubito me hac nocte è lecto exposuit, & maledictis extra domũ prosecuta est. Ego apud te iniuriarum ago. Difficile dictu est qui risus toto foro exorti fuerint. Hæc igitur siue dictorũ, siue facetiarũ genera & si in facetum hunc nostrum minime cadunt dicendo, usu ueniunt tamẽ referendo inter confabulandum in circulis atq; consessionibus. At quæ approbationẽ adducunt, & dictu & relatu digna sunt, addecentq; utroq; modo facetum; ut apud Plautũ cum percontaretur alter, Quo pacto potis & nupta, & uidua eẽ eadem. respondit alter, Quod adolescens nupta sit cũ sene. dictum minime ridiculum, quod tamen sententiæ loco probationem inducat. Quale etiam Ciceronis illud, cum dicentibus sero eum in castra ad Põpeiũ uenisse, respondit, Minime uero sero, quãdo nihil hic paratũ inuenio. Huiusmodi enim siue dicta, siue responsa magis probantur, ut concinne, ut grauiter, ut prudẽter, atq; extempore, et ad rẽ ipsam accõmode dicta, q̃ ut ridicule, cũ sæpenumero admirationem quoq; ingenerẽt in animis audientiũ. Cuiusmodi etiam illud Augusti Cesaris, nã cũ auctio bonorũ fieret equitis Romani qui plurimo ære alieno pressus esset, atq; undiq; à creditoribus circumuẽtus, iussisseq;

ex illis culcitram sibi tantum cubicularē emi, mirati cum essent, quibus id negotij ab Augusto dabatur, An non ea inquit habenda à nobis est alliciendum ad somnum culcitra, in qua ille qui tantum deberet, capere somnum potuerit? Non igitur dicta omnia risum mouent, cum hæc ipsa, horumq; similia approbationem tantummodo secū ferāt.

Risus uero ipse aut è nobis ipsis petitur, aut ex alijs, aut è rebus, ipsisq; ex euentis. E nobis igitur risus petetur, cum aliqua tanquam subabsurda dicētur, non tn̄ subabsurde, aut gestus quidam parū erunt compositi, atq; ob id ridiculi, cum tamen neq; ipsi per se, neq; res ipsæ nostræ sint ridiculæ. Est apud Plautum in Casina senex, qui uillico ancillā tradere in uxorem studeat, cum ipse tamen uoluptatem ex ea sibi quæreret. Itaq; quo risum Poëta excitaret inter spectatores, errantem inter loquendum illum inducit, Nam cur senex inquit non ego id perpetrē quod cœpi, ut nubat mihi? illud quidem uolebam, nostro seruo uillico, Subabsurdum, atq; aberrantem illum, parūq; in uerbis consistentem facit, quo risum inde excitet. Gregorius Typhernas quo præceptore Græcis in literis usus sum adolescens, ad forum accesserat rerum uenalium, dumq; rusticano cum homine non potest de mercimonio conuenire, sermone enim cum illo nimis composito utebatur, ibi ego qui rem perpendissem, conuersus ad rusticum ó bone inquam homo, ex hac omnino summa quantum ipse uis decorticari? quod à me dictum est prodemq. Tū ille uerbo hoc & suo, et rusticano cū uoluptate audito, renidenti similis, aspernatusq; Gregorium, meq; de amœnitate complexus, Tu inquit sapide adolescens, uniuerso de pretio quantum tibi uisum fuerit decorticabis. Tū ego, De cumulo isto tuo uel granulum ex granulabo. Rursum ille in risum abiens, Pro arbitrio inquit ex granulabis. Ad ea ipse, Nouē igitur tibi granula, argenteola, crassula, atq; hæc quidem tantum immanuabo. Immanuabis inquit ꝙ primulum. Hac igitur ratione composito pretio, transacta res est, qui uero aderant omnes in cachinnos resoluti sunt, Feci igitur me ridiculū, hoc est rusticanū, quo agrestis hominis mollirem duritiem.

Quæritur autem ex alijs risus, ut cū Cicero de genero suo, qui exigua esset statura dixit, Quis obsecro generum meū ad gladiū alligauit? Item de Quinto fratre, qui et ipse breui esset statu corporis, cum uidisset imaginē eius maioribus lineamentis ad pectus usq; depictam, Profecto inqt frater meus dimidius maior est ꝙ totus. Antonius Galateus, cui præter summam rerū doctrinā, summus etiam ac rarus quidam inest dicendi lepos, prætereūtem passu maiore, ac frequentiore claudū

quempiam cum uideret, Cui nam inquit diuo sacer hic dies est o cum panator, adeo nam freques tintinnus? Itaq; et a nobis et ab alijs, pluri mis etiam modis, ijsq; maxime diuersis risum excimus. Militabat sub Alphonso eques, cui nomen erat Rostro. hic tegmeto capitis quod hodie birretum uocant, utebatur rubro atq; in cristam porrecto. forte et ex cubias pro castris agebat. Cu igitur Alphonsus noctu munus suu obi ret, in eu & ob cristam, et ob nomen iocatus; Quando inquit o galle matutinum cantabis? ad ea ille, Male inquit matutinatur, q uespernā non gustauit. quo quidē ioco delectatus Alphonsus ueste illum dona uit etiā diuersicolore, quo gallum & crista, & appellatione, uarieta te coloris, toto etiam corpore referret. Sed immorari hac in parte, exē plis amplificandæ eius gratia afferēdis, omnino uidetur importunū.

Reliquum est, ne partem eam inexemplificatam relinquamus, quæ tum a rebus ipsis risum quærit, tum ab euentis. Qua autem uia risus ab ijs quæ eueniunt compareteur, Cicero docuit, in Vatinij consulatum io catus, cum paucorum admodum dierū fuisset. Magnum inquit osten tum anno Vatinij factum est, illo enim consule, nec bruma, nec uer, nec æstas, nec autumnus fuit. Docuit & Vatinius ipse in Ciceronis uer ba iocatus. Nam cum gloriaretur Cicero se rei publicæ humeris ab exilio reportatum, Vnde ergo tibi uarices? Vatinius intulit, Nec mi nus apud Plautum seruus pro ancilla suppositus in cubili, cum a spe ctatoribus risum captans dixit, Mihi quidem ædepol insignite facta est iniuria. duobus nupsi. neuter fecit, quod nouæ nuptæ solet. Extat etiam Catonis dictum admodum facetum, cui renuntiatum cum esset, Albidij ciuis Romani, qui sua bona per luxum, atq; ingluuiem con sumpsisset, domū, quæ una illi esset reliqua, incendio conflagrasse, Vt belle inquit Albidius Proteruiam fecit, alludens ad sacrificiū, in quo mos erat, quicquid reliquiarum superesset ex epulis, in ignem id con ijci. Extat eodem hoc etiam in genere Valerij Martialis & bellum & cultum epigramma ad Faustinum amicum.

" Lotus nobiscum est hilaris, cœnauit & idem
" Inuentus mane est mortuus Andragoras.
" Tam subitæ mortis causam Faustine requiris.
" In somnis medicum uiderat Hermocratem.

Elicitur etiā rebus ab ipsis risus multipliciter quidē, quando rerū ipsarū et multiplex, et uaria, et penè infinita supellex est. Itaq; & maximā, et perq idoneā iocantibus præbent materiā, siue ioca sint ipsa liberales, atq; ingenui, siue seruiles, aut rusticani, siue theatro detur opa, mimi-

aisq; spectaculis. Conabimur itaq; quantum memoria nobis ex diutina lectione sumministrabit, quantuq; ipsi ingenio asseq poterimus, pro materia qua de agitur, exẽpla diuersi generis uariæq; ioculationis afferre, dignitate tamen seruata. Philosophamur enim, uel philosophiæ potius ludimus, nó ea tamen licentia, ut histrionijs, sicophantijsq; locus detur in scriptis his nostris ullus. Rerũ autem appellatione ei negotia; et artes, et ministeria, opificiaq; et prædia, et supellectilẽ, censumq; et id genus externa omnia intellegi uolumus, Vido Grámaticus quẽ ego adolescentulus Perusiæ audiui senẽ iam, retinentem tamen dignitatem institutore dignã, fuerat iunior in editiore domus parte cũ ancillá deprehensus à discipulo, atq; eo quidẽ in statu, ut cũ discipulus magistro illudens dixisset repente ad primã deprehensionem, Omnis homo currit, non discedens à Grammaticæ, Dialecticæq; disciplina, præceptore quoq; ab ipso, momento eodem responsum fuerit, Præter me uolantẽ, statum uidelicet consyderante in quo deprehensus esset. Res igitur ipsa et discipulũ admonuit, & doctorẽ ijsdẽ sensibus simul ludere, eádẽq; in sententiam iocari. Thomas Pontanus nobilissimus Rhetor habebat in delitijs catellam, cui Lusculæ erat nomen, ea cum uidisset ancillulam cum hero ludentem delitiosius, in eam mordicus illata est, qua de re cũ illa quæreretur ad herum, respondissetq; ille ioculabundus, amorẽ tenebris gaudere, atq; inde uulgo cæcũ dictitari, tum illa, Atq; putabã (retulit) de nomine ipso Lusculá cæcam esse. Erát Lucio Manlio pictori deformiores liberi, quod cum animaduertisset q̃ apud eum cœnitabat Seruilius Geminus, dixissetq;, Quid hoc Manli, quod nequaq̃ similẽ in modũ et pingis, et fingis? ille subdidit illico, quid mirũ, qui in tenebris fingam, pingam in luce? M. Cicero cũ audisset Pompeium in bello illo Macedonico militẽ Gallũ Cæsaris, è castris qui ad eũ transfugisset, ciuitate donasse, perbellũ inq̃t hominẽ, q̃ Gallis alienam promittat ciuitatem, cũ nostrã nobis non possit reddere. Iocabundus quispiá uel tentabũdus potius, cũ dixisset (nã de somnijs corã Alphóso Regẽ erat disceptatio) nocte præterita somniasse, dono se ab Rege accipere sacculũ aureis grauidum, Ibi tũ Alphonsus, An ignoras adhibendam somnijs fidẽ Christiano ab homine nullam esse? Est Ioniano Pontano, qui de his differit, Eugenia filia, eaq; sine liberis, cumq; aliquando ex suis è scriniolis protulisset imagunculas quasdam uenustissime effigiatas, Quanto inquit melius o' filia & patri, & uiro, & tibi ipsi consultum esset, si harum similes aliquas ex utero tuo proferres. Altera eius filia Aurelia, eaq; natu maior amisso Paulo marito, cum a' patrẽ ad alterum uirum, torumq; hortaretur secundũ, Quin

tu inquit pater non & nuptias secundas inis? Quia (respondit) nullā matri tuæ similem me reperturum confido. Id ipsum (respondit) me me uersat pater, quod mihi placiturum Paulo æque similem sperem neminem. Hæc ipsa cum uix duodecim annorum filiam marito despondisset, iubente Federico Rege, eaq; à uiro, parum pro ætate, atq; urbanis moribus delicioſe tractaretur, interrogataq; quànam uxorie filiola cum marito ageret? Mihi inquit mortuus est coniux; filiæ uero nullo modo uiuus. Hæc uero ipsa responsa quis risum nō afferāt, afferunt tamen approbationem. Atq; ea quidem de causa in medium illa attulimus, uti ex hoc quoq; genere quæ in utranq; partem & risus, et approbationis proferri possent, præteriisse minime uideremur. Ioannes Pardus nō minus urbanus consessor, quàm eruditus philosophus consederat in aula principis. constiterat ei ad latus Iurisconsultus uestitu serico, uultu quàm maxime seuero, oculis in humum coniectis, qui post multum silentium, corona non ineptorum hominum circumstante, uoce quàm maxime canora, atq; in tonum sublata cœpit excantare magis quàm dicere. Hic Pardus, Vt è conatuo inquit, ac uacuo è loco sonitus hic depromitur. Vix ullum unquam tantus risus prosecutus est dictum. Bernardus Vitalis, uir multi usus, ac maxime compositis moribus interrogabatur à Federico Rege, quid nam esset causæ cur in uescendo alosa pisce oculari uteretur uitro? respondit, Nequaquā ipse miraris o' bone Rex legentem me amicorum epistolas, quibus legendis nullum immineat periculum, uitro uti, at demiraris usum ocularium in edendo maxime spinoso pisce, sentibusq; tam spissis atque acutis, quibus singulis insit uel strangulatorius gladius. Ibi adolescentulus licentiosior, Quid inquit o' Vitalis uteris ne specillis istis tuis, ubi cum uxore lusitas? Quin (inquit) uxoris uasa ea admoueo, quo meramonium illi meum crassius, uegetiusq; appareat. Quid aut festiuius, aut in re licentiore uenustius? Prosequebatur quidam mirificis Gallos laudibus, summa celeritate alpes, Apenninumq; transgressos paucissimis diebus in Campaniā contendisse, magnis pedestribus, atq; equestribus copiis, ibi homo qui ægrius fortasse id ferret, dissimularet tamen, At inquit multo id admirabilius, Federicum tam breui è Rege remigem factum esse, Siquidem spoliatus regno pauculas in triremes se se receperat, quibus post ad Ludouicum Regem in Galliā est delatus. Iis in copiis manus quædam fuit nec exigua, nec male strenua, cuius insigne esset cochlea. Hac è manu cum fama esset, non paucos Romæ tumultu exorto, cæsos, suoq; sanguine Floræ campum cruentasse, hic Chariteus. Quid nunc inquit dicent Enniani isti, [illegible]

Cochleas

Cochleas herbigenas, domiportas, sanguine cassas?

Erat sermo porticu sub nostra de usu resinæ uinaceæ, quod'q; ea summo studio conquireretur à mercatoribus. Erant qui dicerent Campaniam inopem eius esse, quod uina haberet & tenuiora, & permultum acida. Idem tum Chariteus, quo solet tum suo illo lepore, tum summa ingenij dexteritate, Si busta inquit Gallica perscrutari curæ sit mercatoribus, nullam eius generis resinæ regionem feraciorem hac inuenerint. Ferdinãdus Rex ægerrime ferebat, ubi quos aut binos, aut ternos uidisset deambulantes, qui'q; suas inuicem res, sua'q; consilia inter deambulandum conferrent. Quod cum aliquando Pompa parasiaster deprehendisset, Vin inquit ó Rex aut magnam tibi molestiam adimere, aut non exiguum deambulationibus ex ijs compendium comparare? portorium ijs constitue, perinde ut è piscationibus, mercimoniorum'q; inuectionibus persoluendum. mihi crede, diues inde uectigal exegeris. Idem Rex commendabat noui portorij excogitatorẽ. Erat autem uectigal huiusmodi. stipendia qui de regio acciperent ærario, pro singulis centenis aureis, quatuor annuos in ærarium ut referrent, Ad ea Ferrandus Geuara, qui tum aderat, eques maxime festiuus, & comis, At ego inquit ó Rex, quo apud te commendatior multo sim, id tibi consilij dederim, nobis omnibus, quos & pascis, & uestis, ut & uictum eripias, & uestitum. mihi crede, nullum siue mari siue terra, nec maius, nec utilius excogitari à quoquã hoc ipso uectigal poterit. Est ridiculum & lepidum Valerij Martialis illud,

" *Potor nobilis Aule lumine uno*
" *Luscus Phryx erat, altero'q; lippus.*
" *Huic dicit medicus, bibas caueto*
" *Vinum, si biberis, nihil uidebis.*
" *Ridens Phryx oculo ualebis inquit.*
" *Misceri sibi protinus deunces*
" *Sed crebros iubet. exitum requiris.*
" *Vinum Phryx, oculus bibit uenenum.* *Est et hoc iocosum ac suaue.*
" *Raucæ cortis aues, & oua matrum,*
" *Et flauas medio uapore Chias,*
" *Et fœtum querulæ rudem capellæ,*
" *Nec iam frigoribus pares oliuas,*
" *Et canum gelidis holus pruinis,*
" *De nostro tibi rure missa credis*
" *O' quam Regule diligenter erras.*

Nil nostri nisi me ferunt agelli.
Quicquid uillicus Vmber, aut colonus,
Aut Thusci tibi, Thusculi'ue mittunt,
Aut rus marmore tertio notatum,
Id tota mihi nascitur subura.

Marinus Tomacellus Romæ agebat, quo tempore inter Ferdinandum Aragonensem, & Andegauiensem Ioannem de regno Neapolitano erat certamen, quod totam in se Italiam conuerterat. Fauebat partibus Andegauiensibus Atrebas Cardinalis. Itaq; nuntius allatus cum esset, Ioannis copias fugatas, Atrebas Marino obuiam factus, Quid uanitatis inquit per ora hominum sparsum audio? milites Gallos fugatos esse. Ad ea Marinus minime quidem fugatos, nam ne fugere possent, ad unum captos omnis esse, respondit. Tum Atrebas tu quidem Marine uersutior es, quàm pro breuitate corporis, cui Marinus, At tu quidem o Atrebas minus es multo & uerus & probus, quàm pro proceritate ista tua. Faustus Lucij Syllæ filius compertum cum haberet sororem suam eodem tempore adulteris duobus dare operam, Fuluio uni fullonis filio, alteri Pompeio cui cognomen esset Maculæ, eaq; accusaretur à familiaribus, quod uno tempore duos haberet Maculam, & fullonem amatores, tum ipse quasi uix id crederet, Miror inquit sororem meam habere maculam, cum eadem fullonem habeat. Lanij cuiusdam Neapolitani Ditis nomine uxor erat de se ipsa liberalior, quàm pudicam deceret. dicaculus quispiam cum eam per iocum diceret, carnem minoris uědere. Quid mirum, subdidit Franciscus Puccius, quæ ditem lanium habeat coniugem? Ex ijs igitur quæ dicta sunt (ne nimij hac in parte uideamur) facile quidem apparet, risus unde oriri soleant, siue à nobis petantur, siue ab alijs, siue à rebus ipsis, rerumq; euentis. Quo autem secundum Philosophorum sententiam apposite magis loquamur, sunt enim tria bonorum genera, aut ridentur in nobis corporis siue deformitates, siue uitia, aut animi, aut quæ externus sunt è rebus, quæq; ab euentu contingunt. Iocabatur persæpe in semet ipsum Federicus Vrbinâs, quod oculo altero captus esset, Nicolaus Piciminus, quod pede uno minus ualidus, uterq; belli dux, alter maxime strenuus, alter summe cautus, & hic et ille admodum facetus, Vrbinâs quidem ornatus literis, multaq; præditus eruditione, Piciminus uero ut qui ad Grammaticum profectus nunquam fuerit. Ille igitur nunquã non in iocando elegans atq; urbanus, hic qui cuperet esse urbanus, cum tamen præstare uix id posset. Dicentem audiui sæpius Antonium Panhormitam nunquam se magis in

initio deiectum animo, in exitu autem maiore cum hilaritate risisse, quàm cum obuiam Nicolao factus, illiq; ut duci fortissimo, ut Mediolanensis rei administratori & assurrexisset summissius, & de more etiam reuerentius salutasset, illum igitur ut qui & subblandiri Antonio cuperet, & suauiore etiam sermone complecti, Dispeream dixisse o' Antoni, ni oculis me me captum uelim, quoties te intueor, Ad ea se quanquam consternatum dixisse, Nam quem o' imperator eximie, quem nam quæso tuarum rerum obseruatiorem me me uno aut inueneris, aut facinora qui tua & uehementius admiretur, & maioribus atq; uberioribus prosequatur laudibus? Ibi tum illum in risum conuersum statum subdidisse, blandientem quidem, quamuis blandiri parum posset, aut sciret, Quoties inquit te te ipsum cōsydero tanta cognitione præditum, tot tantisq; animi bonis clarum atq; illustrem, me autem contra, meamq; ignorantiam rursus reputo, odi te ut aduersarium, ueneror ut scientem. Conatus est uir, qui per omnem ætatem militiam exercuisset, uelle esse urbanus. præstitit quod potuit, fortasse etiam plusquam cupijt, dum se se ignorantem professus, illum ut doctum, & rerum multarum peritum pariter & admiratur, & colit. in alio igitur homine hæc ipsa (ut imprudentius dicta) iudicari stulta possent, quæ (si mentem dicentis respicias) laudem non ei minorem afferunt, quàm qua ipse Antonium exornare contendebat, Quo'circa dicta quædam si imprudenter excidant, ut stulta et ridētur, et condēnantur, sin simulanter, uenusta habentur ac lepida. Interdum uero (perinde ut in Pianino) magis uolūtas dicentis inspicienda est, q̄ ea ipsa quæ dicuntur. Secutus ego aliquando cum essem Alphonsum Ferdinandi filiū, sub cuius ac patris auspicijs Federicus exercitum ductabat, ingressusq; cum essem prætorium, in quo præfecti omnes cōsedissent, et assurrexit mihi Federicus, & tacere omnes iussit. En adest inquiens magister. Videtis quantum inter utrunq; intersit. Dubites tamen, quæ maior aut honoratio fuerit, aut commendatio. hic et prudēs et sciens præstitit mihi non minus q̄ uoluit, ille quanq̄ ignorans, admisus tamen præstitit forte in Antoniū plus etiam q̄ studuit. Dicta igitur pleraq; imprudenter ubi exciderint, merito stulta sunt habenda, ubi uero simulata fuerint, & uenusta et facetæ. Sed et temporis tamen, & loci, & rerum ipsarum, cum primis uero personæ ratio habenda est. Deniq; risus ipsi uel gestu excitantur, uel dicto. Accedet autem gratiæ plurimum dictis ipsis, ubi seueritas quasi quædam uultus dicenti affuerit. quod maxime exigitur in ijs quæ spiculata sunt, aculeosq; infigunt. Nā dicacitatem illam scurrilem atq; obscœnam, maxime alienā

non a facetiis solum, uerum etiam ab urbanis & omnibus esse uolumus, nec tantum autem uerbis, uerum etiam a rerum significationibus abesse obscœnitatẽ oportere Marcus Cicero ostendit, cum ait putare se facetias quidẽ in narrando consistere, dicacitatẽ uero in faciendo.

Lasciua dicta non decere facetum nec contumeliosa.

Quoniam autem tum dicta, tum ridicula ipsa aut lasciua sunt, aut iucunda, aut contumeliosa, aut lenia acerba'ue ita quidem tenendum censeo, in conuictibus, congressionibus, quotidianoq; in sermone, uix unquam principem uirum, ac grauiorem gerentem personam decere lasciuiam, quæ tamen in homuntionibus ipsis humiliq; in loco constitutis commendari passim solita est, quippe quibus dignitas minime obstet aliqua, nullusq; aut respectus, aut locus. At ioci hilares, iucundi, grati, quiq; animum honeste recreent, uel etiam sacerdotibus conueniunt, quod Prædicatores usurpatissime in dicendo seruant. Contumeliosa non carent intemperantia, atq; iniustitia, aduersanturq; recreationi. Eiusdem naturæ uidentur esse aspera atq; amara, quippe quæ & inimicitias excitent, & causas afferant ciuilibus contentionibus. Deniq; summo id studio euitandum, salsum ne dictum præferamus amicitiæ, ac tranquillitati, ne'ue pluris faciamus dictum, quàm amicum & notum hominem.

Cuiusmodi esse debeant fabellarum expositiones.

Fabellarum uero enarrationes, uniuersaq; earum expositio, res ipsa cuius gratia fabellæ sunt inuentæ, hortari nos debet, ut cultæ sint, elegantes, uenustæ, concinnæ uerbis maxime accommodatis, sentẽtijsq; cũ primis lepidis ac conditis, tum uoce, ac uultu perquam conuenientibus. Narrare solebat auia mea Leonarda, celebris memoriæ matrona, Podagram aliquando sub mulierculæ speciem peregrinantem in rusculum diuertisse, eamq; ubi uidisset casulas inertissime ædificatas, obsitas araneis, squalidas situ, atq; illuuie marcidas, conuersam ad pedissequas dixisse, Apagete a me hospitium hoc sentum, informe, fœtidum, fumosum, tetrum, apagete diuersorium in quo quid intueare præter marras, bidentes, rastros, agrestiumq; ferramentorum diuersa genera, aut boum, asinarumq; stercoramenta, siue suum excrementa, ac capellarum. Itaq; ualere iubeo & uillas, & segetes tam sordentis.

urbs nobis

urbs nobis & otia sunt quaerenda, urbs quae otium foueat. otia quae urbana sint atq; deliciosa, illatemq; ad primum urbis ingressum in fabri ferrarij officinam, dixisse, Nil mihi cum incude et malleo, in domum inde aliquanto ab ea remotiorem, cuius ante uestibulum choreae agitarentur, atq; conuiuia, ibiq; interrogasse cuius nam aedes eae essent, responsum illico, otij eas esse, inhabitariq; ab hominibus desidiosis, somnoq;, & uino marcentibus, e uestigio itaq; domu ingressam uultuq; quidam maxime hilari, dixisse, Haec domus, haec patria est, Cumq; solicitudinem, ac laborem ante fores uideret satagentes, iussisse procul eas abigi, & curas inde exulare, cum primusq; sobrietatem, atq; abstinentiam. Haec auia ipsa nobis pueris referebat & uultu, & uoce, et membrorum assensu, qualis fabulantem deceret, ad puerilem animum ad bonos mores, ad negotia, laboresq; inuitandum. Narrare quoq; solita est Christiana mater, cum noctu adolescentulus lectitarem ad candelam, extitisse patrem familias, cui gemini essent filij, morientemq; illum, tum supellectilem multam illis reliquisse, tum olei non mediocre summam, quo nocturna uterentur ad opera, tenebrasq; euigilandas, Alterum itaq; ex ijs in conuiuijs ac coenis oleum consumpsisse, exq; eo breui in inopiam redactum; alterum uero dedisse operam literis, oleoq; nocturnis in lectionibus usus effet, peruenisse ex eo ad summas diuitias, Coeptum igitur cantari per urbem de utroq; huiuscemodi
" carmen, Hic oleum, & se perdit, du ad candelas coenitat, Ille aratm,
" & se ditat, dum ad lucernas lectitat'. Eiusmodi igitur fabellae cum sint ad bonos mores institutae, atq; ad recreandos animos, & delectare debent, & prodesse, Proderunt autem si ab auditoribus gratis animus acceptae fuerint. accipientur autem periucunde & grate, si enarratio ipsa ornata, & comis fuerit, si oratio suauis, & nitida, uultus autem, gestusq; dicentis rebus ipsis accomodatus.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE SERMONE LIBER SEXTUS ET VLTIMVS.

Qualis esse debeat uir facetus.

Rit igitur facetus is, quem nunc instituimus, in iocando suauis & hilaris, uultu placido, & ad respondendum composito, in respondendo gratus ac concinnus, uoce nec languida nec subrustica, uirili tamen & laeta, in motu urbanus, quiq; nec rus indicet, nec nimias urbis delicias. a scurrilitate abhorrebit, uti a scopulo. obscœnitatem ad parasitos, & mimos relegabit. salibus ita utetur ac mordacibus dictis, ut nisi prouocatus ac lacessitus nec remordeat, nec reuellicet, ita tamen ut nunquam ab honesto recedat, ab eaq; animi compositione, quae ingenui hominis est propria. Fuit Antonius Panhormita admodum urbanus. Thomas uero Pontanus etiam salsus. Hic cum sensisset procaciori e dicto infixum sibi dentem, Ego mihi inquit unlnus obligabo, dum te interim petulantiae pœniteat tuae. ille uero, Quod os ipsum impure loquitur, id tutemet ne aures ipsae audiant obturato. Vterq; & sapienter, & pro dignitate, nec a faceti discessit officio. Erit igitur facetus uir sui compos, dictorumq; moderator, quiq; ubiq; consyderet sermonem suum ad recreationem spectare, & quamuis ipse et sciat, et possit eē salsus ac mordax, tn̄ genus hoc siue dicacitatis, siue aculeatiōis Oratoribus reliquet, qq; defensitationibus dāt operā, salsiq; esse malunt quām faceti, Nam ab histrionicis, mimicisq; intemperamētis erit prorsus alienus, multo autem maxime parasiticis ab obscœnitatibus & uerborum, et significationum. Erit idem multum etiā comis, cum (ut initio diximus) comitas potissimū in fabellis uersetur, suauibusq; in enarrationibus ac colloquiis, habebit peritiam multam, multam item memoriam tum eorum qui faceti sunt habiti, tum facetiarum ipsarum, quarum relationes multum habent gratiae apud audientes, quibus seruandis, delectu quoq; adhibito, mediocritatem retinebit eam, quae uirtutem hanc, de qua sermo est, constituit. Quia uero nec semper dicta ipsa responsa'ue risum mouent, uerum saepenumero approbationem, eamq; non nunquam cum admiratione, iccirco idem ipse abūdare debet sentētijs, ijsq; grauioribus ac generosis, itēq; exemplis atq; historijs, uersibus itidem grauissimorum Poëtarū, quos subinde in medium proferet pro natura rerum quae in sermone uer-

santur. Quodq; dictu quidem ridiculum uideri potest, non erit ignarus etiam aniliú fabellarum, quæ pro loco quidem, ac tempore et gratæ sunt, & audientiam sibi comparant, cum etiam animos ipsos auditorum siue fessos, siue excitatos denuo inuitent, atq; ad audiendum alliciant. Quocirca non in circulis tantum & coronis, siue consessionibus ac conuictibus, uerum etiam in concionibus; cumq; maioribus de rebus agitur, facetus uir id etiam præstabit, ut iucundis, ac suauibus siue dictis, siue sententijs, prouerbijsq;, siue etiam fabellis & astantes ad se audiendum trahat, & urbane eos comiterq; appellatos deliniat, &, penè dixerim, lenocinetur suauioribus fabellarũ explicationibus, aut exemplorũ adductione, quæ cum primis gratæ sint, exhilarentq; auditorum. Postremo autem sic habeto, faceti hominis orationem ubiq; multum gratiæ habere oportere, ut ne grauissimus quidẽ in rebus sui ipsius obliuiscatur, sitq; ita facetus, ut seueritatis quoq; meminerit, adeo autem seuerus, ut sciat laborum comitem esse debere quietem, ac ludũ aliquem, honestum tamen, ac commendatione dignum.

Qualia facetorum dicta, responsaq; esse debeant.

Qualia uero facetorum tum dicta tum responsa esse debeant, ex ijs paucis quæ subijcimus facile apparebit. Franciscus Aelius non in studijs modo his nostris summa cum celebritate uersatus, uerum etiam ciuilibus in actionibus ac negotijs, cum uideret sacerdotem excomptũ admodũ, atq; expansiore capillo, soleisq; incedentẽ editioribus, tunicis quoq; laxioribus atq; in plurimos sinus complicatis, pallioq; inundante, conuersus ipse ad eos qui secum constiterant, An inquit ignoratis, quàm exculti essent, pensiles Semiramidis Reginæ hortuli. Idem cum uidisset Gallos milites calceamentis uti pedum, taurinorum in uestigiorum speciem, Vbi, inquit, horum sunt taurorum cornua? Cumq; Gallicus quispiã ex auditoribus et ipse quoq; facetus subdidisset, In manibus hi gerũt cornua, ꝑ telum scilicet ẽ manibus nanq; mitterẽt, Ibi Aelius, Horũ igitur uerutæ, halabardæq; sunt cyathi. Extat eius siue dictum, siue respõsum catũ admodũ, Funẽ qui ducerent, eos præ se quidẽ oculos, ponẽ uero uestigia mouere. Petrus Sũmontius, de quo supra mẽtionẽ fecimus, nã præter summã literarũ cognitionẽ, summe ẽt iucũdus est et comis, cũ animaduertisset matronã et forma, et cultu præcellẽtẽ, oculis tñ lasciuioribus, et penẽ amatores uorãtibus, Quid, inqt, se gigs nõ et nos ad amplexũ eius cõponimus? Est et illud eiusdẽ maxime facetũ, nã uocatus ad cœnã à sacerdote, cũ uinarius prõpter musq̃ cõpareret,

Quid moramur inquit, quin canemus illi mortualia? Idē cum intel legeret ciues non paucos occupatos in laudandis pomerijs Neapolitanis quæ à Federico Rege promouebantur, in medijs laudationibus interstrepitans, Ve inquit pomarijs. Quod quidem secutum est, plerisq; e nī horti uastitatē acceperūt propter muros fossasq; circunductas. Actius Syncerus, rari uir ingenij, magnæq; nobilitatis & ipse quoq; admodū facetus, cū in conspectu Federici Regis esset inter physicos quæstio, qd præcipue conferret oculorum perspicuitati, alijq; fœniculi afflatum di cerēt, alij uitri usum, alijq; item aliud, At ego inquit inuidiā aio. Obstupuerunt hoc dicto adeo medici, ut ab auditoribus derisui haberentur. Tum ipse, An non inuidia maiora, ac pleniora omnia uideri facit? Quid autem oculis magis præsentaneum, quàm ut uis ipsa aspiciendi maior reddatur, atq; uegetior? protulitq; statim Ouidianos illos uersus,

» Fertilior seges est alienis semper in agris,
» Vicinumq; pecus grandius uber habet.

Idem interrogatus ab amico, quid de Marini Mineruæ negotijs haberet certi? respondit, quod apud forum cum uxore litigaret. Cumq; ille, Quid malum ex te audio, cum uxore hic ut litiget, qui eam in Brutijs multos ante annos penè uiduam reliquerit? Tū Actius rursum, Quæ nam (malū) ignorantia ista est tua, qui nescias Marinum repudiata priore, nuper uxorem duxisse podagram. Mouit repente qui adessent omniū risum, cum pro lecto ad forū alluserit, ubi perpetua est litium agitatio, pro uxore ad podagram, quæ illi usq; in cubili adesset & comes, & socia, nec quiescere eum pateretur. Pœtus Fundanus, quem audeo dicere Musarum in hortulis adolescere, cum audiret familiarem hominem de pedum dolore heiulatus mittere, nec posse illos compescere, accurrit ad clamores, Ecquid inquiens, alij de itinere queruntur assiduo, laboribusq; quàm plurimis, de perpetua negotiorum inquietudine alij. Tu (pro deûm atq; hominum fidem) de quiete que reris atq; otio? quod si tibi molestum est, exurge age, ac peregre proficiscere. Quid quæris? de lepore dolor in risum conuersus est. Audio Romanum Thamyram, Romanum dico, & patriam linguam, et disciplinas, artesq; Romanos referentem, audio inquam Thamyram, cū esset ab Antonio Cicuro, noto ac beneuolente homine, qui blæsus tamē esset, saluere iussus, illeq; blæsuriens, pro Thamyra salue dixisset ó Tamule, respondisse (cum tamen & ipse blæsum pariter se se effingeret) Et tu haue ó Cucule. Blæsa illa salutatio fuit admodū ridicula, multo tamen ridiculosior gestus ipse blæsionem effingens. Etenim meus

hic Thamyras quanquam prudentissimus, tamen solenni die celeberri-
ma in pompa animaduersum cum esset Pontificem Maximum con-
iecisse in puellam oculos, quæ tenerrimæ esset ætatis ac formæ, mira
renturq; qui in id intenti essent, tum petulanteis Pontificis summi ocu
los, tum iocos puellæ mutuos, Desinite inquit obsecro mirari Papæ pu-
pam hanc placere cupere, scit enim piper ab eo sub peplo ferri, nec
ignorat Papa pupæ penum piperi conseruando comparatum. Nesciat
quid facetius. Et morum suauitate, & studijs his nostris abunde no-
tus est præstantissimus quibusq; uiris Suardinus Bergomâs, is domi cũ
haberet conuiuas, iussissetq; de more exēptis dapibus bellaria afferri,
tum è conuiuis aliquis, Cui bellum inquit (ad bellaria alludens) fa-
cturi sumus? Tum ipse, Vinariæ inquit cellæ, Bene habet respondit,
etenim sitimus omnes. Agite pueri, tum ipse, Setinum approperate. Rur
sus ille, Bello ex hoc quæ spolia nobis futura? Ad ea Suardinus, Spo
letina pueri in aciem proferte. Tertium ille, cum phaleratos commen
daret pomarum ministros, Ne parcite pocillatores, ne'ue Falernis absti-
nete. Cumq; quartum ille subdidisset, En Munera, lætitiamq; die. Tũ
ipse sublato manu utraq; carchesio canere cœpit.

» Cecubum prelo domitum Caleno
» Sit meæ lenis requies senectæ.

Hacq; ratiõe à modestissimus uiris comiter traducta est cœna. Docuit
igitur Suardinus, qui'ue ioci, quæ'ue dicta facetũ deceant in cœna præ
sertim, ut quæ ẽt iocunda & comis esse debeat, ingenuisq; conuiuis
digna, non tamen hæc ut in parte ferculorum ratio tradatur, sed ioco
corum tantum, ac facetiarũ. Celebrabantur à Ferdinando Rege Hip
polytæ nurus, atq; Alphonsi filij nuptiæ, apparatu splendidissimo.
Erat dies decursionis hastatæ, flagrabantq; sub sole cuncta. Conue-
nerant autem mortales omnis generis ad spectandum, cumq; plurimi
ludorũ essent laudatores, uel pleriq; omnes admiratores potius, in me-
dia laudantium frequentia & plausu exclamauit Theutonicus, O
ualeant ludi in qbus nemo bibit. Nesciam an aliâs tanta in multitu-
dine dictum ullum tanto cum risu acceptum fuerit, præsertim ex ore
Germanici hoĩs. Philopœmenes Achæorũ dux præcipue iter Græcos
clarus, erat diuersurus ad hospitium ueteris amici. Quo cognito ius-
sit hospes apparari quæ necessaria essent alia, ab uxore, dum interim
ipse obsonium appararet. Hæc inter Philopœmen solus (ut ipsa res fe
rebat) ad hospitiũ properat, quem uenientem hospitandum, ut solũ,
ut deformem, ut qui nihil ornatus haberet eximiũ, arbitratur mulier
ex administris esse aliquem, qui herum præueniret, cum esset de ad-

uenti Philopœmenis mirificè solicita, etiam blandienter rogauit eum se uti adiutaret ad dominum comiter accipiēdum. Tum Philopœmen, ut erat perhumanus, cognito mulieris errore, confestim securi accepta, & cuneo cœpit lingua findere coquendam ad cœnam. Hospes interim domum regressus cum animaduerteret Philopœmenem findendis lignis malleo incumbere, Pro Iupiter inquit quid hoc Philopœmē? pro pudor deorum, atq; hominum quid agis dux maxime? uultumq; de dolore simul, ac pudore demisit. Ad ea Philopœmen maxima cum iucunditate, Pro deformitate inquit oris, totius corporis pœnas luo. Voluit ipse met præbere de se & risum hospiti, & sibi ipsi ridiculus esse. Res sanè festiuo, ac faceto homine digna, quæq; quo rarior, eo etiam fuerit lepidior. Alphonsus Rex quem liberalissimum ætas nostra experta est, cum homini de se bene merito de manu præsentem pecuniā tribuisset, Amabo inquit hoc age, ne thesaurarius hoc resciscat meus. Cumq; ille subdidisset, Tu ne o Rex quæstorem uereris? Vereor inquit, ne hac è causa de cœnis mihi altero, tantum demat. Studebat Alphonsus liberalitatem eam occultam esse, cognito deniq; accipientis ingenio, fecit se deridiculum, dum, ne illum paruifaceret, uult uideri. Eundem in Philopœmenem cum iocaretur aliquando Titus Flamnius, deformitati corporis eius illudens, diceretq; uultu quàm maxime iocoso & hilari, Quid hoc Philopœmene cum pulchras manus, crura etiam perquam pulchra habeas, quod uentrem ipse non habeas. Ad ea Philpœmen eadem cum hilaritate & uultu, Quid o Romanorum imperator eximie cū egregios pedites, strenuos maxime equites habeas, quod pecuniam minime habeas? Nam & Flamnius persæpe inopia rei pecuniariæ laborabat, quemadmodū Philopœmenes exiguitate uentris, ac medij corporis gracilitate. Facetissime etiā Themistocles aduersus filiū, matris fauore atq; authoritate quædam exposcentem, nam ad matrem eius conuersus, Græcis quidem o uxor inquit Athenienses imperitant, ipse ego Atheniensibus, ut autem mihi, tibi uero ipsi filius præscribit. Non probabat Cn. Pompeius in Thusculano ædificatam a Lucullo uillam, quod ea æstiuæ quidem inhabitationi accommodatissima cum esset, hybernæ tamen parum omnino prospectum fuisset, ad quæ iucundissime magnaq; cum festiuitate Lucullus, Num tibi, inquit, Pompei quàm grues, quàm ciconiæ, minus habere cordis uideor? qui nesciam pro temporibus habitationem mutare? Et illud quoq; ab eodem concinniter, ac iocose. Cum enim dispensator rei familiaris ab eo accusaretur, quod parciorem parasset cœnā, & ille respondisset, quod solus quidem cœnaturus esset, non putabā lautiore apparatu opus esse. Ibi ipse uultu quàm maxime festiuo, An

ignorabas apud Lucullum ipsum cœnaturum esse Lucullum? Facetum admodum etiam Catonis illud, quanquam dicacitate non caret. Nam maritimum ciuis quispiā fundū cū uēdidisset, quod esset uentri, ac luxui summū in modum deditus, hoc cognito, ꝙ eius ingeniū Catoni perspectum esset, statim inquit, Per herculē nimis miror hominē hunc, q̄ mare plus ēt pollere. Videlicet ꝙ ille per luxū atq; gulam absorpsisset, quod mare fluctibus uix allideret. Est eiusdē Catonis dictū, quanq̄ sapiens, tamen quod etiam facetū dicas. Filius enim eius matre mortua cū mulierculam ad patris cubiculum sæpicule itantem, tortuius aliquando inspexisset, idq; Catoni esset significatum, confestim alteram despōdit uxorē, quod intellegens filius, patrē precabatur, ignosceret sibi, siqd per incuriam peccasset. Tū ipse, Nihil (respondit) eiusmodi est in causa, nisi ꝙ tui similes patriæ plures relinquere ciues cupiam. Illud uero Marci Ciceronis & acutum admodum & facetum, Quidam enim cū ei dixisset, Tu ne istud ætatis uirgunculam duxisti? Cras (respōdit) mulier erit. Iulia Augusti filia, Marci Agrippæ uxor cū intellexisset suis è cōsiļijs mirari quosdā ꝙ liberi eius tā essēt Agrippæ similes, Desinant inquit mirari, quando ipsa nunq̄ nisi naui plena uectorē tollo. Hoc quanq̄ facete respōsum, significatione tñ obscœnitatis minime caret. Emerat Alcibiades canē raræ magnitudinis nō exiguo pretio, nec multis post diebus & caudā illi mutilari, et per urbē liberū abire iussit. Hoc uiso cum oēs rē ut ineptā mirarētur ac stolidā, alij deridere Alcibiadē q id fecisset, alij ēt ut stultū eum, animiq; parū omnino cōpositi accusare, eē è familiaribus, atq; amicis q obiurgarēt. Quo cognito Alcibiades in risum uersus, At mihi inqt hoc facto ꝑbelle, ꝑq; opportune consultū est, Cū enim scirē Athenięsem populū assiduo de me, rebusq; obloq de meis ac maledicere, cōmēto hoc, dū ineptā hanc materiā ridiculāq; ei maledicēdi trado, īpudētioribus a maledictis, qbus me quotidie discerpūt, et illū auerti, et me ēt liberaui. Atheniēsis Anitus uir et diues, et splēdidus pauerat amicos cōuiuiū, rogaueratq; Alcibiadē eorū uti numero se adiūgerēt, cūq; recusasset, domū se Alcibiades recepit, uno ibi liberalius indulgēs, atq; hoc facto, cū seruis profectus, atq; ī Aniti cœnaculū irrūpēs, iussit abaci ornatū dimidiatū ipsum qdē a seruis rapi, in quo ꝑmulta essēt ex auro atq; argēto uascula, atq; ad se īpetu eodē ferri. Quod factū a cōuiuijs acriter cū incesseretur, ibi Anitus, Qui inqt Alcibiades tātō cū de hoc abaco pro arbitrio ei facere ius eēt, liberalissimē mecū egit, ꝙ dimidiū mihi eius itegrū reliquerit. Publius Syrus, cuius multæ extāt præclaræq; sententiæ, interrogatus quid podager quispiam ad solem

constitutus ageret, perquam belle respondit ac perargute, A quiam cal fa cit. Idem quoq; interrogatus, quod nam ipse molestum esse otium duce ret, Pedum podagricorum respondit. Delectant autem hæc tum dicta tum responsa, nam et lacessunt neminem, & obscenitate carent, nec indigna sunt ingenuo homine, siue dicendo, siue audiendo, nec in referendis fabellis non uenustant narrationem ipsam, uniuersamq; explicationem. Gonnella siue fabulator facetissimus, siue ioculator maxime omnis interrogatus aliquando à Nicolao Marchione Ferrariensi, quarũ nam siue artium, siue facultatum in urbe Ferraria maior esset numerus? confestim, Quis id dubitet, medicorum maiorem esse numerum? Tum Nicolaus, O inanem hominem, & urbis huius artium, artificumq; ignorantissimũ, quippe cum uix duo, tres'ue ad summum Ferraria medicos habeat siue ciues, siue externos. ad ea Gonnella, O principem maioribus rebus deditum, qui ob eas urbem suam, suosq; ciues ignoret penitissime. Tum Nicolaus, Quid si hoc falsum ꝙ ipse asseris? Tũ Gonella, Quid si ego uerus? Ibi siue pœna, siue mulcta ex cõpacto ei qui uanus inuentus esset, constituta. Igitur insequenti die sub aurorã Gonnella pro templi astans foribus, obuoluto pellibus ore, ac gutture, interrogantibus qui in templum ingrediebantur, quo nam morbo laboraret, respondebat singulis, dentium dolore, singulis etiam remediũ aliquod dolori præbentibus, quorum ipse & nomina conscribebat, & remedia. Atq; hac ratione urbem perrectans, perscrutãdoq; remedia, singulos qui obuiam fierent, percontatus, supra trecentos homines medicinam dolori tradentes notauit in tabella. Quo facto regiam ingressus, qua hora Nicolaus prandebat, se se obtulit inuolutis & ore, & ceruicibus, ingentem dolorem simulans. Nicolaus astu uiri parum cognito, cum intellegeret illum haud bene ualere à dentibus, Hoc statim inquit remedium Gonnella adhibe, laudabis Nicolaum, è uestigio enim sanus eris. His Gonnella acceptis, domum regressus tabulã instruit, remedia illa, remediorumq; authores continentem, ac primo loco Marchionem ascribit, inde alios atq; alios delectu adhibito. Tertio die quasi sanus, atq; à dolore liber, nudata gula ac ceruicibus, principem adit, docet quæ conquisita, & comprobata fuerint. mulctam ab illo expostulat, atq; in ius illum se se adacturum minatur, atq; his dictis tabulam Marchioni legendam exponit. Ibi Marchio primum inter medicos locũ se se obtinere conspicatus, inde alios atq; alios primates uiros, à risu continere nequiens, seq; uictum confessus, pecunia illi ut solueretur imperauit. Princeps idem Nicolaus equi Gonnellæ huius caudam quo in loco stabulabatur, clanculum nouacula abscin-

di iuſſit. Ille hoc præcepto, aſellis qui eodem in ſtabulo nutriebantur, particulam labiorũ ſuperiorum abraſit. Delatus apud principem nõ excuſauit factũ, rogauit tantũmodo damnũ uti æſtimaretur, ipſiusq; ad conſpectum deligati ducerentur, quo æſtimatio ipſa æquius fieri poſ ſet. Primo itaq; loco reſte ducebatur Gonnellæ equus catulæ uix fru- ſtum motitans. ſubſequebantur aſelli ſuo ordine illigati. Qui ut ante il lius conſpectum ſtetere, resq; ipſa oculis omnium expoſita eſt, atq; ani maduerſa, nec princeps ipſe, nec quiſq̃ ex iis qui aderant, fuit, quin riſu dirũperetur. Tũ Gonnella, Nec tu princeps in ſolio conſtitutus, nec quiſq̃ è iudicibus, quamuis grauis ac ſeuerus, ad hoc ipſum ſpectacu lũ tenere riſum potuit, tu ne aſinos, tu ne beſtiolas has à riſu continue ris, dum equum tam ipſis familiarẽ decatudatum contuentur? Quo au dito iteratus eſt riſus, Gonnellaq; ipſe abſolutus, commendatusq; ut fa cetorum omnium princeps, ſuauiſſimarũq; facetiarum artifex ſuauiſ- ſimus. Idem tamen ipſe aliquando irriſus ac deluſus dicitur etiam à mulierculis, ut cum iter faciens per Vmbriam, perq; agrum Treuien ſem animaduertiſſet puellulam prandentem in uia, reſidentemq; in lapide, ac deſpoliato porrò complicantem ſpolia illa in epiſtolæ ſpe- ciem, complicatamq; in os ingerentem, dixiſſetq; ac ſi puellam rideret, Ad quem nam ò ſcitula literas iſtas complicatas mittis? Tum illa ir riſione uiri cognita, exhilarato uultu, Obſignandas eas anui reſpon- dit mitto, dextera etiam anum ſignificans. Cumq; haud multo poſt puellæ alteri obuiã factus eẽt, quæ capellas paſtum duceret, dixiſſetq; tentabundus, En tibi ò bellula argenteolum, petroſelinum mihi ſi de nudaueris, accepit illa conditionem, atq; argenteum? ſtatimq; apprehẽ ſa capella annicula, caudaq; eius ſubleuata, En inquit uide atq; inſpe- cta quod optaſti holuſculum. Huius tamen generis multa ſunt qui ar- bitrentur à Gonnella ipſo efficta quo ridiculum ſe ſe quacunq; ratio ne faceret audientibus, Mariotta Antonij Rebatti mercatoris Florenti ni uxor, nec inſulſa quidem matrona, nec parum comis uirum cum intellegeret, noctu per urbem uagari ſolicitandis ſcortillis, intranti ei fores domeſticas aſtitit in ſummis ſcalis, accenſa facula, nudatisq; pu- dendis; Qua ille re inſpecta, cum inclamaſſet, Quid ò quid Ma- riotta hac opus eſt facula? quid nudatione? Tum illa, Quo planè in- ſpiceres, an hic tantum tibi inſit, quantum ſatis eſſet? ne alibi quæri- tando labores. Sed genera hæc ſiue ludendi, ſiue iocandi non caret tur- pitudine, et ingenuo parũ digna ſunt homine, riſum tamẽ mouent dũ in circulis referũtur. Quale illud eſt ruſticani cuiuſdã, non inſulſi tñ homuntionis, cum enim equo ferretur ad nũdinas ſtrigoſo ac perlongo,

intrantemq́; cum in oppidum uir iocabundus sciscitaretur, quanti uenderet panni decēpedam, ipseq́; eo dicto petitum se intellegeret, statim ex equo descendit, sublataq; equi cauda podicem illius ostendens, Ingredere inquit ó amice tabernam, neq; enim illiberaliter habeberis, emesq́; mercatu bono.

Quales igitur faceti esse debeant, qualia etiam facetorum tum dicta, tū responsa, quæ allata sunt à nobis exempla, docere abunde possunt. Quoniam autem ipsis è facetijs, ac iocularoribus recreatio quæritur, ac remissio à laboribus molestijsq́;, ne huic quoq; rei parte ex aliqua desimus, lectio ipsa communicatioq; tum lepidorum uersuum, tum dialogorum plurimum quoq; conferet ad refocillandos animos, quin historiarum quoq;, quæ auertunt auditores (dum attente quidem audiuntur) à curis, cogitationibusq́; grauioribus. Scribendarum fabellarum Luciano, Ioanni item Boccatio an aliud fuit consilium, quàm ut lectores pariter, atq; auditores delectarent? Idem & Poggio plurimis colligendis quæ urbane dicta essent, cumq́; festiuitate & risu. itaq; de ijs libros etiam fecit Latine scriptos. Vitæ quoq; præstantissimorum uirorum tum Græcis, tum Latinis ab authoribus mandatæ literarum monumentis continent tum salsa, tum uenusta, quæ ad relaxationem conferant, quæ uersatæ in circulis, interq; conuiuentes habeant demulcere curas, & tanquam lenociuari molestijs nostris. Nā præter ea quæ ad hilaritudinem spectent ac iocum, multa ijs continentur lectionibus, quæ alijs atq; alijs rationibus animos demulceant, inducantq́; eam, quam ipsi quærimus relaxationem. Cuius rei paucis his admonuisse satis fuerit.

Illud uero minime omittendū, quod ad relaxationē, audientiāq; retinēdam non parū sibi et ornatus, et adiumenti facetus uir comparabit referēdis ijs siue dictis, siue respōsis, siue fabellis, quas ipse ab alijs acceperit. Ac licet ea ipsa cum dicerentur essent siue salsa, & aculeata nimis, siue obscœna & spurca, poterit tamen referre cum modestia. quo efficietur uitijs ut ijs careant, qualia nunc ipsi referimus. Fuit è senatoribus Petri Aragoniæ Regis Queraldus quidam tum ore fœdo, tum reliquo corpore parum composito, tamen qui summa comitate esset præditus, maximusq́; in negotijs exercitatus. Is missus aliquando ad Regem Africæ, fuit ab illo in cœnam adhibitus, quam nostrum in morem Rex ipse apparari iussit editioribus in scamnis, Afri enim in solo super tapetis discumbunt. Cœnitauerunt complures simul. Rex qui & ipse comis esset, & iocandi studiosus, iussit clàm ossa colligi

omnia, eaq; ad pedes Queraldi illo nesciente conijci. Finita igitur cœ-
na, cum aulæ magistri iussu mensæ essent sublatæ, appareretq; ossium
cumulus, tum quispiam a Rege submissus, Quid hic inquit ossium
uideo? lupus profecto hic cœnitauit, non homo. Tum Queraldus ad
Regem conuersus, Mihi inquit o Rex cum lupis fuit in cœna negotium;
quando luporum est & carnem, & ossa simul abrodere. quod comes-
satores isti tui fecere, Ego uero ut homo, ut conuiua comis, carnes ab-
sumpsi, ossa in humū abieci, in canū pastum, atq; oblectamentum. Hæc
igitur dictio ut mordax tum pupugit, at relatio ut iucunda nunc dele-
ctat. Idem Queraldus quo Regem delectaret, adhibitus ab illo in cu-
biculum, in quo constrata essent omnia serico, atque exasperatis acu
purpuris, nullusq; relictus esset locus, in quo sine nota posset inspui;
fieretq; illi proximus regijs e famulis quispiam ore fœdo, atq; impu-
ro, e uestigio excreabundus os illius sputo inspurauit, qui sublata sta-
tim uoce Regem appellauit. Hoc cognito Queraldus, Ego inquit iu-
cundissime Rex apparatus tui nitorem admiratus, ne aliqua illum
parte contaminarem, nullum cum alium præter illius os, immundū
relictum locum, atq; spurcosum cernerem, in illum excreatum profu-
di, quasi a te ob id seruatum, quo nitor ibi tuus saluus esset. Actio quī-
dem ipsa sordida tunc fuit, & contumeliosa, at relatio perbella. In
eadem legatione quidam e Regis aula factus ei obuiam, in deformi-
tatem eius illatus, Quid inquit Petrus Rex portenti ad nos misit?
Ad ea ipse confestim, Sciebat inquit Petrus ad quem me mitteret. nā
& Rex ille deformior erat. Hæc ipsa & dictio, & responsio habent
in dicendo spicula, at in referēdo salē ac ioculationem propter prom-
ptitudinem respondendi, ac maledicti reiectionem tantopere inexpe-
ctatam. Parasito cuidam apposita cum esset in mensa uulua suilla de-
ridiculi gratia, tum ille sublatis pudibunda e corporis parte uesti-
bus, nudato bacillo, illum in quadram inijcit, cumq; esset inclama-
tum a comessoribus, immurmurauit inquiens, talis carnes cultrum
talem exigere. Quod quidem actu fœdum, obscœnum responsu, at
relatu pro loco tamen, atque auditoribus non iniucundum. In hoc
autem ipso iocandi genere comis est admodum, ac periucundus
A. COLOTIVS noster, tum propter insitam ei a natura per-
raram quandam in dicendo hilaritatem, tum propter egregiā litera-
rū peritiam, rerūq; multarum usum. Quo fit, ut in explicandis fabel-
lis, in epigrāmatis, Comicorumq; Poëtarū dictis referēdis ac lusibus
mirifice delectet. Quibus in rebus cū primis habēda est pudoris ra-
tio, limitesq; ipsi uerecūdiæ aut parū, aut nihil prorsus trāsgrediēdi.

Locis tamen, & tempus, & auditorum personæ non nunquam paulo licentius indulgere solent ijs qui uerba faciunt. Matrona Mediolanensis è familia puetusta et nobili, quæq; aliquando cum amatoribus lusisset, fuerat à sacerdote solicitata, qui è Fratrũ Minorum esset ordine. Ea coràm solicitanti in hanc sententiam respondisse traditur, se non posse non multum illi quidem debere, ex eo quod amaretur, cæterum ægre se illud ferre, quod ab eo eius ætatis esse iudicaretur, cum non esset, in qua quod reliquum esset, ut reliquiosum quidem, ac male olidum Fraterculorum tunicis sudore ac pædore infectis subijceretur. Quod responsum per urbem cum percrebuisset, ipsáq; à grauibus quibusdam uiris, ac sibi perquam familiaribus interrogata, fere nitate quadam oris rem omnem confessa esset, licentior illa, festiuáq; explicatio uisa est non solum non ademisse aliquid pudori, uerum addidisse multum comitati, atq; inter notos et amicos gratiæ. Galeatius Pandonus Ioannis Andegauiensis partes secutus cum alijs non paucis in carcere, ac squalore complures annos Ferdinando à rege est habitus. cæteri in uinculis assiduo maledicere, lamentari, mœrore confici. ipse contra iocari, ridere, pædorem in delicias uerbis conuertere, nihil illo iucundius esse, deniq; eam ob rẽ in pugillatum descendere. Quod Ferdinando renuntiatum cum esset, liberari eum è carceribus statim iussit, liberatumq; honesto salario est prosecutus. Ille ad mortem usq; Ferdinandi sic uixit, ut quæ plurima in carcere teterrime passus esset, ea omnia inter enumerandum in risum conuerteret ac iocum. Cum igitur quæ ad facetudinem spectent, quæq; ad facetum instituendum à nobis explicata sint, reliquum est ut pauca quædam de Ironicis dicamus, ne pars hæc tanquam inculta à nobis relictáq; uideatur.

De Ironicis.

Et Aristoteles uirtutum moralium disputator solertissimus, & Græci scriptores pleriq; omnes tradunt Socratem fuisse Ironicum, quodq; dissimulãtia eiusmodi à modestia proficisceretur, inde effectum est ut genus quoddã dissimulationis sit ad uirtutem referẽdum. Quando eius, qui ea utitur, nequaquam illud est aut consiliũ aut finis, quo aut fallat ipse quidẽ, nugetur'ue, aut lucrum inde sibi comparet, uerum ut ostẽtationem defugiat, tumoremq; uitet, ab insolentia uero sic recedat, ut intra modestiæ ac uerecundiæ fines potius diuersetur. De eo enim in quo quis præstat, cum demit sibi particulam, uel de se ita quidẽ loquitur, ut uideri nolit aut insolescere ex eo, aut non existimare tantum se

profecisse,

profecisse, quantum aliorum fortasse sit iudicium, utrunq; profecto modestiæ est, non terguersationis, aut fraudis, qua tamen in re medium quoq; retinendum est. Nam uelle id quod inest, nimium attenuare, id finitimum est inficiationi. Vehementior enim extenuatio non minus fortasse in ostentationem intendit, quàm arrogatio illa insolens ac uanitatis socia. De cuius principijs quia multa iam tradita sunt à nobis, reliquum est de hac ipsa Ironia quæ uirtus est, & à multis Socratica est agnominata, quæ necessaria uisa sunt, uti præcipiamus. Agnominabimus itaq; libenter Socraticam siue dissimulationem, siue ironiam, quo notius appareat alia dissimulationis genera turpia esse, quæq; condẽnentur digna, sicuti iam docuimus, cum in pluris eam distribuimus partes, hoc uero ipsum genus & honestum esse, & ad uirtutem referendum.

Definitio.

Quo igitur Socratica hæc quæ & qualis sit, magis appareat, eam sic terminabimus, quædam ut sit mediocritas pro loco quidem, ac tempore, proq; personæ dignitate dissimulandi ea quæ nobis insunt, & in quibus præstamus, sine ostentatione, & fraude, ac sine lucro. Nam nec Socraticus hic dissimulator pecuniæ inhiat ac lucris, nec ut demittendo seq; & sua, altius efferat, neq; ut inaniter mentiatur, aut decipiat. Eritq; eleuatio ac demissio ipsa sic modesta & prudens, ut neque quod inest, prorsus inficietur, perinde ut nihil externum affingit, exornat'ue sese ijs quæ sua non sunt, utq; ab ingenuitate nullo modo recedat, sed in ea ipsa dissimulantia potius id præstabit, quod liberali dignum homine iudicatur. Hos igitur intra fines Socratica hæc modestia uersabitur, iuraq; constituet sua, nam si mediocritas est, modum necesse est, retineat ac temperationem, aliter enim aut in fraudem declinabit mendacium'ue, ac ueri abnegationem uoluntariam, aut in ostentationem elatam illam quidẽ ac superbientem, perinde ut de uestitu Laconico Aristoteles iudicat.

Ac primo quidem loco quærẽdum uidetur, an ætatem omnem, ac qualẽcunq; uitæ partem deceat dissimulantia, omnem ne etiam personã? siue is filius sit familias, siue pater, siue cum magistratu, siue priuata libera'q; publicis à muneribus. Cuius quidem rei prudentia ipsa index erit, & ea ratio, quæ iure suo recta agnominatur. Senex tamen quàm iuuenis adolescens'ue ad retinendũ modestiam quam requirimus, ut prorsus magis est idoneus, sic minus sitalis ac lubricus ad in-

currendum in ostentationem, aut in deceptionem, ac fraudem, propter longiorem uitæ usum, animumq́; magis confirmatum aduersus inconstantiã, ac leuitatem, tametsi adolescentulos non nunquam uidemus optime constitutos, senes contra perq̃ immoderatos. Sed nescio quo modo in sene ironiam hanc id est eleuationem bene ante actæ uitæ, rerumq́; gestarũ minus admiramur, in iuuene uehementius, fortasse quod ætas hæc promptior est ad ostentationem, seq́; resq́; suas magnifi candas. ab utroq; tamen habendus est ante oculos habitus ille Laconicus. Ac ne nostris à disciplinis discedamus, Iulius Pomponius exactissimus ætatis nostræ Grammaticus, Romanæq́; uetustatis perpensor quàm maxime diligens, nobilitatem generis ita dissimulauit, cum è familia esset Sanseuerinia, quæ haudquaquam exiguæ parti Lucaniæ imperitaret, ac Brutiæ, ut neq; ipse genus fateretur, & cum illis quibus notum id esset, ita loqueretur, ut uideri posset nobilitatem contemnere. Cognitionem uero rerũ plurimarũ, quæ in eo erat non mediocris, ita præ se tulit, ut docens ipse, uetustosq́; authores interpretans declararet qui et quantus in docendo esset, atq; in interpretando, cæterum in conuentibus, familiariq́; in consuetudine ac sermone mirum est quàm uerecunde nedũ modeste de se aut sentiret, aut loqueretur, cumq́; alijs plurimum tribueret, in se ipsum maxime parcus erat. Contra uero Laurentius Vallensis, multæ uir doctrinæ, ingenijq́; in primis acuti popularibus in congressibus, ac literatorũ circulis ostentandæ disciplinæ iudicatus est fuisse studiosior, ne dicam parum modestus. ut ijs in circulis multo appareret diligentior, q̃ in libris ipsis quos scriptos reliquit, Cumq́; non pauca in Dialecticis adinuenisset aduersus horum temporum artis eius magistros, eò se se efferebat, palàm ut diceret, nullam esse Logicam præter Laurentianam. Albertus uero cognomento Magnus, qui multa posteritati physicis in rebus ingenij sui reliquit monumenta, in ultima senectute cum studiosis à uiris consuleretur, respondere plerũq; est solitus, Quærite Albertum in libris. adeo non modo non præ se ferebat tot annorum studia, lucubrationesq́;, sed memoriæ uideri uolebat timere, cum tamen & memoria optime ualeret, & obuersarentur ei ante oculos physicæ inquisitiones etiam iuuenilium annorum. Antonius Panhormita, qui obliteratam, nedum languescentem in Italia Poeticam restituit in antiquã pene formam, cum à studiosis persæpe hominibus de præteri, dubitatiq́; siue Poëtæ aliqua, siue Oratoris interrogaretur sententia, quadam etiam cum frontis hilaritudine, ac si memoriæ diffideret, Ite (respondebat) ad Iouianum, adeo etiam senex & primarius uir in Al

phonsi Regis aula, quod sæpenumero docuisset, scire se dissimulabat. Itaq; quē nunc fructum colligit, dissimulatione ex ea colligit. Hæ igitur Socraticæ sunt dissimulationes, & honestæ & laudabiles, non ut ostentēt, non ut lucrum inde aliquod capiant, præter honestam illam animi conscientiam in se ipsa sibi congratulantē est, perfruentemq; bonis suis. quem tamen fructum, eumq; maxime uberem admirata posteritas ipsa reddit. Hæc est illa despicien. a sui ipsius tam liberalis, ut liberalitate ex ea, ne dicam eleuatione rerum suarū tantos colligit redditus, ut centuplum inde summa etiam cum ubertate accipiat. Detrahebat sibi Socrates de cognitione rerum, de scientia, non ut abnegaret quod in luce expositum erat, sed ut alios inuitaret ad humanitatem, ac modestiam, neque enim uideri uolebat insolescere ob multarum rerū peritiā. Franciscus Aretinus genere nobilis, doctrina eximius, ætate prouectior, cui Romana nō parū debet lingua, inter ipsos quos habebat doctrinæ sectatores ita se gerere est solitus, ut post traditam institutionē, minore semper inter illos partes, q̄q; suæ essent, susciperet. Itaq; non solū sibi quod suū nō esset, nullo modo arrogabat, uerū demebat de proprio et in loquēdo, et in conuersando cū familiaribus.

Nec uero quancunq; ad interrogationem siue iocando, siue serijs utendo hic ipse ubiq; erit ironicus, ac dissimulans. Nam nec uir fortis quocunq; in periculo, fortitudine ac robore suo utetur, illudq; obibit. Nec urbanus et comis in funere iocatur, et ad risum inuitat dictis suis astantes. Delectus sed adhibendus, rectaq; illa ratio consulenda. Franciscus Pudericus Grāmaticum cū commonefaceret, cupereīq; illū minus excādescere erga discipulos, temperantiusq; illos uerberare, uocatum illū ad se huiusmodi aggressus est dictis. Quid hoc amabo, quod aliorū quidem Grammaticorum discipuli suis de institutoribus queri consueuere, ferula quod nimis sæuiant, te uero ipsum incusant quod nec irasci scias, nec scuticula ferire. Itaq; dissimulanter dum loquitur, Grammatico ruborem induxit. Mater mea Christiana de me admodum puero cum esset solicita, sciretq; me assiduum agere apud Grammaticum, primasq; ferre inter condiscipulos partes, nec laudare corā uellet, alibi his adoriebatur, Quid o fili de te audio? quod hodie superatus e ludo discesseris, in themate Latinis uerbis explicando, Alibi, At ego mellitum tibi edulium parauerā, quod sperarem te uictorem literaria e concertatione rediturum, redis uictus? Quod igitur tibi parauerā ad eum fum qui te uicit missura. His igitur atq; alijs mater gaudium dissimulabat, dum laudare puerum me, corām omnino defugit, Socraticamq; per dissimulationem hortabatur ad pdi=

scendas literas. Quin etiam prudens hæc dissimulátia plurimum secum fert momenti & in laudando, & in uituperando. Antonius Panhormita cum irridere uellet philosophantium è classe quempiam, quem honoris causa haud nomino, perinde atq; admirabundus dicebat, Hic decimo post anno quicquid profecit, primo quidem studiorū die profecit. Horatius etiam Poëta insectandis uitijs, atq; irridendis ineptijs magnopere est socraticus. Quid quod Annibal eodem irrisionis genere lusit Antiochum Regem. cum enim Rex suas illi ostentaret copias, & numero peringentes, & armis egregie instructas, percontanti satis ne eæ aduersus Romanos essent, respódit se, satis esse, arbitrari, tametsi Romani admodum auari essent. Vide obsecro quàm Socratice ignauiam illius riserit. Eadem arte summis extulit Scipionem laudibus. nam cum esset (ut traditum est memoriæ) sermo inter eos de ducum excellentia, dixisset q; Annibal, primo sibi uideri statuendum loco Alexandrum Macedonem, secundo Pyrrhum Epirotam, sibiq; assereret tertiū, intulisset q; Scipio, Quid si te non uicissem? Tum ille, uel me respondit omnibus censerem præferendum. Itaq; per hos quasi cuniculos, iterq; dissimulatum peruenit ad exquisitam illam ac maxime celebrem laudem. Iulia Augusti filia, Marci Agrippæ uxor hac etiam uia paternam à se auertit reprehensionem. nam cum animaduertisset patrem Augustum permoleste tulisse, quadam quod in pompa exultiore ornatu, luxuq; indulgentiore processisset, dieq; insequenti matronali solum more culta patri se ostendisset, ab illoq; mirifice esset laudata, quod in eam formam ornata incederet, Tum illa, ut erat ad dissimulandum instructa, uerbis his, hesternum luxū deprecata est, luxusq; increpationem à se auertit ingens. Heri me uiri oculis exornaui, hodie patris. Multum itaq; has ad res siue in laudē spectent, siue in accusationem, siue in respondendo, siue in iocando ipsa ualet dissimulatio, ratione duce et comite. Petrus Cōpater cuius mors senectuti meæ ingens nuper uulnus inflixit, uir utiq; ad omne genus facetiarum maxime appositus, cum prætereuntem conspicaretur abū de locupletem hominem, maxime tamen attenuatum, hic inquit multa dádo factus est diuitior. Idem cum uideret compluribus cum satellitibus incedentem militarē hoiem, eundēq; purpuratum, Nimirū hic inquit hoc cum ornatu & cliētela ad aram proficiscitur à dijs ueniā impetraturus, quæq; per uim rapinamq; abstulit, templo, arisq; oblaturus. Consederat Laudiuius compluribus cum literatis Antonianam ad porticum, utq; erat ingenij, literarūq; ostentator oppido quàm gloriosus, cum recitasset uersus quosdam à se in laudem editos Bartholomæi Rouarellæ

mæi Rouarellæ sacerdotis Cardinalis, Quo, inquit, sciatis, uersiculi hi nostri quantopere Bartholomæum delectauerint, iis ipse auditis confestim de manu quidē aureolos quinquaginta mihi dinumerauit. Aderat ibi homo qui & leuitatem eius nosset, & Bartholomæi magis strictas, atq; attenuatas, quàm parcas erogationes eē. Is itaq; ore quàm maxime composito, Per Petrum inquit & Paulū adiurarim, breui Laudiuium Pontificem Maximum futurum, cum in eum sacerdotes, auarissimum genus hominum tam sint liberales, Macte ingenio Laudiui uersus quàm plurimos & conde, & ede. fiale hoc scribendi genere Pontificatum tibi comparaueris. Quæ potuit esse insinuatior irrisio? & inanissimi simul hominis, & inertissimi poëtæ? Atq; hæc qdē ironia agnominari Irrisoria recte potest, nā nec Socratica prorsus ē, cū aut parū, aut omnino nihil demat imminuatq;, et tn̄ à modestia non recedat. utuntur autem ea & Oratores, & Poëtæ, nō sine urbanitate. Thomas Pontanus per urbem deambulans, interrogatus à uiatore, an Cancellarius esset Perusinus? respondit, se uiatorem esse, impudentiq; interrogationi eius hac ratione illusit. Actius Syncerus cum irridere uerbosum hominem honeste uellet, conuersus ad astantes, Homo hic inquit à muto parum abest. Quid quod hæc ipsa dissimulantia maximam quandoq; uim habet laudationis, ut cum familiaris noster Suardinus Suardus in conuentu literatissimorum hominum commendare industriam uellet, assiduitatemq; adolescentis cuiuspiam in literis, Hic inquit adolescens à Musis auersus est adeo, ut etiam noctes in choreis absumat ac palestris. Contra cum uituperare hominē maxime sordidum uellet, Homo hic inquit domi habet nitelarum omnium magistrum, sordiumq; censorem. Uticensis autem Cato licet ipse in explicanda animi sui sententia apertus admodum, ac liber esset, tamen surdaster cum haberetur, sæpenumero acsi non audisset, quorundam dictis nihil omnino respondebat. Itaq; dissimulandi genus illud Socraticum ut ad modestiam referendum est, sic hoc ipsum Catonis ad prudentiam, sapientissimumq; uiuendi usum, ac rationē. Nec uero pauci hoc dissimulationis genere non à maledictis modo se tutantur, dum tanquam non audissent, illis non respondent, uerum etiam à maleficiis, dum aliter etiam quàm dictum est, se se accepisse fingunt. Adolescens quidā uocatus ad testimonium dicendum in causa furto subreptæ lanæ, sumpta occasione à luna, quæ biduo ante deliquium passa esset, dissimulauit se audisse de lana, itaq; de luna respōdit. nāq; interrogatus à iudicibus de lanæ surreptione, sublatis in cœlum oculis, Per inquit cœlum ipsum iuro iudices, perq; dei poten-

*tissimũ numen, q̃ oĩa nutu suo tẽperat, nunq̃ me dedisse operá Astro
logiæ, neq; unq̃ me audisse qua ratione lunæ surreptio fieret, addidit
et ijs fatua quædá dicta. Quibus uersi in risum iudices, arbitratiq; ru
dioris illũ ingenij eẽ, ac prosecuti eũ cachinnis, abire è cóspectu perin
de ac fatuũ permiserũt. Ille igitur ratione hac à dicendo testimonio
liber euasit. Prætor Neapolitanus p urbẽ summiserat satellites, Focil-
lũ quẽdá qui caperent furti suspectũ. ij percontati de eo cũ essent Er
ricum Pudericum equitem Neapolitanum, is'q; illum sciret proxima
delituisse in taberna, At inquit Facellam scitote domum illam quæ est
ante oculos paulo ante ingressum, est enim Neapoli Facellarum fami-
lia peruetusta & nobilis, dum'q; illi monstratam ingrediuntur do-
mũ, interim facultas, data est Focillo prætoris satellites euadendi. Itaq;
dum se fingit Erricus pro Facillo Facellam audisse, fugæ illius consu
luit. Constans etiam fama est, diuum Franciscum, dum inter homines
ageret, lepusculum canes fugitantem, quo saluum faceret, delatum illũ
metu ad pedes eius cepisse, atq; intra tunicæ sinistram manicam, quæ
laxior esset, immissum abscondisse, cum'q; uenatores facti obuiam per-
contarentur, qua lepus transisset, dextera leuam designans. Scitote re-
spondit uiri, hac illum minime transisse. Igitur uir sanctissimus dissi-
mulatione ea usus est, quo à canum dentibus lepusculum liberaret,
quem postea eductum è manica abire liberum permisit. Quod &
si fortasse in exemplum fictum est, tamen & similia quandoq; acci-
disse in rebus hominum, palàm est. Et hæ quidem dissimulationes li-
cet facto magis cõstent quàm dicto, tamen à dicto ui male accepto ini-
tium ducunt, & causam.*

*O mnino autem rerum publicarum moderatores, quiq; populis præsunt
ac nationibus, animaduertere, uel perpendere potius examinatissime
quidem debent, qua et uia, & fronte dissimulatione hac utantur. Si-
quidem eorum dicta, sententiæq; & altius penetrant in animos audi
entiũ, & latius tum dicta, tum responsa significationes extendũt suas,
alij'q; atq; alij diuersis ea modis interpretantur, ut cum Iacobus Cal-
dora cogitabundus inter deambulandum immurmurasset, Capuam
Roma quidem minorem at Carthagine maiorem fuisse. Tum unus
ex ijs qui aderant suspicatus, agitare animo. Iacobum Capuæ obsidio
nem, confestim id Campanis significauit, quod haud multo post Iacobi
consilijs incommodi plurimum attulisse constat. Quocirca principibus
uiris, rerum'q; publicarum administratoribus & ubi, & qua uia, et
apud quos Socratica hac utantur dissimulatione, etiam atq; etiam con
syderandum est. Ferdinãdus Alphonsi filius patre mortuo interroga-*

ut a familiaribus amicisq́; an ærarium relictum esset ei a patre abunde amplum? dum illud dissimulanter extenuat, regulos pene omnes, optimatesq́; ciuitatum regni ad rebellionem inuitauit. pro tempore tamen ac loco ipsa extenuatio non parum adijcit ad authoritatē, existimationemq́;. Qua quidem arte Federicus Vrbinas sæpenumero magna cum prudentia utebatur, nam nec raro quidem, nec occulte, aliquando etiā in propatulo hosti se imparem dicebat, partesq́; suas minores profitebatur, quo uerbis ijs hosti significatis, imprudētiorem illum, minusq́; cautum redderet. Quo fit, ut hæc ipsa omnia, ratione metienda sint, arteq́; temperanda. Quando ratio ea quæ a Peripateticis iure quidē recta dicitur, actiones in utranq; partē nostras definit.

Res autem ipsa & docuit, & assiduo docet, non in uoce solum, ac uerbis, uerum etiam in uultu, gestuq́; ironiam locum ac ius suum retinere, ut cum aliud dicimus, aliud innuimus, aliud uultu, aliud manu significamus. hinc apud Persium,

O' Iane a tergo quem nulla ciconia pinsit.

Nam et contemptus, ac derisiones quædam gestu magis ac signis fiūt, & maxima sunt ex parte ironicæ, cum tamen uoce laudem uideantur afferre. Nā et prætereūtes siue ciues, siue peregrinos postq̄ eos blāde familiariterq́; salutauimus, aut manuum gestu, aut oris irridere consueuimus, ut salutatio ipsa omnino fuerit ironica, ac ridicularia. Quid quod uerba quædam maxime sunt ad ironiam idonea? quale est uerbum Vale, & Viue, aliaq́; salutandi uoces, indeq́; inductum est, ut sæpenumero ab eruditissimis etiam scriptoribus ea uerba malam dicantur in partem, ut illud Terentianum, Valeant qui inter nos dissidium uolunt. & Tibullianum illud,

O' ualeant syluæ, deficiantq́; canes.

Item apud Virgilium, Viuite syluæ. & apud Valerium Catullum,

Cum suis uiuat, ualeatq́; mœchus.

An non serui interdū, ac nequam et scelerati homines uerbis dictisq́; fœdis ac contaminatis sibi male dicunt, inuicemq́; conuiciantur, ac detrahunt? cum ipsa tamen detractio laudationis in se uim habeat, ac speciem congratulationis quasi cuiuspiam.

De ironia igitur, Socraticaq́; dissimulatione hactenus. Absoluta est, ut arbitror, de sermone disputatio, communiq́; oratione, ac familiari, præcipueq́; pars ea qua requies quæritur, relaxatioq́; a laboribus ac molestijs. E' qua quidem explicatione liquido apparet, quæ uitia sint inter colloquendum fugienda, sermonesq́; domesticos, quæ contra mediocritates complectendæ. Tu uero sic habeto ad honestas uoluptates, re-

laxationesq; à curis, ac negotijs nihil tã conferre, quàm sermones illi conferunt, collocutionesq;, quæ de deo habentur, diuinisq; de rebus. Id quod nuper Petrus Compater moriens declarauit. paulo enim ante quàm animam ageret, multa cum de deo, deq; animorum disseruisset æternitate, sic deniq; ad astantes nos, quos ualere iubebat, conuersus, et tanquam ultimo in actu constitutus, lingua etiam hebescente dixit, Omnes quidem sermones inter notos atq; amicos esse suauissimos, illos uero multo suauiores quorum materia deus esset. Quocirca nos ipsos exhortatus prius, post etiam per deum ipsum obtestatus rogabat, uti amicitiæ memores, quoties conueniremus, nostra omnis oratio à deo inciperet, desineretq; in deo.

FINIS.

HISTORIA BELLI, QVOD FERDINANDVS REX NEAPOLITANVS SENIOR CONTRA IOANNEM ANDEGAVIENSEM DVCEM GESSIT.

P. Summontius Reuerendissimo, & illustrissimo
Francisco ex Picolhomineis Aragonio,
Bisinianensi Episcopo. S.

Historiam belli Neapolitani, quod Ferdinandus Aragonius cum Ioanne Andegauiensi quondam gessit, ad te nunc mitto Antistes optime, ita quidem non dum omnino expolitam, ut scriptore ab ipso relictam inuenio. Leges autem hic egregias gentis tuæ laudes, utq; Maximorum Pontificum lumen, Secundus ille Pius tuus, ut innumerabiles alias eius taceam uirtutes, regna etiam integra parare amicis consueuerit. Is enim mortuo Alphonso Rege, cum tantam illam procerum, ac populorum à Ferdinando eius filio defectionem, quæ sanctissimi patris æquitas erat, ferre iam non posset, ita Ferdinandi rebus fauit, ut & bellum omne suis ipse præcipue auspicijs confecerit, & pacatum tandem ei tradiderit regnum. Quod uero ad historiæ fidem attinet, Pontanum scito singula hæc non rerum fama collegisse, non hinc atq; illinc emendicasse, sed interfuisse ipsum rebus fere omnibus. Nec est, quod miretur fortasse quispiam, nouis eũ agere interdum uerbis, qualia sunt dignitatis illa, Comes, Marchio, Dux, Princeps, cæteraq; rerum, ac locorũ huius temporis nomina, cum explicari aliter res ipsæ non potuerint. Quam ille usurpationẽ licet necessario, atq; consulto his temporibus ab ipso receptam, sæpe tamen, dum uiueret, ut erat Latinitatis obseruantissimus, excusabat. Tu qua par est, in authorem gratia munus hoc accipias, Pontanoq; tuo, tuus enim dici iure potest, per quem tum Picolhomineum genus, tum uero Rex magnus uobis affinitate coniunctus celebratur, debere ipse cum tuis nunquam desinas. Vale.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE BELLO NEAPOLITANO

LIBER PRIMVS.

Italiam naturæ instituto quodam (nullum enim perpetuum est imperium) post collapsas res Romanas, & regnantem Gotum, uariæ gentes, diuersis tamen temporibus occuparunt. E quibus maxime illustres Langobardorũ res fuere. Hos diutius regnantes primo Franci, post Normanni et ipsi ab initio partim Germani, partim Sarmatæ uerum è Gallia, quam aut pulsis, aut superatis antiquis colonis occupauerant, profecti pepulere. Princeps autem Robertus Viscardus rerum quas gessit magnitudine, ingentem sibi & gloriam & imperium comparauit. Satis enim parua manu Italiam ingressus, atq; ab Gulielmo fratre, qui Melfia ædificata, cum Normannis in Apulia consederat, cuiq; a uirtute Ferribrachio fuit cognomen, aduersus Græcos in auxilium arcessitus, rebus non semel bene gestis, cum Gulielmo, Drogoq;, atq; Humfredo fratribus, qui pro ætatis prærogatiua, alius post alium Normannis præfuerat, in dominatu successisset, Constantinopolitani Imperatoris præfectos primo è Salentinis expulit, inde in Brutios cum Rogerio fratre profectus, Pœnos qui plures annos genti imperitauerant ui, atq; armis eicit, traijcensq; in Siciliã, multis cõfectis prælijs, attritisq; tandem barbaris, insulam pene omnem in suam, fratrisq; potestatem redegit. Quorũ reliquias ne dum deleri, maiores res omitteret, in montanis Siciliæ locis sedes habere eos permisit. Mox reuersus in Italiam, Lucanos, Apulos, Samnites, Campanosq;, qui eis saltus Terracinenses sunt, diuersis artibus, ac temporibus domitos, in suum, ac fratris iurare nomen coegit. Post uero cum Boamundo filio Hadriam traijciens, fugato Imperatore Constantinopolitano Alexio, plurimis captis oppidis, non exiguam Epiri, ac Macedoniæ partem imperio suo adiecit. ab hoc igitur, atq; a Rogerio fratre imperium cœpit, quod post a Rogerio Rogerij filio in regium nomen uersum est, ac supra trecentos regnatum annos, maximis interim bellis fortiter administratis, pluribus rebus terra, mariq; feliciter gestis, dum ab ipsis aut propulsantur regibus, aut inferuntur bella. Federico etiam & Rege & Augusto Romanã ecclesiã prosternente. Quo mortuo, excitante Romano Pontifice ad bellum Gallos, hi Siculo, ac Neapolitano regno, Carolo duce potiti sunt,

Caroliq; successoribus post inter se de regno contendentibus, quæ contentio Italiam simul omnem, Galliasq; peruasit, tandem ad Alphōsum Regem deuenit, quem Hispania e citeriore accitum, & annis, ac rebus gestis florentem Ioanna sibi adoptauerat, quæ per id tempus Ladislao fratre mortuo, Neapoli regnabat. Hic Ioanna etiam uiuente, primum cum Ludouico, deinde ea mortua, cum Renato, prouinciæ, atq; Andegauiæ regulis, qui & ipsi regnū sibi Neapolitanum, quod ex eadem qua Carolus, stirpe essent editi, atq; ex testamēto superioris Ioānæ, hæreditarium asserebant, plures annos bella uario euentu administrauit, tandem Neapoli per uim capta, Renato etiam pulso, uictor regno potitus est. Hoc regnante Italiæ res maxime floruere, Nā et bella multa fortissime gesta sunt, et bellis partim cōpositis, partim ēt cōfectis, pax secuta est trāquillitatis atq; opulētiæ plena. Hæc ætas fortissimos duces, sapientissimos rerū publicarū administratores habuit, uiditq; literarum studia magno fauore, ingenti frequentia, post tot seculorum interiecta interualla reuocari. Quam temporum felicitatem Alphonsi mors turbauit. Hunc hyeme in Apuliam profectum, dum aucupij, ac uenationis studijs capitur, morbus corripit, quo cōfectus haud multis æstiuum post solstitium diebus Neapoli interijt, ætatis suæ annum agens quartum ac sexagesimum. Alphonso mortuo Ferdinandus succedit, quem hæredem in regno Neapolitano pater instituerat, natū Valentiæ, in Hispania citeriore, atq; ex muliere susceptum, quam Valentiæ cum ageret in delitijs habuisset. Res hortari uidetur, quoniam Italiæ rerum mentionem fecimus, qui tum uniuersæ status esset, quiq; aut populi, aut principes eam moderarentur, paucis exponere. Nec uero cæteræ indignentur urbes, reguliq;, si primæ nobis Venetiæ auspicium dicendi fecerint, & propter urbis ipsius magnitudinem, ac nobilitatem, & propter rei publicæ temperationem, summamq; imperij æquabilitatem. Igitur urbis huius primordia satis quidem exigua fuere. initio enim loca in quibus post urbs creuit, à piscatoribus habebantur, ac salinarijs, qui piscandi studio, aut faciendi salis gratia illic multi conuenerant. Quas ad res locorum eos natura cum primis inuitabat, propinquitas præterea, ac frequentia Venetiæ urbium, è quibus mortales multi eo assidue mercandis ijs confluebant. Quibus artibus, ac quæstibus paulatim loca ipsa crescere habitatoribus crescere quoq; cum quæstibus simul & negotiandi, et nauigandi studia. Idq; eo magis, q sedes eæ terrestribus ab incursiōibus maxime tutæ habebātur, grassantibus iam tū exteris nationibus, ruētiq; romano imperio. Itaq; hac ipsi opportunitate, opulentissimus quisq;, ac maxime nobilis è

finitimis Venetiæ, atq; Illyrij populis, dum barbarorum, qui per id tempus Italiam infestabant, iram uerentur, in tutiora se recipientes, multis præsertim direptis, non paucis etiam funditus excisis oppidis, eò tanquam in arcem confugiunt. Post uero alijs, atq; alijs cõmigrãtibus cœpere maioribus studijs, cupientioribus animis rem nauticam exercere. Quam ad rem locus, necessitudoq; magis, ac magis eos adhortabatur, crescente multitudine, ac solo angusto, rerumq; omnium, quæ uictui necessaria essent, egeno atque infœcundo, ut inter palustres, atque æstuarios locos sito. Quod si coniectura uti liceat, credibile quoq; est, propinquos quosdam portus, qui perquam celebres tunc erãt, illabentiumq; in mare fluminum hostia, plurimum frequentiæ contulisse, dum assiduo, continenterq; per ea commercia exercentur. Hinc opulentiorem ad mercaturam conuenarum cum uerterentur studia, breui Venetorum res (Venetos enim sese, quod è Venetia emigrassent uocauere) ciuibus, atq; opibus aucta est. Igitur diuitijs freti, peritiaq; nauigandi, cum eorum nomen abunde potens pollensq; & clarum esset, Mauris sæpius classe superatis, prædonibusq; Illyricis, quiq; alij mare infestum reddebant, captis uictisq; pluribus elati uictorijs, cœpere insulas primo, atq; nationes externas subigere. Atq; hunc in modũ circiter septingentos (ut ipsi tradunt) annos, aut etiam amplius artibus his eò potentiæ peruenere, uti Venetorum res finitimis, exterisq; pariter formidolosæ essent. His igitur è sententia fluentibus, crescente imperandi cupidine, ad res Italicas animum adiecere, finitimis regulis, dum impotenter in subiectos populos dominationem exercent, eos inuitantibus. Nam inter Patauinos, ac Veronensis regulos diutius cũ esset certatum, utriusq; partis rebus uexatis, atq; attritis, lacessiti & ipsi aliquando à Patauinis, hãc occasionem nacti, finitimã in continentem insiliere. Post bello maximo acerrimoq; conflato cum Philippo Maria Mediolanensium Duce, cuius imperium late magnum in Gallia cisalpina erat, multis tandem cladibus ultro, citroq; datis, atq; acceptis, uniuersa penè Venetia occupata, Bergomo, ac Brixia captis, magna quoque Illyrij parte aliquanto tamen prius domita, imperium in Italia uiribus authoritateq; magis, ac magis auxere.

Tãtam autem rerum felicitatem concordiæ studium maxime peperit, ac uiuẽdi inter se æquabilitas è statuẽdis, ac seruandis legibus nata. Hunc itaq; tuendarum legum consensum secuta est administrandæ rei publicæ concordissima securitas. Nam ne unquam nobilium animi per ambitionem insolescerent, qui eam initio constituere, unum & quidem summum statuerunt magistratum, quem qui gereret, Ducem

uocatuere, senatus quidem principem, cæterum cui iniussu senatus nec pace agere nec bello publicum quicquam liceat. Dux ipse senatum cõsulit. Senatus author decernit, cuius tamen decreta Ducis nomine feruntur. Hoc mortuo è numero senatorum statim alter per suffragia creatur. Magistratus ipse quanquam perpetuus, memoria tamẽ nostra Franciscus Fuscarus, quod senectute aggrauatæ publica ad munera factus uideretur inhabilior, magistratu se abdicare coactus est. Huic de publico certa penduntur stipendia. Senatus ad eum cogitur in curia, quam egredi Ducem, nisi statis diebus, ac certis causis minime permissum sit. Cæterũ ipsis senatoribus mira in dicendo libertas, summa in consulendo integritas, atq; asseueratio, recti ac ueri cultus eximius, erga patriam studiũ supra quàm cuiquam sit credibile. Quod siquando deliberandis atq; decernendis rebus in contentionem sit deuentum, non partium studia superant, uerum publici boni ratio. De quorũ tamen institutis, moribus, æquabiliq; administratione silere est omnino consultius, quàm non multa differere. Proximus in regionibus reguli tres imperitant Mediolanensis, Ferrariensis, Mantuanus. Mediolanẽsi frequẽtissimi, maximeq; opulẽti Galliæ cisalpinæ parẽt populi, Comenses, Ticinenses, Alexãdrini, Nouariẽses, Laudẽses, Parmenses, Dertonenses, Cremonenses, item Placentini. Ferrariensi Mutina, ac Regium, opportunæ ac nobiles urbes subiectæ sunt. Rem Mediolanensem per id tempus moderabatur Franciscus Sfortia, qui Philippo Maria mortuo, Blãcæ Mariæ uxori suæ, Philippi è nobili matrona, filiæ dominatum asserens, partim ui, partim beneuolentia ciuium, ac rerum gestarum fama clarum se, ac maxime potentem in Gallia, Italiáq; uniuersa fecerat, uir profecto Romanis temporibus dignus. Ferrariensem Borsius Estensis, mitis uir ingenio, consilioq; maxime tranquillo, quiq; Italicarum turbationum sese medium gerere consuesset. Mantuanam Ludouicus Gonzaga, clarus & ipse uir, belliq; non minus quàm pacis artibus clarus. Quæ urbes, populiq; alpibus adiacent, alij Monferratensi, alij Sabaudiensi obediunt; cuius imperium etiam trans alpes in Allobrogibus late amplum est. In Aemilia, Piceno, Vmbria, Sabina, Latio, Hetruriæ magna parte, magna etiam Campaniæ, qui populi, quiq; reguli in ijs agitant, Romani Pontificis imperata faciunt. Quorum omnium ea tempestate res maxime illustres Sigismundi Ariminensis, Federicq; Vrbinatis erant. Quibus autem artibus Pontifices Maximi tantum sibi imperium cõparauerint, nequaquam est explicatu facile. Nanque ut initio armis illud sibi uendicauerint, longe aliud arbitrari par est. Genus enim

ipsum hominum olim quietum, ac religioni tantum deditum. Cæterū ut ante sacerdotes innocentissimi, atq; abstinentissimi fuere, quo tempore sola sacra, cærimoniasq; tractabant, sic post fuere ex eis, qui cupiditate ambitioneq; præcipites ierint. Verū Romani Pontificis æqua imperia, administratio tranquilla, studia pacis, otijq;, maiestas propè diuina. Hetruriæ olim bona pars sub regulis erat, quibus aut cæsis, aut pulsis Senenses, Florentiniq;, illorum urbes, atq; agros suo imperio subiecere, finitimos etiam populos, qui antea liberi erant, in seruitutem redactos, nouis uti uiuerent legibus, coegere. Vtraq; autem res publica popularis nunc est, nobilitate olim ob superbiam pulsa. Florentinorum nomen per orbem terrarum late clarum est, non tam rebus gestis, quàm gentis ipsius solertia, & urbis magnificentia. Eam in plano sitam amnis Arnus interfluit, quam deorum ne immortaliū templa, an publica, priuataq; ædificia magnificentiorem reddant, haud facile est iudicatu. Ipsis ciuibus mirum ædificandi studium, mira ornandi cura. Si quid regio non suppetat, peregre deuehendum atq; importandum curant. Certamen est non in urbe modo, uerum etiam in agris, quis magnificentius ædificet. Itaq; regio sumptu uillas passim ædificatas uideas. Genus ipsum hominum acutum, & graue, bonarumq; artium studiosum, pecuniæ tamen studiosius, quo circa in ultimis etiam terris negotiantur. Quorum tamen propria laus est, ac peculiare meritum, quod latinas literas penè ab interitu uindicauerint, dum & ipsi Latinis, ac Græcis literis dant operam, & illarum studiosos ad se arcessitos, salarijs, præmijs, honoribus prosequuntur. Vrbs ipsa paulatim à paruis obscurisq; initijs, atq; Fesularum è ruinis creuit, quam quidem artium plurimarum, quas ea gens aut ipsa inuenit, aut ab alijs inuentas perfecit, frequentia mirum in modū auxit, locupletauitq;. Florentinis proximi sunt Lucenses, ciuitas non tam suis consilijs libera, quàm alienis opibus, atq; præsidijs firma, dum Florentinorum ne accedat opibus, magnæ curæ est cæteris. Senensis rei publicæ administratio propter diuersa ciuium studia, inquietior est, nec satis ex eo libera. Itaq; ciues dum parum ipsi inter se consentiunt, quæ rei publicæ in commune bonum haberi potest ratio? Pacis tamen apud eos studium uiget, præterquam Florentinorum artibus, quod non raro eorum res turbantur. Quorum ager oppido quàm fertilis est. Ciues ipsi quæstui dediti, ac ciuilis uitæ muneribus. Libertatis idem omnibus studium. Ea tamen Romani Pontificis opera, Ducisq; Mediolanensis, quàm ciuium cura, magis constat. Genuensium res maiores quidem atque

opulentiores haud multo ante fuere. Nam et mari aliquando potiti dicuntur, nõ solum Corsica, Sardinia, multisq; Aegaei maris insulis captis, uexatisq; sed Euxino enauigato, pluribus oppidis, quæ in ora Põtica maris positæ sunt, ab eis aut captis, aut etiam conditis, Venetorũ quoq; rebus pene ad internitionem aliquando adductis, & urbe illorum ingenti classe circũsessa. Horum opes paulatim dilabi cœpere ob domesticas seditiones, ciuiliaq; odia, quibus effectum est, uti amissa libertate Gallorum Regi seruierint. Nam ueteris cum esset instituti, Ducem qui summum apud eos magistratum gerit, communi consensu creari, dum multos annos studio partium magisquam publici boni, duces designantur, magna certamina, fœdæ seditiones, ingentia etiam bella exorta sunt. Donec Genuensium res publica eò perducta est, uti Gallicum nomen, imperiumq; à patribus inuocatum, atq; acceptum fuerit, missusq; à Carolo Rege Ioannes Renati, de quo ante dictum est, filius, qui Genuensem rẽ publicam administraret. Reliquam Italiã, quæ ab saltu Terracinensi per Equos, Hernicosq;, ac Marsorum, & Sabinorum montes in Picenum, ad hostia Truenti pertinet, quod flumen in Hadriaticum sinum influit, quæq; supero etiam atq; infero mari cingitur, Neapolitani eam Reges tenent, in qua Ferdinandus ex testamento successit. Igitur Alphonso mortuo, reguli, ciuitatesq; missis oratoribus, Capuæ conuentu habito (nam pestilentia Neapolis infestabatur) in Ferdinandi uerba de more iurauere, Et quanquam omnia quieta apparebant, Rex tamen conuentu dimisso, in Pelignos, ac Marrucinos digressus, equitatu in itinere scripto, reliquum æstatis in Theatibus, ac Ferentanis egit. Hinc rebus regionis eius pro tempore compositis, in Apuliam, ubi hyemem agere decreuerat, maturauit. Interea Callistus Pontifex Maximus Alphonsi beneficiorum immemor, cuius authoritate, atq; opibus antea Cardinalis, post Nicolao Quinto mortuo Pontifex creatus fuerat, peruersa consilia, & perfidiæ plena aduersus Ferdinandum agitare cœpit, clamq; cum primoribus ciuitatum, ac regulis agere de rebellione, diuulgatis etiam epistolis, quibus Ferdinandum suppositititũ Alphonsi filium diceret, deniq; aqua & igni interdiceret, qui huius imperata facerent, & in officio, ac fide permanerent. Quod ni Callisti consilia mors interrupisset, ingens, maximeq; calamitosum conflatum iri bellũ apparebat, quippe qui esset fluxa fide, peruicaci ingenio, uarijs consilijs, præcipiti ambitione. Huc accedebat, quod dum assentatoribus patefacit aures, Borgio sororis filio ingentem dominatum in regno Neapolitano destinauerat. Sed Callisti consiliorum, ac uitæ finis idem

fuit. Creatur

fuit. Creatur inde Pius Pontifex, ad quem missi ab Rege legati omnia pacata retulere, quin etiam haud multo post Latinus Vrsinus Cardinalis cum amplissimis decretis Barolum in Apuliam uenit, ubi iussu Pontificis, collegijq; Ferdinandum initiatum (uti moris est) coronaq; donatum Regem declarauit. Quae res popularium regni animos de bello iam dubitantes, quietiora uti sperarent, mirum in modum confirmauit. Ipse interea amicos, sociosq; nunc per literas hortari, nunc per oratores rogare, uti ueteris amicitiae memores esse uellent, se bonū amicum, fidum socium futurum, ad cumulandam ueterem beniuolētiam, ad continendā societatem nouas ubiq; causas, noua semper uincula additurum, offerre, polliceri, Se paterno contentum regno, suisq; fortunis pacem, atq; otiū omni arte procuraturū, deniq; omnia se quàm bellū malle, illumq; pro hoste habiturū palàm dicere, qui bellum in Italia moliri pararet, Adhaec in populos, popularesq; suos publice, ac priuatim noua beneficia conferre, uectigalia minuere, regulos benigne appellare, ornare muneribus, decretisq;, Hispanis qui remanere apud se uellent, familiaritatem polliceri suā, qui redire in patriā mallent muneribus affectos, ornatosq; dimittere, Carolum patruelem Nauarrae principem, qui agente animam Alphonso res nouas tentasse Neapoli dicebatur, quiq; ob conscientiam Alphonso mortuo nauem quae Neapolitano in portu in ancoris stabat, confestim ascenderat, benigne appellatum, multa etiā amplaq; per amicos pollicitus, nihil prius habuit, quàm persistentem in abeundi proposito conciliatum dimittere. isq; haud multis post diebus in Siciliam nauigauit. Demum Rex cuncta perspicere, ac meminisse, quibus amicos, sociosq; contineret, aduersum populos, regulosq; non satis habens iustum se se, ac liberalem gerere, nisi & illos ad bene etiam de se merendum inuitaret. Non deerant tamen qui è regulis existimarent haec ipsa à Ferdinando simulanter fieri, quod ijs ingenium eius à puero esset cognitum. Nā et eum se se esse post manifesto declarauit. Quae existimatio non nullorum etiam procerum, ac primatum regni animos ab illo (ut creditum est) auertit. Haec agenti Ferdinando significatur Ioannem Antonium Principem Tarentinum clàm rebus nouis studere, quod Regem nequaquam fallebat, qui eius inconstantiam atq; animum minime tranquillum nouerat, quippe cui ab adolescentia seditiones, rapinas, discordiasq; gratas fuisse intellegeret. Erat enim Ioannes Antonius uario et inconstanti ingenio, ac parum firma amicitia, apud quē etiam sancti, honestiq; non tantus respectus, quantum studium, quantaq; erat cura assequendi eius, quod animo destinasset, atq; ut sui ipse

parcissimus, sic contra alieni quàm appetentissimus erat, utq; in bello abūde timidus, sic in pace parum fidens suis, aut amicorum opibus, quem longa & maxime quieta Alphonsi pax male habuerat. Sed ad quod intentus erat, aliquando peruenire ut ad id posset, interim dum ingentem sibi pecuniam compararet, nihil pensi habebat, et quanquā ipse timidus ac suspiciosus, gerendi tamen belli maxime auidus, utq; in conferendis manibus minime strenuus, sic producēdi belli egregius artifex. Is igitur per finitimas ciuitates, locaq; opportuna clàm summittere cœpit, qui alijs præmia, alijs delictorum condonationem promitterent, nobiles alios suæ inopiæ, alios gloriæ maiorum admonerēt. Regulos ut quemq; uel cupidum rerum nouarum, uel ære alieno pressum, uel rei suæ pœnitere intellegerent, tentare, hortari, solicitare, multa pollicendo erigere, opes eius ostentare ne desinerent, deniq; belli eum authorem ac ducem offerrent. His atq; alijs animos hominum ad belli studia cum impelleret, in Galliam quoq; ad Carolum Regem, in Prouinciam ad Renatum, Genuam ad Ioannem Renati filiū mittit, qui eos ad regnum armis repetendum hortentur, omnibus deniq; artibus participes, socios, duces consilij sui quærit, atq; habere tētat. At Rex artes illius ueritus, nunc per literas, interdum per oratores, aut amicos operam dabat, illum uti conciliarent. Itaq; blande appellando, largamq; de eo spem ac fiduciā ubiq; præ se ferendo, consilijs eius pro tēpore obuiam ibat. Quam tamen ille occasionem nactus (ut erat simulator, atq; dissimulator, arte nō minus, q̄ natura ad utrunq; institutus) per speciem conciliationis postulare ab Rege cœpit, uti Iosiæ generi sui, Iulij Antonij patri, & Antonio Centiliæ, cuius filio suam ipse despondere filiam pararet, quis illos oppidis, castellis, agrisq; Alphonsus spoliasset, ea cūcta uti restitueret. Hac re diutius in senatu agitata, diuersæ cum essent patrū sententiæ, nec de Ioannis Antonij fide quicq̄ exploratum haberetur, aut bonæ spei, tandem Rex honestum potius q̄ utile consiliū secutus, famæq; suæ consulēs, ne accusari unquam posset, quod per ipsum scilicet stetisset, quo minus cum Ioanne Antonio pax maneret, Iosiæ Hadriam, Teramumq;, Centiliæ Crotonem, Catantiarium, quæq; alia oppida, agriq; aut huius aut illius fuerāt, restitui iussit, missis ab Ioanne Antonio, qui eius ea nomine acciperent. Per idem tempus Aotonius Centilia, qui paulo post Alphonsi obitum ad Tarētinum transfugerat, cōmunicatisq; consilijs, in Brutios ad res nouandas profectus erat, per ueteres clientes, beneficiariosq; (ut q̄ natura seditiosus, ac supra q̄ dici potest, serendæ discordiæ singularis esset artifex) populos, primoresq; ciuitatum solicitabat, ac nūc uanos terro=

res insecendo, nunc se ad liberandos eos ab duro Hispanorum dominatu authorē futurum prædicando, cum omnia nominis sui admiratione implesset, nomenq; Renati in memoriam reduxisset, eò rem perduxerat, uti omnis fermè regio in rebellionem spectaret. Quod ueritus Rex, Carolum Campibassium, & Alphonsum Daualum eò cū exercitu præmiserat, qui prouiderent ne quid res publica detrimenti caperet. At Centilia castellis aliquot occupatis, quanq̃ parua manu, populorum tamen leuitate fretus, sibiq; præfidens bellum mouerat. Hūc motum diuersis ex oppidis permulti secuti, breui ingentem agrestium multitudinem armauerant. Quæ res partim terrore, ac metu, partim cupidine rebellandi, populariū animos affecerat. Quo minus autem Centilia quod animo destinauerat, perficeret, Alphonsi celeritas obstitit, qui facientem iter per oram maritimam Cropanos uersus, de improuiso adortus, eum fudit, fugauitq;. Qua re complures de rebellione cogitantes in fide atq; officio continuit. Vrbibus, castellisq; Iosiæ, atq; Antonio restitutis, atq; illorum nomine à Tarentino acceptis, cum in Brutijs quietiores futuræ res sperarentur, & Ioannis Antonij animus sedatus uideretur, tum ille magis, magisq; intentus, omnia administrabat. Nam scriptos in Gallia cisalpina milites, finitimisq; in regionibus, mari ad se deuehendos curabat, Cum regulis fœdera clàm inibat, Ioannem Renati filium omnibus artibus ad bellum inuitabat, Iacobum quoq; Picininū, qui aduersus Sigismundum Ariminensem primo Alphonsi, post Ferdinandi auspitijs bellum gesserat, quanquam Ferdinando ob eius multa, patrisq; merita obnoxium, tentare tamen ausus, ingentibus & suis, et Ioannis pollicitationibus corruptum, paulatim in suas partes traducere pertendebat. Cum primis autem tum socium fidelem, tum solertem ministrum inuenerat Marinum Martianum Principem Rhosanensem, cuius præter genus, uix erat, quod bonus aliquis laudare in eo posset. Hunc Ioannes Antonius pater adolescentulum, quod ingenio maxime peruerso esse senserat, ab suo conspectu arcuerat, in filij locum non habiturus, ni Alphonsus Heliono ra filia ei in matrimonio collocata, magno etiam dominatu addito, in patris restituisset gratiam. Ac nihilominus pater, dum uiueret, filij fœdum animum, ac peruersos conspicatus mores, non semel quidē suspiransq; dixisse inter domesticos fertur, fore, ut his Martianam tandem familiam pessum daret. Igitur Marinus hinc Regi suadere, quo Hispanos omnes regno ejceret, neq; enim fidendum illis esse, consulere que uti per Italicos homines, suosq; populares regni res administraret, Magnam inde Regem sibi beneuolentiam, & gerendis

rebus fidem authoritatemq; conciliaturum, Illinc Ioannem Paulum Cantelmum proximum sibi regulum, nobiles item multos in campania, Samnioq; ad rebellandum diuersis artibus pelliciebat. Post ubi uero satis prospere cedere consilia sua uidit, Hispanos palam insectari cœpit. Adhæc cũ Honorato Caietano, qui Fũdis, finitimisq; dominabatur in locis, simultatẽ primo exercere, post uero i manifestas inimicitias prolabi, quod illũ Regi acceptum, suisq; consilijs offuturũ maxime intellegebat, Quin etiam aduersus Galeatium Pandonum arma mouerat, obsessis Capreatis, uti per hãc occasionem scribere exercitum liceret. Vtebatur autem ministro Marco Ratha, sobrino suo, homine turbulento, Galliatrumq; partium studioso, cuius uxor Ioannis erat Coxæ filia, qui capta ab Alphonso Neapoli, Renatum in prouinciam secutus, magnum sibi locum apud Galliarum Principes rerum usu, atq; eloquentia comparauerat, ac propter prudentiæ opinionem cum Ioanne filio Genuam ab Renato missus fuerat, quo tanquam magistro uteretur. Per hos igitur ministros multi mortales coniurarunt, in quis et Iacobus Ratha Beneuentanus antistes, cuius insigni perfidia, Ferdinandi res maxime perniciosum uulnus accepere. Hunc Rex cũ Francisco Baucio Duce Andriẽse legatum Mantuam miserat, ubi Pius Pontifex Maximus Christianorum conuẽtum habebat. Ad quem Renati, & item Galliæ Regis Caroli legati uenerant, postulantes uti regni Neapolitani sua Renato salua iura essent. Quo tempore Iacobus præter fidem, decus, iura diuina, & humana, ministrum se, ac mediũ exhibuit scelerum omnium, quæ ab Ioanne Antonio, ac Marino, ab Ioanne item Renati filio parabantur, author & ipse cum esset fœdissimorum etiam consiliorum. Affuit in hoc conuentu, Mediolanensium Dux Franciscus, cuius authoritate, ac consilio factum est, uti Pontifex Romanus Gallorũ postulata iniqua eẽ docuerit, palàm professus Ferdinando se non defuturũ, Deberi hoc publico Italiæ fœderi, ac memoriæ Alphonsi Regis, cuius beneficio atq; opera Romana res aucta esset opibus, authoritate, imperio. Interea Ferdinandus cognitis Tarentini consilijs, quo illius incœpta frustraretur, quippe cui potiundæ per dolum Venusiæ maxima spes esset, ad Arundinem castra posuit. Is amnis tribus millibus passuum, aut non multo amplius ab Venusia præterfluẽs, in Aufidum influit. Venusiam Pyrrhus Baucius Frãcisci de quo dictum est, filius tenebat, Regi carus, ac maxime fidus, Cæterum dotalis urbs erat, cuius ciues propter imperium æquum, clemensq; Gabrielij Vrsini, qui Ioannis Antonij ijsdem è parentibus frater fuerat, pleriq; Tarentino fauebant, nec deerant qui urbẽ se dedituros pollicerentur.

dituros pollicerentur. Qua spe Tarentinus & ipse circiter decem millibus passuum opportuno i loco coactis in unum copijs consederat. Ac tametsi nihil adhuc aperte hosti cum geritur, uterq; tamen in insidias intentus erat. cæterū hic cauendis, quàm ille parandis intentior. Atq; haud multum absfuit, quo minus dum noctu Ioannes Antonius urbe se potiturum sperat, Rexq; illius consilium præuenit, obuiam facti ante conflixerint, quàm bellum inter eos indictum esset. Tandem uero ille, quamuis re sæpius frustra tentata, urbem per dolum occupat. At Rex confestim subsidio suis ueniens, porta ingressus alia, Tarentinos urbe expulit, & quanquam à cæde temperatum est, bona tamen ciuium direpta. Hanc sibi urbem Ioannes Antonius, si potiretur ea, belli arcem atq; horreum propter opportunitatem destinauerat, agrum uberem, pabuliq; maxime feracem, pascendis equis aptissimum ratus. Vrbs ipsa i mediterraneis, ac natura etiam munito loco sita, totius regionis caput erat, atq; ut in omnem Apuliam, quæ ad montes iacet, quæq; Regi parebat, discursiones facile promittebat, sic urbes, agrosq; Tarentino subiectos à tergo claudens tuebatur, nequid hostile inferri ab Rege posset. Adhæc Tranensium inde, ac Barolitanorum res, in primisq; Francisci Andriensis Ducis facile se assiduis impressionibus afflicturum, finitimosq; alios tum populos tum regulos dolo, ui, metu, pollicitationibus, minis, ob loca opportunitatem in parteis suas tracturum sperabat. Hic motus, quæ Tarentino mens esset, futurumq; haud multo post bellū indicauit, licet missis ultro citroq; sæpius legatis, quieta utrinq; nuntiarentur. Sed ille uerbis quidem pacem uelle, re autem bellū parare, tempusq; agitandæ per speciē concordiæ terere, dū quæ agitabātur à coniuratis, parata essēt oīa. Quo'circa Rex animo uehementer angi, diuersaq; secum consilia agitare, nec cui fidendū esset, satis compertum habere, repetere animo ueteres regni discordias, domesticas populorum inter se odia, regulorumq; aut simultates, aut amicitias, præterita bella docere plane posse, quātum in hominum animis polleret inconstantia, ac leuitas, quantum auaritia ualeret, ac uim dicendi cupido, nec tantam æqui aut honesti curam, quantum utilitatis studium, ac libidinis generi mortalium inesse, Suas Tarentiniq;, ac Renati opes iuste expendere, quid ab Gallis, Galliciaq; partiū studiosis, quid contra ab se socijsq; terra, mariq; geri posset, cogitare, ac metiri, Deniq; quantum fortuna humanis in rebus polleat, quàm uarij rerum euentus essent, animo æstuanter uolutabat. Hæc agitanti Ferdinando significatum est præfectorum literis, rem in Brutijs aduersum tumultuanteis agrestes bene ab illis gestam, quos ab domibus,

atq; ab aratro digressos partim author Centilia, partim rerum nouarum libido ad bellum, ac direptiones traxerat. Hi primo uagi, palantes'q; ut quis se se ducem præbuisset, sequebantur, post inito consilio, atq; in unum conuenientes, duce potissimum Nicolao Tosto, cuius, maiorum'q; eius nulla ante cognitio, aut memoria fuerat, statuere Alphonsum Daualum, qui mortuo Carolo, regijs copijs solus præerat, ex improuiso adoriri, & cum uniuerso exercitu cædere. Nam et multitudo erat ingens, & Alphonsus per pacata loca non satis magna manu iter faciens, nihil hostium uerebatur. Itaq; habentem eum in campis castra, qui Maidam inter Neocastrum'q; interiacent, qui agrestium primi agmen præcedebant de colle se se ostentantes, sublatis ad primum statim conspectum clamoribus, maximo impetu in castra ferebantur. At Alphonsus repentina re permotus, ac trepidans, interim dum suos impeditos atq; imparatos instruit, præmittit qui rem sciscitentur, eorumq; impetum remorari uerbis studeant. Illi primo remissionem tributorum, hinc alia atq; alia postulare cœpere. Ad ea ab Alphonso benigne cum responderetur, ubi conuenisse ingentem suorum numerum uident, cædem, ac sanguinem flagitantes, se se in castra proripiunt. At Alphonsus longius à castris structis in plano ordinibus, cum interim à Iacobo Galiota, impigro homine acriter pugna conserta esset, ubi illos uidit, nullo certo duce, nullo seruato ordine rapi, illatus conferta acie, primo impetum eorum reprimit, mox ab euentu rerũ confirmatis militum animis, fundit fugatq;, insecutus'q; fugientes, magnum illorum numerum cædit, multos etiam capit, quos haud multo post interfici iubet. Certior factus, paucis post horis lõge maiorem affuturam multitudinem. Quod ni flumen Sabutum quinque circiter uiginti millibus passuum ab castris aberat, transire maturasset, eo die cum uniuersis copijs ad unum cæsus esset, uix dum enim saltum præter gressus, qui flumine, syluis, ac montibus clausus, atq; impeditus est, summis è montibus cateruatim decurrere ad occupandũ saltum hostes conspicit. Ceciderе ex agrestibus septingenti, aut etiam amplius. fama tenet ad duodecim millia fuisse hominum, qui simul ad tumulum conuenerant. Alphonsus re bene gesta, Consentiam uersus tutiora in loca se recepit. Quibus rebus permotus Rex, euocato ad se Alphonso, ut ab eo coràm de statu regionis certior fieret, in Brutios proficisci decreuit. Igitur Venusiæ rebus compositis, relicto'q; ibi Masio Barresa cum præsidio, ad amnem Bradanum proficiscitur, ubi aliquot diebus æstiua habuit. Inter hæc Nicolaus quẽ multitudo ducem sequebatur, in agrũ Consentinũ impressione facta, finitimus castellis,

ac uicis, partim metu, partim studio rerũ nouarũ ad eum inclinantibus, breui supra uiginti hominũ millia in unũ contraxit. Qua multitudine fretus, dũ Cossentiam obsidere parat, nihil inuiolatum relinquit. agros uastat, ædificia incendit, pro libidine, atq; ira cuncta gerit. Hoc cognito Ferdinandus magnis itineribus eo contendit. Agrestes uero de aduentu Regis certiores facti, dimissa statim obsidione, in montana se recipiunt, dilabente passim multitudine, magna tamen manu Castellione occupato, quod id oppidum in colle situm, naturaq; egregie munitum esset. Rex castris admotis, quæ ad oppugnandum necessaria uidebantur, proximis è locis comportatis, ac non semel oppugnatione in cassum tentata, tandem eximia suorum uirtute oppidũ capit, captũ diripit, atq; incendit. Hac tanquam belli arce amissa, cum spes nulla esset reliqua, qui ex agrestibus in rerũ expectatione erant, diuersis itineribus domũ regrediuntur. Tostus & ipse initio oppugnationis se cũ paucis ex oppido surripuit. Dũ hæc à Ferdinando geruntur, Ioannes uti cũ Tarentino, coniuratisq; conuenerat, classe ab Renato patre in prouincia comparata, instructisq; rebus Genuæ compositis, idoneã ad nauigandum tempestatem nactus, cum duabus, ac uiginti rostratis nauibus, honerarijs quatuor è Liguria soluit, ac felici nauigatione usus, paucis postq̃ soluerat, diebus, præter litus Formianum delatus inter Lyris, ac Vulturni hostia, diebus aliquot in ancoris stetit, dũ cum Marino Martiano, quid primum agendum uideretur statuit Tarentinumq; de aduentu suo certiorem facit. Rebus igitur è communi sententia compositis, Falernum in litus descensione facta, Suessam à Marino deducitur, ubi magnificentissimo apparatu, lætisq; adeo popularium animis acceptus est, ut nihil in eum honoris prætermissum uideretur, quod aut maiorem ciuium lætitiam, aut Marini uehementius declarare studium posset. Quæ res Ioannis animum magis magisq; auxit, atq; accendit. Ea potissimum tempestate iudicari planè potuit, non fidem, non constantiã, non gratitudinẽ populariũ animis inesse ullã, pœnitere eos præsentis semper imperij, gaudere nouis rebus, futura in expectatione habere, leuitatẽ ducẽ cẽ atq; authorẽ ad postrema quæq; flagitia. Rebellãt cũ Marino simul uolẽtibus animis, cõmuni cõsensu cõplures Cãpaniæ, ac Sãnitiũ populi. Nõ illos lõgæ pacis otium, quæ etiã eorũ, qui in militia educati sunt, relãguescere animos facit, nõ partæ sub Alphõso plurimæ diuitiæ, quorũ comes uoluptas, desidiaq; esse consueuit, nõ belli facies ipsa, quæ eo terribilior, magisq; formidolosa apparet, quo longior pax fuit, non deniq; agrorum securitas, ad quos relictis oppidis commigrarant, aut eorum desyderium, quæ

relinquenda erant, remorantur. Certatim undiq; ad rebellandum curritur. Ipse uero Marinus contempto iure necessitudinis, omnis diuinæ & humanæ rationis oblitus, spretis, inuitisq; patris manibus, qui Alphonsi partes acerrime fouerat, paternum tectis hostem accipit, addit sceleri, nato tunc filio, religionem Compatratus, moxq; in illius, ac Renati patris nomen conceptis uerbis, solennibus sacris, ante aras Deo teste iurat, confestimq; nullo indicto bello, hinc finitimos Capuæ agros, illinc Lyri traiecto, propinquã regionem populationibus uastat. Abigitur omnis generis rerum præda, ingensq; captiuorum trahitur numerus. Caluium quoq; oppidum, corruptis, qui illud proderent capit, ac præsidio firmat, et quam maxime potest metu, ac formidine cuncta complet. Augebat terrorem Regis absentia, nullo propinquo exercitu, nullo duce, qui grauibus, ac repentinis malis iret obuiã. Quocirca nihil tutum, nihl securum Neapoli, aut finitimis in locis uideri, metu in maius cuncta tollẽte. Deseri uillæ, relinqui ædificia, impuberes, senes, mulieres munita in loca passim trahi, fugæ omnes sibi consulere, iumentis, pecoribus, atriis uias, oppidaq; impleri, uideriq; omnia circunsonare armis, atq; equorum hinnitibus fremere, dum quotidianæ tum populorum, tum principum rebelliones nuntiantur, demum uanis etiam rumoribus oppida, urbesq; complentur. Hanc tantam consternationem auxit, confirmauitq; classis, quæ Ioannis iussu ante portum Neapolitanum aliquot diebus in ancoris stetit, præ se ferens spem rerum in urbe nouandarum. Quod sentiens Isabella Regina, singularis animi matrona, urbem diurnis, ac nocturnis præsidijs firmat, fortibus, ac fidelibus uiris quid agendum, quid cauendum esset præscribit, hostẽ à continenti equitibus per oram maritimam pluribus in locis dispositis arcet, portum erectis aggeribus ac muris, eductisq; ex arce ferreis, æneisq; tormentis munit, nihil hosti ad offendendum terra, mari ue aut opportunum relinquit, aut ciuibus, quod idoneum ad propugnandum esset, neglectum permittit. Ipsa Neapolitanos nunc plures, nunc singulos corãm benigne appellat, fortes confirmat, timidos erigit, alium alia ratione cohortatur. Quin etiam Cãpanos, cæterosq;, qui in fide perstabant, literis, ac nuntijs bonum habere animum iubet, Regem propediem cum exercitu affuturum affirmat, demum pro re, ac tempore necessaria parat, ac pluribus simul prospicit. Incenso Castellione, omniq; circum regione pacata, Rex Martoranum uersus proficiscitur, eo consilio, uti ea peragrata, compressisq; siqui noua parare in animo habebant, regionis ipsius res commodius, magisq; è sententia componeret. Hæc igitur agitans literas ab Isabella accipit, qui-

bus certior fit, Ioannem cum classe ad litus Sinuessanum applicuisse. Quo nuntio accepto permotus Rex, hinc atq; illinc ingentibus angebatur curis. Nam & Brutios, Lucaniamq; inquietam relinquere periculosissimum iudicabat, in qua paulo post iisdem authoribus ingentius repullulaturum intellegebat bellum, & rebus Campanis non occurrere longe perniciosius uidebatur. Hæc itaq; diutius agitanti animo, & quod potissimum sequeretur consilium deliberanti placuit, Centilia tandem capto, authorem rerum nouarum ratione hac è medio tollere, hominem infidum, leui ingenio, insigni audacia, serendasq; ad seditiones natum. Venientem itaq; ad se non tam beniuolo animo, quàm ficto consilio, quippe qui Ioannis aduentus ignarus uerebatur, ni ad Regem uenisset, ne statim bellum in se omne traheret, Rex comprehendi eum iubet, atq; è uestigio Catantiarium petens scalis admotis oppidum aggreditur. Oppidani ut qui diuturniorem passuri obsidionem non essent, uix una, aut altera impressione sustentata, multis uulneratis, ac mortuo balistali sagitta Tosto, deditionem faciunt. Rex oppido recuperato cuius magna opportunitas erat, rebusq; quãtum tempus patiebatur, constitutis, cum iam de Marini rebellione nuntios accepisset, magnis diurnis, nocturnisq; itineribus Neapolim contẽdit, atq; ad ædem Antonij, Capuana in uia, senatu habito, cum de summa belli agitatum esset, de communi tandem sententia confestim ad Caluium oppugnandum, exercitum rapit, magnoq; machinarum, ac tormentorum apparatu instructus, euocatis etiam è finitimis oppidis, quæ in officio perstabant, ueteranis militibus, castra ad ipsas propè fossas admouet. Ipsum oppidum in plano situm, ac præterquam ab ea tantum parte, qua meridiem prospicit, qui tractus haudquaquam multus est, exesis imminet rupibus, quas inter, alterasq; longe etiam asperiores media percurrit uallis, per quam riuulus fertur, cuius aquis belli tempore ciues tutissime utantur. Sunt qui Cales fuisse peruetus, ac frequentissimum oppidum credãt, siquidẽ antiquæ urbis uestigia, mœniumq; fundamenta multis in locis uisuntur. Rex ad meridiem castris positis, tormentisq; admotis, muros qua portæ committebantur, quati assidue iubet, & quanquam magna ruina editæ, omnia tamen in dies asperiora erant. Nam & anni tempus pessimum erat, & cum cingi undiq; oppidum nequiret, ut quæq; ad defendendum necessaria erant, per uallem noctu præsertim, facile importabantur ab Theano, quod oppidum non amplius quatuor millibus passuum abest, Breuiq; tanta sclopettariorum immissa uis est, ut passim totis castris milites ueluti pecora trucidarentur, qui glandibus, pilisq; expositi, non uallo, non agge

re, non ullo munimenti genere protegebantur. Ipsorumq́; castrorũ facies ob multitudinem cadentium maxime fœda, ac miserabilis erat. Præerat oppido Sancius Carilius, cum lectissimo milite, uir impiger, ac bellicis in rebus multos annos exercitatus. Verum Gallus, Germanusq́; sclopettarius maxime nocuus, ac formidolosus erat. Regem autem uti eò acrius instaret, multa impellebant, loci opportunitas, pudor deserendi incœpti, Campanorum importuna postulata, quodq́; ut hostibus ingens audacia, si irrito conatu discederet, accessura esset, sic suis infelix auspicium reputantibus longe maximus terror, atq; animorũ consternatio inde futura, quod fugæ similior discessus uideretur. His Rege curis anxio, forte accidit, ut Camillus Caraciolus impiger iuuenis, Regiq́; ob uirtutem maxime carus, cum munitionibus præesset, patefacta ab bombardis aliquantum per muros uia, occasionem pugnæ adesse ratus, cohortatusq́; paucis milites, uti pristinæ uirtutis memores essent, ingentibus etiam donis propositis, signum pugnæ dari iussérit. Itaq; certatum ẽ pro muris, atq; in ipsa ruina atrocibus animis, dũ neutri cedere loco uolunt. Tandem sclopetorum, colubrinarumq́; fœda strage, superati regij, alij cedunt, alij præcipites dantur. Camillus dũ inter primos uersatur, pila Colubrinaria per cerebrũ adacta cadit, cuius casu prosternati cæteri oppugnationem deserunt, multisq́; acceptis uulneribus as fossas ægre se recipiunt. Regem nihilominus in proposito persistentem ingentes, cópluriumq́; dierum hymbres deterruere, quod exploratum quoq; habebat Antonium Caldoram aduentare, q iunctis cum Marino, ac Ioanne copijs, obsessis subsidium ferrent, cũ etiam non equos, non milites integros sibi esse intellegeret. Quibus ipse uictus necessitatibus, relicta obsidione, Capuam cum exercitu petijt, distributisq́; per hyberna militibus, Neapolim concessit. Fama interim Ioannis per regnum diuagata, multos qui antea dubijs erant animis, ad rebellandum inuitat, Venisse uirum florentem annis, regijs moribus, è ueteri Neapolitanorum Regum prosapia, quorum merita passim à natu maioribus referebantur. Contra alij Hispanæ gentis impotenteis animos, insatiabilem auaritiam, crudelem cum damnarent dominationem, uenisse tandem, erant qui subijcerent, uenisse iam qui ab insolentissimo Catalanorum dominatu, tot annis oppressos populos, spoliatas prouincias, dissipatum regnum à ui, iniuriaq́; liberaret, cuius integritas, rectitudo, sanctitas dijs æquaretur immortalibus. Hæc igitur, taliaq́; paldm iactabantur, passimq́; inibantur in ciuitatibus à rebellionum authoribus consilia. Apulia maxime in aduẽtus eius expectatione erat. Ciuitatum principes nihil prius, aut potius

trabant, quàm ut aduenienti apertis acciperent portis. Augebāt Ioannis nomen authoritatemq; Ioannes Paulus Cantelmus Dux Soranus, Nicolaus Monfortius Comes Campibassanus, nobilesq; item multi, & in ijs Ioannes Sanframundius Comes Cerretanus, qui ad Ioannem statim ad primum aduentus eius nuntium defecerant, & Caldorarum familia, cuius dominatus quod in Pelignis, Marrucinis, Ferētanisq; potens, pollensq;, & clarus esset, rebellionis suæ fama ingentē Ioanni expectationē conciliauerant. Quócirca inito consilio placuit uti Ioannes in Apuliā proficisceretur, qui à Theano mouens, tentata ex itinere Isernia, quā ad deditionem coacturū se sperabat, ubi in Apuliam Nicolao duce peruenit, omnia ad se inclinantia comperijt. Luceria portis aperis, prodita ab Loisio Minutulo urbis eius arce. Cuius exemplū breui sequitur Sancti Seuerij oppidum, Troia, Fogia, Manfredonia, captis etiam Ferdinandi præsidijs, arx Manfredoniæ, præfecti i gnauia etiam dedita. quæq; oppida in Gargano ad mare, siue in montanis sita, pleraq; ad Ioannē deficiunt. Hercules quoq; Estēsis, quem Rex Apuliæ rebus præfecerat, suadente Borsio Duce Ferrariensi eius fratre, qui Gallorū rebus clàm fauebat, Ioannis partes sequitur. Idem faciunt Ioannes Caraciolus, Dux Melfitanus, et Iacobus frater eius Comes Auellinensis, Adhæc Georgius Alamannus Comes Pulcinensis, Carolus Sangrius, Marinus Caraciolus, qui multa, & quidem opportuna tenebant oppida in Apulia, Lucanis, Hirpinis, Sānio. Rebellat in Marsis, Sabinisq; Aquila, Petro Lallo Camponisco authore, & Franciscus Marerij Comes, In Ferentanis Iacobutius Montaganus. Ad Tarentinum quoq; in Apulia, Daunisq; deficiunt Labellum, Quarata, Melficta, Bitontum. è Neapoli, compluribusq; ciuitatibus, quæ adhuc in officio manebāt, nobiles permulti, aut cupiditate rerum nouarum, aut quod ipsorum maiores Gallicam factionem fouerāt, ad Ioānem transfugiunt. In his Bofillus Iudex, qui Beneuentū, ac Montifuscolum, quibus præerat, prodere Ioanni festinans, detecta proditione, irritos conatus habuerat. Hoc malum contagio quasi quædam principū, ac populorum animos eo magis infecerat, ꝙ Ioannes, Tarētinusq; iūctis simul uiribus, cōsilijsq; Bari cōmunicatis palā iactitabāt, appetēte uere se i Cāpaniā ex Apulia, i qua hyemabāt profecturos, copiasq; Neapoli admoturos, inuitatos rebelliōe Danielis Vrsini Comitis Sarnēsis, Iordani Comitis Atripaldini, et Felicis pricipis Salernitani. Hi nō una è matre fratres erāt, ac Ramūdi, Ioānis Antonij fratris filij, quos ille Ramūdo mortuo, multa pollicēdo, adolescētes fiale i sententiam suā traxerat. Quibus cōsilijs Ferdinādus obuiā ire

parãs, Mariã et concubina filiã Felici despõderat, ac multis promissis et illũ, & frens honerauerat. Quin etiam relicta Campania in Sãnites cum exercitu profectus, apud Montisfusculum consederat. quo è loco & consilia hostium explorare commodius poterat, & celerius occurrere, quocunq; hostis iter intenderet. Interim Auellinensis Comitis agros assiduis populationibus infestat, Prata quoq; munitissimum castellum expugnare conatus, re infecta multis suorum amissis certior factus Pij Pontificis Maximi auxilia iam aduentare, ne à Marino Martiano aditus intercіperetur, ad saltum Menianẽsem qui ẽ in agro Casinate, maturare decreuit. Quo tamen iter hosti esset formidolosius in agrum Campibassanum, locaq; finitima deflectit, multisq; castellis expugnatis, aliquot etiam incensis, agros, uillasq; populatus cum ingenti præda i Venafranum, atq; inde Sidicinum in agrum peruenit. Positisq; propè caluium castris, quod antequam in Samnites proficisceretur, noctu scalis admotis, arce occupata, cæsisq; uigilibus, præsidio ẽt capto receperat, Pontificis copias expectabat, quas ex Hetruria mouisse perlatum erat, Stellateis interim, Sidicinosq; agros uastaturus. At Marinus qui non iuuenili leuitate, magis quàm execrabili in Ferdinandum odio desciuisset, hostemq; ab Liguria accitum, classẽq; profectum finibus, ac tectis accepisset suis, quo pacto Regem è medio tolleret, animo æstuanter agitabat, hominum ac deorum immemor. Hoc dies noctesq; uersanti secum, tandẽ per speciem colloquij adoriri illũ placuit. Quocirca Gregorium Coreliam multos sibi ante annos cognitum, intimumq; Regis familiarem à se accessitum mitti clàm ab Rege postulat, acturus cũ illo de reconciliatione, rebusq; cõmunibus. Quẽ ad se profectum blande appellans, ac facti pœnitentiam simulans rogat, uti cõpositis opera eius simultatibus, in Regis gratiam, pristinũq; beneuolentiæ locum restituatur. Vetera in se Alphonsi beneficia commemorat, pueritiam cum Ferdinando actam, tot liberos è sorore susceptos, iura diuina & humana refert, Gallorum insolentiam detestatur, Ioannem incusat, nec se passurum affirmat liberos suos, duorũ Regum sanguinem, homini barbaro, Galliaeq; insolentiam in tenui etiam re præ se ferenti seruituros. Cum his mandatis plenus spei Gregorius ad Ferdinandum reuertitur. Re in senatu agitata, exquisitisq; sententijs, cum Regis responso ad Marinum Gregorius redit. Quo sæpius ultro citroq; misso, dies tandem colloquio dictus est, quo dirimi omnem posse controuersiam, satis magna spes offerebatur. Abest Theano circiter mille ac sexcentos passus, secundum uiam militarem, uetus sacellum, à cuius fronte, quà meridiẽ spectat, campus patet penè

nudus arboribus. Hic ad colloquium delectus est locus. Ferdinandus explorato itinere, ac præsidijs dispositis prior ad Turricellā (id loco nomen est) uenit, ac partitus copias, peditatuq; uiarum angustias, & loca superiora occupans, ne quid à tergo parum tutum relinqueret, equites in plano pluribus locis distribuit, ac præsidijs firmat, hinc ad locum pedetentim progreditur, Gregorium, ac Ioannē Vigintimilliū comites secum ducens, nō tam consilio, quàm necessitate adductus, Nā cum Gregorium Marinus dirimendæ controuersiæ medium adesse uellet, Rex Ioannem propter rerum gestarū famam, prudentiæq; opinionem, alterum deligere coactus est, quando duobus cū nō amplius comitibus in colloquiū utrinq; ueniendum conuenerat. Et Ioannes quidem propter ætatem pugnæ parū idoneus, Gregorius uero imbecillo corpore, ac dextro brachio penè inutilis erat, quod Marinus futurum prospexerat. Postq̄ igitur uētum ad locum est, Ioānes, ac Gregorius unà cum Deiphobo Anguillaria, & Iacobutio Montagano delectis à Marino comitibus, qbus cum consilia communicasset, quiq; facinoris essent conscij, ad uiam haud procul à sacello remansere. Illi in campum uterq; armatus, uterq; equo insidens circiter nonaginta passus ab uia soli, communibus de rebus disceptaturi processerant. Rex aliquanto editiorē in campo locum cum cepisset, unde circùm oīa lustrare oculis late poterat, à Marino est monitus humiliorē in locū equū ut demitteret, ne à Gallis, q̄ Theani arcē tenebāt, despectari posset. Quod dictū Regis aium uehementer pupugit, suspicati insidias paratas, seq; fraude peti. Quā suspitionē Marini oratio mirum in modū confirmabat, cū ita esset exorsus, uti omnē semper in Regem ab se culpā rejceret, nullam uero ipse Regis excusationē, aut causam acciperet. His altercantibus, cum aliquantū temporis extractum esset, Deiphobus (sic enim cōuenerat) ad Ioannē, Gregoriūq; cōuersus, uultu quàm maxime cōposito, qn̄ inquit Marinus, q̄ felix, ac faustū sit, rēs ex animi sententia cū Rege suas cōposuit, an ipse quoq; meas compositurus, Regem supplex adire ultra morabor? adactoq; statim equo, solus in Regem ferebatur. Venientē conspicatus rex animaduertit quo propior fiebat magis magisq; se uersus ad dextram declinare, apparebatq; hostili eū ingressu ferri. Et iam eò progressus erat, ut Rex quē strictū ille quoad poterat pugionē occultabat cōspiceret, quo cōspecto cum Deiphobus tātū non in Regis equi habenas illatus esset, Ferdinādus cōfestim stricto ense, atq; animo q̄ confirmatissimo in illū primū, mox in Marinū equū cōcitat, ac nūc hūc, nūc illū, nūc utrūq; simul cominus petēs, ambos in fugā uertit. Cū interim Iacobutius Ioānē,

Gregoriúq; armatus ipse pugnæ inutiles sicale continet. Quod equites conspicati qui in speculis dispositi erant, sublatis clamoribus præsto fuere. Illi ad suos quàm maxime citatis equis delati re infecta nõ tam tristes abeunt, quàm Regis fortitudinem admirati suspiciunt. Ferdinandus incolumis à suis exceptus, ingentis animi plenus in castra reuertitur. Illud deorum potius, quàm hominum consilio factum uidetur, ne rogantis Regis, cum primum in uia obuiam facti sunt, uti galeæ fibulam Deiphobus ei substringeret, gladio iugulum aperuerit. Postero die Rex, aliquotq; insequentibus diebus, productis copijs, populabũdus in agrũ Sicidinũ proficiscitur, coactaq; è propinquis oppidis satis magna agrestiũ manu, quacunq; it ferro cuncta uastat. Inde in Stellatẽ progressus ad balneas usq; Sinuessanas, quæcũq; in agris erãt corrũpit, parcitur tamẽ ædificijs, igniq; temperatũ est, eripi eni hosti uictũ, nõ exuri ædificia, quæ longa parauisset pax, uolebat. Forte accidit ut cũ præteruectus equo locũ Rex esset, ubi cũ Marino congressus fuerat, pugionẽ humi repertum eques ad eũ ferret, q Deiphobo inter congrediendũ exciderat, erat autem ueneno intinctus, tabidisq; medicamentis delibutus, quo quis leuiter ictus cũ esset catulus, statim ueneno exedente concidit. Hæc res magnam in primis Marino inuidiã conflauit. Videri enim supra hominum improbitatẽ facinus indignũ & atrox, Regẽ, cuius nomen apud mortales sanctum esset, fraude, ac ueneno ab illo arcũuentũ. Non fidẽ apud eum, non necessitudinẽ, non quod in Regis nomen uolẽs, libensq; iurasset, nõ Deûm metũ locũ habuisse ullũ, spretã, contemptã, pessum eodẽ facto datã famã, pietatẽ, gratitudinẽ, religionẽ, nihil illũ in Deo, nihil in hominibus credere aduersum scelera esse repositum. Hæc grauioraq; aduersus Marinum ab amicis, inimicisq; æque iactabantur. Populanti agros Ferdinãdo significatur, eodẽ pene tẽpore Ioannẽ, Tarẽtinũq; iunctis simul exercitibus, magnis itineribus per Samniũ aduentare, Pelusiaq; incensa, & Alphonso Lagonissa cum uniuersis Caudinorũ oppidis in societatẽ ascito, recto itinere Neapolim contendere, Parte uero alia Simonectũ cũ Pontificis copijs in Casinatẽ peruenisse, petereq; illũ ab rege, uti suis etiam copijs admotis ad saltũ Menianensem auxilio afforet, Martianum enim præmissa iã militum parte, reliquo cũ exercitu, nĩ maturetur, statim affuturum, Ad hæc missis q iter explorarent equitibus, leui certamine inito, Ioannẽ Maleuoltum, unũ è Pij præfectis captũ, reliquos formidare, se nõ ijs uiribus esse, ut sine Regis ipsius auxilio, Martiano prohibente, angustias incolumi exercitu peruasurũ cõfidat. Cui rei Ferdinandus præuertendũ ratus, ijs enim copijs additis,

hosti se numero, ac uiribus superiorē fore intellegebat, nocte intēpesta
profectus, cū de profectione certiorē fecisset Simonectū, et ille in ipe
adesset sine ullo certamine, saltu penetrato, statī coniūctis exercitibus,
quo Tarētino, Ioanniq; occurreret, citatissimis equis Suessulā petebat,
Quod hostes exploratū cū haberēt, Acerris dextra relictis, Nolā di
uertere. Aduenientibus Felix, et Daniel cū Iordano fratre præsto fue
re, q dicerēt, se cum oppidis, popularibusq; imperata facturos. Igitur
hostes impares se cū iudicarēt, neq; retro iter uertere sine manifesta per
nicie, neque æquis in campis expectare tuto possēt, intra Sarnēses Fau
ces (sic enim uocātur) sese inclusere. Sarnū in adeso mōtis latere positū
arcē in summo habet dorso q̄ munitissimā. Sub ipsum autem montem
suburbiū iacet, in longū porrectū, habitatoribus frequēs. Ab ipso sub
urbio in uia Nolana occasum uersus, circiter mille et sescentos passus,
sub inflexi radicē montis, fontes scatēt, q statim minime uadosum flu-
uiū, q et ipse Sarnus dicitur, constituūt, quo in loco porta est turri subie
cta. Eū autē locū Fauces incolæ uocāt. Ab altera etiā suburbij parte
ad solis exortū, quà Salernū uersus est iter, fontes alij manāt, q cæteris
immisti fontibus, toto passim suburbio scatentibus, alterū & ipsum ne
quaq̄ uadosum flumē efficiūt. Hi amnes, solis alter ab occasu, ab exortu
alter sese petētes ex obliquo, in meridiē, mare uersus prolapsi, p cultu
circiter duobus millibus passuū ab ipsis fontibus, coniuncto simul al-
ueo confluunt in mare, quod à confluente qdē ipso circiter sex millibus
passuū abest. Quod mediū interiectum est agri, fluminibus insulæ
penè in modū cingitur, à semptentrione perpetuis, ac minime peruijs
montibus clausum. Ager ipse uitibus, atq; oleis consitus, pabulo quoq;
abundat plurimo. Itaq; in hanc tanquam insulam cum se hostis rece
pisset, fluminibus, ac montibus perinde ac munitionibus se tuebatur.
Ferdinādus sub confluētem in sylua, cui Lōgulæ nomē est, castris posi
tis, quo arctius hostem premeret, structo ponte à frumentatione, quod
maturæ iam erant segetes, atq; à pabulatione, hinc atq; illinc arcere
hostem statuit, idq; eo erat facilius, quod castellum Sancti Martiani
ualdè confluenti proximum Regi parebat. Igitur strato ponte, assiduis
discursionibus hostē adeo uexabat, ut is obsesso persimilis uideretur.
Quo circa fremere eques, timere duces, ipse Tarentinus sibi diffidere,
& iam de nocturna fuga cogitare, esse etiam qui se Regi per amicos
conciliare clàm studerent, alij qui transfugere pararent, cūcta demū
plena esse terroris, atq; formidinis. Per eosdem dies hostiū classis præ
fectus non exigua prædatorū manu Surrentino in litore exposita, a-
gros, uicosq; populari parabat, satis magna cū spe, solicitatis ciuiū ani
mis, ob uetus Andegauiēsis factionis studiū, urbis ēt potiūdæ. Quod Rex

intellegens Antonium Olzinam cum lectissimo peditatu, qui agrum, uillasq; tueretur, præmiserat, præsidio etiã urbi addito, Hostis primo impune rapere, ac passim ferri, mox ab signis dilabi cœpit. Quod Antonius animaduertens, nactusq; idoneã occasionem, hostẽ palabũdũ ex improuiso adoritur, q locorũ ignarus, atq; inique congressus, cũ diutius sustinere impetum nõ posset, insignẽ cladẽ accepit. Itaq; alijs cæsis, alijs captis, q reliqui erant, dũ fugæ sibi consulũt, rati iter ad mare peruiũ, hinc Antonio, illinc Surrentino premente, per rupes maxime editas deturbãtur. In ipsis etiã triremibus, dũ funes legũt, ac pontes, dũ reliquos à clade accipiunt, trepidatũ est. Telorũ, armorũq; omnis generis magna uis Surrentũ plata. His rebus adductus Felix, missis qui ueniã impetrarẽt, ad Regem supplex in castro profectus est, Parmæ arce (quod castellum Sarnensibus à Faucibus nõ ita multũ abest) Regi prius tradita, præsidioq; illic imposito. Rex eo acrius instare, ne annona cõportari Sarnũ posset, summis uiribus conari, arcere hostẽ à pabulationibus, prohibere frumẽtatiões, dies noctesq; id agere, quo nihil hosti tutũ, nihil quietũ relinqueret. Forte accidit, leui ut certamine inito Petrus Hubaldinus, eques regius ab hoste caperetur. Is (uti moris nunc est) exutus armis, atq; adẽpto equo, ad Regem remissus, retulit satis se exploratum habere, occupato clàm mõte à peditatu, deinde per effractã, quæ ad Fauces esset, portã immisso equite, diripi qui hostibus ad suburbij consedissent caput, haud magno conatu posse. Quo hosti inflicto uulnere, fore uti castris intra Fauces trãslatis, hostẽ fame confectum, paucis diebus ad se dedẽdum Rex compelleret. Quo audito, conuocatis ducibus cum singulorũ ipse sententias exquireret, Si

" *monectum huiusmodi orationem habuisse accepimus. Qui dominari in bello fortunã dicunt Ferdinande Rex, non temere illi quidem*
" *mihi & sentire uidentur, et dicere. Non quod belli administrationẽ,*
" *uictoriæq; euentũ in manu fortunæ collocatum existimẽ, Sed q in cõ*
" *serẽdis præcipue manibus, propter ea quæ repente accidunt, nunq̃ satis*
" *prospici ab imperatoribus, aut consulẽdo queat, aut ubi cõsiliũ captũ*
" *est, strenue rẽ, grauiterq; gerendo. Quo enim consilio, aut quanã pro*
" *spicientia equorũ confossiones, militum transfugia, falsi rumores, male*
" *accepta imperia, cœli tempestates, locorũ iniquitates in itinere faciũdo,*
" *equitum, centurionũ, tribunorum, aut imperatoris ipsius casus in con*
" *serẽdo prælio, aliaq; huiuscemodi propè innumerabilia, aut prouide*
" *ri ne accidant, aut postq̃ accidere, ne dãno sint, satis utiq; pspecte pote*
" *rit? Cũ nullum persæpe ad prospiciendũ spatiũ propter temporis exi*
" *guitatẽ, nulla opportunitas ob rerũ difficultatẽ impatori relinquatur,*

nec idem

nec idē ipse et hic, et illic uno in tpe adesse, nec plura simul aut imperare alijs, aut administrare ipse ualeat. Eqdē ego ita se habere rē nō magis magistro ab aliquo in scholis, quàm ipso ab usu, qui humanarū actionum optimus ac sapientissimus magister est, doctus affirmare audeo, quippe qui iam sexagenarius quā militiā adolescens sequi cœpi, eam adhuc sequor. Quo interim tempore animaduersum à me est, nō semel etiam leuissimum casum ex uicto uictorem, ex uictore uictum exercitum reddidisse. Tot igitur annorum usus, & hæc, quam uidetis, ætas abunde me monere debent, nequid temere incipiendum, nequid inconsulto audendum, consulam. Velle autem tentare fortunam, eius esse arbitror, cuius res angustæ cum sint, spes etiam longe angustior in dies futura uideatur. Quod ego consilium Ioanni, Tarentinoq;, quorum res deteriores in dies futuras arbitror, sequendum potius iudicem. Nobis dies ipsa meliora atq; secundiora cuncta promittit, dum tanquam sæptis hostem clausum, ac circunsessum habemus. Nobis stando, ne dicam cunctando augetur authoritas, duplicantur uires, & tantum non captum hostem fama ipsa, qua bella maxime constant, per regnum, atq; Italiā diuulgabit. Illis contra omnia cum suis nostrisq; contemptui æque sint. Stando Felicem, id est Salernū, Nolamq;, utrāq; nobilem, utranq; maxime oppotunam urbem recuperauimus, Stando hostem paulo ante ad obsidendam Neapolim festinantem, de fuga ut cogitet, suiq; de propria etiā salute solicitus (quod uidetis) iā coegimus. Cum interim classis, quæ oram hāc maritimam metu sui concusserat, ludibrio haberi cœpit, stantibusq; hic nobis penè auditi fuerint classiariorum militum clamores, atq; heiulatus aut iugulum Surrentinis præbentium, aut præruptissimis è rupibus in mare se præcipitantiū, quo insequentiū gladios fugerent. Nobis Neapolis, et oppida, urbesq; uicinæ annonam, equos, arma, recentem peditem, recentem equitem sumministrant. Quarum rerum illis non modo nulla est commoditas, aut copia, sed haud sciam, an eorū desyderium relictum sit ullū, cum Apuliam, Peucetiosq;, ac Salentinos, tot montes, ac ualles, tot nostra oppida ab illis distrahant. Denum à pugna continendo, pugnantium finem id est uictoriam, absq; ullo nostro periculo consequemur. Cum illis uero satis bene actum fuerit, si (quod unum cogitare, ac meditari possunt) nocturna fuga concessa fuerit, per loca difficilia, prærupta, aspera, magnaq; ex parte nobis parentia. Quanquam etiam fortissimis, peritissimisq; ab imperatoribus usurpatum esse scio, fugienti hosti pontem quoq; uel ex argento constituendum esse. Quam ob rem cum dimicandi nulla immineat nobis necessitas, censeo à prælio

» continendum, nec præbendam hosti bene gerendæ rei occasionem. Et
» quoniam quanto arctius se se pressum senserit, tanto est amplius de
» fugæ cogitaturus etiam censeo, uti occupato monte, qui Paucibus immi
» net, castra sub ipsum montem, ad caput fluminis, eas ripam transfe-
rantur, quo pabuli, atq; annonæ difficultate coactus hostis (quod unũ
reliquum est) nocturnæ fugæ consilium ineat. Rex probata Simo-
necti sententia, statutoq; ad peragendum negotium tempore, peditatũ
quanto potest maiorem comparat. ueteranos euocat. nouos etiam equi
tes scribit. quid hostis paret, quid consulat, per transfugas, captiuosq;
explorat. qui montem lustrent, aditus uestigent, semitas inquirant, fi
delibus & strenuis uiris negotium dat. Satis etiam constat Ferdinã
do clàm significatum esse Pium Pontificem mutata sententia decreuis
se medium se se belli eius gerere. clanculumq; Simonecto iniunxisse,
uti paucos post dies in Sãnites Beneuẽtumq;, quæ Pontificis ipsius urbs
esset, exercitum traduceret, Atq; eo cognito Regem decreuisse fortu-
næ res è uestigio cõmittere, fore ratũ, superior si euaderet, uti uictoria
ipsa, in partes eius Pontificem retraheret, sin secus cessisset, uti cum
iram in illum prouocatret hostium, tum illum ipsum ad uindicandi cu
piditatem. quod postea secutum est. Quo̊ circa quæ faciẽdo prælio neces
saria essent, summa ea cum celeritate comparari iussisse. Illud uero à
Simonecto impetratum, differret abitum è castris, quoad suos Rex
per oratores tentasset, posset ne Pontificem ab eo proposito dimouere.
Itaq; ubi parata esse omnia, suaq; consilia latere hostem Rex sensit, tri
bunis, ducibusq; conuocatis imperat, uti quam maximo silentio de se-
cunda uigilia cum exercitu instructo paratoq; ad signa assint. quid
ipse paret, quid fieri à quoque uelit, singulos edocet, huiusmodi e-
» tiam oratione cohortatus. In omni re bellica fortissime niti (quod
» usus ipse docuit) plurimum occasio ualet, quam optimus quisq; impe-
» rator summo studio, ac celeritate complecti debeat, quippe cuius ea na
» tura sit, ut ardua in planum facile uertat. Eam igitur nos capere, ac
» sequi, maxime utile, atq; in primis cautum consiliũ reor. Sed in omni
» occasione capienda, inceptisq; prosequendis duo potissimum seruanda
» sunt, alterum quod factu opus est, mature id ut fiat. Quid enim occa
» sione breuius, aut fugacius est? Alterum, ut suo quodq; geratur ordine.
» Quando in re præsertim militari nihil ordine ipso potius, ac maius
» est. Nam confusio, ac trepidatio præterquam quod periculosa, geren-
» dis quidẽ rebus maxime etiã contraria est. Neq; enim aut unum, aut
» alterum tantum prælium, quanquam consilio, ac ratione susceptum, in
» feliciter tamen cessisse inuenias, magis ob imperia non eo quo tradita

erant ordine seruati, quàm ob militum uirtutem, atq; aduersarũ partium imperatoris industriam. Quo circa nequaquam à me cohortandi estis, ut in conferendis manibus fideliter ac fortiter rem geratis, quippe cum fidem, uirtutem'q; uestram in multis, magnis'q; difficultatibus planè perspectam habeam, neq; uti ductando exercitu, iter maxime exploratum habere studeatis, Cum hostis ipse quàm proximus sit, & quæ exploráda essent, cũcta sint à me diligentissime explorata. Quid etiam mihi in animo sit, quid faciundum decreuerim, quæ'q; se nobis occasio offerat, iusta mecum tenetis. Verum illud unum, illud inquam unum moneo, hortor, rogo, & pro iure etiam meo impero, ut quæ à me præscripta sunt, eorum memores, ad capiendam occasionem, quã propè tenemus in manibus, atq; (ut uerius dicam) omnino iam tenemus, ordinem adiungatis. Ego ipse pro loco, ac tempore adero. An fortasse uerẽdum est exercitatissimi uiri, ne hostis cognito consilio nostro, instructus, paratus'q;, atq; in acie armatus offendatur? Satis compertum, satis exploratum, & cognitum habeo, præter paucos admodum qui pro statione noctu excubant, cæteros omnis per oppidum dispersos sub tectis quenq;, flumine, ac montibus fretos, somnos etiam ignauissimos ducere. Antequam somno expergiscuntur, armis instruũtur, equi frenantur, tribunum'q; quisq; ac ducem suum pedes, eques conuenit, metu, ac repentina re attonitus, nos occupato monte, effractis portis, aditu'q; reserato, uoti compotes, locum castris cœperimus. Quo capto nobis in acie stantibus, cõ castra transferẽtur, quibus positis, reliquũ est uti non horam quietam, non locum ullum tutum hosti relinquamus, Neq; multum tempus aberit, dum aut sese nobis dedat, aut necessitate compulsus fugæ sibi quàm maxime periculosa consulat. Hac oratione accepta tribuni, duces'q; ad imperata quis'q; facienda properãs, paulo post instructo cum exercitu, magno etiam silentio assunt. Rex peditatũ præmissis itineris ducibus montẽ circuire, ac superato iugo, sine ulla trepidatione inde descendere, interim equitem procedere paulatim, atq; sub signis iubet. Vbi uero tempus uisum est, quo pedes destinatum ad locum peruenisse iam poterat, dato signo Robertum Vrsinum, lectis cum equitibus superare Fauces imperat. Ille egregie nauata opera, citato equite, in hostiũ stationem illatus alios semisomnes capit, alios resistẽtes uulnerat, ac paulo post in fugam actos, suburbiũ uersus acriter urget. Roberto urgente gregarius miles qui eum secutus erat, prædæ intentus, nihil'q; ad præscriptum gerens, tabernacula diripere, equos à præsepibus dissoluere, se'q; equos'que sarcinis honerare statim cœpit, ac tanquam fugato hoste, præda ho-

nustus ad Fauces, atq; in castra regredi. Rex id quod erat ueritus, dari tempus hosti ad arma capienda, aliquot turmas cum summisisset, ipse reliquo cum exercitu pro Faucibus expectare decreuit. Interea hostium duces fugientium, ac pugnantium clamoribus exciti, re cognita, propere accurrunt, suos hortantur, ac praemissis, qui impetum sustineant, ut quenq; sors obtulerat, acies instruunt, ac paulatim alios atq; alios equites summittunt. Robertus ubi sustinere impressionem nequit cedere pedetentim coepit. Vrgebat enim cum lectissimorum manu equitum Vrsus, atq; acri coepta pugna, summis utrinq; uiribus de loco pugnatur. Hinc Robertus, illinc Vrsus dum suos hortantur, dum fortiter rem gerunt, parum abfuit quo minus uterq; suo ab aduersario caperetur. His rem penè intra globum gerentibus, regijsq; in arcto propter locorum ingnorantiam pugnantibus ab hostium ducibus leua sinistraq;, hinc pedites, inde equites summittuntur. At Rex cum intellexisset suos in arcto premi, maiorem equitum manum subsidio ire iubet. Hostium uero pedites in angustijs uiarum implicitos inter se regios conspicati alij hastis eminus, aut sclopetis, alij cominus gladio suffosis, aut uulneratis equis, ipsos equites partim deijciunt, partim in fugam uertunt. Locorum peritia hostem maxime adiuuabat. Regius uero uix è uia egredi, illic omnes cogi, alijsq; atq; alijs subsidiũ ferentibus in unum simul cuncti coire. Quod aduersarius ubi uidit ab dextra sinistraq; acrius illum premere, conari etiam à tergo inuadere, atq; ab reliquo exercitu seiungere. Quod Rex ueritus, suos referre pedem paulatim iussit. Primus igitur, dum partim pedem referunt, partim etiam terga uertunt, fugam iam parantibus, postremis autem in acie stantibus, cum locus ipse explicandis ordinibus haudquaquam satis esset, hostium duces eo acrius urgere incipiunt. Illi à tergo, hi ab latere, plures singulos, liberi impeditos, recentes saucios circunsistunt. Hic uero ingens strages equorum, atq; hominum à sclopetarijs edita, qui ab Rege propter stipendia non statim exoluta initio obsidionis ad Ioannem transfugerant. Inter alios, atq; inter primos Simonectus cadit. Robertus uulnere in ore accepto uix hostiũ elapsus è manibus ad regem, qui extra Fauces in loco paulo editiore instaurare pugnam parabat, se recipit. Caeteri magna è parte capti. Rex ea exercitus parte exutus, cum nullum in pedite praesidium esset, quippe cuius nulla in toto praelio extitisset opera, cum neq; locum tenuerit, neq; imperium seruauerit, neq; ubi tempus ferebat, pugnae affuerit, summis tamen uiribus anniti, quod unum erat reliquum, ne hostes faucibus prodiret, Quo circa prehensare fugientes, confirmare integros, hortari, rogare,

hortari, rogare, locum tuerentur, superesse tot lectos equites, tot etiam
recentes turmas, aduentare è castris subsidia, si uiri esse uelint, non ho
stium modo impetum repressuros, uerum etiam si Faucibus egrediã-
tur, magna etiam illos clade affecturos. Ipse in hostem proficisci, ac
nunc his, nunc illis se ostentare. Cum interim ex ijs, qui in præsidijs
collocati erant, quiq; postremos tenebant ordines, multi signa, locumq;
deserere, seq; fugæ dare cœperunt. Quod hostiũ duces cum animad
uerterent, tanto se impetu è Faucibus proripiunt, ut regij uix pri-
mo congressu sustentato in fugã se q̃ laxissimis habenis dederint. Ho-
stes statim in castra profecti, cum uacua ea defensoribus inuenissent,
capta diripiunt, pauci transpontem, Nuceriam, finitimaq; in loca se
recipiunt. Regem Neapolim uersus fugientem haud multi secuti, reli-
qui pene omnes aut in prælio, aut in fuga, aut in ipsis castris, ad quæ
post prælium refugerant, ignauiter capti. Magnus captiuorum omnis
generis fuit numerus. Direptis castris ingens tum rerum aliarum, tum
argenti, atq; auri præda Sarnum perlata. Hanc cladem non uatum
modo prædicta, et eorum qui rerum cæli periti sunt, uerum prodigia
quoq; præcessere. Nam & ueterum fatiloquorum carmina passim re-
citabantur quibus Regi clades obnuntiabatur, & Mathematicorum
minæ uulgo ferebantur. Pridie etiam quàm pugnatum est, toto fermè
die coruorum greges prætorium obuolitauere conclamantes, ac proxi-
mis insedere arboribus. Rex ipse prætorium egressus, equo repente cõ
cidit. Diuersis locis, alibi sanguine, alibi oblitis cinere guttis pluisse nũ-
tiatum est, notatumq; folijs holerum eas guttas insedisse. Nostra tamẽ
tempestate hæc aut animaduertere, aut procurare religiosum est. Die
quæ insecuta est, cum à Ioanne, Tarentinoq; coacto senatu, quid de
captiuis statuendũ, quo primum arma inferenda essent cõsuleretur,
de captiuis, uicit eorum sententia, qui censebant uti triremibus impo
siti, Massiliam deportarentur, nisi finito bello in Italiam non remit-
tendi. De prosequendo uero bello duæ cum essent sententiæ, altera uti
ad obsidendam Neapolim statim admoueretur exercitus, altera uti
finitima prius oppida, quiq; in Regis fide reguli persistebant, tenta-
rentur, huius quidem Tarentinus, prioris uero Ioannes Coxa author
erat, cui pleriq; assentiebantur, eumq; ita locutum accepimus. Siquam
„ *nobis perficiendi belli rationem hesterna ostendit uictoria, eam ipsi se*
„ *qui, atq; oblatam à dijs immortalibus capere occasionẽ uolumus, dicã*
„ *audacter fortissimi duces, die crastino, hostem Neapoli circumsessum,*
„ *atq; haud multo post cum ipsa etiam urbe expugnatum uidebimus.*
„ *Quantum igitur sedendo, ac consultando temporis ipsi absumimus, tã*

tum a᷃ belli fine per negligentiam, atq; in ignauiam uolentes absumus,
qui si quo impetu in hostiũ castra irrupimus, ea alacritate fusos, atq;
in fugam uersos secuti essemus, eodem cursu, aut Rege ipso in fuga
capto, aut fugienti itinere intercluso, in magnam (mihi credite) occu-
pandæ ex improuiso Neapolis occasionem incidissemus, secura et penè
» otiosa ciuitate, dum Sarni circunsessos nos, ac tantum non captos, in por
» ticibus, ac compitis inaniter gloriantur. Sed quod uel militum labore,
» uel prædæ studio, aut lætitia ipsa quæ præcludere hominum solita est
» consilia, omissum est, aut peccatum, id quàm primum ut corrigamus, no
» strum quidem est, aut si corrigi minus potest (quando quod factũ
» oportuit, frustra de eo faciendo consilium nunc initur) saltem quod
» reliquum est, quodq; in nostra adhuc manu positum, celeritate pense-
» mus. Quam ob rem, quoniam (quod in omni bello maximum uide
» tur) profligatum in acie aduersarium de se, uallo, murisq; tuendo
» cogitare iam coegimus, quid reliqui superest, nisi uti mœnibus inclu-
» sum, obsidione eum quàm artissima cingamus? Quo quidem circun-
» sesso, quid opis, quid spei reliquum, quid animi esse potest ijs, qui eius
» partes hactenus sunt secuti? Itaq; cum una sit regni caput Neapolis,
» in quam Ferdinandus amisso exercitu penè solus refugit, non tam (ut
» arbitror) aut mœnibus fretus, aut ciuium beneuolentia, quàm arcæ
» ipsa fidens, in quam non est dubitandum, quin ubi muris castra ad
» mota senserit, confestim se includat metu territus, ac nobilitatis odium
» timens, cuius bona pars ad nos transierit, quæ nam causa est, quæ in-
» quam est causa, fortissimi duces, cur non crastino die, albescente cœlo.
» auulsis, signis ad eã obsidẽdã exercitum rapiamus? Nobis integræ sunt
» uires, miles uictor, & , quod maximum est, fortunæ ipsius fauor ad-
» est, hominumq; uoluntates, eodem semper quo fortuna inclinantium.
» Contra Regi effœtæ uires, exhaustis Alphonsi thesauris, milite, qui ei
» fidelis esse poterat, & strenuo quoq; capto, reliquis, quos fuga tutata
» est, inermibus, quosq; optandum sit, Neapolim se post fugam, cladẽq;
» recepisse, aliquem illic tumultum, ob famem, inopiamq; excituros. Vi-
» delicet maritimum aliquod auxilium paratum est Ferdinando? At-
» qui mare a᷃ nobis tenetur. An fortasse terrestres alias copias, quas
» aduentare fama sit, subsidio uenturas expectat? cum nec ullæ quidem
» ipsæ sint, & quicquid illinc trans Capuam, hinc cis Acerras, agro-
» rum, atq; oppidorum est, nobis pareat, et armis circùm clausa omnia
» teneantur a᷃ nostris. Reliqua est una illi ciuium beneuolentiæ spes,
» qua firmissima, obsidionem tam diu ciues tolerent, dum ex Hispa-
» nia ab Ioanne patruo, aut a᷃ Pio, Franciscoq; ex Italia mari terrá

ne is mittatur exercitus, qui aut metu sui solui à nobis obsidionem, aut uiribus congressus cogat. De spe quidem ciuium (ut dicam, quod sentio) imperium Catalanorum, quàm omnes oderint, iuxta mecum tenetis, & res ipsa docet. In nobilitate uero quid certum habere; aut constitutum in ea Ferdinandus potest? cuius maior pars, odio illum prosequentes, sponte ad nos transierint? Nam de auxilijs uestrum erit iudicium. Quid enim in Ioanne patruo, Rege non modo paupere, uerum etiam inopi repositum esse præsidij potest? quæ ab hoc auxilia expectari? præter paucas admodum triremes, easq; captiuo instructas remige? Quod uero ad Pium, & Franciscum attinet, etiam si maxime cupiant, quæ tamen auxilia aut tanta mitti ab eis possunt, ut uel perrumpere tantum montium, ac fluuiorum ualeant? nobis aditus omnes armis circumsæptos tenentibus? Pianinoq; cum ualidissimis copijs obsistente? aut tam præsto ea esse, ut non, quod æstatis reliquum est, interim prolabatur, hyemsq; mox inhorrescat? quo tempore an dubitatis, Neapolim aut ui expugnatum iri à nobis, aut partium studijs sponte imperium accepturam? Cum interea quæ in Brutijs, Marsis, Pelignis, Marrucinis reliqua in fide Regis manent oppida, audita exercitus eius strage, cognita Neapolis obsidione, ultro mittent qui se se nobis accepto imperio dedant. Ad hæc Neapolim obsidere quid est aliud quàm Pium, Franciscumq; ab incepto deterrere, atq; abstrahere? reputantes frustra se de mittendis auxilijs cogitare, tam breui tempore, tanto terrarum spatio, omni itinere atq; aditu intercepto. Contra uero hortari, atq; incitare, ubi dari à nobis Ferdinando spatium senserint ad comparandam pecuniam, ad restituendum exercitum, ad ipsa deniq; auxilia commode, tutoq; expectanda? Ac tandem si qui sunt qui aduersus Ferdinandum moliri aliquid parent, quos non paucos esse quotidiana nobilium docent transfugia, deterrere eos, animumq; & uires aduersarijs adiungere? Quæ cum ita se habeant, an cunctamini fortissimi duces ad obsidendam Neapolim propere castra ducere, quo fortuna, quo cœli fauor nos uocat? ac regni ipsius caput, coactis in unum uiribus petere? ut cõtusa, mox ẽt excisa anguis ceruice, reliquũ corpus trũcũ, atq; exanimũ relinquamus. Quæ ubi Coxa dixit, cũ q aderãt, & ipse i primis belli dux Ioãnes, pars uultu, uerbis alij probare uiderẽtur contra ea Tarentinus in hanc sententiam locutus dicitur. Neq; importune duces, neq; parum consyderate paulo ante Ioãnes Coxa de obsidenda Neapoli, totaq; belli mole eò uertenda disseruit, quippe quæ regni caput, neq; multis ante annis ab Alphonso capta uictoriam illi,

decusq; pepererit, ac regnum uniuersum in pace, officioq; stabilierit. Verum enim cum eo mihi de genere obsidionis parum omnino conuenit, quippe cum exercitum propere muris admouendum censeat, ego uero longe aliam sequendam rationem statuam, & cur ita statuam, multa me simul mouent, primum urbs ipsa eo loci sita, ut præter non multum campi, quod ab ortu solis muris adiacet, cætera omnia libera ab obsidione, atq; aperta relinquenda sint. Cum ab occasu, atq; à septentrione tantum montiũ interiaceat, ac uallium, à meridie uero mare patens, ac liberum, molesq; adeo munita, atq; ad propulsandum instructa, ut tranquillo mari longissimo ab continente tractu classem in ancoris stare necesse sit, futuram in summo discrimine, ubi etiam leuior spirare aut auster cœperit, aut boreas, quibus hic ipse sinus quàm maxime est obnoxius. Mouet deinde populi frequentia, & Hispanus miles, quàm maxime Regi fidus, & quod ea tum armorum est, tum equorum illic copia, ut breui non exigua equitum manu comparata, restituere exercitum Ferdinandus queat. Addam tot arces tam egregie munitas, quas qui ciuis, aut peregrinus aspicit, Rege præsertim præsente, atq; incolumi, quamuis magnũ, atq; robustum habeat animum, quamuis factionis nostræ studiosus, abyciet tamen illum, obtorpescetq; formidine. Nam quod ad nobilitatem attinet, nobiliumq; ad nos transitionem, utinam, inquam utinam Neapoli potius manere consilium eis fuisset. Quid enim aliud tot nobilium ad nos transitione effectum est, quàm ut urbẽ Ferdinando liberam permiserint? nec securiorem illum modo, uerum etiam cautiorem reddiderint? Adhæc tanto incœpto quæ paucitas nostra sit, ipsi uidetis, cum etiam ad oppugnandum necessaria nobis desint omnia. Regi contra et ad repugnãdum, & ad lacessendum urbs ipsa, & arces, & multorum etiam annorum Alphonsi apparatus cuncta suppeditent. Scilicet sperandum id est, uti constitutis à nobis ante portas castris, in arcem se se Ferdinãdus includat, quem nõ montes, non flumina deterruerint, quo minus infesto agmine, loco sibi maxime iniquo, intra Sarnum irruperit. An potius (quæ illius est uirtus, & ætas militaribus laboribus assueta) uerendum etiam atq; etiam est, ne quid apud obsidentes tutum, aut in castris quietum, continuis eruptionibus patiatur? Tentare igitur obsidionem, quæ postea turpiter omittenda sit, an quæso erit aliud, quàm uictoriam fortuito nobis oblatam, turpi aliqua dedecorare iactura? aut sedendo ad Neapolim, qui populi, principesq; in officio erga Ferdinãdum reliqui permanent, ijs ut oppida muniant, cõmeatus importent, militem conducant, aliaq; præsidia sibi comparent, tempus, otiumq;

permittere? Quam ob rem quæ tutissima quidem est obsidendi ratio, hanc ego censeo ineundam. Primumq; uti Robertum Sanseuerinũ, cuius oppida nobis ante oculos sunt posita, ad deditionem pelliciamus, aut debellare recusantem tentemus, finitimos deinde populos, quibus aut captis, aut deditis, Robertoq; in parteis nostras ascito, an dubitamus à Neapoli Cossentiam, ac Rhegium uersus omnia in ditionem, ac nomen nostrum concessura? Robertum enim Lucâs Sanseuerinius, cuius late magnus in lucanis, Brutijsq; dominatus est, minoresq; alij proceres, liberæ item ciuitates sequentur, ut diebus quàm paucissimus, præter Auersam, Capuam, Acerras, Neapolim, nihil in tanto terrarum spatio, quod inter Lyrim amnem, urbemq; Rhegium, atq; Crotonem interiacet, Ferdinando relinquamus, ac Pio, Franciscoq; animum, cogitationem deniq; omnem mittendorum auxiliorum adimamus. dum Regem perinde ac truncum, sine membris, sine neruis, destitutum, atq; emutilatum uiderint, missis etiam ad eos oratoribus qui utrunq; & nostro, & Renati nomine benigne appellent, ac largis etiam pollicitationibus impleant. Quæ an sit tutissima obsidendæ Neapolis uia, omnes iam uidetis. Nam tentare fortunam, ubi consilio locus est, quàm sit temerarium, dies hesternus admonere nos potest. Regem certe ipsum ne fortunæ posthac tam facile se committat, abunde iam docuit. Dicenti hæc Tarentino senatus assensus est omnis. ea erat senis authoritas, is rerum usus, quodq; belli esset author, omnis spes, rationq; uincendi in eo collocata uidebatur, ut Coxæ sententiam quamuis tacitis omnes comprobarent animis, nemo tñ ne ipse quidem belli dux Ioannes à Tarentino dissentire aut uideri palàm uellet, aut omnino auderet. Igitur motis à Sarno castris petiere Stabias. Id oppidum, uti rerum Romanarum scriptores prodidere, Syllæ iussu solo æquatum finitimos in uicos abierat. Postero dein tempore quod eo propter loci opportunitatem, portusq; manu facti, multa mari comportarẽtur, tugeria in litore constitui cœpta. procedentibus inde seculis, tanquam in uicum multi mortales confluxere, donec oppidi nomen ac formam accepit. arce etiam in edito posita, quam egregie Alphonsus munierat, brachio ab ea ad mare deducto, ut cum usus uocaret, per id immitti præsidium in arcem posset. Præerat arci, atq; oppido Iãones Galiardus ex antiquis Alphonsi familiaribus, miti uir ingenio, & fide integra, cæterum qui ut Hispanus uxori paulo nimium esset deditus. Ea erat Margarita Minutula nobili loco nata, cuius frater Loisius arcem Lucerinam Ioanni in Apuliam profecto prodiderat. Siue igi

tur futurum sperarent uti Margarita Galiardum ad deditionem im pelleret, siue quod ea sponte deditionem fuisset pollicita, si castra co admouerentur, Capaneo fratre instigante. Hostes oppidum ingressi, nullo suburbium defendēte, nam oppidani intra uallum, quod sub ipsam est arcem, confugerant, quatere confestim crepidinem tormētis cœpere, nec multo post à Galiardo deditio fit. Iisdem diebus Vicani, Massenses'q; ad Ioannem defecere. Surrenti quoq; trepidatum est, propter suspitionem familiæ Acciapactiorum qui Ioannis, Renatiq; partes clàm fouebant, Præerat urbi cum præsidio Antonius Carrafa, cuius prudentia effectum est, uti Acciapactiorum consilia parum prosperos euentus habuerint. Interea duces ipsi nunc minis, nunc pollicitationibus Robertum Sanseueriniū ad deditionem sollicitabant, Qui uiribus diffisus, quod omnem i se belli impetum uersuros eos cerneret, facta deditiōe in castra hostium profectus, in Ioannis uerba iurauit. Cuius exemplū Lucas quoq;, quod & ipse iisdem diebus in Brutijs male pugnauerat, secutus est. Etenim Antonius Centilia, quem Rex in arce Neapolitana custodiēdum curauerat, corruptis custodibus, noctu arcis postico, quod ad mare est, Marilianum se receperat, indeq; haud multo post in Brutios reuersus bellum instaurauerat, quod captiuus dum esset, per Alphonsum, ac Iulianum fratres, & Ioannem Trauersum eius præfectum administrabatur. Lucæ, ac Roberti deditione cognita, cæteri omnes Lucaniæ ac Brutiorum principes, populiq; præter paucas admodum castella, Andegauiensium sunt partes secuti. Igitur hostium duces Roberto dedito, cum de occupandis Cauis consilium cepissent, parum abfuit quin magnam ex improuiso cladem acceperint. Ea ciuitas magis quàm urbs montanis in locis dispositis uicatim habitat, multitudine tñ hominum frequens, ac situ naturali satis munita. Cauenses igitur relictis uicis, quos defendi uix posse arbitrarentur, in loca se munitiora contulerant, ubi de obsidionis aut tolerandæ, aut propulsandæ rationibus cū agerēt, consiliū iniere de inuadendis nocturno tēpore hostiū castris. Nam & Armatorum multitudine abundabant, & satis exploratum habebant, si res parum successisset, posse tuto se ad suos recipere, fauisset'q; incœpto fortuna, ni re per transfugam cognita, castra repente ex eo loco mouisset hostis. Huic tot principum, populorumq; tā repentinæ defectioni non magis cladē ad Sarnum acceptam, quàm inconstantem, ac perleuem Felicis animum causam dedisse satis constat. Qui si quam debuit animi firmitatem retinuisset, præter prædam in castris inuentam, uix aliud eo prælio ab hoste partum, aut quæsitum

fuisset. Verum enim adolescens infirmo ingenio, nullo rerum usu, adductus consilijs Francisci Infantis auunculi, hominis incompositi, ac sacerdotis parum continentis, non deditionem modo urbium, atq; oppidorum statim fecit, sed supplex ipse ad Ioannem Antonium in castra profectus est. Ex ea deditione cum Nola, Salernum'q; maxime opportunæ urbes hostium accessissent uiribus, coactus est Robertus desperatis penè rebus suis consulere. Cuius exemplum Lucania, Brutij'q; ferè uniuersi secuti cum essent, periculosum Regi uulnus inflixere, additis etiam defectionibus Loisij Iesualdi, qui in Hirpinis cum aliquot opportunis oppidis, rerum ad Sarnum gestarum nuntio accepto desciuerat, adhæc & Matthæi Extendardi. Quo effectum est, ut ab hostibus Argentio, Harpadio'q; potitis, in Samnites, Apuliam'q; aditus Regi omnes intercluderentur. His & aliud accessit malum, quod Franciscus Comes Casertanus deterritus & ipse Sarnensi primum clade, post finitimorum etiam rebellione, maximis'q; hostium minitationibus, aliquantum nutabundus cum stetisset, consilij'q; incertus, tandem ad Ioannem inclinauit, matris potissimum suasu, ac Thomæ Branchatij, cuius consilijs mater, filius'q; acquiescebant. Quæ res Campanorum, atq; Auersanorum animos uehementius fregit. Cum Petrus quoq; Mondragonius, qui Metelonum opportunum tenebat oppidum, eadem cum hoste consensisset. Vt iam Acerræ, Capua, Auersa, quæ solæ cis Lyrim amnem, Campaniæ urbes in Ferdinandi fide, atq; officio perstabant, circunsessæ ab hostibus tenerentur. Licuit hoc potissimum tempore, atq; ex hoc rerum statu cognoscere, quàm lubrica sit, periculis'q; exposita adolescentium administratio, parum'q; omnino moderationi apta, & propter rerum inscientiam, & quod præsentes solum res, sibi ante oculos ponant, plerunq; uana sequantur, & incerta consilia, illis maxime consultoribus credentes, qui blandiri nouere, magis quàm uera dicere. Quocirca Tarentinus Felicis inconstantiam ueritus, qui paucissimis diebus ter rebellasset, specie quidem liberum, re autem captiuum eum in castris secum habens, ara Salernitanæ fidum sibi hominem, cum præsidio imposuit, Nolæ Vrsum magna cum peditum, atq; equitum manu præfecit, q et Nolã tueretur, et Neapolim, Acerras'q; assiduis discursiõibus infestaret, cũ ipse hyemare in Apulia decreuisset. Adhæc cõstiterat secũ in Apuliã Robertũ ducere. Sed ille senis maxime callidi, ac fallacis isidias suspectas habẽs, ex quo die abire è Tarẽtini, Ioãnis'q; cõspectu licuit, redire ad eos omni studio auersatus est. Conatus

tũ est, quo arctissimo posset uinculo deuincire sibi eũ Ioannes, ascitum quidem cooptatumq; in socium Cresentis, eo Galli nomine Lunam appellant corniculatam. Est enim mos eius gentis principum, religiosam aliquam militiam pro abitrio statuere, ad quam quos initiatos admittunt, iurare uerbis conceptis cogunt, futuros se socios periculorum, neq; ullo unquam tempore arma aduersum laturos, fidem, amicitiamq; perpetuam seruaturos, ubi etiam casus tulerit, auxilio futuros, in bello præsentes, armatosq; in acie staturos, aut pecunia adiuturos. Adhæc stata sacra, & dies quosdam maxime solennes constituunt, quibus interesse cunctos fas sit. Ii Confratres uocantur, quos et uiuos, & mortuos, qui religionis eius, militiæq; authores sunt, maximis prosequuntur honoribus. Insigne autem militiæ ipsius aliud alij est. Huic Luna erat corniculata, quæ à Gallis Crescens dicitur, eaq; ex argento brachio subligata gestabatur. Quo religionis, ac militiæ genere honestatũ Robertum Ioannes sibi cum obligasset, Pius inde Pontifex Maximus illum haud multo post absoluit, quod indicaret eas non magis religiones, quam coniurationes quasdam esse pessimo exemplo institutas. Quoniam autem locus ipse admonuit, pauca de Roberto, deq; eius maioribus dicam. Roberto pater fuit Ioannes, Sancti Seuerini (id oppido nomen est) Comes, mater Ioanna, & ipsa quoq; ex eadem cum marito stirpe edita. Quo mortuo superstitibus ex eo compluribus liberis, cœlebs ipsa, summa illos cura & aluit, & eorum res procurauit. Nam & domi parca erat, & continens, & quod esset supra muliebrẽ sexum animo elato, & magno, utrasq; patris, & matris uices gerere se uideri uolebat. Cumq; eorum singulos materna prosequeretur caritate, Roberto tamen, qui natu erat maximus (qua prærogatiua paternis ei dominatus obuenerat) & indulsit supra maternos affectus, & dum augere quacunq; ratione res illius posset, parum omnino pẽsi habuit. Ad cœteras autem matrona dignas artes illud etiam adiunxit, quod, ut erat ipsa fidei, ac regij nominis colens, ijsdem artibus, eodem etiam fidelitatis studio filium imbuit. Itaq; nihil prius habuit quàm ut Robertum egregie institutum Ferdinando quibus liceret artibus conciliaret. Ille igitur ubi primum ætas tulit, equitando, uenando, cum æqualibus se se nunc iaculo, nunc gladio exercendo, nullo turpi otio adolescentiam labefecit: quo etiam tempore literis operã dedit, quas post natu grandior maiori studio complexus est. Is igitur artibus inter regulos facile eminebat, Ferdinãdoq; propterea maxime carus, atq; acceptus erat, Naturæ quoq; muneribus ad ea adiutus, quip

pe cuius decora esset facies, statura procera, & cum dignitate, oratio pro tempore non minus suauis, quàm grauis, atq; ingenua. Ipse facilis aditu, gratus responsu, atq; in primis urbanus, & liberalis, cuius etiam domus generosissimo, ac probatissimo cuiq; quotidie pateret. de mū singulis in rebus nobilitatem præ se ferebat generis, quod alij Gallicum ab origine quàm Italicum malunt, Nobiles enim quosdam secutos e Gallia Normannos, ac Viscardos duces, pulsisq; ex Apulia, Salentinisq; Constantinopolitani Imperatoris præfectis, uirtutis merito donatos in initio oppidis, ijsq; posteros eorum imperitasse, in quibus Venusiam, Materam, Cupertinum, Neritonium fuisse tradunt. Qui dominatus in dies magis magisq; auctus fuit bellicam ob uirtutem, qua hæc quidem familia in Italia ex eo adhuc etiam floret. Quo factum est ut dum partim ipsi regum quorūdam impotentiam, superbumq; dominatum parum æquo ferunt animo, partim ipsi a Regibus timentur, aliquando familia omnis ad internitionem pene redacta fuerit, uix uno aut altero superstite. Adeo euertendæ illi nihil reliqui ad crudelitatem regibus ipsis fuit. Contra qui Italicam eam asserunt, nec olim fuisse, nec nunc quidem extare apud Gallos, Britannos'ue tali cognomento familiam, deductamq; agnationem uolunt ab oppido, cui ex ea domo primus imperauerit, ut Celanam, Martianam, Ebulam, Molisiam, Aquenuinam, quæ ab oppidis sunt agnominatæ. Sed ego longius fortasse digressus sum. Quamob rem ad inceptum redeo. Dum hæc ad Sarnum, proximisq; geruntur in locis, Iacobus Picininus hostium partes secutus, a Britonoro, ubi hyemauerat, mouens, per Cesenatum, atq; Ariminensium fines profectus, decimo die ad flumen Cesanum peruenit, At Alexander, Federicusq;, qui iussu Pij Pontificis ac Francisci Sfortiæ iter eius obseruabant, quod eū locum maxime idoneū ad prohibēdū transitum iudicarant, fluminis ripas fossa, aggeribusq; munierant, ne transiret hostis, facile prohibituri. Post tamen ueriti ne Picininus conuerso repēte itinere Saxiferratum teneret, eo cum exercitu se contulerant. Itaq; Picininus quanquam magno militum labore, nullo tamen obsistente, aggeres diruit, ac repletis fossis trans flumen exercitum ducit, & ad Esim fluuium eo die castra ponit. Quod sentiens Sigismundus qui illum insequebatur, eo consilio, ut si Alexander, Federicusq; a fronte obstitissent, ipse a tergo includeret, confestim in Fanestrem agrum rediit. Picininus die insequenti cum Loretæ Mariæ templum ex itinere ingressus, Diuam salutasset, ad flumen Potentiam castra mouit, quodq;

in sola celeritate rem positum intellegeret, nocte intempesta mouens, cum ad hostia fluminis (cui loco Firmanus Portus est nomen) peruenisset, ueritus ne mons q litori imminebat, ab aduersario teneretur, ubi qui exploratum missi fuerant, retulere liberum eum esse (decreuerat enim occupato eo ab hostibus, rem gladio experiri) continuato itinere, emensus eo die passuum septem ac triginta millia ad Benedicti tēplum peruenit, quod à Truento flumine circiter octo millibus passuum aberat. Ibi duabus horis equo ac militi reficiendo concessis, cohortatus suos, ut quod reliquum erat ad fallendum hostem, æquis conficerent animis, de prima uigilia mouens instructo exercitu ad Truentum peruenit. Hic cum à militibus qui præsidij gratia Asculum uenerant, item ab oppidanis ingens excitus esset strepitus, passimq; noctu ignes plurimi cernerentur, ratus hostem eò cū uniuersis copijs profectum, consistere agmen iussit. Ipse cum omni peditatu (erat enim in castris eius peditum duobus millibus amplius) magnoq; gregarij militis numero ripas fluminis tētaturus accurrit, fucisq; obijcibus, & aggere æquato, uado inuento, primus flumen transijt. quem insecuti reliqui ripas occupauere, quibus occupatis, dato signo, reliquus exercitus traductus est, deq; tertia uigilia ubi Columnella castellum positum est, tumulo capto consedit, plurimisq; factis ignibus, regni se fines ingressum finitimis significauit, quo alijs pro partium studio lætitiam afferret, metum alijs incuteret. Cum interea Federicus, Alexanderq; Maceratam profecti, quo portum Firmanum antecaperent, uicti celeritate Pianini, incœpto irrito, consilium mutare coacti sunt. At ille biduo tantum quieti militum, atque equorum dato, inuitatus à Iosia, qui Andegauienses sequebatur partes ad Turdini hostia, qui antea Batinus fuit, constitutis castris, ac decimo die machinis, cæterisq; bellicis instrumentis è naui exoneratis, ad obsidendam ciuitatem Sancti Angeli proficiscitur. Iacobus Padulius qui oppido cū præsidio præerat, diffisus mœnibus, quod æneorū tormentorum uim minime possent ferre, deditionem oppidanis suasit. Postridie quoq; ciuitas Pinnarum non expectata oppugnatione deditionem fecit. Inde Lauretum profectus Picininus cum esset, & iam quassatis, ac dirutis muris sustineri diutius obsidio nequiret, tum Franciscus Aquinas Marchio deditionem his conditionibus fecit, ut ipse cum omnibus oppidis, quibus plurimis dominabatur, ad Ioannem transiret, Laurentani mulctæ nomine aureum quatuor millia pēderent. Hinc ad Aternum profectus, cui post ab oppido Piscaria factum est nomen, strato

pōte, ac traducto exercitu, in agro Theatino castra posuit, eo consilio ut & agrum uastaret, & Iulium Camertem, quem nuper conduxerat, illic expectaret. Nam initio Truentū cum transijt, uiginti quatuor equitum turmas, haud amplius secum habuerat. Interea uastabūdus Theatinū fines populatur, singulisq; penè diebus cum Matthæo Capuano prælia facit. Huc Rex propter fidei uirtutisq; opinionē oppido, atq; uniuersæ regioni præfecerat, q quanquā parua equitum, ac peditū manu, Picinino tamē ubiq; occurrere, tueri oppido propinquos agros, populantibus metum inijcere, insidias disponere, fugare, capere, denique hostis conatibus omni arte obuiam ibat. Non multo autem post certior factus Picininus, Federicum, atque Alexandrum, qui plureis dies in Asculanorum finibus Bosium Sfortiam cum septingentis equitibus expectauerant, munitis ad Turdinum castris consedisse, decreuit aduersus eos cum uniuersis copijs regredi, euocata magna peditum auxiliarium manu, accito etiam Caldorarū exercitu, qui statim belli initio ad Andegauiensem defecerant. Medius amnis utrunq; dirimebat exercitum. utræq; copiæ quotidie in armis erant. utrinq; imperatores rem egregie curabant. quid casus, quid industria parare posset, hinc atque illinc prospiciebatur, non dies, non noctes quietæ, nunc eques, nunc pedes ad arma currere. è castris se proripere. fremere omnes, ac prælium exposcere. Tres illius temporis clarissimi duces de uirtute, gloriaq; certabant. par robur, par militum audacia. Picininum locus aliquanto editior tuebatur, hos arte, ac labore parata munimenta. ille peditatu superior. hi ueteranorum delectu. ille quod rem sibi futuram cum duobus exercitatissimis imperatoribus intellegeret, eo maiores concipiebat spiritus. hi partum multis bellis decus ereptum iri sibi indignabantur. Excitabant etiam utrunq; exercitum studia ueterum factionum, quæ à Braccio, Sfortiaq; ductæ multos annos in grauissimis bellis, acerrimis etiam prælijs magis ac magis iras, odiumq; accenderant. Illud uero partium alteri acerbum & graue, quod morbo grauatus Federicus nec equo, nec pedibus obire imperatoris munus poterat. Erat & utriusque exercitus, quæ utriusque factionis fere semper fuerat, dissimilis disciplina. quod Sfortiani cunctando, Bracciani prouocando lacessendoque bellum magis administrabant. Cum igitur multi quotidie è Picinini exercitu in stationem illati hostium, nunc singuli, nunc pauci, nunc etiam plures in certamen prouocarent, forte accidit uti Sanguinus, cuius Picininus forti opera sæpe utebatur, cum paucis equitibus, ac lecta pe

ditum manu è castris progressus in planitiem, quæ media inter utranq; castra interiecta erat, flumē trāsierit, prouocaturus eos, qui in statione pro castris agebant. Hi despecta equitum paucitate, authore Marco Antonio Torello qui stationi præerat, in Saccaginum illati, magna peditum strage edita, reliquis in fugam uersis, trans flumen præcipites egere. Quod conspicatus Piccininus, Iulium Camertem fugientibus summittit. Hoc cognito Alexander omnem exercitum armari iubet, septemq; equitum ordines extra uallū progredi, qui subsidio statio ni essent, imperat. Quod ubi Piccininus intellexit, è castris cum omni exercitu se proripiens, ubi in planum peruenit, duas lectissimi equitis alas in dextro, ac sinistro cornu statuit, alteriq; Ioannem Comitem, alteri Ramundum Anechinum præficit, iisq; imperat, ne quo casu lo cum deserant, præterquam ut cedente aduersario pedetentim æquo passu in portam castrorum quàm confertissimi ferantur. In media uer sari iubet acie Siuestrum Lucanium. Ipse milites cohortari, nunc sin gulos alloqui, nunc simul plures, fortia cuiusq; facta referre, uulnera tos ex acie subducere, recentes fessis, saucijs integros summittere, nunc addere suis animum, nunc terrorem aduersarijs incutere, nihil segne, nihil remissum agi sinere, sæpe ante suorum ora uolitare, in hostem strenuum quenq; immittere, sæpe ex acie excedens prospicere hostium ordines, suas atq; aduersariorum res expendere, quid ca uendum, quid sequendum esset considerare, nihil deniq; prætermitte re, quod casus offerret, quod ratio suaderet, aut belli disciplina, totq; annorum ac præliorum usus ostenderet. Hoc prælio uideri potuit (si quando aliâs) fortunam ipsam belli dominam, mediam se se statuisse inter utranq; aciem, nunc his, nunc illis uictoriam offerentem, atque aliâs in illos inclinantem, aliâs retrahentem se se, ludificari imperatores ipsos, nec pati eo die ea acie discerni, utrius exercitus milites, utrius partis duces aut fortius rem gererent, aut maiore animo consilioq; administrarent. Nanq; alia parte Alexander summa ui, diligentiaq; curare omnia, quocunq; casus uocasset, illic adesse, plura simul prospicere, periculis occurrere, præhensare alios, alios hortari, uoce, uultu, manibus, quid agi uellet significare. Imperatorum præsentia diuersis locis pugnam instaurabat. multi utrinq; cadebant equi, uiri'que. Ipsæ locorum angustiæ, magnaq; ducum peritia, spectata item ueteranorum uirtus, & equorum, uirorum'que recentium alacer successus summis animis, ingentibus

conatibus

conatibus fieri ac tentari omnia cogebant. Itaque armorum strepitu, equorum fremitu, procurrentiumq; militum clamoribus, alibi cadentium gemitu, aut urgentium lætis conclamationibus cœlum complebatur. Interdum tanta ira, irritatisq; adeo certabatur animis, ut præter ictus, hastarumq; fragores, magno silentio pugnaretur, utranq; aciem nunc spe nunc fortuna ludificante. Et iam in noctem pugna protracta erat, tum Picininus frustra sæpius tentata palustris per locos uia, quod irrumpi intra munitiones, quæ amnis uada impediebant, nulla ui posset, circiter secundam noctis horam iussit, ab dextro atq; sinistro cornu, utranq; alam, qua maxime conferta hostium acies erat, irruere, tanto impetu, ut in uallum usq;, utroq; à portæ latere penetrauerit. Qua facta impressione, multi uallo exclusi capiuntur. In hac pugnæ atrocitate, tantoq; rerum discrimine Federici præsentia plurimum contulit. Nam uictus necessitate in equum se inferri cũ iussisset, laborantibus in tempore affuit. qua acies inclinabat, recentem militem summisit, hortatus pro loco ac tempore ut alij sensim cederent, quos in locum iniquum progressos intellegebat, alij obdensa s hastis, gladijsq; cuneo facto, confertim hostem repellerent. Agnouit Feltrensis miles imperatoris sui artes, atq; consilia, itaq; nunc sensim cedendo, nunc acri conatu propellendo effecit ne ingens ea nocte clades acciperetur. Repulsus à uallo atq; à porta Picininus in castra redijt, iqubus qui è fragmentis hastarum incensi sunt, lucem, facesq; ministrantibus. Mane ubi sol illuxit, magna hominum, maior equorum strages apparuit, fœda terræ facies, truncis, cruore, cadaueribus. Cernere erat in ipsis castris ferè strenuum quenq; tum peditem, tum equitem qui in pugna non cecidisset uulneratum, sauciorum gemitu tabernacula resonare, equos, uiros passim animam agere, alios cæso, aut capto amico dolere, alios aut sua, suorumq;, aut hostium fortiter facta referre. Erant qui imperatorem suum, qui hostium duces aliam ob causam aut laudarent, aut accusarent, nemo tamen qui non fessum se, atq; defatigatũ diceret. tantum præterita dies laboris, ærumnarumq; attulerat. Igitur nocte insequente Federicus, Alexanderq; communicatis consilijs, ueriti ne hostis positus à tergo castris, pabulationem, ac regressum prohiberet, magno silentio egressi, summa etiam diligentia adhibita, ne discessus hosti nuntiaretur à perfugis, equis, qui grauius uulnerati erant, relictis, sarcinarumq; inutili honere, magno itinere, breui spatio confecto, trans Truentum, proxime Cryptas amaras se recipiunt. Quos eo die Picininus parum cum posset assequi, postridie ad Truentum peruenit, eo consilio, uti il-

los insequens in eam Piceni partem, quæ nunc Marchia dicitur, bellum transferret. Sed retractus a Caldoris, principibusq; alijs factionis Andegauiẽsis, metu Matthæi Capuani, et Alphõsi, Inicq; Daualorũ, qui cum Enneco Geuara ad Amonis Vastum non exigua equitum manu æstuabant, quorum ipsi præda futuri essent, in Theates paulo post regreditur. Reuerso confestim Franauilla, Bucclanicum, Villa magna, Lancianum impellente Tuccio Ricio, cuius magna in eo populo authoritas erat, se se dedidere. Quibus deditis, Sarum trãsgressus (quod interea Ennecus cum fratribus in Campaniam adferendam Regi opem festinarat) omnem eam regionem paucis diebus cepit. Quæq; enim oppida, quiq; proceres, primatesq; in Ferẽtanis erãt, statim ad Picininũ nuntios de deditione misere. Arcũ præfecti post admota tormenta, cum de auxilio desperarent, paucos post diebus fidei Picinini se se permittunt. Quo facto, expugnatisq; magno labore plerisq; castellis, quæ in finibus Theatinorum erant, Matthæum intra urbem inclusit. Tũ restitutis oppidis Antonio, Caldorisq; alijs, quæ sub Alphonso Rege amiserant, ijsq; cum parte copiarum relictis qui darent operam, ne quæ incursiones a Matthæo fierent, ipse per fines Pelignorum in Marsos profectus est. In itinere. Sulmonenses, item Ioanna Celana, & Petrus Cantelmus, Populensis comes missis oratoribus ei se dedidere, ac paucis diebus Marsis, Pelignisq; uniuersis præter Tallacotium captis, aut deditis, nactus occasionem occupandi Tiburis, Romæq; potundæ, Sabinorum fines ingressus, plurimis castellis direptis, Siluestrum Lucanium cum mille equitibus, peditibus sescentis præmisit qui Tibur prodentibus præsto esset. Verũ opera Iodarni Colũnæ Cardinalis irrito incepto redijt. Nam Iordanus quanquam aduersus Regem cum Picinino consenserat, maluit tamen Romano Pontifici fidem seruare. Igitur Siluester in Palumbariæ agrum digressus (nam Iacobus Sabellus Picinini partibus fauebat) Latium, propinquosq; urbi agros ita uastauit, uexauitq; ut metu, terroreq; cuncta compleuerit, magna etiam pecunia, per speciem induciarum, finitimis a populis comparata. Quæ res Pium Põtificem magnis diurnis, nocturnisq; itineribus (nam ea tempestate Senæ agebat) properare Romam compulit. Interea Franciscus Sfortia cum intellexisset parum prospere, ac pro antiqua gloria ab suis pugnatum, ueteri exercitu paucis diebus restituto, nouo etiam scripto, ac misso Donato, quem nouis copijs præfecerat, iussit utrunq; imperatorem cum omnibus copijs in Sabinam, ac Latium primo quoq;

tempore proficisci. Qui iunctis simul exercitibus cum Antonio Piccolhomineo, quem Pius copijs suis præfecerat, aduersus Sabellum, ac Siluestrum bellum gererent. Sed quod hyems iam appetebat, expugnatis aliquot castellis, mature in hyberna concessere, quod etiam ab hostibus factum est. Nam copijs diuisis Picininus Siluestrũ Palumbariæ, Ioannem Comitem, & Carolum Ballionem cum parte copiarum in Marsis collocauit, ipse Hortonem profectus, reliquos in Marrucinis, Theatibusq; distribuit. Quoniam autem ab sapientibus traditum est uiris, nihil eodem statu, quo est ortum permanere, quid mirum, rerũ, ac locorum nomina cum ætatibus simul immutari? Igitur ne ijs, qui uetera sequuntur, noua quoq; ignota sint nomina, placet quæ nunc sunt, & quæ olim fuere appellationes regionum, in quibus à Picinino bellum hoc gestum est, paucis describere. Aprutium unde nomen ceperit, affirmare uix ausim, alij enim ab apris ductum putant, quod cum asperrimi montes, siluestriaq; admodum in eo sint loca, apris inde frequentibus abundet, alij, quod pars quædam eius Præcutinorũ quondam esset, corrupto nomine, pro præcutio Aprutiũ dictum uolunt. Sunt qui à locorum asperitate deducant, factumq; ex Asprutio Aprutium uelint, idq; nomen montanis primo locis inditum, post uero ab ijs qui Regum uectigalia exigerent, paulatim productum, plures simul regiones complexum esse. Siquidem Marsos continet, qui nunc in Tallacotienses, Albenses, Celanenses, Aquilanos, Mareriosq; distributi sunt. etsi Sabinorũ hi quadam ex parte, quàm Marsorum olim magis fuere. Itemq; Carpseolanos, adhæc Piceni partem quæ à Truento Aternum usq;. hinc Aquilanorum montibus, illinc Hadria continetur, Isq; ager ab ijs, quæ in ea regione sunt, oppidis nomen accepit, ut Teramanus, Hadrianus, Pinnensisq;. Nam quæ pars maxime septentriones spectat, olimq; Sabinorum fuit, ea nunc Mõtanea uocatur. Peligni cum in treis olim diuisi essent partes, quæ in plano sita est, eam incolæ Valuam nominant, in qua Sulmo est nobile, ac frequens oppidum, totiusq; regionis emporium. Reliquæ partes duæ ob cœli inclementiam ignobiles factæ, desertæq; pene à cultoribus; pabulum æstate pecudibus ministrant. Quod ab Aterno & Saro id est Pisaria, & Sangro fluminibus, ac Maiella & Cochia montibus claditur: Hadriaq; alluitur, in qua sunt Horton, Lancianũ, ac Theate, olim Marrucinorum fuit, in quibus Theates præstabant. Quod est à Saro Trifernũ usq; Ferentani tenebãt. mons hodie quoq; Ferẽtus dicitur, Post quos sunt Dauni. Ferẽtanorũ quondã celeberrimũ fuit oppidũ Istoniũ, nũc ẽ Vastũ ab Amone agnominatũ.

Est in eo tractu celebre oppidum Atissa à Pelignis per Apenninum qua in meridiē uergit, Samnites, ac Campaniam pertingit, Vulturno flumine dirimente, qui agrum Venafranum ab Iserniensi diuidit. Hæc loca Samnites olim tenebant. Cæterum Aprutium uniuersum Regum præfecti in partis distribuunt duas. Nam quod ab Aterno ac Marsorum clauditur montibus, id ulterius Aprutium appellant, quod Marrucinos, Pelignos, Ferentanos, & partem Samnitium com plecti diximus, huic citeriori Aprutio nomen fecere, utrunq; Piscaria (ut dictum est) fluuio dirimente. Sed redeo unde digressus sum. Ferdinandus accepta Sarnensi clade cum se Neapolim recepisset, Pyrrhū Baucium, Ennecum Geuaram, Inicum, & Alphonsum Daualos, qui nuntio cladis accepto statim se in Campaniam contulerant, cum equitibus quadringentis, et aliquot peditum cohortibus, acerris, Robertum Vrsinum Auersæ cum præsidio imposuit. Ipse nunc Capuæ, nunc Neapoli agere, reliquias exercitus colligere, pecuniam quantam posset, publice, priuatimq; congrere, equos, arma, tela undiq; cogere. Hoc tempore maxime cognitum est, ciuium beneuolentiam, diuitiasq; popularium, non eos, qui in ærarium illati essent, Regum thesauros esse. Nanq; eques, mercator, opifex, nobilis, ignobilis, inquilinus, etiam sacerdos certatim Regi pecuniam maxima pars sponte, pauci rogati offerre, atque elargiri, alij bellatorem equum, alij mulum clitellarium: erant qui thoraces, loricas, arma, tela, hastas, qui pannos uestiendis militibus, qui coria loricandis equis, telas faciendis tabernaculis, nullum denique rerum genus omitti, quod reficiendis copijs, atque instruendis militibus conduceret. Isabella Regina nunc in templis, nunc publicis in locis se se ciuibus ostendere, præferre paruos liberos, Alphonsi nepotes dicere, qui de populo Neapolitano tantopere esset bene meritus, ciues eos esse Neapolitanos, Italici generis, apud ipsos genitos, altos, educatos, non Gallicam præferre insolētiam, non peregrinos mores in urbem illaturos, cum ipsorum liberis, ac nepotibus ætatem acturos, cum ijs diuitias, honores, magistratus distributim partituros, cum ijs pueritiam, cum ijs adolescentiam, cum eisdem quoq; senectutem exacturos, regias opes, regni administrationem in eorum arbitrio ac manu futuram. Se uero quid nam aliud curaturam, q̄ ut publice, priuatimq; Neapolitani populi patrocinium gerere uideretur? Hæc dicendo lentos excitabat, excitatos impellebat, impulsos confirmabat, Ipsa magna, & excellens habebatur, De qua quoniam res admonet, pauca dicam. Isabellæ pater fuit Tristanus Comes Cupertinensis, ex Claromontia familia, quæ in

Gallia ulteriore

Gallia ulteriore habita est nobilissima mater Caterina Ioannis Antonij Tarentini qui bellum hoc excitauit, utroq; è parente soror. Patre mortuo Ioannes Antonius eam, quæ minima natu erat, cum quatuor sororibus Lipij in Salentinis habuit, atq; educauit. Post collocatas autem sorores, & Alphonsi uictoriam, auunculi opera, Alphonso ēt cupiente, Ferdinando nuptui tradita est, quem pater in regno Neapolitano hæredem instituerat. Ipsa statim à primis annis mirum pudicitiæ ac continentiæ studium præ se tulit, domi parca, nō tamen alieni appetens, formæ quantum dignitas posceret studiosa, religioni non sine superstitione dedita, facilis aditu, in responsis libera, magis quàm aspera, magno animo, magno consilio, constans in aduersis, lenis in prosperis, populari eloquentia, quæq; nihil fictum, aut compositum præ se ferret, iusti, atq; honesti etiam ad contentionem colens. Quo minus autem gratitudinem exercere, atq; liberalitatem posset, mors prohibuit, Bello enim finito, rebus tamen regni non dum planè compositis, Neapoli diem obijt, cum sex iam liberos enixa esset. Mors eius uulgo molesta, quod uitam longe utilissimam omnes præsertim boni arbitrabantur. Igitur Rex aliquot turmis equitum restitutis, militibus etiam è classe accitis, circiter idus Octobris Capuam mouit, ac direptis Formiculis, finitimisq; aliquot castellis in deditionem acceptis, aduersus Comitem Cerretanum profectus, confestim eum ad deditionem compulit, Carolo maiore natu è filijs obside accepto. Inde à Terrecusanis arcessitus, die uno uniuersa Caudinorum castella recepit, arce Acrolæ in quam mortales multi confugerant, circūsessa, et Alphonso Daualo cum præsidio illic relicto, qui obsidioni præesset, repenteq; aduersus Franciscum Comitem Casertanum profectus, Ducentam diripit, Mundițianum incendit, Vallem ad deditionem cogit, ac paulo post Francisco dedito, Pomilianoq; recepto, Argentium circunsedit, quo minus autem Rex oppido per uim potiretur, tempestates prohibuere. Nam cum bruma iam appeteret, increbuere tempestates adeo, ut pleraq; tabernacula discinderentur, aut torrentibus correpta haurirentur, qui è finitimis deuoluebātur montibus, eqs, uirisq; simul immersis, demū corruptis omnibus, militaria etiam tuguria, quæ pro tempore stramentis constructa fuerant, passim natabant. fœdi dies, noctes longe fœdiores erant. Quod sentiens Matthæus Extendardus, cum etiam speraret Vrsum, quem Tarentinus Campania decedens, quadringentis cum equitibus Nolæ reliquerat, comparatis auxilijs, subsidio uenturum, deditionem differebat. Tandem cognita Regis constantia, militumq; pertinacibus animis, Ferdinandi se fidei permisit. Quod idem paucis

post diebus Iacobus Galeota qui Harpadium cum præsidio tenebat, secutus est. Nam & Iacobus quoq; ad Andegauiensem defecerat, post rem in Brutijs aduersus tumultuantes bene gestam. Interim qui in Aërolæ arce circunsessi premebantur, cum se undiq; circumuallatos intellegerent, et spe annonaq; deficerentur, ne quicquam ab Vrso sub uentione tentata, & iam Rex cum omnibus adesset copijs, pacti corporum incolumitatem arcem tradidere. Qua tradita Ferdinandus, q coeli foeda uis ferri ultra nequiret, in Montisfusculi uicos ibidem hiber naturus concessit. Nam Tarentinus, Ioannesq; Lucanis, ac Campania relicta, in Hirpinos primo Iesualdum, post Vallatam, Charifrasq;, inde in Apuliam, finitimaq; in loca discesserant. Satis enim constat Tarentinum cum uideret Ferdinandi res prostratas, Gallumq; sibi præfidentem, mutato consilio, rebus suis ita consuluisse, uti relicta Campania, Ferdinandum penè circunsessum ad erumpendū inuitauerit, clàm etiam missis ad Isabellam nuntijs, qui bonum eam habere animum iuberent, Regemq; confirmarent, quippe cum ab ijs, qui Ioānis res solum spectarent, de se capiendo consilium initum aut sensisset, aut propter metum qui ei summus inerat, suspicatus esset. Per eosdem dies, ac post labefactos admodum Argentij muros, Robertus Sanseuerinus, Comes Calatinus, quem Franciscus è Gallia citeriore propter singularem uirtutem ac rei militaris disciplinam cum exercitu miserat, è portu Formano soluens ad Regem cum paucis uenit, cuius aduentus non gratus modo, uerum etiam expectatus Regi fuit, tum quia uir bellicosus & acer, atq; in uictorijs enutritus, tum quod Francisci sororis cum esset filius, magnam popularibus spem, maiores Regi spiritus excitauit. Huic è naui descendēti præsto ad litus Rex fuit, declarauitq;, quo suæ, quo hostium res in statu essent. quid illum agere uellet, quid ipse pararet cuncta simul aperuit, & primo quoq; tempore, ut equite in nauibus imposito, exercitum omnem è Formano, ac Fundano in Baianum traduceret, ac Puteolanum agrum hortatus est. Hæc duobus fermè annis gesta.

FINIS

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE BELLO NEAPOLITANO LIBER SECVNDVS.

INitio insequentis anni, qui fuit millesimus quadringentesimus sexagesimus primus à Christi natali die annus, Robertus Sanseuerinius, quod in partes Andegauienseis, desperatis Ferdinandi rebus, inuitus declinasset, aspirante iam regijs rebus fortuna, cum de se Regi conciliando consilium cepisset, clàm ad illum misit, qui reditum eius in Campaniam inuitaret. Itaq; Rex circiter Idus Ianuarij ex hybernis mouens in agrũ Vesuuinũ magna cum parte copiarũ proficiscitur, Nec multis post diebus Robertus ad eum uenit, ubi communibus de rebus cũ diutius consultassent, tandem placuit uti ille cum Roberto Vrsino, & parte exercitus Cossentiã maturaret, ad ferendũ arci auxilium, quæ in dies arctius premebatur. Hi mature necessarijs ad expeditionem cõparatis, paucis diebus magno itinere confecto, pluribus interim castellis captis, aut deditis, Campanianum cũ ad flumen peruenissent, nõ longius duobus millibus passuum à Cossentia, ibi instructo exercitu, tantisper in acie stetere, donec præmissa turma equitum de aduentu suo Franciscum Sisarē arcis præfectum certiorē fecere, qui septem iã mēses inclusus tenebatur. Inde ad Castellum Francum profecti partim intra oppidum, partim sub mœnia consedere. Quo tempore Lucas etiam Sanseuerinius affuit tribus cum peditum millibus, equitibusq; sescentis, Roberti uoluntatem secutus. Hi consilijs prius communicatis, iusserunt milites corpora curare. Postridie autem albescente cœlo iussis militibus se ad pugnam parare instructo agmine Cossentiam petunt. Est ante urbem propter Bissentũ flumen locus, cui nomē est, ad Reuocatos, forum rerũ uenaliũ. Huc postq̃ duces cũ exercitu peruenere, inito simul cõsilio, cohortati milites, ut se prædæ magis q̃ pugnæ accingerent, decreuerũt montē occupare, q arci ab occasu aduersus est. Is mons magna manu à Nicolao Antonio Caruleo tenebatur. Nanq; hostes de aduentu Robertorum edocti, coacta manu septem millium peditum è propinquis oppidis, montem occupauerant. Equites magno impetu facto, peditem è monte facile deijciunt, qui pugnæ parum assuetus ubi equitem confertis ordinibus inferri uidit, pars abiectis armis, fuga sibi consulit, alij dũ hortante Caruleio certamen ineunt, irruente equite aut capiũtur, aut uulnerãtur, nec multo post uniuersi in fugã uersi montē liberum

equitibus relinquunt. Quócirca duces uictoria ac celeritate freti, ne quod auibus tempus ad prospiciendum relinquerent, statim è monte descendunt. Sifatr arcis præfectus præmissis, qui rem certius explorarent (uerebatur enim ne fraude peteretur) ubi superata conualle uenire ad se copias instructas uidit, & utrunq; ducem, signa, militemq; cognouit, cohortatus uti rem impigre gererent, intra arcem eos accipit. Tum Robertus Vrsinus quo spe, animisq; militem impleret, quod etiã celeritatis præsidio utendum intellegebat. Milites inquit in urbe nobis prandendum est. Macti uirtute estote, uallum mecum rescindite. Quo dicto accensus miles, alius uallum rescindit, alius aggerẽ diruit, pars cominus pugnans munitionem peruadit. Qui pro munitionibus pugnabant, uix prima impressione sustentata, proiectis armis se se fugæ mandant, qbus immyxtus pedes decliuem perlocum nullo ultra obsistente, urbem ingreditur. At ciues repentina re attoniti non obuiã ire hosti, non arma capere, non obiectis repagulis urbis uias obsidere, alius domo se se includere, alius militi manum dare, pleriq; in templa confugere, mulieres, impuberes, senes clamore, lamentatione, heiulatu cœlum implebant. Militum irruptionibus, portarum claustrorumq; fragore tecta, uiæq; resonabant. Interea Vrsinus urbis portæ securibus effracta, equitatum immisit. Hic uero tota urbe peruagatus miles, quod tunc omnino capta urbs uideretur, nihil reliqui facere, nõ prosanis, non sacris parcere, pro cuiusq; ira, ac libidine res geri, rapi uirgines, matres spoliari, pueros è parentum complexu diuelli, luctu, ac miseratione ciuiũ nõ domus, nõ uiæ, nõ tẽpla uacua eẽ, oĩa de mum acerba, fœda, crudelia in uictos fieri. Interdum uictores ipsi, dum alius alij prædæ cupiditate uim infert, arma in se conuertunt. adeo miserabilis facies direptionis erat. Capta igitur ac direpta urbe, cum fœdæ etiam tempestates accidissent, diebus aliquot militi ad quietem concessis, de communi ducum sententia, placuit, productis ex urbe copijs, magno prius in arcem commeatu conuecto, finitima loca tentare. Itaq; magna cum fidutia, maiore hostium metu Cossentia egressis Silanum statim deditur, inde Martoranum, ac Neocastrum. Nam Çentilia, Franciscusq; Neocastrensis Comes diffisi mœnibus Maidam concesserant. Neq; ita multo post Bisinianum per uim captum. Quæ res regionem uniuersam longe maiore formidine impleuit. Oppido enim in editis, ac præruptis locis sito, habitatoribus frequenti, quo inermi uix militi patere accessus existimaretur, primo impetu expugnato, nihil ijs ducibus, nihil tali militi inuiũ, atq; inaccessum fore metus persuadebat, nec aberat quin breui maximam regionis partem in Re-

gis ditionem redigerent. Quod sentiens Tarentinus confestim Iacobũ Picininum è Marrucinis arcessit, qui Roberti agros, oppidáq;, quæ in Lucanis essent, uastaret. Itaq; per Samnites profectus Picininus Montem aureum admotis æneis tormentis primum expugnauit. dein Caluanitum dolo, magis quàm uirtute captum diripit, parua etiam aliquot castella, uicosq; plurimos populatur. ferro igníq; qua iret, cuncta uastat corrumpitq;. suos ingenti præda, hostes metu ac pauore plurimo afficit, Vt nec Rex, licet misso satis cum ualida manu Roberto Calatino, eius cohibere impetus posset, & Sanseuerinus incœpto desistere cogeretur. Cæterum ille inito cum Vrsino consilio, quo regressus esset eorum formidolosior, & hostem lateret, superatis Brutiorum saltibus in Apuliam declinauit, magnáq; celeritate usus Iuuenatium à Tarentino plures iam menses circunsessum, atq; ad ultimam necessitudinem redactum, comportato frumento fame, atq; obsidione liberauit. Id oppidum tempestate nostra satis celebre, atq; habitatoribus frequẽs est, atq;, ut quidam arbitrantur, Egnatiolum initio dictum, quod fortasse diruta Egnatia celebri quondam urbe, in ea maris ora sita, qui ea è clade superfuerant, ibidem consedere. Nam et à Baro, quæ nũc quoq; celebris urbs est, ac regionis eius caput, Barolum in eadem ora sitam urbem, duxisse nomen opinantur. Veri tamen est simile, loca illa maritima, quo tempore mediterranea à Langobardis primo, post uero à Normannis tenebantur, propter assidua bella quæ aduersus eos Constantinopolitanis ab Imperatoribus gerebantur, mirum in modum celebrata, maritimisq; auctis comportationibus, increbruisse cultoribus, ac ciuibus. Cæterum ueritas ipsa apud eos, qui harum rerum studiosi sunt, suum teneat locum. Igitur oppidum ipsum quanquam mare liberum, ac patens habet, tamen eò ne comportari frumentum nauibus posset, à Tarentino omni arte curabatur. Nam finitima continentis oppida cum ei parerent, eò rem perduxerat, uti corruptis, quæ in agris erant, omnibus, prohibitisq; rerum comportationibus, uix ciuibus paucorum dierum cibaria superessent. Robertorum aduentus, ut Iuuenatiensibus pernecessarius, sic Tranensibus, Barolitanisq; maxime gratus, atq; acceptus fuit, cum uiderent regias res paulatim respirare, uagariq; per Apuliam Ferdinandi copias, atq; eo magis, quod plures iam menses occupatis ab hoste undiq; finitimis oppidis atq; itineribus uix nuntius ad eos regijs de rebus peruenisset, famáq; omnia aduersa diuulgarat. Roberti, confirmatis ciuiũ animis, cõmunicatisq; cum Francisco Baucio consilijs, qui Andriæ Dux præerat, Canusium primo, dein Venusiam profecti, ubi cum Masio Barresa, urbis præfe-

cto, quæ de communi sententia uisa sunt, composuere, paucis diebus in Lucanos, indéq; in Campaniam peruenere. Quorum aduentu cogni to Picininus & ipse distributis copijs se se in Apuliam ad Tarentinum recipit, adducta secum Neapolitana Lucretia, cui ea maxime fidebat. Hæc est illa Lucretia, cuius per orbem terrarum amores fuere quàm notissimi. Eam Alphonsus adamatam propter formæ, qua præstabat, excellentiam suauissimus etiam puellæ illecebris senex ipse delinitus, diuitijs, opibus, authoritateq; ita extulerat, ut pleriq; arbitrarentur, si Maria uita excessisset, legitimæ uxoris eam loco habiturum. Alphonso mortuo Lucretia in arcem se se Vesuinam cum thesauris contulerat. quibus cum timeret, quod Ferdinandum bellis exhaustum intellegeret, adduci nunquam potuit, ut eius se fidei crederet, quin etiam clàm cum hoste consentiens, parum amica consilia agitabat animo, metu, atq; ambitione præceps. Interea appetente iam uere Pius Pontifex Maximus Antonium sororis suæ filium, mille cum equitibus, ac peditibus quingentis maturare ad Regem iubet. Præerat ijs Ioannes Comes, uir impiger, & strenuus, atq; in rebus bellicis maxime exercitatus, quem nuper magnis stipendijs, maioribus pollicitis Pontifex à Picinino distraxerat. Hic saltu Menianensi impigre occupato, ac rescisso aggere, ad Regem, qui per id tempus Capuæ agebat, peruenit, confestimq; eductis ex urbe machinis, ac tormentis æneis, Castellum, quod est ad Vulturni ripam, qua mare illabitur, oppugnare adortus est, quod cum à Marino Martiano impositis teneretur præsidijs, miles ipse præsidiaris campos Leborios, omnemq; Campaniam, quæ cis Vulturnum esset, populationibus infestabat. Oppidani, quiq; in præsidio erant, diffisi mœnibus, paucos postquam oppugnari cœptum est dies, deditionem fecere. Inde Antonius, Ioannesq; Scafatum profecti, castellum aggrediuntur. Cum autem oppugnatio ipsa difficilior esset, quod castellum in insula positum Sarno flumine cingitur, turrim quatere duabus è regione bombardis incipiunt. Ea quanquam maxima crassitudine, biduo tamen continenter quassata, ruinam facere cum cœpisset, pontem ab ea parte comportata materia extruunt, quo strato per ruinam turris milites ingressi castello potirentur. Quod ueriti castellani se se Antonio dedidere. Per idem tempus Marcus Antonius Torellus, et Petrus Paulus Aquilanus, alter cum equitum turmis sex, alter cum duabus à Francisco missi iunctis cum Matthæo Capuano copijs, pleraq; oppida, quæ in Pelignis, Marrucinis, Ferentanis, Prætutinisq; æstate superiore ad picininũ defecerant, facile recuperauere ciuiũ animis in Regem inclinantibus. Quæ res Picininũ ex Apulia

statim reuocauit. Nam longa naui e Manfredonia Turinum, mox Hortonem delatus, audita obsidione Loretanæ arcis, quam Mathæus recuperato oppido acriter oppugnabat, lectis cum peditibus Mosco-sium proficiscitur, ubi equites, quos diuersis e locis arcessebat, expectare decreuerat. Satfato dedito Ferdinandus iunctis simul cum Antonio co-pÿs e Campania mouit, eo consilio, ut in Apuliam profectus segetes, quæ maturæ in agris essent, corrumperet. Paucis tamen diebus in oppugnando Monte Forti frustra consumptis, per Samnium iter faci-ens, aliquot etiam castellis in itinere receptis, cum ad Apenninum per-uenisset, sub Sabinianum consedit. inde superato monte, cui nunc Crepicorio nomen est, in Apuliam descendit, positisq; ad Troiam ca-stris, finitimos inde agros pluribus diebus uastauit. Erat autem ua-standi genus duplex, quod quæ minus maturæ erant segetes ad equo-rum pabulum, quæ iam maturæ ad usum hominum secabantur. Cum enim rei frumentariæ laboraretur inopia, nullaq; esset panis in castris copia, triticum ahenis excoquebatur, in cibum tũ peditum, tum equitum. Cumq; mortales permulti montanis ex oppidis, et in ÿs mer-catores penuria frumenti ac lucri gratia uenirent in castra, ad fru-mentationis famam, inde miles uastationi factus est intentior ob lu-crum, ac laboris pretium. Itaq; castra ipsa ad mercaturam pene con-uersa, horreum quasi quoddam ea æstate præbuere finitimis. Extitit autem ipsis solstitÿ diebus frigoris tam atrox uis, ut necesse fuerit ui-nea concidi, ac frugiferam quanq; arborem, ad ignis castrensis usum, res sane rara, atq; annotatu digna, propter temporis, ac regionis illius naturam. Vastatis igitur Troiæ subiectis campis, Rex inde mouens, sub Vulturinum consedit, simili euastatione in agro Lucerino usu-rus. Quo tempore aliquot etiam castella, quæ ad radices montium, quæq; in ipsis sunt iugis posita, deditionem fecere. Quo minus autem Luceria tentata fuerit, Ioannis præsentia obstitit, qui satis magna eq-tum, ac peditum manu urbem tuebatur. Qua e re leuia quotidie præ-lia diuersis locis committebantur. Adhæc Estensis Hercules, qui Fogiæ cum præsidio præerat discursantes regios a liberis populationibus prohibebat. Inde Rex Sanctum Seuerium petens, oppidum insequẽti die recipit. Oppido enim egressus Nicolaus Rosa, cuius propter opulẽ-tiam magna inter populares erat authoritas, impetrata uenia, seq;, et oppidũ Regi dedidit, quod tñ diutius in fide haud pmãsit. Dein Rex ad Turrim, quæ Dragonaria dicitur, motis castris tentauit Carolum Sãgriũ, sub cuius ditiõe finitima erãt castella, ad deditionẽ pellicere,

profectusq; ad Turrim maiorem, alloquendi illius gratia, irrito inde incœpto rediit, Quippe cum soluto statim colloquio, Carolus Luceriam ad Ioannem profectus, Regem ludibrio habuerit, arbitratum fidele illum ad se traducturũ. Nã Ferdinandus quod Honorati Fũdani, fidelissimi sibi reguli Carolus gener esset, per illius hoies, quos ea de causa ad se acciverat, moturum se adolescentis animum ratus, multis, ac magis eum promissis per eosdem honoraverat. Sed ille quanquam adolescens, astu tamen instructus, atq; consilij dubius in initio subblãditus est Regi, dum hac ratione dies plures tereret, quibus praeteritis, Regem intellegeret siti, atq; ardoribus exagitatum, suis è finibus cum exercitu discessurum. Hac deceptus spe Rex, frustraq; ab adolescente habitus, Rhodum, quod est oppidum ad mare situm, uniuerso cum exercitu proficiscitur, uastissimam per planitiem, ac cultoribus uacuam, & arborum, atq; aquarum indigam. Itaq; canes, equos, iumenta cernere erat passim æstu exanimata cadere, pueros armigeros ex equis repente delabi, pedites, equites itinere, calore, siti, agmen deniq; uniuersum uiribus iam defici. Cum iam ad aquas peruentum est salsas, ibi uero aquarum ipse aspectus, & fontium species blanda (nã quo salsior est, eo apparet aqua limpidior, ac magis lucida) qui primi agmen præibant, eos repente gaudio, lætitiaq; afficit. Itaq; testari acclamationibus lætitiam cum cœpissent, & inuenta flumina, fontesq; compertos significare, redditusq; inde ab insequentibus clamor cum esset, uniuersum agmen ad maturandum excitauit, erexitq; lãguentium animos. At ubi gustati cupide initio fontes salsi apparuere, repente ibi è gaudio tristitia exorta est. Castra tamen haud longe posita in campis, locisq; hortensibus, sub Caprinum castellum; quod propinquum cum esset, statim se se dedidit, solicitantibus qui è Marrarum familia in castris erant, cuius familiæ proxima castella antiqua sub ditione fuerant. Approperata à castellanis, uolentibus quidem animis, pro ea quæ illic erat copia, uina, panis, aliaq; cibaria, atq; è uestigio in castra perlata, itinere atq; æstu confectos milites aliquantum refecere, præsertimq; hortensia, quorũ non exigua in agris reperta est copia, quippe cum maturi, immaturiq;, ac crudi pariter, ac mites, fœtus promiscue absumpti. Processum inde mitiora in loca, castraq; secundum Pantanum statuta. Rhodo igitur recepto ac præter Vestas, castellis omnibus, quæ in ea Gargani parte constitutæ sunt, refectoq; paucis diebus exercitu, noctu maximo itinere cõfecto, mane sub Montem Sancti Angeli, quod oppidum summo è iugo in quo est positum, æquinoctiali ab exortu pelagus, à meridie subiectos Apuliæ

despectat campos, Vriosq; eos montes ab antiquis dictos non temere quidam pertendunt, in quis Veneris celeberrimum fuisse quondam templum, uniuerso cum exercitu Rex improuisus apparuit. Cuius repentino aduentu, eo atrocius consternati sunt ciuium animi, quod maxime tutos sese antea arbitrati essent, montium asperitate, aquarumq; inopia, ac pabuli. Tentatis igitur oppidanis, quo minus se se dederent, obstitit præsidium a Ioanne missum. Itaq; paratis ad oppugnandum necessarijs, tertio Rex die, qua parte neq; fossæ ab oppugnatione distinebant, neq; rupes ab ingressu deterrebant militem, dispositis circum balistarijs, sclopetarijsq;, quorum magnus erat in castris numerus, acri oppidum prælio adortus, uulneratis, aut cæsis maxima e parte defensoribus, cum tribus circiter horis pro muris pugnatum esset, communitis, ac deiectis nõ semel scalis, instaurata sæpius pugna, cohortantibusq; subinde ducibus, ejectis è muro propugnatoribus paucorum pertinacia, uno simul tempore pluribus locis miles irrupit, perq; humiliorem turrim facto aditu peditum pars maxima, ac gregariorum immissa est manus, moxq; effractis portis omnis multitudo ingressa. Pauci in ipso ingressu è præsidiaribus cæsis, reliqui in arcem se se recepere. Direptioni huius facies multo maxime miserabilis fuit, irritatis militum animis pugnæ ardore, ac multitudine omni simul irrumpente, spe prædæ incitæ. Nam quod oppidum ipsum frequens, atq; opulentum esset, quodq; propter situm maxime securum, atq; ab hoste tutum existimabatur, peruulgatum erat, è finitimis urbibus, præsertim Manfredonia, locupletissimos quosq; ciues clanculum a se comportatos illuc thesauros amicis, aut templorum sacerdotibus commendasse. Itaq; non sacra, non prophana ab ui, iniuriaq; tuta erant, dum occultos thesauros miles exquirit. In uiros ac mulieres sæuissima suppliciorum edebantur exempla, maximeq; sacris in ædibus sæuitum. Itaq; sepulchra eruta, spoliata donaria, direpti loculi uenerabilium reliquiarum, aræ etiam sanguine fœdatæ, ac polluta adyta. Quodq; mulieres, atq; imbecillior sexus eò confugerant, quisq; pro libidine trahere, uerberare, cædere, infantes à matrum complexu diuellere, ac solo sternere, rapere pueros, uiolare uirgines, nec deesse qui fœminarum pudendas partes insertis digitis contrectarent, dum gemmas, unionesq;, aut pretiosum aliquid putant illic abditum. In ipsos quoq; tribunos, ac duces tumultuatum, dum parci imbecillo sexui, ac sacris imperāt. Rex Michaelis Angeli templum statim ingressus, claudi illud iubet, demandata fidelibus uiris custodia, in quo præter ciuium priuatam pecuniam æditumus commendatam, auri, atque argenti sacri magna

nis repertæ, eaq; Regis iussu à scribis notatæ, atq; à quæstoribus, in castra, atq; in ærarium relatæ est. Quam tamen omnem partæ post uictoria (sic enim conceptis iurauerat uerbis) referendam in templum summa diligentia curauit, singulaq; restitutæ sunt, atq; à bonis refectæ artificibus, in ea, qua fuerant, antequam in numos conflarentur, forma. Nec uero alienum fuerit (quoniam in templi mentionem maxime augusti incidimus, ad cuius antrum ab ultimis terrarum finibus annis singulis plurimi mortales soluendis uotis accedunt) de eius initijs, quæq; ab antiquis authoribus habeo comperta, pauca pro meo instituto referre. Est natiua specus durissimo è saxo, in quam multis gradibus, cæterum non lato admodum aditu descenditur, specularibus quibusdam lumen præbentibus. Vestit eam parte superiore, qua natiua ipsa quidem ac perrimosa testudo est, è quercu, uastæ proceritate lucus, muris tamen circundatus, pecori ne qua pateat ingressus. Ante uero quàm descendere in antrum incipias, ædificia extant manu facta elaborato è lapide. Vbi uero antrum in imum descenderis, qua specus diffunditur, mira animũ religio subit, loco ipso sub obscuro, & horrido, soláq; natura constituto. Admonent religionis tabellæ, uotaq; passim suspensa, titulos indicantia. Vbi uero aræ admotus ad numinis procumbes statuam, loco solo, & ab hominum accessu semoto, repente inhorrescit tacito metu animus, atq; in diuinarum tantum rerum cogitationem uersus, in preces, suppliciaq; effunditur. Augent uenerationem aliæ item aræ, nullo sumptu, nullo artificio factæ, quibus natura ipsa uidetur locum statuisse. Cur autem Michaeli potissimum dedicatæ specus fuerit, hæc à maioribus traditæ comperior, annos quidem supra non ingentos, atq; amplius repetitæ, qua quidem tempestate Heruli, Goti, barbaræq; aliæ quædam gentes per Italiam bacchabantur. Garganum quendam, ciuem Sipontinum cuius prægrande armentum Gargano pasceretur in monte, à quo & ille nomen duxisset, cum armentalem taurum, qui oberrauerat, per syluas suis cum pastoribus quæritaret, inuentum tandẽ eum ad eius, de qua dictum est, speluncæ hostium pascentem animaduertisse, itaque ira percitum, contento arcu, summis in illum uiribus sagittam emisisse, eamq; ubi tauri tergus attigisset, retro flexam è uestigio, recuruatamq; spiculi acie sagittatorem petijsse. Quæ res inter pastores in religionem, cum esset uersa, tum Garganum rem hanc sacerdoti expositurum, Laurentium adijsse, probatissimæ uitæ antistitem, ibi illum re cognita, factiq; admiratione ductum, dierum trium ieiunio indicto,

multis etiam adhibitis precibus Deum esse consulendum, Gargano
respondisse. Itaq; absoluto ieiunio, re sacra rite facta, noctu dormiēti
Laurentio astitisse Michaelem Angelorum principem admonentem
» *his uerbis. Mea opera, ac Dei iussu factum Laurenti, qui taurum in-*
» *dicem esse uoluerim basilicæ huius, quam mihi ad inhabitandū cum*
» *hominibus in terris paraui. hæc mea est basilica, meum hoc sacrariū*
» *apud mortales futurum. Enuntia hæc ciuibus, ut monente me, parte*
» *intellegant eā in spelunca, ijs in adytis aboliturum esse me mortaliū*
» *peccata, qui ad eam confugerint. Quo accepto oraculo, antistes somno*
excitus, ubi Deo gratias egisset, re populo indicata, summa ciuium cum
frequentia uenerabundus, indictis supplicationibus, pontificis habitu
amictus, ascenso monte ad speluncam procedit, sacraq; ibidem pera-
cta re, non tamen ut ingredi antrum ausus esset quisquam, multis
cum precibus, decantatis rite diuinis laudibus, Deo gratias egit, no-
menq; Michaelis per omneis laudes celebratum. Riteq; rebus his pe-
ractis Sipontum rediit, magna ciuium lætitia, ingentiq; urbis uniuer
sæ gaudio. Nec uero multis post diebus, Neapolitanorum exercitus,
quorum opes profligatis Beneuentanorum rebus abunde tum pol-
lentes erant, Sipontum obsedit. Igitur solicito de populo suo antistiti,
post indictum dierum trium ieiuniū, quo triduo fuerant etiam in-
duciæ ab hoste impetratæ, astitit rursus dormienti Michael, admonēs,
& pie, & rite factum, quod per ieiunium, ac preces à Deo auxiliū
implorasset, Michaelem se Angelorum principē iussu Dei illa dicere,
imperareq; uti insequenti die de quarta hora populus uniuersus ar
ma caperet, in hostemq; repente irrueret, se ipsum armatum in acie ci
uibus affuturum. Hæc igitur populo tuo experrectus dissere, ac bono
animo esse iube. Hora igitur dicta, armatus atq; ad pugnam instru-
ctus ciuis hostem negligentius agentem improuisus inuadit, fundit,
fugat, ualidis adeo repente exortis procellis, summoq; è montis iugo
prorumpentibus terrifico impetu fulminibus, uti maxime fœda tem
pestatis ui, ac fulgurum sescenti ex hoste exanimati referantur.
Fugatis igitur, ac cæsis hostibus, sacris Deo Optimo Maximo, ac Mi
chaeli rite factis, cum antistes decreuisset speluncam ipsam (uti mo-
ris est, Christianiq; ritus) dedicare, Gelasiumq; Pontificem Maxi-
mum, per id tempus Soracte agentem de ea dedicatione consu-
» *luisset, Astitit illi tertio Michael inquiens, Mihi egomet nulla*
» *adhibita hominum aut arte, aut opera uacuum feci hoc saxum,*
» *mihi egomet desertum humano cultu montem dextra hac subа-*
» *peraui. mea ego in lapide hoc uestigia infixi. mihi ego ipsemet ædem*

» hanc statui. sacrariũ feci. basilicam dedicaui. Quæcunq; igitur ab hac
» æde, basilica, sacrario humana dedicatio absit, ritus'q; ois abesto huma
» nus. Michael ego sum, q hoc excauato saxo, hoc antro, hoc habitaculo,
» his assidue manantibus stillis abluturus sum, ac deleturus, meam ad
» aram confugientium mortalium errata. Age expergiscitor sacerdos, ci
» uibus'q; hæc tuis differito, cum'q; ijs simul rem diuinam illic facito, me'q;
» adesse antro meo, sacrario meo, meæ'q; basilicæ, tu'q; populus'q; tu-
» us, mortales denique omnes placatum, atque propitium sciunto. Inde
» igitur Angelo antrum Michaeli dedicatum. Spoliando templo Regem
(etsi ærarij premebatur angustijs) magis tamen illud compulit, quod
compertum haberet Ioannem post suum statim ipsius discessum cun-
cta direpturum. Nam & ille grauiore etiam rei pecuniariæ labora-
bat inopia, & ipse decreuerat urbem habitatoribus uacuam, ac sine
ullo præsidio relinquere. Nam & arx à Ioãne tenebatur, nec probi-
beri poterat quominus quotidiana præsidia noctu præsertim immi
terentur. Adhæc fama erat Picininum aduentare, à Ioanne pariter
Tarentino'q; arcessitum. Itaq; ne illic includeretur ueritus, descendere
quàm primum è monte statuit, cum præsertim exercitus præda omnis
generis esset honustus, prætерita'q; Manfredonia, quæ præsidio teneba
tur, castris ad Sipontum positis, præda'q; uniuersa tutum in locum com
portata, quietem militi, atq; iumentis dedit. Quo tempore ingentis
multitudinis armentali præda male custodita, atq; ab latronibus no-
ctu abacta, insequenti die, maxima è parte eques, qui Fogiæ erat, ea
potitus est. Cum autem ab Siponto diruta, et solo æquata urbe, duplex
esset uia, altera per Fogiensiũ, aut Asculanorum fines reuertendi in
Hirpinos, aut Samnium, altera per oram maritimam Barolum, ac
Tranum petendi, dum hæc partem in utranq; aguntur, falso nun-
tiatur, quod post cognitum est consedisse Picininum in Lucerino-
rum finibus, ac tantum non cum Ioanne, & Herculе, qui Fogiæ
præsidebat, iunctis simul copijs adesse. Itaq; communi ducum sen-
tentia decernitur Barolum petendum, motis'q; intempesta nocte ca-
stris, per oram maritimam, prope Aufidum metatus est Rex. Die
quæ insecuta est, castra trans amnem ueteres ad Cannas posita, insi-
gnem clade quondam Romana uicum, nũc habitatoribus omnino ua
cuum, inde præda est omnis Barolum perlata. Quo è loco paucos
post dies cum transire in Samnium decreuisset, & iam sub auro-
ram aliquantum spatij Canusium uersus profectus esset cum uni-
uersis copijs, renuntiatur ab exploratoribus, ac leuis armaturæ
equitibus, qui agmen præcedebant, hostem instructum, para-
tum'q; stare

*tumq; stare in acie: quo ex improuiso agmen adoriatur subsarcinis
impeditum. Hoc nuntio accepto Rex magno silentio retro uertere
agmen iubet, maximeq; repentinus, atq; inexpectatus Barolum
petit. ac secundum fossas, partim in hortis, partim sacris in ædibus,
quæ sunt extra urbis mœnia, exercitum collocat, tantus aduẽtantis ho
stis terror duces pariter, militesq; inuaserat, cum tandem compertum
fuerit agmen fuisse ceruorum compascentium, quorum in ea regione
belli præsertim tempore maxima est copia. Hi sub matutinum tempus
pastui dediti sparsim cum errarent, ubi exploratores sensere equi
tes, in unum coacti dubia iam luce speciem præbuere hostilis agminis.
Castris igitur hunc in modum ad Barolum dispositis, interim dum
præda uenditur, quod nouus ex ære numus iactabatur, & Barolita
ni authore Barnaba Marra nouum æs aspernabantur, reijciebantq;
illius usum, coactus est Rex fuso argento, atq; in numum conflato, ex
ea pecunia pendere militi stipendium, Fama etiam tenet Iacobum
Caldoram, solertissimum ætatis suæ imperatorem, ducentem per Apu
liam peditum atq; equitum non exiguas copias, eadem specie deceptũ.
Itaq; & conclamatum fuisse ad arma, & instructo cum exercitu ste
tisse eum in acie, hostem expectantem, nec nisi aliquot post horas cogni
tum, errantem in pastu, maxime ingentem cæruorũ gregem esse. Quo
factum est, uti Picininus iunctis simul copijs illum intra urbem penè
incluserit. Sunt qui Regem criminentur, desedisse illic ob amores tum
ueteres, tum nouos, quibus delinitus magis ipse curauerit, qua ratio
ne amoribus indulgeret, quàm quibus artibus hostem falleret. Quod
ni è Macedonia Georgius Castriotus cognomento Scander, uir fortis, et
multis rebus aduersus Turcas strenue gestis clarus, cum classe repen
te apparuisset, futurum erat ut Rex aut mari fugam turpiter inde ar
riperet, aut tentata pugna, in postrema seq;, & res suas pericula conij
ceret. Cuius aduentu expositis in continentem circiter septingentis equi
tibus, lectissima uirorum manu, cum aliquo peditum numero, An-
dria præterita hostes iter auertere. De hoc igitur uiro paucas di-
cam & propter eximiam ac raram eius animi uirtutem, & pro-
pter insignem etiam gratitudinem. Georgij maiores in Macedonia la
te magnum imperium tenuere. Verum Amoratho Turcarum Im
peratore Græciam uastante uniuersam, Georgius admodũ adolescẽs à
patre, quo res suas in pace tueretur, missus est ad illum obses, in cuius
expeditionibus ea uiri fuit uirtus, uti propter liberalitatem, ac fortitu
dinẽ agnominatus sit Scander. quo nomine à Turcis Alexãder dici
tur, unde hodie, quæ nostra lingua Alexandria, ea Turcicis est Scã*

deria. Post ubi paterno successit imperio, atq; ab Mahometo Amorathi filio summis oppugnatur uiribus. Alphonsus Ferdinandi pater pecunijs, militaribusq; præsidijs amicissime eũ iuuit, diutiusq; ipse seq;, resq; suas pluribus prælijs fortiter administratis, Alphonsi opera, auxilioq; tutatus est. Igitur eo mortuo, ubi sensit Ferdinandum in Apulia grauiter ab hoste premi, conductis mercede aliquot nauibus, decreuit & animi gratitudinem, & fortitudinem simul testari suam, impositoq; in nauibus milite ad Regem in Apuliam transijt. Huius igitur nomen, atque aduentus non hostem modo, eiusq; turbauit consilia, uerum Italiam omnem opinionis suæ fama impleuit. Vir militari disciplina, corporisq;, atque animi uiribus æque clarus, ac rebus gestis, apud amicum, atq; hostem maxime inclytus in ore omnium uersabatur. Quod si Marinus Martianus (ut ad incœptum regrediar) cum ea quam habebat manu equitum, ac peditum, in agrum tunc se Campanum contulisset, cum Nolæ Vrsus esset, resq; Neapolitanas infestissime uexaret, aut in Hirpinos, quorum utrunq; facere tuto poterat, haudquaquam Ferdinando in Samnium reditus, aut in Campaniam per id temporis patuisset, sine maximo rerum, ac uitæ discrimine. Verum Martianus summæ rerum parum consulens, dum finitimis quibusdam Sidicinorum oppugnandis castellis tempus terit, Regem ipsum ad regrediendum pellexit. Qui rebus Apuliæ Georgio commendatis, cum Alexander Sfortia è Pelignis, Marrucinisq;, ubi Sulmonem, aliaq; oppida permulta recuperauerat, quæ anno superiore ad Andegauiensem defecerant, à Rege euocatus, Samnitum in agris habere castra nuntiaretur, et Robertus Vrsinus plures iam dies suis cum copijs ad Montem leonem, ipsisq; in Apuliæ faucibus consedisset, magno itinere nocte dieq; confecto, Vrsino primum, post Alexandro sese coniunxit, communicatisq; deinde cõsilijs Flumarim circunsident. conuectisq; è Cãpania tormentis æneis, pluribus diebus concussis mœnibus, oppidanos ad deditionem coegũt. Quorum exemplum finitima quoq; castella secuta sunt. Inde in Cãpaniam uentum, hyeme iam appetente, ac uiris, equisq; tolerare ulterius laborem nequeuntibus, Sfortiano præcipue equite, propter anni asperitatem imperia detrectante, Cum etiã Vrsus Neapolitanos, atq; Auersanos agros assiduis excursionibus in dies magis ac magis affligeret, mariq; ab Ioãne Torrella, q Aenariã obtinebat, tuti nihil prorsus esset. Inter hæc Bartholomæus Cardinalis, qui gerente bellum in Apulia Ferdinando, Beneuenti Pontificias res curabat, per fidelem hominem cũ Vrso egit, uti Pij opera ad Ferdinandum transiret, Nam

& Pontifici Maximo rem abunde gratam faceret, & rebus suis perquam opportune consultum iret. Cui cũ hæreditario iure Nola deberetur, quã tunc precario teneret, hanc esse uiã recuperandæ illius, persuadere summo ei studio conabatur. At Vrsus qui paternis puer, atq; auitis exutus bonis fuerat, eiectusq; patrimonio, tantum hanc occasionem nactus, cum intellegeret Ioannem Antonium annis, morboq; aggrauatum iam, ita bellum gerere, ut qui animi, consilijq; incertus in diuersum traheretur, decreuit oblatam occasionem frustra labi non sinere. Itaq; rebus sic compositis, uti Nola, Laurum, Atripaldum, Forinum, Asculum, cum agris, finibus, ciuibusq; ipsi, liberisq;, ac posteris dominãda traderentur à Ferdinando. Quarũ rerum omniũ Pontifex fideiussor esset. Vrsus Neapolim ad Regem profectus, iurauit de more Neapolitanorum Regum in eius uerba. Ritus uero iurandi, uerborumq; huiusmodi est formula. Sedet Rex medius regia in sella editiore loco constituta. Assident iusta primi ordinis optimates, ac proceres. Stant inde purpuratorum frequentes ordines, loco quisq; suo. Regis ad pedes, genibus innitens à dextra procumbit parte epistolarum magister, qui nunc Secretarius dicitur, sinistra antistes, euangeliorum libros regio in sinu adstratos tenens. Horum medius genibus & ipse ille innisus procumbit, qui in uerba iurat, utraque manu libris adapertis imposita. Ibi epistolarum magister uerba præit, quæ iuraturus in uerba, sequitur. Igitur posteaquam Vrsus regios ad pedes prouolutus, palmam in codice utranq; expansam statuit, tum magister præire uerba hæc cœpit, Vrsusq; ea est secutus, Vrsus ego Vrsinus Nolæ, & Atripaldi Comes,
» Asculi, Lauri, ac Forini dominus, illorumq; & agrorum, & fi-
» nium, ciuium, atque popularium, tibi Ferdinando Regi, libe-
» risq;, successoribusq; in regno Neapolitano tuis polliceor, promit-
» to, spondeo pro liberis, successoribusq; in hisce item urbibus, op-
» pidis, agris, finibusq; meis fidelem, meq;, illosq; utiq; futuros, tuisq;,
» illorumq; imperijs ubiq; meq;, illosq; parituros, atque imperata fa-
» cturos, cum hisce urbibus, oppidis, agris, finibus, popularibusque
» perpetua cum constantia, & fide. Siquid uero aduersus te'ue, illos'
» ue parari fraudis, doli'ue, insidiarum'ue audiero, sciero, comper-
» tum'ue, significatum'ue habuero, indicaturum illud è uestigio, ac
» facturum palàm tibiq;, illisq;, officia demum obiturum meq;, il-
» losq; omnia domi, forisq;, pace, belloq; aduersum quoscunq;, ac pro
» imperio quæ probi, & fidelis subiecti iure, lege, natura, obeun-
» da, ac præstanda sunt Regi. Deumq; his Optimum Maximum

testem inuoco, perq; sacrosancta haec euangelia, sciens, uolens, libésq; uerbis conceptis iuro. Atq; his dictis manus ipse è libris sustulit. Tum Rex Vrsi manus utriusq; digitus pollicibus apprehensis, suosq; intra pollices ijs insertis, deuinxit illos suis, statuitq; super euangelia. Hic rursum Vrsus, magistro praeeunte uerba, Ego me inquit cum liberis, successoribusq; meis, Ferdinandi Regis mei, domini mei, liberorum, ac successorum eius, Ligium hominem statuo, dedicoq;, eumq; me hic sisto. Haec ter ubi dixit, Regios osculatus ē pollices, Rexq; ore suo illius os excepit, moxq; comiter appellatum dimisit. Hic est usitatus iurandi mos in uerba Regum Neapolitanorum, quiq; Ligios illorum se faciūt, ipsum hunc seruant, dicti inde Ligij, quod ligatis Reges pollicibus, illos fidei, imperijsq; sic suis uinciant, atq; obnoxios statuant. Ex ea tempestate Ferdinandus Vrsi opera forti, fideliq; in maximis quibusq; usus est rebus, quippe qui esset magno ingenio, constanti animo, fida amicitia, maturis consilijs, integra uoluntate, manu promptus, atq; in certaminibus felix, in consulendo cautus, in deliberando minime temerarius, quiq; nihil prorsus ficti haberet, atq; ut maxime impiger, sic ipse parum omnino ambitiosus erat. Regis igitur aduentus Neapolitanis ciuibus maxime gratus, atque expectatus fuit, summaq; gaudij, ac laetitiae ex aduentu eius declaratio apparauit. Is postquam per aliquot dies ciuibus, atq; amicis dedit operam, conuersus inde ad res bellicas, quod ab Ioanne Torrella, qui Isclam oppidum, Aenariamq; tenebat insulam, multa mari in prohibendis, atque abigendis commeatibus indigne patrabātur, decreuit occupata insula, eum intra oppidum includere, atq; à statione triremes arcere, munitionibus ad oram maritimam erectis. Accedebat huic malo, quod arx cui ab ouo est agnomen, à Gallis tenebatur, pecunia tradita Ioanni Iuncesio qui ei sub Alphonso praefuerat. Ea arx circiter quingentos passus ab Neapoli, exeso & arduo in scopulo posita, iacta mole continenti iungitur. Ab hac ad Isclam arce quotidianae triremium, nauigiorūq; aliorum traiectiones fiebant, ac tranquillo tempore mare hinc magis magisq; infestum reddebatur nauigantibus. Demandata igitur re Alexandro Sfortiae, alijsq; fortibus, ac fidelibus uiris, caesaq; in continenti materia, eaq; nauibus comportata, capta primo congressu à militibus qui descensionem fecerant, insula, collocatisq; opportuno loco praesidijs, munitiones castrorum in morem eriguntur, quibus perfectis, milites intra uallum collocantur, dispositis per opportuna loca diuersi generis tormentis aeneis, quibus praecipue nauium infestaretur statio. Iscla oppidum edito, atq; adeso in monte situm, mari olim undiq;

cingebatur,

cingebatur, nunc mole iacta, satis longo tractu, insulæ coniungitur. mons ipse breui admodum à Prochyta freto dirimitur, inde circum adesis rupibus ab meridie, occasuq; mare sinuatur, stationemq; efficit, qua parte post ipsam molem insula procuruato in sinum mari abluitur. statio ipsa sub euris, ac notis male omnino tuta à fluctibus. Ad ipsum autem oppidum accessus est peracclinis, maximaq; è parte saxo cæso, atq; excauata rupe manu factus. Munitiones igitur ita erectæ sunt, uti tormentis æneis, & offensitari nauium statio, et oppidi portæ, finitimæq; illi quassari ædes possēt. Militibus itaq; intra munitiões collocatis, conuectoq; multorum mensium commeatu, & oppidani intra muros coercebantur, & repellebantur à litore triremes, ne in insulā ab ea parte descensionem tuto facerent. Quocirca acria persæpe excitabantur certamina, dum per gradus quasi quosdam ferro in rupe excauatos demissis in mare restibus, classiarij milites ijs excepti subsidium oppidanis ferunt. Quæ obsidio eo fuit grauior, atq; contentior, quod supra biennium durauit, & Carolus Torrellæ frater, quatuor cum triremibus, aliquotq; biremibus, atq; exploratorijs nauigijs, itēq; onerarijs nauibus, quas ceperat, prædam omnis generis in oppidum conuectabat, unde annona, stipendiumq; militi, ac popularibus affatim subministrabatur. Quo tempore Torrella arcem oui, de qua diximus, spoliauit multa, & diti supellectile, quæ illic asseruabatur, corpusq; Alphonsi Regis ibidem in loculis custoditum, triremibus ad se transtulit. Cauerat enim Alphonsus moriens, uti de more aliorū Aragoniæ Regum, in Hispaniam Tarroconensem, ad ædē Populeti sepeliē dus ueheretur, eamq; ob rem in arce, ubi diem obijt, loculis pie, religioseq; seruabatur. Parta tamen uictoria Ferdinandus, loculos ipsos eandē in arcem referendos curauit, in qua hodie quoq; seruantur, & ob rerū gestarū memoriam, à magnis, & claris uiris frequenter & uisuntur, et salutantur. Hoc in bello, rerumq; bellicarū uarietate, & casibus cognitū est, Hispanos plerosq;, q oppidis, aut arcibus præfecti essent, Ferdinando parū fideles fuisse, seu q tacitis ipsi consilijs, Ioāni eius patruo regnū assererēt, seu q indignū ducerent, Ferdinandū Alphonso succedere, quē alij incesto coitu è Caterina, Errici fratris uxore susceptū ab Alphōso putarent, alij supposititiū, neq; ex Vilardona Carlina, quæ mater eius diceretur, genitū, sed suppositum ab ea, authore Gulielmo Corelia, quē Alphonsus honoribus, titulisq; mirifice euexisset, procreatumq; ex homine ignobili, uiq; alij mussitarent, futore calceolario, Vt uero alij, ex homine Mahometanæ religiōis, quales Valentini pleriq; sunt agricolæ, atq; opifices, quæ quidem, aliaq; ab illis,

qui Ferdinandū prosequabantur odio, palàm, indigneq; iactabātur. In qbus tres praecipue uisi sunt maxime improbi, atq; ob insignē perfidiā detestabiles, Ioannes hic Torella, quē Alphonsus, q̄ Antoniae uir erat, q̄ è sororibus Lucretiae unicae amasset, illius gratia Iscle moderationi substituerat, profecerat q; arci. Petrus Mondraconius alter, cui ab Alphonso arcis Metalonij, et oppidi administratio p̄missa fuerat. Tertius Ioannes Antonius Foscianus, cui Tranēsis arcis erat custodia demandata. Verū hi duo clanculū cum hoste consenserant. At Torrella bellū aperte gessit aduersus Ferdinandū, Ioannemq; ad se confugientē, amissa continente, terra & accepit, & armis, opeq; fouit, iuuitq;. Vrso igitur dedito, Daniel quoq;, q̄ Sarni, Forinoq; i[illegible]peritabat, metu perterritus, & ipse, haud multis post diebus, deditionē fecit. Quodq; Sarnensis arx à Tarentini praefecto, cum praesidio tenebatur, occultisq; militum, qui arcē tuebantur, latrocinijs regio infestaretur, aliquot post menses coactus est Rex, admotis bombardis, illam expugnare. Itaq; concussa, & diruta turri, quae ab ursa nomen habet, estq; ante arcem sita, ueritus praefectus, ne ea capta, fame intus conficeretur, se se ea conditione dedidit, ut militibus, qui cum eo erant, cum uestimentis libere abire permitteretur. Illud in hac expugnatione rarū, atq; admirandū, quod cū immensae magnitudinis aeneū tormentum subuehi in summum, atq; arduum nequiret iugum, in plano, remotiusq; aliquāto à montis radicibus collocatum, inde turrim ipsam concussit, labefecitq;, spatio ad mille aeris passus interiecto. Interim etiam Robertus Sanseuerinius Salernum lacessebat, interclusis itineribus, ne qua in urbē deferri cōmeatus posset, hac enim urbe recuperata, Cosentiā adusq; fere liber a Neapoli permittebatur accessus. Haec à Ferdināndo dū geruntur, post reditū ex Apulia in Cāpaniam, Iacobus interea Picininus praeteritis, ut diximus, Andria, Ioannis Antonij iussu, Lucanorū montana populatur, diripitq;, profectusq; Aquā Viuam uersus, quod erat Frācisci Baucij Andriensis Ducis oppidū, illud aeneis tormentis aliquot dies concussū, dum sub speciē deditionis ciues ad colloquiū, et pactionis spem trahit, dolo magis, q̄ uirtute militū capit, diripitq;, nihilq; crudele, foedū, abhominandū in uiros, mulieres, impuberes omissum. Inde locupletato exercitu, in fines Tranensiū regressus, urbē obsidet, agrumq; Andriensem assiduis excursionibus uexat. Quo tempore cū Georgio Castrioto, q̄ Barolū tuebatur, saepius certatū est, diuerso pugnae genere, cū Italici eqtes stataria magis pugnae sint assueti, propter armorū grauitatem, contra Macedones è Turcarū disciplina uagi, procursantesq; raro congrediantur stantes. Itaq; plerisq; in congressio-

nibus Georgius hostem ludificatus est. Cæterum Tranensis obsidio diuturnior fuit, quod urbs erat egregie munita, nobilitasq; Tarentini ferre imperiũ nolebat, muris tandẽ, qua parte infirmiores erãt, solo æquatis, cũ à Rege nullũ etiam speraretur subsidium, famesq; urgeret, Tarentino se ciues longiorẽ post obsidionẽ dedidere. Arx incolumis Regi mansit. Nã Georgius cũ intellegeret Foscianũ arcis præfectum cũ Tarentino consensisse, sub speciẽ colloquij extra arcẽ accitum, cepit illum. Captus igitur arcẽ Georgio tradi iussit, pactione libertatis. Itaq; Picininus ad arcis oppugnationẽ conuersus, qua mari non abluitur, uallo illam, ac fossa cinxit, ne'ue inferri cõmeatus in eá posset, dispositis per oram maritimã biremibus, singulari diligentia caluẽdũ curabat. Quo effectum est, ob summã cibariorũ inopiá, ut qui arcẽ defensitabant, ad famẽ redacti sint. Forte accidit, uti Venetæ classis præfectus secundũ Tranensem orá uela faceret, quo tempore nauigia quædá frumento grauida à Ferdinando missa, uento ad arcẽ ferrentur, quæ Picinini biremes adoriri iam parabant. Itaq; quod ipse duceret de dignitate id rei publicæ Venetorũ esse, speciem exhibuit, se haudquaquam passurum suos ante oculos uim nauigijs Venetico in sinu inferri. Quod ueriti qui biremes moderabantur, abstinuere à ui inferenda. Itaq; delatæ ad arcem, magnã frumenti uim exposuere in litore. Qua è re ablataq; est Picinino spes eius potiundæ. Nec uero hac præsertim in parte aut alienũ à me fuerit, aut ingratum lectori, explicare, qbus nunc nominibus regiones eæ dicantur, in quibus hæc à Picinino gesta sunt, ne qui uetera tantum noscitant, noua ignorent nomina, qui uero recentia tenent, ijs prisca ne sint omnino incognita. Apuliæ igitur pars ea quæ est ab Frentone flumine, quod hodie Fortorium est, ad Aufidi ripas, sua nũc appellatione est Capitinata, quæ Normãnorũ prius, ac Græcorum temporibus fuerat Catapaniata, quod qui eius moderationi esset Imperatore ab Cõstãtinopolitano præpositus diceretur Græco nomine Catapanus, quæ uox contractis atq; immutatis literis à recentioribus uersa est in Capitinatum. quiq; Catapanus fuerat in Capitaneũ. Quæ uero Calabriæ pars olim fuit, in qua Tarentũ, Brũdusiũ, ac Salentinorũ maritima est ora, ea ab Hydrunto oppido ad quod est ab Macedonia, Epiroq; q̃ breuissima adnauigatio, Hydrũtina hodie terra dicitur. At qui est ab Aufido tractus ad Calabriæ, hoc ẽ Hydrũtinæ fines terræ, quo in tractu sunt ad mare posita Barolũ, Tranũ, Vigliæ, Melficta, Iuuenatium, Barum, Polygnanum, Monopolis, ab urbe Baro, quæ caput olim regiõis fuit, Barensis uocitata est terra, regiorum quæstorum constitutione ac iussu. Post eam montana

*locat, quæq; olim fuere illinc Lucaniæ, hinc Apuliæ, iisdem illis tem-
poribus uocari cœpta Basilicata, cuius regionis complura castella fue
re à Pianino direpta, agerq; ferè omnis fruge, pecoreq; spoliatus. Cæ
terum hæc ipsa appellatio unde potissimum ducta sit, iure anceps est,
ac dubium. Sunt enim qui existiment, haud satis tamen certis authori
bus, Cōstantinopolitano olim ab Imperatore regionem eam filiæ, ac
genero traditam dotis nomine. Veri autem alijs uidetur esse similius,
à Basilio quodam, fortissimo uiro dictam; qui per illa tempora loca
ea tenuerit, deq; regione ipsa, tractuq; omni Salentino Græcos indu
stria sua pepulerit, atq; Pœnos. Verum nos quæstionem hanc posteris
melius ingrendā relinquimus. Hæc dū in Apulia, Cāpania, Sānioq;
gerūtur, Baptista Grimaldus in Brutios à Ioāne missus, q regioni præ
esset, cognito Robertorū aduentu, dū copias colligit, paucis post captā Cos
sentiam horis cum præsidio affuit, cognitaq; eius direptione, retro sta-
tim mouit. Post Robertorum autem discessum (pleraq; enim oppida
ab illis capta statim ad Andeguiēsem rediere) Silani hyemauit. An
tonius uero Centilia cum Errichecta uxore apud Hypsicron dum de
sidet, seq; parem Robertis desperat, arcessitus ab Loisio Arenate qui
mortuo patre, ipse è concubina genitus, nouerat capta, Arenas, agruq;
eius occupare omnem parabat, præsto illi affuit. Ineunte igitur uere,
comparatis atq; instructis exercitibus, de communi sententia in plani-
tiem quam Cratis amnis mediam secat, simul uterq; conueniunt. Bap-
tista prior per Agelli, ac Petræ malæ fines; montemq; qui interiacet
Caruleios profectus, inde in planitiē peruenit. nec multos post dies An
tonius cum Alphonso fratre eodem proficiscitur, biduoq; post Loisius
Caraciolus Neocastrensis Comes eodem quoq; cum accessisset, placuit,
iunctis simul copijs, castra ad syluam transferre Tabulariam, quæ se-
cundum amnis ripas diffunditur. Hoc cognito Lucâs Sanseuerinius,
qui cum præsidio partim Cossentiæ, finitimis partim in oppidis hiema
uerat, equitatum undiq; suum ex hybernis euocatum, Lucios ad se ue
nire Silam per montem iubet. Quod hostes ubi sensere, ingenti agre-
stium manu Cossentinis è uicis coacta, qua Silæ egressus esset, syluam
longo spatio cædunt, stratisq;, atq; obsæptis ingentis proceritatis arbo-
ribus, transitum impediunt, comparatq; finitimis è locis magna ar-
matorum manu, nec minore pastorum omnis generis superiora occu-
pant, ibiq; insidias struunt. Equitatus igitur syluam igressus, nullo se-
cum peditatu ducto, ipse securus, atq; insidiarum ignarus, ubi lōgius
progressus, egressum impeditū, atq; obsæptum conspicatur, consilij in-
certus, atq; consternatus animo, tum uero in insidias delatum se intelle*

git, dumq; aliud alij consilium sequendum censent, repente maximis sublatis clamoribus agrestes immixti pastoribus, superioribus è locis magno impetu illati, equites confusos, nullo certo ordines, parum certo duce, cōsternatosq; adorti, locorū ipsi periti, alios fugā parantes intercipiūt, resistentes alios uulnerāt, partē ex eqs lōgurijs, perticisq; deturbatam sparis, ac fustibus magis quàm telis percutiunt, partē ense, aut hasta prostratos cædunt, captosq; ad unum penè omnes, armis, ac uestibus exuunt. secumq; ad uicos, atq; oppida captiuos ducunt. Ludum hunc fuisse magis quàm certamen, illud planè docet, quod pastores, equorum, telorum, armorumq; uendendorum gratia, dum ad oppida uicinasq; ad urbes proficiscūtur, quo se strenuos, uictoresq; ostenderent, assumptis perticis, equisq; impositi, ingressi urbem, dū concurrunt, dum pugnas meditantur, animaduersum est pastorū alios, quæ arma protegendis erant cruribus, ea aptasse brachijs, alios quæ cubitis, ea genubus inseruisse. Itaq; in risum cum uerterentur qui ad spectandum plurimi conuenerant, iudicatum est à rudibus quoq;, atq; bellorum ignaris hominibus, ingenium, quàm uires corporis, administrando bello plus posse, fortunamq; tum demum omnia sibi uendicare, cum prudentiæ locus nullus fuerit etiam inter maximas opes, potentiamq; relictus. Ex eo Antonius, ducesq; Andeguiensiū, per agros urbium, quæ Ferdinando parebant, liberius discurrentes, uicos plurimos diripiunt, prædamq; omnis generis in castra referunt, lóngiusq; uagati, terrore, atq; formidine populos implent. spoliatisq; impune agris aliorum, ac uillis, dum Cassanensium fines audentius populātur, strenue insecutis Cassanensibus, Nicolaū Antoniū Rufum, adacto per galeam telo, prostratum humi, ac confestim cæsum amittunt, uirū & corporis, & animi uiribus pariter insignem. Hinc Roganū quoq; strenue magis quàm feliciter adorti, aliquot militibus amissis, à fossa, mœnibusq; repelluntur. Hinc Sanctum Marcum tentare aggressi, exulibus deditionem pollicentibus, fugati inde colubrinarum, bombardarumq; multitudine, frequentibusq; explosionibus uetera in castra ad Tabulariam se recipiunt. Ex eo igitur duces ijs in castris desidere. Nanq; Antonius per idoneos, ac fideles homines, qua erat animi infirmitate, atq; ambitione, agitare cum Luca cœpit de sua cum Ferdinando conciliatione. Erat enim Lucas necessitudine Antonio coniunctus, quod utriusq; uxores ijsdem è parētibus sorores erāt, ex eaq; conciliatione uterq; existimabat rebus suis optime consultum iri. Itaq; primo petere Antonius, dein postulare etiam à Baptista cœpit, Amanteam sibi urbē restitui, quod ea materno iure uxori deberetur, quo per.

hanc causam (si negaretur) castris discederet, sin concederetur, ut ha-
beret oppidum inferum ad mare situm, cuius opportunitate ad eas,
quas animo agitabat res percommode uteretur. Baptista bonam primo
spē Antonio polliceri. ille eo uehementius agere, ac nunc precibus, nunc
muneribus cōtendere, dumq́; alter cauet, alterius ne capiatur artibus,
eò uentū est, ut uterq;, ille causando, hic importune agendo tempus te-
reret, seq́; alternatim frustrarentur. Tandē Antonius, ubi dari sibi o-
mnino uerba sensit, è castris cum Neocastrense abijt, ab uxore se arces-
situm simulans, quod agri eius, atq; oppida illinc ab Iacobo Carrafa,
Antonioq́; Caibano assiduis uexarētur discursionibus, expugnato pe-
nè Belliastro, repentino aggressu, militumq́;, ac ducum uirtute, hinc
à Galeocto Baldasino impune populante, cum etiā compertum se ha-
bere diceret Masiū Barresam ualidis cum copijs aduētare. Hūc Rex
initio belli Venusiæ cū præsidio præfecerat. isq́; (ut erat acri ingenio,
& magno atq; elato animo) multa fortiter, ac feliciter gessit. Nā non
urbē modo eam ab hoste tutatus est, uerū cum Ioāne Melfiæ Duce col
latis sæpius signis confluxit, quibus in certaminibus non minus sæpe
uictor euasit q̄ uictus. Duo hi præstantes animus, ac bellicis laudibus
duces nunq̄ manus conseruere, quin utrinq; summis conatibus, ingen-
tibus animis, haud minore sua q̄ militum uirtute, imperatorijsq; arti-
bus, ac muneribus decertauerint. Ioannes tamen suam ubiq;, maio-
rumq́; suorū nobilitatem prætulit. Ille, ut erat natura ferus, ac parū
urbanis moribus, uix ab ingenio unq̄ discessit. Quo igitur Brutiorū
rebus Ferdinandus prospiceret, Masium eò cum equitum ac peditum
ualida manu mittere decreuit. Itaq; Antonius his usus causis in regio
nis ulteriora concessit, atq; haud multo post Sinopolim proficiscitur, eo
consilio, quod Gulielmus Rufus, capto ab se Carolo Rufo Comite, patruo
suo, & oppidū & agrum illius omnem occupauerat, ut eorū ipse res
opera sua componeret. Nam Rufoꝝ familiæ Errichecta eius uxor
princeps erat, & ipse ambitioni seruiēs, sibi non minus q̄ uxori satis-
facere cupiebat. Horum post discessum Baptista se se Bisinianum con
tulit, nec multo post, quod uici Cossentini, quæq́; hodie Casalia dicuntur,
alij Ioannis, alij Ferdinandi partium erant, proq́; tempore ac rerum
euentu modo huic, modo illi apertius fauebant, decreuit Baptista mu-
nitionem apud Dominicos erectam occupare, eaq; occupata finitimos
uicos diripere, Missis Rogerio Laino, Loisio Fogia, et Nicolao Stabia,
cū ea peditū atq; eqtū, quā tunc habebat copia. Illi strenue nauata ope
ra munitionē capiūt, moxq́; in prædā uersi, ut quē prædandi libido
rapiebat, eò raptabundus ferri. Qui in uicis erāt, partim fugere, par

tim arma capere, seq; resq; suas ferro tueri, alius alij auxilio eē. modo
hi, modo illi aut pellere, aut pelli, sauciare, aut sauciari. uulnera, cæ-
desq; promiscuæ, uictoria incerta esse. è Cossentia subsidia subinde mitti.
eqtes, pedites misceri. cōfodi eq. substerni pedites. è tectorū culminibus
iaci tela, tigna, trūci, saxa, tegulæ. plurimi ab alto uulnerari. superātiū
cōclamatiōe, ac cadētiū gemitu cœlū cōsonabat. Iā uero balistarum
fragore, dūq; arma frāgūtur, ac clypei, sclopetorū displosiōe, et tonitru
repercussa nemora uallesq; mugiebāt, ac circūfuso fumo lux è pugnā
tiū oculis auferebatur. Ter eo die pro Aragonēsiū Andegauiēsiū'ue ui-
ctoria, aut fuga uicorū populares istructi, atq; i acie stātes, mutatis stu
dijs, in hostē, seq; ipsos comminus uerterunt arma. Itaq; centuriōes, præ
fectiq; dū nihil geri segniter, nihil remisse administrari patiūtur, uix
è balistis sagitta, aut è sclopetis pila, iacula'ue è dextris in cassū emis
sa. Et adhuc tamen mars ipse anceps erat, cū tandē post arma undiq;
cruore sparsa, fœdatasq; tot cædibus uias, nox pugnātes diremit. Sa
tis autē cōpertū est, qui i initio pugnā cōmisere, eorū haud sanè mul
tum fuisse manū, Andegauiensem ī̄ lectū militē. post uero ad quinq;
millia armatorū, qui ad certamē diuersis è locis raptim cōcurrissent,
manus contulerunt, è quibus cecidere quingenti, plurimi uulnerati,
ex Andegauiēsibus q fuere capti, à factiōis fautoribus, aut ab amicis,
cognatis'ue noctu ad suos remissi. In ea pugnæ atrocitate, præfectorū
ne, an militū, ciuiū, an qstipēdia facerēt, uirtus maior fuerit, æque ab
utraq; parte dubitatū, tanta ira, incēsisq; adeo militū ac populariū est
oium animus dimicatū. Hac pugna nunciata Masius maturato itinere,
īstructis ad oppugnādū copijs, Bisinianū petit. Quod Baptista ueritus,
Acrim se cōtulit, ratus posse illic cautius Masij se conatus frustrari. Il
le præmissis q deditionē minitabūdi tentarēt, cōfestim ubi in cōspectū
uenit oppidi, ciuibus dedētibus Bisinianū recipit, diebusq; aliquot mi-
liti de itinere fesso cōcessis, iteri oppugnationi necessaria cōparat, qbus
cōparatis ex improuiso Acrim adoritur. cōmittitur pugna uaria, a-
trox, cruēta, oppidanis pro sua, coniugū, liberorūq; salute, ac libertate
pugnātibus, hoste pro præda, pro uictoria, ꝙ eo expugnato oppido, ni-
hil sibi reliquū futurū ad uictoriā arbitraretur. ducibus ēt ipsis utriq;
suos hortātibus, ac nūc ante illorū ora manū cōserētibus, nūc alios pe
ctore apprehēsos, alios tergo impulsos in aduersariū imittētibus, mar
te intra uallū modo, modo extra munitiōes sæuiēte. Itaq; multis utriq;
cæsis, aut uulneratis, nō paucis uallo deiectis aut è rupibus deturbatis,
ædificijs quoq; uallo proximis imisso igni, ab ortu solis ad noctē ua-
rio certamine, dubioq; euentu pugnatū est. Dirempta à nocte pugna

Masius, quod fessis omnibus, uulneratis compluribus, nocturnis iter in tenebris peragendum esset, per loca saltuosa, equitibusq; parum commoda, haec ueritus noctem sine tabernaculis, absq; uictu ullo, sub dio, breui in campo, qui duos intra tumulos , non adeo ab oppido procul iacet, summa sua solicitudine, ac militum consternatione egit, subinde trepidantium, ne finitimis à populis, qui Martiano parebant, auxilijs arcessitis, tumultuario ab illis adortu intercepti trucidarentur. Sub auroram igitur equis, qui de uulnere mutiles erant, quiq; animam iã agebant militibus in campo relictis, Bisinianum, quod quatuor aberat passuum millibus, citato gradu rediyt. Iisdẽ quoq; diebus Octauianus Montisflorius, Masij praefectus, circiter millibus passuum tribus ab Rẽda, cum in uico consedisset quanquam à se pro tempore munito à Cosentinis exulibus, qui iter eius obseruabant, nocturno aggressu superatus, uix ipse solus euasit, caeteri ad unum omnes capti, turma integra uirorum atq; equorum amissa. Repulso ab Acri Masio quod diffideret, ui se post id oppido potiturum, multa diu animo cum agitasset, uisum est tandem, quod per Milanum egit exulem, ut is explorato undiq; oppidi situ, cognitisq; oppidanorum, ac Baptistae nocturnis institutis, ac moribus, cum Blanano acri, ac ueterano milite, oppidum minime muris cinctum nocturnis usus tenebris ingrederetur, singulaq; exploraret. Quod ubi ab utroq; factum est, Masiusq; de oppidanorũ institutis omnibus ab ijs edoctus est, consilium iniyt, ut ij lectis cum militibus, ijsq; partim clypeatis, partim sclopetarijs, balistarijsq;, sub primam noctem deceptis uigilibus flumen peruaderent, ac monte superato, ubi collocata prima custodia oppidanorum erat, caesis uigilibus illic operirentur, quoad ipse in plano cum copijs instructus, paratusq; adesset. Est autem Acris summo in monte posita, paucissimis locis muro, caeterum uallo, ac rupibus undiq; ferme cincta. Circiterq; duobus millibus ab oppido passibus decurrit Cotilis fluuius, à cuius uado ad ipsum usq; oppidum sensim assurgit arduo ascensu, montis dorsum, quẽ Serronem incolae uocant. Ad uadum Baptista consueuerat singulis noctibus uigiles disponere, qui per tenebras aucuparentur, si qui flumen transirent, statim id renuntiaturi. Igitur tranato amne, cum ob praefecti negligentiam, uigiles nulli ea nocte flumen obseruarent, milites q; cum Milano, ac Blanano praemissi, tecti, absq; ullo omnino strepitu ad custodiam peruenissent, summo silentio custodes iugulant, deq; suorũ numero lectos substituunt, qui oppidanis signa de more custodũ antea quidem explorata & cognita, redderent. Cum uero, accepto signo, ubi aliquãtulum quieuissent, Masiũ adesse cum copijs sensere, magno

impetu oppidanis quiescentibus nautum transcendunt, Gattumq; centurionem qui nullum custodiebat inermem, ac semisomnem capiunt, inde clypeati primi, post eos sclopetarij balistarijq; occupatis uijs in forum irrumpunt. Quo à ciuibus, ac militibus concursum cum esset, magnus utrinq; sublatis clamoribus acre committitur prælium. Inter hæc Masius portam conatus diffringere, ab illis qui eò concurrerant, magno nisu repellitur, alijs tandem atq; alijs succedentibus, facta est ferro p portam uia. Milites turmatum ingressi, qua conferti irrũpunt, gladio sibi iter pandunt. Multa omnis generis hominum cædes passim facta. Baptista reptiẽna re perculsus, alio atq; alio dimissis militibus, ipse cum paucis, ueteris ad arcis tumulum confugit, illicq; contra irrumpentes aliquantum cum stetisset, tandem superatus, ac penè circumuentus ab hostibus fuga sibi per rupes asperas, confragosaq; montis loca uix consuluit, ac beneficio noctis usus, cum exiguo familiariũ numero Longobucũ (sunt autem qui Themisen olim hanc fuisse, propter metallorum uenas arbitrentur) se recipit. Capto igitur oppido, cõuersi ad prædam milites nihil sibi reliqui, non ad prædam, non ad crudelitatem fecere. Sacra, profanaq; in promiscuo cuncta habita. Ducis ipsius iussu Nicolaus Clancoffus serra per dorsum lumbosq; adacta, medius secatur, rarum profectò, ac penè inexcogitatum sæuitiæ genus, ac supplicij exemplum. Inde haud multos post dies Catanzariũ profectus, repẽtino mox adortu Simarim cum tentasset, re infecta alia atq; alia uia aggreditur. Id oppidũ quod esset in edito situm, quadamq; è parte rupibus immuneret, ea minus diligenter à uigilibus noctu custodiebatur. Itaq; nocturno tempore admotis scalis, magno silentio Masius illam non exiguo armatorũ numero occupat, qua occupata cum exercitus ab aduersa ei parte muros aggressus esset, illi superiore è loco magno impetu, maioribus clamoribus illati intentos prælio oppidanos à tergo inuadũt, alios cædunt, alios uulnerant. hos è propugnaculis deijciunt, illos proiectis armis capiunt, breuiq; potiti oppido illud diripiunt. Quod peruetustæ, ac maxime celebris quondam urbis Sibaris reliquias esse, sunt q existiment, quippe cum haud multum inde loci dirutæ urbis uestigia ostendãtur. Interea Alphonsus Centilia tribus cum equitum turmis, non satis numeroso peditatu, eoq; maiore è parte tumultuario, Rocellã obsidebat. Id castellũ abest Catanziario, circiter sex passuũ millibus. Castra eius hic stagno muniebãtur, illinc amne Coragio, q circiter quingentos passus ab castris prælabebatur. Id Masio cũ esset cognitũ, quatuor cũ eqtum turmis, ac mille ferè peditibus, septingentis itẽ armatis partim eqtibus, partim

peditibus, qui eum lecti è ciuibus secuti sunt, Catentiario mouit, se-
cundumq; torrentem Masentium profectus, collem occupat Pergellũ
nomine, qui ab Coragio quingentos fermè passus distat, eo consilio, ut
cum Alphonso confligeret, à quo paucis ante diebus prouocatus ad cer
tamen fuerat. Alphonsus cõsidentem eum in tumulo conspicatus, instru
cta acie confestim aduersus illum mouit, amnemq; præter gressus, sub
collem in uia constitit, haud procul ab hora maritima, illic cum hoste
manum conserturus. Contra Masius ubi transeuntem Coragium, atq;
aduersum se uenientem hostem instructa uidit acie, suos è colle turma
tim instructos descendere in planum iubet. Quod si Alphonsus quo
impetu uenerat, in primos confestim irruisset, nimirum profligatis ad
uersarijs, captisq;, ut quisq; è monte descendebat, suis incolumibus, uo
ti compos in castra rediisset, cuius rei suis cum esset à præfectis am-
monitus, iuuenili animo magis q̃ ex ipsa re sumpto consilio, auersatus
” præfectorũ sententiam, Atqui inquit descendere omnis patiar ad unũ
” cunctos captiuos ducturus, ne cladis eorum nũtius ad urbem redeat.
Stabat in acie Alphonsus tribus cum turmis, præerat alteri ipse, al
teri Antonius Caraciolus. tertiæ Ioannes Cola, & ipse Caracio-
lus. Peditatum moderabatur Galassus Ascatrus. Masij copiarum
præfecti erant Losius Sangrius, alter Loisius Longobucus, tertius
item Loisius Gentilis, Octauianus Montiflorius, & Colecta Castel-
lius. Initum est prœlium ingentibus utrinq; animis, stetitq; utrinq; im
mota acies diutius, cum interim multi uulnerarentur eq, uiriq;, du-
cũ præsentia ad singulas cohortationes pugnam instaurabat, & ipsi
pugnam edebãt duces ante suorũ oculos. cõflictus maior q̃ pro equitũ
numero. ipsaq; paucitas uirtutẽ excitabat, q singuli à duce suo cõspicie
bãtur, et ducẽ qsq; suũ cõspiciebat, nec pedes superari se ab eqte uirtute
patiebatur. Itaq; offirmatis ab utraq; parte animis uulnera infligebã
tur. pediti pedes, equiti eques, singulus penè singulis, aut gladio, aut ha
sta sibi aduersi dimicabant. hinc atq; illinc balistarij, sclopetarijq; uix
in cassum aut pilas fundebant, aut sagittas. eratq; euentus pugnæ du
bius, ac mars ipse anceps. cũ repẽte Galassus balistaria transfixus sa
gitta, ex equo moribundus corruit, eodemq; simul momento aliquot
cum eo, qui iuxta pugnabant. Casu quorũ consternati pedites, parũ
militiæ assueti, cessere primum loco, mox terga simul cuncti uertere.
Quorum fuga circundatus à Masij milite Alphonsus, uiribus, auxi
lioq; destitutus capitur. uix pauci ex eo numero euasere. castra statim
direpta. Victor Masius cum præda, captiuisq; Catentiariũ redijt, ma-
gna ciuiũ lætitia, ac gratulãtiũ acclamationibus urbẽ ingressus. Per

idem tempus Ioannes Trauersus, Antonius Turrius Stephanus Maleuus, et Ioannectus Moranus, qui Martiani copijs Scillacensi in agro præerant, fines Sanctæ Seuerinæ populati, ingentem pecorum omnis generis prædam, multosq; mortales secum captiuos perduxere. Post eam prædā è præfectis quisq; cum suis locat ad sua rediit. Trauersus, ac Turrius Netensem in agrū se contulere. Quæ res cum à Iacobo Balestra, impigro, maximeq; exercitato equite, Antonello Caibano significaretur, consiliū Antonellus init sub prædādi speciē, utriusq; intercipiēdi. Itaq; dispositis secundū Netū flumū insidijs circiter quingētos passus ab oppido Rocæ, cui est de flumine agnomē inditū, Balestrā præmisit cū paucis, q Rocæ portis insultans, hostē extra oppidū, repentinum ad tumultum extraheret. Trauersus, ac Turrius gregarijs timentes, qui pabulatum ierant, ex oppido egressi nullo ordine, ipsi eorumq; equites parū instructi Balestrā consulto fugientem trans flumen insequuntur. Quod Antonellus ubi animaduertit, ex insidijs repente prodiens illos circumuenit. Circumuenti dum elabi ex insidijs, summis conantur uiribus, transfixi uterq; alter per tempora, alter per ilia adactis sagittis, collapsi ex equis cæduntur. Cæteri capti. Antonellus uictor magna præda, eximijs cæsorū spolijs è pugna redit. Huius uiri fidē, consiliū, fortitudinē, sunt qui tollentem in cœlum Ferdinandū sæpius audierint, cum illius ingenio acceptum referret, quod ea regio tot passim rebellantibus, breui pacata, imperiū acceperit, idq; eo apparebat admirabilius, quod Antonellus omnē adolescentiā, primā etiā iuuentutē in literarū egerat studijs, otioq;, ac libris deditus, post uero bellicis cū se negocijs tradidisset, eò laudis, atq; authoritatis processit, ut et consilio præcipue bonus haberetur, et cōserendis manibus maxime audax, nec minus dux prudēs, q̄ miles strenuus, incipiēdis, atq; administrādis rebus ubiq; par. Hæc dū in Brutijs administrātur, Ioannes Vigintimilius à Ferdinādo missus, propter ætatis authoritatē, ac rerū gestarū gloriam, mari ad Brutiorū litus prouectus, Antonū adijt, quodq; de cōciliatione prius agitatum esset, cū illo transegit, quibus trāsigendis illud etiā effectū est, uti Ioanna Antonij filia Masio desponderetur, conditionibus ex amborum sententia scriptis, uti sua Antonij, liberorūq; eius essent oppida, agri, et bona quæcūq; uxori hæreditario iure deberētur, quæq; ipse olim tenuisset, Masius Castriuillari Dux declararetur, cū ijs agris, oppidisq;, quæ ipse belli iure tum teneret. His cōuentis, hacq; rerū gestarū gloria elatus Masius, in fines Terræ Nouæ uniuersis cum copijs digressus, oppidū ipsum statim recepit, itemq; Sanctum Georgium, è cuius arce Rogerium Oriliam, equitem Neapolitanū, duosq; item alios nobiles uiros è summis

arcis pinnaculis in rupes maxime præruptas deijci iussit, spectaculum sanè horrēdum, immane, nouum, atq; ob crudelitatem, ea tempestate, per Italiam ab amicis, aduersarijsq; iustis nobilitatum. Sunt qui factum excusent, quod cum Ioannes Barresa Masij frater in foro Cosentino, nulla honesta causa à popularibus in frustra concisus esset, hoc genere uindictæ ulcisci fratris ipse interitum uoluerit. Inde aduersus Galeoctum Baldasinum profectus, qui, ut erat fluxa fide, ad Andegauiensem iam desciuerat, scalis noctu summo silentio admotis, urbem nomine Oppidum capit, ac captum diripit, Largaq; cum præda ad Terram Nouam reuersus illic hyemauit, ac per speciē colloquij, ueterisq; consuetudinis Marinum Curialem, qui Giracium tenebat, capere dum intendit, ille re per amicos cognita, dolum, atq; insidias fuga maxime improuisa uitauit, tanta celeritate usus, ut equus, quo ferebatur, de nimio cursu in itinere exanimaretur. Inerant autē ingentes Masio uirtutes tum corporis, tum animi, maxime firma laborum tolerantia, frigoris, calorisq; patientia æque magna. uictus eius plerunq; militaris. Vestitus pro tempore, quiq; inter alios uix excelleret. perferendæ inediæ militibus ipse suis exemplum erat. honoris, gloriæq; appetitio insatiabilis. habendi cupiditas infinita, nec minus ut multa largiretur alijs, quàm ut ipse possideret quàm plurima, periculorum incredibilis despicientia, difficiliumq; inceptorum summa audacia. Ita tamen, superbiaq; uastum eius, uixq; sui capacem animum deformabant. Itaq; pace parta, compositisq; regni rebus, Neapoli agens, obuium cum haberet Ioannem Spathasorum, hominem sibi aduersum, ac maxime infensum, qui salutandi Regis gratia in arcem accedebat, ira atq; impotentia præceps, gladio illum obtruncat. qua è re in carcerem coniectus, aliquot post annos illuuie, atq; pedore obsitus, squaloreq; diē illic obijt, uir utiq; dignus meliore animo qui esset prædicus, quiq; si nō magis grato, minus saltem seuero principe usus esset. Anni huius exitu, in campis qui beneuentum inter Apiciumq; interiacent fœdum certamen inter coruos, miluiosq; exortum est, siue ostentum illud fuerit, prognosticumq; futuræ ad Troiam pugnæ, seu naturalis contentio, quod multitudine locustarū ijs in campis eo autumno prognatarū, quibus alites ipsi uescantur, pugnatum sit, ob pastus cupiditatem. Primo igitur è certamine (nam bis pugnatum est) qđ miluij acrioribus, magisq; falcatis armati essent unguibus, alisq; uterētur patentioribus, maioresq; capterēt auras, corui cū discessissent inferiores, paucis post diebus, ac si imploratis aliūde auxilijs, rediere, dēsiore agmine generis sui uolucrū. Quod idē factitatū à miluijs. Cœ

pta igitur

pta igitur acri in aëre pugna, corui sensim quasi inito consilio, arteq; hac usi, itra uineta subsidere, stantesq; aut sup uitibus id desrondibus, aut super editioribus ramis, truncis'ue eminẽtioribus rostra subrigebãt, in gruẽtesq; alis atq; unguibus miluios suffodiebant rostris, quasi pugionibus. Itaq; cernere erat cadentes passim atq; exenteratos miluios, singulorumq; ad casum conclamare coruos, crocatuq; significare uictoriam, & tanquam cohortari aciem cantu, atq; excire pugnantes. Quo pugnæ genere cum certatum esset diutius, plenis tandem cadentium miluiorum campis, ipsi tanquam in insidias delatos se intellegentes, pugnam deseruere, confessi uolatu fugam, atque alitis hostis super stragem uolitantis uictoriam. Hic uero elatus uictoria coruus, atq; in cædem uersus, in stratos humi miluios sæuire, iramq; ac rabiem exercere, conficere rostro semineces, atq; è mortuorũ aut capitibus cerebrũ eruere, aut hausta è uisceribus itestina trahere unguibus, carpere præcordia, ac discindere armos rostris. demum nihil iræ reliquum facere, nihil non permittere rabiei. Atq; ex hoc certamine, uictor plures dies, perinde ac direptis hostium castris liber, lætusq; passim ferebatur. Hanc pugnam, uolucrumq; conatus tantos plurimi mortales spectatum cũ uenissent, quo stragem ipsi cernerent, per uineta, campósq; uagabantur. Itaq; alij pugnæ genus acre, cruentumq; stragem alij tãtam mirabantur. Erant qui uulnerum uastitatem, & congestos quasi cæsorum aceruos suspicerent, nemo tamen, qui non futurum breui cõtendentium exercituum auguraretur certamen, partisq; alterius cala mitatem. Eodem anno in Arenate Brutiorum agro mula equum peperit, pilo flauo, crinibus rutilis, oculis rufis, quem post Loisius Arenas ad Ferdinandum misit.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE BELLO NEAPOLITANO LIBER TERTIVS.

Ineunte æstate Masius animo agitans quibus maxime consilijs, quaq; arte aduersariorum res prosterneret, educto ex hibernis milite, eoq; instructo, paratoq;, in expeditionem proficiscitur, positisq; Medimam ad amnem castris, in monte, qui est agri Plaisanatis, quanquam natura munito, manu tamen ipse arteq; erectis munitionibus, munitiorem multo illum efficit, ferreisq;, atq; æneis tormentis circum dispositis firmat, eo consilio, ut relicto paucorum militum præsidio, uagari cætero cum exercitu libere, atq; impune posset. Parte ex alia hostium duces arcessito Baptista Grimaldo, Ioannis legato, qui per id tempus ad Sanctam Agatham agebat, eoq; duabus cum biremibus mari Arenatem in oram delato, conuenere Monasteracij, dieq; constituta ad Antonij fanum, secundum litus maris, de rerum summa consultabant. Fuere autem qui conuenerunt ad fanum cum Baptista simul Galeoctus Baldasinus, Loisius Arenas, Franciscus Gerunda, copiarum Martiani præfectus, Franciscus Caraciolus, et Ioannes Cola eius filius, qui aliquot oppidis regionis eius præerant. Horum fuit omnium una sententia, uti data Loisio cura rei frumentariæ, cæteriq; commeatus, ipsi omnes coniunctis simul copijs, Masij inceptis obuiam irent. Itaq; paucis post diebus, positis inter Philogathos, ac Panagiam castris, pedite, equiteq; illic recensito, utroq; cum apparerent hostibus superiores, decreuerunt castra castris conferre, atq; hac ratione, commeatu intercluso, illum aut ad deditionem cogere, aut gladio rem experiri. Quam ad rem interceptæ Antonij ad Masium literæ, illorum animos mirum in modum confirmauerant. Monebat enim ante aduentum Iaimi Centiliæ fratris, qui prope diem affuturus esset trecentis cum equitibus, lectaq; peditum manu, ne quo pacto manum consereret. Quo cognito hostes ante Iaimi aduentum decreuere cum illo congredi, rati (quod post successit) superiores se futuros, motisq; confestim castris, haud procul Plaisano metantur, quingentis non amplius passibus ab Masij castris. quo die leuia quædam certamina inita. Postridie uero ex eo loco digressi ad flumen proficiscuntur, eo consilio, uti munitis ad Sanctum Philum castris, & prohiberent ne comportari ab Seminaria commeatus posset, & tentarent trahere illum in certamen. Masius igitur (qua erat animi im-

potentia)uenientem in acie conspicatus hostem, expediri arma in ca-
stris confestim iubet, ac relicto Alphonso cum præsidio, qui castris præ
esset, ubi suos conuenisse instructos uidet, huiusmodi est eos oratione ad
» hortatus. Ad prædam potius quàm ad pugnam quo uos horter mili
» tes, monet me tot prælijs spectata uirtus uestra, cui non mœnia obstite-
» re, non rupes, quin ipsi quocunq; tentastis, ui, ferroq; irruperitis. Fer
» ro uos intra munitissimas urbes uiam uobis mihiq; aperuistis, ferro
» æquis in campis deprehensum hostem non semel profligastis, ubiq; ui
» ctores, ubiq; hostium potiti. Aduentantes ipsi cernitis, ignauissimo cũ
» exercitu, imperitissimos duces, eosdemq; inter se maxime discordes.
» Et hæc quoq; ignauissimorum militum messis secunda uobis ferro est.
» Agite igitur fortissimi socij, irruite in eos quo soliti estis robore, qui-
» busq; uincere consuestis animis. Hac una acie, hoc uno certamine (mi
» hi credite) deletis his copijs, regio omnis nostra est. Hac igitur acie, hac
» una pugna parate uos ad colligendos quos par est, quos fortitudo ma
» net uestra, quàm maxime uberes laborum uestrorum fructus. Ego
» dux, ego miles ubiq; periculorum socius, atq; hortator adero. Hæc ubi
dixit, in hostem instructa acie è monte descendit. Parte alia hostium
duces instructis ordinibus procedentem Masium conspicati, impedi-
mentis ad sinistram accliui in loco constitutis, prægrediente peditatu
aduersus illum feruntur magnis clamoribus, summa alacritate. Du
» ces ipsi suos quisq; hortantur. Agite milites, nocturnos hos latrones
» luce in media quos indepti estis, cædite gladio, figite hastis, sternite ia
» culis, liberate regionem hac peste, uindicate à sicarijs patriam. lux
» uobis auxilio est. Noctu per fraudem, per insidias in tenebris pu
» gnare soliti, quod uidetis, aduerso oculis eorum sole procedunt, ui
» delicet assueti in latebris, dum conspectum hostiũ reformidant, im
» prouisos adoriri. Hæc dies, hæc lux, uestra dextera, animorũ uestro
» rum robur libertatem populis, uobis diuitias, gloriã, decus, otiumq;
» comparabit. His utrinque duces militem quisque suum adhortantur.
Et iam signa canere incipiebant. Erat medio utriusq; exercitus con
uallis nullo accessu, aut calle, nisi qua publicum iter, ac peregre in-
cedentium uia. Itaq; aduersarum partium duces, quod intellegerẽt
Masiũ, quo impetu rapiebatur, conuallem transiturũ, alam à sinistra
lectissimorũ equitum collocarunt. Ille ad conuallẽ ut peruenit, turmas
eqtum quatuor, aliam post aliã trans conuallem immisit. Hæ conser
tis acriter manibus, peditatu hinc, illinc hastis equos transfigente, ali-
quanto iã superiores aduersarios propellebant. Aderat ipse inter pri
mos dux, ac nũc ante suorũ ora ferri, nũc gladio hostem petere, peditẽ

immittere, hortari uoce, significare manibus, adesse se periculorum socium, atq; adiutorem. Nec uero duces aduersarum partium non & ipsi ferire, cædere, in hostem incurrere, uulneratos ex acie subducere, integros summittere, uirtutem, ac fortiter facta suorũ extollere, eleuare aduersariorum, Cum iam in hoc statu rerum quinta à Masio immittitur turma, è cuius pugnæ euentu in alterutrã planè erat partem uictoria inclinatura. Itaq; nihil à militibus, nihil ipsis ab ducibus omitti, exanimari equites, exanimari pedites, æstu, labore, puluere, uulneribus, equi plurimi traffigi, pedites equorum impulsibus passim sterni, ungulis atteri, sauciari, cædi. Tum Masius eo acrius instare. Nam si ut aliâs, hanc quoq; mouisset loco turmam, hostes ibi in fugam uersurus erat. Itaq; summis uiribus anniti, nunc solus in hostem ferri, nunc alios secum rapere, hos dextra, illo clamore impellere. Hic uero hostium duces (quod rem in summum adductam discrimen intellegerent, aduersariumq; fessum iam, uirosq; atq; equos defectos uiribus) alam illam, recentibus equis, uirisq;, à sinistra immittunt tanto impetu, ut ea impulsu suo disiectum hostem dissipatumq;, nullis ultra substentatum subsidijs in fugam uerterit. Dux ipse decem cum equitibus è manibus hostium elapsus Seminariam quàm maxime citato cursu contendit, Fugientem pauci ex hostibus insecuti. in queis Capacius Capanus, qui dum ab alijs deseritur, ab alijs qui cum Masio fugiebant captiuus Seminariam ducitur. Strages fuit equorum maxima. peditum equitumq; plurimi sauciati. Masiani pene omnes capti. cæsi eqtes aliquot strenui ac fortes uiri. in ijs Gulielmus Rufus sclopetaria pila traiectus, & quidem dignus ob animi, generisq; nobilitatem longiore uita uir. Dumq; uictores ipsi ad spoliãdos qui cæsi iacebant, phaleratosq; conuertuntur equos, Loisius Gentilis è Masij præfectis stratus humi, grauatusq; uulneribus repertus est, quodq; eo in congressu in galeæ suæ cono insigne ferebat, quod ferre Masius alijs esset in pugnis solitus, dum fama fertur esse Masius, è finitimis oppidis manus quæ in castris tum erat, in illũ uersa, corporis eius uix partem aliquam, quæ non aut telo, aut ense, aut pugione petita fuerit, intactã reliquere, tanta propinquorum oppidorum populi in Masium ira rabieq; incensi ferebantur. Victor inde exercitus ad expugnanda castra profectus, acriter ea aggressus capit. Alphonsus inter dimicandũ, uallo furtim egressus, Burrellum fuga petijt. Hostes castris potiti, quatriduum in ijs quiere, dum uulneratos curant, recensitisq; captiuis prædam partiuntur. Inde Seminariam profecti, duobus circiter passuum millibus ab oppido Petracem ad flumen metantur, rati oppidanos deditionem facturos, dum

cturos, dum agrorum uastationem minime toleraturi uidentur, Cum interim exercitus rei frumentariæ extrema penè inopia laboraret, ut qui armentariæ tantum prædæ rapto, animaliumq; aleretur uiscenibus, triticoq; subuiridi è messibus uix dũ maturis excusso, eoq; aut pruna, aut caldarijs excocto. In hac itaq; deditionis expectatione cũ essent, Baldasinus, cuius ut corporis, sic animi quoq; incompositæ admodum, ac uastæ uires erant, leuissimas ob causas, ira atq; indignatione præceps, equestris militiæ quosdam, alios hasta, alios fuste cum percussisset, tumultuantem penè omnem in se exercitum traxit, dum equites alij, dum equitum præfecti indigne, impotenterq; ab illo factum, ægerrime ferunt, criminantiumq; in castris audiuntur clamores. Is igitur, ut erat animi impotens, atq; intractabilis, conclamatis uasis, repente è castris se proripit, profectusq; in agrum Giraciẽsem, maritima in ora consedit. Quo facto duces alij quod impotentiam hominis, furiasq; nec precibus, nec ratione ulla lenire potuissent, & ipsi dissoluto exercitu ad oppida quiq; sua, agrosq; reuersi sunt, cognitumq; præcipue tunc est, Baldasinũ, cuius in Europa clarum admodum nomẽ erat, quod sæpius in singulare certamen cum prodijsset, uictor semper euaserat, uires illas corporis admirabiles, tantamq; membrorum dexteritatem, animi morbis, moribusq; fœdasse intolerãdis, naturamq; ipsam, qua gignimur, quibus hominibus, corporis attribuendis uiribus maxime consuluerit, eisdem animorum conferendis uiribus, æque uix unquam prospexisse. Quippe quæ huic uiro parũ pensi, nihil omnino moderati indiderit, cuius animus esset trux, uiolentus, inexorabilis, uastus in cupiditatibus, fœdus, crudelis, immanitate etiam fera. Huc accedebat, quod in tanta elatione, hominumq; despicientia, bellicas in rebus parum se pro hominum opinione, ueteriq; dignitate gesserat. Is igitur Brutianum in agrum è Giraciensi profectus, Turrim quæ Brutiana dicitur, die noctuq; cũ acriter oppugnasset, irrito inde incœpto abijt, cumq; castellis ab alijs esset repulsus, quod Alphonsus Centilia magnum in singulis peditum præsidium imposuerat, quodq; intellexerat Alphonsum Ferdinandi filium mari ad orã Cossentinã appulisse, ualidisq; comparatis copijs cum Antonio, et Luca simul aduersum se parare expeditionem, Rocellam se contulit, distributisq; per oppida quæ ei parebant militibus, decreuit illic Alphõsum expectare. Inter hæc post Baptistæ legati discessum Loisius Arenãs sibi, rebusq; suis iuxta metuens, per Alexãdrũ Tosum ueterẽ familiarem egit cum Alphonso de conciliatione. Eo igitur dedito, receptisq; oppidis omnibus, quæ sub eius ditione erant, Alphonsus aduer-

sus Baldasinum proficiscitur. Ferdinandus enim pater cū intellegeret Brutiorum res laborare præfectorū ambitione, ducumq; suorum seditionibus, decreuit eo Alphonsum, qui esset liberorū suorum omnium natu maximus, mittere, fore ratus, uti duces, præfecti, proceres, regionis uniuersæ populi, Alphonsi dictis iuxta omnes parituri essent, imperataq; obtemperanter facturi. Is itaq; è portu Neapolitano soluens duabus cū triremibus, felici nauigatione usus, acceptusq; à Luca quàm familiarissime, per eius agros Cossentiam profectus, ibiq; conuentu habito ducū ac procerū, qui patris imperio parentes tunc erāt, coniunctis simul copijs ab obsidendam Rocellam progreditur. Id est oppidum Ionium ad mare situm, naturaq; ac manu satis munitū, quod Baldasinus prævalido tuebatur cum præsidio peditum, atq; equitum. Itaq; oppugnatio perdifficilis erat, multiq; quotidie balistarum, æneorumq; tormentorū crebris excussibus sauciabantur, & quanquam obsidio ipsa apparebat futura diuturnior, diffisus tamen Baldasinus rebus suis, quodq; acerbissime imperitasset, sibi prætimens, sub speciem aduehendorū è Sicilia auxiliorum, triremē ascendit, quæ ad ancorā stabat, noctuq; cum liberis in Siciliā nauigauit, cohortatus prius milites, uti fidei, amicitiæ, pristinæq; fortitudinis memores essent, breui se affuturū pollicitus, magnis cum auxilijs, bellicisq; omnis generis instrumentis, diemq; expectandi sui cū illis statuit. Alphōsus ubi intellexit Baldasinum relicto oppido in Siciliam nauigasse, eo acrius oppugnationi intētus erat. Itaq; nihil remisse ab suis agi sinere, nihil apud obsessos quieti esse, summa omnia diligentia administrare, tentare obsessorum animos, ac maxime militum, pellicere eos ad deditionem pecunijs, præmijs, pollicitationibus. At milites quanquam obstinatis animis obsidionē, diurnosq; ac nocturnos labores nō minus pertinaciter sustinebant, quàm fortiter, tamen cum ille nec statutā redijsset ad diē, nec aut reditus eius, aut auxilij reliqua eēt spes ulla, atq; in dies omnia apparerent difficiliora, cū se deniq; frustra à Baldasino habitos intellegerent, scriptis conditionibus seq;, atq; oppidū Alphōso dedidere, popularibus publicæ priuatimq; data uenia. milites pleriq; acceptis stipēdijs i Ferdinādi uerba iurauere. Quod exēplū alia itē oppida quæ Baldasino parebant, secuta statim sunt, quiq; itē eqtes in illis erant. His peractis Alphōsus cōpositis pro tēpore populariū rebus Pentedactylos cum exercitu proficiscitur quod castellū mllibus passuū quatuor abest à litore. Castellani haud procul à castelli porta munitionē lōge prius erexerāt, q̄ Alphōsus tanto est aggressus impetu, ut castellani metu pterriti, ea destituta intra Castellū se reciperēt, qbus trepidātibus immixti hostes castello potiti, illud diripiūt. Maritimā inde ꝑorā in=

structo exercitu procedit ad Mottā Anomeriā. Tētatisq; animis Mottanorū, cū deditio negaretur, iussit tormēta ab Rhegio festinari, interim munitionē summo studio erigi, q́q; solū esset glareosum, materia ex arborū ramis cæsa, parū poterat, aggesta, quæ male inhæreret, terra cōtegi, cū aggeres lignea, q̄ terrena materia magis cōstarēt, q́q; æstiui torrerēt calores, breui materia oīs aruerat. Hoc aiaduertēs Mottæ præfectus, q hostibus in cōstituēdis munimētis quasi timētis speciē præbuerat, nactus occasionē flātibus auris, die medio ignē sulphurea admistū materia imisit, raptimq́; oīs ea aggestio cōflagrauit. Quod ægerrime cū ferret Alphōsus, iussit denuo aggeres restitui, q esset futurum bōbardis, atq; earū excubijs munimētū. Quibus reficiendis magnis laboribus pmulti dies cōsumpti cum essent, bōbardæq; ex præscripto collocatæ, ualido ēt præsidio illis īposito, rursus præfectus nocturno tēpore, cōparatis prius sulphurei pulueris sacculis, uasculisq; itē olei, magnoq; silentio, cōspersis oleo exterioribus tabulis, sacculisq; passim iactatis, ac sopitis de multa lassitudine uigilijs (nā et ipse ad multā eos noctē defatigauerat) ex īprouiso īferri ignē iussit, quo statim cōprehēsis undiq; munitionibus, uno oīa tēpore ignibus ambustæ sunt, tela, clypei, thoraces, armorūq; oīs generis nō exigua copia. Vigiles tādē excati flāmarū strepitu, materiæq; crepitātis fragore, adhæc illorū uocibus q è muris inclamabāt, uix incēdio clabūtur, hic fumo cōspectū eripiēte, illinc flāmis fugā impediētibus. Igitur ubi sol illuxit, castellani irridere uanos militū labores, cōtēnere tot operas, tot irritos conatus, ludere, cachinnari, exprobrare. Illi dolere tot dies in cassū absumptos, pudere ignauiæ, accusare præfectos. Hi uigilū secordiā, cœnas, atq; intempestiua cōuiuia. Alphōsus ira, īdignatiōeq; angi, turbari, penè furere. In hac itaq; eius pturbatiōe, ludificatisq; cōsilijs, hostes qui extrema laborarēt aquæ penuria, p hominē Antonio Cētiliæ cognitū, cuius cōsilio, atq; opa Alphōsus in primis utebatur, egerunt cū illo deditione. Antonius in re præsertim despata, hoc cognito ad Alphōsum propat, rē explicat, hortatur, monet, oblatā deditionis occasionē elabi e manibus ne patiatur. Cuius authoritate psuasus Alphōsus, cōditiōibus statī subscribit, castelluq; īgressus, ubi cōperit aquæ reliquū quātū eo die satis eēt, neq; amplius castellāis esse, admiratus hostiū solertiā, ac fidē, maximis extulit eos laudibus. Anomeria recepta ad Mottā Rufsā copias admouit, pfectisq; summa celeritate, nō minori studio munimētis, collocatisq; tormētis æneis, iisq; de cœlo asperrima tēpestate tactis, maximo exercitus terrore, cūcta cœlitus exarserūt, fulminisq; afflatu quatuordecim ītra munitiōes ex præsidiaribus exanimati. Sācius Agerba

munitionũ præfectus eadẽ procella attonitus uix post dies plurimos ad se rediit. Restitutis uero munitionibus, multis laboribus, magnis operis, cũ nihilominus castellani pertinaciter se defenderẽt, Antonius quidã, q è monacho per summũ scælus factus eẽt, miles, atq; ob morũ improbitatẽ agnominatus Gabadeus, cũ eẽt ipse unus è turris custodibus, obtulit popularibus clàm se trãsiturũ in hostiũ castra, tormẽtaq; clauis ferreis cõfixurũ, ne displodere post id possent. cuius cum esset consiliũ ab illis laudatum, ipse furtim castra ingressus Centiliam adit, offerẽq; proditurum se Alphonso turrim, soluto pretio, signáq;, ac diem constituit. Re ab Alphonso comprobata redit intra castellum, hoc prius cum Cẽtilia composito, ut perinde, atq; tormenta confixa clauis essent, neque modo aliquandiu disploderent. Reditus eius maxime acceptus popularibus, præsertim nõ displodentibus bõbardis, confirmata fide promissorũ. Igitur Gabadeus diem ad dictã turrim ascẽdit, aliquantũq; castra munitiõesq; conspicatus, ac si magnũ etiã aliqd animo aduersus hostiũ munitiones agitaret, ꝙ sol esset ardentior, rogauit sociũ, q unus cũ ipso ascenderat, pileũ ad se uti deferret feruentissimũ sub æstum integendo capiti. Itaq; ob eam ille causam ubi è culmine descendit in imũ turris, confestim Gabadeus subductis sursum repente scalis, palliũ hasta infixũ, quod signũ proponendũ conuenerat, è propugnaculis prætulit. Milites q ad munimenta instructi paratiq; aderant, signũ conspicati, turris ad uallũ magno impetu concurrunt, atq; inde intra turrim excepti in castellũ irrũpunt, captumq; cõfestim, ac direptum, atq; Alphonsi iussu incẽsũ est. Turris ad solũ diruta. populares magnis propositis suppliciis ni parerent coacti Rhegiũ commigrare. Tentata inde in cassum Sãcta Agatha, cum oppidũ esset maxime omnium munitũ, ac ciues ipsi supra omnes mortales Andegauiensis factionis studiosi, Baptistaq; haud inualidum secum haberet præsidium, decreuit Alphonsus Cossentiam regredi, apud Flumariam oppidum aliquantum temporis Centilia cum copiis relicto. Biennium inde Baptista, pacata iam uniuersa regione uexauit finitimos, magnis prædis sæpius abactis, nec prius oppidum se se dedidit, quàm Ioannes è Massilia Baptistæ scripsit, suadere populo deditionẽ, quàm iis populus conditionibus fecit, uti sub Bartholomæi Cardinalis moderatione esset oppidũ, fraterq; eius Florius ius eis nomine Cardinalis diceret. His peractis Baptista, fide publica ab Alphonso accepta, cũ iis omnibus, qui remanere in patria recusarunt, Messanã primo in Siciliam traiecto freto, Narbonensem inde in Galliam ad Ioannem mari delatus est. Hæc per id tempus in Bruttiis gesta.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE BELLO NEAPOLITANO LIBER QVARTVS.

Adem æstate Tarentinus adulta iam in campis segete, cum omnis in unum coegisset copias, infestissimo exercitu Andriã petit, castrisq; propius admotis, obsidionem quam destinauerat, pertinacissime aggressus, mœnia pluribus simul locis quatit, nihilq; remissum, aut quietum esse apud circunsessos, et laboranteis sinit. Quoq; à Francisco Duce magis magisq; ciuium alienet animos, atq; atrocius terreat, non solum agros uastat, diruitq; ædificia, sed domos, atq; frequentia urbis loca æneis tormentis die ac noctu quassat, non sacris, nõ profanis abstinens. Apparebat illum ita necessitudinis & humanitatis oblitum, ut nihil præter urbis eius ruinas, præter Francisci, ac Pyrrhi sanguinem, Bauciæq; excidium gentis cuperet, odio atq; immanitate præceps. At Franciscus, quod unum, ac maximum obsessis urbibus remedium ac præsidium esse solet, ciues humanissime alloqui, appellare singulos, sua maiorumq; suorum publice, priuatimq; benefacta memorare, de Rege liberalissime polliceri, auxilia propediem affutura dicere, nec passurum fortem, atq; amicum Regem, deditissimum sibi populum, benemeritum Ducem, cum gente Baucia; cum uxoris suæ sorore, indefensos, desertosq;, hostis prædam, ac Tarentini spectaculũ fore. Hæc aliaq; ingentem præ se spem ferẽs commemorat. Nec uero Sanxia uxor, uirilis animi matrona popularibus suis deerat, discursare per urbẽ, sua præsentia, sua oratione plurimum spei, plurimũ illis firmitatis addere, uulneratos solari, egentibus subuenire, in summis difficultatibus summum robur ostendere, omnia ab utroq; dici, agiq;, quæ confirmandus animus, leuandis laboribus, solandisq; præsentibus malis conferre intellegebantur. Regem uero literis, ac nuntijs quo in statu res essent, certiorem facere, rogare uti quãm primũ auxilia mitteret, Se in dies magis ac magis premi, populum Andriẽsem imbellem, uerendam hominum inconstantiam, præsertim in magna annonæ difficultate, arcem in urbe nullam esse, in quam confugiat, itaq; urbe amissa, ne spem quidem reliquam aut tutandi sui, aut illius aliquando recuperãdæ. His rebus permotus Rex, quod unũ tunc afferre auxilium poterat, non dum enim à Pontifice, atq; à Francisco Sfortia stipendium militibus missum fuerat, & ipse magna la-

borabat ærarij difficultate, Alphonsum Dauală, qui Arhani in Sanitibus hyemauerat, quanto celerius possit, subsidio ire iubet, pecuniamq;, quantam pro tempore poterat, ad eum mittit. Magnis interim Andria in periculis uersabatur. mœnia pluribus locis corruerant. deiectæ è turribus plures. corruentium murorum ruinis fossæ impletæ. plurimi intus dum aggerem extruunt, dum propugnacula erigunt, uulnerantur. non pauci etiam cadunt. Iulius Antonius Tarentini gener, quod Vicininus Fracisci res perditum iri nolle, propter ueterē amicitiam putaretur, author atq; hortator nihil reliq facere, nullam obsessis intermissionē, nullā quietem diurnā, aut nocturnā esse pati. Cæterum non exiguum ad salutem popularium remedium erat, quod Andria non modica è parte antris habitatur, unde sunt, qui nomē duxisse illā credant, his se pleræq; mulieres, atq; imbellis ætas continebat. Franciscus Dux dum ijs qui ad aggerem laborabāt, socius, atq; adiutor adest, dū suos confirmat, cognitus ab hoste parum abfuit, quo minus tormentario ictus lapide sub corruentis muri ruina decumberet. Quotidiana prælia conserebantur, ne quietæ quidē à certamine noctes erant. Hinc atq; illinc multi uulnerati, aut occisi. Quo tempore Franciscus dū laborantibus suis equo uectus noctu accurrit, atq; ante eum facula incensa præfertur, atroci colubrina Tarentini iussu petitus est, quæ posteriorē equestris sellæ partem secum auulsam trahens, illæsum illum tamen, solo deturbauit. Ad hæc hostis ipse, quo præsidiarius Pyrrhi miles defatigatione, uulneribusq; cōfectus, rem Andriensem imbecilliorē redderet, de industria, repentina certamina exciri iubebat, ac subinde ad arma concursari. Mittitur etiam à Francisco Barolum ad Barnabam, qui tum rei Barolitanæ præerat, uti peditem quo ipse maxime egeret, quoq; illum paucis ante diebus iuuisset, confestim remitteret. Nam quia corona cingi urbem passus non esset, facilis adhuc intra muros illi exceptus foret, Quod ab illo, dum sibi, rebusq; Barolitanis uehementius timet, per negatum est. Dū hæc ad Andriā gerūtur, Mineruinū à Pyrrho ad Tarentinū, missis ab illo qui oppidū acciperent, deficit. Qui Pyrrhi partes fouebant, cornu piti in arcem confugiunt, in qua Maria Donata, Pyrrhi coniux cum paruis liberis, ipsa grauida, et maturo prope partu erat. quorum bona statim direpta sunt. Arx ne qua ijs q in eā confugerant fuga pateret, neue intra accipi præsidiū posset, ab ijs q Mineruinū curabāt, præsidio iposito cingitur. At res Andriēses quotidie magis ac magis ad excidiū spectabāt. frustra subsidiū expectabatur, et quāquā in hac obsidiōe maxime cognitū est, nullū firmius ciuiū be

neuolentia munimentũ esse, tamẽ cum animi omniũ fessi uiderẽtur, spesq; in dies minor esset, ab hoste uero quæ ad oppugnationẽ perti nerent, summa cura administrarẽtur omnia, annona propẽ nulla es= set, præter hordeaceum panẽ, cumq; paucissimorum dierum, resq; in angusto uersaretur, & iam Alphonsus aduersus Regis præscriptum in Samnites, Pelignosq; iter diuertisset, nec à Barolo subsidiũ ueniret, tum uero primum Franciscus Dux necessitate uictus cogitare de con ciliatione cum Tarentino cœpit. At nihilo imbecillius, aut minus stre nue in tanta militum paucitate, mœnia, turresq; tutatus est, centum quinquaginta bombardis opportuna per loca dispositis, ut ne ipsas fos sarum ripas attentare hostis unquam sit ausus. Quocirca faciundo cuniculo, quo intra urbẽ noctu irrumperetur, magna cura dari ope ram Tarentinus iussit. Re autem à Francisco cognita, nihil ab eo o= mittitur, quo frustrari hostiũ conatus posset. Itaq; dũ irrumpere hostis intra muros parat, Franciscus patefacto cuniculo suo, sublatis clamo= ribus in hostẽ fertur, et quãquã ignis, incendijq; fomenta parata erãt, quo urere illos ad unũ intra cuniculũ destinarat, religione tamen ui= ctus, ac rerum humanarũ memor, abstineri incendio iubet, captosq;, atq; armis exutos illos, ac per domos distributos, familiariter accipi à ciuibus imperat, atq; ubi illuxit, benigne appellatos in castra cum ue stimentis remittit. Qua è re illorum ita sibi deuinxit animos, uti re= perti ex eis fuerint, qui per famulos, aut amicos suos clàm frumen= tum, cuius inopia premi urbem sciebãt, aut intra urbẽ immitterẽt, aut in ipsas fossas excipiendum noctu ab oppidanis, deijcerent. Qui bus artibus aliquot diebus fames in urbe tolerata est. Cui rei Ta= rentinus quod prospicere nullo modo posset, dolore, rabieq; conficieba= tur adeo, uti sagittis balistarijs ueneno delibutis tollere Franciscum è medio, pretio corruptis balistarijs tentauerit. Igitur cum ab illo tentan di gratia noti qdã homines missi intra urbẽ ad colloquiũ essent, atq; in ijs Laurẽtius Miniatus uir utriq; propter syderũ cognitionẽ notus, et ob animi integritatẽ, ac fidẽ gratus admodũ, atq; acceptus, agere cũ eo Frãciscus statuit de conciliatione. Sed cũ aĩo destinasset se se nunq̃ in Ioãnis, Renatiq; nomẽ, uerbaq; iuraturũ, quod Tarẽtino nequaq̃ di= splicitturũ itellegebat, ita qdẽ cõuenit, uti Frãciscus seq;, urbẽq; in fidẽ Tarẽtini pmitteret, scriptisq; in hanc formã conditionibus, diebus no uẽ et quadraginta, ex quo obsideri cœperat, deditur. Quæ res in Ioã nis animum altius descendisse dicitur. Pyrrhus filius noctu cũ paucis eq tibus, ut q Tarẽtini conspectũ adire, ac ferre nollet, fugã arripuit. Fa cta deditiõe, rebusq; è formula cõpositis, Tarẽtinus ad arcẽ expugnã=

dã, Mineruinũ partẽ exercitus mittit, ob Pyrrhi fugam longe infensior factus. Qui postquam nec precibus, nec minis tentatum impellere ad deditionem Mariam nequit, arcem non minus crudeliter, quàm pertinaciter oppugnari iubet. Concutitur itaq; assiduis tormentorum ictibus. Labefactantur pluribus etiam locis muri. Ipsum quoq; gynæceũ, ubi mulier pleno utero, languẽti corpore, ingentibus uicta malis se se continebat, patrui iussu plus etiam quàm hostiliter pulsatur, oppugnationem tamen uerius quàm obsidionẽ supra muliebrem animum fortiter substinet. Addit igitur eius constantia, obstinatioq; propugnatoribus animum, paranturq; ab ijs ad propugnandum opportuna, quantum ars, quantum pertinacia ualet. Quæ res Tarentini animum eò acrius irritabant. Itaq; eius iussu expugnationi necessaria, mira celeritate, summo studio, diurnis, nocturnisq; expediuntur laboribus, Quoq; Mariæ prospectum fœdet, ac lucem ipsam qua nil est mortalibus gratius, ante os illius, oculosq;, suspendio confectum hominem in iugo statui iubet. Circunsonabant omnia minarum, ac terrorum plena, palamq; audiebantur uoces, quibus significabatur, fœda exempla, atroceis cruciatus, crudelia supplicia parari. At uero significatum ubi est ei, Mariam morbo simul, partitudineq; aggrauari, uictus pietate, senis, ac patrui animus, memorq;, ex fratre, quem unice amasset, genitam (adeo in acerbissimis etiam odijs naturalis persæpe recursat affectus) quotidianum ad eam uictum deferendum curauit, qualis languentibus dari solet. Hæc ad Regem perlata cum essent, eius animum uehementius perculsere. mouebant amissa oppida, in primis uero nequid in Franciscum Ducem crudelius admitteretur. Inexorabilis enim Tarentini animus iure plurimum suspectus erat. At Maria quod nulla ulterius tuendæ arcis spes esset, muri solo æquati, munimenta euersa, ac disiecta ab imo essent omnia, nullum denuq; auxilium paratum intellegeret, nec sustineri iam oppugnatio posset diutius, capta uerius, quàm dedita, exuta penè bonis omnibus, ac maledictis oppleta, cum liberis Spinaciolam à patruo mittitur. In eos, qui in arcem confugerant, sæuitum est. Arce capta, Mineruino mouens Tarentinus, Canusium proficiscitur, arcis præcipue potiundæ cupidus. Intellegebat enim canusio capto, Barolum, & quicquid trans Aufidum esset amnem, breui suam sub ditionem iturum. In hac obsidione illud auare nimis, impotenterq; admissum est. quod dum thesauris inhiatur absconditis, ne à sepulcro quidem maximi principis, Boamundi temperatum est, quod aliquot etiam seculis, atrocissimorum quoq; bellorum turbinibus intactum, inuiolatumq; extra urbem in

Sabini templo magna quadam religione permanserat. Quod facinus palàm docuit maxime fœdũ, ac detestabile animorũ malũ auaritiã esse, sacra, profanaq; in æquo eam ponere, rapiendi licentiam, summum ius ducere, nullũ deûm metũ, nullũ honesti respectum habere, id demum decere, fasq; esse, existimare, parto quauis ratione plurimũ abundare. Sunt qui Tarentini hoc iussu, alij Piccinini factũ criminentur, illud satis constat, Tarentini iussu euulsas fuisse templi fores, ex ære conflatas, quas post ipse templum ingressus religione ductus restitui iusserit. Cæterũ Canusiũ urbem fuisse ciuibus, aduenisq; maxime frequentem, secundumq; Aufidũ flumẽ positam, emporiumq; regionis eius, ambitus ipse ac situs argumento est. Nã & Cannensis cladis tempore, multa Romanorũ millia, quæ illuc confugerant, amice liberaliterq; accepta pauit, & ad Viscardi usq; tempora caput regionis fuit. Quam, ob defectionẽ, expugnatã, incensamq;, ac solo æquatam memoriæ proditũ est à rerũ scriptoribus, iisdem fere quibus à Roberto temporibus Roma quoq; magna è parte incensa est, dum Gregoriũ Septimum Pontificẽ Maximũ illic circunsessum, ab ira Errici Tertij ereptum liberat, ac Salernũ secũ ducit. Aedificatũ autẽ ab Diomede unà cum Harpis, ac Siponto, non desunt è Græcis qui tradant, dũ Europã, atq; Africã ferè omnem colonias esse suas uolũt. Tempestate uero hac nostra præter tumulũ, in quo arx tunc erat, præterq; Sabini templũ quod extra tumuli muros situ est, solo iacent æquata omnia, uixq; aliquod tantæ urbis uestigiũ extat; cuius profecto excidiũ non parũ uidetur contulisse Baroli affinis oppidi frequentiæ, ac celebritati, dũ propter agri uicinitatẽ, rerumq; opportunitatẽ maritimarũ, ciues patria amissa eò commigrant. Siquidem Heraclius Imperator, dũ transportandis à mercatoribus ex Apulia in Macedoniã Epirumq; præcipue mari, prospicit mercibus, dũ nauigantium saluti, onerãdarumq; frugũ commoditati, publicisq; portorijs ratione hac consulit, molem eo in litore iecit, quæ nunc quanquam partim oppleta est ciuiũ ob negligentiam, partim nullo reparante maris quassata fluctibus, magno tamen usui est onerandis, atq; exonerandis nauibus. Extat etiam ænea Heraclij statua, quæ ad mo:is initiũ ob eius iactæ memoriam, tunc erecta fuit, id quod statua ipsa etiã dextra protenta significat. Hæc dũ à Ioãne Antonio geruntur, Ferdinandus signis ad Suessulã in Campania de more lustratis, dieq; ad conueniẽdũ dicta, ipse modicis itineribus in Samniũ profectus secũdũ Lauellã (id riuo nomẽ est) castra posuit. Ibi uiginti dierũ, dũ eques cõuenit, statiua sunt habita. Quo tẽpore exploratis hostiũ cõsilijs, qd aut sequẽ

dū, aut cauendū esset, animo continenter agitabat, pluribus simul rebus intentus, populos enim qui in fide, officioq; perstabant, nullis non rationibus, atq; artibus confirmat. dubijs spem, fiduciamq; adiungit. qui ad hostem defecerant, eos partim minis territatos, partim impunitate proposita, ut ad officium redire mallent, præmijs quoq; pollicitationibusq; solicitatos inuitat. quid in Pelignis, Marsis, Brutijs fieri placeat, ducibus præscribit. nihil à quoquam remisse agi, nihil segniter geri passus. Igitur undiq; coactis copijs, cum ex communi ducū sententia bellum in Apulia gerēdū decerneretur, nequid hostile à tergo relinqueret, aliquot castella, quæ in Apuliā descendēti ad Apēni ni radices posita iter reddebāt infestius, prius expugnare decreuit, ac die profectionis edicto, secundis castris cum septem ac quadraginta equitum turmis ad Aquā Diā profectus est. Id castellū loco edito situ, qua solis occasum prospicit, sane angustū habet aditū, tractuq; satis breui. cætera ferme omnia rupes occupant. Castris pro loci natura positis, cum oppidani deditionē facere recusarēt, Rex obsidendi castelli consiliū cœpit. Et iā obsidio ipsa futura diuturnior apparebat, ꝙ hostis aduentare nuntiabatur. Igitur eo intētiore animo esse. oppugnationi opportuna cōparare. materiā undiq; comportari iubere. tormenta ænea è Cāpania magno conatu deuehenda curare. nihil segne, nihil remissū pati. Interim hostis, quo Regē ab incœpto deterreret, relicta Canusij obsidione, quinq; millibus passuū ab regijs castris, ad Foccā consederat. Equitatu ꝗ regius erat aliquanto minore, peditū uero circiter septem millibus; in ꝗbus ad tria millia balistariorū erant. Qua fiducia castellani confirmatis animis, cū se neq; corona cingi posse intellegerēt, & noua quotidie à Ioanne Antonio subsidia ꝑ agros quàm latissimos nocturno tempore mitterētur, obsidionē in dies magis magisq; contemnebāt. Nam & munitiones, quæ à regijs excitabātur, securi despiciebant, & quotidianas pene eruptiones ex oppido cum facerēt, prælijs ita lacessebāt, uti multos è regijs uulnerarent. Cæterū in castris laborabatur uehementer inopia commeatus, quod necesse erat ab longinquo summis laboribus, maioribus etiā periculis importari, cum hostis interi assidue lacesseret, ac nunc in pabulatores, modo in frumentatores illatus, nihil tutū, nihil quietū, nō die, nō noctu apud regios esse sineret, Adhæc & Iacobus Vrsinus, qui Sanctam Agathā proximū tenebat oppidū, belli se mediū gereret. Magnā forte Rex post aliquot obsidionis dies equitū manu è castris emiserat, q præsidio tum ijs essent, qui tormenta deuehebāt, tū gregario militi, atq; calonibus, quos in loca diuersa, pabulādi, ac frumentādi

gratia multos dimiserat. Hanc occasionẽ nactus aduersarius, hora diei ferme quarta, instructo agmine, tanta celeritate mouit à Foiacia, uti eodem tempore & nuntius in castra quanq̃ citatissimo equo peruenerit, & hostis stare iam in acie conspiceretur. Ferdinandus repentina re permotus, & quid hosti consilij esset, incertus, quod ancipiti in re fieri solet, omnia oculis, animoq; lustrabat, & quanquã hostium incursus, temporisq; exiguitas nihil quieto consilio geri sinat, confestim tamen pedites, quos paucis ante diebus scripserat, quorum etiã maior pars ab hoste transfugerat, ne eruptionem castellani facerent, pro fossis arcte collocat, ignemq; à munitionibus arceri iubet. Strenuũ quenq;, ac maxime fidum, quẽ aut casus obtulerat, aut ipse nominatim euocauerat ad repentinos coercendos impetus, ubi magis opportunum uidebatur, curare, atq; adesse imperat. Tribunos, præfectos, duces, aliũ alij muneri destinat, et quid facere quenq; uelit, demonstrat. His actis pro præsenti re, atq; copia, satis castris prospectum ratus, Robertum Calatinum cum equitibus quadringentis, quanta maxima posset celeritate, ijs qui in pabulatione occupati erant, subsidio ire iubet. Ipse equitibus, qui pro statione armati, atq; instructi aderant, hosti iam è colle in planitiem quæ sub ipsis castris non admodum lata suberat, descendenti in aciem, iussis occurrere, reliquum exercitum cogit. ordines disponit. ne quid ab latere, aut à tergo incommodi accipiatur, prospicit. nunc singulos, nunc uniuersos cohortatur, bono animo essent, impetum hostium tantisper ferrent, dum gregarius rediret, dum arma totis expedirentur castris. Hæc agendo, ac nunc hos, nunc illos pristinæ uirtutis admonendo, trepidationem sedare, militum animos confirmare, erigere spe, præmijs, gloria. Et iam in planitie concurri acribus utrinq; animis cœptum erat, resq; in uniuersi exercitus certamen expectare uidebatur, hoste copias promouente, regio non solum non detrectante pugnam, sed ultro etiam ad conferendas manus prouocante. Hæc inter cum aliquantum temporis extractum esset, accurrunt nuntij, exploratoresq;, qui omnia apud pabulatores, tormentaq; tuta esse dicerent, nec multo post gregarius cum subsidiario equite haud procul conspici cœptus est. Quod ubi hostis intellexit, confestim suos in collem se subducere, atque ad signa redire iubet. Gregarius cum equite lætis animis in castris exceptus, ubi paulum modo uires cibo refecisset, & iam omnia in sequendo hosti ab Rege parata essent, ad signa atque in ordines statim ire est iussus. Cernere erat, mutata belli fortuna, regium militem spei, atq; fiduciæ plenum, pugnæ signum expectare, seq; uix in ordine, conserẽdæ manus

cupiditate, continere. Contra apud hostem omnia plena pauoris, atq; formidinis, solaq́; in fuga spem esse. Quod ubi hostiũ duces intellexere, ueriti ne si pugna cœpta esset, collatis signis, procul à castris suis, sole iam in occasum inclinante, dimicandũ esset, citato gradu, ac fugæ maxime simili, per summum collem redire suos in castra iubent. Hoc cognito Rex celeriter procedere agmen, qua intercipi posse hostis iter uidebatur, imperauit, ultimos à tergo qui adoriretur, immissis, ac iam iam Regis equitatus postremos assecutus, pugnam ciebat. Hic siue fortuito, siue Picinini consilio, quod à plerisq; creditum est, tantus repente ignis extitit inter utrunq; exercitum, ut non equorũ modo trãsitus flammis interceptus, sed equitum quoq; aspectus esset fumo, caligine'q; sublatus, quæ subuiridi è stramine, fœniliq; materia excitata, cœlum repente omne circunfuderat. Reditum est igitur à regijs in castra sub primam noctem, hostis ipsius confessione, quo minus uictus ipse, profligatus'q; esset, fumo, flammis'q; prohibitum. Qui si quo impetu uenerat, irrumpere in castra conatus esset, næ dies ille calamitosum bello finem imposuisset. Satis tamen constat Picinini audaciam, Tarentini cunctatione repressam esse. Die quæ insecuta est, magno militum concursu, maiore spe, tormenta in castra perlata sunt, noctuq; ad iactum muris admota. Vbi illuxit, regij ad munitiones, castellani ad muros, qua cuiq; in sortem cesserat, laborare. hi tormentarios lapides subuectare. illi aggerẽ intus substruere. omnia summa ui hinc, atq; illinc administrabãtur. In medio fermè, quẽ diximus tractu, quadrata surgebat turris, ad cuius leuã oppidi porta erat aliquãto humilior, à qua ubi paulũ modo processeris, demitti cliuus, atq; inhorrescere rupes incipit. Eã primo turrim demoliri placuit, cuius ruina oppleta porta, muro'q; qui portæ imminebat, æquato, aditus intra castellum liber militi permittebatur. multis itaq; ictibus die noctu'q; labefacta turri, pars eius anterior, opinione citius corruit. Qua è re defensorũ animi fracti conciderant. At nihilo segnius præsidiarius miles propugnacula munire, ne turris posterior pars exterius procũberet. machinis prohibere. non opera, nõ arte sibi deesse. Rex ubi quæ oppugndãis mœnibus opportuna essent, cõparata intellexit, exercitũ uniuersum eẽ in armis iperat, ac ne qua re pẽtinas hostiũ icursus incõmodo eẽ, ne'ue quẽ in castris, atq; inter oppugnandũ excitare tumultũ posset, itẽto in oppugnationẽ exercitu, militẽ pluribus in locis disponit, simul quid cuiq; agendum esset, præfectis, ducibus'q; præscribit. Tum signo dato magnis sublatis clamoribus in fossas procursum tanto est impetu, ut uallo superato admotis scalis acriter pro muris pugnaretur. Castellanus

retur. Castellanus saxa conijcere. scalas cōminuere. multos sauciare. Regius integras alias referre. murum rursus ascendere. non uiribus. non animo defici. Inter haec Rex castra subinde circumiens, ac nunc his, nunc illis se locis ostendens, integros saucijs summittebat, alios uoce, alios praesentia cohortatus, multa quoq; per praefectos, ac tribunos administrabat. Dum haec à dextra turris parte geruntur, & pugna aliquantulum extracta, res in expectatione esset eorum qui ab leua dimicabant, tum repente displosa bombarda, imminens portae murus concussus magnis fragoribus corruit. Quo collapso, qui in propugnaculis consistebant, partim ruina protritis, partim maxime simul fulminis procella deturbatis, regius quanquam fumo, puluereq; offusus undiq, magno tamen adortu intra castellum irruit. In ipso statim ingressu aliquot è propugnatoribus caesi, caeteri superante multitudine abiectis armis uiui capti. Hinc milites ad praedam uersi, castellum diripiunt. Caeterū cum direptio spectare in seditionem cerneretur (nam & praeda exigua, & diuersi generis miles erat, adhaec quod hostem esse in armis, & aduentare illum fama erat, cum tamen castris se cōtinuerit) Rex immitti ignem tectis, pluribus simul locis imperauit. Captum igitur, atq; incensum est castellum, undeuigesimo ex quo obsideri coeperat die. Cum interim finitimis è locis partim metu, partim studio partium, missis oratoribus, Regi se se aliquot etiā castella dedidere. Biduo deinde quieti militum dato, cum interea de belli esset rationibus agitatum, Vrsaria omniū sententijs, ac totis uiribus petitur, omnisq; in eam uersus est apparatus. Fore enim satis apparebat, ea capta, uti pene omnia post tergum, citraq; Apenninum pacata redderentur. Ab qua in uniuersam quoq; Apuliam, quae Apennino, Garganoq; includeretur, liberae discursiones paterent, Troiaeq; quae regionis eius arx esset, à qua passuū millibus quatuor non amplius abesset, nihil tutum, aut quietum relinqueretur. Quo peruentum cum esset, Rexq; de more per praeconem, uti deditionem facerent, postulasset, oppidani quod scirent Tarentini copias integras esse, nec se propter loci opportunitatem despiciendos arbitrarentur, Rursum quod intellegerent Aquam Diam ante ducum suorū ora per uim captam, ignisq; absumptam esse, spe, metuq;, quid potissimum sequerētur, incerti erāt. Verum quod tormenta propius admoueri scirent, quibus admotis, dedendi sui arbitrium non facile integrum relinquebatur, spem metu superante, deditionem in quatriduum, ni liberati interea obsidione ab suis essent, cum Rege paciscuntur. Ferdinādus quod per hanc maxime occasionem futurum rebatur, uti collatis cum hoste signis, quod

maxime auebat, decerneretur, quodq; è campania nuntiabatur Marinum Martianum multis undiq; coactis militibus, ad uiginti equitum turmas, ad duo peditum millia secum habere, quibus aut agrum Cāpanum infestaturus uidebatur, aut in Beneuentanum transiturus, quo Regem ipsum à tergo aut omnino includeret, aut arctius premeret, oblatam ab oppidanis accepit deditionis conditionē. Igitur locis circum occupatis, ne qua nocturno præsertim tempore irrumpere hostis posset, quē è Foiacia mouisse per exploratores compertum erat, ad eum propellendum summa omnia diligentia ab Rege parabantur. Interea Ioannes, Piciniusq; (nam Tarentinus quartanæ morbo correptus è castris Spinaciolam concesserat) sub Asculum consederāt. Ibi communicatis sententijs placuit, uti admotis ad Troiā castris, subiectos Apuliæ agros non solum à populationibus tuerentur, uerum etiam fortunam tentarent, siquam liberandæ ab obsidione Vrsariæ inuenire uiam possent. Troia edito in tumulo sita ab occasu, qua arx est, clementi tractu in ortum excurrit æquinoctialem. ipsa oblongior, & maxima è parte positu plano, utrinq; ab lateribus muros cliuo impositus habet, æquato pene ubiq; aggestitia terra fastigio. A' qua parte in orientem, ut dictum est, uergit solem, paulatim se campi demittunt, donec in uastam illam planitiem diffunduntur. Ager ipse ficu, uitibus, atq; oleis consitus. Sub ipsum tumulum à septentrione Chilon amnis delabitur, ab Apennino decurrens. Vrbs ipsa, ut annales quidam docent, quandringentos & quadraginta duos ante annos cōdita, Basilij, & Constantini Imperatorum iussu, præsidium, uti authores arbitrātur, aduersus Normannos, qui finitimis in locis sedes sibi constituerant, bellumq; aduersus Græcos gerebant. Sunt qui Ecanam eam fuisse tradant, ueterem maxime urbem, atq; à Constante Augusto multo ante dirutam, quo tempore is ab Epiro cum exercitu in Apuliam cum traiecisset, multa ibi fœde, crudeliter, immanem in modum patrauerit, non Ecana modo ac Luceria nobilissimis urbibus solo æquatis, uerum etiam à Remoaldo Beneuentanorum Duce Grimoaldi Langobardorum Regis filio fusis fugatisq; eius copijs Romam cum concessisset, atq; à Pontifice, ciuibusq; Romanis liberaliter acceptus esset, publica priuataq; ædificia, ædes item sacras antiquissimis quibusq; ornamentis, ac præsertim æneis spoliauerit, in ijsq; Diuæ Mariæ templum, quod à Marco quondam Agrippa in honorem deorum omnium fuerat conditum, ac sumptuosissime ornatum, detractis inde tum monumentis alijs, tum æneis etiam tegulis. Quibus patratis sceleribus in Siciliam mox traijciens, ea quoq; cum Africa pariter

ac Sardinia per summam auaritiā direpta, ante quàm inde decederet ob seuitiam, atq; impotentiam in balneo à militibus cæsus, dignum sceleribus suis exitum uitæ habuerit. Quin etiam quibusdam in annalibus comperio Robertum Viscardum capto Rhegio in Brutijs, circa initia rerum eius, statim in Apuliam profectum, cum à Troianis urbem ipsam dedentibus uocaretur, adeo inter annalium scriptores, et res gestæ, & tempora simul dissentiunt. Quippe cū euocatio hæc ipsa è Brutijs indicio sit ante Normannorum aduentum in Apuliam, Troiam fuisse siue conditam, siue instauratam. Positis igitur ad Troiam castris, Andegauiensium partium duces cum diuersa sentirent, altercandoq; aliquantum extraxissent temporis, illorum tandem uicit sententia, qui censerent, uti occupato colle, qui ante regia castra non magno tamen interiecto spatio, aliquanto surgebat editior, unde et aquationem facile hostium prohibere possent, & subiectos tueri campos, eò copias traducerent. Occupandi uero collis ratio hæc est inita, uti de quarta uigilia præmisso paucis cum equitibus, quo plurimo abundarent, peditatu, locoq; castris delecto, reliquus exercitus instructo agmine, cum impedimentis sequeretur. At Rex, quod unum cupiebat, cum in dimicandi necessitatem rē adductam cerneret, præfectis ducibusq; ī prætoriū ad se uocatis, huiusmodi ad eos orationē habuit. Si q̃
» *occasionē aut dij ĩmortales ostēdunt, aut hostes ipsi nobis offerūt fortis*
» *simi uiri, eam seq̃ ducem uolumus. Nō de recipiēda Vrsaria, sed de pro*
» *fligando aduersario, belloq; conficiendo nobis potius cogitandum uide*
» *tur. Quam ob causam non tam mihi aut confirmandi estis, aut instru*
» *endi ad dimicandum, quàm studijs ipsis uestris, uestræq; fortitudini*
» *gratulandum. Quem enim hostem indipisci in campis auebatis, en*
» *ante oculos iam habetis, atque in apertis locis positum spectata uirtus*
» *uestra uel contemptui habere eū potest. Quod obesse unū uidebatur,*
» *Tarentini illius cunctatoris præsentia, id omnino sublatum uidetis.*
» *Ipsi uero inter se hostium duces non consilijs modo, sed animis quoque*
» *dissentiunt. Quibus dissentientibus, quid in militibus esse firmitatis*
» *censeatis aut roboris? Contra summum in nobis studium, certa consi-*
» *lia, firma concordia, miles ipse noster præliādi cupidus, signa sequi,*
» *atq; ordines seruare consuetus, omniaq; ad præscriptum gesturus, ple-*
» *nus & ipse spei, tantum animi pollicetur, ac fiduciæ, ut iam iam uer-*
» *so in fugam hoste, cogitandum magis sit, quonam illum modo ca-*
» *stris exuamus, quàm quibus artibus, aut quo pugnæ genere sit*
» *cum eo congrediendum. À me parata sunt cuncta, quæ consilium,*

" ratio, reiq; militaris disciplina paranda docuere. Vos modo suum
" quisq; militem, seq; & equos curare, armaq; in promptu habere iu-
" beatis, atq; uti de tertia uigilia instructi, paratiq; ad signa conueniāt.
" Quod si quos uultus, quæq; ora nunc uideo, cras ijs similes animos
" habueritis, dicam uobis duces, bellum iam confecimus, nec tam ad cra
" stinam parare uos uictoriam, ac prædam oportet, quàm ad belli præ
" mia accipienda, quanta & à gratissimo expectari Rege debeant, et
" regni Neapolitani amplitudo, atq; opulentia fortitudini promittat ue
stræ. Concione dimissa, præfecti, ducesq; læti, atq; animorum pleni mi litem quisq; suum curare equos, expedire arma, seq; in crastinam pa rare pugnam hortantur. præmia cuiq; sua proponunt. regias uires, sua consilia, atq; opes in maius efferunt. hostem eleuant. in primis ne quis extra ordinem in aciem prodeat, edicunt. Hisq; rationibus suorum animis confirmatis, corpora curare illos iubent. Albescen- te igitur cælo, hostis collem occupat. Quod ubi Regi cognitum est, eductis copijs, quas de tertia uigilia esse instructas iusserat, Robertos, Vrsinum, atq; Calatinum cum ea equitum manu, quæ satis uisa est, occurrere hosti imperat, post hos Alexandrum cum parte copiarum mittit. Ipse relicto in castris præsidio, reliquo cum exercitu ad pugnā instructus progreditur. Descensum in certamen est ab Rege, cum no- uem & quadraginta equitum turmis. Roberti hostium equitem non magno conatu è colle deturbatum in fugam conijciunt, inde in con- fertissimum illati peditem, alter à dextro, alter à sinistro cornu præ lium committunt. Pedes primo, quod equitatum suum auxilio uen- turum sperat, impressionem acriter sustinet. multa utrinq; uulnera eduntur. ex hoste plures cadunt. è regijs equi non pauci confodiūtur, imparq; erat omnino pugna, quod hostis nullo equestri præsidio, nu do arboribus loco, irruentem equitē, nec euitare poterat, nec ex æquo cum illo confligere. Fit igitur magna peditum strages, sustinent tamen. At ubi fulgentia signa conspecta sunt, & agmen procedere, regiumq; equitē qui impressionem fecerat, noua subsidia, recentis subinde equos accipere uisum est, repentinam in fugam uersus, prostratusq; ingruen tium impetu equorum, pedibus illorum proteritur. Pars decliuiorem per locum, qua equiti non patebat excursus, præceps ab insequentium manibus elabitur, seq; trans torren- s ripam, ubi suos in acie stare cō spexerat, recipit. Alij cæsi, uulnerati alij, aut capti armis exuuntur. At ubi regio à milite ad ripas uentum est, hic noua rursus pugna conseritur. Vtrinq; duces acies instruunt. præsidia locant. suos hortan

tur. apparet

tur. appare, totis uiribus, atq; uniuerso marte decernendum. Procedebat Ferdinandi agmen suis sub ducibus, suo loco, suo quisq; ordine gradiens. Quod Picininus conspicatus, qui trans ripam suos colligebat, conuersusq; ad Ioannem, qui iuxta aderat, nae dies hic inquit, plurimos hastarum truncos, plurimaq; uidebit fragmenta. Cui ab Ioanne oblique responsum cum esset, quippe qui pugnae cupidus detrectatum iri pugnam a Picinino uerebatur, quem producere intellegebat arte bellum, aegerrime id ille ferens, indignabundusq;, qua parte redinte grari pugna coeperat, milites summittit. Erant omnino aditus duo, & hi quidē angusti, atq; accliues, quibus regius irrumpere conabatur eques, quem superiore e loco hostis facile propellebat. Magna enim illic hastatorum manus, non minor sclopetariorum coacta pugnabat. Quo circa facile equites ab ascensu deijciebantur, & qui acrius institissent, uulnerati pedem referebant. Itaq; magni utrinq; clamores tollebantur, ut quis aut ferocius illatus ascēderat, aut praeceps datus corruerat, uario euentu, uaria spe, summa tamē alacritate pugnabatur. pedes hic atq; illinc obteritur. eques eqte substernitur. utrinq; centuriones, utrinq; tribuni recentes summittunt milites. Cadit ibi e regijs tribunus uir acer, & strenuus. qua e re additus hosti animus. At regius facto tandem cuneo uictor irrumpit, ripisq; superatis inde aduersarios depellit, fugiētesq; ad ordines regredi, atq; ad signa cogit. Et iam parte alia qua se campi latus aperiebant, canere signa, et concurrere acies coeperant. primaq; e regio equitatu turma non satis prospere manum conseruerat, Cui laboranti, & penè ab hoste circumuentae, duas quas Alexander secum habebat, auxilio mittit. harum aduentu pugna restituitur. Nec minus a Picinino, ac Picinini ducibus subsidia mittuntur. pluribus simul locis certamen initur, pugnaq; pro equū uirtute, proq; recentium equorū robore, uel aduersa erat, uel prospera. Quod ubi Rex animaduertit, Vrsum cum globo lectissimorum equitum, quem ad pugnae difficillima parauerat, aliasq; atq; alias post eū turmas procedere paulatim iubet. Quod hostis conspicatus, subducere se, ac cedere sensim coepit. Regius eo acrius equos promouet, hostemq; iam cogitantem, qua se ratione aut in castra reciperet, aut intra Troiae moenia magno impetu adoritur. Excepit hic Gallus eques procurrentem regium, ingentibus animis, aditusq; est Gallo Hercules Estensis magno cum equitum robore, lectaq; uirorum manu. Itaq; nec uiribus, nec animis primo cedunt. Stimulabat Gallum animus insolens, ac natura ferox, manum uero Estensem ducis sui praesentia, & quod ille nihil praetermitteret, quod strenui militis, aut fortissimi ducis esset, quippe qui

tunc uoce, nunc præsentia, sæpe gladio suis, modo pluribus, interdum singulis adesset, uir & corporis uiribus, & animo magnus, atq; excellens. Tandem relicti ab reliquo exercitu suffossis, aut iugulatis equis, circũuentiq; ab regijs, partim capiuntur, partim qui equo erant incolumi, cum Hercule duce fugientes, ad suos se recipiunt, qui iam sub Troiæ muris in cliuo constiterant, eos regius insecutus eques cum esset, superiore è loco facile deijcitur. Quo tempore Picininus accliui loco, sub ipsam Troiæ portam, quæ ad Apenninum spectat, ordines de integro restituit, tumulumq; qui est ante arcem, præsidijs firmat. Adhæc equitibus turmatim pluribus locis dispositis milites cohortatur, uti pristinæ uirtutis memores locum teneant, regios tam iniquum in locum sine summa suorum clade minime successuros. Si uiri esse uelint, acceptam ignominiam eo loco, eodem die, ipso illo penè momento abolituros. Cuncta esse post tergum tuta, recẽtes equos, recentes milites, urbẽ, castraq; subministratura, Contra regias copias eò loci perductas esse, ut neq; explicare se à pugna, neq; recipere í castra siti, laboreq; equis, uirisq; confectis, sine multa internitione queant. Redintegratur igitur pugna regio urgente, dum pertinacius iniquum in locum succedit, moxq; aduersario rursum propellente detruditur, multi tñ utrinq; cadũt eq, uiriq;. Quod conspicatus Rex uocatis ad se principibus, cum in maximũ adductã discrimen rẽ cerneret, qd potissimũ sequẽdũ censeant sciscitatus, cum alij sensim recedendum censerent, quod satis eo die, eo certamine actũ iudicarent, alij insidias ueriti, artesq; Picinini, " Regi se uti è pugna subduceret, persuadere conarentur. Ad eã ipse, " quando inquit, dies hic noster est, & nos fortunam hodiernam sequa" mur. macti uirtute estote, quame uadentem uideritis, sequimini ducem. Tum præmissis qui explorarent, ne quæ post tumulos insidiæ essent positæ, concitato statim equo, cum lecta manu equitum, per summum euadit tumulum. Procurrentem Ferdinandum suæ acies, signaq; sequuntur, atq; omnium primæ, turmæ aliquot recentes, quæ à pugna continuerant, integrisq; erant uiribus. Ea è re nouus repente ardor equites inuasit. ferro sibi uiam quisq; faciunt. nec turmatim iam, sed confusis ordinibus res geritur. nec tam gladijs mars sæuit, quàm propellentium equorum pectoribus. hos incitabat, quod partam iam uictoriam eripi sibi è manibus indignabantur. illos ducis sui gloria, et multis bellis partum decus. Igitur dũ acerrime haud procul à porta, ac sub ipsis muris ab ijs, qui cliuum tenebãt, dimicatur, interim ab illis, qui in uia paulo à porta longius collocati erant, fuga fieri repente cœpta. Inde premente Rege, multisq; ex hostibus, & in ijs aliquot

præfectis partim captis, partim equo deturbatis, qui tumulum tutabantur, ipsi quoq; deserto loco terga uertunt. Ibi undiq; à regijs tanta facta impressio, eóq; incursum est impetu, ut uersis equis hostes, alij in castra secundum urbis raperentur fossas, alij ex equis in fossam deiecti, ab ijs, qui è muris pugnabant, manibus, scalis, funibus excepti subleuarentur. Ioannes, Pictininusq; magno tumultu intra portam admissi. quiq; cum ijs erant uix acceptis, porta ipsa repente clauditur, regio ita urgente, ut quidam hostibus immixti urbem sint ingressi. Signa ab ijs qui in propugnaculis constiterant excepta, intra muros cum trepidatione iaciuntur. Rex in fossam quæ ad septentrionem est, equo inuectus, ac fugientibus immixtus in castra hostium contendit, quem Alexander, cæteriq; quanquam diuerso itinere subsequuntur. Vbi in castra peruentum est, confestim nullo defendente capta, direptaq;. Qui è regijs à prælio atq; ab labore recentes erant, atq; integris uiribus, fugientem Luceriam uersus hostem insecuti, in ipsa fuga multos uulnerant, plures etiam capiunt. Rex ubi castra diripi, & iam nihil ultra ex præscripto geri sensit, haud procul à porta, quæ ad orientem spectat, signa in uia constituit, eaq; præsidio firmet, edicitq; ne quo casu locum deserant. Interea uictor miles totis campis uagatur, longiusq; fugienteis ad multam etiam diem insecutus, atq; in prædam uersus, non ad signa redire, non ad ordines curat. Videres itaq; alios proiectis armis, Honustos sarcinis uix progredi, alios collatam unum in locum prædam inter se partiri, plurimos equestris decoris oblitos phaleratum præda equum onerare, séq; ante agere, ipsos pedibus ire, et reste alia atq; alia iumenta, equosq; sarcinis impeditos trahere. Quin ẽt ex ijs, q in præsidio collocati fuerant, cõplures et ipsi in prædam intenti signa, locumq; reliquerant. Quæ res hosteis quãquam fessos, & muris clausos ad erumpendum inuitauit. Egressi igitur portis, nullo tamen clamore edito, regios præda occupatos, ac sub sarcinis impeditos de improuiso adoriuntur, multosq; ante quàm hostes esse intellegantur, mentito etiam nomine capiunt, et iam liberius uagari incipiunt. Quod ubi Regi cognitum est, undiq; ad signa cõcurri imperat, multaq; per IOVIANVM PONTANVM, quẽ secum ducebat, ab ducibus pagenda curat. Ipse ut quéq; nactus erat, primo singulos, deinde plures, qua pugnã confertã uidebat, imittit, donec aliquot ordinibus restitutis, iustæ pugnæ more dimicari cœpit. Itaq; dũ sustinere impetũ hostis nequit, citatis equis in urbẽ regreditur. Stetere dein regij in acie, atq; sub signis, donec præda omnis coacta, & Vrsariam uersus, tutum in locum delata. Inde sub uesperum in ca

stra est reditum. Dies quæ insecuta est, quieti militũ atq; equorũ data. Captiuorum numerus recensitus, fuit aliquanto minor, quia captiuorum alij, quod capitalium rerum conuicti essent, eldm dimissi ab amicis, aut cognatis fuerant, alij iureiurando parum seruato, fideiq; & datæ, atq; acceptæ, ut nunc in conflictu moris est, dexteræ immemores, Troiam profugerant. Ioannes, Picininusq; maximo silentio Troia egressi, Luceriam noctu profugiunt. Deliberantem de obsidenda urbe Ferdinandum Troiani inuitant, misso qui seq;, urbemq; dedituros polliceretur, ubi castra propius admouisset. Imperitabat urbi Ioannes Coxa, qui quod Nicolaum Episcopum indignius habuerat, Lombardorum familiæ inuisior erat, cuius opes in ciuitate magnæ, atq; pollentes tunc erant. Castris igitur ad uineta positis, tumultu, sicuti conuenerat, ab Lombardis excitato, deditur Regi oppidum. Coxa cum in arcem cum paucis confugisset, diffisus rebus suis, Alexandro se, cui propter ueterem consuetudinem plurimũ fidebat, dedidit. Rex uno simul tempore & oppido potitus, & arce, oppidanos collaudat. Lombardos etiam muneribus donat. Coxam ad se ductum, multisq; ornatum laudibus, atq; inuitatum, ut manere in patria uellet, dimittit. captiuos, qui in castris erant, et in ijs quosdã, qui Ioannis è cognatione essent, liberos abire permittit. tum qui dedentem se se Fogiam accipiát, mittit. arma, equosq; apud Troiam repertos, qui ab hoste capti fuerant, militibus suis restituendos curat. Rebusq; sic ad Troiam compositis, duobus castris ad Sãctum Seueriũ profectus, cingit oppidũ, quod quo minus statim oppugnaretur, hymber prohibuit. postero tñ die deditionẽ fecit mulctatis ciuibus. Inde Rex ad Asculũ retro mouẽs, urbẽ statim recipit, Candelãq; ex itinere oppugnatã diripit. Mox Asculo recepto ad Aufidum proficiscitur, eo consilio uti Ioannem Caracciolum, qui Melfiæ Dux præerat, debellaret. Is quod Andegauiensis factionis fractas res cerneret, nullumq; superesse Tarentino exercitum, quo tutari oppida, remq; suam posset, se cum arcibus, atq; oppidis in Regis fidem permisit, quem ad se uenientem Rex, benigneq; appellatum monuit, uti fidei memor quieta, honestaq; consilia peruersis, ac parum quietis anteponeret, postq; aliquantum temporis mutuis, ac gratiis extractum sermonibus iuratum illum in uerba, eodem die Melfiã remisit. Id oppidum montosis in Apuliæ locis positum, gerendis bellis maxime opportunum est, quod à Gulielmo Ferribrachio Normannorum duce conditum, annales quidam tradunt. alij ab eo per uim captum. Quodq; ueri est similius, cognita opportunitate, illud ut arcem

futuram aduersus Graecos, qui Apuliam, Mesapiaeq; tenebant oram, primum à Gulielmo, inde à Drogo, atq; Humfredo, qui Gulielmo fratri successerant, postq; à Roberto Visardo & arce munitum, & moenibus, quae nuper ab hoc ipso Ioanne etiam promopta sunt. Per eosdem dies aliquot in Hirpinis castella recepta. Fama ingentis praelij breui regnum peruagata, hominum mentes terrore simul, admiratio néq; compleuerat. Quo circa illustre Regis nomen esse, maiorq; in dies expectatio haberi, & quo uictoria, eodem quoq; popularium fauor inclinaba:. Accedebat quód per idē tempus à Federico Vrbinate aduersum Sigismundum Ariminēsem feliciter dimicatum fuerat, ex qua dimicatione Sigismundus afflictis, prostratisq; rebus suis, mari ad Tarentinum confugerat, opem ab illo imploraturus. At Rex quanquam his Tarentinum necessitatibus circumuentum intellegit, tamen cum illius thesauros sciret esse ītegros, se uero tot bellis, tot calamitatibus exhaustum, ac militem suum mercenarium, maxima etiam è parte peregrinum reputat, timere militum transfugia, nec tam irritandum illum quàm leniendum ducere, aut paucorum expugnatione oppidorum ita territandum, uti uetere exercitu restituto, nouum quoq; è longinquo arcesseret, Senem, & quartana febri, deterrima parte anni laborantem, minime diu uicturum. Adhaec Ioannem, Picininumq; cū singulari persequeretur odio, uidendum etiam atq; etiam esse, ne adductus necessitate Ioānes Antonius utriq; conciliaretur. Haec aliáq; huiusmodi secum reputantem Regem, habentemq; ad Aufidum aestiua, missi à Tarentino legati adeunt de pace cum eo acturi. Quibus Rex auditis Bartholomaeum Rouarellam Cardinalem, qui Beneuento Pōtificis legatus praeerat, ad se accitum rogat, uti ducto secum Antonello Petrutio, epistolarum magistro, Cerenniolam proficiscatur, illic cum Tarentini oratoribus de pace, pacisq; conditionibus deliberaturus. Ipse interim quibus posset artibus, illum sibi conciliare studet. Iisdem diebus Ennecus Geuara Comes Arianensis, uir multis artibus, & in primis fide clarus, morbo correptus diem obit. Igitur ubi de pacis conditionibus satis conuenit, legati ad Tarentinum redeunt, unáq; Bartholomaeus, & Antonellus cum ijs profecti, itemq; Antonius Tricius, qui Francisci Mediolanensis Ducis apud Ferdinandum oratorem agebat. Summa tamen conditionum Petrutio permissa. Agebat tunc Ioānes Antonius Vigilijs, quod oppidum ad mare situm est. Ad eum Ioannes, Picininusq; quotidie ab Trano uentitabant, ea enim urbs praeter arcem Tarentino parebat. Quorum suasu penè commissum est, uti contra ius gentium legati uiolarentur. Quibus tamen à Ioanne An-

tonio comiter acceptis, benigneq; auditis, fœdus his conditionibus ictum est. Quod Deus Optimus Maximus bene uortat, Ferdinando Regi, & Ioanni Antonio Vrsino (sic uti conuenit) sine fraude, sine dolo malo pax inter eos perpes esto. Quæ in duello antehac ui, dolo'ue, fraude'ue acta, abacta, direptaq; sunt, eorum nullæ utiq; expostulationes, nullæ iudiciorum actiones sunto. Quas urbeis, quæq; oppida, quosq; fines Ioannes Antonius Vrsinus sub Alphonso Rege tenuit, quoq; etiam imperio tenuit, sub Ferdinando etiã teneto, populisq; ita moderator. Queis legibus, queis olim cõditionibus Ioãnes Antonius Vrsinus sub Alphonso Rege uixit, ollis legibus, ollis conditionibus sub Ferdinando Rege uiuito. Eadem item in populis sub Ferdinando Rege, quæ fuere sub Alphõso, iura ei sunto, liberaq; potestas esto. Quaq; potestate, quoq; iure, militiæ magister Ioannes Antonius sub Alphõso Rege fuit, eodẽ iure, potestateq; sub Ferdinãdo, magnus militiæ magister utitor, perfungitorq;, Aureũq; centũ millia magistratus huius ergô quotannis regio ex ærario, regijs'ue ẽ uectigalibus dinumerata capito. Idẽ hicce Ioannes Antonius Vrsinus Tranũ urbẽ Ferdinando Regi, cum agro, finibusq; statim restituito, arcemq; Salernitanam ad dictam diem resignato. Ioannem Andegauiensem, Iacobumq; Picinium intra dies quadraginta Apulia, finibusq; eius uti facessant, Ioannes Antonius cogito, ollisq; ne'ue clàm, ne'ue palàm, auro, argento, ære, ne'ue alio auxilij genere subuenito, ne'ue utiq; præsidiator. Rex fidem eis publicam, qua tuto abire finibus hisce liceat, dato. Terra, mariq; abeundi iusq; fasq; pro arbitrio ollis esto. Siquas urbeis, quos'ue regulos Ferdinandus duello petet, nullis copijs, nulla pecunia, nullo auxilij genere, clam'ue plam'ue Ioannes Antonius eis suppetias afferto, ne'ue cõsilio, ne'ue opera adiutato. Debellandi quos uolet, quãdoq; uolet, libera potestas Regi esto. Hæce ollis fœdera perpetuo manento, quæ inter eos sic cõuenere, uti uolens, libensq; uterq; egerit, fecerítq;, promiseritq; sine dolo, sine fraude, bona fide, cõceptis uerbis. Deumq; uterq; testẽ supremũ laudant. Pace facta, rebusq; cũ Tarentino cõpositis, Ferdinandus ab Aufido mouens, atq; in fines Daunorum profectus Ferentanos uersus, ad amnem Frentonem castra posuit. Aduenienti Lesinates, Serrani, Precinenses'q; capto etiam præsidio, portas aperuere. Quorum exemplum finitima etiam castella secuta sunt. Inde Montorium profectus Rex, confestim illud recipit. arx etiam paucis post diebus dedita. Hinc castris ad Sanctum Iulianum admotis, qui in præsidio erant, cum munitiones erigi, tormentaq; diruendis muris, admoueri cernerent, paucis postquam obsideri cœperant

diebus, deditionem fecere. Iisdem diebus inclinante autumno, tanti cælo hymbres fusi, uti corruptis quæ in agris erant, non esset unde pabulum equis submministraretur, nec gregarius, castrenseis pati labores amplius uellet, recusare iam militiam. incusare Regem, palamq; detrectare imperia. ipsi etiam eqtes grauari, rariq; ad signa, atq; ordines conuenire. increpare duces. queri tabernacula iam absumpta tempestatibus. frigoribus, fameq; confectos equos. diurnis nocturnisq; laboribus non corpora, non animos ultra satis esse. quid demum hostes aliud optare, aut quærere, quàm fame eos, quàm tempestatibus absumi? Quibus Rex clamoribus permotus decreuit in Samnium regredi, ubi mitius cælum esset, ac regio stramentis, pabuloq; abundaret. Quo cum peruenisset, aliquot dierum quietem militi concessit. dum interim tormenta ex Apulia ueherentur, quibus subuectandis uix boues iumentaq; solo ob pluuias subsidente suffecerant. Hæc inter in castris tumultuatum est, leuem ob causam, inter regium, Sfortianumq; peditem exorta contentione, breui tamen tumultus sedatus, quanquam non sine graui Regis, atq; Alexandri discrimine. dum inter tela, balistasq; uterq; uersatur. Tormentis comportatis Ferdinádus animo agitans qua potissimum ratióe antequam in Campaniam in hyberna concederet, Nicolaum Campibassanum Comitem aut ad deditionem compelleret, aut eo redigeret, uti uere adueniente, omni eum exuere dominatu posset, Pontem oppidum, cui, uti ego arbitror, à conditore Landulfo nomen est, oppugnare decreuit. Quod ueritus Nicolaus magno ante præsidio firmauerat. Quo tamen Regis conatus frustraretur, inducias petere ab eo cœpit, quasi agere interim de deditione uellet. At Rex cognito Nicolai consilio, eo acrius expugnando oppido intentus erat, quod ab ijs qui in præsidio erant, summis contra uiribus defendebatur. Deiectis igitur opportuno loco muris, cum oppugnatio pararetur, præsidij præfectus diffidens tolerari posse impetum, agere de deditione cœpit. Cæterum noctu ab Vigilijs, ijsq; qui in statione erant, ad arma concursum cum esset, ratis nocturnam à præfecto parari fugam, conserta pro muris pugna, oppidũ tumultuario prælio capitur. quod statim direptum, atq; incensum est. Inde Rex mouẽs in Cerretano primũ, deinde in Telesino, atq; Calatino castris positis, aliquot ex itinere castellis receptis, antẽ q̃ in hyberna concederet, Põtem Lateronem (id castellum trans Vulturnum amnem, circiter sex millibus passuum ab Capua abest, sub montem positum) oppugnare có

stituit. Igitur admotis tormentis, quantum loci patiebatur iniquitas, binis illud castris circunsidet, quod pene undiq; altissimis rupibus circuncisum, naturaliq; fossa munitum, unum tantum, qua porta est, aditum, eumq; haudquaquam latum habet. Portæ quadrata imminebat turris, qua diruta, cum spes esset per eius ruinam potiundi castelli, Rex eam quassari æneis tormentis iubet. Quod animaduertentes qui in præsidio erant, ne procumberet exterius, funibus, machinisq; prohibere conabantur. Interim quotidianæ ab eis eruptiones fieri, neq; se muris continere. idq; eo audacius facere, qđ propter rupes, conuallesq; quæ fossarum in modum è monte producebantur, neq; claudi undiq; à regijs poterant, nec omnino prohiberi, quo minus noctu præsertim per syluas, & confragosa loca, recentes milites, nouaq; quæ ab Martiano mittebantur præsidia, acciperent. Cui rei magno etiam adiumento erat, quod propter brumam quàm longissimæ noctes erant. Frustra igitur aliquot diebus consumptis, potiundiq; castelli pluribus artibus in cassum tentatis, cum etiam equi, uiriq; diutius ferre cæli inclementiam haud possent, Sfortianusq; præcipue miles militiam sic detrectaret, uti neq; precibus, neq; minis retineri in castris ultra posset, satius uisum est Regi obsidionem relinquere, quàm tumultuante suo, hostem ad erumpendum inuitare. Cum satis etiam exploratum esset Martianum magnam peditum manum cogere, qua coacta, uerendũ erat, ne occupato ab hoste monte, qui non satis commode teneri ab præsidijs posset, in minora castra, quæ trans conuallem sub montem positæ erant, irrumperetur. Huc accedebat, qđ Ioannes, Picininusq;, qui post ictum cum Tarentino fœdus, in Ferentanos, Marrucinosq; longa naui ad Caldoras confugerant, ubi pugnæ reliquias colligebant, arcessiti à Martiano fuerant. Qui ne aut illum frustrarentur, aut bellum quod in Marsis, Pelignisq; Rogerione authore renouare parabant, prætermitterent, huiusmodi consilium inijsse (quanquam falsò) dicebantur, uti Picininus diurnis, nocturnisq; itineribus ad Martianum contenderet, Ioannes in Pelignis remaneret ad bellum, quod animo agitabat, instaurandum. His difficultatibus circumuentus Rex, obsidionem dimisit. Verum cum fama esset hostem aduentare, machinis Capuam perlatis, ipse sub Montem Gallianum metatus castra, expectare hostem decreuit. Tandem cum satis exploratum haberet hostem se Theano, castellisq; finitimis continere, circiter idibus Decembris Capuam concessit, distributisq; per hyberna militibus, paulo post Neapolim proficiscitur. At in ea parte Samni, quod hodie Molisium dici-

tur, et in Pelignis, Ferētanisq; ab Alphonso, et Inico Daualis multa castella aut per deditionem recuperata, aut per uim expugnata sunt, quædam etiam incensa. Caldoras (dum multis artibus ad certamen inuitant) nunquam apertus in campis indipisci potuere. Extremo anni recepto Sangri castello, arcem circunsessam tandem capiunt, suosq; in hybernis collocant. Per idem tempus Andegauiensium partium studiosi, cum Ferdinandi res superiores cernerent, uiribus diffisi suis, quod Pium Pontificem nullis ab Rege artibus alienare poterant, Romæ inducias postulabant. Duos principes inter se de regno contendere, utrunq; pontificiæ maiestatis obseruantissimum. decere Pontificem Romanum, rectorem orbis, patrē omnium, mediam personam induere. indignum se, indignum collegio, quod sacrosanctum habeatur, facere, quod priuatam Ferdinādi causam aduersus Ioannē armis defendendam susceperit, quod Gallorum Regem, Galliæq; totius regulos de Romana ecclesia benemeritos prouocauerit in iram, odium, inobediētiam. exhaustum ecclesiæ ærarium, dum bellum minime necessarium suscipitur. Flaminiam, atq; Sabinam bellis inuolutam. tot oppida direptæ. in ipsa etiam urbe trepidatum. & penè auditos equorum hinnitus, dum Latium diripitur, dū agros urbi proximos Picinini eques populabūdus uexat, uastatq;. Hæc aliaq; differentes Pontificis animū uti de faciundis inducijs cogitaret, impulerant. Conuenerant Romæ undiq; ad Pontificem legati, resq; tum in senatu agitatæ, tum apud Cardinales, quibus demandatum hoc erat, tractaq; diutius in contentionem uenerat, dum Pontificis animus huc, atq; illuc incertus rapitur. Tandem literis Regis confirmatus, quod dum de inducijs agit, dum à suscepto bello retrahendi sui speciem exhibet, partam iam uictoriam è manibus eripiat. Populos, regulosq; qui prostratis Ioannis rebus redire ad officium cogitassent, qui de se dedendis oratores misissent, cunctari iam, & deditionem non modo differre, uerum etiam recusare. Nec tantum sibi Pontificis nomen, copias, opes, in eum usque diem contulisse ad uictoriam, quantum nunc detrimenti afferat induciarum mentio, & tot iam dies, ipso audiente, agitata Romæ causa. Quid autem rationis esse, cur feruente bello, rebus aduersis, uictoria ad hostem inclinante, tantum animi, tantum roboris præ se tulerit, et in propulsandis bellis, & inferendis, nunc hoste castris exuto, regno maiore è parte in potestatem redacto, recuperata iam Flaminia, Sigismundi rebus attritis, Latio, Sabinaq; pulsis hostibus, ubique uictor, fortuna ubiq; aspirante, non animum modo demiserit, sed hostem

iam desperatis rebus suis, cogitantem regno cedere, ad bellum in-
staurandum inuitet, hortetur, trahat? Veterem igitur animi firmita-
tem retineat, nec belli exitum id est uictoriam, qui finis est belli, elabi
è manibus patiatur. His Pius literis permotus, cum etiam intellegeret
Franciscum Sfortiam in proposito persistere, confirmato tandem ani-
mo indutias exclusit, ante tamen in hanc oratione sententiam habi-
» *ta. Si memores esse homines beneficiorum uelint, & praesentem ec-*
» *clesiae Romanae statum considerare, haud uereor Cardinales, quin*
» *& caeteri mortales, & uos ipsi me cum primis a belli crimine, quod*
» *non tam uolentes suscepimus, quàm inuiti propulsauimus, liberetis.*
» *Nam & ea in hanc sedem Alphonsi Regis extant beneficia, ut neq;*
» *Pontifex Romanus, neque sanctus hic senatus filij eius obliuisci,*
» *sine maximae infamiae nota queat, & Apostolicae sedis ea magni-*
» *tudo est, atque authoritas, ut insultantem in regno nobis tributario*
» *Gallum pati minime debeat, seq; otiosam regni cladum spectatri-*
» *cem praebere. An quaeso cuius patris munus est, ac beneficium, uti Pi-*
» *cenum omne, fertilissimumq;, ac frequentissimum Italiae agrum in*
» *pace possideremus, regnum eius ad alias quàm filij manus transire*
» *ingrati permitteremus? Quasi non siquid honestum, siquid ius, gra-*
» *titudoq; apud uos ualet, me & nolentem impellere, & cunctantem*
» *excitare ad defendendum Regem bene meritum, ad propulsandã ab*
» *eo iniuriam deberetis, à qua inferenda in nimirum quorum tam stu-*
» *diosi estis, continuissent, siqua reuerentia in Pontificem Maximum, si-*
» *quis erga sedem Apostolicam cultus, aut erga Deum metus, eorum ani-*
» *mis insedisset. An non cum Mantuae ageremus, abunde & Ioanni,*
» *& Renato, & ipsi Gallorum Regi, quorum oratores apud nos age-*
» *bant, declarauimus, nec passuros nos regnum nobis tributarium in-*
» *uadi, pacemq; Italiae ab Gallis turbari, nec foedus cũ Alphonso ictũ,*
» *in quo Ferdinandus filius secundum tenuisset locum, uiolaturos, aut*
» *periclitantem deserturos filium eius, qui labantem iam non modo*
» *non deseruisset ecclesiam, sed ferro armatus, in acie, pro tuenda eius di-*
» *gnitate stetisset, seq;, copiasq; suas, & facultates uniuersas pro illius sa-*
» *lute, bellorum periculis obtulisset. Hic mihi quisquam Gallorum reli-*
» *gionẽ, aut modestum Ioannis animum nominabit? Audiuimus, audi-*
» *uimus Cardinales, populantiũ agros nostros militum clamores. His*
» *oculis, his inquã oculis hausimus uibratos in perniciem nostrã, et Roma-*
» *nae excidiũ sedis gladios. Quod ni è Senensi agro, è patrio solo, ubi*
» *agebamus, abire maturassemus, & Romam diurnis, nocturnisq; iti-*
» *neribus contendissemus, nec Roma nũc nostra esset, nec senatum hũc*

" ipsi haberemus. Sederet Pontificio in solio Picininus, discursaret per
" urbem uiolentus & rapax miles, ueterum ornatus Pontificum, &
" qbus Deo Optimo Maximo sacræ res fieri consuerunt, eos inquam or
" natus, & Petri, Pauliq; insignia raptaret per urbem Andegauiensis
" gregarius. argentea uascula, loculosq; illos aureos, qbus Deo ministra
" tur, quibus sanctorum reliquiæ uirorum tanta cum hominum uene
" ratione seruantur, eques in balteos conuersos ac phaleras portasset in
" aciem, cæde, ac sanguine fœdaturus. Dicam iterum ecquisquam aut
" Ioannis moderationem, aut religiosos Gallorum animos nominabit?
" Timuit Pontifex Romanus per agros suos iter faciens Andegauiensium
" grassatorum uim, atque occultas insidias, timuit ne fario Picinini sica=
" rio ne præbiturus esset iugulum in Diuorum & Petri, & Pauli tem
" plo, in augusta hac sede, atq; in ijs ædibus, è quibus tot sanctissi-
" morum Pontificum animæ ad cœlum migrauere, non securus,
" non tutus, non uitæ suæ satis fidens. hæc est Lotoringij Du-
" cis summa moderantia, hæc Galliæ hominum religio, & apud gen-
" tes tam diu probata pietas? Non igitur uolentes, aut bellorum cupidi
" arma sumpsimus, quippe qui priuati dum essemus, pacem semper co-
" luimus, ac dum Augustorum tractaremus negotia, ad hanc in pri-
" mis illorum inuitabamus animos, Sed ut qui Romanæ tum ecclesiæ
" dignitati consuleremus, tum prouocati, & in ipsis propè penetralibus
" parum tuti, coacti, inuitiq;, dum alia ratione rebus nostris nequimus
" consulere, expediri arma iusserimus. Videlicet nunc primum Iacobus
" hic Picininus ecclesiam Romanam uexauit, aut uos memoria parum
" tenetis, dum quieta Italia, fœdere publico, è communi Italiæ consen=
" su omnium animus, sententijsq; percusso, Cisalpina mouens Gallia, tu
" multuosissimo exercitu, Callistum Pontificem, agentem in otio, ac pacis
" perfruentem bonis, nihil etiam minus quàm bellum timentem inua-
" sit, perculit, ex improuiso adortus est. Petat nunc igitur Lotoringius
" Dux indutias, qui tot annorum pacem ambitione præceps turbaue=
" rit sua. Detur Picinino tempus ad arma colligenda, qbus tertio in Pon
" tificem Romanũ maioribus copijs, infestioribus militũ animis ĩsurgat.
" Induat Pius Pontifex mediã personã, q penè spoliatus Pontificatu, in=
" ops, errãsq; aliorũ opẽ quærere est coactus. Nõ priuatam igitur Ferdi
" nãdi causam defendẽdã suscepimus, q̃q̃ ut suscipere deberemus, ius, ho
" nestasq;, et Apostolicæ sedis dignitas postulabant, sed nostrã, sed ue=
" strã, q in hoc cõsessu adestis, sed Romanæ ecclesiæ causam & suscepi-
" mus, et suscepisse lætamur. Nec prouocemus Gallos in odiũ, nec ad bel
" lũ nõ necessariũ exhauriamus ecclesiæ ærariũ. Scilicet nõ suscipit ne=

» cessario bellum, qui domo sua, suis è laribus propè pulsus est? Iactat
» pecuniá, thesauros dissipat, qui direptiones, cædes, incendia prohibere
» ab suis parat? prouocat Gallos, qui in Italia in sedibus suis, suóq; con
» tentus quiescere securus nequit? O' consilia, o' artes. Per ego Deum Opti
» mũ Maximum, perq; urbis ac templi huius uenerabiles tumulos, atq;
» aras oro, obtestórq;, ne partiũ studijs uicti, perperam consulatis, ne' ue
» dum alteri factionum fauetis, obliti loci huius, ac iusti, honestiq; imme
» mores facti, parum honesta consilia, præter uestram, senatusq; Roma
» ni dignitatem sequamini. Me sat scio, dignitatem Pontificis, & huius
» augustæ sedis maiestatem retenturum, & quod semel cœpi pium,
» honestumq; consiliũ secuturum. Atq; uti Deo authore bellũ suscepi, eo-
» dem quoq; adiutore, & administraturum spero, & confecturum è

sententia confido. Dum Romæ frustra de inducijs agitur, interea Picininus, reliquijs exercitus collectis, aduersus Ioannam Celanam, nouum bellum aggreditur. Hæc mortuo Leonello marito, duobus ex eo susceptis liberis, quod Celanensis Comitatus dotalis esset, ipsa subiectos populos pro arbitrio moderabatur. Nam & popularibus propter generis antiquitatem erat acceptior, et Rogerio natu maior, eius aut ingenij, aut ætatis non erat, cui tuto rerum moderatio permitti posset. Quod ille ægerrime ferens, partesq; Andegauienses secutus Picinino adæserat. Quo authore Picininus Gallianum, ubi Ioanna cum antiquis se thesauris tuebatur, circunsedit, castelloq; potitus, apparatum omnem ad arcem oppugnandá conuertit, æneisq; tormentis die, ac noctu quatit. Ioanna quo erat animo, quos in arce secum habebat, hortabatur, uti fidei, ac uirtutis memores, obsidionem quàm fortissime ferrẽt, esse in Pelignis, Marrucinisq; regios exercitus, regios præfectos. Sat se certum habere, breui eos subsidio uenturos. Igitur dum offirmatis animis hosti acriter oppugnanti resistitur, dum regij præfecti tardius se ex hybernis mouent, & Picininus plurimo peditatu locorum angustias occupat, quassatis, ac partim solo æquatis muris arx capitur. Splendidissima Leonelli supellex, ac tot proauorum ueteres thesauri direpti. nullum in egregiam fœminam misericordis animi officium à Picinino tributum, nullum à filio pietatis meritum. Matrona paulo ante plurimis ornata bonis, rerum humanarũ exemplũ, captiua trahitur fortunæ matris filio insultante. Ea tempestate fuere qui crederent Matthæum præfectum, qđ egregium ducem, ueterem amicũ pati nollet sordescere, dũ anni tẽpus causatur, dũ segnius cósulto agit, Picinini incœptis locũ dedisse. Hac præda uiribus auctis Picininus, exercitúq; ex parte refecto, q̃q̃ hyems premebat, tñ ꝙ occasio

ne utendum

ne utendū duceret, Sulmonē circumsidere decreuit, ratus antequā subueniri à Rege, propter anni tempus, posset, agro se, atq; urbe potiturū, quàm sciret extrema rei frumentariæ inopia laborare. Eius autem obsidendæ ratio hæc placuit, uti dispositis per finitima castella militibus, quæ cuncta Andeguiensiū erant partium, ne frumentum importari in urbem posset, prohiberetur. Idq; quo facilius fieret, in uia militari, qua Populū, atq; ad Aterni pontem itur, munitionem ex aggeribus; ducta etiam fossa ab æde Terentiani ad ripas fluminis ædificari summa celeritate iussit, præsidiumq; quantum satis uisum est imposuit, Ipse Pentimæ, Ioannes Pratulæ, Pacentri Restainus, & Ioannes Antonius Caldore agebant. Atq; hac potissimum ratione urbem quanquam in plano sitam, undiq; tamen montibus clausam, circumsidebant. Cum igitur in dies arctius à Picinino premeretur, Matthæus ùsq;, ac Robertus cum & ipsi tentassent sæpius irruptis munitionibus, commeatum eo immittere, frustrati incœpto, ad hoc tandem consilium conuersi sunt, ut nunc Populi, nunc Caramanici in hybernis agentes, per montem, qui longo admodum, ac perpetuo tractu interiacet, qua maxime inuius ipse, ac confragosus esset, noctu per homines opportunos, ac locorum peritos humeris illigatos sacculos frumenti plenos præruptissimos per aditus, qua minime hostes suspicari possent, Sulmonem clam importandos maximo silentio curarent. Quod dies complures diligentissime curatum cum esset, nixq; interdum esset tanta, ut superari mons pluribus minime diebus posset, plebesq; fame acrius premeretur, ducenti numero ciues grauius fame pressi, in ijsq; quidam etiā mercede conducti, per loca illa hostibus hactenus incognita perrupere Caramanicum. Hic igitur numerus hosti cum esset de uestigijs compertus, dispositis insidijs ad unum redeuntes omnes capti, ductiq; ante urbis muros Picinini iussu, q exteri essent, atq; conducti pretio, iugis suspensi sunt, qui ciues Pacentri in custodijs habiti. Tum uero ciuitas uictam omnino se, atq; expugnatam fateri nihil ultra sperandum esse, nihil è Campania, nihil ab Rege propter occupatos à niuibus, atq; hostium custodijs aditus, nihil ab Matthæo, Robertoq; propter obseruatos montis anfractus uniuersos, expectādum præsidij, ducere. Ira, metus, fames uiros mulieres, senes, adolescentes, æque omnes deniq; uexatos male habebat, eoq; perducta res erat, uti in prælium persæpe prodirent, quo confossis hostium equis, cadaueribus eorum potirentur. quorum uisceribus famem temperarent, Quin etiam exenteratis illis subducebant eorum ex intestinis quod inesset aut hordei, aut tritici, aut ijs commixti pabuli. Itaq; plurimos iam dies, nunc sola carne

fœdissimorum etiam animalium, nunc nuce, glande, cannabe, parce distributimq́; dispartitis, fame tolerata, plebeijs etiam aliquot teterrima fame absumptis, septimo tandem mense urbs Picinino deditur. Ea dedita sæuitum est in aliquot ciues propter factionem, intestináq; odia Quadrariorum familiæ inter se, ac Merlinorum. Potitus igitur urbe Picininus (nam Ioannes communi è consilio in Campaniam, atq; ad Martianum uenerat, ueritus ne is Regi conciliaretur) reficiendis copijs omni studio intentus, ubi aliquot restituisset turmas, quod iam maturescerent in agris segetes, militibus egredi ex hybernis iussis, in Ferentanorum fines castra contulit.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE BELLO NEAPOLITANO LIBER QVINTVS.

T Rex persoluto equiti stipendio, iussóq; eo ad constitutam diem sub signis conuenire, cum paucis Leborios profectus in campos, collocatisq; tabernaculis ad Annechini Pontem, quæ campani nunc agri pars, Galliea appellatione Mansio Rosarum dicitur, dum eques instructus conuenit, peditem scribit. Interim etiam dum segetes maturescunt, explorat undique Martiani consilia, qui se Albanum intra agrum, Massicosq; munierat montes, Quibusq; maxime artibus Suessana intra culta, uicosq; irrumperet, animo solicitus agitat. Erant duo omnino aditus, alter confragoso itinere, ac maxime angusto, præruptis rupibus; cui Casano est nomen, qui locus & multitudine lectissimorum peditum, quorum erat Martiano copia, & aggere, turribusq; ad portam substructis præmunitus spem eripiebat inter tot munimenta, acerrimosq; defensores ferro uiā aperiendi. Alter erat aditus Sinuessanas ad balneas secundum mare, & ipse fossa propugnatoribusq; egregie instructus. Nam ad mare quadrata è lapide turris in altum protendebatur, & in medio tractu Massicos uersus montis, loco paulo editiore in arcis formam, etiam structitio è lapide erectæ turres erant; quas inter, ac declinantes radices montis modicus procurrebat tractus à sinistra. Maritimam uero inter turrim à dextra, aggeres ducti horrebant, munitionesq; turritæ, cum fossis; frequentibus etiam sclopetis, colubrinisq; instructæ, multisq; & strenuis munitæ defensoribus. Summo autem in mōte turris item è lapide, ueteriq; surgebat structura, quæ et aditus quosdam per se etiam difficiles, atq; arduos tuebatur, & ex altissima despectabat specula subiectos campos, ac maria. Qua capta, superiore è loco pediti dabatur ingressus intra munitiones, opportunitasq; inuadendi à tergo propugnatores. Cæterum res difficilior apparebat, quod specula ipsa neque carebat custodibus, aut præsidio, & equitatus opportunis in locis à Martiano dispositus, discursans patentis agros tutabatur, occurrebatque repentinis casibus. Hic igitur delectus est locus in planitiē irrūpendi. Rex uero quo hoc ipsum consiliū hostē lateret, motis è Rosarū Māsione castris, ad Sauonē profectus, metatur secundū amnis ripas, circiter duobus passuū millibus à Turri Frācoli-

sia, ubi diebus aliquot castra habuit sub speciem uastandi agri, atq; colligendarum segetum, præ se etiam ferens Casinum sibi esse saltus consilium inuadendi; diruendæq; munitionis. Qua è re Martianus quanquam timebat etiam Sinuessanæ munitioni, uim tamen omnem peditum illuc conuerti, equitatumq; propius admouit. Ipse uero Suessæ agere, ac nunc his, nunc illis se se locis ostendere. prospicere munitionibus. multa per præfectos administrare. exploratores plurimos huc illuc dimittere, nequid à tergo, latere'ue per Lyrim amnem, oráq; maritimam repentini ab hoste accidat, ne'ue per Theanenses, aut Galluetianos saltus, Taurum'ue montem uis aliqua ex occulto inferatur, cauere, procurare, auertere. summo studio, die, noctuq; intendere. agrestes, coloni, uillici uti faciendis messibus, comportandóq; in urbem frumento dent operam, imperare, ac festinari iubere, nullumq; discrimen festi, profesti'ue diei haberi pmittere, nihil deniq; uacui à labore, officijsq;, colonis, militibusq; labi sinere. Cum Ioanne simul, qui eò se è Marsis contulerat, multa etiam agitare. Illud uero cum primis uereri, ne Federicus Vrbinas, ne'ue Vrsinus Neapolion, qui iussu Pótificis in Soranum, Arpinatemq; è Sabino bellum transtulerant, per Casinatem à tergo agrum inuaderent. Quod tamen sæpius per literas, nuntiosq; rogati à Rege, facere recusarunt, Pontificis imperium causati, dum Pius sibi statuit, Romanæq; ecclesiæ, nó Ferdinando regi Celanensem, Soranum, Arpinatemq; simul agrum ab hoste uédicare. Quo factum est, uti Pons Curuus, opportunum Casinatis agri oppidum, atq; ad Lyris amnis ripã positum, ab Ecclesia hodie quoq; teneatur. Nam Ferdinandus quo Celanensem reuendicaret, Mariam è concubina filiam Antonio, Pij sororis filio uxorem dedit ijs conditionibus, uti Celanensis Comitatus Antonio, Mariæq; dotis traderetur nóie, uiueretq; Antonius, liberiq; eius quo ante iure Celanenses Comites Neapolitanis sub Regibus uixerant. Atq; inde mortuo Pio cum successisset Sixtus, collocata Catarina Martiani filia Antonio Ruerio, Sixti sororis filio (nam capto Martiano, filiarum eius uiris collocandarum curam Rex susceperat) Soranum, Arpinatemq; agrum ab Federico, Neapolioneq; recuperatum, sibi regnoq; Neapolitano restituendũ cauit, dotis nomine Catarinæ, atq; Antonio, Pontifice uolente, traditum. Rex igitur communicatis cum Roberto Calatino consilijs, cuius forti, fideliq; opera multum utebatur, iubet illum intempesta nocte, magno silentio, egressum castris, quatuor cum turmis equitum, aliquotq; peditum cohortibus superare Massicum saltũ, turrimq; occupare speculatoriã. Ille impigre pulso præsidio, quod saltum tuebatur, perculsisq;

batur, perculsisq;

batur, perculsisq; multitudine displodentium sclopetariorum turris custodibus, eaq; statim dedita, summum occupat montem, quo è loco facilis erat peditis in planum ac post munitiones descensus, Rex accepto ab Roberto nuntio, instructo agmine cum uniuersis copijs ad munitiones contendit. quò cum peruenisset, dum interim ducum exquirit sententias, sciscitaturq; quid quisq; agendum censeat, Annechinus Morimulis strenuus, ac multis uir exercitatus bellis, relictum iter munitiones medias ad turres, callem ad usum emittendorum peditum conspicatus, adacto summo cum discrimine per callem equo, subsequẽteq; cui ipse praeerat, equitum turma, fugato praesidio, quod post munitiones excubabat, aliquanto longius, planitiem uersus progreditur, ibiq; tantisper prospectãs stetit, dum Regem de ijs quae acta erant, certiorem fecit, expectatq; suppetias mitti. Caeterum non expectato Regis iussu, magnus tum peditum, tum equitum numerus eundem insistentium callem, qui attritu ungularum factus erat aliquanto habilior, trans munitiones irrumpit, iungiturq; Annechino. Ille se uiribus ubi ijs auctũ sensit, aliosq; atq; alios subsequi intellegit, ulterius progressus, conspicatur Martianum pluribus cum turmis uenientem subsidio suis, magnoq; ferri impetu. Itaq; cohortatus suos, factusq; illi obuiam, impressionem eius primo fortissime excipit, dein uiribus usus, facile eũ, atq; confestim repulit & uirtute equitum, & militum multitudine subinde ingruentium, uersumq; in fugam parum abfuit, quo minus regius eques inter frutices illum, uiarumq; anfractus interciperet. Missae igitur à Ferdinando complures auxilio turmae, ad Suessanos usq; cliuos insectatae fugientes sunt. Interea ad munitiones acerrime pugnabatur, quibus magno impetu captis, totus ferè immissus est exercitus. Dum autem maritima oppugnatur turris, fitq; inter pugnantes de deditione mentio, explosa colubrina ab illis, qui turres defensitabãt medias, praefectus maritimae qui de dedẽda turre agebat, colubrinaria pila traijcitur, cuius casu turbati reliqui q̃ in propugnaculis erãt, ac perculsi metu se se dedidere. Tum uero magnae excursiones Albanos per agros factae. multi mortales occupati messibus, passim in campis capti, cum bubus, iumentis, equis. pecorisq; ingens uis abacta. Quod Regi ubi nuntiatum est, missis confestim qui equites reuocent, iubet uniuersos in castra regredi. Multa enim cum supra opinionem successissent, & dolos uerebatur, & consilij incertus erat. Die quae insecuta est, dirutis munitionibus exercitus immissus est, cum impedimentis, castraq; secundum Lyrim in pratis posita, eoq; tormenta mature conuectari iussa, pósq; è scaphis, atq; interiectis tabulis super Lyrim

stratus. Interim mediarum turrium præfectus, desperatis auxilijs suæq; ac suorum saluti parum fidens si tormenta propius admota essent, deditur, his conditionibus, uti liberum cum uestimentis, ijsq; qui cum eo essent abire Suessam liceat. Rex igitur, quo hostem ad inopiam ac famem redigeret, diebus singulis, producta maxima copiarū parte, conuocatis frumentariam ad prædam finitimis, agros uastabat, atq; excectas segetes, frumentumq; comportari in castra, tutosq; ad locos iniungebat, summa cura per solertes atq; idoneos uiros huic rei adhibita. Perlatis itaq; in castra tormentis, decreuit Rex arcem quæ trans Lyrim à Martiano tenebatur, expugnare. Itaq; concussis aliquot ictibus eius muris, non multos post dies, facta à præfecto deditione, arx recepta est. Per eosdem dies Neapolion ad Regem in castra uenit, communicatisq; simul consilijs confestim ad exercitum in Arpinatem redijt. Tumultuatum est etiam in castris ad Falciculam. Id signum est gregariorum militum, dum ad arma aduersus ducem concurrūt. Nam in unum omnes locum armati ad id nomen conueniunt, ducesq; sibi suo ex ordine ac numero statuunt. Neq; etiam raro aut duces ipsos exercitus in medio belli ardore deserunt, aut forum rerum uenalium diripiunt, non nunquam etiam ducum ipsorum taberna-cula. Tumultus huius ea fuit causa, quod gregarius propter rem furto subreptam, à prætore, qui nunc magister castrorum dicitur, Gallico autem uerbo Marescallus, ad suspendium trahebatur, quod ægre multitudo cum ferret, repente gregarij rei amicus cœpit conclamare Falciculam. Ibi è uestigio gregariorum undiq; nimbus conuolat, parumq; abest tumultuatio à direptione tabernaculorum. Rex tamen facile post primum impetum, instructo statim equitatu repressit tumultuantes, ac bonis uerbis delinitos, ut ad tabernacula sedatis redirent animis suasit, condonata reo uenia. Spoliatis igitur campis, omnibusq; fortunis exutis agris, decreuit Rex expugnare Montis Draconis roccam. Id oppidum ad Massicorum exitum montium, qua in mare, atq; ad meridiem spectat, editissimo in uertice situm, Falernos, Stellatisq; despectat agros. Ad eius autem montis latus, qua in mare uergit, uestigia extant ueteris oppidi Petrini, cuius è ruinis, quod nunc est in uertice constitutum oppidum, traxisse originem, sunt qui arbitrentur. Ad alterum uero latus, quod solis prospectat ortum, fanulum existit Marci Euangelistæ, post cuius aram hiatum esse subterraneum indigenæ affirmant, in quem ubi paulū modo descenderis, ad intimum ipsum montem specus panditur, ingens ipsa, ac nunc latis, modo angustis anfractibus uasta, & horrens, quos qui ingressi

quandoq; fuerant, nunquam post id reuersos, quod à dracone antri custode, tetro primum exanimati afflatu, mox etiam deuorētur. Atq; ob hāc ipsam causam de dracone nomē mōti est íditū. Referebat Philippus notarius, loci eius incola, uir summa fide, ac multo rerū usu, mihiq; perfamiliaris, hiatum illum superiniecto saxo occlusum olim iussu Iacobi Sannazarij Neapolitani, uiri patritij, qui oppido, finitimisq; imperitauit agris, sub Ladislao Rege, cui ob uirtutem, reiq; militaris peritiam cum primis ille fuisset acceptus. Dum Iacobus ipse & superstitioni ratione hac it obuiam, & nequis è popularibus, aut accolis, ut sunt humana ingenia, dum explorandi studio capitur, antrum ingressus aut ruina deiectus, aut aspiratione tetra afflatus diē illic obiret. Quam ipse causam esse duceret nullius ingredientium reditus. Locus is igitur & aditu difficilis est, & natura, manuq; permunitus, quiq; pacis tēpore propter asperitatem ab habitatoribus destituatur, qui sub ipsum montē, uicum maxime frequentem inhabitant, cui nomen est ad Marcos. In eo uico collocatis Rex equestribus copijs, peditatum ferè omnem distribuit in colle, qui uertice ex aduerso obijcitur, interiecta cōualle, nuda arboribus, horrida saxis, accessu aspera, ac difficili. Disposito hic peditatu, delegit Rex locū statuendis bōbardis, magnoq; fabrorū labore structis, cōgestisq; absq; calce lapidibus, castellū ædificat. Quo perfecto, uiam subuectandis ad castellū bombardis per obliqua, confragosaq; montis latera cōplurium dierum, plurimorūq; hominū opera strauit, produxitq; in summū. Rex hortari uidetur, ut pro meo īstituto, et regionū, et locorū tū nouas, tū ueteres appellatiōes referā, quo quæ dicuntur à nobis apertiora fiāt legētibus. Vetus Cāpania per Augusti tēpora ab meridie mari Tyrrheno, ab occasu Tiberi, Sarno flumine ab ortu, Hernicorū, ac Sānitiū mōtibus à septētrione claudebātur, multos populos, ac gētes, præclarissimasq; intra se urbis cōtinens. Post clades igitur Italicas ab exteris illatas nationibus, postq; euersionē Romani imperij fines quoq; mutati sunt, et cū ipsis finibus regionū nomina. Itaq; tractus is omnis qui ē à Tiberi ad Tarracinēsem saltū, post Amarenū Latij oppidū per Velitras, Syrmonetā, Setiā, Priuernū, Tarracinamq;, Maritima hodie ora dicitur, corrupta aūt à uulgo appellatiōe Maremma, uidelicet quod mari adiaceat. Qui uero tractus, Prænestinum post agrum, per Valmontoniū, Ferentinum, Anagniam, Frusinonem, Ceparanum, Aquinatem ad agrum porrigitur, suo nomine hodie quoq; Campania nocatur. Vterq; autem tractus Romanæ Ecclesiæ ditionis est. A saltu uero Tarracinensi, finibusq; Ceparanensibus Neapolitanum regnū in-

cipit. Quodq; agrorũ atq; urbiũ ab eo saltu, usq; finibus ad Sarnum usq; fluuiũ, cui nunc Scaphatæ nomen est, interiacet, Leboria terra dicitur, appellatione inde ducta, quod quæ terra à latinis olim Campania diceretur, à capiendis fructibus, atq; ab ubertate soli, quiq; nũc Capuanus est ager, quod Græcæ illum tunc gentes atq; urbes colerẽt, eadem nominis similitudine, Leborij dicti & agri, & populi. Quó circa exigendis uectigalibus regij quæstores diuisis prouincijs tractũ hunc Leboriam appellauere terram, in qua sunt Fundi, Hydris, Caietæ, Mola, Casinates, Suessa, cuius ager Albanus quondam dictus est, Theanum, Venafrum, Capua, Caserta, Auersa, Puteoli, Neapolis, Nola. Cui adiungitur ab ijsdem quæstoribus, Samnij quoq; pars ea, in qua est Bouianum, & Isernia, qui ager recenti nomine est Molisius, Molisio ab oppido, à quo originem duxere qui agro quondam imperauerũt. Qua è re familia quoq; Molisia hodie agnoscitur. Subuectis igitur summum in collem bombardis, multo hominum labore, maiore iumentorum, boumq;, pluribusq; diebus frustra absumptis, quod oppidi mœnia septentrionem uersus, qua bombardis expositæ erant, in summo erigebantur uerticæ, cum tamen uniuersum post ea oppidum in austrum uergat. Itaq; quod tormentorum longior esset iactus, muriq; humiliores, ictus ipsi frustrabantur bombardarũ, Nam aut superuehebantur propugnacula, aut montis percutiebant saxa, uerticisq; excisas cautes, quibus muri impositi. Neq; huic rei adhiberi remedium poterat, non temperandi pulueris, non ad normam munitius exigendi, atq; ad metã, & ad iactum lineas. Quæ res Ioannem, Martianumq; inuitauit, quod pollerent peditatu ad inuadenda tormenta, eosq; qui in præsidio pedites, equitesq; in colle ad castellum constiterant. Itaq; intempesta nocte per anfractus uiarum perlatus Andegauiensis miles, ubi propior factus est castello, magnis sublatis clamoribus uigiles inuadit, eosq; qui in præsidio erant, cædit, fugatq;, castellumq; adortus tandem per uim eo potitur, uulneratis primo, inde captis qui ad bombardas intra castellum excubabant, in quibus fuere strenui, ac nobiles uiri. At qui ad Marcos in castris uigilias agebãt, re per clamores cognita accurrunt. Rex & ipse, ut quisq; armatus offerebatur, alium post alium summittit, donec copiæ omnes armatæ ad signa constitere. Etiam prima rubescebat aurora, cum hostes conspicati ascendentem militem, superantemq; montis ardua, relicto castello, tormentisq;, non expectato primorum ascensu, cum captiuis per montes citato gradu, Suessam se recipiunt. Rex territabundus, quanq̃ oppidanis excidium, direptionem, cædemq; minitabatur, irrito tamen

*incœpto, paucis post diebus inde abijt. Verum enim irritam obsidionē,
utq; in cassum cederent conatus tanti, fusus repente cœlo nimbus ef-
ficit, laborantibus, ac penè enectis siti popularibus. Nā quod menses
aliquot nullos aër hymbres dederat, & quod in cisternis erat colle-
ctum aquarū, id omne exhaustū cū esset, languentibus maxime agre
stibus, cunctis deniq; ob aquarum inopiā postrema metuentibus, ne-
farium ad sacrum, Magicaq; ad malefica concursum est. Quod in
summis miserijs, ultimaq; aquarum penuria perditissimis à sacerdo
tibus commentum esset, dum impie agendo, Dei simul iras, & aëris
turbationē, ac tempestates exciunt. Inuenti enim ex oppidanis, atq; ob
sessis sunt, qui nocturnis in tenebris; deceptis castrorum uigilijs per
asperrimas rupes furtim profecti ad litus, trahentes secum imaginem
affixi ad crucem Christi, maledictis illam prius ac diro persecuti car-
mine, post in mare execrabundi immerserint, cœlo, mari, terrisq; tē
pestatem imprecati. Quo etiā tempore sacerdotes quidā mortalium
omniū scelestissimi dū satisfacere profanis multum artibus student, ri
tum nefariū secuti, quo, ut dictū est, in huiusmodi necessitatibus elici
hymbres putantur, asino pro ædis foribus cōstituto, tanquā agenti ani
mā cecinere funestum carmen. Post diuina Eucharistia in illius os, pa
latumq; iniecta, conclamatū asinum funereis cantibus, uiuum tandē
ibidē pro templi foribus humauere. Hic uero uix dū perfecto sacro
obnubescere aër, ac mare agitari uentis cū cœpisset, diesq; medius of
fundi tenebris, ac nunc cœlū micaret ignibus, nunc lux omnino eri-
peretur, tonitru cœlū, terræq; horrescerent, uolitarent euulsæ uentis.
arbores, discissaq; fulminibus saxa cōplerent auras fragoribus, pro-
rupit tanta è nimbis pluuia, hymbresq; tā ualidi, ut non cisternæ mo
do colligēdis aquis satis nō essent, sed arentia saxa, rupesq; exustæ so
libus, torrentes undequaq; prolapsos diffunderent. Itaq; Rex qui sola
in siti potiūdi oppidi spē collocauerat, frustra ab ea habitus, ad Sauonē
uetera in castra redijt. Cæterū existimare Deū iratum, beneficiū pro
scelere referre, neq; pij est hominis, neq; rerū naturæ callētis, atq; per-
uestigantis causas. Quo eni maiores inualuere siue hyeme, siue æstate
æstus, cœliq;, ac terræ siccitates, eo tēpestates cōsueuere post sequi fœdio
res, nimbiq; magis procellosi. Habente hic castra Ferdinādo, leuibus
quidē ex initijs agitari cœptū est de pace, Martiano populariū iras ob
famē, futurū in annū uerente, Ferdinādo autem metuente Tarentini
perfidiā, quodq; intellegeret quartana illū magis magisq; in dies pre-
mi, ex eo cupiente in Apuliā q̄ primū, finitimaq; Tarētini locas lo-
cū exercitu proficisci, ad naturæ extremos casus. Itaq; æquis condi-*

tionibus pax fit. paci additur alterum affinitatis uinculũ, Beatrixq; Ferdinandi filia, quæ post Matthiæ Hũgariæ Regi nupsit, Ioanni Baptistæ Martiani filio despõdetur, permittente Põtifice, q̃ uterq; et uir & uxor alter è sorore, è fratre altera, Alphonsi Regis liberis orti essẽt. Moxq; ex cõuento Beatrix à Ferdinãdo Suessã, ad Helionorã sororem mittitur, futurũ pignus et securæ pacis, et certi matrimonij, cum esset uterq; impubes. Andegauiensi publica fides data, tuto se Isclam ad Torrellã conferendi, quibus cum etiam uellet è suis. Cæteris in quæ loca, & ad quos uellent accedẽdi potestas permissa. His igitur peractis, Rex extrema parte æstatis in Apuliam profectus, positis ad Luceriã castris, inde ob sclopetorum, colubrinarumq; diurnos, nocturnosq; displosus, repentinasq; cuiusq; modi militũ generis cædes, dimissa obsidione Manfredoniã petit, quam uersus cum è Campania discederet, ænea comportari tormẽta iussera: Itaq; uno fermè tẽpore et Rex propter mœnia metatus est castra, et carri cum tormẽtis, alijsq; machinis eò peruenere, Quibus aduersus muros à septentrione adiactum admotis, paucis diebus, quassata mœnia, dirutæq; turres, dedẽdæ spem urbis pollicebantur. Cũ iam in castris ob summã commeatus inopiã penè tumultuatũ est, stipendiaq; cõclamari uniuerso à milite cœpta. Rex igitur quo sub spe stipendiorũ è uestigio soluendorũ exercitum prõptũ, paratumq; ad imperata haberet, Barolũ ad ea cõparãda proficiscitur. Eo uix digresso, nauigia duo onerata fabis, atq; à Tarentino sub speciẽ exercẽdæ mercaturæ ab Vigilijs, quod maritimũ ẽ oppidum missa, cum appulissent, ad litus consistere, admonitiq; nauigiorum ac fabarum domini, non licere, qui amici essent, obsessam eos urbem ingredi, aut adiuuare annona, fabam in continenti expositam regio quæstori uendidere, quàm per equitum ac peditum cũ distribuisset capita, hac ratione tridui consuluit exercitus totius fami. Cum interim ducibus oppugnationem parantibus uentum est ad deditionis conditiones, quarum medius Barolitanus cũ esset Barnabàs, scriptis ijs quæ ad Regem mitterentur, dum inter ciues, militesq; pacata seruntur colloquia ad muros atq; ad portas, facto ex improuiso impetu, ducum fraude, ac prædæ cupiditate per ruinas mœnium irruptum est in urbẽ eaq; fœdissimo exẽplo direpta. Atq; inter sacra profanaq; discrimẽ nullũ habitum. Quæ res ingenti Ferdinandũ dolore affecit, qui ne statim regredi Manfredoniam ad exercitum posset, aliquot dierum febricula effectum est. Interim arx Sancti Angeli dedita cum thesauris, qui in ea erant, missusq; ad eam accipiendam cum præsidio Iouianus Pontanus, qui Regis iussu in castris remanserat, quo ducibus

adesset copiarum in administrandis rebus. Descendentem in Apuliã Regem Antonius Agellus, & Antonius Vidanus adierunt Tarentini legati, iiq; Romam, uti aiebant, ituri, post habitũ cum eo congressum, Rex illos ad Ioannem Antonium remisit, qui aggrauante quartana Idibus Decembris in arce Altemuræ diem obijt. Mors tamen eius suspicione non caruit. Nam uterq; Antonius in suspicionem cum uenisset initi cum Rege consilij, subminatus (in cubiculo solus cum esset, ac sine testibus) Tarentinus eis fuerat, ubi Tarentum, quo properabat, peruenisset, securi quàm primum in illos animaduersurum. Id à puero qui assiduus in cubiculo uersabatur, clanculum, & quasi non audisset exceptum, atq; ad alterum ex Antonius perlatum, à quo blanditijs, pollicitationibusq; delinitus puer fuerat, præproperãdã ad necem perpulisse utrunq; creditum est. Itaq; ad multam noctem ingressos cubiculum, ut qui repentinum aliquid afferrent, somno, morboq; oppressum strangulasse, statimq; ad Regem misisse mortis nuntium. Multaq; comperta uiolentæ mortis signa, statim diuulgatum est. Rex accepto nũtio, missisq; qui urbem, atq; arcem acciperent, cumq; ijs simul Marino Tomacello, fideli, & astuto uiro, qui duodecim millia aureũm ex arce, magnamq; auri, atq; argenti summam inde in castra ferret, accito è Manfredonia milite, solutoq; stipendio ad Aufidum pergit, atq; inde mouens in agro Tranensi consedit, tantisper ibi moratus, dum qui post Ioannis Antonij mortem, Barensi in terra motus fierent, ab exploratoribus significaretur. Inde uero cum ad Quartanam mouisset syluam, maneq; solis sub exortum, innumerabilis ferè sturnorum numerus palustribus è locis in aëra perlatus cum esset, ingruens ex improuiso falco accipiter, eos repẽte fugat, ac disijcit, tantusq; inuasit aues metus, terrorq; uti inter acies conuolarent, ac si armatorum ad ordines confugerent, magna exultatione incedentis agminis, feliciq; bene uaticinantium militum præsagio. Quo augurio proficiscens Rex, ad syluam ubi peruenisset, nuntios accipit, urbis ferè omnes & Barensis, & Hydruntinæ terræ, inuocare Ferdinandi nomen, ac salutare eum Regem. Quædam etiam statim oratores in castra misere, quosq; ipsæ uocant Syndicos, qui publico populorum nomine seq; urbesq; dederent. Cum autem factus esset certior Ferdinandus, Iulium Antoniũ Aquæuiuũ Tarẽtini generũ, cũ uiginti equitũ turmis in armis esse, idq; studere, quo Baro urbe potiretur, in cuius arce ad quadraginta aureũm millia seruarẽtur, Triliciũ uersus castra mouit, ubi pluribus diebus cũ haberet castra, Barũ, atq; arcem ipsam finitimis cum oppidis recipit. Interim Iulius Antonius, q uiuẽte ẽt Ioãne Antonio,

Regis fouerat partes, quod & populos in Regem inclinanteis cerne ret, & spurium Ioānis Antonij filium, nequaquam eo ingenio prae ditum nosceret qui succedere paterno imperio dignus atq; idoneus ui deretur, cum Rege pactus, liberali ad illum animo in castra suis cum copijs uenit, uexillaq; ueneratus est. Inde Rex dispositis opportuna per loca copijs, Tarentum profectus, omnia pacata inuenit, nullumq; fuit alicuius nominis oppidum ad quod non accesserit, benigne, liberaliterq; acceptus à ciuibus, quos ipse publice, priuatimq;, ac praesertim bene meritos quosq; prosecutus est priuilegijs, muneribus, beneficijs, aliosq; liberauit uectigalibus, alios ornauit stipendijs, equestriq; praerogatiua. Compositisq; regionum earū rebus, sub ipsum uer Neapolim rediit, uictor, opibusq;, & fama insignis, diuersis etiam oratoribus qui ad eum conuenerant, alijsq; et bello, et pace claris uiris, in ijsq; Alexandro Sfortia, qui ad eū è Theatibus uenerat, ac Bartholomaeo Cardinale comitantibus. Duxit autem secum & Iuliū Antoninum, cuius opa, cōsilijsq; i maximus pacis, ac belli rebus ex eo usus est, cuius etiam ductu multa post & fortiter gesserit, & feliciter administrauerit, tametsi in toga quàm in armis non minus uir hic claruit, ad praestantissima quaeq; natus munia domi, forisq;. Ingredientem Neapolim Ferdinandum ordo, populusq; nullo non honoris genere cumulauit. Gaudij laetitiaeq; à uiris, mulieribus, omni deniq; aetate, i tēplis, porticibus, cōpitis, priuatorumq; ciuiū domibus signa promiscue praebita. Is postquam & ciuium, & oratorum rebus qui ex Italiae urbibus gratulatum multi uenerant, satisfecit, reuersus ad belli studia, Isclae obsidioni acrius intendit. dataq; maritimae rei operá. Hinc Oui arcem multis prius usus artibus, corrūpendis custodibus, concutit, admotis ingentis crassitudinis tormentis, in cassum tamen, multorūq; operū, & dierū iactura. Longe uero post fame coactus praefectus illam dedidit, qua undiq; perquisita, praeter salis pusillū in ollula, fasciculumq; salitae brasicae, nihil omnino esui quod esset, in arce repertū ē. adeo fortibus atq; obstinatis animis praefectus, defensoresq; extitere. Inter haec agente ad Isclā Ioanne, tum rebus alijs, praesertimq; missa clām annona, tū interceptis Martiani literis cognitū est illū noua cū Ioanne inisse consilia, idq; modo expectari, dū exectae messes essent, frumentaq; intra oppida relata, ne renouato bello fame premeretur, populariūq; metuendi tumultus Martiano essent. His perceptis cōsilijs, multa cū animo suo agitans Ferdinādus, illud primū curabat, ne ratione aliqua suspectā habere Martiani fidē putaretur, ꝙq; Neapolis graui laborare peste coeperat, quo urbē multitudine uacuā faceret, ꝑ

hāc specie statutis Leborio in cāpo tabernaculis eo' se recepit, assiduo uenatu, aucupijsq; nunc Capuano, nūc Auersano se exercens in agro. Quodq; Caldoræ in Ferentanis hostiliter adhuc agerent, ut qui debellaturus eos esset, soluto militibus stipendio, conuenire eos Rosarū ad Māsionem iussit, atq; ubi maturæ segetes uisæ sunt, repente ad Sauonē uniuerso cum exercitu profectus, Martianum ad se in castra omnibus cum copijs euocat, quo ni statim proficisceretur, illum se pro hoste habiturum, agrumq; eius omnem hostiliter populaturum significat. ille primo timens pauensq; prius etiā omnia tentaturus uidebatur, q̄ ut Regis se fidei permitteret armati, & inimicum præ se ferentis animū, tandem & suorum admonitionibus, & quod popularium fame laborantium animos uerebatur, iratos iam, & de rebellione cogitantes, ad Regem uultu, orationeq; quàm maxime composita in castra uenit, ab eoq; benigne acceptus est. Cum eo Rex permulta egit tum de rebus suis alijs, tum de conciliandis aut debellandis Antonio, reliquisq; Caldoris. Ille uero aliquot post dies, ex quo in castris manserat, quiescente in tabernaculo Rege, mane sub exortum solis, equo per castra præter solitum deuectus, deambulansq; cum paucis ac subinde, quasi multa animo agitans uultum immutabat, alioq; atq; alio se se uertens, nūc humi fixos tenebat oculos, nunc cœlū suspirans, aurasq; suspectabat. Quod animaduersum cum esset, Regiq; perlatum, iussit diligenter uadum obseruari fluminis, quo è loco ad Carinulas fugienti (neq; eni amplius duobus millibus passuum oppidum aberat) iter tutum erat uadum præter gresso. Incertus igitur, atq; animi dubius fluctuansq; diutius cum fuisset, tandē ad uadū iam citato equo repentinus ferebatur. Ibi interceptus à custodibus, captiuusq; Capuā, atq; inde Neapoli Regis iussu ducitur. Qui stati urbibus, atq; arcibus illius potitur, Helionora cū liberis, ac Beatrice Auersam deducta. Ipse confestim cū exercitu in Sāniū, Ferentanosq; profectus, receptis in itinere castellis, atq; oppidis ferè omnibus quæ Caldorarum essent, castris ad Vastū Amonis positis, quod olim Istonium fuisse multa docent, acri illud obsidione premit. Qua in obsidione propter multitudinem æneorum tormētorū, q̄d p̄multi quotidie passimq; ac promiscue in castris caderēt, atq; alij coxis, alij brachijs aut humeris mutilarentur. Fœdæ mortes, uulneraq; fœdiora eēnt, multa præter opinionē Ferdināndo contigere. Futuram nanq; breui Istonij obsidionem præsagiens Antonius, cū ipse se Riparellæ contineret, quod id castellū natura maxime munitū esset, locoq; summe edito positum, strenuissimum quenq;, ac sibi usu ipso cognitum ex ea quam secum habebat copia, ad urbem tuendam

præmiserat, præfeceratq; præsidio Ranerium Ligninum Neapolitanū, uxoris suæ fratrem, acri iuuenem ingenio, constanti fide, manuq; admodū promptum, ac maximo quoq; quod offerretur periculo exultantem. Horum igitur opera, pertinacibusq; effectum est studijs ac laboribus, uti Rex obsidionem tandē omitteret, plurimis diebus magna cum suorum cæde frustra absumptis. Itaq; disposito milite finitima per castella, qui ne commeatus in urbem inferretur, prohiberet, fame Istonienses compellere ad deditionem decreuit. Ipse ad constituendas regionis eius res conuersus, illis compositis, sub autūni exitum in Cāpaniam regreditur. Antonius post Regis digressum, relicto Riparellæ præsidio, cum ea quam secum habebat manu hostem frustratus nocturno tempore itinere maxime occulto Istonium ingressus, populares primo cohortatus, multa spe, ac pollicitationibus illos honerat. Deinde cum intellegeret ciues diutius famem nullo pacto toleraturos, Restainum filium ad Regem in Campaniam misit, qui cum eo de se dedendo, deditionisq; conditionibus ageret. De qua Neapoli cum ab Restaino ageretur, interim Iacobus Carrafa quem rex militibus qui in finitimis Istonio castellis hyemabant præfecerat, clàm cum primoribus agere de deditione cœpit, quos ad ultimam propè famē redactos sine spe maritimi, aut terrestris subsidij, honeratos etiam promissis facile in sententiam suam pellexit. Itaq; quo maxime tempore Antonius sperabat regi se pacatum filij opera, resq; è sententia pro temporum tamen statu compositum iri, tumultu in foro exorto, excitātibus illum Thoma, Petro, & Francisco fratribus, è Sanctorum familia, à tumultuantibus capitur, confestim regio inuocato nomine. Cuius rei certiorē cum fecissent Ferdinandum, eius iussu Antonius Auersam perductus arcis præfecto custodiēdus traditur. Paucos tamē post dies, Restaino filio procurante, quod captus is fuisset interea dum de deditione ageretur, resignata prius Riparella, è carcere liberatur, constituto satis etiā liberali stipendio, quo Neapoli priuatus cum uxore, ac familia honeste uiueret. Is uero haudquaquam multos post menses, sub speciem curandæ ægritudinis, cum se Baianas contulisset ad balneas, Romā inde comparatis clàm nauigijs fugit, nec multo post Viterbiū, inde Firmium in Picenum proficiscitur. Ad ultimum uero Esim petijt, ubi diem haud multos post annos obijt; uir specie quidem, atq; alijs corporis muneribus abunde clarus, atq; excellens, quibus si animi quoq; dotes accessissent, in eas nunquam calamitates incidisset. Per idem tempus Alexander qui Pisauri hyemauerat, maturato in Marsos reditu, iunctis cum Matthæo, ac Roberto copijs, nam et ipsi ex hybernis pro

dierant, Aquilanum in agrum progreditur, tentatutus per idoneos homines ciuium animos. Illi igitur Tarentino mortuo; prostratis atq; attritis Andegauiensiū rebus famem etiam cum timerent, agrorūq; uastationem, oblatas ab Alexandro conditiones accipiunt, ac per eum impetrata uenia Regi se se dedunt accipiente urbem eam Regis nomine Nicolao Statio, qui tum apud Alexandrum Regis ipsius iussu agebat. Quae deditio (nam ciuium ipsorum haud exigua in Pontificem Romanum inclinabat pars) Ferdinandi rebus plurimum authoritatis addidit ac uirium. Eae nanq; urbis eius erant opes, ciuiumq; ipsorum uires ac facultates, ut facile in quam ipsi declinarent partem, Aprutij reliqui populos fermè omnis in eam traherēt. Haec urbs Amiterni de excidijs paulatim creuit, ꝙ oppidum Sabinorum quondam fuerat, idq; maxime celebre Aboriginum etiam tēporibus, qua tempestate Aternus illud annis non dum alijs auctus fontibus medium secabat. Aberat tum haud multum ab Aterno uiae uiculus de fonte dictus Aquula, quod nomen hodie quoq; ps ea seruat nouae urbis Aquilae. Diruto igitur Amiterno p ea tempora, quibus extincto Romano imperio Italia ab externis est nationibus occupata, ciues diuersi alius alium in uicū cum concessissent, aucta maxime tum ciuiū, tum conuenarū frequentia est Aquula pp agri opportunitatem, fontisq; ipsius usum, atq; ubertatem aquarum & pabuli. Nā pecuarijs ē quaestibus Aquila praecipue creuit. Sensim itaq; atq; non unis temporibus conuenientibus accolis, forum efficitur rerum uenalium, emporiumq; regionis totius, finitimorum deniq; uicorū omniū, ratione hac conuentus et caput. Cuius etiā frequentiae accessit Forconij propinqui oppidi euersio. Nam & Aquilae propinquum ab exortu solis agrum Forconensem uocatum comperior. Adhaec & deleti etiam oppidi alioq; de nomine etiamnum extant uestigia. Cum igitur aucti diuitijs conuenae hostiles timerent icursus, inito simul cōsilio decreuere, uti dimensi solum, quantum abunde satis esset, regionatim in tot distribuerent partes, quot uici ad inhabitandū conuenissent, singulisq; partibus, quae hodie quoq; nomina uicorum seruant, singulis attributis uicis, solum uniuersum moenibus undiq; cinxerunt, quiq; breuis ab initio uictus fuerat nomine de fontis Aquula, auctus post ciuibus, atq; opibus, prolatis etiam finibus facta ē Aquila, urbs quidem ipsa ciuibus, authoritate, & opibus clara, regionisq; totius caput. Nam & populus ipse q̄q̄ lanitio deditus ac texturae, maxime tamē bellicosus est, finitimisq; undiq; formidini, nec minus etiam Regibus qui Neapoli imperant.

FINIS.

IOANNIS IOVIANI PONTANI DE BELLO NEAPOLITANO LIBER SEXTUS ET VLTIMVS.

d

Vm hæc biennio fermè geruntur, Aenariæ interim res insulæ factæ in dies asperiores erant. Carolus enim Torrellæ frater comparata octo triremium classe, magnoq; biremium, aliorũq; nauigiorum numero, ingentem omnis generis rerum prædã in Isclam conuexerat, seq; maritimæ Cãpaniæ oræ maxime formidolosum fecerat. Quo tempore regius miles munitionibus inclusus, magisq; ipse obsessus, quàm qui obsideret, fame, sitiq; laborabat, atq; ad extremum adductus deditionem meditabatur. Adhæc mare infestum undiq; Campanorum litus ab incursionibus minime tutum. maritimæ comportationes è Brutijs, Sicilia, Hispanijsq; ab ultimis diremptæ. demum nulla non nauigatio importuna, maximeq; periculosa esse. ac timeri iam ne Torrella prædæ pretio, allectationeq; tractis ad se diuersarum gentium prædonibus, Tyrrhenum omne, Siculumq; infestum mare redderent. neq; Hispanis in quorum manu maritimæ tum res erant satis credi, neq; alia uia prouideri posse. Quibus malis quo prospiceret Ferdinandus, nec tamen quibus fideret, satis sciens, plurima diuersaq; animo agitabat. Quonia autem locus admonet, insulæ situm ac soli naturam paucis exponam. Aenariam à continente tractu motu terræ aliquando euulsam multa docent, exesæ rupes, solum cauernosum, soli natura continenti persimilis, arida & calidis fontibus scatens. nutrit intestina incendia, unde alumine plurimo abundat. Quin etiam his ipsis annis Bartholomæus Perdix Genuensis negotiator Neapolim petens cũ insulam præteruheheretur animaduertit aluminosos quosdam sparsos in ora maris scopulos. Annis enim circiter centũ ac sexaginta tribus anteq̃ hæc geruntur, ruptis repente terræ uisceribus, exanhelato incendio, nõ modica sui pte Aenaria cõflagrauerat. quæ eruptio et uiculum igne absumptum post uoragine absorpsit, et qua Cumanum spectat litus, prouolutis ingentis magnitudinis in sublime saxis, fumo, flammis, puluereq; immistis, postq; per agros sparsim impetu suo iactatis maxime uberem atq; amœnam insulæ regionem uastauit. Qua tempestate quædam etiam saxa scopulorum instar in litus prouoluta cum essent, ea Bartholomæus fornacibus post excocta in alumẽ dissoluit, fuditq;, reuocata arte ea, è Roccho Syriæ ab se allata,

ubi ipse plures annos negotiatus esset, quæ multis antea seculis in Italia iacuerat. Gignit ager nobilissimi generis triticum. fert et generosissimum uinum. estq; hortensium frugum maxime ferax. populares insulæ uicatim habitant. positus ipse plerunq; tumulosus & arduus, insurgit in ea mons apprime editus, in cuius pene uertice fons scatet eodem quo & ipse mons nomine Abocœtus, ab auium frequentia (ut arbitrantur) dictus. cum reliqua insula gelidorum laboret penuria fontium. litora incurua magis quàm recta. cœlum clemens ac salubre. iungitur monti in quo est urbs sita, mole manu olim iacta. uniuersæ ambitus complectitur decem & octo circiter passuum millia. abest ferme decem à continente. diuiditur a Prochyta freto non satis amplo. In eam Alphonsus eiectis inde antiquis colonis uictor è militibus qui secuti eum essent, maximeq; Hispanis coloniam deduxit, arcemq; quàm munitissimam struxit. Cuius post & arcis & oppidi & insulæ uniuersæ moderationem cum demandasset Lucretiæ, ea permittente rege substituit & arcis custodiæ, et moderationi popularium Ioannem Torrellam Antoniæ sororis suæ uirum. Hic Alphonso mortuo, cum dominandi cupiditate teneretur, uiolato iure fidei ac necessitudinis, restituere primo eam Lucretiæ contempsit, dein quod intellegeret illam cum Andegauiense sentire, re Ferdinando significata, ab eo sibi & urbem & insulam impetrauit. Atq; haud multo post (ut erat insatiabili auaritia, incredibili ambitione, summa inconstantia, perfidia etiam barbara) cœpit cum Ioanne clàm agere de amicitia, promissáq; ab illo sibi Prochyta, statim cum Petro Coxa qui insulæ imperitabat simultates primo, post apertas etiam inimicitias exercere. Hinc Ferdinando maioribus curis presso, traiecto triremibus freto, expositisq; in litore militibus insulam populatur, mox comparatis necessariis, oppugnare oppidum decreuit, cumq; à rege monitus, ne fidelem, & sibi maxime acceptum hominem armis peteret, nec ab incepto desisteret, ac tantum non fame coactum Petrum ad deditionem coegisset. Tádem Rex necessitate uictus, comparata classe, Torrellæ militē Prochyta expulit, liberatūq; obsidione Petrū commeatu plurimo, ac militibus iuuit. Torrella per hāc occasionē confestim ad Andegauiensem desciuit, quem post ad se confugientem urbe acceptum, opibus etiā suis fouit. Quod ni Tarentini secuta breui mors esset, transmisso in Brutios cū triremibus (uti conuenerat) Ioanne, insequēti anno bellū priori lōge infestius calamitosiusq; instauratum iri apparebat. Igitur Ioānes in Iselā delatus, conspecta munitionū natura, primo mediocribus prælijs infestare regios, eos extra munitiones excitos sauciare, fati-

gere, haud quiescere sinere, post ne castris egrederentur, prohibere, ar
cere à lignatione, nequid ab insulæ popularibus importari posset, atque
re, sclopetis, colubrinis, bombardis die noctuq; infestare, multos in
propugnaculis, non paucos intra tabernacula uulnerare, aut mem
bris mutilatos lacerare, donec eos cædibus, uulneribus, mutilationi-
bus, fame, siti, lassitudine, pestilentia è diutino labore, necessitudineq;
exortæ affectos ad ultimam rerum ac malorum omnium difficulta-
tem artibus his redegit. In hac summa rerum omnium inopia illud
eos maxime angebat, quod clausi terra, mariq; undiq;, quo in statu
res suæ essent, significare nec Regi poterant, nec ab illo certiores
fieri, quid pararet, quid ab ipsis parandum esset, quando præsi-
dium expectandum, omni itinere, terra, mariq; intercluso. Itaq;
Rex magno nuntiorum discrimine ab ijs qui Abocætum tueban-
tur montem, de suorum difficultatibus certior factus, re in senatu sæ
pius disceptata, cum omnes de ferendo subsidio desperarent, quippe cũ
hostium classis abunde potens, pollensq; esset, contra Regi eo tempore
præter triremim unam maritimi apparatus nihil esset, in ea consilio
rum infirmitate, consternationeq; animorum, Ioannes Pous trire-
mis eius præfectus, cæteris animo perculsis omnibus ipse animi ple-
» *nus. At inquit longe secus ego sentio Rex, longeq; alia mihi mens, ali*
» *udq; à uobis consiliũ est ducis. Mihi est animus, expositis ab altera in*
» *sulæ pte in terrã militibus, occupato mõte qui mari imminet, inde de*
» *currere, gladioq;, et hasta, modo lectus mihi miles detur, aperire ad*
» *munitiones uiã, hosteq; ferro medium cædere, & commeatu immisso*
» *liberare ab fame, obsidioneq; munitiones. Huic sententiæ alij ut genero*
sæ fortiq; fortes ipsi assentiebantur, contra alij ut temerariam asper-
» *nati repudiabãt, metu in maius aduersariorũ res tollente. Tum Pous*
» *rursus, Vobis inqt uiri regia de re tãtũ agitur, mihi de regia, et mea,*
» *de salute itẽ, incolumitate, bonisq; meis oĩbus. Si uicero, regijs, et meis*
» *rebus iuxta cõsuluero. sin fortuna, q̃ nullo pacto reor, ĩceptis meis inui*
» *derit, Regi nihil amissum, mihi uitaq; et fortuna omnis in æquo mea*
» *ponitur. Et uos qdẽ Isclæ res desperatas habetis, ego uero eas à cala*
» *mitate ut uindicẽ, meo rerũq; mearũ omniũ discrimine laboro, et co-*
» *nor. Nolite quæso tantæ meis mihi pariundã periculis laudẽ inuide-*
» *re, dabo uobis, mihi credite, hoc uno facinore confectum bellum.*
Rex probato eius cõsilio, triremi cõfestim ĩstructa, duabus cũ biremi-
bus, minoribus itẽ nauigijs duobus, delectis ter cẽtũ peditibus è uete
ranorũ numero, cõmeatu nauigijs imposito, noctu è Neapoli soluere
eũ iussit. Ille tenebris, silẽtioq; feliciter usus ad finitimũ mõti litus ap

plicat, peditatuq; exposito, triremiq; alijs cũ nauigijs Caietæ petere portũ iussis, montẽ nullo prohibente ascendit, amiceq; acceptus, signo cognito, ab ijs est, q̃ montẽ tuebantur. Nã summo in iugo Nicolai sacellũ est, atq; haud procul uetus munitio ad propulsandos repẽtinos insultus olim cõstituta, cui peregrina, barbaráq; appellatiõe nomen est Bastida. Hi communicatis simul cõsilijs è uestigio mittunt q̃ de subsidij aduẽtu obsessos certiores faciãt, et q̃d agẽdũ sit, doceant, signumq; inter se committẽdæ pugnæ constituant. Nũtij q̃ penetrare ad munitiões undiq; circũsessas ab hoste nequeũt, Poũ biduo frustrati sunt, q̃ in expectatione rerũ erat. Tertio die Andeguiẽsis cõsilij huius inscius incendiariã machinã admoueri munitionibus cum iussisset, ea oblique tracta, in quem minime locum oportuit declinauit, motuq; ipso magis accensa, flammam simul, ac fumum ingentem edidit. Quod conspicatus Pous, metuẽsq; munitionibus à conflagratione, instructa acie descendit è monte. Partem ducebat cohortis Fantuguttus, uir maxime strenuus, partem ipse cum Oriola, homine impigro, & ob fidem Regi cognito. Vbi ad locum uentum est, signo dato, occupatum expugnandis munitionibus hostem ex improuiso adorti, magnum terrorem incutiunt. Illi pectore aduerso fortiter incurrentes sustinent. Ac nunc hi, nunc illi, fortuna belli domina uariante, loco cedunt. multi uulnerantur. Strenue utrinq; pro gloria, pro uita, pro libertate pugnatur. Regij eruptionẽ è munitionibus expectant. Andeguienses illinc paucitatem despiciunt, hinc eruptionem uerẽtur. Itaq; innisi uiribus regios aliquantum propellunt. At qui intra munitiones clausi fraudẽ hactenus timuerant, ubi cædes, uulnera, fugas, impressiones eminentioribus è turribus conspicantur, confirmatis maxime animis erumpunt. Editur pugna rara et nobilis, fortibusq; utrinq; animis decertata, utrinq; pro salute pugnantibus, Vtraq; in dextra acies spem, salutem, libertatem repositam habet. regia si cesserit nullo se loco tutam credere. Andeguiensis in medio constituta hostium, non fugæ, non receptui locũ habere. duces, centuriones, præfecti hortari, adoriri, ferire, milites alij impellere, alij cedere, pars capere, multi capi, uulnera, cædes, casus promiscui. Vtrinq; clamores tolli, utrinq; pro pugnæ euentu, aut fugæ significatri, aut uictoria. Tandem Andeguienses ab fronte atq; à tergo arctius pressi superantur, nec sustentata impressione, pluribus aut cæsis aut captis, reliqui in fugam uersi, pars intra molem, alij pontibus qui expositi in litore erãt, in triremes se recipiũt, alij in mare prolapsi minoribus à nauigijs excipiũtur. Dux ipse Andegauiẽsiũ in fluctus maris mento tenus immissus ægre à suis intra nauem subleuatur.

Victor regius fugato hoste munitiones ingreditur. Pons consolatus magis quàm cohortatus liberum iam ab obsidione militem, saucios curari, commeatum importari, præsidiũ per munitiones distribui imperat. Languidos aut morbo grauatos inde deuehendos curat. Nec multo pòst constitutis è sententia rebus omnibus, confirmatisq; militum, ac popularium animis ad montem reuertitur. Illi uictoria elati, spei'q; atq; animorum pleni felicia omnia sibi promittunt. ex eo'q; hostem à munitionibus, atq; à continente prohibent. Pons è monte ad litus digressus, ascensa è uestigio nauicula, quo discessus hostem lateret, Caietam ad triremẽ deuehitur, statim'q; Formiano soluẽs litore Iluá petit, ubi intellexerat regias triremes expectare. Hæ simul inde digressæ Neapolim uersus dum feruntur, Argentario haud procul à promontorio, quatuor triremes, ac biremes totidem Puniais obuias habent, in easq; strenue illatæ, unam è biremibus capiũt. Quominus insequãtur fugiẽtes, obsistere Andegauiẽses triremes, dũ timetur nè insequẽtibus ipsis à tergo inferãtur. Itaq; felici nauigatiõe usæ Neapolim paucis diebus aduehũtur. Atq; haud multo post, Ioannes Tarẽtino iã mortuo desperatis rebus suis, in prouinciam inde Narbonensem enauigat, relinquẽs in Regni Neapolitani populis, atq; apud nobilitatem præcipue, permagnum sui desyderium. Cum esset maxime compositis moribus, integra fide, incredibili continentia, summa constantia, magno in Deum metu, in homines liberalitate, ac gratitudine, iusti, honesti'q; apprime colens, ac supra Gallorum hominum ingenia grauis, seuerus, circunspectus. Ferdinandus igitur Aenariense ad bellum conuersus, comparata classe decem triremium, totidem'q; honerariarum, ac biremium sex, ei Galcerandum Hispanum prædonem præficit. Ille complures menses, nauibus opportune dispositis, urbem sic cinxit, arcuit'q; cõmeatum, uti tandem ad summam annonæ inopiam redactus Torrellus fratrem è Prouincia arcessitum certiorem fecerit, ni quamprimũ subueniatur, de se rebus'q; suis esse omnino actum. maturaret igitur se uel paucissimos dies uix esse toleraturum, uerendam'q; interim popularium inconstantiã, præsertim urgente fame. Carolus re cognita, ac maturandum ratus, honerata frumento naui, instructis'q; triremibus, nocturnis, diurnis'q; remigationibus, ad ferendum subsidium cũ properaret, ubi in conspectum uenit insulæ, inito cum præfectis consilio, triremem optime omnium instructam, cui erat Delphinæ ob celeritatem nomen, quæ honerariam remulco traheret, præmittit. Ipse cum omni numero speciem præ se fert magno impetu inferendi sese ex improuiso in Galcerandum, ratus hac ratione dum regia se classis instruit,

sis instruit, dum ipse se se minabundus ostentat omnem regiae classis impetũ in se tracturũ, Delphinã interim quasi parũ animaduersam ad oppidũ, ipsamq; montis rupẽ appulsurã cũ comeatu, quo facto fugã ipse esset i altũ abrepturus. At Sãcius Samudius i statiõe collocatus cũ esset, cõspecta Delphina, minime cũctandũ ratus, summis uiribus i illã rostro inuectus, edita cruentissima pugna, eã cũ honeraria capit. Quod ubi Carolo cognitũ est, speq; animoq; destitutus cõfestim in fugã uertitur. Galcerandus instructa classe, in altum prouectus, diurna, nocturnaq; remigatione fessos ipse recente remige facile assecutus, praeter unam, omnes cum Carolo, alteroq; è Torrellae filijs capit, captasq; secum Aenariam perducit, ac utranq; simul & uictam, & uictricẽ classem in ancoris ad fretum sistit. Quod ubi Regi nunciatum est, ingenti cura liber, ac gaudij plenus, cum Ximeno Duraea Siciliae Legato, qui haud multos ante dies Neapolim ad Regem uenerat, ad Misenum profectus, Galcerando, praefectisq; gratulatus, gratias illis egit, quod fortiter fecissent, quod feliciter rem gessissent, quod eo facinore ultimam bello manum imposuissent, ijsq; magnifice collaudatis, quid gerendum, quid à quoq; administrandũ esset, constituit, statimq; Neapolim regreditur. Tum uero urbs uictoriae certa, festa omnia agere. uiri, mulieres, ciues, peregrini, senes, impuberes per urbem discursare, ad litus currere, molem peruagari, qui uictrice è classe redissent, salutari, gratulari, complecti, uirtutem eorum in coelum ferre, conuiuia parare, publice, priuatimq; laetari, quod mare liberum, quod nauigatio secura, quod tandem pax terra mariq; omnino esset parta. At Isabella Regina qua erat pietate, et in Deum cultu, uictoriam Deo acceptam referre, ipsa Mariae aras, ipsa Diuorum templa adire, uenerari, paruos liberos ante se ferre, cum ijs ante illorum imagines procumbere, gratias agere, uota soluere, supplicia pluribus diebus facere, nihil ciuitas uniuersa, nihil nobilis, ignobilis, sacerdos omittere, quod ad declarandam laetitiam, nihil Isabella, quod ad gratitudinem erga Deum, erga diuos, diuasq; testificandã pertineret. Torrella amissa classe, capto fratre, ac filio, destitutus omni spe de deditione per Duraeam cum Rege egit, per quẽ paucis ante diebus etiam tentauerat, exolutis sibi à Ferdinando aureum nummum quinquaginta millibus, oppido, & insulae simul cedere. Res igitur Ximeno procurãte conuenit his conditionibus, uti Torrella oppidũ Regi traderet, ipse liber tutusq; cum uxore, liberis, req; omni familiari in Siciliam deferretur regijs duabus triremibus. Carolus frater, & è filijs alter, liberi, suiq; iuris essent. Ximenus conuẽtorum praes, ac fideiussor esset. An

te tamen quàm ille triremibus impositus uela faceret. Ferdinandus coràm exhortatus est eum, uti cum uniuersa familia Neapoli remaneret, rerum se præteritarum immemorem futurum, neq; ipsi, neq; liberis de futurum pollicitus. Ille Regi gratias cum egisset, Neapli soluens in Siciliam primo, post in Hispaniam Tarraconensem, quæq; illi erat patria Barcellonem perlatus est, uir profecto leuitate, ac perfidia sua, deterrima quaq; sorte, ultimoq; supplicio dignus. Et hic qdē belli huius Neapolitani finis atq; exitus rerum fuit. Cæterum cum regni urbium princeps Neapolis, atq; caput sit, antiquissimaq; cæterarū ferè Italiæ urbium omnium, quæ nunc florent, de ea si pauca dixero, neq; alienū suscepto operi, et importunum minime uideatur, tum propter uetustatē ipsam, & urbis nobilitatem, tum ob rerum plurimarum siue natura, siue hominum arte, industriaq; comparatarum, copiam, atq; excellentiam, quibus ipsa affatim, mirificeq; abundat. Quia uero uetustas ipsa, rerumq; remotissimarum obliteratio, earumq; cognoscendarum cupiditas ita expostulat, altius quædā repetam et perquisita, et eruta longo studio, multaq; antiquitatum peruestigatione & cura. Nec uero uitio mihi dari uelim, si antequam de rerum Neapolitanarū loquor originibus, Italiæ res a remotissimis etiam seculis repeto, & qui, & quales eam populi, aut Reges ab initio tenuerint, in memoriā reuoco. Detur hoc ueniæ laboribus meis, compenseturq; repetitionis ipsius remotior fortasse explicatio cū utilitate lectionis, quod condonari mihi non impudenter forsan uidear postulare. Igitur Italiā cui post uniuersæ nomen est hoc inditū, paulatimq; prolatatū finibus, imperioq;, ab Ionio mari ad Alpes usq; complexum est omnia, quæ supero, inferoq; abluuntur mari, habuere in initio Vmbri, genus hominum bellicosum, acre, imperij cupidum, quiq; paulatim mediterraneis ac montanis a locis digressi mare uersus Hadriaticum, fines protulerint, ipsi reliqui, superstitesq; diluuioni, quæ Deucalione regnante in Græcia, ab Aegyptijs, Græciæq; ipsius scriptoribus extitisse memoratur. Qua tempestate Atlanta absorpta insula, rerum quondam in occasu potita, unde etiam nomen pelago inditum, irrumpente oceano, mare hoc immissum est mediterraneum, quo tunc summersa atq; hausta fuere cuncta, quibus nunc interiectis Europa Africaq; inter se atq; Asia distinentur. fabulosa sanè res existimata propter Poëtarum decātata admirabiliter ea de re carmina, cæterum quæ nec a natura ipsa rerum abhorreat, & Aegyptiorum consentiat historijs. Hos ante tenuerant Liburni partem eam, quæ est ad superi maris sinum. Quibus pulsis Vmbri armis eam occupauere, quaq; imperiū protulerunt, tractum

omnem uocauere Vmbriam, uiris post oppidisq;, diuturnum. ob dominatum maxime frequentem. Liburnis finitima tenuere Siculi, atq; Aborigines, gens indigena, uel, ut alij uolunt, ex Arcadia profecta, duce Oenotro Lycaonis Arcadiae Regis filio, qui postea genti nomen dederit. Cuius etiam frater Peucetius oram alteram superi maris occupauerit, eaq; sit ab illo appellata Peucetia, quae ante fuisset Iapygia. Regum itaq; nomen gentis uniuersae ab Oenotro coepit post quē aliquo interiecto internallo Italus & ipse Rex ijsdem est à populus dictus, Ab Italo autem & Morges, & Siculus, qui à Morgete fratre dissentiens, dedit parentibus sibi populis nomen Siculis, perinde ut ab illo altero nominati sunt Morgetae, Atq; haec quidē omnia multis aetatibus ante obsessum à Graecis Ilium. Hodie quoq; post Marsorū atq; Aquilanorum fines est ager, qui Siculorum nomen seruat mutata prima nominis litera, Ciculi enim uocantur. Nam et Sicilia insula ex illis dicta, ab illiteratis hodie hominibus Cicilia dicitur eadem mutata litera. Est & Vallis item Ciciliana quae Praecutinorū est in Vestinis, qui sunt inter Aternum, atq; Truentum amnes, quae regio Piceni quondam fuit, nunc uero est Aprutij. Successit deinceps illis Latinus belli Troiani temporibus, à quo prisci uocati Latini. Inter Siculos autem atq; Aborigines diutius certatum cum esset, accessere Aboriginum opibus Pelasgi, quibus è Thessalia pulsis, ad eam cum adnauigassent orā, quae est proxime Padi fluminis hostia, postq; aliquantum temporis eiecti cū inde ab Vmbris essent, Aborigines ipsi dedere eis sedes in Reatinorum finibus, eorumq; auxilio, commixtis uiribus, Siculorum res uehementius attriuere. Quibus deniq; attritis Siculi relictis sedibus grauissimos post labores ac pericula in Trinacriam traiecere, quam occupatam suo è nomine uocauere Siciliam. Tenuerunt autem in initio Itali qui ab Oenotrijs sunt, Aboriginibusq; profecti quantum interim agri Tiberi continetur, Lyriq; fluminibus, eaq; prisca fuit Italia, ijq; Italici populi. Tiberim ultra tenebāt tūc Hetrusci, quos Tyrrhenos etiam dictos uolunt. Hi paulatim eò potentiae peruenerunt, ut Vmbrorum ipsi imperium deleuerint, omnisq; Italia ab exteris nationibus, praesertimq; à Graecis ob illorum potentiam fuerit appellata Tyrrhenia. Supra Hetruscos tenuere Ligures, et ipsi antiquā gēs, quaeq; ausa sit uenienti in Italiam Herculi ire obuiam instructa acie. Quin etiam quorundam opinio fuit Aborigines illorum aliquando fuisse colonos. Hetruscos diutius imperantes, superatis alpibus, Galli pepulere uniuerso ex agro, quem ultra Apenninum montem, ac secū dum Padum fluuium possederant, quorū etiam oppidum fuit Sena,

quæ hodie quoq; Galliat agnominatur. Trans Lyrim uero, proximisq; Lyri regionibus, diuersis tamē ætatibus imperitauere Ausonij, Opici, Osci, Hetrusci, Samnites, Campani. Ausonij quidem uidentur fuisse antiquiores quàm ut ab Ausone Vlyssis filio nomē acceperint. Nam & partem illam terræ Brutiæ, quæ est ad mare Ionium, satis constat longe prius uocatam Ausoniam, eamq; Ausones primos tenuisse, & mare ipsum Ausonium appellatum, &, ut Haliacarnasseo placet Dionysio, quod post uocatum est Tyrrenum, ante Oenotri aduētū ab accolis mare dicebatur Ausonium. Opici uero fuere qui & Ausonij, ipsi indigenæ, ut Rutuli, ut Volsci. At Osci Padi accolæ, ac pulsi ipsi, suis Opicos è sedibus pepulere. Hos dein Cumani à Chalcide deducta Colonia, Hippocle Cumæo, et Chalcidense Megasthene ducibus. Hi cum opibus authoritateq; aucti admodum essent, subiecere sibi finitimos populos. Omnem post eis agrum ademere Hetrusci, ac uariante fortuna, Sānites Hetruscis. Dicti autem Samnites à nostris initio Sabelli, ipsiq; à Sabinis orti, postquam in Sabinorum nomen transiere, qui ante Oenotrij fuerant, atq; Aborigines. Ex ijs deinde agris Sānites hos eiecere Campani, quorū princeps fuit urbs Capua, à Samnitibus quoq; profecti sunt Lucani, qui secundum eos trans amnem Silarum sedes sibi imperiumq; compararunt. Permultis tamē ante Lucanos ætatibus imperitauerant ea in regione Pelasgi, atq; Oenotrij. Vnde insulæ duæ in Lucanorū mari sitæ, Oenotriæ appellatæ, atq; ab Oenotrijs orti Itali, Morgetæ, & Siculi illis successere. Inter quos diutius etiam bella gesta. Qua è re à Græcis scriptoribus pars ea uocata est Italia. Vltimi autem Lucani à Samnitibus emissi occupauere regionem, eāq; duas nomine uocauere Lucaniā. à Lucanis orti Brutij, pastoralis initio gens, suisq; ab domibus digressa. Post eos quod reliquum est tenuere Græci, ad mare Ionium, diuerso tempore, pluribus deductis colonijs, in plaga præsertim maritima, unde magna ēt Græcia olim dicta. Nec tamen defuere è Græcis scriptoribus qui arbitrati sint, oram Italiæ illam ultimā, quæ Isthmo contenta peninsulā quasi quandam efficit, Italiam initio dictam ab Italo quodam, quem populares, propter sapientiæ probitatisq; opinionem, quam ipse etiam dicē di suauitate concitasset, Regem sibi constituerint. Satis tamen constat tū Hesperiā, tum Ausoniam ante Herculis in Italiā aduentū à Græcis præsertim gente uocari solitam. Hic status penè rerum in Italia fuit ante bellum Troianum, & post Aeneam, atq; Ascanium Albæ regnantem, donec Romanorum res adoleuere, ipsiq; tandem Italiæ sunt potiti. Vt uero ad Opicos redeamus, à quibus Thucydides tradit,

Siculos fuisse eiectos sedibus, quod uidelicet Opicorũ tunc celebre esset nomen, Phlegræus eorũ ager fuit, in quo pleriq; uolunt gesta quæ de Gigantibus memorata sunt in fabulis, ab intestinis terræ incendijs dictus. Quo in agro principes extitere urbes Cumæ, Putcoli, quæ Græce est Dicæarchia, & Neapolis. Hanc igitur, finitimamq; oram quæ est ad amnem Lyrim, Vlyssis, belliq; Troiani temporibus tenebant Lestrigones, atq; Sirenes, tenuere & Cimmerij, genus hominum furtis, ac latrocinijs assuetum, hiq; specus quàm domos magis incolebant, deductisq; intrinsecus sub terram cuniculis diuersabantur. Cumq; celebre apud ipsos oraculum esset, fierentq; Auernũ ad lacum sacra in Ditis patris honorem, in quibus, euocatis manibus, futura noscitabantur, hac ratione multos mortales qui ad sacra cõueniebant, atq; ad oraculum consulendum, deprehensos in meatibus, locisq; subterraneis spoliandi libidine clàm obtruncabant. Demum scelera eorum deprehensa, ipsi supplicio affecti, sedesq; eorum euersæ, ac penitus deletæ. Opicorum insula fuit Prochyta, fuit Aenaria, fuere & Pontia, & Pãdateria, et quæ dicta est de Sirenis unius nomine Parthenope. Nam & ab alterius quoq; sepulcro Leucosia dicta est etiam breuis quædam insula Pestanum contra sinum posita. Ac tametsi quæ de Sirenibus dicuntur, pleraq; habentur fabulosa, proditum tamen est memoriæ, atq; ita hominum opinio tenuit, unius ex eis conditum sepulcrum editiore in colle ad ultimum maris sinum dedisse colli nomen, uocatumq; illum ex eo Parthenopen. quod nomen post fuit etiã urbis eius quæ nunc est Neapolis. Quia uero & Surentum quasi Surenetum, & promontorium ipsum quod Mineruæ dicitur, Lapides sunt olim Sirenum dicti, quodq; insulæ item duæ Sirenusæ, quæ post Capreas Posidoniati, hoc est Pestano, ac Salernitano adiacent sinui, quo in sinu fuit olim Pestum, nuncq; in promontorij eius capite posita est Acropolis, quantum coniectura uti licet, & fabulæ uidentur innuere, hæ imperitasse sinui, locisq; ijs uidentur. Quando prisci etiam authores tradunt Surentum urbem, ipsumq; in quo constituta urbs est, agrum ac promontorium, Sirenum quondam sedes fuisse, perinde ut Circe imperitauit finitima in insula, ut Calipso in alia etiam Ausonij maris insula. An non regnauit Babylone Semiramis, in Ponto, Phrygia, Bithynia Artemisia? non ne Punicum auspicata est imperiũ Dido? Florentibus maxime Gotorũ rebus imperauit in Italia Amalasuntha Theodorici Regis filia. Nec uero multis ante nos seculis Amatildis Comitissæ res in Italia non in primis fuere illustres. Nõ ne duæ diuerso tamen tempore Neapolitanum regnũ moderatæ sunt

Ioannæ? Itaq; permultis etiam post Sirenes seculis Aenaria sub Neapolitanorum rei publicæ iurisditione tenebatur, & cum ab illis aliquando bellica extracta ui fuisset, Imperatoris Augusti iussu fuit eis restituta. Et à qua matrona nomen accepit insula Parthenope, perinde ut ab altera Leucosia est de illius sepulcro dicta, nimirum cum ea post mortem sepulta in colle esset, continenti imperitauerat, & in quo sepeliri se cauit loco, & celeber per id temporis locus is erat, et uiuēti dominæ gratus admodum atq; in delitijs habitus. Nam & honos sepulturæ religiosissimus semper fuit, etiam quibus temporibus literæ nullo ferè in honore essent, & generosissimo cuiq; decreto etiam publico in maxime celebri urbis aut agri parte dabatur sepulturæ locus. Traditum est enim (de re ut maxime uetusta loquar) apud Oruiniū antiquissimum, ac maxime quondam nobile Aboriginum oppidum, Augusti etiamnum tempore non murorum modo fundamenta, & fossas extare ueteris magnificentiæ testes, uerum etiam sepulcrorum monumēta magno ambitu, operosisq; aggestionibus, atq; i sublime editis. Itaq; sepulcrum ipsum indicio est Parthenopen colli imperitasse, qui subiectæ imminebat stationi, atq; ad sinus ipsius caput, eq; regione Surrentum spectabat, quæ Sirenum ipsarum sedes tunc esset. Quem ad locum quod naues quendam quasi in portum applicarent, collis ipse frequens erat habitatoribus, æque ab accolis ac nautis celebratus, isq; obliterato priori nomine, post in matronæ memoriam, atq; ab eius sepulcro Parthenope agnominatus, Cuius post loci frequentiam auxere Cumani, atq; è Chalcide Euboeæ profecti coloni, auxere & Rhodij, quo tempore rebus maritimis plurimū ualebant, deducta illuc Colonia, locoq; in oppidi formam redacto. Nam Græcam eam fuisse urbem id uero certissimum est. Quod autem eo ab loco quadringentis fermè passibus oppidulū aberat, secundum litus, ac sub montem ad meridiem positum, cui Græcæ nomen esset appellatione Palæpolis, idq; breuitate sui habitatores non caperet, crescente iam multitudine, quo habitandi laxior ferebat commoditas, multi eò continue immigrabant ob diuersandi amplitudinē. Quocirca augescente in dies nouo oppido, illinc comportandis mari mercibus, hinc soli ipsius opulentia, cum ædificijs illustraretur et hominū frequentia, quo ab ueteri differret oppido, nouo paulatim nomine, & ab ipsis incolis, et ab nauigantibus uostri pro Parthenope Neapolis cœpta. Nam ad tempora Romanorum usq;, ut Liuius tradit, urbes erant duæ, populus unus. Breui igitur ob loci opportunitatem, conuenarumq; frequentiam in urbis excreuit magnitudinem. Opibus uero atq; authoritate ualuisse tunc plu-

rimum mœnia ipsa planè docuere, quorum uestigia quod hodie quoque quædam extant uidentur admirabili quadam altitudine artificioque fuisse constructa. ut minime mirum fuerit Annibalem Pœnorum ducem illis uisis fuisse ab obsidione deterritum. Conueniſſe autem eum in locum proximus è uicis atque castellis plurimos, docent peruetusta quædam urbis regionum nomina, quæ hodie quoque & publicis & priuatis scriptis seruantur, ut Baiana uicinia Baianis à colonis dicta, ut à Cimmerijs Cimmeria, quibus urbis partes eæ quondam fuerint ad inhabitandum distributæ. Transiens quoque in Italiam ab Hispania Hercules post Cacum impotentem hominem in Latio domitum, liberatamque ab eius dominatu regionem, Campani maris oram cum peruagaretur, reliquit monumenta perpetua Auernum ad lacum sua, perque oram illam omnem itinere atque ætate fessos, Græcos potissimum è socijs, traditis eis sedibus collocauit. Quod in Latio item, locisque in quibus postea Roma creuit, ante fecerat. Reliquit & proxime Neapolim paulo supra Palæpolim, qui locus hodie quoque Herculeus dicitur, & ultra Neapolim ad fontes qui ab illo Herculani sunt dicti, ibique Heraclea condita, & ultra Heracleam apud Pompeios, quo in loco expositæ ob occasum solis aduectæ prædæ pompam egisse dicitur. Qua tempestate loca illa omnia essent Græcis ab inhabitatoribus maxime frequentata et culta, propter locorum amœnitatem ac litoris. Ad uetera quoque Neapolis mœnia, Nolanamque ad portam extat sacellum Saluatoris quod ad Herculis uiam dicitur, & in eadem urbis regione Mariæ ædicula quæ ad Herculem. Adeo multa Herculis monumenta & intra urbem & extra etiam permanent. Post ipsam uero Palæpolim in qua noua nunc est arx cum adiectis hortis, postque montem qui Palæpoli imminet promontorium protenditur in meridiem, quod à delitijs sortitum nomen est Pausilypum. è regione uero alterum existit promontorium, medium inter utrunque sinum constituens, Lapides olim Sirenum appellati. Inter autem lapidosos promontorij uertices, sparsosque naturali quadam tum uoluptate, tum artificio quasi scopulos loca sunt interseminata, ac sparsim cósita, ta amœnitate, & cultu, ijs etiam delitijs, ut ab ijs illectamentis dictæ olim sint cantu Sirenes irretiſſe nauigantes, traxiſſeque peregre uenientes homines ad inhabitánda saxa. Ac mihi quidem uisus est Virgilius ad eorum locorum imaginem finxiſſe Elysios secessus, ut cum ait

Secreti celant calles, & myrtea circum
Silua tegit. —

Nec uero non eodem mihi tempore uisa sunt literarum studia qualia tunc esse poterant, illic & extitiſſe & cœpiſſe, quæ post modum tanta creuerint frequentia, ut quod de uocis suaui

tate et cantu attributum est Sirenibus, id fabulae locum dederit ex eloquentiae, ac literarum studijs, disciplinarumq; cognitione & cultu. Nam & Zeno & Parmenides satis propinquis e locis fuere oriundi, quos ante, & alios quoq; fuisse ueri est simile, quando hi duo essent & ipsi seculis nostris fortasse incogniti, nisi eorum. Aristoteles in rebus physicis, & post eum scriptores alij meminissent. Idcirco & ante Pythagoram & metapontinas illas scolas fuere Sirenum in regionibus bonarum artium studiosi permulti. quod Numae regis Romani disciplina institutionesq; declarant. Ea quoq; quae de oraculis, deq; ad Auernum traduntur sacris, fieri absq; literarum cognitione ac professu minime poterāt. Etenim rerum cognitiones per ea tempora penes sacerdotes erant, & apud Graecos extitisse tunc literarum notitiam, docuit Nicostrata Euandri mater, quae eas in Latium attulit. Sed redeamus iam Neapolitana ad moenia oīum illa tepestate magnificētissima. qua qdē tēpestate mare qđ illic curuari sensim icipiebat i sinū, radices allidebat collis, atq; īter uetus nouūq; oppidū breuiusculus qdam constituebatur sinus, quaedāq; quasi statio, quod spatiū diuturnitate tēporū, hymbriumq; limosis e mōte decursibus, ut quotidie cernitur, in continentem abijt terram, idq; nostro tempore aedificijs refertum est. Moles quoq; posteriore aetate ab regibus iacta portum nunc efficit. Ipsius quoq; ad collis ima fontes tum manabant scatebrosis sub rupibus, qui nunc etsi paucioribus in locis, in ipsa tamen maris ora subter aedificia defluentes scaturiunt. Collis igitur ipse & ad mare in positus rupibus et in mediterraneis insurgebat, uallibus undiq; praeterquam ad litus cingentibus. Circum uero eum moenia ab imo in editum assurgentia eminebant ingenti mole saxis ac singulari artificio cōstituta, aggestitia materia intrinsecus arte iniecta quatenus collis altitudinem, summumq; equarent solum. Adhaec turres maxime frequētes, ipsaeq; extra muros ductae adaequato post solo insurgebant ingenti uastitate, minacibusq; fastigiatae propugnaculis maria ac terras superbissimo quodā prospectu despectabant. Quae omnia annis ducentis ac quinquaginta ante aetatem nostrā Corradus demolitus est Rex. Post uero Romanis urbis eius ambitumpromouentibus & ualles fuere maxima e parte colli aequate ad urbis ipsius positum, usumq; inhabitantiū, et moenia pluribus etiam locis ad solum deiecta. Nam & Adrianus Augustus templum in tumulo proxime portam quae ad mare ferebat, qui locus hodie quoq; Portus dicitur, aedificauit mirae amplitudinis, idq; postea collapsum ab insequentibus est principibus instauratum. qua ex aedificatione parte ab ea paulatim per aetates promotū

est oppidum

est oppidum ad muros fermè Palæpolitanos, meridiem uersus, quáq; etiam solis occasum urbs spectat. Post Adrianum quoq; & ante illu, potissimum autem Antoninorum temporibus multa magnáq; intra urbem condita fuere ædificia, ut nullium nunc ipsarum ne uestigium quidem ullum relictum appareat, effectumq; est, ut peruetusta illa magnificaq; cum primis mœnia penè undiq; ædificijs angerentur. Nostra uero ætate Alphonsus Ferdinandi filius prolato ad solis ortum atq; ad septentrionem pomerio et muniuit eam partem urbis & illustrauit, erectis ingentis crassitudinis muris piperino è lapide, quan quam inchoasse uideri solum potest, id quod nos ipsi scimus animo illum destinasse. Priscæ quoq; urbis magnificentiæ præter ipsa mœnia maximo est indicio fluuius intra urbem inductus excauato saxo, in quo uetus urbs tota inerat fundata, eaq; cuniculatio, atq; effossæ specus, deductæ subter maxime celebres urbis uias, atq; ad singula quadriuia, in quæ urbs quondam omnis distributa erat, excisi putei, e quibus uicinia hauriat. Ab hac autem ipsa cuniculatione deducuntur ad alia urbis loca ædesq; nobiliũ aquæ tum ad puteorũ usum, tum etiã fontium in urbis ijs partibus quæ uergunt ad mare. Ipsa uero cuniculata effossio, ductilesq; aquarum cauæ et late sunt admodũ & decursu minime recto, quo dum ad angulos sæpius aqua refringitur, reddatur salubrior. Quó circa & decurrit & strepit, sonorum in saxosi modum fluminis, antiquum sanè opus ac priscæ cuiusdam magnificentiæ præclarum testimonium. Extant in ea monumenta etiam illustria templi maxime inclyti Castoris & pollucis, & item fori, ac secundum ipsum forum theatri. alterius uero theatri (nam duo ea in urbe fuere, quorum alterum intectum erat) nullum apparet uestigium. Ipsa igitur theatra non urbanæ tantum magnificentiæ indicia sunt, uerum etiam certantium inter se ingeniorum propter bonarum artium studia quæ in ea tum urbe mirifice florebant. Nam & Nero Augustus ijs in theatris ad musicæ certamen prodijt in scenam, & propter liberalium artium studia quibus Hadrianus maxime fuit deditus, ipse quanquam Augustus, rerumq; Romanarum moderator nõ aspernatus tamen est oblatum à ciuibus magistratum, eumq; perinde ac priuatus administrauit. Ac mihi quidem uisi sunt Romani imperatores contendisse inuicem in magnificanda atq; illustranda Neapoli, aduersum quos ciuitas ipsa constantissimam ubiq; fidem seruauit. Nam qua fide, qua animorum offirmatione fuerit post eam stragem, rerumq; calamitatem tantam qua dux Carthaginensium Annibal populum Romanum affecit Punico secundo bello ipse Romanorum hi

storiæ docent. Neq; post dirutum à Gotis Romanum imperium eandem non constantiam retinuit aduersus eos qui rem Romanam etiã qualẽcunq; tenuere. Nam qua humanitate doctos uiros, quiq; ea in urbe literis, rerumq; naturæ cognitioni operam dabant, ciues ipsi cõplecterentur, aperte illud docet, quod Græci Latiniq; Augustorum tẽporibus Neapolim tanquam in studiorum suorum matris sinum secedebant. Ea igitur in urbe cum decessisset Lucilius poëta, publico à ciuibus funere est elatus. In eam ossa referri sua Virgilius iussit, Brundusij cum decessisset. qua in ciuitate tantæ admirationi et uiuens & mortuus ciuibus ipsis fuit, ut in hunc usq; diẽ multa cum magnificentiæ ueteris monumenta, tum naturæ ipsius dona quædam ad Virgilium referantur. Secundum maritimam istã orá quædam etiamnũ uisuntur monumenta Luculli piscinarum, qui locus Lucullianus hodie quoq; dicitur. Post quem sunt & Platamoniæ, excauatæ ad litus ac manu hominum factæ specus, quas uetustas ipsa, salsaq; maris aspergo magna è parte consumpsit temporumq; ipsorum iniquitas, loca ni mirũ ad uoluptatem, æstiuasq; deambulationes atq; cõuiuia excogitata. Sunt geminæ etiam cryptæ perforato monte Pausilypo, altera ad uiam Puteolanam in ipsoq; ferè promontorij principio, quæ ab Alphõso rege fuit non modice amplificata, altera ad montis in mare prominentiam, atq; ad ipsius exitum, eaq; maxima parte ab uetustate labefacta. Nec uero ciues ipsi quàm otio, q̃ literis dedisse minus bellicis rebus operam, ubi res ferret uisi sunt. Siquidem è bellicis maxime exercitationibus ac laudibus nobilitatem cõparauere sibi tantam, ut Neapolitana nobilitas appareat & maxime ipsa uetusta et diutius etiam magnificeq; continuata. Quæ res effecit uti Reges q̃ post Goticas, Africanasq; calamitates mari inuectas regnũ Neapolitanum tenuerũt, eã sibi urbẽ metropoli, eã regni caput cõstituerint. In ea regias, ĩ ea arces in ea sepulcra ædesq; statuerint sacras, ac diuturnis maximeq; grauibus cõfectam bellis restituere in pristinã faciẽ sint conati. Quã ad rẽ non mediocriter etiam inuitauit eos cœli clementia, situs opportunitas, agrorum fertilitas, maritima opulentia, rerum deniq; omnium quæ ad uictum opportuna sunt, mira & regionis ubertas, & ex nauigationibus comportatio. Sed urbis nos laudationẽ qdẽ minime, antiquitatem uero tantum referendam suscepimus. Igitur in hac urbe Ferdinandus pace parta, rebusq; è sententia compositis supra triginta annos regnauit, cum interim multa bella pro socijs atq; amicis suscepta fortissime gesserit, Turcas quoq; qui Hydruntũ, bonamq; Salentinorũ partẽ ex improuiso adorti occupauerant, Alphõsi filij industria

atq; opera uictos Italia expulerit. Qui si quibus artibus in initio regnum sibi comparauit, easdem in pace otioq; retinuisset, ut maxime felix est habitus, sic inter optimos fuisset principes numeratus.

FINIS.

A B C D E F G H I K L M N O P Q
R S T V X Y Z AA BB CC DD EE FF
GG HH II KK LL MM NN OO PP
QQ RR Omnes sunt Quaterniones
præter ultimum Ternionem.

VENETIIS IN AEDIBVS ALDI, ET
ANDREAE SOCERI, MENSE
APRILI. M. D. XIX.